DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Büyük Osmanlı Tarihi

Joseph von Hammer

Cilt 11

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Bu Tarihin Altıncı Devresi İçin Müracaat Edilen Şark Kaynakları 7
I- Umûmî Târihler 7
II- Hurisi Târihler 7
III- Tercüme-i Hâller ve Müntehabfit Mecsnnalan 8
IV- Devlet Kanunları ve Muhâberâtı Mecmuaları 8
ELLİÜÇÜNCÜ KİTAP 9
Köprülü Mehmed Paşanın Aslı 10
Kadızadeliler'in Gürültüsü 12
İran, Avusturya, Lehistan, İsveç Ve Transilvanya Elçileri 16
Zorbaların İdam Edilmesi 18
Köprülünün Hasımlarının Uzaklaştırılması 19
Asılan Patrik 20
Osmanlı Donanmasının Akdeniz Boğazında Hezimete Uğraması 22
Çanakkale Önünde Zafer 23
Mükâfat Ve Mücâzât 24
Bozcaada'nın Fethi 25
Asker Maaşının Enderun Hazînesinden Alınan Borçla Ttfdiyesî 27
Limni'nîn Fethi 29
Kırım Hantnın Moldavya, Transîlvanya, Eflak'ta Akınları 32
Transîlvanya Voyvodası Babcsay 34
Abaza Hasanın İsyanı 35
Köprülü'nün Makyavelıiği 37
Fransız Elçisi Ve Oğlunun Hapsi 38
İdarede Değişiklikler, Aziller, İdamlar 39
Şâir Cevrî, Rızaı, Karaçelebî-Zâde Abdülaziz Efendi Ve Kâtib Çelebî'nin Vefatları 42
Pâdişâhın Üsküdar'a Geçmesi 44
Abaza'nın Murtazâ Paşa'ya Galebesi 46
Haleb'de Âsî Paşaların Îdâmı 47
Deli Hüseyin Paşa'nın İdamı 49
Şeyhülislam Bolevinin Azledilmesi 51
Osmanlı Donanmasının Atalya Önünde Hezimeti 53
Mısır'da İhtilâl 54
İsmail Paşanın Şiddetli Hareketleri 55
Timak Tesisatı 57

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Akdeniz (Çanakkale) Boğazında Yeni Kaleler İnşası 57
Eflak Voyvodasının Tayini 59
Rakoczy'nin Sonu 61
Avusturya Elçisi Bursa'da 61
Rusya'da Tatar Ve Kazakların İstilası 68
Kazak, Rus, Lehistan, Cezayir Ve İngiliz Sefaretleri 71
Girit Muharebeleri 73
Yangın Veba Ve Kıtlık 74
Don Ve Dnieper Nehirleri Üzerinde Kaleler İnşası 76
Valide Sultan Ve Köprülü'nün Camileri 77
ELLİDÖRDÜNCÜ KİTAP 82
Köprülü Ahmed Paşa'nın İdaresinin Başlaması 82
Kemeny'nin Ölümü 85
Pâdişâhın İstanbul'a Dönüşü 88
Venedik'le Müzakereler 93
İngiltere, Fransa, Transilvanya Ve Avusturya Memurlarıyle Diplomatik Müzakereler 94
Macaristan Üzerine Sefer 95
Avusturya Murahhasları İle Müzakereler 96
Osmanlı Ordusu Uyvar Üzerine Yürüyor 98
Uyvabtn Zabtı 99
Reîsülküttâb'ın Ve Damadının İdamları 102
Apafy Osmanlı Ordugâhında 104
Lewenz, Neutra Ve Novigrad1n Zaptı 105
Tatarlar Moravya Ve Silezya'da 106
Lehistan Elçisinin Gelmesi 107
Zriny'nin Harekâtı 108
İdarî Değişiklikler 110
Yağmur Duası 111
Vani Efendi 111
Şehzade Mustafa'nın Doğumu 113
Sadrâzamın Azîmeti 113
Neutra'nın Düşmesi 114
Kanîje Muhasarasının Kaldırılması 115
Serinwar'ın Muhasarası, Zaptı Ve Yakılması 116
Sadrazam Raab (Yanık-Kale) Üzerine Yürüyor 118
Lewenz Muharebesi 120
Yeni Sulh Teklifleri 122

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sen-Gotar (Saint-Gotthard) Muharebesi 123
Vasvar Anlaşması 127
Pâdişâhın Avlanması 129
Viyana'ya Fevkalâde Bir Sefîr Gönderilmesi 131
Kaahire'de Bir Asker! İsyanın Bastırılması 132
Kıbrıs Ve Sakız Sakinlerine Vergi Konulması 134
Cezayir İle İngiltere, Hollanda, Fransa Arasında Müzakereler 135
Bir Dinsizin (Ateist - Dehri) İdamı 137
IV. Mehmed'in Edebiyatla İştigali 138
Pâdişâh Dimetoka'da 140
Padişah Çanakkale Boğazı'nda 142
Valide Sultan Câmii'nîn Açılması 142
Kont Leslie'ntn Sefareti 143
Viyana'da Osmanlı Sefareti 146
ELLİBEŞİNCİ KİTAP 151
Avrupa Devletleriyle Siyasî Münâsebetler 151
Yeni Kırım Hânı 155
Gîrit'e Yeniden Asker Gönderilmesi 155
Padişahın İhtişamı Ve Ava Olan Düşkünlüğü 157
Yahudi Moiz Sabatay Ve Kürd Mehdi 159
Basra Ve Mısır'da Karışıklıklar 161
Âfetler 164
Vânî Efendi Vaazlarının Te'sîri 165
Pâdişah'ın Avlanması 166
Pâdişah'ın Halasının Nişan Ve Düğünü 167
Diplomatik Münâsebetler 168
Pâdişâhın Edirne Ve Yenişehir'e Gitmesi 178
Venedik Elçisi 180
Rusya Elçisi'nin Kabulü 182
Fransa Elçisi 184
Müteferrika Süleyman Ağa Paris'e Gidiyor 184
Dahilî Karışıklıklar 186
Budin Yangını 187
Veliahdın Terbiyesi 188
Sultan Mehmed Uludağ'da (Teselya Uludağı) 190
Köprülü Mehmed Paşa'nın Kandiye'ye Girmesi 190
ELLİALTINCI KİTAP 215
Pâdişaıtın Edirne'ye Dönüşü 215

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şarap Yasağı 217
Manyotlar 218
Venedik Hududunun Tâyini 219
Fransız Sefiri M. De Nointel 221
Macar Âsîlerinin Takdimi 226
Rusya, Lehistan, Venedik Ve Ceneviz Sefaretleri 234
Rus Kazakları 237
Selim Giray'ın Kırım Hanlığına Getirilmesi 239
Padişah Despot Dağı Yaylasında 240
Elsiz Ayaksız Hattat 241
Köprülü Ahmed Paşa'nın Dahilî Tedbîrleri 241
Kameniçe Seferi 243
Sadrâzamın Lehistan Kralı'na Mektubu 244
Osmanlı Ordusu Kamaniçe Önünde 247
Lehistan İle Sulh Akdi 249
Hotin Ve Laçin'in Fethi 255
Human'ın Zaptı 257
Macar Âsileri 260
Fransa İle Lehistan Arasında Anlaşma 261
Velîahd Şehzadenin Sünneti Ve Hatice Sultanin İzdivacı Düğünleki 261
İngiliz Sefareti Ve Berberiye Hükümetleri 268
Rumlar Kudüs'te Kamame Kilisesinin Muhafazası Hakkını Kazanıyor 270
Macaristan Hududu 271
Mısır'da İhtilaller 272
Pâdişâh İstanbul'da 273
Lehistan İle Sulh 274
Köprülü Ahmed Paşa'nın İrtihâli 275
Şâirler, Fakîhler Ve Müverrihler 276
Sokollu Mehmed Paşa İle Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa Arasında Bir Mukayese 280

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu Tarihin Altıncı Devresi İçin Müracaat Edilen Şark Kaynakları

I- Umûmî Târihler

1) Tftrlh-i Rfişid: Büyük boyda üç cilt, 1153/1740'ta istanbul'da basılını*, birinci cildi 1071/1661'den 1115/1703 senesine kadar olan vak'alan ihtiva eder. 227 varaktır [1].

2) Bilinmeyen bir müellifin târihi ki, Berlin Kraliyet Kütüphanesinde, (Piez El Yazılan arasında Nu: 75) mevcuttur; orta boyda 309 varak. Bizzat sâhid olan müellif 1099/1687'den 1116/1705 senesine kadar olan zamandaki vak'alan yazar.

3) Ztibdetti'l-Vekaayî'; Defterdar Mahmûd Pasa'nın eseri. 1060 / 1650'den Sultân IH. Ahmed'in 1115/1704 senesinde cülusuna kadar. 436 varak; benim kolleksiyonumda [2].

II- Hurisi Târihler

4) Ovfihirü't-Tevârîh: Köprülü Ahmed Pasa'nın mühürdarı Hasan Aga yazmıştır. Bu eser Macaristan ve Venedik seferlerini hikâye eder ki» Girit fethi de dâhildir. Benim kolleksiyonumda büyük boyda 481 varak; Viyana Sarayı'nda, İmparatorluk Kütüphanesi El-yazıları arasında Nu: DIV ve DV, Lâtince tercümesi vardır; adı şudur: Annalium Gemma authore Hasauaga Sibilli Custode Kupurli, sen Cypri Ahmed Bassae, supremİ vizirii Ahmed Qaarti Turcarum Tyranni eş turcİco-arabtco-persico idiomate in httinum fronslata et diversis hotis ac. remİniscentus illustrata a Joanne Podesta S.C.R. Majestatİs a aecretis 1680. (Müterciminin saray kâtibi olduğu ve haşiyeler ilâve ettiği anlaşılıyor.) Bu kitabın üçte birinin mütercimi Podesta, kitabı Sadrâzam Kara Mustafa Paşa'nın kitapçısı olan bir imamdan (ulemâdan bir zât) almıştır. Zannederim M, bendeki nüsha Podesta'daki nüshadır; zîrâ Viyana'da başkası yoktur; bundan başka bendeki nüshada, onyedinci asırda yazılmış Almanca haşiyeler vardır.

---

[1] Nafanâ'nın âünd cildi (mütercimdeki baskısında fi. cildi) 1070 senesinin ilk yansında gecen vak'alaria sona ermigtir. Ra&İd'İn birinci cflcta" İse, 1071 senesinin son yarısındaki vak'alarla başlar. Şu halde devletin resmi tarihinde bir senelik bir fasıla okluğundan, bu müddet İçin başka müelliflere başvurulmak gerekmiştir.

[2] Lariasalı (Yenişehirli) Sadi Efendİ'nİn Vantemir'in eseri olarak -Synopsh Nvhbetrt-fevarllı'l vardır. Lftkin bu eserin tedariki biice mümkün olamamıştır. <Müverrih bu «Zübde» vey& cNuhbe» ismini tercüme şeklinden çıkarıyor; ba eser, Sultân n. Osman zamanında yaalmif matbu Nmhbetfit-Teva-rftten başka olmak iktizâ eder.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

5- Târîh-i Mehmed Giray: Kırım'a âit bir husûsî târihtir ki, 1096/1684'ten 1114/1702 senesine kadardır. Bendeki kolleksiyonda 124 varaklık bir cilttir.

6- Târîh-i Kamaniçe: 1082/1671'de Kaminiye (Caminec) fethi târihi. Nâbî'nin eseri. KoUeksiyonumda 39 varaklık orta boyda bir dittir.

7- Mecmua-i Sûr-i HümâyOn: Bu eser, 1086/1675'teki, şehzadelerin - sünnet ve Hadîce Sultân'ın izdivaç düğünlerini tasvîr eder. Küçük boyda 45 varakhk küçük bir cilttir. KoUeksiyonumda mevcuttur.

8- Târîh-i Abdullah Mehmed Şefik: Yalnız III. Ahmed'in 1115/ 1703 senesinde cülusunu tâkib eden senenin vak'alarını ihtiva eder. 1063/1652 ihtüâü târihiyle birlikte ciltlenmiştir.

9- Edirne Vak'ası: Bu eser 1073 ihtilâlini hikâye eder; Berlin Kraliyet Kütüphanesinde Diez Elyazılan arasında,

10- Mîzâdü'1-Hakk fî-thtiyâri'1-Ehakk: Hacı Kalfa'nın eseri olan bu nefîs kitab, mütekellimîn ve mutasavvıfîn arasındaki ihtilâfın sebeplerinin hulâsasını ihtiva eder. Orta boyda 34 varakhk bir cilt; kolleksiyonumda mevcuttur.

11- Târîh-i Zülfekaor: Viyana'da 1689 senesi musalehası mü-zâkerelerinin târihi; sefir Zülfekaar Efendi yazmıştır. Küçük boyda, 97 varaklık bir cilt; kolleksiyonumda mevcuttur.

III- Tercüme-i Hâller ve Müntehabfit Mecsnnalan

Bu târihin onuncu cildindeki kaynaklar listesinde belirttiğimi?, eserlerden başka, şunlara da başvurduk:

12- Tezkire-i Şuarfi: Saffiyî (ö. 1138/1725). Bu eser, bu târihin sekizinci cildinde beyân edilen Riyazi, Rızâ, Kaf-zâde Nazmî'nin müntehabât mecmualarının zeyli olup beşyüz şâirin tercüme-i hâlini ihtiva eder. Büyük boyda 309 varaklık bir cilt; kolleksiyonumda mevcuttur.

IV- Devlet Kanunları ve Muhâberâtı Mecmuaları

13- Mekâtibât-ı Nâbî: Orta boyda 147 varaklık bir cilt, 294 yazışmayı içine alan bu eser, Kont Rzewuski'nin kolleksiyonundadır.

14- Fransız tercümanı Le Grand'ın inşâsı; 37 parça hükümet yazışmasını içine alıp, Viyana Sarayı Kütüphanesinde 425 numaradadır. Orta boyda 42 varaklık bir cilt.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

15- Münşeât-ı Dîvân-ı Hümâyûn: 1687/1108 senesine kadar 66 kıt'a hükümet yazısı ve berâtı ihtiva eden mecmuadır. Orta boyda, 99 varaklık bir cilttir; kolleksiyonumda mevcuttur.

16- 1087/1669 senesinde Reîsülküttâb Mustafa Efendi zamanında yazılmış timâr ve zeamet defteri. Viyana İmparatorluk Kütüp-hânesi'nde, Nu: 92.

17- Siget Sancağı Defteri: Dresden Kraliyet Kütüphanesinde,

18- Gran (Estergon), Vizegrad ve Novigrad sancakları defterim Dresden Kraliyet Kütüphânesi'nde, Nu: 8.

19- Memâlik-i Osmâniyye Kazaları Defteri: Dresden Kraliyet Kütüphanesi, Nu: 9.

20- Defter-i Manâsıb-ı Kaza: Anadolu ve Rumeli'yi içine alır. Küçük boyda, 88 varakhk bir cilt; kolleksiyonumda mevcuttur.

21- Defter-i Manâsıb-ı Kaza: Bu eser, evvelkinden az farklıdır. Küçük boyda, 55 varaklık bir cilt

22- Defter-i Teşrifatı: Küçük boyda, 63 varak; kolleksiyonum-da mevcuttur.

23- Kaanûn-nâme-i Hezârfenn: Sultân IV. Mehmed zamanında neşredilen hükümetin esâsî kanunlarım ihtiva eder. 1080/1669 senesinde yazılmıştır. Onüç bâb'a ayrılmıştır. Kont Rzewuski'nin kolleksiyonundadır. İstatistik! malûmatı ihtiva eden bu kitap, pek nâdir olan şu eserin hulâsasıdır: Della letterature dei Turchi da Gİo-vanni Battista Donado Senatör Veneto tu bailo in Constantinopoli, Venedik 1688. Küçük boyda 140 sahife. (Müellifi İstanbul'da Venedik balyosluğunda bulunan Giovanni Battista olduğu anlaşılıyor.)

24- Kaanûn-ı esasiler, berâtlar, fermanlar, diğer hükümet evrakından tertîb edilmiş mecmua; birçok arşivden toplanmıştır. Viyana İmparatorluk Kütüphânesi'nde, Nu: 442.

25- Onyedincl asım nihâyetinde ve Onsekizinci asrın başlarında yazılmış 546 kıt'a devlet yazışmasından mürekkeb bir mecmua. Küçük boyda, 156 varaklık bir cilt; kolleksiyonurada.

ELLİÜÇÜNCÜ KİTAP

Köprülü Mehmed Pasa'nın aslı. — Kadızâdeliler gürültüsü. — Avusturya, tran, Lehistan, tsveç, Transilvanya elçileri. — tdâm edilen zorbalar. — KÖprülÜ'nün hasımla-nnın uzaklaştırılması. — Asılan patrik. —

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Osmanlı Donanmasının Akdeniz Boğan'nda (Çanakkale'de) hezimete uğraması. — Bozcaada ve limni'nin fethi. — Müftl'nin azli.

— Kara Hasanoglu Hüseyin Ağa'nın vefatı. — Kırım H&-nı'nin Transilvanya, Moldavya, Eflak'ta akınları. — Transilvanya tw£ Barcsay. — Abaza Hasan'ıh İsyanı. — Kö> rûlü'nûn makyavalistliği. — Fransız sefiri De La Haye İle oğlunun hapsi. — Şâir Çevri ve RiyâzThin, müftt Aztz Efendi'nin. Hacı Kalfa'nın vefatları. — Pftdişâh'ın Üsküdar'a geçmesi. — Murtaza Paşa'ya Abaza'nın galebesi. — Haleb'de âsi paşaların idamı. — Hüseyin Paşa'nın İdamı-

— Şeyhülislâm Bolevi'nin azli. — Osmanlı donanmasının Atalya önünde hezimeti. — Mısır'da ihtilâl- — ismail'in zâlimce tazyikleri. — Timâr te'stsfih., Akdeniz Bogaa'nda yeni kaleler yapılması. — Mihne'nin yerine Ghika'nın Eflâk Beğüği'ne tayini. — Rakoczy'nin ölümü. — Avusturya elçisi Msyern Bursa'da. — Kont de Souches, Szathmar ve Szabolcz'u zabtediyor. — Seyyîd Ali'nin Grosvaradin (Grosvardein)'ı fethi. — Rusya'da Tatar ve Kazaklar'ın İstilân. — Kazak, Rus, Lehistan, Cezayir, İngiliz sefaretleri. — Yangın, veba ve kıtlık. Don ve Dinyepr nehirleri üzerinde İnşâat — Valide Sultân'ın ve KÖprülÜ'nün camileri.

Köprülü Mehmed Paşanın Aslı

KÖPRÜLÜ Mehmed Paşa, Devlet'in mührünü Pâdişâh'ın elinden alırken, minarelerden «Allâhu Ekber» sadâları kulaklarda tanîn-endâz oluyordu [3]. Köprülü'nün sadâretini hiç kimse münâsip görmedi. Devlet'in sönmeye başlayan kudret ışığını yeniden parlaklaştıracâk olan bu devlet ricalinin gelecekte kazanacağı büyüklüğü, o zaman ne saray keşfedebiliyordu, ne de İstanbul halkı. Ulemâ takımı:

— «Bu okuyup yazma bilmez bir câhildir» diyorlardı. Ağalar:

— «Bu, âsî Vardar*a mağlûb olmuş, liyakatsiz bir adamdır» derlerdi,

Hükümet ricali ise:

— «Bu müflis herîf, Devlet*in mâlî müşkilâtına hiçbir şekilde çâre bulamayacaktır.» mülâhazasında bulunurlardı.

İçeride her tarafta isyanlar ortaya çıktığı, hâriçte hududların muharebelerle kana boyandığı ve Devlet gemisini musibet dalgalarına

[3] Onuncu cildin sonunda işaret olunduğu gibi, Naîmâ'ya nazaran. mühr-İ hümâyûn ezftn okunurken değil, hattb minberde Üten verilmiştir. Galiba müverrih minare ve minberi karıştırmıştır. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gömülmekle tehdîd eden fırtınalardan kurtarmak için, pek cesur ve pek maharetli bir adama ihtiyâç bulunduğu bir zamanda, Pâdişâh'ın zayıf, istirahate âşık, metanetsiz, servetsiz bir ihtiyarı seçmesinden, herkes şikâyet etmekteydi. Lâkin Koprülü'nün o vakte kadar kadri bilinmemiş, devletin idarî işlerinde hâiz olduğu yüksek meziyyeti göstermeye fırsat. bulamamıştı.-Vâkıâ hükümet işlerine Sokoîlu gibi kuvvetinin kemâl noktasında değil, 70 yaşında gelmişti. Sokollu gifii üç Pâdişâh devresinde değil, ancak 5 sene hükümet etti. Bununla beraber, şu kısa müddet târihte yalnız büyük bir devlet ricali olarak yer almasına değil, hanedanının büyüklüğünü te'sîs etmesine de yetti. Sokollu, sadrazamlık nüfuzunun — Budin vâlîsi iken cellât eliyle îdâm olunan— yeğeninin kanı içinde sön-düğünü görmüştü. Köprülü ise, sadrazamlığını oğluna nakletti. Anadolu'ya göçmüş bir Arnavud'un oğlu olan [4] Köprülü Mehmed Paşa, «Köprülü» unvanını, doğum yeri olan «Köprü» kasabasından almıştır ki, bu kaza Merzifon'a altı, ve Amasya'ya [5] oniki fersah mesafede ve Kızılırmak'a (Halys) dökülen iki küçük ırmak arasında ve Taşan Dağı'nın eteğindedir. Bu ırmaklardan birinin üzerine ahşap bir köprü inşâ olunduğundan, kasaba, eski adı olan «Kara-gede» yi [6] «Köprü» şeklinde değiştirmiştir. Lâkin Köprülü'nün şöhret kazanmasından sonra «Vezîrköprüsü» (bugün: Vezirköprü) ismini almıştır.

Onüç cami, birçok hanlar, hamamlar, tekkeler, saraylar [7], Vezîrköprüsü kazasına bağlı 40 köy, bu kasabanın vaktiyle ne kadar mâmur olduğuna delâlet eder, O zaman bu kasabada 6.000 aile mevcuttu; şimdi ise 3.000'den ziyâde değildir [8]. Ziraî mahsûlleri armut, üzüm, elma; sanâyî mahsûlleri boyalı mensucat, yün ve pamuk bezleriydi. Bir küçük merhale

[4] Sadrâzam Köprülü Mehıned Paşa ve Köprülü Ahmed Paşalar'ın, son üç pâdişâhın, onların sultanlanyle (zevceleriyle) başlıca nedimelerinin târihleri ve sarayın en gizli entrftalanyle Dalmaçya, Transilvanya, Macaristan, Girit, Lehistan muharebelerine dit bâzı husûsî şeyler» adıyla Paris'te 1676 senesinde basılmış olan (Fransızca) bir esere Itimâd ederek Avrupa müverrihlerinin uzun müddet zannettikleri gibi, Köprülü Fransız değil, Arnavud idi. (Fraşarlı Sâmî Beğ Kaamnsfi'I-Âlfim'da «Köprülü, kelimesinde. Köprülü Mehmed Paşa'-nın Arnavudtuğun Berât sancağında, Timoriçe kazası köylerinden birinde dünyâya gelerek, oradan İstanbul'a geldiğini ve Köprü kazasını daha sonraları mesken ittihaz ettiğini yazıyor. (Mütercim)

[5] KauMttfil-Alâm, «Köprü» kasabasının Amasya'nın 70 km. kuzeybatısında olduğunu gösterir. (Mütercim)

[6] Hammer'in Fransızca'sında «kede> lâfzına, kalbur, sepet, kafes, çit demek olduğu Sâmî Beğ'in Kaamos-ı Fransevl'sinde gösterilen «daie» mânâsı verilmiş ise de, câteşgede» ve «meygede» lâfızlarından da anlaşılacağı Üzere •gede», hâne, ev, yurt demektir; binâenaleyh «Karagede», .Karaytn-t» tur. (Mütercim)

[7] Başhcalan Sultân Mustafa, Yûsuf Ağa saraylanyle, Köprülü'nOn çağdaşı zengin bir yeniçeri tarafından yapılan saray ve bizzat Köprülü İle Abaza Ha-san'in saraylarıdır. (Eskiden bütün büyük hanelere saray denirdi.)

[8] 1314 senesinde basılmış Kaamusfl'I-A'lâm, Köprü kasabasında 8.600 ahâli (1-000'i gayrimüslim) kaydeder; Köprü kazasında da 8 nahiye, ve 100 karye (altıda biri gayrimüslim) gösterir. {Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(mesafede) ve Kızılırmak'ın denize karıştığı yerde bulunan Bafra iskelesi, Vezîrköprüsü'nün zengin tüccarına mahzenlik ederdi. Sarp bir dağın zirvesinde ve bütün mıntıkaya hâkim bulunan kale, hükümetin takibatından kurtulmak için Kızılırmak dağlarında isyan bayrağını kaldıran Haçova firarilerini zaptetmek maksadıyle, Köprülümden ve Evliya Çelebî'den 50 sene önce yapılmıştı. Köprülü, gençliğinde saray-ı hümâyûn aşçı çıraklığında ve sonra aşçılığında bulunarak, 25 yaşında Husrev Paşa'-ya hazinedar ve Kara Mustafa Paşa'nın sadâreti zamanında büyük-mîrâhor olmuştu; daha sonra (iki tuğlu vezir olarak) birbirini mü-teâkib Şâm, Kudüs, Tarablus vâlîsi ve sonra Kubbealtı veziri oldu. Lâkin daha sonra ehemmiyetsiz olan Köstendil sancağını kabule mecbur olup, azledüdiği zaman doğum yerine dönmüştü. Vardar Paşa üzerine harekete memuriyetinde mağlûb ve esir düşerek, îbşir tarafından kurtarılmıştı ki, bunlar evvelki ciltte tafsil olunmuştu.

tbşîr Paşa, sadrazamlığı sırasında, Köprülü'ye Tarablus-ı Şâm sancağını verdi; ancak memuriyetine başlamadan önce Ibşîr*in halefi tarafından azledilip, yine Köprü kasabasma çekildi. Boynueğri Mehmed Paşa Şam'dan İstanbul'a gelirken onu maiyyetine aldı. Fakat Koprülü'nün kendisine tehlikeli bir rakîb olduğuna hükmederek, uzaklaştırmak için var kuvvetiyle çalıştı. Köprülü Paşa, sadrazamlığı ele geçirmek için hileye başvurmadı; lâkin kendisinin değerini takdir ederek Devlet'i kurtaracak bir adam olduğunu keşfeden dostlarının ısrarları üzerine —yine geçtiğimiz ciltte yazıldığı veçhile— arzlarının takdîmiyle beraber Pâdişâh tarafından kabul edilmesi, hiçbir türlü tavsiyeye bakmaksızın memuriyetleri münâ-sib gördüklerine tevcih edebilmesi, kendi arzusuna göre mükâfât-landırabilmesi ve cezalandırabilmesi, kendi nüfuzuna rakîb olabilecek devlet büyüklerinin ve pâdişâh yakınlarının te'sîri altında kalmaması ve bütün tedbîrlerini zât-ı şahanenin mutlak güvenle kabul etmesi şartlarıyle, idarenin dizginlerini eline almaya muvafakat eyledi.

Kadızadeliler'in Gürültüsü

Pâdişâh, sadrazamlıktan azledilen Boynueğri Mehmed Paşa'nın mallarının müsaderesini ve katlini emretmişti; lâkin Köprülü'nün şefaati üzerine hayâtını bağışladı. Mehmed Paşa'nın geriye kalan kısa müddettik hayâtı içiu Köprülü, kendisine Kanije eyâleti varidatını tahsis etti [9].

[9] Naîmâ'ya nazaran (s. 226), Boynueğri birkaç gün Yed&ule'de hapsedildikten sonra Malkara'ya sürüldü;

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Defterdarlıktan azledilmiş olan Saçbağı Mehmed Paşa (eski sadrâzam zamanında) 150 kese mukabilinde îdâm-dan kurtulmuştu; lâkin bu aftan ancak bir gün istifâde edebildi: Idâm cezasından korkusu neticesinde, ertesi gün vefat etti. Köprülü'nün sadrazamlığa yükselmesinden bir hafta sonra (3 Zilhicce 1066 - 22 Eylül 1656) minarelerde namaza davet demek olan ezan okunurken [10] Kadızâde'nin mutaassıp taraftarları olan bağnaz düşünceli mü-tekelllmîn, tasavvuf erbabı ve dervişler hakkındaki taarruzlarına ihtiyar bir adamın idaresi zamanında devam edebileceklerini ümîd ederek, Sultân II. Mehmed Câmii'nde toplandılar. Tarikatlara âit bütün tekkeleri yıkmaya, dervişleri tecdîd-i imâna zorlamaya ve muhalefet edenleri Öldürmeye, her camide yalnız bir minare bırakarak diğerlerini faydasız bir israf eseri olmak üzere yıkmaya, altın ve gûmÛş evâni, ipekli elbise, tütün, kahve afyon kullanılmasını, ilâhi söylenmesini, kudüm ve ney sesiyle semâ İcrasını menetmeye karar verdiler. Kısacası, Kadızâde'nin telkin ettiği yoldan gitmeyenleri teline mahkûm ederek, bu hastalıklı fikirler lehinde. devam edenleri ellerinden gelen dünyevî cezalarla cezalandıracaklardı. Bu toplantıyı tftkib eden gece, bütün şehir heyecana düştü; müderrisleri mütekellîmln kısmından olan talebe-i ulûm (yüksek öğrenim öğrencileri) değnek ve bıçaklar alarak, esnafı ve onların çıraklarını ve kölelerini kendi taraflarına celbederek mevlevî, halveti, şemsî dervişleri aleyhine tehdîdkâr bir üslûpla bağırıp gürültü ederek, Fâtih Camii'ne gittiler [11].

Sadrâzam, bu karışıklıkları haber alınca, bu duruma sebep olan vaizlere, sükûnetin muhafazası ve asayişe teşvik için, adam gönderdi. Bundan bir netice çıkmaması üzerine, bir telhis takdim ederek, fitneye sebep olanların yokedilmesi gerektiğini arzetti. Fesat tahrikçisi olanlar hakkında Pâdişâh tarafından çıkarılan îdâm cezasını, Köprülü, sürgüne çevirdi. Üstüvânt, Türk Ahmed, Dîvâne Mustafa derhâl Kıbrıs'a gitmek üzere gemiye bindirildiler. Şeyhlerin kürsüden savurdukları sözler, sadrâzamın ıslahat Ve yeniliklerine karşı eblehçe küfürlerden ibaret kaldığı sürece, mutaassıpların vahşet taraftarları olduğunu ortaya koymayı ve her türlü eserleri mahvetmek İçin sarfettikleri mesaîyi gülünç hâle getirmeyi, hükümet, halkın sağduyusuna bırakarak bizzat hareket etmemişti. Hattâ birgün kabalığından dolayı

aradan epeyce günler geçtikten sonra kendi-disine Kanije eyaleti verildi. Hadlkatfi'l-Vftzeri (s. 104), on sene kadar Eyüp'te tekaOd tahsîsaüyle geçinerek. 1076'da 90 yasında vefat ettiğini yazar. (Mütercim)

[10] Böyle dejü; o gün cuma olduğundan müezzinler mahfilde na't-i nebevî okurken «faküerden» yâni Kadızâdeliler'den birtakımı müezzinleri susturmak İçin çıkışarak, bir gürültü çıktı. Nalmâ'ya müracaat, s. 230. (Mütr.)

[11] Semsi dervişleri tarlkaU. o aarm basında Şeyh Şemseddm-i SİvftsI tarafından to'aU ohmmuftur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

«Türk» [12] unvanı verilen Vaiz Ah* med'e hazır bulunanlardan biri:

— «Çakşır ve don giymek de bid'attir; onlan da kaldıracak mısınız?» diye sordu.

Ahmed:

— «Evet, onu da men' ederiz; zar ve peştemâl kuşansınlar!» diye cevap verdi.

Kargımadaki:

— «Tarak ve kaşık kullanılması da bidattir; onu ne yaparsınız?» deyince, vaiz:

— «Onu kaldırırız; parmaklarınızı tarak, ellerinizi kaşık yapınız» mukabelesinde bulundu [13].

Bu Türk Ahmed, dilenci bir dervişti. Lâkin mensûb olduğu fırkanın ileri gilenleri, onun telkin ettiği kaaidelerin aşırılarını bizzat tatbik etmezlerdi. Kendilerine bağladıkları genç delikanlılar, kaba elbisenin altında ipekli kumaşlar kullanırlar [14], hanelerinin içinde birçok tezyinat bulundururlardı. Aşırı ahlâkçılık gösteren bu adamlardan birine Fahreddîn oğlu Maan-zâde:

— «Be hey efendi, nefsânî lezzetlerden olan şeyleri herkesten gizli yapıp görünüşte cüz'iyât makulesi (ufak tefek şeyler) şeylerde taassup gösterirsiniz; bunun aslı nedir?» demesi üzerine, aziz söze gelip:

— «Beğim, sen gaayet ahmakmışsın; insan bir haramı irtikâb ettiği zaman, zımnında ya mal sağlamak, ya nefsânî zevk ve cismânî lezzet bulunmağa muhtaçtır ki, günahkârlığı abes olmaya; yoksa altın ve gümüş evânî kullanmak, harbe gitmek, tütün içmek, müzik dinlemek ve şâir buna benzer şeylerde ne lezzet vardır? Akıllı kişi odur ki, buna benzer cüz'iyâtı terkedip, hattâ zahiri surette inkâr ve men edilmesi için taassup göstererek avâmmı nâs (halk) ahmaklarını hâlilin iyiliğine îtimâd ettirir. Yine mahrem-i esrar olanlarla perde arkasından dünyevî işleriyle ve nefsânî zevkleriyle meşgul olmağa mân! yoktur.» [15] cevâbını vermiştir.

Müverrih Naîmâ'nın zamanı hakkında bize yadigâr bıraktığı bu târihî levha isbat eder ki, gerek Batı'da, gerek Doğu'da mürâîler her vakit aynıdır.

Köprülü Mehmed Paşa, şimdiye kadar îdâm cezası emri almak için iki

[12] O zaman birtakım şahıslara Türklüğü tafcdfr edememiş elmalarına borada dahi tettsflf «deriz. (M««rcün)

[13] Tarak sonradan Icâd ohmmus birsey ofanadıgından, Naimâ'da yalna kasık bahsi vardır. Müverrih <tarak>ı başka me'hazdan almıg değilse, kendisinin ilavesidir. (Mütercim)

[14] Hammer'in de iyi anlamamış olduğu bu fıkrayı biz de tashih ve İzahtan teeddüb eyledik. İyice araştırmaya lüzum görenler Nalma'ya müracaat edebilirler, s. 227. (Mütercim)

[15] Bu sözler tercümeden değil, Natmâ'dan alındı. Mûsiki ve emsalinde has olmadığı sözünün incelenmesine elbette hacet görütaez. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

telhis takdim etmişti [16]. Vakıa sonra îdâm cezasını sürgünle değiştirdi. Bir taraftan gösterdiği şiddet, nüfuzunun derecesini anlamak içindi; diğer taraftan âtıfetkârca muâmelesiyle —sadrazamlığı kabulü hakkında ortaya koyduğu dört şart için Pâdişâh adına yemîn eden— Valide Sultân'ın içten içe duyduğu endîşeyi yatıştırmak istiyordu. Yine bu atıfet ile, üçüncü bir teklifine, yânî Vâlide'nin gözde danışmanı olan sabık defterdar Karagöz Mehmed Paşa'mn îdâmına da onun muvafakatini kolayca almayı ümîd ediyordu. Telhîs, tasdik edildiğine dâir olan irâde-i şâhâne ile iade olundu; îdâm cezası hemen icra edildi (18 Zilhicce 1067 - 7 Ekim

Kapdân Ken'ân Paşa'nm hemşehrisi olup, gösterdiği gevşekliği, donanmasının Akdeniz Boğazı önünde hezimete uğramasının başlıca sebeplerinden biri olan Abaza Ahmed Paşa, Valide Sultân'ın husûsî himayesine mağrûren, İstanbul'a gelmekten kor kınamıştı; gelir gelmez öldürüldü. Bu yeni îdâm Vâlide'nin bütün dostlarını dehşete düşürdü (23 Muharrem 1068 - 11 Kasım 1657). İhtiyar müfö Hakkı Efendi, yerine allâme kişilerden fıkıh ve hadîse dâir eserlere birçok şerhler yazmış olan Bâlîzâ<|e tâyîn edildi [17]. Defterdar Divrikli Mehmed Paşa, maaşlarını vermediği için hanesinin camlarını kıran asker tarafından tâkîb edilmesi üzerine, titreyerek sadrâzamın huzuruna geldi, şikâyetini arzetti. Köprülü, bu intizamsızlıktan Öfkelenmekle beraber, tebessüm ederek:

— «Böyle olur. Sen âlemin ahvalini bilmez misin? Senden önceki defterdarlar da birçok defalar camlarının kırıldığını görmemişler midir? Hattâ birkaç takım camlan ihtiyaten hazır bulunurdu. Cenâb-ı Hak ahvâlin tanzimi için ihsan tevfîk.buyuruncaya kadar tahammül etmeliyiz» [18] dedi.

Defterdar, o zamana kadar sabretmeye pek mütehammil görün-mediğinden, Köprülü ertesi gün [19] onun yerine baş-bâkî kulu Ahmed Ağa'yı tâyîn etti. Pâdişâh'ın husûsî teveccühüne mazhar olan has-odabaşısı Halil Ağa, günde 200 akçe tekaüd maaşıyle saraydan uzaklaştırılarak, yerine Galata Sarayı Ağası Kürd Sefer Ağa tâyîn olundu. En nüfuzlu vezirlerden olup, saraydaki taraftarlarının sadrâzam yaptırmak istedikleri kapdân Seydî Ahmed Paşa [20] Bosna eyâletine ve oradaki askerin başkumandanlığına

[16] Galiba biri Boynueğri İçindi. (Mütercim)
[17] Kenz üzerine bir şerh, Miftâh Şerhi üzerine haşiyeler, Kasİde-i Bürdeye şerh, bazı hadîslere dâir bir şerh yazmıştır. Uşşâkî-zâde'de tercüme-i hâline müracaat, 175. varak.
[18] Nalmâ'dan alındı, s. 248. (Mütercim)
[19] Naîmâ'dan anlaşıldığına göre, az bir müddet sonra. (Mütercim)
[20] Seydİ Ahmed Pasa'ya şecaati sebebiyle Hıristiyanlar cDeli Türk. unvanım vermişlerdi. Teberdârhktan yetişmiş olduğundan, baltacı ocaklıları onu tutarlardı. Köprülü'nün tam İ'timâd ile getirildiğini, azlinin mûmkın olmadığım onlar tabtatiyle bilemezlerdi. Naîmâ*ya müracaat, s. 249. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

getirilerek, hemen hareket etmesi için kendisine emir verildi. Donanma başkumandanlığın Tamışvar valiliğinden azledilmiş olan Topal Mehmed Paşa'ya tevcih edildi (24 Safer 1067 • 12 Aralık 1656).

İran, Avusturya, Lehistan, İsveç Ve Transilvanya Elçileri

îki devlet arasında dostâne münâsebetlerin devam etmesi arzusunu belirten bir nâme-i Şâhî'yi hâmil Pir AH adlı İranlı sefir, birkaç katar deve ile bir fil hediyesini huzûr-ı şahaneye takdim etti. Elçiye veda gününden az önce, sadrâzam tarafından kendisine Eyüp'te Yûsuf Paşa Bahçesi'nde bir ziyafet çekildi. Acem elçisiyle birlikte gitmek üzere îsmâîl Ağa sefîr tâyîn edildi (13 Rebîülâhir - 30 Aralık). Pâdişâh, Şâh'a iki asî! Arap atı —ki birine kıymetli elmaslarla müzeyyen eyer vurulmuştu—, güzel kumaşlardan w ıpa çuhalarından birkaç yük hediye etti. îsmâîl Ağa, Isfahan payı V tmda bu hediyeleri II. Abbas'a takdim ederek, İran'da üç ay & '-diktan sonra İstanbul'a dönmüştür [21].

Dört ay sonra, İmparator'un İstanbul'da mukîm elçisi Istiryalı Sinıon Reninger, sadrâzamın ve pâdişâhın huzuruna kabul olunarak, Almanya tmparatorluğun'a yeni intihâb olunan I. Leopold'un î'timâd-nâmelerini verdi. İki devlet arasında mevcut sulha rağmen, hudûd üzerinde yapılan tahribat hakkında şikâyetler, her iki taraftan da aralıksız devam etti. Reninger'in İstanbul'a gelişinden üç sene önce, 4.000 askerden mürekkep bir Türk fırkası Prens Eggen-berg'e âit Radkesburg'a kadar akın etmişlerdi; diğer bir fırka da Neuhâusel yakınlarında 64 Heydük Öldürmüşlerdi. Bu hâl, Budin valisinin, Bathyany ve Forgacz'm akınlarından ve Hüsâr ve Hey-dökler'in Komorn ve Gran arasında yaptıkları eşkiyâhktan dolayı şikâyet etmek üzere Viyana'da feldmareşal Puechhaim'a çavuşlar göndermesine manî olmadı.

İmparatordun mukîm elçisinin geldiği gün, Transilvanya ve İsveç elçileri de huzûr-ı şahaneye kabul olundular. İsveç Kralı Şarl Güstav —efendisi nâmına Transilvanyahlar'la Ve Kazaklar'la ittifak ahidnâmesi akdetmiş bulunan— elçisi Claude Sohalam vâsıta-sıyle, İsveçlilerdin Rusya'ya kuzey eyâletlerinden hücum edecekleri sırada Kırım Hânı'na güney eyâletlerinin istîlâsı için emir verilmesini talep etti [22]. Şarl Güstav, o zaman Lehistan ile

[21] İstanbul'a gelirken Bağdâd'da vefat etmiştir. Naîmâ, 250. (Mütercim)
[22] Şehir arşivinde Reninger'in raporu. Kral'ın Zât-ı Şâhâne'ye mektubu 23 Eylül 1656 târihiyledir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

harb ediyordu. Köprülü şu cevâbı verdirdi:

— «Osmanlı Devleti Şarl Güstav'm Lehistan ile anlaşmasını müteâkib kendisinin dostluğunu kabul edecektir.»

Bir ay sonra Liliencron ve Gotthard Wellig'den mürekkep olan ve Rakoczy tarafından da yanlarına François Szepessi ve Nicolas Tordai konulmuş bulunan yeni bir İsveç sefaret hey'eti İstanbul'a vâsıl oldu. Bu da evvelkiler gibi, Osmanhlar'ı Lehistan aleyhine tahrikle görevliydi. Divân tercümanı ihtiyar Zülfekaar, İsveç Kra-lı'nın Lâtince mektubunu tercüme edemediğinden, İmparator tercümanı Panayoti Nikusi'ye tercüme ettirildi [23]. Lehistan elçisi Nicolas de Leszczye Jaskolski, sadrâzamı Rusya ile münâsebetlerin kesilmesine karar verdirmek için, Çar'ın Rum mezhebindeki Osmanlı tebeasını, Osmanlı Devleti aleyhine ayaklandırmak tasavvurunda bulunduğunu söyledi [24]. Bu entrika hiçbir netice vermedi; bununla beraber Jaskolski Transilvanya elçileri François Tordai, Etienne Tes-sai ile Jean Hersanji'nin —kısmen verginin ödenmesindeki gecikmeden ve kısmen Rakoczy'nin pâdişâh fennine aykırı olarak Lehistan aleyhine İsveçliler ve Kazaklar'la ittifak etmesinden dolayı— Ye-dikule'ye gönderildiğini görmek memnuniyetine nail oldu. İsveç elçileri, kendileri de aynı hâle uğrar korkusuyla, fırtınayı geçiştirmek için sadrâzama acele 500 altın hediye verdiler. Wellig bir müddet sonra öldü. Liliencron cevapsız geri gönderildi (15 Ağustos 1657) [25];.

Rakoczy, sefirlerinin hapsedilmesinden telâşa kapılmayıp, Moldavya ve Ulahya voyvodalarını kendi tarafına kazanmaya muvaffak olduysa da, bu ittifakın akdedilmesinden az sonra inkıtaya uğradı. Tacının rakibi Dikoğlu (?)'nun burnunu kesmek ve hükümeti elinden almak isteyen Chrice'i asmakla beğliğine başlamış olan Eflâk voyvodası Kostantin Scherban, Rakoczy'den —Mathias Besara-ba'nın borç olarak almış olduğu— 8.000 altını istedi. Rakoczy parayı Ödedi; lâkin intikam almak için memleketin mahallî askerlerini (zâimleri) Scherban aleyhine ayaklandırdı. Daha sonra Lehistan aleyhine yeniden Konstantin ile ittifak etti, yine ondan ayrıldı. Kendisi de Moldavyalılar ve Kazaklar tarafından terkedildi. Lehler tarafından mağlûb edildi ve dîvân-ı hümâyûn tarafından da azledildi. Transilvanya millî

[23] KraTın mektubunda şu ibare okunur: «Oonfidinus fore ut omnia et singula pensientur et nobis pro nostra et rei necessitate respondatur» Reninger'in 12 Haziran 1657 raporu.
[24] Bu pek doğruydu. Rusya'nın bu tasavvuru gelecekte ve Özellikle Mora isyanında tâmiyle zahir olmuş; ne hacet! Zamanımızda dahî devam edegelmig-tir. ~"
[25] Kazak-Lehistan Muharebesi Târihi, Grondski'nin eseri. Peşte. 1789. s. 408. 409. {İtalyanca)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

meclisi onun yerine François RhedeTyi seçti. Rhedeİ, beyliğinin tasdiki için derhâl Sigismund Banfi'yi Budin vâ-lîsine ve François Keresztesi'yi İstanbul'a gönderdiyse de, ikisi de birşeye muvaffak olamadılar.

Zorbaların İdam Edilmesi

Yeni bir isyan çıkmak üzereyken Köprülü, hükümet idaresindeki basireti sayesinde, vilâyetlerin hepsinde bulundurduğu casuslar vâsıtasıyle, Çınar Vak'ası'nı yapmış ve Hasan Can (Sa'deddîn'în pederi) ailesinin hazînesini yağma etmiş olan zorbaların her yola başvurarak fesâd çıkarmaya çalıştıkları ve ayaklanmak için bir fırsat bekledikleri haberini aldı. Bunlar Seydî Ahmed Paşa'nın uzaklaştırılmasını fırsat sayarak, onun sadrazamlığa tâyinini, hiç olmazsa kapdânlığa iade edilmesini mütehakkimâne taleb ettiler. Sadrâzam müftînin nezdine giderek hareketlerinin hepsinin şerîate uygun olduğuna dâir Pâdişâh'a bir arıza yazmasını teklif etti. Müftî, reîs (reîsülküttâb) Şâmî-zâde tarafından kaleme alınan bu arızayı Köp-rülü'nün eline verdiği sırada, taaccüb göstererek:

— «Buna ne ihtiyaç var?» diye sorması üzerine, Köprülü:

— «Şimdilik lüzum yoktur; lâkin vefakârlığınızı tecrübe edeceğiz; hem hasımlarınızın, sizden öncekiler gibi sizi de kendi taraflarına çekmeye çalışmalarına mâni olmak ve zamanı geldiğinde isti-nâd etmek için sizi şâhid göstermek isteriz.» cevâbını verdi.

Müftî, Köprülü'nün ıslâhat tedbîrlerinin hepsinde, bütün kudret ve samîmiyetiyle çalışacağına yemin etti [26]. Köprülü, oradan Hacı Bektaş post-nişîni Kara Hasan-zâde'nin hanesine gitti; ihtiyar Hüseyin Ağa —ki Çınar Vak'ası tahrikçilerinin yakalanması için evvelki sadrâzamlara yardım etmişti— zuhur etmek üzere olan ihtilâlin bertaraf edilmesi için de Köprülü'ye yardım vaadinde bulundu. Yeniçeri ağası» yeniçeri kedhudâsı gizlice oraya davet edilerek, umûmî asayişin sağlanması için yardım edeceklerine onlar da yemin ettiler.

Ertesi perşembe günü (18 Rebîülevvel) sipahiler Atmeydanı'n- . da toplanarak gürültü çıkardılarsa da, sadrâzamın arzı mucibince çıkarılan irâde-i şâhâne üzerine, yeniçeri ağası ve kedhudâ beğ, yeniçerileri intizam dâiresinde tutmaya muvaffak olduklarından, si-pâhîler dağılmaya mecbur

[26] Köprülü «mûceddeden müftî ile eymân-ı gallâz (ağız yemînler)le ahd ü misâle itdiler.. Natraft, s. 255. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

oldular. O günü tâkîb eden gece, sadrâzam yeniçeri ağasıyle birlikte, çıkmasından korktulan fitneyi bastırmak için bütün şehirde kol gezdi. Ertesi gün (Cuma, 19 Rebîülevvel 1067 - 5 Ocak 1657) vezirler, kumandanlar, ağalar —irâde-i pâdişâhı mucibince vezîr-i âzam sarayında toplanan— mecliste bulundukları halde, şu mealde bir hatt-ı hümâyûn geldi:

«Cülusumuzdan bu zamana kadar sipâh eşkıyasının taaddîle-ri haddi tecâvüz etti. Hakk-ı ni'meti ve saltanata hürmeti büsbütün bıraktılar. Bu türlü eşkıyanın vücûdlannın izâlesi dîn ve devletin en mühim işi olduğundan te'dîbleri sadrâzama havale olunmuştur. Ebâ-an-cedd hayırhâh-ı devletimiz olanlar vezîr-i azama muavenet ile hayırlı duama mazhar olmağa çalışmalıdırlar.»

Köprülünün Hasımlarının Uzaklaştırılması

Mecliste hazır bulunanlar, fesâd tahrikçisi olanların cezaya çarptırılmalarını her gün beklemiş olduklarını ve Pâdişâh'ın emrine sadâkatle itaat edeceklerini ifâde ettiler. Saraya takdîm olunan ve devletin büyük memurlarının aynı fikri paylaştıklarını bildiren tel-hîs üzerine, Sultân Mehmed «Rüesây-i erbâb-ı fesadın derdesti ve îdâm olunmaları» (fesatçıların reislerinin yakalanması ve öldürülmeleri) kat'î emrini ihtiva eden bir irâde çıkardı.

Hemen o gün, silâhdârlıktan azledilmiş olan Ahmed Ağa, cebeciler kedhudâsı Halîl Ağa, baş mâbeynci (kapıcılar kedhudâsı) Ha-sekî Mustafa Ağa Alay Köşkü Önünde —ki Pâdişâh'ın îdâmı istenen rüesânın isim listesini zorbaların elinden aldığı ve saray hadım-ağalanndan ikisinin boğulmasını seyretmeye mecbur bulunmuş olduğu yerdir—, başları kesilmek suretiyle hayâtı terkettikleri gibi, İstanbul'da, Üsküdar'da hanlar basılarak altmış kadar zorba tutulup îdâm edildi. Yenicâmi Hanı ile bir zamanlar Hristiyan sefirlere ikamet yeri olan Elçi Hanı —ki ikisi de sipahilerin toplandıkları yerlerdi— boşaltıldı. Sadrâzam ve yeniçeri ağası geceleri kol gezerek, yeniçeri,, sipâhî, cebeci, topçu, mehter ocaklarına ve şâir takımlara mensup zorbaları yakalayarak îdâm eder ve devlet müverrihi Naîmâ'nın tâbiri veçhile «İaşeleri nafaka-i hayvânât-ı derya» (leşleri deniz hayvanlarının nafakası) olmak için denize atılırdı [27].

[27] Natmfi, bu bahiste kaafiye-perdâzhgı unutmamıştır: «Vahiden ba'de vfihid ele getirilüp katileri âleme ibret-nümâ ve İaşeleri nafaka-i hayvânât-ı derya ofch.» s. 257. (Mütercim

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Son isyanda çalınan eşyayı ucuzca satın alan 20 kişi Atmeydanı'nda idam olundular. Defter-emîni Elâgöz Mehmed Efendi Bosna defter-dârlığıyle İstanbul'dan çıkarılarak, Edirne'de başı kesilip İstanbul'a gönderildi, Surnazen Mustafa Paşa da Erzurum valiliğinde eceliyle öldü. Şâm valiliğinden azledilerek Mar*aş'a tâyîn edilen, silâhdâr-lıktan yetişme Siyâvuş Paşa, sarayın himayesine istinaden, verilen kat'î emirlere aykırı olarak, yeni memuriyetine gitmekten imtina gösterdi. Köprülü böyle bir mel*ûnun kötü misâl olması mahzurlarından bahsederek, katlini arzetti. Pâdişâh yakınlarının entrikalâ-nyle irâde-i pâdişâhînin gecikmesi üzerine, sadrâzam, kabul edilmiş olan şartlar îcâbınca telhisi karşılığında derhâl irâde çıkarılmadığı için, mührü vermeye hazır olduğu halde, bir elinde mühür, huzûr-ı şahaneye çıktı. Pâdişâh:

— cSenin işine karışanların cezasını sana bıraktım; nasıl bilirsen öyle yap!» dedi.

Köprülü Paşa, zât-ı şahaneye ihtirâmen Siyâvuş Paşa'nın hayâtını muvakkaten bağışladığı gibi, devlet idaresine müdâhale etmek isteyen kurenânın (pâdişâh yakınlarının) uzaklaştırılması için birkaç ay bekledi. Lâkin bu müddet sona erince en nüfuzlu hasımlarından olan rikâUdâr Anber Mustafa, dülbend ağası Gürcî İbrahim, doğancı-başj Ömer, silâhdâr Mustafa ağalan birer görev veyâhud tekaüd maaşı vererek, saraydan uzaklaştırdı. Terbiyesizce muamelesini yazdığımız âdeta vecde gelircesine mürailik eden Mağribî Salim, maaşının azaltılmasından dolayı söylenmeye cesaret ettiği için, Köprüîü'nün emri üzerine cellâd (ases-başı) Zülfekaar ma'rifetiyle boğulup denize atıldı. Bu Zülfekaar (ihtiyar zamanında yeniçeri ağası ve vezir olarak) 4.000'den ziyâde mağduru bu suretle Boğaziçi'nin dalgalarına teslim ettiğini i'tirâf etmiştir.

Asılan Patrik

İstanbul ahâlîsinin keşif sahibi addettikleri Şeyh [28] hakkında gösterilen

[28] Bu şeyhin kalleşliği Naîmâ'dan telhîs olunan şu fıkradan anlaşılır:
«Beldenin büyüklerinden bâzıları şeyhin yanında îkçn rengârenk dolamalı bir iki baltacı gelerek Valide Sultân'in bir hüküm tezkiresini (Valide Sultânlann kâgıdlanna hüküm tezkiresi, hüküm-nâme. denilirdi) birkaç yüz altınlık bir surre ile şeyhe teslim ederlerdi. Şeyh tezkireyi naz ve istiğna ile okur, nirreye yapılmaz, onu dervişleri kaldjnrdj. DftrÜlâmire ağalarından, sadra zamdan, büyük memurlardan da ara sıra böyle tezkireler gelirdi. Hâlbuki baltacılar, tezkireler, altınlar hep düzme şeylerdi. Halk İse bu dolapların far-kına varmayıp şeyhe intisap etmek için paralan yoksa borç alarak takdim ederlerdi.» Köprülü Mehmed Paşa gümrükten vazifesi olanları (bir#nevi muhtaçlık maaşı alanları) yoklama edip, başka maişet kaynakları bulunanların maaşlarını kesti, mahlûlâttan da iki akçeden fazla vermezdi. Şeyh Efendi, maaşının

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şu muamele, hıyanetle suçlanan Rum Patriki hakkında gösterilecek olan şiddeti yeteri kadar hissettirdi. Köprülü, Patrik'in Eflâk voyvodası Konstantin Besaraba'ya bir mektubunu ele geçirdi ki, şu fıkrası dikkate şâyân idi [29] :

«îslâm devrinin müddetinin bitmesine az kalmıştır; tsâ dînînin velvelesi tekrar âlemgîr olacaktır; ona göre tedârikte olunuz. Pek yakında bütün vilâyetler Mesîh taraftarlarının eline geçip Haçlılar ve çanlar tamamen ülkelere mâlik olsalar gerektir.» [30].

Köprülü, Patrik'i huzuruna getirterek mektubun mânâsı hakkında [31] sorguya çekti. Patrik, cevâp olarak, Hristiyanlar*ı sadaka vermeye teşvik için her sene böyle umûmî tahrîrât yazmakta olduğunu söylediyse de, bu tefsir Parmakkapı'da asılmasını önleyemedi [32]. Bu, îdâm edilen patriklerin üçüncüsü oldu. Son zamanlarda bir takım Hristiyanlar'ın yeniçeri külahı ve mavi dolak giyerek yeniçeri kıyafetine girmiş oldukları iddiasına istinaden, dindaşlarını ateşe atılmaya teşvik etmiş olmakla suçlanan ruhban gibi, ihtimâl ki, Pat-, rik de günahsızdı. İleri sürülen iddia üzerine sadrâzam tarafından emredilen tahkikat neticesinde 40-50 kadar külah (fes ve yeniçeri üsküfü) ve dolama ortaya çıktı; lâkin bunlar Patrikhâne'nin muhafazasına memur yeniçeri müfrezesine aitti [33].

Şeyh Sâlim'in ve Patrik'in îdâmıyle halkın nefretini kazanmış olan Köprülü, işte bu sebepten dolayı [34] —sefer açma mevsimi de girmiş olduğu için— husûsî bir duâ tertîb etti. Kastamonulu Meh-med Sâdık nâmında bir şeyhin ihtarı üzerine, enderûn ağalarından Mehmed nâmında 92 adamın herbiri, bir haftada 92 kere Fetih Sû-resi'ni okuyarak sala vaktinde tamamlayacaklar ve hepsi birden fetih ve nusret için duâ edeceklerdi. Bu zamanın müverrihi olan Bosnalı Hüseyin-oğlu kahveci-başı Mehmed Halîfe

---

kesilmemesi için sadrâzama gelip berâtlarını ortaya döktü. Köprülü cömertlikle muamele ederek İstanbul gümrüğünden 200 akçe bırakarak ba-kıyyesi olan yedi-sekizyüz akçeyi: «Şimdi sefer var; müzayaka var; inşâ'al-lah ileride yine ikram ederiz» diyerek kesti. Şeyh Efendi ise sadrâzamın yanından fırlayıp: «Bak biz sana neler yaparız!» diye mırıldanarak gitti. Olmug bitmiş vak'a- Köprülü Paşa, Mağribi'nin hakkındaki muamelesi gibi —Ham-mer'İn biraz teveccühüne mazhar olan— Patrik'in hakkındaki aşağıda yazılacak muamelesinde dahi haklı olduğundan biz şüphe etmiyoruz. Naîmâ'ya bakınız, s. 261-263. (Mütercim)

[29] Naîmâ'ya nazaran, mektubun mâhiyeti budur. (Mütercim)

[30] Tercümeden tercüme yerine, Naîmâ*dan alındı, s. 246. (Mütercim)

[31] Köprülü, mânâsı için değil, mektubun kendisi İçin sorguya çekiyordu. Ham-mer, mektubun mânâsını —aşağıdaki tefsîr sözünü yakıştırmak maksadıyla— müphem saymak istemiştir. (Mütercim)

[32] Te'vîl makbul olsa, tekrarlanan suçu i'tirâf demek olurdu. Bunu Hanuner, dînî taassubunun şevkiyle, hoş görebilir. Fakat tebeanın isyan için tahrik edildiğini gören Köprülü, elbette öyle görmez. (Mütercim)

[33] Elbise Patrikbâne'de bulunmuştu. Naîmâ'nın tâbirince .Fener kaplısını bekle yen çorbacı nefer&tımındur deyu def-i töhmet itmişler.» Hakikat Öyle miydi? Burası meçhul. Hanımer «etmişler» fiilinin çoğul şeklinde olmasına bakarak —bir taraftan da Patrik'in töhmetlerini artırmamak için— bunu râhiblere at-fetmişse de, Naîmâ'da rfihibler kanştınlmamıştır. (Mütercim)

[34] Bu fıkra Hammer'in kendi mülâhazası olacaktır; bizim târihlerde böyle birsey görülmüyor. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de bu doksaniki kişi arasındaydı. Sadrâzamın sefere gittiği günden itibaren vazifelerini îfâ ettiler. Bundan başka Şeyh'in talîmi veçhile, enderûn ricalinden 101 adam günde 1001 Feth-i Şerîf okudular ve seferden dönülünceye kadar devam ettirdiler [35].

Sadrâzam teçhizat ve levazım tedîriki için bütün vilâyetlere emîrler gönderdi. Saray kapısında, cebehâne karşısında tûğ-ı hümâyûn dikildi (9 Cemâziyelevvel 1067 - 23 Şubat 1657). înşâ edilmekte olan gemilerden 6O'ı donanmaya katılacaktı. Kapdân Topal Mehmed Paşa Venedikliler'in Boğaz'ı muhasaralarından az evvel, kışın şiddetine bakmayarak, 36 kadırga ve 4 mauna ile Boğaz'dan çıktı.

Osmanlı Donanmasının Akdeniz Boğazında Hezimete Uğraması

Osmanlıların deniz harekâtına dâir alınan malûmat üzerine umûmî kapdân Mbçenigo 19 kadırga ve 16 galea (kalyon) ile hemen Kandiye limanından çîktı; Sakız yakınlarında Spermadori adalarında birkaç kayık yakalayarak Sisam'a doğru gitmekte olan Osmanlı donanmasına tesadüf ettiv. Üç gün sonra (2 Mayıs 1657) Venedikliler Cezayir gemileriyle tutuştular; galib gelerek amiral gemisini zaptettüer. Cezayir gemilerini Kapdân Paşa'ya götürmek üzere para ve emirname ile İstanbul'dan Sakız'a gönderilmiş olan Aydın Çavuş, yeniçeri miralayı Mehmed Ağa, Cezayir gemileri kapdânı Cezayirli Hüseyin esirler arasındaydı. Venedikliler'in zayiatı 117 ölü ve 346 esiri buldu, 300.000 gurug kıymetinde Mısır emtiası galiblerin (Venedikliler'in) eline düştü [36].

Venedik donanması, ondan sonra, Scala-Nova Körfezi'nde Sığacık önüne giderek kaleyi zaptetti ki, içinde —hepsi de Saint-Marc arslanıyle süslenmiş olup Kıbrıs'ın fethinden sonra oradan Sığacık'a getirilmiş— 30 top vardı. Bu suretle umûmî kapdân Moçenigo, iki aydan az bir müddet içinde 44 Türk gemisi [37] ve Asya sahilinde bir kale zaptetmiştir [38].

---

[35] Bfl tfnâlûmât da Naimâ'dan alındığından, Naimâ'ya göre tasrîh edilmiştir, (ftöterdm)

[36] Naîmâ'ya nazaran (s. 265-267), kapdân paşanın donanması, bu Cezayir gemileri vak'asından önce tstanköy yalanında İncirli ve Lerboz adaları Önünde birkaç Venedik gemisine rastlayarak bunları tutmuş ve bu muzafferiyet, seferin başarıyla sonuçlanacağı şeklinde yorumlanmıştır. Hammer bunu geçiştiriyor! (Mütercim)

[37] Bu miktar, sırf Venedikliler'in sözü olacaktır. (Mütercim)

[38] Boğaz muharebeleri hakkında şu eserlere bakınız: Lettera di raguagllo del combattlmento tra l'armata veneta e torca ai DardaneOi sotto fLazar Mocenlgo nei di 11, 18 et 19 LugUo 1657. Venedik. 1657; Lettera di rapıa^Ü© della cttta e fortezza oli Snazich tatta deUa armi venete sotto Lazaro Mocenigo nei * İS Maggio 1657. Venedik, 1657.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Venedikliler'in bu muvaffakiyetine ve Osmanlüar'ın Spalato (Adriyatik'te tsplit) üzerine yaptıkları teşebbüslerin bir netîce vermemesine mukaabil [39], Osmanlı askerleri Girit'te Venedik askerleri aleyhine bir muzafferiyet kazanmıştır ki, kısmen Katırcı Meh-med'in (Mehmed Paşa) parlak şecaatinin eseridir [40].

Çanakkale Önünde Zafer

Sadrâzam, donanmanın son mağlûbiyetinin intikamını almak için 19 kalyon, 10 mauna, 13 kadırga, 1 bastarda (amiral gemisi) teçhiz etti ve Şemsî Paşa-zâde kumandasında 150 kadırga ve firkateyn gönderdi. Bunların içinde iki üçbin yeniçeri ile, muharebeden, sonra sipâhî ve silâhdâr kaydolunmak şartıyle kaydedilmiş ikibin gönüllü vardı. 23 Şa'bân (ö Haziran) târihinde Pâdişâh, Köprülü'ye serdârlık tevcih ederek kavuğuna murassa iğne ile müzeyyen iki sorguç taktı, biri kürklü ve diğeri sâde iki hü'at verdi. Sancâğ-ı Şerîf i kendi eliyle Mehmed Paşa'nın eline tevdi etti. Sadrâzam Çır-pıcı Çayırı civarında ordugâhım terk ederek, yeniçeriler, muntazam süvârî sınıfını teşkil eden altı bölük halk ve timâr ve zeamet sahipleri ile karadan Akdeniz Boğazı'na gitti. İlk merhale olan Kara-kaldmm'da askerine bir geçit resmi yaptırarak mevcut olmayan çavuşların hizmetlerini müteferrikalara, zeamet sahiplerine verdi. Beş günde Gelibolu'ya vararak Asya tarafına geçip, Kal*a-i Sultâniye'yi karargâh yaptı. .Boğaz'ın her iki tarafında, yâni Rumeli tarafında Soğanlıdere'ye ve Anadolu tarafında Küçük-Kipos'a (Kepez'e) bataryalar konuldu. Venedik donanması da Büyük-Kipos ve Kâfir-Bu-cağı Koyu arasında Rumeli sahillerine demir attı. Osmanlı filosuna karada bulunan kapdân paşanın yerine Çerkeş Osman Paşa kumanda ediyordu. Temmuz'un 17'sinde (5 Şevval) iki deniz kuvveti birbirine tutuştular: 7 Osmanlı maunası cengi başlattı. Bunlardan biri zapt olundu; üçünün taifeleri maktul veyâhud direkleri kırılarak içlerinde yeniçeri bulunan diğer üçü de firar ettiler.

Yeniçeriler Kâfir-Bucağı Koyu'na çıkıp cenge lâkaydçe seyirci kaldılar. Alâiye Beği Küçük Mehmed Beğ, elli altmış kişi ile iki kayığa girerek, Türk

[39] Su esere müracaat: Spalato sostenuto contra l'Ottomana Potenza l'anno 165J sotto gü anspicil delta Seren Rep. di Venezta con l'aasistenza del S. Angeolo Orto Conte e Proveditore di Lecîna da Glov. Giorglo NicoHni. Venedik, 1655'

[40] Natma (s. 267) .Taraf-ı İslâmiyandan ancak bin kadar merd-İ meydân-ı hüner sermest-İ hûn-i şehftdet» olduğunu beyandan sonra «onbinden ziyâde ha-nâzır ftzim-i bi'se'l-mastr> olduğunu yazıyor. Bu daha doğru görünür, çünkü Venedik tarihçileri bu muharebeden hiç bahsetmezler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

maunasını çekip götürmekte olan 4 düşman maunası üzerine hücum ederek mucizevî kahramanlığı sayesinde hasmın bu avını pençesinden aldı. Sahilden yeniçerilerin korkaklıklarını görmüş olan Köprülü, gemiyle Kâfir-Bucağı Koyu'na giderek, yeniçerileri gemilerine dönmeye ikna edebilmeye güçlükle muvaffak oldu. Malta ve Floransa filoları Boğaz'a girerek, hücumu yenilediler. 17 Türk kadırgası Küçük-Kipos (Kepez) yakınında Anadolu tarafındaki kale altına sığınmaya çalıştı. Diğer 15% düşman yollarını kestiğinden Büyük-Kepez'e doğru giderek tayfalarını oraya çıkardılar. Sadrâzam, kaçkınlara ateş edilmesini emretti ve 800'ü sahilde Öldürüldüler. Derhâl, donanmanın Büyük-Kepez yakınma çekilmiş olan kısmını korumak için bataryalar kurdurdu. Küçük-Kepez*e doğru yelken kürek kaçmakta olan 17 kadırga rüzgârın muhalefeti ile Anadolu tarafında çok aşağıya düşerek, Kumburnu kalesi yanma demir attılar. Oradan, sahilde kurulan bataryaların himayesiyle ertesi gün düşmanın yeni hücumuna karşı koydular. Üçüncü gün [41] Mo-çenigo*yu taşıyan ve filolarını Venedik donanmasına gönderen muhtelif hükümetlerin bayraklarıyle süslenmiş olan amiral gemisi, güneşin batışından bir saat evvel, bütün yelkenlerini açmış olduğu halde Kumburnu kalesi önünden geçti; topçu Kara Mehmed, büyük çaptaki toplardan biriyle o kadar güzel nişan aldı ki, amiral gemisinin cebhâneliğine isabet ettirdi ve gemi berhava oldu. Boğaz bir saat kadar bir duman bulutuyla karanlık içinde kaldı ve bu duman açılınca, geminin dalgalar arasında dağılmış binlerce parçası seyredenlerin gözleri önüne serildi: Türkler, amiral bayrağını ve fenerini ele geçirmek üzere koştular; lâkin Trevizeli Şövalye Avogaro bu harb armağanlarıyle bayrakları, defterleri, kasayı, Moçenigo ile amiralin kardeşi ve muavini Francesco'nun cesedlerini, 357 asker ve gemiciyi kurtardı.

Sâdece bir topçunun maharetinin semeresi olmak üzere, Osman-lıîar'm hezimeti, ümîd edilmemiş bir muzafferiyete dönüştü.

Mükâfat Ve Mücâzât

Köprülü, donanmanın göstermiş bulunduğu hezimetin, yeniçerilerin gevşeklikleri neticesi olduğunu takdir ederek firarileri cezalandırmayı ve aynı zamanda düşman amiral gemisinin yanmasına sebep olarak, bu mahâretiyle muzafferiyeti te'mîn eden topçuyu mükâfatlandırmayı

[41] 7 gevvâl, perşembe. Naîmâ, s. 283. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kararlaştırdı. Kahramanlığı mükâfatlandırmayı usûl edinmişti; lâkin, haklarında âmme efkârını yanlış yola götürmek maksadıyle iltimas görenleri hak etmedikleri şekilde mükâfatlandırarak onların hatâlarını gizlememek ve bizzat yapılan kötü seçimlerin akıbetlerini örtbas etmeye çalışmamak gerekeceğim haklı olarak düşünürdü. Venediklilerdin ele geçirdikleri maunayı kurtaran genç Mehmed Beğ'i huzuruna çağırdı. Mehmed Beğ içeriye girince:

— «Gel şahbazım, Pâdişâhın ekmeği sana helâl olsun! Senin gibi gayretli dilâveri Allahu Teâlâ berhudar eylesin!» diyerek, alnından, gözlerinden öptü, başına kendi eliyle iki kıymetdâr çelenk soktu, kendi samur kürkünü çıkarıp arkasına giydirdi, (kendisine 200f-den fazla altın vererek), "arkadaşlarına dağıtmak üzere 1.000 kese guruş verdi.

Ustaca nişanlarıyle amiral gemisini berhava^ eden topçuyu da huzuruna getirterek [42] , 70 akçelik bir sipâhî ulufesi, 100 attın, bir kıymetli libas verdi. Son muharebede temayüz eden diğer kahramanları da mükâfatlandırdı.

Ceng başlamadan önce sahile kaçıp gemisi yakılmış olan Fer-hâd Paşa, takibine gönderilen gönüllüler tarafından yakalanarak hemen boynu vuruldu. En önce kaçış örneği gösteren yeniçeri kedhu-dâsı ve yeniçeri miralayı (çorbacısı) vezîr-i âzamm cadın arkasında boğularak, cesedleri denize atıldı. Hatâları, donanma için vahîm neticelere yol açmış bulunan Sivas beğlerbeği Çerkeş Osman Pa-şa'nın başı kesildi. Maunası düşman tarafmdan yakılmış olan kap-dân Sipâhî-zâde Mehmed, kapdân Pusulacı, kadırgalar kapdânı Kaa-sım, ibret olmak üzere, asıldı. Sadrâzamın kadîm dostlarından olan yeniçeri ağası Sehrâb, hayâtını değilse de me'mûriyetini kaybederek, bu me'mûriyet kapıcı-başılardan orduda bulunan Alî Hoca'ya verildi.

Bozcaada'nın Fethi

Köprülü, meydana gelen hasarları mümkün olduğu kadar sür'-atle tâmîr etmek için İstanbul'a ve vilâyetlere emirler çıkardı. Muharebeden dört hafta sonra Boğaz'dan hareketle Bozcaada karşısında, Eski İstanbul (Aleksandria Troas) yanında Çayağzı mevkiine ordu kurdu (4 Zilka'de 1067 ^ 14 Ağustos 1657). Hâiz olduğu mevkiin kendisini sadrâzamın şiddetinden

[42] Ve «berhürdâr d, kerametli pâdişâhımızın ni'meti sana helâl olsun!» diyerek. Naîmâ, s. 288. <M0terdm)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kurtaramayacağından korkan Kapdân Paşa, Köprülü'nün yanma gitmeyi, bu hususta mükerrer olarak aldığı ihtarlara rağmen, bir günden öbür güne talik etmekteydi. Vezîr-i âzamm intikamından kurtulmak için, donanma kapdânlany-le beraber Cezayir, Tunus yâhud Tarablus-ı Şark taraflarına iltica etmeyi kurmuştu. Köprülü bundan haber alarak, kendilerini yatıştırmak için iltifat dolu kâğıdlar yazdı. Kapdân Paşa bunun üzerine Behrâm mevkiinde sadrâzamın yanma gitmeye karar verdi. Sadrâzam, gerçekten, büyük iltifatlarla kabul etti. Köprülü, Bozcaada'nın zabtı için gerekli hazırlıkları emretti. Anadolu sahilinde Çakmak denilen yerde 3.000 sipâhî topladı. Bunlara, adanın fethinden sonra yevmî 5 akçe terfî vaadedildi. Yeniçeri, cebeci, topçulardan isimleri defterden çıkarılan 2.000 kişi de iade şartı ile, fetih için görevlendirildi. Bunların hepsi Kurt Paşa'nın emri altına verildi. Kapdân Paşa, bu kuvveti 25 Ağustos'ta (15 Zilka'de) Bozcaada'da, De-ğirmendere arkasında Kemer Deresi mevkiine çıkardı. Ertesi gün güneş doğmadan evvel Santinel Tepesi (Tekfur Bahçesi) üzerinde metrisler açıldı. 27 Ağustos'ta (17 Züka'de) kuşatılanlardan adanın güneyinde bulunan Tekfur Bahçesi'ne gitmiş olan kısmı 2.000 kişilik bir Türk müfrezesi tarafından mağlûb oldu. Kale muhafızları bir hücum yaptılarsa da, 500 Ölü ve 200 esîr verdiler. Köprülü, askeri, gayrete getirmek için gece vakti adaya iki büyük top ve askerle dolu 8 kadırga getirtti. Bunları Venedik filosu tâkîb ötmişse de, bir zarar verememişti. 31 Ağustos (21 Zilka'de) —ki muhasaranın altıncı günüdür— Venedikliler adayı terkederek, kuleleri berhava ettikten ve adada bıraktıkları otuz-kırk topu çiviledikten sonra, kaleyi terkettiler [43].

İstanbul'da üç gün genlik yapılarak zafer bayramı îlân edildi. Pâdişâh'ın hazînedân Solak Mehmed, Pâdişâh tarafından sadrâzama bir kılıç, bir kaftan, bir de takdir bildiren hatt-ı hümâyûn getirdi. Venedikliler, bir zamanlar hükümleri altında bulundurdukları Bozcaada'yı, bu defa bir seneden fazla muhafaza edemeyerek, ada bu suretle yeniden devletin ülkesine dâhil edilmiştir. İmparator An-dronikos, bu adayı —yardımları sayesinde babası Jean Paleologue'-nun tahtını başına yıkmış olduğu—-Ceneviz dostlarına hediye edilmişti. Jean Paleologue'a sadâkatte devam eden ada muhafızları ise, Venedikliler'e teslim ettiler. Rumlarla Cenevizliler, Venediklilerden almak için ittifak ettiler. Venedikliler bu ittifaka karşı

[43] Nalmâ, Zühde, Abdi Paşa; Köprülü'nün bzlar-ağası Me^njed Halîfe'ye mektubu; La Crobt'da (Lakrova), c. 2, s. 199. tercüman Paıft Homerö'nun jurnali.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

savunmaya güç yetirebildilerse de, bilâhare Türkler'e vermeye mecbur oldular. Tenedos (Bozcaada) Iranlılar'ın ele geçirdikleri adaların en önce zaptedilenlerinden biridir ki, Yunanlüar'ın Milet karşısında Lada yakınında hezimetlerinden sonra, birbirini müteâkib Hıyos (Sakız) ve Lesbos (Midilli) adalarını da almışlardır. Daha sonra, Atinalılar tarafını tuttuğu için Lakedemonyalılar'ın tahribine uğradı. Romalılar zamanında Verres adayı yağma etmiş ve ismini kaynağı olan Te-nes ilâhına nisbet edilen heykelleri almıştır. Tenedos'ta Lucullus Mihridâd'a galebe etmiş, İmparator Justinien İstanbul zahiresi için burada büyük anbarlar te'sîs etmiştir. Tenedbs'un en büyük mabedi Apollon Siminthe ibâdethânesidir ki, bu Apollon köstebekleri mahvetmiş ve adanın paraları üzerinde bir balta ile resmedilmiştir.

Asker Maaşının Enderun Hazînesinden Alınan Borçla Ttfdiyesî

Köprülü'nün fesâd tahrikçisi olanları te'dîb ve tenkilce gösterdiği şiddet, sükûnlarının devamına ulufelerinin hâlis meskukât (ayarı1 bozuk olmayan para) ile ödenmesini şart ittihaz etmiş olan askerin düşüncelerini henüz tamâmiyle elde edememişti. Mâliye işleri bakımından ittihaz olunan intizama rağmen, zamanı gelmiş olan üç aylık mevâcibin (maaşların) ve şâir masrafların te'diyesi için 300 kese [44] noksan görünüyordu. Sadrâzam bu açığı kapatmak için, kendinden öncekilerden Sinan Paşa'nın kullandığı vâsıtaya müracaat ederek, müftînin ve kazaskerin kefaletiyle enderûn hazînesinden borç aldı. Bu tedbîr sayesinde askerin tahsisatları ödendi. Mücevher bir hançer ve bir samur kürk hediye etmek suretiyle, Pâdişâh, memnuniyetini gösterdi (8 Şevval 1067 - 20 Temmuz 1657).

Müftî Bâlî-zâde, Köprülü'ye hizmet ve yardım etmiş, olmakla beraber tevcihatta onun arzusundan başka bir şeye tevessül ettiği için azledildi (21 Temmuz), Ulemânın merâtib silsilesine tâbi olan terakki usûlüne riâyet etmediği gibi, delikanlılara, sakalara, odun yarıcılarına müderrislik vermişti [45]. Daha ihtiyatlı hareket etmesini tavsiye edenlere:

— «Memuriyetim zamanında bana en sadık olanları, tanıdıklarımı elimden geldiği kadar memnun etmeye çalışırım; halk ne derse desin!» cevâbını vermek itiyâdındaydı.

[44] Naîmâ'da 3.000 kesedir. (Mütercim)

[45] Bâlî-zâde yeni bir silsile tertîb etmesinden ve İstanbul'da olan 50 kadar sakaya ve terbiye-i hâriç (yâni iptîdâ-i hâriç müderrisliği unvâniyle) yaşı bü-lûğdan küçük olan çpcuklara taksîra etmiş olmasından Kara Çelebi Aziz Efendiyi şikâyet eder. Fakat Aziz Efendi bitaraf değildir. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bolu tacirlerinden birinin oğlu olan Anadolu kazaskeri Bolulu Mustafa Efendi ilmiye tarîkinin müftîden sonra en büyük mansıbının sahibi olduğu için kanun gereğince Bâlî-zâde'nin yerine geçti.

Sabık kapdân firari Kara Mustafa Paşa —ki daha Önce memuriyetinden istifa etmiş Mısır valiliğini satın almıştı— Mısır ahâlîsinin hakkında ileri sürdükleri şikâyetlere cevap vermek üzere Mısır'dan İstanbul'a müteveccihen hareket etti. Mustafa Paşa'nın katli için irâde alarak, bunun icrasına büyük-mirâhor görevlendirildi. Köprülü*nün Kara Mustafa Paşa'ya düşmanlığı, bu adamın, dîvânın emirlerine muhalefet ederek Haleb Vâlîsi Seydî Ahmed Paşa'nın şehre girmesine engel olmuş olmasından başlar ki, Köprülü Mehmed Paşa o târihte Seydî Ahmed Paşa'nın ordusunda bulunuyordu. Büyük-mirâhor, gidişinin asıl maksadını gizleyecek bir resmî görevle sabık Mısır valisini karşılamaya gönderilmiş ve gizli görevinin ic-rasına yardım etmeleri için Şâm Vâlîsi Tayyaroğlu Mehmed Paşa'-ya ve Haleb Vâlîsi Abaza Hasan'a emirler verilmişti. Firârî Mustafa Paşa, Suriye'de Cisr-i Yâkub Köprüsü'nde kendisini tehdit etmekte olan tehlikeden haberdâr oldu. Mîrâhoru, terbiyesine lâyık bir hürmetle ve fakat tam bir ihtiyatla kabul etti. Mîrâhor, avını tetik üstünde görünce elindeki talimatı hemen uygulayamayacağını anlayıp, zahirî memuriyetini tebliğ ile iktifa etti. Firârî Mustafa Paşa, zahirî duruma inanıyor gibi görünerek, lâkin, katli hakkındaki fermanı mîrâhordan cebren almasını tavsiye eden dostlarını dinlemekten imtina etti. Konya'ya vardığında öğrendi ki, Abaza Hasan kendisini tâkîbe çıkmıştır. Kara Mustafa Paşa kıyafet değiştirerek İstanbul'a sığınmış ve pek gizli bir yerde saklanarak sadrâzamın araştırmalarından kurtulmuştur. İhtimâl ki Mustafa Paşa'ya kaçmasını tavsiye eden Abaza idi. Hakikatte. vezirler, bir îdâm hükmünün icrasına memur oldukları zaman, gözden düşmüş olan memurları gizlice haberdâr ederek ve mahkûmların saklandıkları yeri bilmiyor gibi görünerek, vazifelerini infaz edememiş olmalarından dolayı özür beyan ederlerdi ki, devlet müverrihinin kanaatine göre övülecek bir harekettir.

Firârî Mustafa Paşa ve Seydî Ahmed Paşa derecesinde memurlar hakkında gösterilen bu şiddet ve bundan ziyâde Boğaz çenginden sonra yeniçeri zabitlerinin birçoğunun îdâmı, uzun müddetten beri bütün ihtilâllere karışmış olan yeniçeri şeyhi ihtiyar Kara Ha-san-zâde Hüseyin'in şahsında Köprülü için, yeni ve tehlikeli bir düşman çıkarmıştı. Mühim durumlarda Valide Sultân ve Pâdişâh tarafından zorlu bir tasavvurun icrası lâzım geldikçe, vezirler tarafından Hüseyin'in re'yine başvurularak, âsî

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ağaların bozulması konusunda müessir yardımları görülmüş, ondan sonra Harem ağa-larıyle ittifak ederek îbşîr'in sukuutunda, onun halefi Murâd Paşa'-nın uzaklaştırılıp Süleyman Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesinde ve Köprülü zamanında dahi Çınar Vak'ası tahrikçilerinin te'dibinde fiilen katkıları bulunmuştu. Ancak Hazret-i Ömer'in içtihadı ve bir hadîs-i şerif mucibince hakîkî i'tikad sahiplerinden birçok şahısların sâdece bir cengde firar etmiş oldukları için îdâmlan lâzım gelmeyeceğini düşünerek, kendisi ansızın Köprülü'ye husûmetini îlân etti [46], Hz. Ömer bir gün, Kudüs'e gönderilip düşmandan firar eden Müslümanlara ta'n ettikleri için halkı azarlamıştı [47]. Diğer taraftan hadîs «Takat getirilmez bir kuvvet önünden kaçmak, Peygamberlerin ihtiyar etmiş oldukları ahvâldendir» [48] diyordu. Kara Hasan-zâde Hüseyin, sadrâzamın azli hakkındaki talebini bu sebeplere bina ederek, mahremlerinden Bakî Çelebî'yi, Şeyhülislâm Bolulu Mustafa Efendi'yi bu hususta ikna edip kendisinden fetva almak [49] üzere gönderdi. Lâkin, müftî, bu ânı teklif üzerine ga-rîb bir heyecana düşmüş olduğu bir sırada, kedhudâsı gelip Kara Hasanoğlu'nun vefat ettiğini haber verdi. Köprülü bu suretle en tehlikeli düşmanlarından birinden kurtulmuş oldu. Eski sadrâzam Tar-huncu Ahmed Paşa'nın kedhudâsı Mü'min Ağa [50] ve segbânbaşı Çoban Kaasım Ağa, Köprülü'nün emriyle Öldürülen şahısların listesini Kara Hasanoğlu'nn vermiş olduklarına kanaat getirilerek, ikisi de îdâm edildi.

Limni'nîn Fethi

Akdeniz Boğazı'nda Köprülü, bu kadar zamandan beri, Osmanlı sancakları tarafından unutulmuş olan muzafferiyeti, hilâl altına iade etmekte iken Bosna, Arnavudluk, Hersek valileri Seydî Ahmed, Fazlı Paşa,

---

[46] Hasan Ağa'mn Köprülü'ye husûmeti, sıra kendisine gelecek mülâhazasından kaynaklanmış olup, firarilerin te'dîbi bahane İdi. (Mütercim)

[47] Hz. Ömer (r.a.) vaktinde Kudüs-i Şerife gönderilen asker bi-hasbel-iktizâ firar edüp geldüklerinde halk kendülere firariler deyü ta'n itdüklerind Hazret-i Ömer işidüp: cBöyle ta'netmen; bunlar firârî değüllerdür; kerrârdurlar» deyü halkı ta'n ve teşnî'den men* itmişdi. Naîmâ,
mecbûriyet gormeksizin kaçanlar arasındaki. farkı aşağıda beyân olunacak konuşmada Bakî Çelebî'ye ihtar etmişti. (Mütercim)
s. 297. Şeyhülislâm Mustafa Efendi Kudüs'e firar ve kerrârlarile daha muharebe bağlar başlamaz bir

[48] Hadis için bk. Naimâ, c- 6, s. 291.

[49] Fetva değil, sadrâzamın azli ve yerine kaymakam Ankebut Ahmed Paş&'nın tâyini sarayca kararlaştırılmış olduğunu beyan ederek, şeyhülislâmdan muhalefet etmemesini ve yardıma olmasını İstiyordu, Naimâ, s. 298 (Mütercim)

[50] «Kibâr-ı zuamâdan idi, yâni ziâmının büyüklüğü sebebiyle yanında birçok sipahi vardı. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ali Cengiz-zâde Zara, Spaleto, Kataro önlerinde birbirleriyle kahramanlık yansında bulunmakta ve fakat hiçbiri bu kalelerden birini zabta muvaffak olamamakta idiler. Köprülü, Limni adasının fethi teşebbüsünde daha ziyâde talihin saadetine nail oldu. 4.000 kahraman, kapdân Topal Mehmed Paşa kumandasıyle adaya çıkarıldı. Kale bir kayanın üzerine yapılmış olduğundan [51] lâğım açılması mümkün olmadığı gibi, muhafızlar 17 gemiden mürekkep bir Venedik filosundan imdâd almış bulundukları için muhasara 63 gün uzayarak, kapdân paşa ile yeniçerilere kumanda etmekte olan samsoncu-başı yaralandı. Nihayet muhafızlar serbestçe gidebilmek ve fakat eşya alamamak şartiyle, kalenin teslimi kararlaştırıldı. Ancak 100 yâhad 200 adam katledildi. Osmanlı kadırgalarında bulunup da Venediklilerin muzafferiyet kazandıkları sırada kurtarmış oldukları 500 esirin bir kısmı, daha müştereken bağlı bulundukları zincire gönderildiler, bir kısmı kapdân paşanın adada bırakacağı işgal kuvvetlerine ilâve edildi. Orada bulunan 400 kişiden birkaç Rum, devlet müverrihinin tâbiri veçhile, «şâire ibret olsun diye» îdâm olundu.

Venedik müverrihleri bu defa Limni'nin Türkler tarafından fethi hakkında derin sükûtlarını muhafaza ederler. Osmanlı müverrihlerinin şehâdetİ gösterir ki, galibler hakîkaten bir «Limni muamelesi» göstermişlerdir [52]. Rumlar, vahşîyâne ve hâinâne hareketlere «Limni muamelesi» derler. Çünkü vaktiyle bu adanın kadınları —fena bir koku neşrettikleri ve Pelâjlar*ın hicretinde zevcelerini ve onlardan olan çocuklarını öldürmüş bulundukları için— kocalarım katliâm etmişlerdir. Bir zaman sonra adanın tarlaları, hayvanları, kadınları akamete uğrayarak Pitiya —bundan dolayı gazab eden ilâhları teskin için— Atinalılarda bu arazinin devredileceğini vaad etmişti. Lemnos (Limni), Hefâista ve Hisirne ahâlîsinin biraz mukavemetinden sonra, Kimon'un oğlu Miltiyadi'ye teslimiyet gös-termiştir. Şimdi Kohina'ya çevrilmiş olan Hefâista, bu ismi —gökten adaya inmiş ve ilk olarak demiri dövmek için ocakta kırmızı renk alıncaya kadar kızdırmış olan— Hefaistos'dan almıştır. Bu hurafenin te'vîli Lemnos'un mâdenlerinde ve Mosihle yanardağında kâfî derecede görülür ki, bu

[51] limni kalesi gaayet dik ve sarp bir kaya üzerinde olduğunu, mütercim görmüştür. Limni'nin kaymağı meşhurdur derler. Maksat bu kayadan kaymak'-tır. {Mütercim)

[52] «Dört yüz mıkdârı reâyânun şâire ibret olsun diye cengâver tuvanalanndan bir mıkdârı kati olunup küsuru cezirede îbka olundu Naimâ, s. 319. Hangi hükümettir ki, düşmana yardım edene tebeasım idamla cezalandırmaktan vazgeçebilsin. Bu âdilâne hareketi hıyanet saymak Hammer'e yakışmıyacak bir mütâlâadır. Hakikatte Osmanlılar, Venediklilere yardım eden ada ahâlisini tamamen îdâm etmedikleri için hatâ etmişlerdir. Bu türlü kötülüğe İyilik etmek, iyiliğe kötülük etmekten fenadır. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yanardağdan dolayı bir zaman «Sûzân» ve «Fürûzân» diye isimlendirilmiştir. limni'nin mühür mumu —hele hele adada yedi türlüsü bulunan yılan ısırmasına karşı Özel bir ilâç olmasından dolayı— eski devirlerde büyük şöhret kazanmıştır.

Köprülü Mehmed Paşa, Edirne'de bulunan zât-ı şahaneye, bu yeni fethi bildiren bir arıza gönderdi [53]. Köprülü, Sultân Mehmed'e, aşırı derecede meyil göstermiş olduğu av eğlencesi cazibesiyle payitaht hâricinde bulundurabilmek ümidiyle, Edirne'ye gitmesini tavsiye etmişti. Sultân Mehmed, cülusundan bir sene sonra Kâğıdhâne'de bir doğan avında hazır bulunmuştu. Naîmâ bunu olağanüstü bir vak'a olarak zikreder; çünkü genç Pâdişâh bir tavşanla bir kartalın doğanların gagalan altında mahvolduklarmı görerek, zavallı mağdurların hayâtlarının muhafazasını istemişti. Üç sene sonra kendi eliyle bir güvercin avlayarak sadrâzam Tarhuncu Ahmed Paşa'ya hediye ettiği zaman, İstanbul pâdişâhın bu avı hakkında kasîde ve târihlerle doldu ve devlet müverrihi, bunu, o zaman Osmanlı siyâsetini gösteren hâdiseler arasında ve kronolojik sırada yazdı. Sultân Mehmed, yolda, av zevklerinden hissedar olarak, İstanbul'dan Edirne'ye kadar olan mesafe üç günlük yol olduğu halde [54], on günde vâsıl oldu. Avusturya elçisi ile tercüman Pana-yoti berâberindeydi. Sultân İbrahim'in oğlu olan şehzadeler, haremin kadınlarını takiben kafesli tahtırevanlar içindeydiler. Edirne'ye bir fersah mesafede bulunan Karabayır'da ahâlî karşılamaya geldi. Müftî, Valide Sultân, kazaskerler, dîvân ve saray erkânı, Pâdişâh'm maiyyetinde istanbul'dan gelmişlerdi. Dört hafta sonra, Limni fethi fener alaylanyle îlân edilerek, sadrâzam da Pâdişâh tarafından husûsî iltifatlarla kabul olundu (25 Ekim 1657).

Asker Gümülcine, Şumnu, Hezargrad, Karaferye ile Tekfurda-ğı'nı karargâh ittihaz etti. Kış pek şiddetli oldu. Odun bulunama-masından ve Tunca'nın taşmasından dolayı Edirne'de daha şiddetle hissedildi. Birçok emlâk sahipleri, tahtalarını satmak için evlerini yıktılar. Bu ticâret kendileri için çok istifadeli oldu. O derecede ki, meskenlerinin yıkılması kendilerini zengin etti. Asker, mîrîye yâ-hud şahıslara ait ormanların en güzel ağaçlarım acımadan kestiler. Tunca, saray bahçelerini kuşattı.

[53] Köprülü. Umiü'ye Kapdân Paşa'yı gönderip kendisi Edirne'ye davet olunmuştu; Gelibolu'da iken fetih haberini alarak, Pâdiş&h'a telhis ile müjdelemişti. Naimâ, s. 315 ve 320- «Limni ve Bozcaada feth-i Mehmed Faşa. (1068), Hadtkatfi'lrVflzerâ, s. 105. (Mütercim)

[54] 44 saat; öç günde gitmek için sür'ate ihtiyaç vardır. Vaktiyle karadan araba İle altı günde varılırdı- Orduların mu't&d merhaleleri yedi idi. (Mûterdmt

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kırım Hantnın Moldavya, Transîlvanya, Eflak'ta Akınları

Köprülü, kış mevsiminin boş günlerinden istifâde ederek, Rakoczy aleyhine bir sefer hazırlıklarına girişti ki, bizim de ifâdemizin sırası, —sükûn bulmaz fikriyle Transilvanya'yı bir hayli felâkete boğan— bu şahsın ahvâlinin yazılmasına gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin hârîcî münâsebetlerinden bahsederken münâsebet düştükçe belirtmiş olduğumuz veçhile, beğlikten azledildikten sonra Rakoczy ve müttefikleri bulunan Eflâk ve Moldavya voyvodaları ve Kazak hatmanı ile korkunç düşmanları olan Kının Hâin arasında cereyan eden vak'alar, bâzı tafsilâtla naklolunmak ister.

Mehmed Giray, Kırım Hanlığının idaresini eline alır almaz kal-gay Gazi Giray ve nûreddîn Âdil Giray'ı makamlarında* ve vezîr Safer Ağa'yı görevlerinde bırakmıştı. Daha sonra Mübarek- Giray ve Bahâdır Giray evlâdı arasında ihtilâf çıktı. Safer Ağa, Bahâdır Giray hanedanı tarafını tutarak, Selim Giray'ı —Mübarek Giray hanedanı tarafım tutan— nûreddîn Adil Giray'a karşı himaye etti. Selîm Giray Şîrîn, Âdil Giray Mansûr kabilesinden yardım istedi. Bir müddet sonra, Âdil Giray attan düşerek vefat ettiğinden, Mübarek Giray nûreddîn makamına çıkarıldı. Mehmed Giray, ki birinci hanlığında Avusturya împaratoru'na elçi göndermişti, bu defa da cülusunu tebliğ etmek göreviyle Meydan Gaazî Beğ'i [55] Viya-na'ya gönderdi. Ertesi sene bu sefîr Leopold'ün Bohemya ve Macaristan Kralı olarak tâc giyme töreninde ve iki sene sonra III. Fer-dinand'ın vefatında, yine Leopold'ün Avusturya İmparatoru sıfatıy-le takdisinde hazır bulundu. Meydan Gaazî Beğ yeni İmparator için yalnız tebrikleri -değil, Hân'ın bir de mektubunu taşıyordu ki, şu satırları dikkat çekicidir:

«Rakoczy maskesini atmıştır, vezîr-i âzam Köprülü Mehmed Paşa onu tenkil etmek üzere yola çıkmıştır. Ben de Pâdişâh tarafından Köprülü'ye gerektiğinde yardımcı olmak üzere emir aldım. No-gaylar*ın başında Transilvanya'yı tahrîb ve Rakoczy*yi Teis nehrine kadar tâkîb ettim. Lâkin sizin hükümetinizin hududunu geçmemek için durmaya mecbur oldum. Dîvân-ı hümâyûn Transilvan-ya Prensliği'ni Acate Barcsay'a vermiştir. Eğer siz Pâdişâh'ın ve benim dostluğumuzu gerekli görüyorsanız, Rakoczy'ye âsî. muamelesi edersiniz.»

[55] Bu elçi, İmparator sarayında gözüken Tatar sefirlerinin dokuzuncusu tur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

imparator, mektubun, hükümetinin hududundan bahseden fırkasına cevâp olarak, Hân'ın, hududun hakîkî işaretlerini bilmediğini ve Avusturya hududunun Teis'in öte tarafına kadar uzandığım beyân etti. Meydan Gaazî Beğ, imparator1 un atıfeti olarak 5.000 riks-dal, bir altın zincir, 2.060 filorin gümüş evânî aldı.

Kazak hatmanı, idare etmekte olduğu memleketlerin hükümdarlığının uhdesine verilmesini Bâb-ı Hümâyûn'dan istirham etmişti; lâkin herhangi bir anlaşma bulunmaksızın böyle bir inayette bulunulması Kırım Hânı'nı muğber eder düşüncesiyle, müsâade olunmadı. Hatman, bu müzâkerenin neticesinden hoşnûd olmayarak Ra-koczy'ye iltihak etmekle, Itakoczy ile yardımcılarının birleşik kuvvetleri 60.000 kişiye yükseliyordu. Kırım Hânı, yarısı kalgay'an emri altında olan 2.000 atlı ile Transilvanya'yı istilâ etti. Bu seferde 20.000 Hristiyan telef oldu:. Takriben 20.000 de esir alındı kif bunların içinde Transilvanya; asilzadelerinden 700 adam vardı. Ganimetlerle dolu birkaç bin araba ve 150 top galiblerin ardısıra çekilip götürülüyordu. Bundan başka Hân, Rakoczy'nin en yakın akrabasından kendi eline düşen şahısların fıdye-i necatı olmak üzere, memlekete 300.000 guruş vergi tarh etti. Pâdişâh, Hân'a, pek memnun olduğunu belirterek murassa bir hançer ve bir samur kürk hediye etti Lehistan aleyhine muharebeye iştirak eden Eflâk ve Moldavya voyvodaları, bu hareketlerinden dolayı hesap vermek üzere İstanbul'a çağınldılar. Lâkin vovvodalar muhtelif bahanelerle gidişlerini te'hir ettikleri ve Eflâk voyvodası Kostantin Besaraba, eğer bir gün istanbul'a gidecek olursa mutlaka kılıcı elde gideceğini söylemek ihtiyatsızlığında bulunduğu cihetle, Dîvân-ı Hümâyûn ikisini de azletti. Bir çilingirin oğlu olan Rum Mihne, Eflâk voyvodası ve sadrâzamın memleketlisi olup 60 yaşında bir ihtiyar olan Arnavud Kiğa Moldavya voyvodası oldu.

Pâdişâh Kırım Hânı'na «çizme bahâsı» nâmıyle 10.000 altın ve 40.000 kişiyle Akkirman*m işgalini emreden bir hat gönderdi. Si-listre Valisi Fazlı Paşa'ya sipâhî ve yeniçerileri, zeamet vo timâr sahiplerini alarak Rusçuk'tan Eflâk'a geçmesi için emir verildi. Fazlı Paşa ise hemen gidecek yerde onyedi gün bugün yann diyerek gidişini te'hir edip Besaraba'ya, Tergovişte'nin dış mahallerini yakarak Transilvanya'ya kaçma fırsatı vermiş oldu. Söylendiğine göre, hoşnûdîuk sebebi olan bu gecikmesinin bedeli olmak üzere Fazlı Paşa'ya tercüman vâsıtasıyle 20.000 duka verilmiştir. Tatar ordusu başkumandanı olan kalgay, bunun üzerine Fazlı Paşa ile birlikte hareketten imtina etmiş ve Fazlı Paşa Edirne'ye getirtilip îdâm olunmuştur. Zât-i şâhâne bir mâbeynci (kapıcı-başı) vâsıtasıyle kalgaya bir altın zincir ve murassa bir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hançer göndererek memnuniyetini izhâr etti (1069/1657).

Transîlvanya Voyvodası Babcsay

1658 Nîsân'ının 13'ünde, Transilvanya üzerine yine sefer açıldığını ilân için, Edirne sahrasına otağ-ı hümâyûn kuruldu. Vezîr-i âzam, ancak dokuz hafta sonraydı M, Pâdişâh tarafından mutantan bir surette serdârlık unvanı verilmiş ve bizzat Pâdişâhsın eliyle başına murassa iki sorguç takılmış olduğu halde hareket etti. Budin ve Silistre valileri Ken'an ve Kadri Paşalar askerlerine ve Tatar Dobrucası levendlerine 12.000 Lehli'yi vaktinde ilhak ederek Yano-va (Jenoe) üzerine yürüyüp yirmidört saat muhasaradan sonra zab-tettiler (30 Ağustos) [56]. Tatar ve Kazak süvarisi Rakoczy'nin ikametgâhı olan Weissenburg'a (Alba Julia) gitti, tahrib etti. 200.000 Tatar bu güzel mıntıkayı kül yığınına çevirdiler; 150.000 nüfûsu yerlerinden kaldırıp üçte birini kılıçtan geçirip, geri kalanını esir ettiler. Transilvanya millet meclisinin talebi üzerine Barcsay, Osmanlı Devleti'ne eski vergi olan 15.000 duka yerine 40.000 duka vergi vermek şartıyle, bu eyâlete voyvoda olarak tâyin edildi. Bu yıkıcı şart üzerine, özel olarak İstanbul'dan gönderilmiş olan kapıcı-başı ber-mu'tâd Barcsay'a bir kaftan, bir kuka, bir topuz teslim ederek Transilvanya tahtına alenen cülusu merasimini, bu suretle ikmâl etti. Ancak hakikatte Transilvanya tahtı değil, iskemle denilmesi gerekir: Çünkü Eflâk ve Moldavya gibi Transilvanya vilâyeti de Pâdi-şâh'm ayağım koyacağı bir iskemleden ibaretti. Cengiz-zâde Alî Paşa, Tamışvar vâlîsi bulunması cihetiyîe, Transilvanya'nm işgali için emir aldı. Budin vâlîsi Ken'an Paşa Yanova'nın muhâfazasıyle görevlendirildi. Pâdişâh, Osmanlı silâhının mes'ûd muvaffakiyetlerinin haberini getiren kapıcı-başıya küçük-mîfâhorluk vererek, sadrâzama baştan aşağı mücevherle süslü bir kılıç ve bir samur kürk gönderdi. KÖprülü'nün muzafferiyeti Edirne'de ve devletin bütün memleketlerinde yedi gece fener alaylanyle ilân edildi. Transilvanya'nın yeni voyvodası Acate Barcsay [57] ile Budin vâlîsi arasında aşağıdaki beş şart kararlaştırıldı:

1) Varidatı Mekke ve Medine'de sadaka olarak tevzi olunmak üzere Logos (Logosch) ve Sebes (Şebeş), kendisine bağlı köylerle birlikte Osmanlı arazisinden sayılacak; .

[56] «Mülki pfik Yenova fethi Mehmed Paça. (1068), Hadİkatöİ-VflzerA, %. 105. (Mütercim)
[57] Naîmfi'da Barçakay, s. 357. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2) Yanova (Jenoe) eski hududlanyle bundan böyle Osmanlı Devleti'ne tâbi olacak;

3) Daha Önce timâr ve zeamet ve vakıf ittihaz edilmiş olan Szolnoc (Solnok) arazîsine de aym şekilde muamele edilecek;

4) Voyvoda ve Transilvanya'nın üç milleti Rakoczy'den ayn bulunmayı kat'î şekilde taahhüd ediyorlar;

5) Son muharebenin masrafları, iktidarlarına göre o masraflara fiilen iştirak etmeyi vaad etmiş olan devletlere yüklenecek [58].

Abaza Hasanın İsyanı

Anadolu'da ortaya çıkan isyan, sadrâzamın o tarafta bulunmasını ve bu yüzden de Osmanlılardın muzafferiyetlerinden daha fazla istifâde edememelerini mûcib oldu. Transilvanya üzerine sefer hazırlıkları esnasında Abaza Hasan, bu «her türlü şikaakın mâyesi; her türlü fesadın muharriki», Anadolu'da, Osmanlı târihinin kaydettiği en büyük isyanlardan birini tertîb etmişti. Etrafına yalnız ihtilâl ile geçimlerini sağlayan zorbaları değil, Şâm Valisi Vezîr Tayyar-zâde Ahmed ve beğlerbeği Can Mirza gibi paşalarla elliden fazla sancak-beği toplanmıştı. Yerli askeri demek olan ve gerçekte her isyanın dayanağı bulunan bir ordu kadar sanca ve segbândan başka, bir takım beğlerbeğiler ve sancak-beğleri yardımcı kuvvetleriyle orduy-ı hümâyûna iltihak etmek üzere aldıkları emirlere itaat ediyor gibi görünerek askerlerini toplamış ve payitaht üzerine doğru yürümüşlerdi. Pâdişâh'ın bu durumdan endîşeye kapılarak gecikmelerinden dolayı azarlama mâhiyetinde çıkardığı hatt-ı hümâyûn üzerine, Köprülü'nün 1.000'den fazla sipâhî ve daha fazla yeniçeri îdâm ettirmiş olduğundan bahisle, sadrâzam azledilmedikçe yola çıkmayacaklarını beyân ettiler. İçlerinden Hasan [59]«

[58] Naîmâ'ya nazaran Bütün vâlîsi vezîr Ken'ân Paşa ile Erdel banı arasındaki mükâlemenin özeti sudur:
1) Darat kalesi tahliye ve teslîm olunmak ve Şebiş ve Logos ve Ferib yerleri de memâlik-i mahrûseye iltihak edilmek teklifine mukaabü. Sultân Süleyman ahidnâmesinde bundan böyle Erdel'den kale, toprak istenilmemesi yazılı bulunduğundan Şebiş ve Logos reayasından da Medîne-i Münevvere için senevî 3-500 altın tahsil olunmakta ve hazîneye verilmekte olduğundan bahisle, bu vergiden vazgeçilmesi istenmiştir.
2) Yanova'nın eski hududuyla terkedUmesine muvafakat edilmiştir.
3) Yanova kalesine Solin sancağında zeamet, timâr ve vakıf kaydedilen karyeler itaat altına girecekler; bunların hayduşak takımından olan ahâlîsine Erdel tarafından nasihat edilerek» müessir olmadığı takdirde, Devlefce gereken yapılacaktır.
4) Rakoczy oğlunun ortadan kaldırılmasını Erdel banı ve üç millet ayanı taahhüd ederler.
5) Harb masrafları kudretleri derecesinde tesviye edilecektir.

[59] Bu Hasan, kayıkçı-başılardan «Sancaklı Hasan Ağa.dır ki, hatt-ı hümâyûnu getirmişti; zorbaların cevâbı ona tevdi olunmuştu. Naîmâ, s. 346. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nâmında birini bu cevapla Pâdişâh'a gönderip, kendileri Bursa üzerine yürüdüler. Bu yürüyüşte âsî reisleri, emirleri altındaki askerin yağmacılığına müsâade etmediler, fakat yolları üzerindeki şehirlere 10.000 guruştan 20.000'e kadar vergi koydular ve kendi sancaklarına sadâkat vaad edenlere tevzî ettiler. Bursa kadısını, ikinci bir mektupla Pâdişâh nezdine gitmeye zorladılar. Sultân Mehmed, bu yolda bir cür'etten Öfkelenerek, kadıya şöyle hitâb etti [60] :

— «Leh Kralı Müslüman değil iken bu büyük gazaya imdâd eyledi; bunlar mü'min ve muvahhidiz ve Pâdişâh-ı İslâm kuluyuz derler; ehl-i dîn ve ehl-i islâm'a lâyık olan bu mudur ki, vesvese-i şeytaniye ile başı korkusuna düşerek, bu kadar adamı kendisine uydurup, küfrân-ı nfmet etsin! Daha önceleri af ve âmâm mutazam-mın hat gönderdim; bu fesaâdlık fikrinden feragat ve fakat bu tarafa gelmekten havf ederlerse, Bağdâd muhafazasına gitsinler, yâ-hud cem'iyyetlerini dağıtarak herkes mansıbına azîmet etsin, vezîr-i âzam azlolunacak zaman değildir, dedim. Bu dereceden sonra ulü'l-emre itaat etmemek Müslümanlık mıdır? Allah ile ahdim olsun, katliâm ile cümlesini kılıçtan geçireyim, birini sağ bırakmıyayım. Sizi de öldürürdüm; lâkin elçiye zeval yoktur. Yıkılın, gidin!»

Sadrâzam, Abaza Hasan'ın bir mektubunu ve kıyamın zuhuru haberini getirmiş olan Kayıkçı-başı Hasan Ağa'yı, ordugâhta bir söz yayılır korkusuyla, îdâm etti [61].

Abaza Hasan'ın maiyyetinde olan yeniçeri ve sipahiler, kendilerinin itaatinin Köprülü'nün azline bağlı olduğunu tekrar Pâdişâh'a bildirdiler. Sultân Mehmed, sadrâzamın hamisinin kendisi olduğunu alenen beyân ederek, bu isyandan istifâde etmek ümidinde bulunan Köprülü düşmanlarının ağızlarını kapadı. Bütün eyâletlerde birçok fetva suretleri neşredildi ki, bunda müftî ve bütün ulemâ, âsîleri umûmî hukuk hâricine çıkarıyorlardı [62]. Diyârbekir Vâlîsi Murtaza Paşa, bütün Kürdistân beğleri ve Erzurum askeriyle Abaza'nın üzerine yürümek için emir aldı. Bursa'nın müdâfaası Ken*ân Paşa'ya» Mudanya'nın Çavuş-oğlu*na verildi. Anadolu Vâlîsi Konakçı Alî Paşa, muvakkaten serdarlığa getirildi. Murtaza Paşa'nm

[60] Bursa kadısı Hâştm-zâde ile beraber Bursa ayanından bâzılarını kendi aralarından birkaç kimse ile beraber göndermişlerdi. Pâdişâh bunları huzuruna getirterek «Sizi kim gönderdi?» diye sorduğunda «Abaza Hasan Pasa kulunuz ile yanındaki kullarınız- dediler. Zat-ı şâhâne hışm ile itâb edip (azarlayıp): «Hâşâ, onlar benim kullarım değildir, şeytan kullandır, diyerek, metinde yazıldığı şekilde devam etti. Naîmâ, s. S4l. (Mütercim)

[61] Hasan Ağa huzûr-ı hümâyûnda .Vezîr azlolunmadıkça bu fitnenin ortadan, kaldırılması muhaldir, demiş, bu suretle Abaza'ya tarattârMk etmişi. Nai-mâ'ya müracaat, s. 348. (Mütercim)

[62] Tahakkümü ale's-suKân itmelerimle demleri» hedr edilmedi. Naîmâ, s. 349. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gelişini beklemek üzere, sabık kaymakam (Kırkayak) Sinan Paşa Üsküdar'ın muhâfazasiyle görevlendirilerek, metrisler yaptırdı.

Bu tedbîrlerin hepsi hakikatte nıünâsib idi. Lâkin Bursa Vâlîsi Ken'ân Paşa'nın âsîlerle gizli münâsebetinden dolayı faydasız kaldı.

Köprülü'nün Makyavelıiği

Oniki seneden beri Venediklilerle cihâd etmiş, Hanya'yı düşmanın hücumlarına karşı muzaffer bir şekilde müdâfaa etmiş ve Kandiye'yi yine aynı şecaatle muhasara etmiş, askerinin ihtilâlini muvaffakiyetle bastırmış olan Girit serdârı Deli Hüseyin Paşa [63], adadan dönüşünde, Köprülü Mehmed Paşa'nm husûmetinden başka bir mükâfat görmedi [64]. Sadrâzam, Deli Hüseyin'i, büyük servet biriktirmiş, Kandiye'yi fethetmemiş olmak bahanesiyle îdâm etmek isterdi. Hüseyin Paşa'yı, devletin en büyük mansıbı için kendisine rakîb görerek, bir. defa olduğu gibi, sadrazamlık mührü ona gönderilir diye korkardı. Deli Hüseyin'in sarayda ve hükümetteki birçok dostları, vezîr-i âzamin tasavvurlarım fiil hâline getirmesine mâni oldular. Hazinedar Solak Mehmed Ağa, Valide Sultân'a Hüseyin Paşa'yı affettirdi. Reis Efendi ve Gürcî kedhudâ, Solak Mehmed ile ittifak ederek, bir vezirin âdî bir şübhe üzerine ve fet-vâsız îdâm edilemeyeceğini KÖprülü'ye ihtar ettiler. Fakat azminden kolay kolay dönmek bilmeyen Köprülü, reîs efendiyi şeyhülislâmdan bir fetva istemekle görevlendirdi. Şeyhülislâm, kendisinin âhiret işlerine karışıp dünyâ işlerine kanşamayacağını söyleyerek reddetti. Reîs efendi bu cevâbı Köprülü'ye tebliğ etti, lâkin Köp-rülü'nün ısrarından endîşe duyduğu için' dostu olduğu Hüseyin Paşa'yı korumak için, sadrâzamın fikrine hizmet ediyor görünerek, Hüseyin Paşa'dan bir sebep yaratarak intikam almak üzere birçok şikâyetçi ortaya çıkmasına meydan verecek bir göreve tâyîn etmesini tavsiye etti ve kapdân-paşalık'ın bu maksada en iyi hizmet edecek bir memuriyet olduğunu, bahriye komutanlarının ve ada valilerinin yeni âmirlerinden şikâyet için İstanbul'a koşuşmakta gecikmeyeceklerini îmâ etti. Reîs efendi bu suretle Köprülü'nün mu'tâd hâli olan güvensizliğini yönlendirerek, hattâ Deli Hüseyin Paşa'ya

[63] Kahramanlığından kinaye olmak üzere «Deli. lakabını almıştı. (Mütercim)

[64] Bu babın başında Hammer'in mündericât hülâsasında KSprÜIÛ'ye Machiavel'-lik isn&d olunması, Hüseyin Paşa hakkındaki muamelesinden dolayı olması itibariyle tarafsızlığa aykırı sayılamaz. Vakıa bu kahraman mücâhidin İdamını bütün Osmanlı müverrihleri ve tercüme-İ ahvâl müellifleri de KSprülü Meh- ~ med Paşa için bir leke sayarlar. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kapdânlığı alabilecek surette husûmetinden istifâde etti. Bir taraftan da Hüseyin Paşa'ya, kurulan tuzaktan haber verdi.

Hüseyin Paşa, Girit'ten pek zengin gelmiş ve İstanbul'da servet ve debdebe ile yaşayabilmek için zulme başvurmaktan âzâde bulunmuş olduğu cihetle, bu tuzağa tutulmaması ve hareketlerinde şikâyete yolaçabilecek şeyler yapmaması kolay oldu. Hattâ rivayet olunduğuna göre, donanma kapdânlannın hediye ettikleri genç delikanlıları, kıymetli kumaşları ve emsali şeyleri kabul etmemek derecesinde ihtiyat gösterdi. Devlet müverrihi bunu tasdik etmeyip —bir vezirin hayâtı tehlikede olduğu zaman bile böyle bir şeyden kaçınması kendisince i'timâd edilemez göründüğü için— bir rivayet ihtiyatiyle nakleder. [65]. Kısacası, Reîs efendinin mahareti Köprülü'nün azmine engel oldu. Kapdân-paşalığı esnasında Deli Hüseyin hakkında hiçbir şikâyette bulunulmamasından dolayı, îdâmı, zarurî olarak gecikti.

Fransız Elçisi Ve Oğlunun Hapsi

Son bir çizgi, Köprülü'nün intikamcı tabiatının nirengini [66] tamamlayacaktır [67]. Fransa elçisi de La Haye, hükümetin başında ancak bir ân kalıp hemen değişen sadrâzamların sür'atle değişen akıbetlerine bakarak, Köprülü'nün de selefleri gibi olacağım tahmin edip, sadrâzamların memuriyetlerinin başlangıcında sefirler tarafından veregeldikleri hediyeleri takdimde gecikti. Daha sonra, hesâbında yanıldığından şüphesi kalmayınca, öfkesini çekmemek için hediyeleri ulaştırdı ise de, vakit geçmişti. Sadrâzamın kini, ortaya çıkmak için, müsâid bir fırsatı kolluyordu ki, bunun da çıkması gecikmedi. Kandiye'deki Venedik askeri başkumandanının Fransız sefîrine ve Venedikli kâtib Ballarino'ya hitaben yazılmış şifreli mektuplar vermiş bulunduğu Vertamont adında biri, taşıdığı mektuplardan sadâret kaymakamına haber verdi. Fransız sefareti kâtibi, Venedikli bir tercümanın şifreli bir muhabere anahtarını verememiş olduğu için işkenceye konulduğunu hatırlayarak hayâtından endîşeye düştüğü için,

[65] Naîmâ'mn sözü şudur: «Hattâ ümerây-i derya adetâ veregeldükleri gulim ve saat ve çuka ve kumaş ve ehram makûlesi hedeyftyı dahi kabul itmedi deyü menkûldür.!» Vâkıâ Hammer «HakîkiyyÛmdan olduğu için 2amftnunn bu türlü ahvâlini ayıplamadıktan başka, «mu'tedü» derecesini tecviz dahi eder. (Mütercim)

[66] Resim taslağı mânâsına «esquisse> kargılığında kullanıldı. (Mütercim)

[67] Hâlbuki aşağıda beyân olunacak Fransız elçisi hâdisesi, Köprülü'nün intikam-olığma değil, tam bir hamiyyet sahibi olduğuna delâlet eder. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Monsieur de La Haye'den saklanması için müsâade istedi. Monsieur de La Haye Edirne'ye davet edildi, hasta olduğundan bizzat gidemediği cihetle, oğlu Monsieur de Vantelet'y,i gönderdi. M. Vantelet KÖprülü'nün suâllerine fikrî kıvraklık ve cesaretle cevap verdi. Bununla beraber Köprülü çavuşlara dövdürdü. Köprülü:

— «Bir elçinin gönderdiği adamın bizzat sefirden südûruna tahammül olunamıyacak muamelelerine, tahammül olunamaz» diyerek, şehir istihkâmlarından birinin kulesine hapsini emretti (Nisan 1658).

M. de La Haye, bizzat Edirne'ye geldi; şifreli mektupların anahtarlarını veremediği cihetle o da hapsedildi. Köprülü, Erdel seferinden dönüp kendisine M. de La Haye'den ve oğlundan bahsedildiği zaman:

— «Hâlâ orada mıdırlar?» demiştir ki, başka bir tâbirle serbest bırakılacaklar demektir.

XVI. Louis, Berlin sarayındaki sefîri BlondeH M. de La Haye'in hareketi hakkında tahkikat yapmak ve zât-ı şahaneden tarziye istemek için istanbul'a gönderdi. Köprülü, Blondel'i kabulünde —kendisi bir sofa (kanape) üzerine uzanmış olduğu halde— onu arkasız bir iskemleye oturttu. Müzâkereyi — Bâb-ı Hümâyûn'un düşman-larıyle muhaberede bulunmakla suçladığı M. de La Haye'in hıyanetinden şikâyetle açtı. Huzûr-ı şahaneye kabul edilmek daimî elçilere münhasır olup, fevkalâde görevle gelmiş maslahatgüzarlara şâmil olmadığı bahanesiyle, Blondel'in bu şerefe mazhar olabilmesine kat'iyyen muhalefet gösterdi.

Blondel, sadrâzamın kendisini böyle düşmanca kabul etmesi üzerine, XVT. Louis'nin, sefirine yapılmış olan tahkirin tarziyesi olmak üzere, başvekilinin (yâni sadrâzamın) azlini taleb eden, Pâdişâh'a hitaben yazmış olduğu mektubu Köprülü'ye vermeyi ihtiyata muvâfık bulmadı. Bu mektubu Sultân Mehmed'e takdim etmek tehlikeli vazifesini verebilecek bir kimse de bulunmadığı için, M. de La Haye ile oğlunun bırakılması ve İstanbul'dan çıkıp gitmelerine ruhsat verilmesi ile iktifaya mecbur oldu.

O sırada, Fransız bayrağı altında bir gemi Türk malları ile limandan çıkmış olduğundan, bunlar yeniden hapsedilerek, hürriyetlerini satın almaya mecbur kalıncaya kadar tutuklu kaldılar.

İdarede Değişiklikler, Aziller, İdamlar

Anadolu âsîleri üzerine memur askerî kuvvetin hareketlerine tâkîb etmeden evvel, vak'alann biraz öncesine dönerek, o zaman devlet işlerinin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mutlak hâkimi olan KÖprülü'nün erişilmez nüfuzuna feda edilen büyük memurların azil ve idamlarım, oluş târihleri sırasıyle hikâye edeceğiz.

Bu sırada, Sultân İbrahim'in cülusundan bu zamana kadar 20 senelik bir müddet içinde, Osmanlı ilim ve edebiyatının şerefi olan meşhurların tabiî ölümlerinden bahsetmek fırsatına da nail olacağız.

Kumandanları ile birlikte 200 Venedik askerini esîr etmek suretiyle Limni fethinde temayüz eden kapdân Topal Mehmed Paşa, Boğaz muharebesinden sonra Köprülümden aldığı ilk davete icabet etmemiş olması sebebiyle, mevkiini Çavuş-zâde Mehmed Paşa'ya terk etmeye mecbur oldu. Sadrâzam, Limni'nin geri alınması hâtırasını zaman biraz unutturmadan önce, kapdân paşanın idamının ihtiyata muvafık olamayacağını düşünerek, tam mânâsıyle intikam almayı daha münâsib'bir vakte erteledi. Görevli bulunduğu mevkî zât-ı şâhâne üzerinde bir dereceye kadar nüfuz kazandırmakta olan kızlarağası Dilâver Ağa, onun yerine hazinedar Solak Mehmed Ağa'-nın tâyîni hakkında Köprülü tarafından IV. Mehmed'e takdim edilen arıza (telhis) üzerine, Mısır'a gönderildi. Hazinedarlık, musâhib Şahin Ağa'ya ve onun memuriyeti Alî Ağa'ya verildi. Doğancı-başı İbrâhîm de, büsbütün başka bir sebepten dolayı uzaklaştırıldı. İbrahim —adaşının (yâni Azîz-i Mısr Yûsuf) hüsnünü hatırlatmakta olan— Yusuf isminde bir doğancıya Pâdişâh'ın muhabbeti olduğunu, haset sâikösıyle [68] Valide Sultân'a yetiştirmişti. Bu söz, Sultân-Mehmed'e ana olarak bâzı ihtarlarda bulunmayı gerektirdiğinden, îbrâhîm saraydan çıkarıldı ve sancak-beğliği ile Kefe'ye gönderildi. Doğancı-başılıkta İbrahim'in yerene geçen Süleyman Ağa, Pâdişâh'm ibtilâsı hakkında münâsib düşmeyen istihzada bulunmasından dolayı, tâyîn edildikten dokuz gün sonra Erlau'a (Eğri'ye) gitme emrini aldı [69].

Has-oda-başı Frenk Mehmed Ağa, huzûr-ı şahanede ahâlîye konulan fevkalâde vergiyi takbihe cür'et etmesinden dolayı [70], bu memuriyeti — Pâdişâh ile sık sik görüşmesine müsâid olmayan— hazinedarlıkla değiştirmeye mecbur oldu; fakat bir müddet sonra sarayın haricî kısmında en büyük memur demek olan kapıağalığı-na geçti. Sabık yeniçeri ağası ~^ki Boğaz'dan geçerek Edirne'ye giden askerin Gümülcine'de ayaklanmış

[68] İbrâhîm Ağa, Nalmft'da «Tiryaki. lâkabı Üe detcedilmiştir. Naîma'da zikredilmeyen aşk mes'desU doğru olduğu takdirde, İbrâhîm Ağa'mn hasedi Yû-sufıa kazandığı n&fûzdan dolayı olacaktır. (Mütercim)

[69] Naîmâ'ya göre Tiryaki îbrâhîm Ağa Eğri'ye gönderilmiş, Süleyman Ağa saraydan «hâlbü hâsir. çıkmıştır, s. 328. (Mütercim)

[70] «Zu'munca taraf-ı saltanatı aliyyenin avarız ve mesâvtsînden batış itmesinden dolayı» Natmâ, s. 327. Hammer, avarız kelimesini fevkalâde vergi mânâsına almıştır. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olmalarından mes'ûl tutuluyordu— Edirne'de îdâm olundu. Bir müddet sonra, her gece otuz kırk yeniçeri boğulup cansız cesedleri Tunca*ya atılır, sabahları saray bahçesi duvarları altında görülürdü. Eskiden zulümlerinden doğan birçok şikâyetlere karşı Morali defterdar tarafından himaye görmüş ve KÖprülü'ye tercihan Tarablus-ı Şam'a tâyîn edilmiş bulunan Mora vergi muhassılı Abdi Paşa, yaptığı zulümlerden dolayı katledildi. Bir zaman îstanbul-ağalığı'nda bulunmuş ve epey zamandır boşta kalarak gâh ^gümrük emînliğini ve gâh Türkmen ağalığını istediği halde alamamış olan sipahi gönüllüsü (serdengeçtisi) Nakkaş Hasan —isteğinin .gerçekleşmesini kolaylaştırır zannı ile— sadrâzamı Öldürmeye birkaç sipâhî ile karar vermişti. Tasavvurunu tamâmiyle plânlamış olduğuna emîn olduktan sonra, (Edirne hâricinde) taraftarlarının toplanmış oldukları bir mahalde:

— «Bu kadar kan dökücü bir vezirin bize lüzumu yoktur; âlemi bunun elinden kurtarmak isteyenler arkamdan gelsinler!» diye bağırdı.

Birkaç yüz kişi kendisini tâkîb ettiler. Lâkin yeniçeri ağası ile kul kâhyası bunları dağıttılar. Nakkaş Hasan ile arkadaşlarından beşini sadrâzamın çadırına götürdüler. Nakkaş Hasan'ı gizlice himaye eden silâhdâr ağası:

— «Nakkaş Ağa yoldaşımızdır» diyerek ellerinden almak istedi» fakat kul kâhyası teslimden imtina etti.

Nakkaş Hasan ve beş suç ortağı o gün îdâm edildiler [71] (16 Ramazan - 17 Haziran).

Deli Hüseyin Paşa yerine Girit ordusu serdârlığına getirilmiş olan (sabık kaymakam) Kor Hüseyin Paşa, Nakkaş ile birkaç defa görüşmüştü. Bu kadar ehemmiyetsiz bir emareden dolayı, sadrâzam onun da fesâdda parmağı bulunmasından şüphelenerek —ancak intikamını başka bir zamana bırakarak— görev yerine hemen gitmesini emretti. Bilâkis, o zamana kadar Pâdişâh'a ihtirâmen öldürmemiş olduğu sabık Şâm Valisi Siyâvuş Mustafa Paşa'yı îdâm ettirdi. Siyâvuş Paşa, birkaç defa davetten sonra Edirne'ye gitmiş ve Köprülü'nün mu'tâdı olduğu üzere zahirde muhabbetle kabul olunmuştu. Köprülü asıl niyetini gizlemekte o kadar mahir idi ki, gösterdiği hissiyat yalan mı, yoksa gerçek mi olduğunu kimse anlayamazdı. Hükümetin dizginlerini elinde bulunduran bir adam için infial göstermenin, muhatabını tahkir etmenin faydasız, hattâ tehlikeli olduğunu bir kaaide olarak telâkki etmişti [72].

[71] Silâhdâr ağası Mustafa Ağa da o gün huzûr-ı şahanede idam olundı, Naîmâ, s. 334. (Mütercim)

[72] Natmâ. Vecdî Çelebt'den rivâyeten nakleder. (Naîmâ'dan telhis: Sadrâzam Edirne'de Mustafa Paşa'yı kabulünde ayakta ve ta'zîmle: «Paşa kardaş, hoş geldiniz, safa geldiniz. Teşrifinize çokdan beri muntazır

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şâir Cevrî, Rızaı, Karaçelebî-Zâde Abdülaziz Efendi Ve Kâtib Çelebî'nin Vefatları

Sultân İbrahim'in cülusundan beri irtihâl eden seçkin kişilerden hattat ve şâir Cevrî'yi, şâir ve edîb Riyâzî'yi, şeyhülislâm ve müverrih Azîz Efendi'yi, Kâtib Çelebi, başka bir deyişle Hacı Kal-fa'yı zikredeceğiz. Reîs San Abdullah Efendi'nin muhibbi, Arifin [73] vefatından beri Osmanlılar'da birinci hattat olan Cevrî, muammaya dâir bir risale, tıb müfredatına dâir bir manzume, ahkâm-ı felekiyye (meteoroloji) hakkında yine bir manzume bırakmıştır [74]. tlmiyye tarîkına mensup olup en sonra Kaahire kadılığında bulunmuş olan Hiyâzî [75], bir terâcüm-i ahvâl-i şuarâ (Riyâzü-Şuarâ) ile Farsça ata sözlerini ihtiva eden bir mecmua (Durûb-ı Emsâl-i Fâ-risiye) bir Dîvân, İbnü Hallikân'ın meşhurlarının hal tercümelerinden bahseden eserinin Türkçe tercümesini (İhtisâr-ı İbn-i HalUkân) yazmıştır. Müftî makamında gösterdiği taassup ve tekebbür ile meşhur hırslı ve entrikacı kazasker Karaçelebî-zâde Azîz Efendi'den bahsetmek için birkaç defa vesile bulmuştuk. Fıkha dâir Sultân Mehmed nâmına yazdığı risaleden başka iki eser kaleme almıştır ki, bunlarla kendisine Osmanlı müverrihleri arasında şerefli bir yer açmıştır: Birincisi Ravzatü'l-Ebrâr unvanlı umûmî târihtir; ikincisi Sultân İbrahim'in

---

idik. Sizin iktidarınız pâdişâha malûmdur; umulan inayeti şahaneye mazhar olursunuz. Biz sefere gideceğiz, sizin gibi vezirin her suretle lüzumu vardır. Sânınıza lâyık ahvâl ile tekayyûdde alimallah kusurumuz yokdur- diye güleryüzlûlük ve rahatlık gösterdi. Köprülü'nün meşrebini bilmeyenler, Mustafa Paşa'nın bütün cürümlerinden vazgeçti sandılar. Tezkireci Vecdî Çelebî'den menkuldür ki, sadrâzamın bu sözleri hep iki cebheli olduğundan düşünenler hakîkt mânâsını anlarlar. Dâtmâ meşrebi bu idi ki kahredeceği yâhud katledeceği adama rûy-ı dil gösterirdi. Sürgünleri ve katilleri sırasında asla gazaba gelmezdi ve darümazdı. Bilâkis lütfedeceği adama yüz vermezdi. Mahreklerinden biri bunun sırrını sordukta: ■Cezalandırılacak kimsenin yüzüne karşı gazab eserleri göstermek hem cahâlet, hem muhataradır. Zîrâ gazab, acezenin kândır; vezirin hükmü nafizdir. Diğer tarafdan böyle gazab görüp de me'yûs olan-1 lardan bir fenalık hudûsu me'mûldür. Lütfedilecek adama da mülâyemet gös-terilmemeU ki, haddini tecâvüz etmesin» demiştir. Mustafa Paşa görüşmeğe geldiği saat Köprülü, relsülküttâba kati telhisini yazdırmıştı. Sadrâzamın yanından çakıp da merdivenden ineceği sırada koz bekçisi geldi ve mabeyne davet etti. Köprülü Paşa: -Gidiniz, Pâdişâhımızın sualleri olmak gerekdir. dedi. Pâdişâh, Mustafa Paşa'nın geçmiş suçlarım birer birer, özellikle Şâm askeriyle ittifakım zikrettikten sonra «Kaldırın» dedi; hapis ve sonra kati olundu (7 gevval 1606) (Köprülü, Mustafa Paşa'ya olan sözlerinde S^u anlatmak istiyordu: «Ma'şallah! Paşa kardeş, hele geldiniz. Biz sizi birkaç defa davet etmiştik. Sizi pâdişâh sever, biz de sefere gideceğiz; -vücûdunuza her suretle ihtiyaç vardır; hiç olmazsa sadâret kaymakamlığını alırsınız, değil mî? İleride de sadâreti... Buralarını düşünerek artık bu defa gelmemezlik edemezdiniz; biz de sizin gibi bir rakîbin defi için ne yapmak lâzım gelirse Huda bilir ki, onu yaptık!»)

[73] Abdülbâkî Arif, 1025/1616'da ölmüştür. Birçok şiirler ve özellikle bir Mirâciy-ye nazmetmiştir. SafâÌ'nin Terâcfim*i Abvâl'inde, mı: 289; Nâbl'de 492.

[74] Abdülbâkî Arif, 1025/1616'da ölmüştür. Birçok şiirler ve özellikle bir Mirâciy-ye nazmetmiştir. SafâÌ'nin Terâcfim*i Abvâl'inde, mı: 289; Nâbl'de 492.

[75] Naîmâ, c 6, s. 127. Fezleke'ye nazaran 1065'te vefat etmiştir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hal'inden sonra, müellifin vefatından [76] yedi hafta evveline kadar Osmanlı memleketlerinde cereyan eden vak'a-lan anlatan bir târihtir. Abdülâzîz Efendi dâima kendinden mağ-rûrâne, müftılikte rakibi olanlardan ve özellikle ikbâl ve nüfuzunu medhedenlerin nazarlarından kıskandığı Sa'deddîn Efendi torunundan kindarca bahseder. Bu fikrî temayülleri pekçok düşman kazanmasına sebep olmuştur. Övünmesi, servet ve debdebesi, hakkında tahkir edici ve fakat ekseriya haksız dedikodulara mahal vermistir. Evinde, kış zamanı Hind'in bogas kumaşlarından elbise ve şal kuşak, yazın da ipekten elbise, Kırım kesimi sırmalı kumaştan kuşak giyen birçok delikanlılar bulunurdu. Bunlar normal günlerde beyaz ketenden (çintiyan) ruba giyerler ve çakşır kullanmazlardı. Göğsünden açık ve altın iğneler veyâhud kopça ile süslenmiş rubaları tenlerinin — mücevherlerindeki revnak ile rekaabet-ten— göz kamaştırıcı beyazlığını görmeye müsâid olurdu [77].

Muhasebe kalemi zâbıtânından olan meşhur müverrih Hacı Kal-fa'nın tercüme-i hâli, safa düşkünü ve hırsh müftî Azîz Efendi'nin tercüme-i hâli kadar parlak değilse de, daha şereflidir. Kâtib Çele-bî, bir sipahinin oğlu olup 1039/1629 senesinde baş-mukaabele kalemine şâkird olarak dâhil olmuş, bu sıfatla Hemedân ve Bağdâd seferlerinde Osmanlı ordusuyla birlikte bulunup, döndüğünde Ka-dizâde'nin dersine devam etmişti. Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın sadâreti zamanında asker Haleb'te, kış karargâhında iken Mekke ve Medine'yi ziyaret ederek «hacı» unvanını almış ve nihayet 1045/ 1653 senesinde Revân muhasarasında hazır bulunmuştur. Bu târihten itibaren hayâtını ilim ve irfana hasretti. Payitahtın en seçkin müderrislerinin derslerine devam etti. On sene fıkıh, mantık, belagat, tefsir ve Kur'ân ile meşgul olduktan sonra riyaziyat ve coğrafya ile uğraşmış ve Girit seferi coğrafyaya olan meylini artırmıştır. Rahatsızlanması üzerine tıp Öğrenmiş ve sonra ilm-i hurûf ve esma ile uğraşmıştır. îlim yolunda sarfedilmiş olan bu otuz senelik hayâtın mahsûlü ondört mühim eserdir. Levâmi'ü'n-Nûr nâmıyle küçük atlas; Cihân-nümâ ismiyle coğrafya; âlemin yaradılışından müellifin vefatına üç sene kalıncaya kadar arapça umûmî

[76] 6 Rebîûlâhir 1068 - U Ocak 1658'de ölmüştür. Târihi Köprülü'nün Edirne'ye gelişiyle sona erer. 18 Saf er - 25 Kasım.

[77] «Eyyâm-ı şitâda Hind alacası ve mirzay boğazı kapama ve şal kuşak ve ey-yâm-ı sayfda ince Kırım kesimi beyaz sâde ve som sırma kolan kuşak ku-şadup eyyâm-ı m'tedilede süt mavisi ince bez çintiyânlar giydirüp çakşır giydirmez İmiş» Naîmâ, s. 364. Nafmâ, Azîz Efendi'nin eteği teiniz (namuslu) ve sâlih olduğunu kaydeder ve bunları istihdamdan maksadı, terbiyeleri olduğunu kendisinden menkûl olmak üzere derceder. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

târih; 1000 Hicrî senesinden vefatı târihine kadar (1068/1685) kadar Osmanlı Devleti târihi (Fezleke, II); Türklerin deniz seferleri târihi Tuhfetü'l-Kibâr fi-Esfâril-Bihâr; istanbul târihi; Takvîmü't-Tevâ-rîh, ki her ne kadar bâzı hatâları varsa da vak'aların târihlerinin tashihi için pek kıymetlidir; bir fetvalar mecmuası; ihsâiyât (istatistik) ve lisân ilimlerine dâir iki risale; Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'ü'l-Kütüb ve'1-Fünûn unvanlı bir bibliyografya kitabı ki, müellifi bunda Taşköprülü-zâde'nin Mevzuâtü'1-Ulûm nâmıyle te'lîf ettiği büyük maârif ansiklopedisinin hece usûlünde olduğu gibi ilimleri tertîb ederek, Arap, Acem, Türk ilimlerinin karanlık denizine ışık tutmuştur [78];.

Pâdişâhın Üsküdar'a Geçmesi

Anadolu ihtilâli haberi üzerine Sultân Mehmed, KÖprülü'yü hemen Edirne'de huzuruna gelmek üzere davet etti. İstanbul'a dönmek üzere otağ-i hümâyûn Edirne hâricine kurulduğundan, on gün sonra —ki Köprülü'nün Yanova'ya gitmesinden beri on gün geçmişti— sadrâzam Mehmed Paşa, fevkalâde bir tantana ile Edirne payitahtına dâhil oldu (15 Muharrem - 13 Ekim). îki gün sonra, Pâdişâh bizzat riyaset ettiği bir meşveret meclisinde (ayak dîvânı) asker zâbıtâmna hitaben şöyle söyledi:

— «Kullarım, Abaza mel'ûnu emirlerime itaatten imtina ediyor; bu sene zaferlerimin devamına mâni ve düşmana yardımcı olarak isyanını tamâmiyle açığa vurmuştur. Şimdi Anadolu'yu bir fırka eşkıya ile harâb ediyor. Kendisiyle muharebeye karar verdim. Ümîd ederim ki siz de gidersiniz. Gidecek misiniz?»

Bütün hazır bulunanların cümlesi hep bir ağızdan:

— «Yaşasın Pâdişâhımız!» diye bağırışarak, âsîleri te'dîb etmedikçe kılıçlarını kına koymayacaklarım beyân ettiler. Yalnız, henüz âsîler arasında bulunan yeniçeri ve sipahiler hakkında umûmî af ilân olunmasını Pâdişâh'tan istirham ve bu af üzerine nedamet duyanları affedip, itaat etmeyenlerin haklarından gelinmesini ilâve ettiler. Sultân Mehmed bu istirhamı kabul ettti. Bu hususta irâde çıkaracağı sırada —Köprülü'den tâlîmât almış olan— zağarcı-başı, birkaç yeniçeri ihtiyarı ile ilerleyerek:

[78] Kâtîb Çelebî'nin kısa bir hâl tercümesi, bu târihin mukaddimesinde mütercim tarafından ilâve edilmiştir. Burada sayılan eserler ondördü bulmuyorsa, da, orada bütün eserleri dercedümiş olup, daha ziyâde malûmat verilmiştir. Yalnız buradaki kitaplardan ihsâiyata dâir risalenin hangi eseri olduğu anlaşılamadı. Lisânf ilimlere dâir olan risale Tahfetti'l-Ahbâr olmalıdır. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

— «Onlar da bizim gibi beş vakit namaz kılıyorlar, böyle Müslümanlar arasında vukua gelen muharebede telef olanların hâli nasıl olacaktır?» diye sordu.

Derhâl müftî Bolulu Mustafa Efendi'nin âsîlerin katli meşru olduğuna dâir verdiği fetva okundu [79].

20 Ekim (22 Muharrem) târihinde Valide Sultân İstanbul'a gitti. Pâdişâh bir günlük mesafe ile validesini tâkîb etti. O sırada, Softa Mehmed Paşa'ya Haleb valiliği emrini götürmüş olan bostancı geri döndü. Askerleri ile Haleb'i işgal etmekte olan Abaza dâmâdı Hamamcioğlu, Mehmed Paşa'nın mütesellimine şehri teslim etmekte kat'iyyen mümanaat gösterdi. Bostancı, oradaki ahvâlin fena bir şekil aldığını saklamayarak kızlarağasına, hattâ bizzat sadrâzama Anadolu'nun kaybedilmiş olduğunu ve Köprülü azledümedikçe asâ-yîşin sağlanmasının mümkün olamayacağını söylemek ihtiyatsızlığında bulundu. Müstebidin bir işareti üzerine bostancı, sadrâzamın cadın önüne götürüldü. Düşüncesizce gösterdiği cür'etin cezasını başı ile ödedi [80].

Zât-ı şâhâne onyedi günde mesafeleri katederek İstanbul kapılarında Dâvudpaşa mevkiine geldi. Kâğıdhâne yanında askerin ulufesi dağıtıldı ve geçit resmi yaptırılarak, hazır bulunmayanlar defterden çıkarıldı (3 Safer - 31 Ekim). Sekiz gün sonra Sultân Mehmed, Üsküdar'a müteveccihen gemiye bindi. Vâlîleri âsîlere iltihak etmiş olan Şâm, Sivas, Karaman, Anadolu, Ankara eyâletlerine yenileri tâyîn edildi. Üsküdar'da Yûsuf Paşa serdâr tâyîn olunarak düşman üzerine hareket emri verildi. Kütahya'yı muhasaradan kurtardı ki, bu şehir, 4.000 segbân ve sarıcaya kumanda etmekte olan Canmirzâ Paşa'ya iki ay mukaavemet etmişti. Bir taraftan da (Neyzen) Hasan Paşa Ankara'ya girmeye muvaffak olarak, 80 segbânı katliâm etmişti. Softa Mehmed Paşa'nm mütesellimi Haleb kapılarını açtırmaya muvaffak olup, Halebliler, Abaza'nın damadı ile levendlerini şehirden çıkardılar.

---

[79] Bolevl Efendi'nin Abaza Hasan hakkında verdiği fetva faurûc-ı alessultân (pâdişâh üzerine baş kaldırmak) ve fesada mes'elesine dayanıyordu. Bu kategoriye giren zâlim ve müfsidlerin kanlarının dökülmesinin mübâh olduğuna dâir sadrazamın eline verdiği fetvada Fetâvây-ı Beyâdye, Kitâb-i Siyer'den «Fetret günlerinde zâlim ve âsîlerin avânelerinin katli mubahtır, çünkü onlar yeryüzünde fesâd için çalışırlar, öldürülmeleri de sevaba nail olur, çünkü hafta şefkat etmek, meserretleri mesrur, hüzünleri ile mahzun olmak islâm'ın şartlarından iken, onlar (yâni bâğî ve zâlimler) bunun aksine hareket ederler.- sözlerini yazmıştı. Hammer bu nakli almış ve tercüme etmişse de, hata dolu olduğundan aslından sadeleştirilip tercüme edilerek alındı. Fetvanın okunmasını müteâkib herkes .Semian ve tâaten> (işittik ve itaat etr tik) demiş ve eşkıya öldürülmedikçe dağılmamak üzere bir ahid ve misâfc yazılmıştır. (Mütercim)

[80] Bostana ağa, âsîlere taraftarlığa çıkmış gibi görünür. Fakat Naîmâ'ya nazaran hamâkatine kurbân olmuş, yâni Abaza'nın bertaraf edilemiyecçk bir belâ olduğuna inandığı için gevezelik etmiştir. Ne Çâre ki, gevezelik hâriçte kötü te'sîr göstereceği cihetle îdârası, o zamana göre, siyâsi bir zaruret hâlini almıştı. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Abaza ise ordugâhını, istanbul'a beş günlük mesafesi olan İnegöl'e kurarak, oradan —askerine toplanma yeri olarak tâyîn ettiği— Eskişehir üzerine yürümüştü.

Anadolu beğlerbeği Konakçı Alî Paşa İznik mıntıkasının mü-dâfaasıyle görevli olduğu halde, Abaza'nın öncüleri kendisini ansızın basarak tam bir mağlûbiyete uğrattılar. Anadolu'nun güneyinde âsîler üzerine sefere serdâr tâyîn edilmiş olan Murtazâ Paşa, Konya'da kuşatılmıştı. Abaza, askerin Kâğıdhâne'de ulufe aldıklarım ve bundan dolayı bunların içinde yeni bir isyan çıkmasına imkân kalmadığını görünce, sipahilerinden 5.000 kişiyi, nedamet duymuş ve dehalet ediyorlarmış gibi göstermeye karar verdi. Bunun için birbirini müteâkib oi'duy-ı hümâyûna giderek, devlete sâdık olan askeri gizlice kendi tarafına çekmek üzere, onlarla kardeşlik akdi kurmalarım ve zuhur edecek ilk fırsatta sadrâzamın katli mümkün olmazsa azlettirilmesine çalışmalarını emretti. Lâkin Köprülü, casusları marifetiyle bu düşünceden haberdâr olarak, Abaza Hasan'-ın bayrağı altına girmiş olan 7.000 sipahinin isimlerini ilân etti. Bunlardan orduya dâhil olmuş bulunan 3.100'ü yakalanıp îdâm edildi. Bu 7.000 kişinin defterden çıkarılması [81] ve yakalananların îdâmı, asker arasında homurdanmalara sebep olduğu için, sadrâzam, âsîler üzerine bizzat yürümek tasavvurundan vazgeçip Üsküdar'a döndü ve baş-kumandanlığı Murtazâ Paşa'ya vermeyi münâsib gördü.

Abaza'nın Murtazâ Paşa'ya Galebesi

Murtazâ Paşa, kendi sancağı altında bulunan üç paşanın Abaza ile gizli muharebede bulunduklarını keşfederek, üçünün de başlarını kesti, sadrâzama götürdü. Sadrâzam bu şiddetli muameleden dolayı Murtazâ Paşa'yı tebrik etti. Gizlice aldığı haberler sayesinde Murtazâ Paga'nın her harekâtından haberdâr olan Abaza, Ilgın tarafında orduyu ansızın basarak kesin bir mağlûbiyete uğrattı (15 Rebîülevvel 1069 - 11 Aralık 1658). Devletin resmî tarihçisi bile bu muharebede 8.000 kişi kaybedildiğini itiraf eder [82].

Bu kanlı hezimet, Köprülü'nün nazarında —o zamana kadar sadâkatinden şüphe etmiş olduğu— Murtazâ için bir meziyet oldu; onu serdârhktan azledecek yerde, yerinde bıraktı.

[81] il soprano Vezir h* fatto tevar la paga a tntti i Sipahi che non si sono trovatt presentl rauegna. Panayoti.
[82] Aldığı vüs'at ile pek tehlikeli olan bu isyan hakkında en güzel rapor, Pana-yotti'nin eseridir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Osmanlı silâhının uğradığı bu musibetlerin verdiği heyecan sırasında, Pâdişâh'ın kışı Üsküdar'da geçirmesini ihtiyata muvafık bulmadı. Sultân Mehmed «erbainsin [83] şiddetli günlerini sarayında geçirmek için, Köprüla'nün fikri ve nasihati veçhile, İstanbul'a geçti.

Haleb'de Âsî Paşaların Îdâmı

Mağlûbiyetinden beri Köprülü'nün itimâdını kazanmış olan Murtazâ Paşa, o zamandan itibaren sadrâzamın Machiavel'ce politikasının korkunç bir âleti olarak göründü. Şecaatin bir iş göremediği yerde hıyanet yardıma gelir, ekseriya en cesurların alt olması pek kolaydır; harb meydânında muvaffakiyet, kati işindeki muvaffakiyetten' güçtür. Abaza kışı geçirmek ve eğer zahîresizlikten dolayı mecbur kalırsa Fırat'ın Öte tarafına geçmek üzere, Ayıntâb'a gitmişti. Ancak Birecik sancak-beği, teşebbüslerinden birini semeresiz bırakmıştı. Haleb'e hâkim olan Murtazâ Paşa, yazdığı umûmî emirlerle Türkmen, Kürd, Arab askerini dâima faaliyet hâlinde bulundururdu. Âsîlerin ordugâhında ustaca neşrolunan beyânnameler, isyan eden yeniçeri ve sipahilerin yalanda itaat dâiresine döneceklerini ve hiç olmazsa segbân ve sarıcalardan ayrılacaklarını kendisine ümîd ettiriyordu. Özellikle, büyük vaadlerle levend reislerini, kazandı. Bunlardan şeytânca zekâya sahip bir entrikacı [84], Abaza'nın sâdedilliğinden istifâde ederek, kendisini mahvetmeyi taah-hüd etti. Haleb gibi bir kaleye sahip olmadıkça mevkii itibariyle tehlikeden hâlî kalmayacağına Abaza'yı ikna ederek, madem M bu mevkii cebren zabtedemiyor, öyleyse hileye müracâat etmesini tavsiye etti. Kılıç ve Kur*ân üzerine yemîn ettirerek, sadâkatlerine emin olduğu levendleri, firari şeklinde Haleb'e gönderip, kendisinin de müteakiben serdârdan mezâ mâ roezâ (olan oldu, geçen geçti, bağışla) muamelesi taleb etmek bahanesiyle bizzat giderek, bu fırsattan istifâde suretiyle şehri idaresi altına almayı tasavvur etti.

Abaza, Kilis kadısıyle Ayıntâb müftîsinin Murtazâ Paşa ile müt-tefıkan hazırladıkları tuzağa düştü. Askerlerinin Haleb'e gitmesine heyecansız baka kaldı, hatırına bazen bir şüphe geldiyse de, kadı ile müftî kendisine güven verdiler. Haleb'e giden zabitlerin gönderdikleri birçok mektuplar da körükörüne emniyetini artırdı. Çünkü hepsi de serdârın kendisi hakkında iyi

[83] Erbaîn, 25 Araldc'tan 2 Şubat'a kadar devam eden ve 40 gün süren karakış demektir.
[84] Şeytân ve gaddar herif., Naîmâ.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

temayüllerini ve Pâdi-şâh'tan affının sağlanması için himmetini bildiriyordu. Nihayet Mur-tazâ ve Haleb Vâlîsi Konakçı Alî Paşa'ların gayet kat'î vaadleriyle Ayıntâb'a döndü. Bir murahhas vâsıtasıyle ve Pâdişâh nâmına olarak, Abaza'nın şahsî ve tam masuniyete mazhar olacağına yemîn etmeye hazır idiler. Abaza, bu teklifi kabul ettiğinden Murtazâ, Ahıs-ha Vâlîsi Aralan Paşa'yı, Nâın-ı Üâhî'yi yâd ederek ve Kur'ân'ı şâ-hid göstererek tam güvenliğini taahhüd etmek ve affımn sağlanması için Bâb-ı Hümâyûn'da tavassutta bulunmak şeklinde kat'î vaadini ihtiva eden bir mektupla, Abaza'nın istikbâline gönderdi [85].

Evvelce gizlice söyleşilmiş olduğu üzere, Arslan Paşa rehin olarak levendler reisine bırakılarak, Abaza, bu adamın kendisi hakkında tasavvur ettiği hıyanetten asla şübhe etmeksizin, Ayıntâb'dan Haleb'e gitti. Orada büyük bir ihtiramla kabul olundu. Murtazâ Paşa, Abaza'ya kendi sarayım ikametgâh olarak gösterdi, maiyyetini şehir ahâlîsinin hanelerine yerleştirdi. Hemen bütün Haleb âyânı huzurunda sadrâzama, müftîye, kızlarağasına hitaben Abaza lehinde bir arz-ı mahzar (muhtıra) tertîb edildi ve Abaza'nın gözü önünde tatara teslîm edildi. Abaza, sabık Budin Vâlîsi Ken'ân Paşa ve Tayyaroğlu Ahmed Paşa ile beraber, serdârın konağında mükellef bir ziyafete davet edildiler. Abaza'nın maiyyetinin yerleştirildikleri evlerin sahipleri ise, kale üzerinden işaret makamında atılacak topu müteâkib misafirlerini katliâm etmek üzere emir aldılar (24 Cu-mâdi'l-evvel 1069 -* 17 Şubat 1659). Ziyafetin sonunda Murtazâ Paşa adamlarına dönerek:

— «Paşa kardeşlerimize abdest verin!» [86] dedi.

Bu söz, idamları için evvelce kararlaştırılmış işaretti. Vaktâ ki hepsi ömürlerini tamamladılar, şehirdeki âsîlerin katline işaret olmak üzere bir top atıldı. Köprülü ile Murtazâ'nın adaletlerine şâhid olmak üzere 30 paşa ve beğin [87] başları İstanbul'a gönderildi. Pâdişâh, serdârın gayret ve

[85] Naîmâ'dan telhis: Murtazâ ve Konakçı Alî Paşalar şu yemin tu yemin diyerek inandırıcı tarzda mektuplar yazıp müftî ile gönderdiler. Ebü'l-hİyel (Hileler babası) olan müftî ve bölükbaşi (levendler reîsi) Abaza'ya: cVâkıâ serdârın yeminleri doğrudur; lâkin hatminiz pek emin olmuyor, serdâr-ı ekrem ve maiyyetindeki paşaların mührü ile bir sened, bir Kelâmullah ve yemin etmek üzere size bir vekil göndersinler de ondan sonra Haleb'e gidiniz, dediler; sâdedil Abaza bu samîmi ihtardan memnun oldu. Arslan Paşa, Murtazâ Paşa'ya vekâleten, Kelâmullah ve ahd ü âmân mektupları gelerek Murtazâ Paşa tarafından ve kendi tarafından kerrâren ve merrâren yemin etti. Arslan Paşa, güya levendlere misafir verildi;» s. 387 ve 388-

[86] Murtazâ Paşa'ran bu sözü iki manâlı düşmüştü. (Mütercim)

[87] Naîmâ, Murtazâ Paşa tarafından gelen Üste mucibince otuzbir maktulün isimlerini sayar ki, zuhur eden isyanın ehemmiyetine tâyîne kâfidir. İsimler şunlardır: 1) Abaza Hasan Paşa, 2) Tayyaroğlu vezîr Ahmed Paşa, 3) Vezîr San Ken'ân Paşa, 4) Ali Mirza Paşa, 5) DeH Ferhâd Paşa, 6) Oğlu Yahya Beğ, 7) Tayyaroğlu kardeş Mustafa Paşa, 8). 9) Kâhya ve oğlu. 10-13) Hadım kardeşi Hasan Ağa ve üç oğlu. 14) Abaza Hasan'ın kâhyası Kefeli Alî Ağa, 15) Kapıcılar kedhudâsı MahmÛd Ağa, 16) Abaza Hasan'ın Türkmen ağalığında çırağ ettiği Beğ-zâde, 17) Abaza Hasan ordusundaki yeniçeri ağası Mîr AH, 18)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sadâkatini takdir ettiğini bildirir hat ve misafirlerinin kanı ile boyadığı kılıca karşılık murassa bir kılıç göndererek mükâfatlandırdı.

Bu kanlı hâdiseyi tâkîb eden gece, güya unsurlar (dört unsur) bu korkunç duruma isyan etmek istemiş gibi, zelzele Haleb şehrini [88] bir harabeye çevirmekle tehdîd etti. Bu yer hareketi ve bir müddet sonra İstanbul'da çıkan bir yangın, genel olarak, az önce işlenen cinayetler için ilâhî bir ceza olarak telâkki edildi [89].

Deli Hüseyin Paşa'nın İdamı

îsyân reislerinden bu suretle alenî bir intikam alınması, Köp-rülü'nün sadrazamlıkta rakibi olan Deli Hüseyin Paşa'ya olan şahsî kînin muktezâsım uygulamasını kolaylaştırdı. Hüseyin Pasa'mn hayatma ancak Valide Sultân'ın şefaati sayesinde dokunamamış ve Köprülü'nün onu îdâm etmeyi bir şikâyet zuhur ederek haklı görmesine talik etmiş olduğunu, evvelce beyân etmiştik. Lâkin Deli Hüseyin Paşa, dostlarının ihtarları üzerine, kapdânlıkta şikâyete mahal vermediğinden, bir sene geçmeden, daha kolay mes'ûl tutulmasına fırsat bulunur düşüncesiyle, uhdesine Rumeli valiliği tevcih olundu. Yeni vâlîye Edirne, Filibe, Sofya şehirlerinden istediğini ikametgâh seçmesine müsâade edilmişti. Hüseyin Paşa, sadrâzamın zahirî sükûnetine güvenerek ve dostlarının ihtarlarını unutarak, boş kalan hazînesini doldurmak için yâhud tamahkârlık sâikasıyle, aynî olarak alınacak bâzı eşya yerine, bir miktar nakid tahsil etti [90]. Eğer Köprülü, Filibe kadısı Süleyman Efendı'yi, vâlînin haksız muamelesi hakkında ahâlî tarafından arzıhâl suretinde Dîvân-ı Hümâ-yûn'a gizlice şikayetler gönderilmesine teşvik etmemiş olsaydı, ha-kîkatte bu para, alışılagelen şâir valilerin zulmen

---

Ordu kadısı Tekeli Abdülvehhâb, 19) Mardin voyvodası Maan'ın Siyâvuş, 20) Tekeli zorba Satılmış, 21) Erzurumlu Baki ' zade Nebî Ağa, 22) Bektaşh Tokmak Ömer Ağa, 23) Şâm zorbalarından Reşid Çorbacı, 24) Körbey, 25) Mar'aşh Osmanbeğ-zâde, 26) Ken'ân Paşa imâmı, 27) Konakçı Abaza Mustafa, 28) Kilis kedhudâsı, 29) Hicâzîoğlu Ahmed, 30) Remmâl Bekir, 31) Eski zorbabaşılardan Hasan.

[88] Bu yer hareketi Naîmâ'ya nazaran (s- 395) Haleb'de değil, İstanbul'dadır; şâir yerlerde dahî hissedilmiştir.

[89] Naîmâ, Aristo'nun Edvârü-Ekrâr risalesinden naklen büyük cinayet (mel-hame)lerle semavî ve arzî kazalar arasındaki rabıtadan bahseder. (Müter-cim'in ilâvesi: «Melhame- kavga ve ceng mânâsına olup Hammer'in cinayet mânâsı vermesi doğru değildir. Naîmâ'mn bu konudaki ifâdesi şudur:
«Aristo Edvar tt Ekrâr nâm risalesinde der ki: Her ne zaman nâs beynine bir sebeb ile fitne düşüp rûy-ı arzda nfl-hak yere sefk-i dimâ ve ishak-ı ervah oluna, elbette ya zelzele veya hüsûf veya gayrı cihetden bir beliye-i azîme zuhuru ve cflnib-i semâdan adetâ muhalif bir dâhiye ve beliye nüzulü emr-i mukarrerdir»

[90] Hüseyin Paşa «Fİlibe ve Sofya'ya varup hazînesinde nukûd kalmamakla le-vend ulufesine ve bâzı masarifine imdâd zu'mu ile ol etrâfdan bir mıkdfir zahîre-bahâ cem' idfip ağniyâdan birkaç kimseyi gar&met-i mâliye için tec-rlm eyledi.. Naimâ. s. 393.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

aldıkları akçelere nisbetle o kadar azdı ki, kimse şikâyet etmeyi hatırına getirmeyecekti.

Süleyman Efendi'nin şikâyetleri ulaşır ulaşmaz Deli Hüseyin Paşa İstanbul'a davet edildi. Hiçbir şeyden şüphelenmeksizin sadrâzamın sarayına gittiğinde, Köprülü tarafından iltifatla kabul olundu ve kendisine samur kürk ikram edildi. Ertesi gün huzûr-u şahaneye çıktığında Pâdişâh kendisine gazâbâne hitâb ederek, ihmâl ve tama île suçladı ve azarlamalara boğdu. Sadrâzamın telkin ettiği şeyleri şiddetli tâbirlerle tekrarladı. İşte bu suretle Köprülü, hükümdarın elini kendi düşmanlarının îdâm kararım imzada kullanmakla yetinmeyerek, onları Pâdişâh lisânıyle tahkir etmek istiyordu. Bu vak'ada haksız bir hükmün vahşetini, öğretilmiş bir hitabenin istihzası ile ağırlaştırmaktan haz duydu. Kul —intikam almak için— efendisinin yalnız zaafını değil, talâkatini de kötüye kullandı.

Hak etmemiş olduğu bu azarlamaların hepsine, merd muhârib sâdece şu cevâbı verdi:

— «Pâdişâhım, bana edenleri Allah'a havale eyledim; çoktan öldürmek isterlerdi, bu arz-ı mahzarları (şikâyetnameleri) ısmarlayıp getirirler.» [91].

Yedikule'ye konularak kızlarağasının ve Valide Sultân'ın-şefaatine, askerin tehdîd edici tavırlarına rağmen, iki gün sonra îdâm olundu [92];.

İşte, birbirini müteâkib baş-mîrâhor, Mısır, Kıbrıs, Bağdâd vâ-lîsi mansıblannda bulunduktan sonra, dîn ve devlet için cihâdda muvaffakiyetle çalışmış olan Deli Hüseyin Paşa, bu suretle heder öldü. Girit seferi serdârlığında gösterdiği liyâkat ve kahramanlığın bedeli ve uzun hizmetlerinin mükâfatı olmak üzere, Hüseyin Paşa, başını cellâda teslim etmeye mecbur oldu. Hüseyin Paşa Yenişehir'de doğmuş, IV. Murad devrinde baltacılıkla saraya girmişti. Ancak fevkalâde bedenî kuvveti ve ok atmaktaki mahareti Pâdişâh'ın nazar-ı dikkatini çekti. Bir Acem elçisinin getirmiş olduğu yayın kirişini îstanbul pehlivanlarından hiçbiri çekemiyerek, silâh, kız-larağası dâiresinin bir köşesinde kalmıştı. Deli Hüseyin bir kış günü odaya odun getirmiş olduğu sırada, orada yalnız bulunarak, yayı çekmekle eğlenirken kızlarağası geliverince korkup kaçmaya tevessül etmişti. Kızlarağası kemanı (yayı) eski hâlinde görmeyince, kimin el dokundurmuş olduğunu sordu [93]. Deli Hüseyin'e dolama giydirilerek huzûr-ı

[91] Naîmâ, s. 399-

[92] Panajotti (Panayoti)'nin raporu. Valiero, I., VI.. s. 497, Deli Hüseyin nâmını bozarak «Chİreassam- yazar-

[93] Kızlarağası: «Bu kemana kim yapıgdı?» diye suâl eder. Nöbetçi Yahya Ağa korkusundan «Baltacı Deli Hüseyin ocağa odun getirdi ve kemanı alup birkaç kere çekdi. Sizin geleceğinizi işidince birakup kaçdı»

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şahaneye götürüldü. Sultân Murad, her türlü cengâverlik sporlarında mahir olmakla beraber, baltacının maharetini, Acem elçisinin meydan okumasına muz.afferâne cevâp vermesi ümidini verdiği için bilhassa takdir etti. Deli Hüseyin hemen mîrâhorluğa getirilerek, Revan fethinden sonra Mısır vâlîliğine ter-fî olundu. İnce ve tabîî fikirliliği ve hazırcevaplıkları IV. Murad'ın gizli ziyafetlerinde neş'e kaynağı olmuştu. Bedenî kuvveti ile şöhret kazanmış olması ve necîb ve heybetli çehresi özellikle kadınların bakışlarını üzerine çektiğinden, îstanbul sokaklarından atla geçtikçe kadınlar, Girit cenglerinde dînin kahraman mücâhidi olan şûh-tabîat Hüseyin Paşa'yı görmek için yoluna koşarlardı. Hüseyin Paşa gezerken takım takım kadınları gördükçe:

— «Selâmün aleyküm kadınlar, cennet çiçekleri, yer melekleri! Ulemâ, sulehâ ve yarar kucak yiğitler sizden doğar, Allahti Teâlâ sürünüze bereket versin. Bizi duadan unutmayın!» derdi [94]. Erkek ve kadın o vakit feryâd ederek:

— «Allahü Teâlâ seni Pâdişâh'a bağışlasın! Kahraman vezîr olunca böyle olmalı!» diye duâ ederlerdi.

Şüphe yoktur ki halkın Hüseyin Paşa hakkındaki muhabbeti, intikam adamı olan Köprülü'yü, onun yokedilmesini hızlandırmaya sevkediyordu.

Şeyhülislam Bolevinin Azledilmesi

Müftî Bolevî [95] Köprülü tarafından en büyük ilmîye makamına tâyîn edilmiş olmakla beraber, Deli Hüseyin Paşa'nın idamının meşru olduğuna dâir fetva vermekten ısrarla imtina etmişti. Sadrâzamın ısrarlarına dâima şu cevâbı verirdi:

— «Bu adamın ne hatâ işlediğini bilmiyorum; bununla beraber hâlâ dîn ve devlete faal bir şekilde hizmet edebilir.»

Bundan başka Bolevî, Köprülü'nün son olarak Pâdişâh'a tavsiye etmiş olduğu Bursa seyahatinin münâsib olmadığına dâir bir arî-za takdîm etmişti: Bolevî bu arîzada Anadolu'ya gitmektense, Girit adasında Venediklilerle başarılı bir savaş için lâzım gelen tedbîrlerin alınmasının daha doğru

dedükde ağa mesrur olup: «Tîz Deli Hüseyin'i çağırın» dedi. Baltacı kâhyası ve eskileri: «Asılacak- Ağanun odasına girersin, tek durmazsın, ona buna yapışırsın; senin tırnaklarını döğetfmN diyerek inciderek getirdiler. Ağa kem&m eline verdi; •Çek imdi göreyim,» dedi.

[94] Natmâ'dan alındı, s. 401. (Mütercim)

[95] Bolulu Hüseyin Efendi. Hammer, bizim târihlerin Bolevî tâbirini aynen nakl ve tekrar eder. (Mütercim) (Bolevî, Bolulu demektir. Haz.)

olacağını îmâ ediyordu [96]. Pâdişâh, müftî'nin arîzasını sadrâzama vererek:

— «Şimdiye kadar senin himaye etmiş olduğun mollayı sürmeyi, yâhud katletmeyi senin re'yine bırakıyorum.» dedi.

Köprülü, müftînin azliyle Mihalıç'a sürülmesi ile iktifa etti. Onun yerine Rumeli kazaskeri olmak szfatiyle, kanunî usûle göre, diğerlerine tercihân müftî makamına, çıkma hakkına sâhib olabilen Bursalı Mehmed Efendi [97] tâyîn olundu.

Hüseyin Paşa'nın vefâtiyle açılan Rumeli Valiliği Hısım Mehmed Paşa'ya, Bosna valiliği eski sadrâzamlardan Melek Ahmed Paşa'ya [98] ve îdâm edilen Fazlı Paşa'dan boşalan Budin valiliği Sey-dî Ahmed Paşa'ya verildi.

Bu vakıalardan sonra, Girit serdârı bulunan sabık kaymakam KÖr Hasan Paşa —ki Nakkaş Hasan isyanında parmağı bulunmasından kuşkulanılmakta iken yalnızca memuriyet mahalline gitmek üzere olması sebebiyle hayâtını muhafaza edebilmişti— müftî Bolulu Hüseyin Efendi'ye göndermiş olduğu ve onun da Pâdişâh'a takdîm edip, zât-ı şahanenin Köprülü'ye vermiş bulunduğu bir mektupta, îdâm hükmünü tacil etti. Kör Hasan Paşa, düşüncesizce, eğer sadrâzam bizzat Girit'e gelemezse, adanın fethinin ümîd edilemeyeceğini söylüyordu [99]. Köprülü, bu mektupla mühr-i hümâyûnun kendisine gönderilmesini îmâ eder sandı, derhâl îdâmını bildiren bir emir gönderdi; lâkin Hasan Paşa, fermanın gelmesinden iki gün evvel eceliyle vefat etmiş olduğundan, katline hacet kalmadı. Ser-dârlık hizmeti Tavukçu Mustafa Paşa'ya verildi.

Limni'nin ele geçirilmesi ile devlete yaptığı hizmetinden dolayı îdâmı geciktirilmiş olan eski kapdân Topal Paşa da, îdâm edildi. Halefi olan Hüsâm-zâde Alî, paşa'yı Sakız'da amiral gemisine (baştar-deye) gelip kendisini görmeye davet ederek, hatt-ı hümâyûn okunur okunmaz

---

[96] Az aşağıda okunacağı gibi, Hüseyin Efendi, sadrâzamın Girifte bulunması lâzım geleceğine dâir Girit serdârı Hasan Paşa tarafından gönderilen mektubu arîzasına eklemiş, Köprülü bu mektuba sadâret talebi mânâsı vermiştir. (Mütercim)

[97] Uşşâkî-zâde'nin Terftüm-İ AhvATine müracaat, mı: 379-

[98] Melek Ahmed Paşa bu münâsebetle I. Murad'ın Kosova sahrâsındaki türbesini yeniden yaptırdı. Evliya Çelebî'ye bakınız. (Evliya o vakte kadar türbenin muhafaza edilmemiş olmasından şikâyet eder. Mütercim)

[99] Mektupta: «Girit adasının tamamen fethi sadrâzamın bizzat bu tarafa gelmesine muhtaçtır. Mühr-i şerit gelmedikçe buranın fethi mümkün değildir, diye durum bildirilmişti. Köprülü, Müftî Efendi Hasan Paşa'yı sadrâzam olarak görmek istiyor fikrinde bulundu. Naîmâ, s. 404. Anlaşılan «mühr-i şerif gelmedikçe» sözünden şüphelenmişti. Vâkiâ mühr-i şerîf, onun hâmüi olan sadrâzamdan kinaye olabilir; nasıl ki daha önceleri Ibşîr Paşa'nın gelişinin gecikmesinde şeyhülislâm «Mühr-i şerifin bu sırada taşrada bulunması İsabet oldu. demişti. Lâkin Köprülü'nün verdiği mânâya da geldiğinden, Kör Hasan Paşa'nın kâtibi dikkatsizlikle yazmış olsa bile, şeyhülislâm efendi farkına varmalıydı. (Mütercim)

kadırgadaki esirlere boğdurdu. Hüsâm-zâde, almış olduğu kapdânlık makamında uzun süre kalamadı; vebadan vefat ederek, makamını oğlu Abdülkadir Paşa'ya bıraktı (16 Mayıs İ661) [100].

Osmanlı Donanmasının Atalya Önünde Hezimeti

Yeni amiral, ilk icrâât olmak üzere, Attalya (Antaly? Adalya?) sancağı beği olan Kör Bey unvânıyle mâruf Mustafa Paşa'yı ten-kîl etti. Kör Bey, sonradan Haleb'de Abazalılarla birlikte îdâm edilen kadı Abdülvehhâb ile beraber birkaç defa isyan çıkarmış, bu sefer de şehre kapanarak kıyam etmişti. Abdülkaadir Paşa Atal-ya'ya gitmek üzere Sakız'dan Rodos'a yönelmiş olduğu halde, George Morosini'den Priuli'ye yazılmış olan mektupları taşıyan bir brîk se-fînesinin ele geçirilmesi üzerine, Sakız'a döndü. Oradan Zea ve Uzunada'ya doğru yelken açtı. İki deniz kuvveti karşılaşır karşılaşmaz bir fırtına çıkarak iki donanmayı ayırdı ve Osmanlı gemilerini birçok kadırgaların kaybı ile dağıttı. 26 Ağustos 1661 günü güneşin doğmasıyle beraber, Venedik donanması Milo yakınında Osmanlı donanmasını tam bir intizamsızlık içinde görerek, hücum etti. On kadırga direksiz olmak üzere Milo limanına kaçtılar. Altısı battı. Diğer ikisi Venediklilerdin kapdân gemisi ve Malta kadırgaları tarafından rampa edilmek suretiyle zabtedildi. Bu cengde Os-manlılar'ın zayiatı 4.000 Ölü ve yaralı olarak tahmin olunmuştur. Venedik amirali de bir kalyonun kaybından dolayı müteessif olmuş ve bunun içindeki 110 Müslüman esîr Türkîer'in eline düşmüştür [101].

Bu mağlûbiyetine rağmen Abdülkaadir Paşa Atalya'ya doğru yoluna devam etti. Toplarını karaya çıkardıktan sonra şehri muhasaraya başlamak üzere iken ahâlî' tarafından husûsî bir hey'et gelmiş ve karşılık olarak paşayı teslim edeceklerini vaad ederek, şehre top atılmamasını istirham etti.

[100] De Lacrobt'nın Devlet-İ Osmâniyyenin Ahvâl-İ UmAmtyesi'nde «Osmanlı Deniz Kuvvetleri RÛznâmesI., n, s. 215. Naîmâ, kapdânlığm bu değişmesinden hiç bahsetmez. Haa Kalfa'nın Takvlmtt't-Tev&rlh'ine nazaran Hüsâm-zâde 1072/1662'de vefat etmiştir. Lâkin donanma tercümâm Paul Omero'nun Rûz-nâmesinde (ki Küsâm-zâde'ye «Mazamama» adım verir) (1661'de vefat ettiği yazılıdır. [Râsid Târihi'nde, (İstanbul matbuu, c. 1, s. 23) 1072 vekayiinden olmak Özere. Hüsatn-bey-zftde'nin vefatı İle kapdânlık oğlu Abdülkaadir Paşa'ya verilmişken, bemen ardından Diyârbekir eyâletinden ayrılmış (dan Mustafa Paşa'ya verildiği yazılıdır. (Mütercim)

[101] Hammer bu tafsilâtı Venedikİler'den almıştır. Naîmâ .Üç dört saat ceng olunarak bî-nihâye kimseler mecruh ve şehîd» olduğunu yazar. Fakat müteakiben, düşmanın otuzsekiz top çeker büyük bir kalyonuna rast gelinip İçindeki ikiyüz düşmamn öldürüldüğü ve yüzon nefer esir ile kalyonun zab-tolunarak telâfî-İ mâfât edildiğini ilâve eder. Osmanlı donanmasının yoluna devam etmesinden de anlaşılır ki, bizim tarafın zayiatı pek çok değildi. Naîmâ bu bahiste Abdülkaadir Pasa ismini hiç anmaz. (Mütercim)

Hakîkaten şehir ileri gelenleri Kör Bey*i, birkaç bin duka vererek affa nail olabileceğine inandırmış idiler. Kör Bey, kardeşleri, kâhyası ve bölük-başısıyle birlikte şehri terk edip amiral gemisine gitti. Bunlar gemiye girer girmez boğularak cesedleri denize atıldı. Âsîlerin başları ile Kör Bey'in müsadere edilen malları İstanbul'a gönderilerek, sadrâzamın Milo yakınındaki çengin kaybedilmesinden doğmuş olan hiddetini teskin etti. Kapdân Paşa kendisi için de ahâlîden 100 keseden fazla almıştı. Sadrâzam, donanmanın uğradığı kazadan dolayı ta'zîyet bildiren bir kâğıdla, hakkında Pâdişâh'ın duyduğu infiali bertaraf etmeye çalışacağını kapdân paşaya îmâ etti ve donanmayı İstanbul'a getirmesini emretti. Köprülü sözünde durdu: Abdülkaadir'in hayâtına dokunulmadı, fakat makaamı, sadrâzamın dâmâdı Mustafa Paşa'ya verildi.

Mısır'da İhtilâl

Anadolu, Abaza'nın isyanı ile umûmî bir ihtilâl içine düşmek tehlikesinde iken Yukarı Mısır'da da isyan ateşi alevlenmişti. Memleketin başlıca reislerinden ve nüfuzu derecesinde zengin olan Cir-ce beği Mehmed, uhdesine emîrü'l-hacchk (hacc kafileleri kumandanlığı) verilmesine muvafakat etmemesinden dolayı intikam almak için, Mısır Vâlîsi Şehsüvâr Mehmed Paşa'yı tardetmek tasavvur ve tertibinde bulunmuştu. Beğîik memuriyetinin yenilenmesi için kendisine kaftan giydirileceği gün, bu tasavvuru uygulayacaktı. Bu maksatla yeniçerilere, azablara, Kaahire'nin yedi ocak yerli askerine avuç avuç altın dağıtmıştı. Şehsüvâr, vaktinde haber alarak askerini topladı. Mehmed Beğ*i bizzat görmekten imtina ederek kaftanını gönderip, Circe'ye dönmesini emretti. Şehsüvâr tarafından gönderdiği arz üzerine, Mehmed Beğ*in azlini ve yerine Ahmed Beğ*in tâ-yinini emreden bir hatt-ı hümâyûn geldi. Memlûklerin reisleri, yedi ocak ağaları, kâşifler, eskiler bu emirlere itaat gösterdiler. Lâ-idn Mehmed Beğ, kendisinin Habeş eyâletine tâyîn edildiğine dâir olan hatt-ı hümâyûna muhalefet ederek, kuvvete kuvvetle karşı koymaya azmetti. Toplar döktürdü ve hattâ Naîmâ'nm rivayetine göre sikke kestirmek [102] derecesine kadar gitti.

Şehsüvâr, isyanı bastırmak için yeni askerler topladı. Mukaddes Sancağı

[102] Naîmfi. s. 307, sikke kestirdiğini değil, nâmına hutbe okuttuğunu mesmû'dur (İşitumiştir) diye naklen rivayet eder. (Mütercim)

[103] emîrü'l-hacclığa getirilen Kaytas Beğ'e vererek, Kaahire'nin yedi fırka muntazam askeriyle âsîler üzerine yürümesini emretti. Mehmed Beğ Menfalût'a kadar ilerlemişti. Havvâre aşireti şeyhi, onun yokluğundan istifâde ederek, Circe Beği'nin an-barlarını yağma etti. Menfalüt yakınında Milo denilen mahalde iki asker karşı karşıya geldi. Mehmed Beğ, kesin bir mağlûbiyete uğradı ve —evvelce hazînelerini taşıyan 500 hecin devesini ve 300 kısrağı vahalar tarafına göndermiş olduğu gibi— kendisi de o tarafa doğru kaçtı. Kaytas Beğ peşinden koşarak vahalara biraz mesafesi olan Kasr boyunda yetişti. Hecinlerden canlı metrisler yapmış olan Mehmed Beğ, cesurca karşı koymasına rağmen, gerek kendisi, gerek belli başlı zabitleri esîr düşerek, zincirler içinde Kaahire'ye gönderildiler ve orada îdâm edildiler. Başı harb armağanı olmak üzere İstanbul'a gönderilerek, Anadolu'dan takımı ile gelmiş olan başlara ilâve edildi.

Bir seneden beri, her gün saray girişinde başlıca âsî reislerin den yirmi otuz kişinin başlarının teşhir olunduğu görülmüştür. Osmanlı müverrihleri cellâdın satın altında isyanlarının cezasını görmüş olanların miktarını birkaç bine çıkarırlar. Circe beğliği has-oda hademesinden Turna Mustafa Ağa'ya verilerek, onun yerine seferli odasından şâir Abdi Halîfe geçmiştir. Abdi Halîfe, Kâğıdhâne'de doğmuş olduğundan, bu şahane mevkî kendisini şâir yapmıştır; daha sonraları bu istidadı müverrihliğe dönüşmüştür [104].

İsmail Paşanın Şiddetli Hareketleri

8 Şâbân 1069 - 1 Mayıs 1659'da, Pâdişâh —mahvları günden güne ilerlemekte olan âsîlerin bakıyyesi aleyhine yapılan askerî hareketlere daha yakın olmak için— Bursa'ya gitti. Üsküdar'a geçtiğinde, otağ önünde Abaza'nın o zamana kadar saklanmış olan dîvân efendisinin, Surre'den akçe çalmakla itham edilen Şâm emîrü'1-hacc kahyasının başlan teşhir edildi. Sabık Anadolu Valisi Canmirzâ Pa-şa'nın, Abaza'ya ihanetle Devlet'e yapmış olduğu hizmet, birincisinde affına sebep olmuş ise de, hakkında ortaya çıkan yeni şikâyetler îdâm hükmüyle neticelendi ve başı kesildi. Diyârbekir kah-yâyeri (kâhyanın müracaat olunacak adamı) olan ve eskiden sadrâzam îbşîr Paşa'nın silâhdârlığmda bulunan Parmaksız Alı Ağa, Circe beği maktul Mehmed Beğ*in mahremi Hasan, Suriye ve Ta-rablus ahâlîsini isyan

[103] Aynı eser-
[104] Vezâretle nişana mevkiine kadar yükselmiştir. Hâs-odaya girdiği zaman şu târihi söylemiştir:
Böyle ilham oiundı târihtim Hâs-oda, Abdiyâ, mübârek-bâd (1069)

ettirmiş olan Softa Mehmed Paşa'nın yeğeni de aynı akıbete uğradılar. Edirne kadısı iken zulümlerinden dolayı Bursa'ya sürülmüş, fakat âsîlere karşı şehri savunmuş olmaktan dolayı affedilmiş olan Şâmî Numân Efendi, Bursa'da dahi zulümlere cür'et ettiğinden îdâm edildiği gibi, Atmeydanı ağalan aleyhine asker gönderildiği zaman yavaş davranmasının cezası olarak sabık bostancı Pir Ama (Hasan Ağa) da ortadan kaldırıldı. Bursa'daki hazî-ne-i hümâyûna âit mukaddes emânetlerin en kıymetlisi olan Hz. Peygamber'in hırka-i şerifi (Bürde), saray halkının ihtiramla temâ-şâ eylemeleri için bir taht üzerine konulmuştu [105]. Pâdişâh, İstanbul kaymakamı İsmail Paşa'yı getirterek kendisine müfettiş (büyük inquisiteur) [106] unvanını verdi. Paşa, vezirlik vazifelerinin yerine getirilmesinde faal ve gayretli olduğu halde, erkeklik ve kocalık balonundan bünyesinin zaafından dolayı, hareminin ve özellikle Ken'ân Paşa'dan dul kalmış olan zevcesi sultânın hakaretlerine hedef olmuştu. Müfettiş sıfatıyle bütün Anadolu'yu ve Arabistan hududuna kadar Suriye'yi dolaşarak, son isyanda en az parmağı olanlar hakkında bile ve suçluların mertebelerine asla riâyet etmeksizin, son derecede şiddetle muamele etmişti. Tâlîmâtı gereğince si-pâhî, sâdât ve reâyâ defterlerini de muayene edecekti. Bir takım şahıslar, sâdât'tan denilerek, usulsüz muâfiyetnâmelerle vergiden kurtulmuş idiler. Ereğli'de yeşil sarık sarmak hakkını almış olan 200 kişinin 20'den fazlası, Peygamber neslinden olmanın alâmet-i farikası olan bu kıyafeti terketmek zorunda kaldılar. Konya'da sekiz mevlevî dervîşi, şüpheli şahıslardan olduklanndan, tevkif edildi. Bunlar huzuruna getirildiği zaman İsmail Paşa:

— «Seyahatte olan mevlevîler ya Mesnevi okurlar, ya ney çalar, yâhud semâ* ederler; siz de bu üç şeyden hangisini bildiğinizi isbât ediniz» dedi.

İçlerinden yalnız dördü [107] iddiâlannı isbât edebilerek, diğer dördü —ki hakîkaten kıyafet değiştirmiş âsî idiler— îdâm edildi.

Bu kadar büyük memurlann harîsâne tasavvurlanni yerle bir eden birçok idamlar arasında, eski sadrâzam Gürcî Mehmed Paşa'nın 110 yaşına vâsü olup da, tabiî Ölümle Ölmesi hayretimizi mûcib olur. Otuz sene müddetle Asya'da Şâm, Haleb, Diyârbekir, Erzurum valiliklerinde

[105] Hırka-i şerife-i Hazret-i Resûl-i Ekrem (s.a.v.), sil&hdâr ağa şakin olduğı odamın penceresine muttasıl bir suffe-i mürtefi'anun kuşesinde kürsî üzerine vaz' olunmuşdı. Her gice mu'tâd-ı kadîm üzere hâs-oda ağalarından nöbetçi olanlar öd ve anber ile tebhîr idüp kurb-i şerifimde mukîm olurlardı.» Natmâ, s. 414. (Mütercim)

[106] İsmail Paga'nın teftişleri ne kadar şiddetli olursa olsun, papazların inquisitian (engizisyon)'una benzemek ihtimâli yoktur. (MÜterdin)

[107] Biri Mesnevi okudu, biri ney çaldı, ikisi semâ eyledi; Naîmâ, s. 417. (Mûtr-)

bulunduktan sonra, hemen hemen 100 yaşında iken sadrâzam olmuş, fakat yaşının pek ilerlemiş bulunmasından ve ehliyetsizliğinden dolayı, uzun zaman geçmeden mevkiini terketmeye mecbur kalmıştı. On sene daha yaşayarak, bu müddet içinde on sadrâzam değişikliği görmekle kendini teselli etmiştir.

Anadolu'da âsâyiş henüz istikrar bulmuş olduğu halde, Köprülü, prensip edindiği ıslâh ve tenkil kaaidesini yeni bir faaliyetle ele aldı. Vilâyetlere üç sene için gönderilerek «nöbetçi» unvanını alan ve sonraları «yerli kolu» denilen yeniçeriler, Şam'da Bâb-ı Hümâ-yûn'un emirlerine itaat etmek istememişlerdi. Köprülü, payitaht yeniçerilerinden bir fırkasını yeniçeri ağası Alî Ağa'nın emri altına vererek, âsîlerin İstanbul'a gönderilmesini ve diğer fesâd tahrikçilerinin idamını emretti. Alî Ağa'nm vazifesini yerine getirmede gösterdiği şiddet, kendisine Sayda eyâleti verilmekle mükâfatlandırıldı. Bu valiliği sırasında Dürzi emirlerini yakalamaya çalıştı ise de, mümkün olmadı. Halefi Mehmed Paşa daha başarılı oldu: Arnavud Hasan'm yardımıyle Maan (Kırmızı Bayrak) aşireti reislerinin en nüfuzlusunu esir ederek, sonra Maan aşiretinin yeminli düşmanı olan Ak-bayrak ümerâsı ile ittifak etti.

Timak Tesisatı

Süvari tîmâr ve zeametlerinde ortaya çıkan suistimâllere çâre olmak üzere Köprülü, gerek Avrupa'da, gerek Asya'da olan timâr ve zeamet mutasarrıflarının berâtlarını yenileme zaruretini emretti. Berât yenilenmesi şimdiye kadar pâdişâh değişikliğine münhasır olduğundan, bu tedbîr büyük dedikodulara yol açabilirdi. Lâkin sadrâzam, bu münâsebetle ödenmesi gereken akçenin yarısını terketti.

Akdeniz (Çanakkale) Boğazında Yeni Kaleler İnşası

Köprülü Paşa, gözlerini ordudan Akdeniz Boğazi'na çevirerek, yeniden birçok kaleler inşâ edip de Boğaz'ı ecnebi donanmaları için geçilmez bir hâle koymayı düşündü. Murad Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Valide Sultân bu tasavvuru bütün gücüyle desteklemişti. Lâkin hazîne bu inşâatın gerektirdiği 40.000 guruşu Ödeyemedikten başka, onlarda muhafız kuvvetleri bulunmasını menfaatlerine muvafık görmeyen civar köylerin ahâlîsi tarafından şikâyetler ortaya çıkması üzerine, terk olunmuştu. Şu bahane

ortaya konulmuştu: Boğaz girişinin iki tarafındaki burunların arasında bulunan mesafe pek çok olduğundan, bataryaların top ateşleri karşılıklı olarak birbiriyle buluşamayacak, bir de su bulunamayacaktır. Köprülü'nün sarsılmaz azimliliği önünde bütün bu müşkilât ortadan kalktı: Donanma kış mevsimini Boğaz girişinde geçirmek için emir alarak, taifesi, Boğaz kumandanı Frenk Ahmed Paşa'nm nezâretinde mimar Mustafa Ağa tarafından yapılan inşâatta istihdam edildi. îki kale muntazam bir dörtgen (kare) teşkil etti ki, her cebhesi 300 zira' uzunluğundaydı; biri Kilidü'l-Bahir, diğeri Seddül-Bahîr adlarını aldı. Hâlbuki Sultân II. Mehmed tarafından Anadolu sahilinde inşâ edilmiş olan kale, yakınında çömlek imâlethânesi bulunmasından dolayı Çanakkalesi mütevâzi ismini almıştı. Yine o sahilde diğer bir kaleye Kumkalesi ismi verilmişti.

Civar köyler ahâlîsi, kalelerin inşası için gerekli levazımı tedârikle mükellef oldukları için, Frenk Ahmed Paşa ve mîmâr, yaptıkları zulümlerle büyük meblâğlar toplamaya muvaffak oldular. Özellikle mimarın ahâlî hakkında insanlığa sığmaz surette gösterdiği şiddetten ve aşın tamâmdan, ziyâde kin ve nefrete yol açmıştır. Bir gün Frenk Ahmed, kabahatsiz bir müslümanı öldürünceye kadar niçin doğmuş olduğunu sorduğunda mîmâr: «Böyle iktizâ eder» demekle yetinmiştir. Zât-ı şâhâne Bursa*dan Edirne'ye dönerken (Muharrem 1070 - Eylül 1659), yeni inşâatı ziyaret etti ve çok miktarda top konulmasını emretti. Anadolu tarafındaki kalenin muhafazası için daha Önce ibtâl edilmiş olan Bolu, Kastamonu, Hüdâven-digâr, Biga, Karesi sancakları timarları üçer bin akçelik gedik ti-mâra tahvil edildi. Rumeli kalesinin muhafazasına Silistre, Niğbo-lu, Çirmen, Kırkkilise, Vize, Doğancı timârları sahipleri görevlendirildi. Yine bu sene Fahreddîn oğlu Maan-zâde Hüseyin Ağa Hindistan pâdişâhı Cihân-şâh nezdindeki sefaretten avdet etti. Üsküdar'a vardığında, Cihân-şâh'ın oğlu ve halefi Murad-bahş'm mektuplarım Pâdişâh'a takdim eyledi. Bu mektuplarla birlikte gönderilen hediyeler şunlardır: Ortasında elli kıratlık tulânî bir elmas ve etrafında küpe şeklinde asılmış büyük elmaslar bulunan bir sorguç, bütün kılıfı ve bendleri murassa bir altın kılıç; on bohça Hind şâl ve ku-maşları [108]. Pâdişâh, gittiği memlekette en güzel olarak ne görmüş olduğunu sorunca, Hüseyin Ağa, Boğaz'm mevkiine kıyâs olunabilecek hiçbir şey olmayıp bu letafetin Hindistan'ın mahsûllerine ve sınaî mucizelerinin cümlesine üstün bulunduğunu söyledi. Hüseyin Ağa'nın Hindistan'a varışı,

[108] Zübde, varak: 136.

Cihân-şâh'ın dört oğlu arasında çıkan dahilî muharebe zamanına tesadüf etmişti. Dört şehzadeden en büyüğü olan Murad-bahş'm eline düştü. Murad-bahş, Osmanlı sefirini ve beraberindeki hediyeleri alıkoymuş ve babasının vârisi olmak sıfatıyle Pâdişâh'ın nâmesine cevap yazmıştır. Lâkin bir müddet sonra tahtı, kardeşi Evrengzîb'e bırakmaya mecbur olmuştur.

Eflak Voyvodasının Tayini

Yukarıda görmüştük ki, Köprülü, Yanova'dan döndüğünde Bu-din Valisi Ken'ân Paşa ile Silistre Vâlîsi Can Arslan Paşa'yı, Tran-silvanya'da asayişi muhafaza etmek için bırakmıştı. Eflâk voyvodası Mihne, Can Arslan Paşa'ya müracaat etmeksizin, Ken'ân Paşa'-dan memleketine dönmek için ruhsat almıştı. Ahmed Paşa, Mihne'-nin göğsüne şiddetli bir darbe indirerek:

— «Bre mel'ûn! Ben Silistre Vâlîsi bulunduğum için, memleketine dönmek için yalnız benden izin alacak değil miydin?» diye bağırdı.

Bu tahkir, Prenslik tahtına yükselişinde Eflâk arşidükü olmak üzere bir papaz tarafından tâc giymiş olan Mihne'nin, bu mağrur Rum'un kalbinde sönmez bir husûmet doğurdu. Mihne, o zamandan itibaren Bâb-ı Hümâyûn'dan bu unvanını tasdik eden bir berât almak için elinden geleni yapmıştı. Mâahaza ihtiyat, kendisine bu hareketi geçiştirmesini emreylemiş, fakat ilk fırsatta intikam almayı tasarlamıştı [109]. Bir müddet sonra Silistre yolunda Mihne'nin adamları, Arslan Paşa'nın üzerine hücum ettiler. Paşa, Zinestova'-nın karşısında, Tuna'nın öte tarafına kaçmak suretiyle ancak kurtulabildi.

Mihne, Konstantin Kantakuzen (Constantin Cantacuzene)'in ve Moldavya Prensi Ghika nezdinde mülteci bulunan damadının amansız düşmanı olduğundan, gerek Ghika'yı, gerek mültecisini mahvetmeye karar vermişti. İstanbul'da Ghika aleyhinde suçlamalarda bulunmak ve Bâb-ı Hümâyûn'un Rakoczy'ye halef tâyin ettiği Barcsay aleyhine Rakoczy ile ittifak akdetmekle işe başladı. Konstantin Kantakuzen istanbul'a davet edilerek Mihne'nin suçlamalarından zimmetini temize çıkardı ve kendisine atfolunan sadakatsizliğin kendisini suçlayan şahsa âit olduğunu kesin bir şekilde isbât etti. Bunun üzerine Mihne, yüzünden maskeyi kaldırarak, Bâb-ı Hümâyûn'a sâdik olan Boyarlar*! îdâm ntmek suretiyle açıkça isyan etti [110].

[109] Engel, Eflâk TMlti'hde Mihne'nin isyanı sebebinden bahsetmez. Nalmft, (c. 6, s. 434) tafsîten söyler.
[110] Engel, Eflâk Târihi, s. 305. Mihne Bulgar piskopos ve papazların Osmanlı Devleti aleyhine ayaklandırdı; saflarında beyaz haçlı altı kırmızı bayrak vardı. Relat. di Constaotinopoîl'de şunlar okunur: .İl Michne

Boyarlardın bir takımı boğuldu; diğerleri sarayın pencerelerinden avluya atıldı. Mızraklı nefarlerin ayakları altında çiğnenen cesedle-ri, dînî merasim yapılmaksızın gübre yığınları üzerine bırakıldı. Maktullerin zevceleri, kocalarının servetlerinin nerede bulunduğunu söyletmek için, en korkunç işkencelere tabî tutuldu. Tergovişne, Mihne'nin süvarileri tarafından muhasara edilerek, orada bulunan Türkler'in cümlesini piyade askerleri kılıçtan geçirdiler. îbrail ve YergÖk (Yerköki; Yerköyi) yağma edilerek ateşe verildi. Mihne 10.000 Eflâklı ve Miges kumandasında 100.000 Macar'la Ghika'nın üzerine yürüyerek Yaş önünde onu hezimete uğrattı. Ghika, Ben-der'e kaçmaya mecbur oldu. Bâb-ı Hümâyûn'un emri üzerine 50.000 Tatar'la imdadına gönderilen kalgay Gaazî Giray*ı orada bulacağını ümîd ediyordu [111]. Lâkin kendisini emniyette görmeyip, Ben-der*den Edirne'ye iltica etti.

Eflâk ve Transilvanya'da cereyan eden vak'alara dâir ilk alman haberler üzerine Pâdişâh, Kırım Hânı'na sefere çıkıp Eflâk'ı zab-tetmesini emretmişti. Bu yeni sefer bâzı idarî değişiklikleri icâb ettirdi. Bosna Vâlîsi Seydî Ahmed Paşa Budin Valiliğine, Moldavya ve Eflâk cenglerinde yıldızı parlayan Elbasan sancak-beği Mehmed Beğ de Silistre Valiliğine getirildi. Hâmisi ve memleketlisi olan KÖp-rülü'ye iltica etmiş bulunan Ghika, Eflâk voyvodalığına oturtuldu ve Lupul (Leopol)'un oğlu olup o zamana kadar Yedikule'de tutuklu bulunan Stepan, Moldavya Prensliğine terfî kılındı.

Tatarlar, bir fırka Leh ve Kaçak ile takviye bulmuş oldukları halde, Moldavya hududunu aşarak Yaş civarında Başluyİ sahillerinde Eflâk ve Szikliet birleşik kuvvetleriyle harbetmişlerdi. Bu ceng, ancak üç gün sonra, Tatarlar lehinde sona erdi. 12.700 Macar ve Eflâkh, muharebe meydanını cesedleri ile örttüler. Bunlardan bir-çoğu Başluyi sularında ve bataklıklarında sefîlâne can verdiler. Ahıs-ha fâtihi ihtiyar Ken'ân Paşa tarafından içoğlanı olarak terbiye edilmiş olan entrikacı Mihne, Arapça'ya, Farsça'ya, Türkçe'ye vâkıftı; uzun müddet babalarının dînîni değiştirip müslüman olmak istiyor gibi görünmüş, buna herkesi inandırmak için îslâm âdetlerini ve elbisesini ihtiyar etmişti [112]. Mağlûbiyeti üzerine

Voivoda di Valechia disgustato delta Porta si mise in penslere di cacdare İl Turco da Constan-tinopoli havendo fatto corrispondenza colli vescovî e ecclesiastici di Bulgaria.»

[111] Engel, yalnız 20.000 Tatar der. Naîmâ, tUâkis 50-000 yazar, s- 432.

[112] îsyân eden Eflâk voyvodası Miline dedikleri müfsîd ki tazeliği eyyamında Ahıshâ .fâtihi Koca Ken'ân Paşa'nın yirmi seneden mütecaviz içoğlanlan arasında terbiye olunmuş bir tâze-rû idi, samur kalpak ve elbise-i fâhire ile müzeyyen ve nflnü ni'mete müstagrak olarak arabî ve fârisi ve türki ki-tâblar okuyup yazar1 ve «ileride Müslüman durum, derdi. Murâd-ı Râbi zamanında Eflâk beğligine (alışırdı. Muahharan beğ obnuşiken küfrân-ı ni'met ile bu kadar fitne ve fesada bâis oldu. (Naîmâ'dan, s. 434, Mütercim)

Transilvanya'ya sığınmaya mecbur oldu. .Eflâk voyvodasının ikaametgâhı olan Ter-govişne hisarı Pâdişâh'ın emri ile yıktırılıp, Eflâk Prensi'nin sarayı Bükreş'e nakledildi. Rokoczy, Deva yakınında, Siyavuş Paşa'nın biraderi Eğri sancak-beği Sarı Hüseyin Paşa'ya ve Budin Vâlîsi Seydî Ahmed Paşa'ya mağlûb olarak (22 Kasım 1659) —harp meydanında 3.700 ölü ve galiblerin eline 60 bayrak ve 6 top bıraktıktan sonra— Szasvaros'a (Broos) kaçmıştı.

Rakoczy'nin Sonu

Ertesi sene bahân başlarında (5 Şâbân 1070 - 16 Nîsân 1660) kapdân Âlî Paşa'ya Edirne'de, Erdel üzerine gidecek ordunun ser-dârlığı tantanalı bir surette verildi. Derhâl Belgrad'a gitti; orada Dîvân-ı Hümâyûndun bundan sonraki emirlerini bekleyecekti. Za-ğarcı-başı onbeş alay yeniçeri ile hemen serdâr ordusuna iltihak etmek üzere emir aldı. Seydî Ahmed Paşa'nm kendi üzerine gelmekte olduğuna dâir aldığı haberden sonra Kakoczy, Hermanstadt muhasarasından vazgeçerek, silâh taşımaya muktedir adamlarını yanına alarak Clausenburg'a doğru kaçtı. Kapus ve Gyula arasında mevkiine tahkim ederek, bir muharebeye girişmeye karar verdi. Muharebe, Clausenburg ve Szamosfalya arasında Szamos şehrinin sağ sahili üzerinde vuku buldu. Rakoczy yine mağlûp oldu ve bu sefer ağır surette yaralanmış olarak Grosswardein (Varat) hisarına firar etti, onsekiz gün sonra orada öldü. Rakoczy'nin mağlûbiyetinden alınan 4.000 baş, mızraklar üzerine saplanarak harp armağanı olarak Rum ve Ermeniler vâsıtasıyle Edirne'ye ulaştırıldı ve sadrâzamın huzurunda ayaklar altına atılarak köpeklerin Önüne terkedildi. Bu muvaffakiyet haberleri üzerine Pâdişâh, üçüncü defa olarak Edirne'ye gitmek niyetinde bulundu; lâkin Köprülü, Erdel'den beklenilen paranın henüz gelmediğini beyân ederek muvafakat göstermedi.

Bir hatt-ı hümâyûn Seydî Ahmed Paşa'ya, esîri olan Barcsay'ın Erdel Prensliğine oturtulmasını emreyledi.

Rakoczy'nin vefatını tâkîb eden ve Avusturyalılarla OsmanU-lar/ın yeni bir sefere girişmelerini gerektiren vak'aların hikâyesine devam etmeden önce, iki devlet arasında son üç sene zarfındaki siyâsî münâsebetlere bir göz atmamız lâzım gelir.

Avusturya Elçisi Bursa'da

Cevelânlar ve haydutluklar yapıldığına dâir mûtâd şikâyetler, her iki taraftan devam etmekteydi. Budin Vâlîsi Ken'an Paşa» Bu-rîin'den ancak beş fersah mesafede bulunan Ercseny (Erçeni) köyünü hasara uğratan Weszprim muhafızlarından şikâyet etmek üzere, Viyana'da Comte de Puechhaim'a defalarca çavuş göndermişti. Bundan başka Kopan sancak-beğine ansızın yapılan bir taarruzdan, Szegedin (Segedin) hisarı altında bulunan Pankota'ya bir akın yapılarak otuz kişinin ve sekizyüz hayvanın kaldırılmasından şikâyet etmişti [113]. Sadrâzam dahi, İmparatorun mukîm elçisi Reninger'e yazdığı bir notada Yukarı Macaristan'da Nadasdi (Nadaşdi), For-gacz (Forgaç), Zriny, Bathyany'nin hâin Rakoczy'ye, Lehistan'la olan çarpışmalarında alenen yardımda bulunmalarından şikâyet etti. Avusturya hükümeti, Rakoczy ile Osmanlı Devleti arasında ortaya çıkan ihtilâfı mümkün olduğu kadar düzeltmek için Doktor Metzger'i Budin'e ve Heinrich Woggin'i, yine öyle bir vazîfe ile, sadrâzamın ordugâhına gönderdi. Woggin, Tamışvar'da sadrâzama tesadüf etti ve mutâd dışı bir tantana ile şehre girdi. Sadrâzamın arkasından Yanova'ya gittiği cihetle İmparator tercümanı Panayoti ona iltihak etti; Reninger istanbul'da Pâdişâh nezdinde kalmıştı.

Bu defa Osmanlı Devleti'nin Transilvanya beğliğine tâyîn etmiş olduğu Barcsay, mukîm elçinin tavassutuna nail olmak için elinden gelen gayreti gösterdi; lâkin Yukarı Macaristan ahâlîsi Rakoczy'nin tarafını tuttuklarından imparator da, onun ricasını kabul ederek kendisine yardımcı olmayı gerek siyâseti bakımından, gerek dînî menfaatleri bakımından gerekli buldu. Beş ay önce sadrâzam, saray sofra nâzın [114] Porcia'ya yazdığı mektupta, Almanya memleketlerinde asker yazmak için Rakoczy'nin validesine İmparator tarafından müsâade edilmiş olmasından şikâyet etmişti. Viyana kabinesi buna cevaben, yeni prens olan François Rhedei'nin seçilmesini uygun bulmamış olduğu için Rakoczy'nin hareketini münâsib görmesinin mümkün olduğunu, bununla beraber hiçbir vakit yardım etmediği gibi, eğer Osmanlı Devleti Transilvanya'da belli bir tarzda değişiklikler yapmayacak olursa, tuttuğu yolda devam edecektir.

Daha sonra, Yanova düştü, Rakoczy'de kaçtı; işte o zaman Tran-silvanya

[113] 3 Recep 1067 (17 Nîsân 1657). İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi'nde Ken'ân Pasa'dan Puechaim'e ve Sagan'a Zilhicce 1067 (4 Ekim 16&) târihi Üe. Weszprim kumandanının hududu tecâvüzüne ve Rakoczy'nin isyanına dâir iki mektup daha vardır. Metzger'in Komorn'dan tebligatına cevaben ve 21 Temmuz târihinde Stuhtoeissenburg arazisindeki cevelânlara müteallik yazılan Lettera del Vezir di Bada Kenaanbassa al S. Prtedpe Gunzago portate di Hasan Class 26 Aguto 1657 ile Lettera del Vezir Kenaanbassa a S. Abesti Caes. portata dal Anuad A1İ Aga «n'atıdienia del 21 Marzo 1659 unvanh mektuplara bakınız.

[114] İmparator sarayının en büyük memuriyetlerinden bîri. (Mütercim)

muhafazasına memur olan Ken'ân Paşa [115] Palatine yazdı ki: «Rakoczy Pâdişâh'a itaatsizlik gösterdiğinden, kendisi onun te'dîbine memur olmuş ve fakat Rakoczy Teis'in öte tarafına iltica ettiğinden buna muvaffak olamamıştır; son sulh ahidnâmesine riâ-yeten, eğer Palatin de anlaşma hükümlerine uygun hareket ederse, bir tek adamın bile nehirden geçmesine müsâade etmeyecektir.»

Sadrâzamın İmparator'a gönderdiği ağa, kendisi Viyana'da kalmaya mecbur tutulduğu halde, Rakoczy ile Moldavya ve Eflâk prenslerinin împarator'dan yardım istemek üzere Frankfurt'a gitmelerine müsâade edildiğini haber verdi. Köprülü, Reninger ile Panayo-ti'ye şiddetle çılaşarak Sultân Süleyman'ın, Transüvanya Prensi'ne vermiş olduğu ahid mucibince, Prens'in hiçbir yabancı devletle münâsebette bulunamayacağım, Rakoczy'nin bu ahdi üçüncü defa olmak üzere bozduğunu, İmparator ile yapılan muahedenin özünün Moldavya ve Eflâk prenslerinin devlete teslîm edilmesini gerektirdiğini söyledi.

Ertesi sene August von Mayern, İmparator Leopold'un tâc giydiğini haber vermek üzere enternons (internonce) sıfatı ile İstanbul'a ve oradan Bursa'ya gitti (23 Züka'de 1069 - 12 Ağustos 1659). Yıldırım Bâyezîd'in Niğbolu muharebesinde tutulan esirlerin fidye-i necatını kararlaştırmak üzere Macaristan, Fransa, Kıbrıs elçilerini kabulünden sonra Bursa'da hiçbir sefir huzûr-ı şahaneye dâhil olmamıştır. Mayern, i'timâd-nâmesini ve hediyelerini takdim etti [116].

Ancak tmparator'un mektubunun cevabsız kalacağını öğrendiği için, müftîye, ona verilmek üzere gönderilen parayı vermekle iktifa etmeyi haysiyetine muvafık buldu. Sadrazam ile yaptığı görüşmede enternons, Rakoczy'nin açıkta bırakılmasına sözü getiren Köprülü*-ye, Rakoczy'nin İmparatorun elinde olmadığını olsa bile, şâm gereği teslimine mâni olacağını cevaben beyân etti. Köprüjü'nün sırdaşı ve müşaviri olan reîsülküttâb Şâmîzâde, elçinin şerefine verdiği bir ziyafette, İmparatordun Rakoczy hakkında eskiden Papa'-nın Cem ve İran Şâhı'nın Sultân Süleyman'ın şehzadesi Bâyezîd hakkında yaptıkları gibi hareket edebileceğini îmâ etti. Enternonsun bu durumlar arasında fark olduğunu ve

[115] Ken'ân Paşa'nın Yanova'dan Palatin'e mektubu, 13 Aralık 1658.

[116] Elçi, hediye ve namesiyle huzura kabtt dundu; nâmesi tercüme olundukta Hakoczy'ye şefaati mutazammm olması ile Padişah kabul etmedi: «Çflsar'ın maksadı sulh ise Rakoczy'yi tutup göndersin, diye cevap veriMp, elçinin gitmesine ruhsat verildi- Naîmâ'dan telhis, s. 415. Ancak Hammer'in yazdığı veçhile, i'thnâdnâme verilmiş, împarator'un Rakoczy'ye dair olan mektubu "kabul edilmemiş olacaktır. (Mütercim)

Papa ile Şâh'ın, kendilerinden sonrakiler nazarında nefret kazandıklarına dâir olan cevâbı üzerine [117], Şâmî-zâde o sözü kesti.

Mayern'in memuriyetine cevap vermek için Osmanlı Devleti, tmparator'un tâc giymesinden dolayı tebrikte bulunmak üzere, Süleyman Ağa'yı Viyana'ya gönderdi. İkinci bir mektupta Pâdişâh ve Köprülü, Rakoczy'nin Osmanlı Devleti'ne haraç veren eyâletlerden olan Transilvanya'da cinayetler işlemiş olduğunu, Devlet'in onu silâhlı kuvvetlerle tâkîbe karar vermiş bulunduğunu, tmparator'un Rakoczy'yi uzaklaştırarak güçlü ve uzun bir sulha mâni olabilecek bir hâli ortadan kaldırması lâzım geleceğini işaret ediyorlardı. Mayern, veda için huzûr-ı şahaneye girdiği sırada, dolayısiyle bu teh-dîdleri bizzat Pâdişâh'ın lisanından da işitmiş ve Fransız elçisi, tm-parator*u Osmanlı Devleti ile yeni bir muharebeye sevketmenin yegâne çâresinin, Rakoczy'ye te'sîrli bir şekilde yardım etmek olduğunu sarayına, büyük bir süVatle bildirmişti.

Transüvanya ise 80.000 guruş vergi ve 50.000 guruş harb masrafları altında takatsiz kalıyordu. Barcsay'ın enternonsu Michel Sza-ra, bu paranın yalnız yansı ile İstanbul'a geldiğinde, ayrıca 20.000 guruş kıymetinde mücevher hediyeler getirmiş olmakla beraber,

Yedikule'ye atıldı. Senelik verginin bakiyesi ile harb masraflarım kapamak üzere konulan ŞP.000 guruşa mahsuben 5.000 guruşu hâmil bir tatar gelmedikçe, Yedikule'den çıkamadı. Bu paralar, haraç veren diğer memleketlere konulan akçelerle asla nisbet kabul etmezdi. Zîrâ Moldavya ancak 20.000, Eflâk 30.000, Raguza, üç senede bir 25.000 guruş verirdi.

Barcsay'ın memuru Sigismund Buday, Viyana'da Türk elçisi Süleyman Ağa ile bir sohbeti esnasında, Seydî Ahmed Paşa ile Kırım Hânı'nın Rakoczy'yi tenkil için emir almış olduklarını öğrenmişti. Süleyman Ağa'nın istanbuTa dönüşünde, reîs efendi İmparatordun «Taht-ı şahanemize takarrüb etmesine müsâade ettik» kelimelerini ihtiva eden i'timâd-nâme cevâbının üslûbundan rahatsızlık duydu. Avusturya'nın bu alışılmamış gururundan tercüman Panayoti'ye şikâyette bulundu. Panayoti, pâdişâhın mektubundaki şu «rikâb-ı hümâyûnunuza vaz'ı cebîn eyledikden sonra» şeklindeki tahkir edici ibarenin de dinleyenlere pek hoş gelmediğini ihtar ederek sarayını mazur gösterdi.

[117] «Che l'esempio del Sofi di religione e costumi totalmente da lui lontanö e inefficace a persuaderci, e che quellö d'Alessandro VI e molto diverso per la qualita del soggetto tradito, e poi e stato biasimato da tutÜ gll Staflci, ch'a ponto di do la sua memoria debbe esser bastevole a dissuadere ogni Prin-dpe di simile attentato.> Panayoti ve Retünger'in raporu ve Hayern'in sefa-retnâmesi. Viyana, 25 Aral* 1659.

Bu konuda yapılan görüşemeden kısa bir müddet sonra, yeni Budin Vâlîsi Serdâr Seydî Alî Paşa'mn [118] Viyana'da Dük De Sagan'a bir nâmeberi geldi. Beraberinde getirdiği mektupta, şâir ahvâl sırasında, Weszprim muhafızlarının Jassols'ı yakmalarından, Raab (Yanık-Kale) ve Papa muhafızlarının 1.500 hayvan kaldırmalarından, Gran, Kornom ve Totis askerlerinin 1.500 müslümam öldürmelerinden, Somlyo hayvanlarının gasbedilmesinden, Gyarmath ve Szecseny (Zeçeni) kumandanlarının 800 süvari ve 400 piyade ile Gran (Usturgon-Estergon) kalesi önlerine, Hatvan ve Fülek kumandanlarının Putnok havalisine kadar olan akınlarından ve Papa Kalesi askerlerinin Simontornya civarında meydana getirdikleri hasar-lardan şikâyet ediyordu [119]

Bu vak'alar üzerine Macaristan'daki İmparator ordusu başkumandanı Comte de Souches, Rakoczy ile akdedilen anlaşma mucibince, Szathmar, Kallo ve Tokay kalelerini teslim almış ve Macaristan Krallığı'nın Szathmar ve Szabolcs palatinliklerini zaptetmişti ki, sonradan Barcsay bunları İstanbul'da kendisi için taleb ediyordu. Budin Vâlîsi Seydî Alî Paşa ile anlaşmak üzere gönderilen Visc-her von Rampelsdorf bir mektup ile döndü ki, bunda Alî Paşa, Ra-koczy'nin mağlûbiyetini anlattıktan sonra, Szathmar ve Szabolcs pa-latinÜklerinin İmparator askeri tarafından istilâ edilmesinden şikâyet ediyordu. Souches, süvârî bölüğü kumandanı Lambach'm Seyyîd Alî'ye ulaştırdığı ikinci bir mektupta, ordusunu hudud üzerine getirmesinin ancak sulhu te'mîn ve civardaki eyâletleri Tatarların yapacakları hasarlardan korumak maksadına dayandığını cevaben bildirdi. Dük de Sagan'm mektubu da aynı mealde idi. Alî Paşa görünen bu vaziyet karşısında sessizliği tercih etmeyip, Varat muhasarası için hazırlıklar yapıyordu.

Transilvanya'ya konulan 50.000 guruş tutarındaki harb masraflarının geri kalanını affetirmek üzere, Barcsay tarafından görevli olarak serdârın huzuruna gitmiş olan Haller, efendisinin muhafazasına tevdî edilmiş olan Varat kalesini Osmanlılarca teslîm hususunda muhalefet göstermiş olmasından dolayı zincire konuldu. Bu haber üzerine milletler hukukunun bu suretle haleldar edilmesinden şikâyet etmek üzere Barcsay, Lippa (Lipoya) ve Yanova arasında kurulan Osmanlı karargâhına bizzat gitti. Ancak

[118] Hammer, Seydl Ahmed Ve bir de Seyyid Alî Paşa'dan bahseder/Seydî Ahmed Pasa, Budin vâlîsi idi; 1071 h. senesinde serdâr Alt Paşa marifetiyle Idftm edümiştir. Gaî&â Seyyîd Alî Paşa, yalnız «Alî Paşa» olacaktır M, serdârdır; bu zâtm' «Seydî» veya «Seyyld» diye. bir isim veya lakabının bulunduğunu bilmiyoruz. (Mütercim)

[119] L etten A Seid AH Bassa de Buda al Ece. doca di Sağan presentata dal alfler Zemper D 17 Aprila 16»

Seyyîd Alî Pasa, Rakoczy'nin imdadına asker göndermiş olduğundan dolayı kendisini iyice azarladıktan sonar esîr olarak tevkif etti ve Varat üzerine yürümekte devam etti. Onun yaklaşması üzerine François Gyu-lay, Rakoczy askerinin bakıyyesi ile Patak'a kaçtı. 950 kişiden ibaret olan muhafızlar, şehri Osmanlılara karşı savunmanın imkânsızlığını görerek kale haricindeki mahalleleri yaktılar ve kale içine kapandılar. Alî Paşa, sakin bir seyirci durumunda kalan İmparator ordusu başkumandanının karşısında mevkii derhâl zaptetti. Osmanlı serdârı, bir hiyânet sayesinde, hendeklerin suyunu akıttı ve barut mahzeninin ateş alması da kaleden bir kısmını harâb etti. Muhasaranın başlamasından altı hafta sonra, yapılan ilk hücumda zâ-yiât ile ric'at ettirilmiş olan Alî Paşa, muhafızların serbest çekilip gitmelerine müsâade etti. Osmanlılar, muhafızların hakîkî miktarı-?* m iki üç misli tahmin etmiş olduklarından, karşılarında ancak ,£er-mopil'in nâmı ebediyeti tutmuş olan askerleri kadar adamlardı geçişlerini görünce, kendilerini hayretten alamadılar.

Bu esnada dâima Osmanlı ordusunda tutuklu bulunmuş olan Lambach, serdârın bir mektubu ile iade olundu M, bu mektupta» Varat muhasarası ile meşgul olunması sebebiyle elçinin gönderilmemiş olduğu belirtiliyordu [120]. Bu fetih, şu sefer için pek mühim olup Transilvanya'da Yanova'nın zabtı ile birlikte Bahr-i Sefîd'de Bozcaada ve Linini'nin zabtına bir lahika teşkil ediyordu. Eski sadrâzam Nasuhpaşa-zâde târihinde Varat'ın kiremitli ve harçlı üç duvarla çevrili ve su dolu hendeklerinin 21 zira' derinliğinde ve 100 zira' genişliğinde olduğunu beyân ederek der ki: «Bürc u bârûları o kadar yüksekdir ki hiçbir kuş zirvesine suûd edemez ve hendekleri o kadar derindir ki hiçbir kuvve-i hayaliye onu geçmek tasavr vuruna cür*et eyleyemez.» Ve şu sözleri ilâve eder: «Keres kenarlarında mebnî olan bu kale, Kafkas yalçın kayalarında bina olunmuş olan kale derecesinde nâ-kaabil-i teshirdir.»

Bir sancak-beği vâsıtasıyle [121] Szathmar kalesi kumandanı Kont Adam Karoly ve Kallo kumandam Kont Ladislas Karoly'ye gönderilen mektup, bu müverrihin kullandığı mutantan uslûpda olmamakla beraber, efkârı tasvir etmek bakımından ondan aşağı değildir. Bu mektup şöyle başlar:

[120] «Başka meşguliyetimiz olduğu için size cevap yazamadık, mealinde bir is-tftzA. (Mütercim)

[121] Ortelius'un ve ondan naklen bütün Macar kroniklerinin yazdıkları gibi, kale - kumandanı değil, İhtimâl ki Sarı Şafa'ın kardeşidir. Çünkü Zttbde (s. 148).
sârihan, kumandanın Arnavud Sinan Paşa olduğunu yazar'(Yâni bu mektubu yazan, kumandanın kardeşi demek olacaktır).

«Ben ki en mağlûb olmaz şehen-şâhm bende-i mücâhidi Hü-seyin'em, sana ki Bihar, Szathmar, büyük-palatini Adam Karoly'sin, selâm ederim. Sana acırım, çünki Szathmar en mağlûb olmaz pâdişâha âiddir ve KaJIo'yu kıyam ettirmeye beyhude çalışıyorsun. Pâdişâhın lûtfuna dehalet edenler, inâyâtına nail olurlar. İyice düşün ki, Koevar ve Backo, Transilvanya'nın hudududur ve Munkacz, Patak, Tokay memâlik-i pâdlşâhîdir... Kaîlo reîsi, nasılsın? Nasıl uyuyorsun? Yakında gelüp seninle görüşeceğiz. Szathmar valisi, kör köpek, niçin hamakat edip de Gusdin valisi ile birlikte sükûnetle mahsur kalıyorsun? Senin «efendim» dediğin adam ölmüş, Gusdin de Pâdişâh'ın eline düşmüştür. Bunu biliniz ve ona göre harekete mü-sâraat ediniz. Varat'da yazrimışdır. Ben Hüseyin Ağa ki, üç seneden beri kılmç kuşandım ve o zamandan beri silâhlarımı Macarların kam içine sokmaktayım.»

Seyyîd Alî Paşa, Varst üzerine seferinde, o zamanlar Ruslar ve KazaiÛar ile savaş hâlinde bulunan Kırım H&nı'mn ianesinden vazgeçmeye mecbur olmuştu. Osmanlı müverrihlerinin Uzu Kralı

(Ocakof yâhud Dnieper Kralı) adım verdikleri Zaporof Kazakları hatmanı Kırım Hânı'na, kendisini müşterek düşmanı Tatarlar'la ceng ettirmek maksadıyle bir sefir gelmiş ve onun gibi Hristiyan ve vatandaş bulunduklarını hatırlatarak teşvik etmiş olduğunu haber vermişti [122]. Kırım

[122] Çar'ın Zaporog Kazakları hatmanına göndermiş olduğu mektup, M. de Ham-mer'in Naîmâ'nın metnine müracaatında karşılaştığı bir hatâ münâsebetiyle, Mirza Alexandre (İskender) Kaaim Beğ tarafından tercüme edilmiştir. Ancak bu hatâ, Kaaim Beğ'in de beyân etmiş olduğu veçhile, Türk müstensi-hine, yâhud İstanbul basımına aittir. Naîmâ'nın dediği şudur:

Moskov kıral-ı mezkûra (Zaparoyski Kazakları hatmanına). mahsûs elçi gönderip mazmûn-nâmesinde: 'Aksây-ı murâd ve neüce-i amalimiz metnâ-lik-i Islâmiyyeye azimet edip hem-dem ve hem-malletimu olam tavâifin ahz-ı İntikamları ile mukdiyü'l-merâm olmakdır; evvelâ mühimmât-ı dlnîyyemiz-den olan asâkir-i bî-girân ile Tatar üzerine varıp ol sedd-i sedld ehlini faa-râb ve vîrftn etmekdir. Anların kân tamâm otöukdan sonra mesâKha şÜrû' tasmim olunmuşdur. İmdi gayret-i dîn ve hünâyet-i mesâlihâyîn muktezfism-ca bizimle mâan bulunup hizmetimizde bir veçhile tekâsül ve ihmâli tecviz etmiyesiz.' deyu va'd-i valdi müş'İr kelim&t ile kat'-ı kelâm ve irsâU peyâm eylemiş. Mezkûrlar dahî teşvîşe düşüp hân-ı mek&rim-nişân İle sulh ü salâha istihkâm verdiklerinden kat'ı nazar, bu kadar küâ' ve bika' ve arâzî-İ pür-İntifâa hânân-ı Cengiziyye imdadı ile nail oldukları cihetden nakz-ı. ahde rızâ vermeleri ile mutazarrır olacaklarına câzim oldukdan sonra b«nu mft'kûl gömmüşler idi iki hân-ı fllljânı agâh edip anlar yerinden hareket etmesin; as-ker-i deryâ-misâl ile mukaddemce üzerine varıp göz açtirmayıp cem'İyyetle-rin perişan ve memâliki yağma ve talan eyleyeler. Bu minval üzere vâki-i beyân eyledikde hân-ı âlîşân dahî ale'1-fevr cem'-i asker-i bi-şümâr idÜp mütevekkilen alellah sene-İ mezkûre ramazanında hareket ve küffâr-ı hâksâr üzerine azîmet eylediler. Kıral-ı Moskov dahi Kazak askerinin Tatar hânı tarafından inhiraf etmeyip kendi tarafına meyi ve i'ttbâr eylemediğinden kendisi serhadd-i Kazağa karîb ba'a kılâ'ım intizâ ile gûşmâl vermek için asker irsal etmiş idi. Ol cümleden Mancalı nâm kal'a üzerine onyedi bin asker ile iki boyarı gelip etraf ve cevânibi yağma ve gflret etmeleri ile beşbin mık-dârı Kazak askeri dahî anlara tâbi' olup kal'ay-ı mezkûreyi muhasara etmişler idi; şevvalin gurresinde ba'de salâte'1-iyd askeri Tatar-ı adû-şikfir Arel nâm nehri azimden ubûr edip Moskov canibine azîmet üzereler iken muhasara olunan kal'adan haber aldıklarında inan-ı azîmet-i ol canibe tahrik eylemek münâsib görülüp mukaddem onbeşbln asker-f cerrftr-ı sabâ-reftâr ile Ciraş Beğ nâm bir emîr-İ nâmdan serdâr edip İlgar üe irsal eylediler. Ertesi ale's-seher bârân-ı belâ gibi

Hânı derhâl düşman üzerine yürüdü. Rusya Çarı'nın 17.000 kişiden [123] mürekkep bir fırkası İle Çar*a sâdık olan 5.000 Kazak, iki boyar kumandasında Maihli'yı [124] muhasara ettiler. Hân, Arel [125] nehrini geçmek üzereyken, kalenin Ruslar tarafından kuşatıldığına dâir haber aldı. Hareketini hızlandırmakla beraber kuşatılmış olanlara yardım etmek üzere Firaş Beğ'in emri altında 15.000 Tatar gönderdi. Firaş Beğ ertesi gün Rusların büyük bir fırkasına hücum ederek, bunlardan ancak 1.000 kişi, üç savaş muharebeden sonra kamilen telef olmaktan kurtulabüdi; kaleyi kuşatanlarla birlikte muharebe eden 5.000 Dnieper Kazağı mah-voldular.

Rusya'da Tatar Ve Kazakların İstilası

Bu muvaffakiyet haberi üzerine Mehmed Giray hareketini tatil edip esirleri huzuruna getirterek ihtiyaç duyduğu malûmatı aldıktan sonra, hepsini îdâm etti. Zaporog Kazakları hatmanı, Hân'ın elini Öpmek üzere kabul oldundu. Bu vak'alan müteâkib Osmanlı ordugâhına getirilen altı esir, 50.000 kişilik bir ordunun Konotop kalesini muhasara etmekte olduğunu ve 50.000 kişilik ikinci bir Rus ordusunun da Tatar ve Kazakların geçmesine mâni olmak üzere Tisna geçitlerini korumakla bulunduklarını haber verdiler. Mehmed Giray, evvelâ geçitlerin muhafazasına bırakılan Ruslar'ı mağlûp edip de ondan sonra Konotop önünde bulunan orduya taarruz etmeye karar verdi. Kazaklar, Tatarlar'ın yardımı ile, düşman üzerine en önce atıldılar.

---

bâlây-ı kundan ser-i küfffftra nüzul eylediler. Karîb oldukları gibi âhengt ceng idip üç sfly mıkdân bâzftr-ı barb fi darb revflc bulup meded-kârf-i avn-i Bârî Üe leşker-i çeyâh-rehber münhezim olup onbin kâfirden bin mıkdân ancak kurtulup mâadası cümle akabgir olan dilâverftn-ı Tatar'ın darb-ı semşîri üe üftâde-i çah-ı suayr oldular. Uzu Kazağından mezbûrlara tâbi' olup muhâsara-t kal'ada bulunan beş bin nefer den dahi bir ferd vâsıl-i serhadd-İ necat olmayıp derekât-ı dûzahda mekân buldular. Taburları yağma olunup diri ahz olunan birkaç nâmdârlann müjde-i feth ile hân-ı âlîşân tarafına irsal edip ol vazıda karar kıldılar.» Fransızca-ya tercüme edenin haşiyesi- (Bu haşiyede Naîmâ'nın ifâdesi, tercümesinden tercüme yerine aslından alınmıştır, c. VI, s. 424-426).

[123] Nafrnâ onbin Türk diyor; bu ise hatâdır. Çünkü Mirza Alexandre Kaaim Beğ'in isbât ettiği veçhile Hân, Maihli muhasarasını haber alınca Firaş Beğ'in emri altında onbeşbin hafi askerden mürekkep bir imdâd kuvveti göndermişti. (Fransızcaya tercüme edenin haşiyesi)

[124] Nalmâ burada bir hata daha yapıyor ki, M. de Hammer'i de hatâya sevket-miştir. Ne Ukrayna'da, ne de Volga civarında Maihli nâmında kale yoktur. Lâkin Poltava vilâyetinde Keremençuk nahiyesinde Mangeîeya namında bir kasaba hâlâ mevcuttur ki, LihesÜn 0e akdedilen bir anlaşma mucibince Rusya'ya terkedilmiştir. Bununla beraber burada Ukrayna vilâyetinin başka bir kalesi bahis mevzuu olmak gerekir. Zira bu vilâyet o zaman topyekûn askerî harekâtın sahası idi. <Fransızcaya tercüme edenin haşiyesi) (İstanbul basımı Naîmâ'da, s. 425, Mancalı nâm kal'a denilmiştir ki, bunun Mangeîeya olacağı ve Hammer tarafından «Maihli» okunmasının hatalı olduğu açıktır.)

[125] Kaaim Beğ isbât etmiştir ki. Volga yerine Arel okunması lâzım gelir. Zira o zaman muharebe Ukrayna'da vukua geldi ve Hân, Kırım'ı Ruslar'ın taarruzlarına karşı açık bırakıp da Volga üzerine gidemezdi. Tatarlar Arel'i Pe-reçepina yakınında Mangeleya'ya takriben 160 verst mesafede geçtiler (Fransızca mütercimin hftşfyesi) (İstanbul basımında dahi, s. 425: «Arel nam nehr-i azîm. denilmiştir. Mütercim)

Bir tepe üzerinde bulunan Hân, oradan muharebeyi seyrediyor ve atar silâhlarına Allah'tan yardım temenni ediyordu. Bütün Rus ordusu mahvoldu. 20.000 kişi harp meydanında kaldı; 30.000'i de esir düştü [126].

[126] Hammer, Kaaim Beg'in muhtırasına cevaben bu muharebenin, Hân'ın resmi raporundan alınmış Türkçe bir hikâyesinin harfiyyen tercümesini vermiştir. Bu vesikanın gerek ehemmiyeti, gerek üslûbtındaki hususiyet, onu buraya ta-mâmiyle dercetmemize saik olmuştur : .1069 (165») Senesi
Tatar Hânı Mehmed Giray'ın Cengi ve Moskof Ordusunun Bozgunluğu
O esnada rikâb-ı şahaneye Tatar Hânı Mehmed Giray tarafından muzaf-feriyeti bildiren bir mektub gelmiştir ki muhteviyata atîdeki veçhiledir :
«Lâin ve bed-«f al Moskof kralı hatâya düşerek birkaç seneden beri müs-lüraanlara zarar irâs etmek niyetiyle mağlûbiyete düşmesi mukadder bir ordu toplamıştı; yansını bin türlü hile ve hud'a ile celbetmiş olduğu Dnieper Kazakları'na hâkim olmak üzere bu orduyu seferber halde tuttu. Kazaklar'a reîs olmak üzere Seke nâmında bir âsî Kazağı teklif etmiştir. Kazakların mütebakisi de bu nüfuza aldanarak isyan ettiler. Bu haberler üzerine nû-reddîn, düşmanlar için korkunç olan Tatarlar'ın bir kısım ile birlikte, o put-perestler fırkasına ve hâinler sürüsüne karşı gönderildi. Aynı zamanda Kazaklar hatmanı tarafından adamlar geldi; hatman da Hân'ın yanına iltica etti- Bu adamlar düşmanın Konotop şehrini muhasara ettiklerini ve bu şehrin Moskoflar'ın eline düştüğü takdirde bütün fi&İ Kazaklar'ın Moskof Çarı'-na tebaiyyet edeceklerini haber verdiler. ŞÖhret-şiâr Hân, o' tarafa teveccühı etmeğe hazırlandığı sırada bed-erâl kiralın müşkilât İkaa edeceğini tahayyül ederek Azof şehri karşısına birkaç Kazak göndermiş olduğu haber ahn-ch. Bu haber üzerine Antned (Mehmed) Giray Sultan maiyyetinin bir kısmı, Çıtak Tatarları'nın hepsi, Nevruz Mîrzâ'nın askeri ve Çerkeş ordusu üe birlikte Azof üzerine yürümüştü. Alçak Kazak âsîleri bunu haber alınca, karargâhlarının bulunduğu mevkie çekildiler ve oraya girdiler. Şohret-şiâr Hân bu haberi alınca hiç vakit kaybetmeksizin ve avn-i İlâhîye sığınarak besabsız Tatar ordusu ile merhaleleri ve menzilleri geçti. Kazaklar memleketinden çıkan büyük nehirlerin üzerindeki kasabalar ve köyler itaat altına alınmaksızın Tatar ordusunun geçmesi kaabü olamıyacağından, bir mıkdâr Tatar askeri ile Çatal (ÇUak?) atlıları, Ergele şehrine muvfisalet olununca, muhasara altında bulunan Kazaklar'ın imdadına gönderildi; fakat Moskofiar tarafından Kazak hatmanı nasbedilmis. olan Serge nâm bî-dîn ve M-şuûr, otuz bin Kazak ve Moskof ile Agela nehri üzerinde kalelere geçit veren bil'umum mevkileri işgal ve Hovaltova kalesini muhasara etmişti; orada şiddetle muharebe edildiği sırada, İslâm Pâdişâhının {Cenâb-ı Hak kendisini kıyamet gününe kadar muzaffer etsin) lütuf ve berekâtı ile gönderilmiş olan ordu vâsıl oldu ve eller kılıçlara konur konmaz kahrolacak mel'ûnlar mağlûb oldular ve düşmanlarının kahhâr kdınçlan ile ekserisi kurbân edildiler; yalnız birkaçı esir edilerek zincirlere vuruldular- Serge mel'ûnu ile âsî dayılardan birkaçı gaaliblerin İndi İlahîde müeyyed ellerine düştüklerinden, düşmanın Konotop kalesi muhasarasından sonraki niyetlerine dâir malûmattan sonra, üçyüz ellibin piyade ve süvariden mürekkeb olan Moskof ordusunun hey'et-i umûmiyeleri ile baş-kumandanlarının yanına gitmek, Dnieper Kazakları'm itaate almak, kırallarma telhîs göndermek, yeniden emir alıncaya kadar yerlerini değiştirmemek ve kiralın kendilerine lâzım olan muavenet ve zahireyi göndereceği cihetle şecaatlerini görmek istediği ve iki cihetten müslü-manlara karşı yürüyerek Konotop kalesini behemehal zabtetmeleri için kıral-lanndan emir almış oldukları öğrenildi. Bu haberler alınınca mahsur kalenin kurtarılması için bütün mesâi sarfedildi. Bâzı mahallerden gelecek olan askere bakılmaksızın nûreddîn üe hatman avn-i îlâhî'ye sığınarak hem kalabalık, hem muzaffer bir ordu üe Moskof askerine kargı yürüdüler. Yolda giderken her gün esirler alındı; hakîkî haberler ümîdlerin fevkinde idi. Şöh-ret-şiâr Hân, kırkbir gün yoldan sonra Moskoflar ordugâhına yakın geldiğinden ağırlığım arkada bırakıp hafif ve sebûk-bâr olarak, nedamet getirmiş olan kâfirlerin ordugâhına vâsıl oldu. Korkuya tutulmuş olan bu leşker karargâhının yakınında iki yerde bataklık vardı. Bu batakhklan köprüden başka vâsıta ile geçmek mümkün olmadığı gibi düşmanın dört ordugâhı ve her ordugâhın bir kumandam vardı. Kumandanların birincisi Durbinski (Trubeç-koy), ikincisi Poşarski, üçüncüsü İkilce tlbauski (Hulyeniçki), dördüncüsü de Ramdanoski idi. Tekmil piyadeleri, süvarileri ve topçuları köprüleri tutmuşlar ve kollan, geçitleri kapamak üzere birleşmişlerdi. Bu cihetle Tatar ordusu ile hatman ordusunun diğer asâkiri köprülere varmışlardı; İki taraftan şiddetli toplar teâtî edildiği esnada, bu köprülerden üç saat uzakta bir mahalde, deniz gibi vâsî ve ka'n görülmeyen bir bataklıktan geçmek üzere hazırlıklar görüldü, süvariler ile toplar bin müşkilâtla geçtiler ve Moskof kâfirlerinin hiç haberi olmaksızın ordu saflarım teşkîl ederek ve Fâtih-i Mutlak olan Cenâb-ı Hakk'ın avni Üe ve Allah Allah sadâlan ile kâfirlere birdenbire hücflm ettiler. Cennet süvarilerinin zikri ve.AUahm inayeti sayesinde kâfirler mağlûb ve dîn hadimleri muzaffer oldular; mağlûblar firara mecbur olarak gaalibler onların ta'kîbine koyuldular. Kâferlerin menfur leşkeri önlerindeki

Derhâl bunların kurtuluş bedelleri tâyin olundu. Taksim de Hân'ın hissesine düşen belli başlı esirlerin kıymetleri yüzbin duka altını tahmîn edildi. Tatarların meclisinde hazır bulunanların en ihtiyarlan, düşmanla müttefik bulunan Kazakların sözüne tamâmiyle inanmak hususunda kâfi bir tecrübe bulunmadığı cihetle, bir katliâm ile bunlardan kurtulmanın daha iyi olacağı teklifinde bulundular. Bu fikir üstün gelerek bütün Rus zabitleri Hân'ın çadırı önünde îdâm edildi ve bundan sonra otuz bin esir askerîn şiddetli

---

bataklığa, o çamurlu suya vâsıl oldular ve yaralanmış canavarlar gibi hepsi çamura battılar ve Allanın intikamına uğrayarak'ayaklan çamura saplanıp kaldılar. Onları ta'kîb eden ve kana susamış olan Tatarlar bunu görünce intikam kılına darbeleri üe adalet icra ettiler ve kâfirlerin en büyük kısmı esir edüdi. Ordugâhta kalmış olan general Trubeçkov, bed-eTâl kıral tarafından maiyyetine verilmiş olan hazinedar, köleler, prensler ve diğer havas bu muharebeyi gördüklerinden ve gelen ordunun kendi orduları olduğuna emin bulunmadıklarından, kırkbin kâfiri imdâd olarak gönderdiler ki, bunlardan hiçbiri kurtulmadı. Şeci' Tatarlar harb meydanım dört kanatlı oklarla, sineleri yırtan mızraklarla, kafaları yaran topuzlarla kana buladılar; o surette ki, kan sellerinden bütün meydan kızıl söğütlerle mestur gibi oldu. Bu suretle büyük bir muharebe cereyan etti, cesedler dağ gibi tepeler halinde çölde yıkıldı. Harbe agâh olan Tatarlar ne arkalarına, ne de önlerine bakmaksızın ve dizginlerini hiç rahat bırakmaksızın, parçalanmağa lâyık olan bu hâinlere hücum ederek ordugâhın nihayetine kadar girdiler ve orada daM durmadılar; ordugâhın içine dalarak bu bed-mâye-lerin çadırlarını ve hazînelerini yağma ederek binlerce zarar ve hasar irâs eylediler. İslâm ordusu (tabîati haşin ve fitne arayan) düşmandan lâyıkiyle intikam aldığından dolayı mesrûren akşama doğru istirahata çekildi Fakat bakıyyetü's-süyûf olanlar bir mahalde cem' olundular ve ertesi sabah yine orada bulundukları halde hiçbirinin kurtulamıyacağuı anladıklarından en kıymetli eşyalarını, toplarını orada bırakarak kararı firara ve muharebenin mevcudiyetini her türlü cidalin mefkûdiyetâne tebdü eylediler. Bu tebdilden kârlı çıktıkları Üe iftihar ederek nehre civar ordugâhtan uzakta ve girilmesi müş-kü bir mahale İltica etüler. Sabahleyin ordugâhın boşaldığı görülünce ordunun reisleri meclis hâlinde toplandılar ve istişare eylediler; neticesi şu oldu: Allah'a hamd olsun ki en mükemmel intikamdan maada bu kadar prensler ve generaller elimize düştüler; mal arıyorsak iyice zengin olan bed-ef'âl kıral bu esirleri âzad ettirecektir; diğerleri kaçarak kurtulacaklar ve bir müddet sonra kuvvetle intikam almağa geleceklerdir; intikamımızın tamam olması ve kıyamet gününe kadar nâm almamız için hepsinin kıhnç darbesi üe ölmesi müreccahtır. Mala hiç tama* edilmedi; Trubeçkov ve Poşarski nâmlarındaki iki general, felahları için hazînеler vaad eyledikleri halde onlara da ne âmân, ne rahat verilmedi; hepsi küınçla kahredildiler. Yüzbin-den ziyâde kişilik bir ordu bu suretle mahv oldu; bunlar kâfirlerin ordusunun güzideleri olduklarından öteki dünyâya gönderilmekte müsâraat edildi; üçüncü general bataklık içinde çamura batmış olduğundan yabani domuz gibi telef edüdi; dördüncü firara müracaat ettiğinden tutulamadı; ordugâhtan kaçarak geçilmesi müşkü nehrin yanına iltica etmiş olanlar bir taraftan nehre istinâd etmişler, diğer taraftan yük arabaları ile kendilerine sed yapmışlardı. Kazaklar'ın hatmanı kendi toplan ve kâfirlerin ordugâhından zabtedümiş top-larla onlara karşı yürüyerek kendilerini dört taraftan perişan etti. Kâfirlerin yarısından ziyâdesi topla tahrib edilerek telef oldu; kaçmış olanla, kıhnç arkalarında, ta'kîb olundular ve tsamarcık nehrine ve Toboli kalesine kadar firar esnasında telef olanlardan mâada kâfirlerin büyük; bir kısmı kurtuldu. Şevvalin onbirinde parlamış olan harb ateşi yirmibİ^pci günü söndü. Hulâsa İslâm ordusu, fâsıkların kütleleri arasında bir no£ta,.gibi olmakla ve kâfirlerin ordusu hesabsız olmakla beraber, bahtiyar adamların büyük şecaatleri neticesi olarak ve büyük hâkaanın sayesinde, kâfirlerin ordusundan ancak onda bir kısmı kurtuldu. Allah'a hamdü sena olsun! Bu kadar parlak bir muzafferiyet ve bu kadar parlak bir fetih dünyânın halk edüdi-ğinden beri vâki' olmamıştır; en ihtiyar ve en malûmatlı adamlar bu hususta müttefiktirler. Bu pek büyük inayetten başka, Moskoflan itaat etmiş ve meş'ûm kiralın kuvvetini artırmış olan kale sahihlerinin altmıştan ziyâdesi bu büyük muharebeden sonra, kendi menfâatlerini kiralın menfâatlerinden ayırdılar. Moskof zabitlerini öldürdüler, palangalardan bâzılarını yafcdı-lar, Dnieper'i geçerek itaat ettiler. Hân bu tafsilatı vererek. Pâdişâh tarafın dan bu mümtaz hizmetten dolayı teşekkür edildi; mültefitâne mektublarla birlikte kendisine hediyeler gönderildi. Nemçe elçisi bu haberleri öğrenince muztarr ve mahcûb kaldı, tavrını değiştirerek itizar eyledi; kendisi artık bir dakika tutulmadı; bütün adanılan ile birlikte ona yol verildi ve Süleyman Ağa. zât-ı hazret-i şehen-şâhî tarafından Viyana'ya elçi nasb olundu.» (Fransızca mütercimin ilavesidir).

pençelerine teslim olundu. Mehmed Giray, baştan ayağa kan içinde olduğu halde, Konotop Önündeki Rus ordusu üzerine yürüdü.

Öncüleri teşkil eden Kazaklar muharebeye başladılar. Ceng üç gün boyunca sürdüğü halde sayıca üstün olan Tatarlar henüz galebe edememişlerdi (17 Haziran 1660). Dördüncü gün Ruslar firar ederek, o kadar şiddetle tâkîb olundular ki, büyük bir ırmağın kenarına vardıklarında dalgalar arasında telef olmayanlar Tatarlar'ın kılıcı altında can verdiler. Muzaffer olan ordu, yaralılarının tedavisi için birkaç gün orada kalarak, daha sonra Rumya kalesi üzerine yürüdü ki, bunun muhafızları müdâfanın faydasız olduğuna hükmederek, hatman ile teslim müzâkeresine girişti. Ancak kumandan, Hân'ın Önüne götürülerek emri altında bulunan 500 kişi ile beraber îdâm edildi. Civardaki kaleler muhafızları da bu hâle uğrayacaklarından korkarak ya kaçtılar, yâhud şartsız teslim oldular. Mehmed Giray, Poson nâmmdaki kumlu dağa vardığında Rusya içine doğru kuvvetli Tatar fırkaları ayırdı; bunlar hiçbir yerde mukaavemet görmeyerek onbeş gün, ellerinde ateş ve kılıç, bütün memleketi ha-râb ettiler ve büyük ganimetlerle orduya döndüler, Rusların bu muharebede zayiatı 120.000 ölü tahmîn olundu. 50.000 kişi —«rkek, kadın ve çocuk— esir götürüldü. Bu muvaffakiyetin haberi İstanbul'a ulaştığı zaman, Bosna Valisi Melek Ahmed Paşa'nın 3.000 Macar'a karşı vuku bulan cengde kesmiş olduğu 100 baş da gelmişti. Silâhlarının Macaristan ve Rusya'da muvaffakiyetini öğrenmekle Pâdi-şâh'ı izhâr etmiş olduğu sevinç, payitahtta yedi gün yedi gece süren şenlik ve donanma ile ilân olundu.

Kazak, Rus, Lehistan, Cezayir Ve İngiliz Sefaretleri

Kazak ve Tatarlar'ın Ruslarla muharebesini müteâkib savaşan taraflar İstanbul'a birçok sefaretler gönderdiler. General Vikovski, Kazakların nâmına, Osmanlı Devleti'nin Ruslar aleyhine yardımını istirham etmeye geldi; yine bu maksatla bütün millet tarafından gönderilmiş bir elçi ona refâkan ediyordu. Çar'dan Pâdişâh'a yazılmış bir nâmeyi getiren Rus sefiri, Tatarlar'ın akınlarından şikâyet etti. Bu elçi Dîvân-ı Hümâyûn'un Rus ve Tatarlar arasındaki çekişmeye müdâhale etmesini ve Kırım Hânı'nı, Rus eyâletlerini hasara uğratmaktan men' etmesini taleb ettiyse de bir faydası olmadı.

Lehistan Kralı'ndan gelen elçi de, efendisinin Rusya ile muharebesinde Hân'dan görmüş olduğu yardımdan dolayı teşekkürlerini ve Grosswar'dein

(Varat)'ın fethinden dolayı tebriklerini arzetmek-îe görevliydi. Sefirin huzûr-ı şahaneye kaÖûlü günü, Don nehri üzerine yeniden yaptırılan kaleleri ansızın zabtetmek isteyen Kazaklardan alınmış 100 baş, Divân girişinin önünde mızraklara dikildi. Elçi Szomowski [127], Pâdişâh'a hitaben yaptığı konuşmada Lehistan'ın —onun ifâdesine göre Tatarlar'ın ianesi ve Çar'ın nüfuzunun kırılması sayesinde hâsıl olan— memnuniyetinden uzun uzadıya bahsetti. Sempatik olan bu sözlere rağmen sadrâzam tehdîd edici bir tavırla, Kaminiec'e sığınan Eflâk Voyvodası'nm tard edilmesini taleb etti.

Lehistan elçisi, genç Rakoczy'nin Lehistan tahtına oturtulmasını protesto etmekle görevli bir çavuşla birlikte vatanına döndü.

Üç ay önce zât-ı şâhâne, Cezayir Dayı'sı Ramazan Beğ'in 10.000 altın kıymetinde hediyelerle gelen bir sefirini huzuruna kabul et* misti. Bunun gelmesi bilhassa şundan dolayı payitahtın nazar-ı dikkatini celbetti ki, bu dayı —Devlot'in üç senede bir o vilâyete tâyîn ettiği vâlîyi ülkeden çıkardıktan sonra ilk olarak Cezayir Dayısı ün-vânını iktisab etmiş olan— amcazadesi âsî Halil'e halef olmuştu. Ramazan işlerin görülmesi için, her biri yirmidört nefere kumanda eden yirmidört bölük-başı ile yirmidört yüzbaşı ve onsekiz eski'den mü-rekkeb bir dîvân teşkil etmişti. Geçen senenin sonuna doğru, Ramazan, İngiltere Kralı II. Şarl'ın elçisi Kont Winchelsea ile İngiliz ticâretinin Berberiye korsanlarına karşı korunması hususunda yedi maddelik bir anlaşma yapmıştı. Winchelseaf Cezayir'den — elçi Sir Thomas Bendysh'e halef olmak üzere— İstanbul'a gitti. Sadrâzam, ondan Öncekine verilen hoşgeldin hediyesini tecdîd eyledi. Bu hediye; on koyun, elli tavuk, yüz ekmek, yirmi şekerli çörek ile onu beyaz ve onu sarı olmak üzere yirmi balmumundan ibaretti. Hu-zûr-ı Pâdişâhî'ye kabulünde, Avrupa devletleri sefirlerine verilmesi mutâd olan onsekiz kaftan yerine ondokuz aldı. II. Şarl'ın Şark Kumpanyası'nın kesesinden takdim ettiği hediyeler —onu kadife, onu tafta (canfes), onu sırmalı, onu ipekli, onu diğer ince İngiliz kumaşı olmak üzere— elli takım elbise ile dört dog köpeğinden mürekkepti.

Elçinin tercümanı bir nâme okudu ki, İngiltere Kralı bunda cülusunu tebliğ ederek, babasının katilleri hakkındaki esirgemediği affı bildiriyordu. Sözlerinin sonunda Büyük Britanya ile ticâret yapmayı tavsiye ediyor ve Özel bir teveccüh nişanesi olmak üzere bütün İngiliz esirlerinin ücretsiz

[127] Szomowskİ, Lemberg'e kıymetli bir Hİdiye nüshası getirerek, memleketin divitlerine hediye etmiştir ki, bu nüshayı mdhtevî Bobowski, bir sene önce İstanbul'u tahrlb eden büyük yangından kurtarmıştı. Bu yazma, bugün Viyana İmparatorluk KütÜphanesi'nde 535 ve 526 numaradadır.

olarak salıverilmesini istiyordu. Dî-vân-ı Hümâyûn bu talebi kısmen yerine getirerek sefiri İngiltere'ye geri götüren firkateyne üç İngiliz esîri gönderdi.

Fransız elçisi, sadrâzamın şahsî husûmetinden ziyâde Fransa hükümetinin Girit adasında Venediklilere yardımda bulunması sebebiyle Dîvân-ı Hümâyûn'un gösterdiği hoşnûdsuzluktan dolayı gemiye binip gitmeye mecbur oldu.

Girit Muharebeleri

Eğriboz'un kuzeyinde Sciathos kayalarının François Morosini tarafından istilâsından ve sekiz gün muhasara edilerek şehrin zabt edilmesinden sonra, Venedik, Malta, Papa, Fransa gemilerinden mü-rekkeb donanma birdenbire Suda önünde görünmüş ve Santa-Vene-randa kalesini zabt etmişti (22 Ağustos 1660). Osmanlılar, Venedik amiralinin Hanya'yı ansızın ele geçirmek ümidinin gerçekleşmesine meydan vermediler; lâkin Prens Almerich kumandasındaki kara askeri Calojero, Çalama ve Apricorno kalelerini zabtederek duvarlarını yıktılar; orada bulunan 14 topu aldılar. 6 EylüTde Venedik başkumandanı Cicalaria yakınında, kuvvetini Girit serdârı Katırcıoğ-lu'riun kuvveti ile imtihan ettirdi ve Osmanlıları toplan ile arkadan doğerek haylî zâyiât verdi. Bir müddet sonra Katırcıoğlu Kandiye*-den, Venediklilerin şiddetle sıkıştırdıkları Hanya'nın imdadına 4.00Q

asker gönderdi. Lâkin epeyce hasar görmüş olan şehre bunlardan ancak 3.000'i girebildi. Eğer 900 Venedikli süvârî, vazifelerini îfâ etmiş olsalardı, hiçbiri giremeyecekti. Venedikliler'in bütün gayretlerine rağmen, Türkler daha sonraları yarısı süvârî ve yansı piyade olmak üzere kaleye 1.200 kişi sokmaya muvaffak oldular. Bunun üzerine Venedikliler. Osmanlılar'ın Kandiye karşısında yeniden yap-fcrdıklan ve Katırcıoğlu'nun muhafız kuvvetlerinden 4.000'ini eksiltmesi sebebiyle ele geçirilmesinden bir dereceye kadar kendilerinin ümîdli bulunduklan Candia-Nova (Yeni-Kandiye) kalesi üzerine yürümeye karar verdiler. Lâkin fcirkaç zabit ile bütün neferlerin yağma fikrinde bulunmalanndan dolayı, bu teşebbüs bir ne-tîce vermedi. Mevkii tehdîd eden ilk haberi aldıktan sonra, Katırcıoğlu yetişti. Venediklileri gemilerine dönmeye mecbur etti. Tavukçu Paşa'nın îdâmı ve Katırcıoğlu'nun onun yerine tâyînî, Os-ıranlı müverrihlerinin, Türkler'in muzafferiyeti hakkındaki ifâdelerini her bakımdan tasdik eder [128].

[128] Vecîh!, (s. 119 ve 120), ancak 10.000 Müslüman'ın miktar bakımından üç misli üstün olan kâfirler

Yangın Veba Ve Kıtlık

Sonralan Avusturya ve Türkiye arasında bir muharebeyi îcâb ettiren Varat muhasarası haberi, İstanbul'a, kazaen vukua gelen bir yangının üç gün süreyle payitahtın büyük bir kısmını tah-rîb ettiği zaman gelmişti. Ayazma Kapısı'ndan başlayan yangın, içten ve dıştan bu kapının yakınında bulunan haneleri baştanbaşa yakmış ve yeniçeri ağası sarayını, Sultan Bâyezîd ve Sultân II. Meh-med (Fâtih) Camilerine kadar mahalleleri kül haline getirmişti. İkinci gün yangının Mahmûd Paşa Bedesteni'ne ve Tahtül-Kal'a (Tah-takale)*ya sirayet ederek, bir taraftan da Atmeydanı'na kadar bütün evleri ve diğer taraftan un anban karşısında yeniçeri kışlalarını mahvetti. Ertesi gece bir kat daha şiddetle Kumkapı ve Samatya taraflanna ve Dâvudpaşa sahillerine kadar gitti. Ancak üçüncü günün akşamı sönebildi. 40.000 kadar halk, en kıymetli eşya ve mefruşatları ile Cerrah Mehmed Paşa, Mahmûd Paşa Camilerine yâhud Langa bostanı ve bodrum mahzenlerine sığınmış oldukları halde, alevlere yem oldular, yâhud her taraftan yıkılan hanelerin altında kaldılar. 280.000 hâne (?), 300 saray, 100 han ve kervansaray, bu büyük felâkette kaybedildi. îhmâli ve disiplinin korunması hususundaki kayıtsızlığı İle yangının genişlemesine sebep olan yeniçeri kâhyası Süleyman Ağa, Kubbe-altı vüzerâsından Dabbâğ Mehmed Paşa'nın zât-ı şahaneye takdim ettiği arızada bu üç gün süren musibetlerin sorumlusu olarak gösterildi. Köprülü, kanun gereğince bu hususta Pâdişâh'a ancak kaymakamın arıza takdimine me'zûu olması sebebiyle, arîza sahibinin gayretine îdâm ile mükâfat verdi.

Hemen hemen aynı zamanda idi ki Bursa, Tokat, Sofya, Silis-tre, Yaş, Kanije şehirlerinde dahî yangınlar çıktığı haber alındı.

Bu sene yangınlar olduğu gibi ertesi sene de veba ve kıtlık oldu. Edimekapısı'ndan hergün bin cenaze çıktığı görüldü. Rumeli'de bâzı köyler büsbütün sekenesiz kaldı. Anadolu da vebadan, kıtlıktan ve yangından zarar gördü.

Kanije büyük yangınında barut mahzeni ve şehrin bir kısmı yanmış olduğundan Kont Zriny, mevkii muhasaraya geldi. Kanijeyi ele geçireceği sırada Viyana'dan aldığı emirler kendisini geri çekilmeye mecbur etti. Kont

ordusunu hezimete uğrattıklarını söyler. Brusonl, Venedik-liler'în hezimetini tasdik eder; fakat Marosini'nin meddahı olan Gratianİ bu mes'eleden hiç bahsetmez.

Zriny bu emirleri okuyunca hiddetlenerek kılıcını yere attı; ancak o anda teşebbüsünü faydasız bırakmayacağına yemîn ederek Kanije'ye bir saat mesafede ve Mur nehri kenarında bir kale yaptırıp bunu Serinwar diye isimlendirdi. Bununla beraber intikam zamanının gelmesini bekleyerek susmayı tercih etti. Çünkü İstanbul'daki Avusturya mukîm elçisi, Seydî Ahmed Pa-şa'nın Wardein üzerine yürüyüşünden, barışı bozan ilk hareket olmak üzere şikâyet etmişti. Görünüşü kurtarmak için Seydî Ahmed Paşa, Budin Valiliğinden Kanije Valiliğine naklolunarak, yerine îs-mâil Paşa tâyîn edildi. Daha sonra ikisi de Macaristan üzerine yürümekte olan Alî Paşa maiyyetine verildi. Vischer von Rampelsdorf, hareketini durdurmak için yeni serdârın karşısına gönderildi. Seydî Ahmed Paşa, Köprülü'nün zeval bulmaz kînini celbeden vezirlerden ve uygun olan ilk vesilede daha emniyetli vurmak için îdâm-ları te'hîr edilenlerdendi. Budin valiliğinden azl edildikten sonra, serdâr Alî Paşa, Macaristan hududuna doğru yürürken, Seydî Ahmed Paşa'nın katli hakkında Pâdişâh'tan on altı emir almıştı. Ancak bu defa, vazifesini yerine getirmek için bir müddet beklemek zorunda kaldı. Seydî Ahmed Paşa, Alî Paşa'nın çadırında beş kurşun yarası almış olduğu halde atının üzerine atlamış olduğundan, eğer atının sinirleri kesilmemiş olsaydı kurtulmaya muvaffak olacaktı. Kendi hademesinden biri son bir kurşun atınca Seydî Ahmed:

— «Hâin! Mel'ûn!» diyerek mantosuna bürünüp, Alî Paşa adamları çadır kazıkları ile vurarak öldürünceye kadar o durumda kaldı.

Seydî Ahmed Paşa'nın başı İstanbul'a geldiği gün Pâdigâh'ın küçük hemşiresinin zevci olan Haleb Paşası Haseki Mehmed Pasa, kâhyası, dîvân kâtibi, sarrafı ile beraber boğuldu. Ne paşanın Pâdişâh'a akrabalığı, ne de maktullerin ehliyeti, kendilerini Köprülü'nün garaz ve kîni yüzünden fecî surette öldürülmekten kurtaramadı. İstanbul kadısı Sâ'deddin-zâde Rûhullâh, Dîvân-ı Hümâyûn kâtiblerinden beylikçi Vecdi Efendiler, kapıcı-başüardan Mehmed Ağa yıldızlarla ilgili bâzı istihraçlarda bulundukları bahanesi ile îdâm olundular. Bunların uğradıkları fecî akıbetlerin asıl sebebi, Köprülü'nün Kıbrıs Vâlîsi iken üstâdlan bulunan şâir Rûhî'ye amansız bir düşmanlık duymuş olması idi. Şâir Vecdi, Köprülü'den ziyâde reîsülküttâb Şâmî-zâde'nin husûmetinin kurbânı olmuştur. Mısır Vâlîsi Şehsüvâr-zâde, Circe Beği'nin terekesinden birkaç kese para aşırmış olduğu için, Girit Vâlîsi Mehmed Paşa da galebe edememiş olduğu için katledildiler [129].

[129] Râşid, c. 1, s. 13. Mısır valisi Gfircî Mustafa Paşa'nın azlini yazıyorsa da idamdan bahsetmiyor. (Mütercim)

Seydî Ahmed Paşa'nın katili Mustafa Paşa'nın yerine Silistre beğlerbeği olan Mustafa Paşa Diyârbekir Valiliğine tâyîn olundu. Ancak Diyârbekir'e varır varmaz îdâm edildiği gibi kâhyasının da Kırkkilise (?) yakınında Ereğli'de boynu vuruldu (7 Ağustos 1661 -11 Zilhicce 1071) [130],

Bir müddetten beri istiska (vücûdda ve bilhassa karında su toplanması şeklinde bir hastalık) muztarip olan Köprülü'nün bütün düşüncesi harbetmekti Macaristan seferini daha faâlane ileri götürmek için Pâdişâh'ı üçüncü defa olarak Edirne'ye gitmeye ikna etti ve Şâm Valiliğinden getirttiği oğlu Ahmed Pa-şa'yı İstanbul kaymakamlığına tâyîn etti. IV. Mehmed, yeni yapılan kaleleri görmek için Boğaz'a gitti; yirmi gün sonra Edirne sahrasında çadır kurdu.

Don Ve Dnieper Nehirleri Üzerinde Kaleler İnşası

KÖprülü'nün müteşebbisine fikirleri, vefatından bir sene evvel büyük inşâatlarla ortaya çıktı. Bunlardan bir takımı, Devlet'in kuzey hududlarını daha iyi muhafaza maksadı ile hazîne tarafından, diğerleri Valide Sultân ve Köprülü tarafından yapıldı. Köprülü, öncelikle, boğazı (Çanakkale Boğazı'nı) yabancı devletlerin teşebbüslerine karşı korumak için iki kale yaptırmıştı. Bu defa Don ve Dni-eper sahil ve mansablannda da iki kale yapılmasını emretti. Bunların birincisi Azof (Uzi) yakınında inşâ edildi, Kazak kayıklarının Don mansabını geçmelerine mâni olacak, hiç olmazsa onların hareketlerine nezâret edecekti; Sedd'ül-lslâm adı verildi. Pâdişâh'ın husûsî bir emri üzerine Hân, 20.000 Tatar ile Özi üzerine yürüdü; kal-gay ise 40.000 kişi ile Prekop'ta çadır kurmuş ve nûreddîn Kırım askerinin geri kalan kısmı ile civar memleketleri istilâ etmişti. 50.000 Leh, Tatarlar'a katıldı. Bu sefer, Kazaklar'ın 20.000 kişi ve iki kale kaybetmelerine yol açtı. Seddül-lslâm'ın yapılması sona erince Osmanlı donanması Kefe'ye gitti. Limandan çıkarken şiddetli fırtına sebebiyle büyük zayiata uğradı. Kadırgaların hemen hemen tamâmı sulara gömülerek, az bir miktarı Sinop'a ilticaya muvaffak olabildi. Yalnız Kapdân Abdülkaadir Paşa ile kâhyanın kadırgaları salimen istanbul tersanelerine girebildiler. İkinci kale Dnieper sahilinde1, Gâzân Hân'ın harâb

[130] Hammer'İn bu fıkrasının yanlışlarla dolu olduğu görülüyor. Seydî Ahmed Paşa'yı Îdâm ettiren, serdar Ali Paşa idi. İkinci olarak Divâbeidr valiliğine tâyîn edilen Mustafa Faşa, Merzifonhı Mustafa Paşa'dır ki. Fazıl Ahmed Pasa'dan sonra sadarete geçtiği. 1095'te de İdam edildiği ileride görülecektir. Bu Mustafa Paşa'yı Köprülü, oğlu ile bir tutardı. Yanova fethi müjdesi İle rikâb-ı hümâyûna gönderildiğinde (3 Zilhicce 1068) İkinci mtrahor olmuş, sonra iki tuğ ile Silistre mtrmlrflnt, 1071'de vez&retle Diyârbekir -alisi de kapdftn olmuştur. (Mütercim)

olan eski ikaametgâhı civarında ve Doğan-geçidi yakınında inşâ edildi. Yeni Silistre valisi bütün zeâmetlile-ri, Moldavya ve Eflâk askeri ile, kalgay Gaazî Giray da 30.000 Tatar'la bu inşâatta istihdam edildiler. İnşâata mâni olmak için çaba gösteren Kazak ordusu ile sekiz kayık, Tatarlar ve Osmanlılar tarafından mağlûb olarak Sarıkamış bataklıklarına sürüldü. Sonbahar başlarında Osmanlı ordusu yeni kalede kâfî miktarda muhafız bıraktıktan sonra Âkkerman'da kışlağına çekildi. Doğangeçidi kalesi, Şark coğrafyacılarının Heyhat sahrası adını verdikleri Tataristan Çölü'nün ortasında Osmanlı devri azametinin bir âbidesi olarak yükseliyordu. Bu sahra doğuda ve batıda Aksu (Buğ) ve özi (Uzı; Dnieper) sahillerinden Ten (Don) ve Tel (Volga) sahillerine ve kuzeyde Astragan (Ejderhân) ve güneyde Kuban (Hypanis) sahillerine kadar uzanır; Hazar Denizi ile Karadeniz arasında bulunur ve bin ferseng mesafeyi içine alır. Timur'un Tohtamış üzerine yürürken 180 günde katetmiş olduğu uçsuz bucaksız çöl, yazın ne kadar yüksek otlarla örtülü ise, kışın da o kadar yüksek karla kaplı ve Nogay ve Kalmuklar ile meskûndur.

Valide Sultan Ve Köprülü'nün Camileri

Osmanlı memleketlerinin kuzeyinde hududu muhafaza için bu kalelerin inşâ olunduğu aırada baş-mîmâr Cevheri İbrahim, İstanbul'da Yahûdî mahallesinde Valide Sultân Camii inşâatını büyük bir faaliyetle ileri götürüyordu. III. Mehmed'in validesi Safiye Sultân tarafından inşâatına başlanılmış olan bu cami, son yangında yanmıştı.

Köprülü yine bu sırada bir hân, hadîs kıraatine mahsûs bir bina (medrese; dârü'l-hadîs), bir de kabrim yaptırdı. Hayâtının geri kalan günlerinde bu kabre dâima buğday doldurarak, vefatında, yerine naşı konulmak üzere, buğdaylar fakirlere dağıtıldı. Demetrius ve îsis'in sırlarına vâkıf olanlar dahî bundan daha hakimane bir surette böyle bir mübadeleyi plânlayamazlar. Anlaşıldığına göre ölüm döşeğinde Pâdişâh'a asla kadınlara kulak vermemesini, idarenin dizginlerini zengin bir adam eline vermesini, devlet hazînesini mümkün olan her türlü tedbîrlerle doldurmasını, askeri ve kendi şahsını dâima hareket hâlinde bulundurmasını vasiyet etmişti. Grosswardein (Varat)'ın zabtından sonra, împarator*un mukîm elçisi Reninger, bâzı ihtarlarda bulunarak karadan ve denizden Hris-tiyan hükümetlerinin Osmanlı memleketlerini istilâ etmek için aralarında birleşebileceklerini söylediği zaman, Köprülü buna cevaben, Türk'ün siyâsî

düşüncesine göre «metbûu olan aslanın ne ateşten, ne de sudan korkmadığını, eğer kuvvetini anlamak isterlerse bütün Hristiyanlar'm birleşip Devlet'e hücum edebileceklerini» söylemiştir. Birkaç sene önce saraydan satın alınan büyük bir anber parçasının —Pâdişâh gibi korkunç bir arslanın rehavetten sakınması lâzım geleceğini ifâde ederek— bedelini Ödemekten kaçınmıştır. Bu sözler, amansız bir gaddar olduğu kadar maharetli bir devlet ricali olan Köprülü'ye, hiç değilse, lâyıktır. Beş sene sadrazamlığı sırasında 36.000 kişi öldürmüştür [131], Yalnız kendisinin 4.000 kişi öldürdüğünü ifâde eden ağanın îtirâfı hatırlanacak olursa,«isyân ejderinin başka türlü zabtı, mutlak itaatin başka türlü muhafazası mümkün olamayacağına inanmış olmasından» kaynaklanmış gibi görünür. Vakıa sorulabilir ki, beş sene zarfında sadrâzamların seri hâlinde değiştirilmesinden ve askerin isyanından kaynaklanmış olan eski fetretin devamı durumunda dahî, dâhilde sükûnu ve hâriçte zaferi daha insâniyetkârca bir yolla sağlamak mümkün değil miydi? Târih, bu iki suâlin İkincisine, bir dereceye kadar muhakkak olarak, sürgünle, fakat birincisine kesin bir hükümle cevap verecektir: Zîrâ zâlim Kuyucu Murâd Paşa ile IV. Murad zamanlarında her tarafta isyan görüldüğü halde bile bu kadar kan dökülmemişti.

Zâten bu m aksa d, idaresi süresi babasının sadrazamlığı zamanının üç mislini bulan ve Almanya, Girit, Lehistan seferlerinde üçlü bir muzafferiyet ile gözleri kamaştıran Köprülü'nün oğlu Ahmed Paşa zamanında insaniyete daha muvafık bir surette sağlanmıştır. Köprülü Ahmed Paşa'nın askerî komutan ve devlet ricali sıfatıyle, intizam severliği, ilim ve âlimleri himaye ediciliği sıfatıyle, Uyvar (Ujwar), Kandiye, Kamaniçe (Kaminiec) fâtihi sıfatıyle, kazanmış olduğu şeref, gelecek üç kitabı dolduracaktır.

[131] «Having in his time put to death thirty six thousand persons, whom he proscribed in several countries and privately strangkd İn the city.» Rycaut

ELLİDÖRDÜNCÜ KİTAP ..... Sayfa 79
Köprülü Ahmed Paşa'nın İdaresinin Başlaması.....

Kemeny'nin Ölümü .....
Pâdişâhın İstanbul'a Dönüşü.....
Venedik'le Müzakereler.....
İngiltere, Fransa, Transilvanya Ve Avusturya Memurlarıyle Diplomatik Müzakereler.....
Macaristan Üzerine Sefer .....
Avusturya Murahhasları İle Müzakereler .....
Osmanlı Ordusu Uyvar Üzerine Yürüyor .....
Uyvabtn Zabtı.....
Reîsülküttâb'ın Ve Damadının İdamları .....
Apafy Osmanlı Ordugâhında.....
Lewenz, Neutra Ve Novigrad1n Zaptı.....
Tatarlar Moravya Ve Silezya'da .....
Lehistan Elçisinin Gelmesi.....
Zriny'nin Harekâtı .....
İdarî Değişiklikler .....
Yağmur Duası.....
Vani Efendi.....
Şehzade Mustafa'nın Doğumu.....
Sadrâzamın Azîmeti .....
Neutra'nın Düşmesi .....
Kanîje Muhasarasının Kaldırılması.....
Serinwar'ın Muhasarası, Zaptı Ve Yakılması .....
Sadrazam Raab (Yanık-Kale) Üzerine Yürüyor .....
Lewenz Muharebesi.....
Yeni Sulh Teklifleri .....
Sen-Gotar (Saint-Gotthard) Muharebesi.....
Vasvar Anlaşması .....
Pâdişâhın Avlanması .....
Viyana'ya Fevkalâde Bir Sefîr Gönderilmesi .....
Kaahire'de Bir Asker! İsyanın Bastırılması .....
Kıbrıs Ve Sakız Sakinlerine Vergi Konulması .....
Cezayir İle İngiltere, Hollanda, Fransa Arasında Müzakereler.....
Bir Dinsizin (Ateist - Dehri) İdamı.....
IV. Mehmed'in Edebiyatla İştigali .....
Pâdişâh Dimetoka'da .....
Padişah Çanakkale Boğazı'nda.....

Valide Sultan Câmii'nîn Açılması.....
Kont Leslie'ntn Sefareti.....
Viyana'da Osmanlı Sefareti.....

ELLİDÖRDÜNCÜ KITAP

Köprülü Ahmed Paşa'nın idare islerine başlaması ve sadrazamlığa getirilmesi. — Kemeny'nin vefatı. — Zât-ı şahanenin İstanbul'a dönüşü; bizzat hükümet etmek istemesi- Rum kiliselerinin tekrar inşâsının men edilmesi. — Venedik, İngiltere, Fransa, TransUvanya, Avusturya memurları diplomatik müzâkereler. —Macaristan üzerine sefer. — Belgrad, Essek, Budin'de İmparator murahhasları ile yapılan müzâkereler. — Neuhausel Üzerine sefer. — Forgacz'ın hezimeti. — Neuhausel'İn zabta. — Reîs efendi ile damadının fdfimt. — Apafy, Osmanh ordugâhında. — Neutra'nm, Lewenz'in, Novigrad'm zabtı.

— Tatarlar Moravya ve Silezya'da. — İmparator memurunun azimeti. — Bir Lehistan sefirinin gelişi. — Kışlak.

— Zriny'nin Szegeth ve Fünfkİrchen üzerine yürüyüşü. — Şehzade Mustafa'nın doğumu. — Umûmt Duft. — Şeyh Vâni. — Valide ve Haseki Sultânlar. — Bahçeler ve av.

— Sadrâzamın azîmeti. — Neutra'mn düşmesi. — Kanije muhasarasının kaldırılması. — Serinwar'ın muhasarası, zabtı ve yıkılması- — Sadrâzam Raab Özerine yürüyor. — Lewenz muharebesi. — İki ordunun Raab sahillerinde yürüyüşü. — Yeni sulh teklifleri. — Saint-Gotthard muharebesi. — Vaswar anlaşması. — Pâdişâhta avlanması. — Viyana'ya fevkalâde bir sefir gönderilmesi. — Kaanire'-de bir askeri isyanın bastırılması. — Kıbrıs ve Sakız sakinlerine vergi tarhı. — Rumlar Katolikler'i kiliselerinden tard ediyorlar. — Cezayir İle İngiltere, Hollanda, Fransa arasında müzâkereler. — Bir dehrînin Idftmı. — IV. Mehmed'in edebiyat ile iştigâli. — Pâdişâh Dimeto. ka'da, Akdeniz (Çanakkale) Boğazı'nda ve İstanbul'da. — Valide Sultân Câmii'mn açılması. — Comte LesUe'nin sefareti. — Viyana'da Osmanh sefiri.

Köprülü Ahmed Paşa'nın İdaresinin Başlaması

O ZAMAN 26 yaşında bulunan Köprülü Ahmed Paşa, saygıdeğer âlimlerden Osman Efendimden ders görmüştü. Osman Efendi ulemâ arasında, Köprülü hocası unvanından ziyâde, birçok kitaplara yapmış olduğu haşiyelerle ve bu kitapları dâima caminin içinde bulunmak şartıyle

Sultân Setim CSmii'ne vakfetmiş olmasıyla meşhurdur [132]. Köprülü Mehmed Paşa her ne kadar okuyup yazma bilmezse de [133] maârifin faydalarını takdir ederek oğlunun ilim tahsil etmesini desteklemiş ve ümerânın, vüzerânın başlan fetret hâlinden dolayı daimî tehlikede kaldığı zaman oğlunun hayâtını ve mallarını emniyette bulundurmak için ilmiyye mesleğine katılmasını arzu etmişti. Bundan dolayı Köprülü Ahmed Paşa [134], müftî ve şöhretli tarihçi Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi'-ye mülâzım (müderris namzedliği payesi almış ilmiye mansıbı) ' olarak müderrisliğe namzed olmuştu. 16 yaşında iken kadrodaki boşalma sebebiyle tabiî surette Fâtih'in Sekiz Medresesinden (Sâhn Medreseleri) birine tâyîn olundu. On sene bu mesleği tâkîb etti. Lâkin bu müddetten sonra meslekdaşları ile arasında meydana gelen bir ihtilâftan dolayı yâhud galib ihtimâl olmak üzere şân hırsı sâikasıyle, ilmîye mansıbına bedel siyâsî vazifeleri tercih etti. Pederinin ölümünden üç sene önce Erzurum valiliğine tâyîn edildi. Ertesi sene Şâm vâlîsi oldu. Bu memuriyette, kendinden öncekilere senede üç dört yüzbin akçe getiren iki vergiden [135] vazgeçmek suretiyle, fukaranın duasına mazhar olduğu gibi, muvaffakiyetle idare etti bir askerî sevkiyâttan dolayı babasının ve Pâdişâh'ın hoş-nûdluk ve takdirini kazandı. 3.000 kişiden müteşekkil olan Şâm, Ta-rablus, Kudüs, Gazze askeri ve Sayda, Safed, Beyrut voyvodalarının hazırlamış oldukları 10.000 kişilik yardımcı kuvvet ile Dürziler üzerine yürüdü. îbşir Paşa'nm mağlûb olup yaralandığı boğazlarda harbetmekten kaçınarak, sür'atli bir yürüyüşle Cisr-i Yâkub, Mercül-Uyûn (Kaynaklar Çayın), Kasiye, Reşid isimleri ile mâruf mevkilere yetişti, ki buralarda can düşmanları olan ve kızülı bayrak taşıyan Maan-oğulları'ndan aklı bayrakları ile tefrik edilen Benî Şihâb'ın sarayları bulunuyordu.

Benî Şihâb firar ederek Maan-oğuîlan itaat ettiler ve memleketlerini harbin musibetlerinden kurtarmak için rehin göndermekte acele ettiler;

---

[132] Tercüme-i hâli, Uşşâkî-zâde'nin mecmuasında 346'dır.

[133] Bâzı evrakı kendisinin okuduğu Evliya Çelebİ'de defalarca zikredilmiş olduğundan, okuyup yazma bilmediği kat'iyetle belli değildir. (Mütercim)

[134] Oomte Goes refakatinde Belgrad'a giden Tullio Migh'o'nun Le Fıarticolarltâ deU'tmpere Ottomano (Osmanlı İmparatorluğunun Ahvâl-i Husûsiyesi) unvanlı ve İmparatorluk Kûtüphânesi'ne konulmuş olan pek çok şâyân-ı dikkat mektubunda (Târih-f Gayrı DM, No. 544. fi 21 Mart, s. 644) Ahmed Paşa şu şekilde tavsif olunmuştur: «Ahmed Pascha di statura mediocre, di barba nera, di colore bruno, di complessione sanguinea, d'umore giovial, nel parlar molto affabile, si sforza pero d'ostentarsi terribfle, e con certi. movünenti della bocca e degli occhi procura di mostararsi rigorozo e severo; ben e veno che quell'non mostra la suave fisonomia, cerca d*effetuarlo nel'interno essende certo che molto inclina alla profusione del sanguine umano..

[135] Deşİşe ve kariye. Köprülü Ahmed Paşa'nın möhürdân Hasan'm Cev&Brtt't-Tevârflı unvanlı eserinden, s. 6.

vâlînin teklifi üzerine Maan ve Şihâb oğullarının bulundukları Sayda, Safed, Beyrut arazîsi Dıvân-ı Hümâyûn tarafından tâyîn edilmiş bir beğlerbeğinin idaresine verildi. Ahmed Paşa'nm Şâm Valiliği henüz bir seneyi bulmamış olduğu halde, seksen yaşma varmış son haddine gelmiş bir istiska illetine tutulmuş olan pederinin endîşe verici hâli kendisinin yanında bulunmasını gerektirdiğinden, bir pâdişâh irâdesi, sür*atle İstanbul'a gelmesini emretti. Zât-ı Şâhâne, sadrâzamla birlikte Edirne'ye gittiği vakit, idarede kaymakam unvanı ile babasına halef oldu. Vazîfeye başlamasının yirmidördüncü günü acilen Edirne'ye davet edilerek pederinin —payitahta gelişinden bir ay sonra [136] vukua gçlen— vefatının ertesi. günü, mühr-i hümâyûn kendisine verildi (Ç Rebîülevvel 1072 - 1 Teşrinisani 1661). .

îlk icraatından derhâl anlaşıldı ki, şiddetli bir adalet taraflısı ve geniş selâhiyetlerinden hiçbir şey terketmemeye azimlidir. Babasının kapıcı-başı unvanından mahrum etmiş olduğu Deli Hafız Hasan, Köprülümün naşı evinin önünden geçerken sevinç gösterisinde bulunduğu için Kıbrıs'a sürüldü. Türkmen Ağası Dal Ahmed, zulümlerinden dolayı îdâm olundu. Şeyhülislâm Bursalı Esîrî-zâde Mehmed Efendi —ki onaltı sene önce dârüssaâde ağası Sünbül Ağa'-nın gemisinde Venedikliler tarafından esîr edilerek sonra azâd edilmişti— huzûr-ı şahanede ve Köprülü Ahmed Paşa hazır bulunduğu bir sırada, müteveffa sadrâzamın şiddetli tabiatından ve haksız yere çok kanlar dökmüş olmasından şikâyet etti. Ahmed Paşa müftîye:

— «Eğer babam îdâm kararı verdiyse senin fetvan üzerine vermiştir» dedi.

Müftî Efendi:

— «Verdiğim fetvalar zulmünden korktuğumdan dolayıdır» cevâbını vermesi üzerine, sadrâzam:

— «Efendi! Sen hükm-i şerîate vâkıf olduğun hâlde, Hâlik'dan ziyâde mahlûkdan mı korkman lâzım gelirdi?» mukabelesinde bulundu.

Müftî sükût etti. Lâkin bu konuşma azline ve Rodos'a sürgün edilmesine sebep olarak [137] makamı Sun'î-zâde (Mehmed Efendi) *ye verildi

[136] Râşid (c. 1, s. 16), Rebîfflevvel'in yedinci gecesi vefat ettiğini yazar. Abdi (varak: 33) dahî böyle söyler. Osman Efendi-zâde (HadîkaiOT-Vttaerâ, s. 106) veyahut onun müstensihi 7 rakamını 1 olarak değiştirip, bu suretle 6 rakamı da 2 olarak değişmiştir. Bundan dolayıdır ki. Rycaut (s. 113) 19 Ekim (tarz-t cedîd: 29) târihini vefat günü olarak gösterir. (Hammer'in Hadlkatin-Vfae-rft'ya isnâd ettiği hatânın yorumlaraş şekli anlaşılmıyor. Esas ihtilâf Köprülü Mehmed Paga'nın vefatım Râşid ile Abdi'nin Rebtfilevvel'in 7. gecesi, Hadîka'nm 2. günü diye gostennelerindedtr. Her ficisi de aynı derecede muhtemeldir. Mütercim)

[137] NasÛhpaşa-zâde, târihini yazarken 1060 (1669) senesinde henüz orada yağıyordu. Zttbde, s. 154. Tercöme-i hâli Usşâkl-zâde'de 379 numaradadır.

[138];.

Fetva üzerine verilen ilk îdâm cezası Rodos metropolitliğinde bulunmuş ve sonradan ihtida etmiş (müslüman olmuş) olan bir Rûm'a isabet etti. Bu adam, saray tavâşîlerinden biriyle beraber kürek mahkûmu iken onunla dostluk peyda etmiş ve sonraları tavâşî kendisine bir görev verilmesine yardımcı olmuştu. Bir gün Fenerli bir Rum kadınının evine gitmiş olduğu halde, bir minder üzerinde, Moldavya Prensinin bir memurunun bırakmış olduğu cüzdanı ele geçirdi ki, bu cüzdan, Moldavya Prensi Leopol tarafından gönderilen 100.000 altının alındığına dâir Aynaroz ruhbanı tarafından yazılmış bir mektubu da içinde bulunduruyordu. Dönme, mektubu, defterdar bulunan —hakîkaten «mâliye sülüğü» vasfına şâyân— Mo-ralı'ya götürmüş ve Aynaroz papazları 100.000 altını teslim etmeye mecbur olmuşlardı. O zamanın sadrâzamı Dervîş Mehmed Paşa, bu kadar mühim bir hizmete mükâfâten, muhbire kapıcı-başılık vermiş ve hattâ onu bütün kapıcı-başılardan önde tutmuştu. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâretinde mühtedî, irtikâbla suçladığı iki kadıyı îdâma mahkûm ettirmiş ve bunların malından 30.000 guruşu cebine indirmişti. İki kadıdan birinin kardeşi, kapıcı-başının hilesini isbâta muvaffak olduğundan, başı kesildi.

Kemeny'nin Ölümü

Macaristan ve Transilvanya işlerine, Venedik'le muharebenin devamına, Almanya ile günden güne kaçınılmaz hâle gelen muharebeye gelince, Köprülü Ahmed Paşa tamâmiyle babasının siyâsetini tâkîb etti. Mehmed Paşa on gün önce, ömrünün sona yaklaştığım hissederek, İmparatorun mukîm elçisi Reninger'i nezdine davet ederek, oğlu hazır iken kat'î surette beyân etmişti ki, Osmanlı Devleti, Imparator'un Transilvanya prensi seçilmesine karışmasına asla cevaz vermeyerek, Osmanlı askeri bu eyâletten çekilmeyecek, Dî-vân-ı Hümâyûn tarafından Transilvanya prensi olarak —rakibi Ke-meny'nin yerine— yalnız Apafy tasdik olunacaktır. Binâenaleyh Si-listre Vâlîsi Alî Paşa ile Kının Hânı, Transilvanya seferine devam ederek Apafy'nin prenslik dâvasına müzahir olmak için emir aldılar. Budin Vâlîsi tsmâil Paşa Hatzeg vadisini ateş ve kana garkederek (Temmuz 1661) Szasvaros ve Szasszebes nâmındaki Sakson köylerini kül yığını hâline çevirmişti. Basarabya Tatarları Alvincz mevkiine kadar yürümüş oldukları

[138] Tercüme-i hâli Uşşâkî-zâde'de ISLInd.

halde, Kemeny birdenbire Szamos kenarlarına ve oradan Negerfalva'ya çekildi. Tatarlar bunu sür*atle tâkîb ettiler ve Emperfoe yaylalarını sağlarında bırakarak Nagy Banya'da yetiştiler; ve Domahida'ya birkaç bin esîr ve pekçok hayvan getirdiler.

Alî Paşa, askerin geri kalanı ile av kuşları gibi süfatle ileri hareket eden Tatarların izini tâkîb ediyordu. Macaristan hududunu geçerek Nyalabvar yakınında. Ugocz palatinliğinde ve Huzt'a bir mil mesafede ordu kurdu. Kemeny'yi harbe icbar edemediğinden, Hüseyin Paşa'yı elçi sıfatı ile HuzVa gönderdi: Hüseyin t»aşa kumandanın emri ile kurşuna dizildi. Alî Paşa, elçisinin kurşuna dizilmesinden dolayı, Marmarosch palatinliğini tahrîb ederek intikam aldı. Ondan sonra Transilvanya'ya dönüp Bethlen ve Des arasında ordu kurarak Maros-Vasarhely'ye kadar Maros sahilleri boyunca uzanan mıntıkayı baştanbaşa hasara uğrattı. Yüzlerce köy yakıldı, erkekler öldürüldü, kadınlar ve çocuklar esîr edildi. Alî Paşa, Maros-Vasarhely'deki ordugâhından Transilvanya Prensliği'ni £tienne Pet-kfye teklif etti. Onun çekimser davranması üzerine Maros ve Ud-warhely nâmlanndaki Sziklia şehirlerini [139] yaktı; ondan sonra Michel Apafy ismindeki Transilvanya asilzadesine prens unvanını verdi. Bu adam, Kırım Tatarları elindeki uzun süreli esareti ile, o derece düşmüştü ki, Osmanlı tabiiyyetinin kendisine lâyık bulmuş olduğu demir boyunduruğu kabul etti. Apafy'nin voyvodalık alâmeti olarak kaftan ve topuz aldığı gün, İmparatorun askeri ile Klausen-burg'a kadar ilerlemiş olan Kemeny, yeniden Macaristan'a çekildi.

Alî Paşa, Udwarhely ordugâhım terketmeksizin. Sziklia'nın Sza-si, Kesd, Orbai, Csik şehirlerine yeni prens için sadâkat yemini etmelerini teklif etti (17-19 Ekim 1661). Bu beldeler, mevsimin ilerlemiş olmasına güvenerek çekimserlik gösterdiler: Csik şehri zâten yaylaların teşkil etmekte olduğu tabiî şedde güveniyordu. Budin Valisi îsmâil Paşa, sağ cenahı Türk ve sol cenahı Tatar süvarilerinden oluşan bir ordu ile derhâl o şehrin üzerine yürüdü. Ne yıkılıp güzergâhlara konulan ağaçlar, ne Csik önünde yapılan istihkâmlar, ne de arka tarafı muhafaza etmekte olan yaylalar demir ve ateşe karşı mâni olamadı. Sükûnet içinde bulunan köyler duman bulutları içinde kayboldu ve Petki güçlükle ormanlara kaçabildi [140]. Her tarafta

[139] Bethlen, s. 80- Alınyazısı gereği olarak, zamanının her türlü müzâkerelerine ve seferlerine karışmış bulunan seyyah Evliya, bu Transilvanya seferinde de bulunmuş ve Theiss kenarına kadar gelmiştir. Kaşo (Kaschau) yükseltilerine kadar Hateeg vadisinin birbirini müteâkib nasıl istîla edildiklerini, daha sonra TransllvaDya'ya ve özellikle Sas (Sası Macaiî) tâbir ettiği Sc-hassburg'a ve Fogaras'a kadar Sziklia şehirlerine yapılan akınları geniş tafsilâtla anlatır.

[140] Betiden, I, m, s. 35.

insanların canlan pâmâl oldu; korkunç ve olduk-

ça merhamet uyandırıcı manzara! [141]. Alî Paşa Szamos kenarlarından Maros kenarlarına ilerlemiş olduğu gibi, daha sonra Udwarhely'-nin kâin bulunduğu Büyük Kukel kenarlarından Alt'a doğru ve Fo-garas istikametinde yürüdü ve nihayet Kukel kenarlarına geldi. Şehrin teslîmini teklif etmişse de, bu teklifi uzun bir muhasara ile pekiştirecek durumda olmadığından, Alt ve Scheuern köprülerini yakarak Hermanstadt üzerine yürüdü (20 Kasım 1661). Hermanstadt'-tan, Sakson şehirlerini harb masraflarının yarısını vermeye mecbur tutarak, üzerlerine 250.000 ekü (guruş) vergi tarhetti: Kisselik millet meclisini davet ederek, bu mecliste prens yemîn etti; meclis de prense ta'zîmât beyânında bulunmakla beraber, Szathmâr nahiyesinin Grosswardein'a tabî olmasına muvafakat etti. Alî Paşa, İbrâ-hîm Paşa kumandasında Prens'e 2.000 Türk ve onsekiz bölük Eflâk askeri bırakarak, ordusunun geri kalanım Tamışvar (Temeswar)'a götürdü.

Kemeny, en sâdık taraftarlarından yedi kişinin, yâni iki Haller, iki Bethlen ile Etienne Petki, Deniş Banffy, Jean Szentpaly*nin tekliflerine aykırı olarak, ertesi senenin başında Apafy'nin ikametgâhı olan Megyes üzerine son bir sefere teşebbüs etmekte ısrar etti (3 Ocak 1662). Apafy, Alî Paşa'dan yardım istedi; yardımına gelen Ya-nova sancak-beği Küçük Mehmed ve 2.000 süvari ile Schaesburg*a kapandı [142]. Kemeny, az bir mesafedeki Tejergyhaz'da ve Alaman yardımcı askerleri Segesd yakınında Valkany-Zentpaly'de yerleşmişlerdi. Bu aralık Küçük Mehmed Megyes'ten çıkıp Schaesburg üzerine yürüdü. Kemeny ve yardımcıları tehlikeyi hissederek ya derhâl Küçük Mehmed'in üzerine hücum etmek veyahut Macaristan'a çekilmek lâzım geleceğini düşünüyorlardı. Pierre Huszar alenen söylüyordu ki, Küçük Mehmed, Schaesburg*a ne kadar cesaretle gir-mişse, yine o suretle çıkacaktır (23 Ocak 1662). Kimse inanmak istemezken öğle vakti Türk süvarileri göründü. Küçük Mehmed Scha-esburg'tan çıkmış, metîn bir tarzda Hetour üzerine yürüyordu. îlk taarruzunda Alaman ve Hırvat yardımcıları ric*at ettirdi. Radak, piyade ile ormanlara kaçtı. Müteakiben süvariler de bu misâle uydular. Kemeny, atların ayaklan altında kalarak ömrünü tamamladı ve bu suretle Transilvanya'da hüküm sürmek

[141] «Stupra coedibus, coedes stupris intermixtas; miseremini, o miseremini, lec-tores!» Bethlen, s. 35.
[142] Evliya, Hüseyin'in Sİyâvuş Paşa'nın kardegi olduğunu söyler ki, bu da söylediğimiz Cifra Hasan'dan başkası değildir; «küçük» kelimesi «cifra»ya tahrif edilmiştir.

dâvasını kaybetti [143]. Birbuçuk sene evvel de Rakoczy, Kement gibi Osmanlılar'ın üstün kuvvetleri ile uğraşmak isteyerek, hükümet hırsının kurbânı olmuştu.

Pâdişâhın İstanbul'a Dönüşü

Pâdişâh'ın ve sadrâzamın Edirne'de geçirmiş oldukları bu kış esnasında büyük memurlar arasında bâzı değişiklikler olduğu gibi, îbşîr Paşa'nın tezkirecisi olup uzun bir sürgünden sonra İstanbul'a gelmeye cür*et etmiş olan Mehmed Efendi îdâm edildi. Hakikatte sadrâzam, Mehmed Efendi'nin takibine reîs Şâmî-zâde kadar ehemmiyet vermemişti, bu adam Şâmî-zâde'nin garazına uğramıştı.

İlkbahar başında zât-ı şâhâne tekrar İstanbul'a gitti. Çatalca'da iki gün durmayı gerektiren av, gerektiğince keyif verici olmadığından, bostancı-başı, sultânın huzurunu sağlayıcı şeyleri tedârikte kusur etmiş olduğundan memuriyetini kaybetti. Tamâ'kârhkla suçlanan [144] müftî Sun'î-zâde azledildi ve yerine Minkaarî-zâde [145] getirildi. Mısır Valisi İbrahim Paşa, mâliyede ıslâhat yapmış olmasından dolayı kendisinin husûmetine uğramış olan şeyhü'l-beled Ahmed Beğ*i öldürterek başını İstanbul'a gönderdi. Ahmed Beğ'in çıkarılmasını sağlamış olduğu bir pâdişâh irâdesi, bundan böyle hiçbir Arab'ın yedi ocak yerli askerine yazümamasını, dullara ve yetimlere müvâsat (dul ve yetimlere verilen maaş) maaşı tahsis edilmemesini, o gün için tahsis edilmiş bulunanların 10 akçeden 3 akçeye, 8'den 2'ye, 6'dan l'e indirilmesini âmir olduğu gibi, birikmiş olanları ve diğer maaşları önün tensibine bırakıyordu [146]. işte bu muamele vâ-lînin şikâyetini celbetmiş ve Ahmed Beğ kendisine verilen malların senelik hesabını vereceğine dâir Köprülü Mehmed Paşa'ya karşı ettiği taahhüdünü yerine getirmediği için, idamına dâir hatt-ı hümâyûn almak kolay olmuştu. Kendisini tehdîd eden tehlikeli durumdan vâlînin hademesinden biri marifetiyle haberdâr olarak îb-râhîm Paşa'nm huzuruna gitmekten imtina etmek suretiyle yakasını kurtarabilmişse de, Kurbân Bayramı münâsebetiyle tebrik için gitmek

[143] Öpere di Raimondo Montecoccoll corrette, accreschtte ed Urastrate da Giu-seppe Grassl, Torino. 1821, II, s. 27.

[144] Bu suçlamayı te'ylden Uşsâkî-zâde, 191 numarada dercettiği tercüme-i hâlinde hikâye eder ki, bir gün Sun'İ-zâde, Usşâki-zade'nin büyük-pederinde iken. fağfûrî bir kaseyi o kadar ısrarla taleb etmiştir ki, sahibi nihayet kâseyi kırmıştır. (Rftşid, azline sebep hiffeti olduğunu yazıyor, s. 25. Lâkin Râşid, Naîmâ gibi tahkîkci değildir. Mütercim)

[145] Uşşâkl-zâde'de, 406 numarada tercüme-i hâline bakınız.

[146] Yûsuf'un oğlunun târihine, s. 152.

zorunda kaldı. Kendisi ve maiyyeti yakalanarak paşanın adamları tarafından îdâm edildiler (27 Temmuz 1662 - 10 Zilhicce 1072). î§te bu vâlî, Kaahire'de kadem-i (hazret-i) Peygamberî'nin nişanesi bulunan kapıda bir cami yaptırmıştır.

Kıbrıs'ta Lefkoşe Vâlîsi «Sarhoş» lâkabıyle adlandırılan İbrahim Paşa, bir ramazan gecesi, bir miktar âsî askerin iltica etmiş olduğu camii ansızın kuşatarak, âsîlerden 200*ünü îdâm etmiş ve başlarını İstanbul'a göndermişti. Diyârbekir Vâlîsi de isyan eden ve «Üftâde-livâ» yâni «devrilmiş sancak» nâmını alan âsîlere karşı aynı şekilde davrandı. Arab emîri Alî Haris, emniyetsizlik göstermeyerek İstanbul'a gelmiş olduğu hâlde başı kesildi. İstanbul'da saklanmakta olduğu halde, bu defa kapandığı yer keşfedilen, Şihâb ailesine mensub bir Dürzi prensi dahî keza îdâm olundu. Şâm defterdarı Potur Alî de, yaptığı irtikâblann cezası olmak üzere, öldürüldü. Eskişehir sancak-beğinin eşkıya olarak kabul ettiği 80 kişinin Alay Köşkü Önünde başları düşürüldü. Hâmid, Aydın, Manisa san-cak-beğleri İstanbul'a çağrılarak livaları dâhilinde türeyen eşkıyayı tenkil etmemiş oldukları için şiddetle azarlandıktan sonra cellâda teslim olundular. Çankırı sancak-beği, o taraflarda isyan eden ve tenkili kendisine emredilmiş bulunan bir şahsa mağlûb olmuş ve bu mağlûbiyetin neticesi olarak bütün Çankırı ve Medreni tarafları hasara uğramıştı. Sadrâzam bu karışıklıkların bertaraf edilmesini, eskiden kapdân-paşalıkta bulunup Köprülü'nün gazabından korkarak Venedik'e iltica etmiş ve affedileceği vaadi üzerine bu defa İstanbul'a gelmiş olan, Bıyıklı Mehmed Paşa'ya havale etti. Mehmed Paşa, o mıntıkayı eşkıyadan temizledikten sonra, mükâfat olarak Rumeli valiliğine ve yakında açılacak sefer için Cattaro, Sebenico, Spa-latro yollarını tâmîre memur oldu.

Eski sadrâzam Melek Ahmed Paşa taundan vefat ederek, mansıbı olan Bosna Valiliği Poschega (Bozga), Zwornik (tzvornik), Ban-yaluka (Benaluka), Heluni (Ehlona) sancakları ile serdâr Alî Paşa'ya verildi [147]. Midilli'de bir filoya kumanda etmekte olan kap-dân Tellâk Mustafa, sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa'mn vefatından dolayı sevinç gösterisinde bulunduğu için, kapıcı-başı Deli Hafız gibi îdâm olundu. Bu suretle Mehmed Paşa, en kindar

[147] Melek Ahmed Faşa, 1072 cemâziyelâhiresinde Belgrad'da iken hatt-ı hümâyûn ile İstanbul'a davet olunmuş, 1072 Şâbânı ortasında İstanbul'a gelerek Pâdişâh'ın halası Fatma Sultân ile izdivaç etmek üzere dîvân-ı hümâyûna memur olarak müteakiben izdivaç eylemiş, 1073 başında dîvân-ı hümâyûna memur, yâni Kubbealtı vüzerâstndan olduğu halde, İstanbul'da vefat etmiştir. Evliya Çelebi, c. 6. s. 103, 136, 137. Râşid, c. 1, s. 34. Şu halde Bosna valiliği daha evvel verilmiş olmak gerekir. «Eyyâm-ı cevânide gâv-endâm (öküz gibi iri cüsseli şişman) olmağın huddâm-ı enderûn! miyânında Malak Ahmed lâkabı ile benflm idi; giderek Melek Ahmed dimekle şöhret buldı.» Hadtka, s. 93. Fatma Sultan'dan önceki zevcesi olan Kaya Sultan, kendisinden birkaç sene evvel vefat etmişti. (Mütercim)

düşmanlarından mezarında dahî intikam almış oluyordu. Bağdâd Vâlîsi Mur-taza Paşa, Girit'te gitmekle görevlendirildiği hâlde, yolda Musul ve Diyârbekir ağalarını tahrike kalkıştı. Onlar kendisine ya Girit'e gitmek, yahut derviş kıyafeti ile kaçmak yollarını gösterdiler. Tâkîb edildiğini görerek Fırat'a atılıp, haylî müşkilât ile İmâdiye Kürd Beği Seyid Hân-oğlu'na sığındı. İmamını affını taleb etmek üzere İstanbul'a gönderdiyse de, imâm îdâm edilerek kapıcılar kâhyası, Murtaza Paşa'nın katline dâir bir hatt-ı hümâyûn ile —eskiden sadrâzam kâhyalığında bulunmuş olan— Diyârbekir beğlerbe-ğisi Mehmed Paşa'ya [148] gönderildi. Seyid Hân, Diyârbekir Vâlî-sinin îmâdiye üzerine yürümekte olduğunu öğrenince Murtaza Pa-şa'yı, iki milyon akçe ile teslim etti. Murtaza Paşa'nın ve iki beğin başları İstanbul'a gönderildi, fakat paranın pek küçük bir kısmı hazîneye kaldı.

Gürcistan'da Çıldır Vâlîsi Seferpaşa-zâde Rüstem ile Gürcî beğ-leri arasında münazaa çıkmıştı. Diğer taraftan da Erzurum Vâlîsi Mustafa Paşa Rüstem'i kendisine iftira atmış olmakla suçluyordu. Rüstem îdâma mahkûm edildi ve Mustafa Paşa ile kapıcı-başı Selîm Ağa bu hükmü uygulamakla görevlendirildiler. Kapıcı-başı ise vazifesini tamamlayıp İstanbul'a döndüğünde makamını kaybederek, bir sene Boğaziçi*ndeki Hisar'da ve bir sene de sarayın iki kapısı arasındaki cellâda mahsûs ikametgâhda hapsedildi.

Karadeniz'de Kazak kayıkları görülmekte olduğuna dâir Kırım Hânı tarafından verilen malûmat üzerine bahriye kumandanlarından Alâiye sancak-beği Deli Mütevelli Mehmed 10 kadırga ile o taraflara yelken açtığı gibi, Memipaşa-zâde de 20 gemi ile Akdeniz'e çıktı.

Köprülü Ahmed Paşa'nın uyguladığı idamların içinde, hükümete karşı hıyanet ve hiç olmazsa nüfuzu kötüye kullanma gibi bir sebebe dayanmayanlar bulunmamakla beraber, yeni sadrâzamın da pederinin yolundan giderek bu suretle idareye başlaması, başlangıçta, Valide Sultân'a ve onun sırdaşı ve müşaviri olan Şâmî-zâde*-ye hoş görünmedi. İkisi de, Köprülü Mehmed Paşa'da tahammül etmiş oldukları hududsuz iktidarın genç oğluna geçmesini fena bir gözle görüyor gibi göründüler. Lâkin Valide Sultân ile kızlar-ağa-sının sadrâzama düşmanlıklarının sebebi, emretmiş olduğu idamlardan ziyâde, kendi adamlari olan defterdar Hüseyin Paşa'nın Köprülü Ahmed Paşa tarafından azledilerek yerine sadrâzamın adam-

[148] Rycaut. s. 119. Tullio Miglio bu paşa hakkında şöyle der: cMohamet pascha di Aleppo, che puno tutto oppresso il Veziro, fu gia Maggiordomo del defonto Veziro, il prindpal motare di questa guerra (1664)

larından cebeci-başı Ahmed Ağa'nın tâyin edilmesiydi. Onlar da sadrâzamın, sağ kolu ve mahremi olan kâhyasını Diyârbekir Valiliğine tâyin ettirip uzaklaşmaya mecbur etmekle intikam aldılar. Bundan başka Pâdişâh'm, bizzat hükümet dizginlerini eline almasının daha iyi olacağım ikna etmeye çalıştılar. Pâdişâh, ihtiyar Köprülümün sadrazamlığa gelmesinden beri ve onun Kale-i Sultaniye (Çanakkale)'de bulunduğu sırada, yalnızca bir defa olmak üzere, siyâsî bir kudret parıltısı göstermişti (1657/1067). Bir cuma günü atla tebdîlen gezerken, Cuma namazı zamanı Gül Camii civarında bulunarak, namaz kılmak için camie girmişti. Hatîb, Pâdişâh'ı tanıyarak mihrâbda «Yâ Dâvûd ...bil-adl» âyet-i kerîmesini okudu. Sultân IV. Mehmed, âyet-i kerîmenin mânâsına vâkıf olduğundan, namazdan sonra çuhadar vâsıtasıyle hatîbden: — «Bir şikâyet var mı?» diye sordu.

Hatîb, kendisine ayrılmış olan hâne harab olduğu halde, mütevellinin tâmîr hususunda ihmâl gösterdiğini söylemesi üzerine Pâdişâh, evkaaf nâzın olan dârüssaâde ağasına tenbîh ile hatibin hanesini tâmîr ettirdi [149].

Şimdi vakıalarını yazmakta olduğumuz zamanda, Valide Sultân ile kızlarağası, Köprülü Ahmed Paşa'yı azlettirmek değilse bile se-lâhiyetini tahdîd maksadı ile Pâdişâh'ı, bu güne kadar yaptığı gibi dâima ata binip av ile meşgul olmak yerine, her gün birkaç saat Alay KÖşkü'nde bulunmaya razı ettiler. Bu köşk «Kapı»ya, yâni, sadrâzam sarayına gidecek yol üzerinde bulunduğundan, IV. Mehmed o saraya girip çıkanların hepsim köşkten görebilirdi. Yabancılar, yahut işleri kendilerinin sadrâzam dâiresinde bulunmalarına ihtiyaç gösterecek kadar mühim olmadığını zannedeceği adamlar gözüne ilişecek olursa, bunlar ve ziyaretlerinin sebebleri hakkında sadrâzamdan malûmat istemek üzere memur gönderirdi. Bir sabah, kırmızı kalpak ve sarı ayakkabı giymiş birtakım Hristiyanlar'ın Ka-pı'ya doğru gitmekte olduğunu gördü. Elbise teşrifatı iktizâsınca Hristiyanlar'ın böyle giyinmeleri yasaktı, fakat bir zamandan beri bu yasak tamâmiyle uygulanmaz olmuştu. Pâdişâh, buna ziyâde öfkelenerek subaşıyı (zabıta müdürünü) çağırttı ve hemen Kapı'ya giderek usûle aykırı hareket eden bu adamları tutturup, kendilerini döğdükten sonra baş açık yalın ayak evlerine göndermesini emretti. Subaşı vazifesini noktası noktasına îfâ etti: Boğdan ve Eflâk prensinin kapı kâhyasını yere yatırıp döğdü ve ondan sonra yalın ayak ve baş açık olarak hanesine dönmeye mecbur etti. Hristiyan-ların kırmızı kalpak ve sarı ayakkabı ve yeniçerilerin ipekli serpuş ve hançer

[149] Bu fıkra, mehazı olan Naîmâ'ya müracaatla (c. 4, s. 2JM) yazıldı. (Mütercim)

kullanmalarına mâni olan usûl, îdâm cezası ile yenilendi ve pekiştirildi. Zât-ı şâhâne bütün şehirde câsûs ve bekçi dolaştırmakla iktifa etmedi; bu kadar mühim olan bir memnûiyetin muhafazasına nezâret etmek üzere kıyafet değiştirerek görevliler arasına karışıp şehir sokaklarını bizzat dolaştı. Gezintileri sırasında bir Ermeni güveyine rastladı ki, eski bir imtiyaza istinaden izdivaç günü sarı ayakkabı kullanabilmeye kendisini me'zûn farzetmîşti

evlilik döşeği yerine, derhâl kabire atıldı [150]. Bu şiddet birkaç gün devam etti; sonra nizâm yine uykuda bırakıldı ve Pâ-dişâh'ın bir an için eline aldığı icrâât bundan ibaret kaldı.

Kendisini mahvetmeye azmetmiş düşmanlar arasında kalmış bulunan Köprülü Ahmed Paşa, Valide Sultân'ı kendi tarafına çekebilmek için, onun mahremi olan Şâmî-zâde'yi iltifata boğdu ve ona hürmet gösterdi. Her hususta onunla müzâkere eder ve onun fikrine göre hareket ederdi. Bu mâhirâne idare sayesinde kızlar-ağası Solak Mehmed Ağa'yı Mısır'a uzaklaştırmaya muvaffak olarak, yerine başkapı gulâmı tâyîn edildi. Bununla beraber Valide Sultân hiçbir suretle sükûn bulamadı. Müteakiben halk arasından bir söz yayıldı ki, Köprülü Mehmed ve Ahmed Paşalar için Pâdişâh'a büyü yapmış olan sadrâzamın validesi, Valide Sultân üzerindeki nüfuzunu tamamen kaybetmiştir. Bununla beraber Ahmed Paşa, elinden geldiği kadar Valide Sultân'ın emirlerine itaat etmeyecek kadar mahir idi.

MutaasAbların bayraktan ve Hrîstiyanlar'ın alenî düşmanı olan Şeyh Vânî'ye hoş görünmek için, şiddetli bir yangında alevlere yem olmuş ve yeniden inşâsıyie uğraşılmakta olan bütün Rum kiliselerini tahrîb ettirmeye ve bu inşâatta çalışan ameleyi hapsettirmeye mecbur'oldu [151].

Valide Sultân, yaptırmakta olduğu camiin inşâatında gevşeklik görerek —son olarak Akdeniz (Çanakkale) Boğazı'ndaki kaleleri inşâ etmiş bulunan— mîmâr-başıdan sebebini sordu. Mimâr-başı, en mahir amelenin Rum kiliseleri inşâatında bulunmalarından dolayı sadrâzamın emri Üe hapsedilmiş olduklarını, Özür olarak beyân etti. Ahmed Paşa, Valide Sultân'ın müracaatı üzerine, amelenin derhâl bedelsiz olarak tahliyesinde hiçbir müşkilât çıkarmadı. Lâkin bu türlü müracaatlara sebep olan mîmâr-başına kızdı. Bu bedbaht îdâm edildi ve malları müsadere olundu, ki takriben —herbiri 500 guruş olmak üzere— 2.000 keseyi buluyordu. Bu

[150] Bu fıkranın mehazı Rycaut'un târihidir (s. 117). Bizim tarihlerde böyle J>ir-şey zikredilmiyor, mübalağa olsa gerektir. (Mütercim)
[151] Reninger'in 15 Mayıs 1662 târihti raporu.

adam o mîmâr-ba-şıdır ki, bir gün boğazda ameleden birini dayak altında Öldürmüş ve paşanın azarlamasına mukaabil «Böyle iktizâ eder» demekle yetinmişti. Müverrih Nasûhpaşa-zâde, onun idamından (15 Mayıs 1662) bahsederken» o da:

— «O mahalde böyle iktizâ eyledi» diyor.

Venedik'le Müzakereler

Macaristan aleyhine yapılan hazırlıklar, Venedik'i yeni sulh tekliflerinde bulunmak zorunda bıraktı. Kandiye'den firar etmiş ve Venedik ordusuna gelmiş, daha sonra kendisinin bu hareketinin ancak düşmanın kuvvetini tahkik maksadına dayandığı bahanesi ile korkarak karşıki arazîye ve oradan istanbul'a dönmüş olan Bakî Beğ, Ballarino vâsıtasiyle ilk müzâkerelere başladı. Türkler Yeni Kan-diye kalesini yıkmak, Kandiye ve Suda arazîsini iade etmek istiyorlardı; fakat kaybetmiş oldukları Suda'ya mukabil, Pâdişâh için senelik bir hediye ve Kandiye'de bir yergi muhassıh konulması hakkını istiyorlardı. Venedik Senatosu bu tekliflere cevaben: Ele geçi-rilemez bir mevkide bulunmakla meşhur olan Suda kalesinin teslim edilemeyeceğini, eğer Kandiye'de bir vergi muhassıh bulundurulmasında ısrar edilirse, hiç olmazsa Hanya'da da bir Venedik konsolosu bulunmasına müsâade edilmesi gerekeceğini, senelik verginin 25.000 guruşu ve Pâdişâh için taleb edilen hediyenin 300.000 gu-ruşu geçmemesi iktizâ edeceğini bildirdi. îstanköy civarında bir deniz muharebesi vuku buldu ve bunda Venedik donanmasının Mısır donanmasından dört gemi ile yirmisekiz kayığı batırmış olduğuna dâir [152] alman haber müzâkerelerin kesilmesine sebep oldu (30 Eylül 1662).

Venedik'in görüşmeye memur ettiği, İstanbul'da bulunan ve tam bir hürriyete mâlik bulunsn Ballarino, bir aralık —yedi seneden beri Edirne'de mahbus olup bilâhare orada Ölen— elçi Capello'nun hâline uğramak tehlikesi ile tehdîd olundu [153].

[152] Brusoni, c. 2, kitab: XIX, s. 111. Rycaut. s. 122. Divân tercümanı Paul Omero'nun rûznâmesi. Lacroiz'nin Hitnât'ında (c. 2) bu hâdiseden söz edilmediği gibi, târihler de karıştırılmıştır. Çünkü s. 229'da 19 Mayıs 1662'de Köprülü Mehmed Pasa henüz sadrâzam olarak gösteriliyor. Halbuki Mehmed Pasa, 16 Ekim 1661 târihinde vefat etmişti.

[153] Rycaut. s. 123 ve 124; Ballarino'nun tehlikeli vaziyette bulunduğuna dair Dr. Nicolas Contarİnİ'ye mektubu.

İngiltere, Fransa, Transilvanya Ve Avusturya Memurlarıyle Diplomatik Müzakereler

İngiliz elçisi Winchelsoa, Britanya ile akdedilmiş olan kapitülasyonun yenilenmesine [154] ve Mora vâlîsi ile Atina'da yapılan anlaşmaya, İngiliz gemilerinin hiçbir muayeneye tâbi tutulmayacağına dâir bir madde ilâve ettirmeye muvaffak oldu. Ancak odun almak üzere bir İngiliz gemisinden Mora'ya çıkmış olduklarında, Türklerle kavga çıkararak içlerinden birkaçını Öldürmüş bulunan tayfanın bu münazaası araya £İrdi. Bu münazaa, İzmir'in bir bahçesinde vukua gelerek, sarhoş bir kısım asker İngiliz tacirlerinden birkaçını döğmek derecesine varmış ve İngiliz elçisinin ne kadar müş-kil bir durumda kalacağını anlatmıştı. Haleb valisinin yine bu milletten diğer tacirler hakkında uyguladığı tahkir edici muamele dahî, sefirin açmak niyetinde olduğu diğer müzâkerelere mâni oldu.

Du Pressoir ve Fontaüie isminde iki Fransız memuru Roboli'ye yazılmış kralın bir mektubunu hamilen, bu sırada payitahta çıka-geldiler. Sadrâzama ve zât-ı şahaneye yazılmış olan diğer yazılar da M. de La Haye'in uğramış olduğu muameleden dolayı tarziye talebine ve La Haye'e halef olmak üzere tâyin edilen oğlunun Dîvân-ı Hümâyûn'ca iyi kabul olur.up olunmayacağının sorulmasına dâir idi. Sadrâzam, kapitülâsyonlar mucibince yeni sefirin kabul olunacağı cevâbını verdi [155].

Transilvanya yeni prensi Apafy, manyalarından Jean Datzo vâsıtası ile, Küçük Mehmed Paşa'nın tahkirlerinden şikâyet ediyordu. Kendisine konulan pek ağır verginin indirilmesini; ve Transil-vanya'dan alınan arazî parçalarının geri verilmesini de istiyordu. îki hududun tahdidine dâir olan mesele için Gabriel Haller nâmında bir şahıs, Tamışvar valisi nezdinde müzâkerelerde bulunmakla görevlendirildi [156]. Diğer taraftan Apafy, bu konuda îngiliz elçisi Winc-helsea'mn müdâhalesini istedi; fakat bunun faydası olmadı; çünkü Dîvân-ı Hümâyûn'un Transilvanya'yı bir paşalık hâline getirmeyi ciddî olarak düşünmesi zamanı gelmişti. Zâten Avusturya İmparatorluk sarayının göstermiş olduğu husûmet tarzı, muharebeyi her an daha muhakkak bir hâle getirmekteydi.

Köprülü Ahmed Paşa, sadâret makamına geldikten ve Kemeny'-nin vefatından sonra, kendisinin memuriyetine ve Apafy'nin nasbe-dildiğine

[154] Reninger'in ve PanayottTnİn raporları.
[155] Bu dört kâğıt Rycaut'da dercedümiştir, s. 226 ve 227.
[156] Bethlen, Şerh, c. 2, s. 148. Ryeaut, s. 121. Apafy'nin Koczard ordugâhından 25 Eylül 1662 tarihli mektubu.

dâir Dük de Sagan'a malûmat vermişti [157]. İsmail Paşa da, Apafy'nin nasbim Dük'e haber vermek için Alî Çavuş'u göndermişti [158]; İstanbul'da namuslu Istiryalı Simon Reninger [159], Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında sulhu muhafaza için elinden geldiği kadar çalıştı. Müşaviri Beris, Viyana kabinesi tarafından Pâdişâh ile bir ön protokol yapmak müzakeresiyle görevlendirildi. Sadrâzam, yazılı bir cevâbta [160], Transilvanya'nın Osmanlı memleketlerinin bir parçası olduğunu beyân ederek [161] Beris'i, hududa serdâr olan ve teklif edilen anlaşma şeklini ıcâb ederse kabule mezun bulunan Alî Paşa'ya gönderdi. Lâkin Alî Paşa Beris'i dinlemekten imtina etti:

— «Bu elçinin Tamışvar*da ne işi var? İstanbul'a, hattâ Viya-na'ya geri dönebilir; Wardeift'ı bile müdâfaa edememiş olan İmparatorundan asla korkulmaz» diyordu [162].

Bunun üzerine Reninger, Viyana'dan bir sulh ahidnâmesi alarak (19 Temmuz 1662) kabul edilmesini sadrâzamdan rica etti. Bu husus, Dîvân-ı Hümâyûn'da ve sadrazam, müftî, reîsülküttâb, kâhya beğ ile yeniçeri ağasından mürekkeb gizli bir mecliste görüşüldü. Osmanlı Devleti, ne Transilvanya Prensi'ni seçme hakkından vazgeçmek, ne Heydükler'i salıvermek, ne de İmparator tarafından defalarca talep olunan Szekelhyd'i bırakmak istedi. Tamışvar Vâlîsi Alî Paşa, Szekelhyd'in eskiden Wardein kumandanı Rhedei'a âit bulunmuş olduğunu, Erlau'nun zabtmdan beri Karoly'nin bir Türk malikânesi olup Kallo'nun da aynı durumda bulunduğunu, War-dein'in hür olan Heydükler'inin kaleye âit olduklarım Dîvân-ı Hü-mâyûn'a bildirdi. Bundan dolayı hiçbir noktada anlaşma sağlanamadı.

Macaristan Üzerine Sefer

Ertesi baharda Macaristan üzerine sefer kararlaştırılmıştı. Pâdişâh ile sadrâzam Edirne'ye gittiler [163]. Sadrâzamın kayınpederi olup bir ay Önce

[157] Lettera del nnoro al Doca di Sajaıı.
[158] Lettera del Vezir di Bada tsmaübassa portata da Ali Clans li 30 Pennaro İKS.
[159] Simon Reninger a person sincere. free and öpen hearted, agreable o the nature of the Germans.» Rycaut, s. 105.
[160] Lettera di Ahmedbassa per il Beris tradatto in Vienna 18 Ghtgno 16668 da d'Asquier*
[161] TransİlvanİIa pateimoıdo ereditario degli İmperatori Ottomani.
[162] Beris'in raporu.
[163] Râşid târihine nazaran (s. 25), zâtı şâhâne Edirne'ye Venedik seferi niyetiyle gitmiş ve fakat Avusturya'nın düşmanca muameleleri üzerine Edirne'de yapılan bir toplantıda Nemçe üzerine gidilmesine karar verilmiştir. (Mütercim)

kapdân-paşalıkta Abdülkaadir Paşa-zâde'ye halef olan Kara Mustafa Paşa. kaymakam unvanı ile payitahtın muhafazasına bırakıldı (9 Şâbân 1073 - 19 Mart 1663) [164]. Bu seyahat, Pâdişâh'ın Edirne'ye dördüncü seyahati idi. Edirne'de sadrâzama serdâr-i ekrem unvanı verilerek, bizzat Pâdişâh tarafından başına iki sorguç konulduktan ve samur kaplı iki kürk ve murassa bir kılıç ihsan olunduktan sonra, Sancağ-ı Şerifi bizzat Pâdişâh'ın elinden alarak, mûtâd tantana ile hareket etti. Köprülü Ahmed Paşa Belgrad'a büyük bir alayla girdi [165]. Sağında beğlerbeğileri, solunda sancak-beğleri yürümekte ve bunların önünde çavuşlar, müteferrikalar, defterdar paşa bulunmaktaydı. Eskiden cebecibaşı ölüp son olarak sadrâzam tarafından defterdarlığa getirilmiş olan bu zât, zahire ve harb mühimmatı tedârikinde gösterdiği sür'atle o makama kendisinin seçilmesinde isabet edildiğini isbât etti. Sadrâzamın iki kardeşi, Mustafa ve Alî Beğ'ler, atının Önünde gidiyorlardı. Sadrâzam ve serdâr-ı ekrem, ordunun birçok erkânı kendisini tâkîb etmekte olduğu halde —kendisini alkışlamakta bulunan— sipâhî ve yeniçeri safları arasından otağına girdi [166].

Avusturya Murahhasları İle Müzakereler

îki gün sonra, Belgrad'a gitmeye hazır bulunan İmparator murahhasları ile görüştü: Bu murahhaslar, Baron Goes ile Tamışvar7-da Alî Paşa ile müzâkereye başlamaya çalışıp başarılı olamamış olan Beris idi. İstanbul'da mutâd olarak mukîm elçi bulunan ve bu sefere de refakat eden Reninger'i [167] de kabul etti. Avusturya Im-paratoru'nun Transilvanya hududunu geçmesinden, Szekelhyd'i is-tîlâ etmesinden ve Kanije yakınında Serinwar kalesi yaptırmış olmasından şikâyetle, Szekelhyd'in tahliyesini ve Serinwar'ın yıkılmasını talebe etti. Dük de Sagan'a verilen cevap, bu talebler üzerine oturtulmuştu. Lâkin bu cevap ancak iki gün sonraya; Essek'e varışa te'hir edildi [168]. Sadrâzam, Baron Goes'ü —121.600 adam, 123 sahra ve 12

[164] Pâdişâh İstanbul'da iken sabık Budin muhafızı İsmail Paşa kaymakam olmuştu; Nemçe seferi Edirne'de kararlaştırıldıktan sonra Mustafa Pasa kaymakam olarak tftytn eâSdL

[165] Ortelius Redivius'un târihinde bu seyahatin Martin Mayern tarafından yazılmış tafsilâtı vardır. Nuremberg, 1665; 2 cild, s. 248. Bunun Agia Moghtanj dediği, Acem oğlanlarıdır. Hoswader, kapı çuhadarı; Belgrad Mofe ve Sc-houfti'si dediği Belgrad molla ve müflisidir.

[166] Bu giriş, Ortelius Redivius'ta (c. 2. s. 248 ve 249) ve orta boyda diğer bir eserde tasvir edilmiştir. Mezkur eserin adı sudur: Türklerin Birinci Vezirin Emriyle 8 Haziran 1663 Târihinde W«fe«rirarg Adlı Rum Şehri Yakunnda Kâin Olup fcdytizbin Askere İçtlmâgâh Otöngn Rivayet Olunan Ordugâhın* Muhteşem Girişleri, 166$.

[167] Râşid'de bu Reninger «kapu kedhudâsı Zengen», Baron Goes «Gos Hakimi . Cuvazern.dir- (s. 31).

[168] Rfişid (s. 28 ve 29); Cev&türu't-Tevârth; Bafdn Goea'e refakat eden Tullio Miglİo'nun Belgra^

muhasara topu ile 60.000 deve ve 10.000 katırdan mü-rekkeb ordusunun bütün heybetini bir bakışta gösterebilmek için— bir tepenin üzerine çıkarttı.

Onbeş gün sonra, sadrâzamın Essek'e girişi ve împarator'un iki murahhası Baron Goes ve mukîm elçi Reninger ile ikinci mülakatı vuku buldu. Reîsülküttâb, kâhya ile yeniçeri ve sipahi ağalarının hazır bulundukları bu mülakatta, sadrâzam Szekelhyd'in terkinden ve Serinwar'ın yıkılmasından başka, —sulbün devamım samimiyetle arzu etmediğinin alenî delili olarak— Kanunî Sultân Süleyman zamanında tâyîn edildiği gibi [169] senelik 30.000 altın vergi ödenmesini istedi. Avusturya murahhasları bu taleblerden ilk ikisini hükümetlerinin nazar-ı dikkatlerine arz edeceklerini vaad ettiler; fakat üçüncüsüne gelince, bunun împarator'a tebliğini üzerlerine alamayacaklarını açıkça söylediler.

Ordu Essek köprüsüne doğru yürürken, sadrâzam Kırım Hânı'n-dan bir mektup aldı. Hân'a, az bir müddet Önce, çavuş-başı Aîî Ağa ile mutâd olarak «tîrkeş bahâsı» olmak üzere 10.000 altın gönderilmişti. Buna cevap olarak Hân, 100.000 kişilik bir Tatar ordusunun oğlu Ahmed Giray kumandasında yakında gönderileceğini bildiriyor ve müteakiben 15.000 Kazak'tan mürekkeb bir fırkanın da geleceğini vaad ediyordu [170].

Yine bu sırada Budin Vâlîsi Siyâvuş Paşa biraderi Hüseyin Pa-şa'dan bâzı bilgiler alındı ki, ihtiyar Köprülü, Ölüm döşeğinde bu Hüseyin Paşa'yı hududun en yiğit muhafızı olmak üzere oğluna tavsiye etmişti. Bu haberler üzerine Budin'e yönelindi; împarator'un murahhasları da oraya gönderilmişti.

Budin'de toplanan bir askeri mecliste (17 Zilhicce 1073 - 23 Temmuz 1663) sadrâzam, Raab (Yanık-Kale), Komorn (Komaran), Uj-war (Uyvar) diğer adıyla Neuhausel kalelerinden TJyvar*m kolayca zabtının mümkün olduğunu ve împarator'un ikinci veziri orada bulunduğu için, zabtından çok büyük faydalar ve zengin ganimetler

hâsıl olacağını söyledi [171]: Şurasını gözler önüne serdi ki, Raab'a girmek müşkil olduğu gibi, Kornom da geniş ve su dolu hendeklerle müdâfaaya

---

Konferansı'na ve Osmanlı ordusunun ahvâline dâir otta boyda oniki sahîfelik zabıtnamesi. Viyana, 21 Haziran 1663, Ortelius Redi-vius, s. 250 ve 251.

[169] Râşid (c. 1. s. 32). İmparatorun mektubu Cev&hirfi't-Tev&rlh'te ve Reninger ile Goes'in raporlarında vardır. (R&şid'de. s. 31'de, Avusturya başvekilinin sadrâzama mufassal mektubu vardır.)

[170] Râsid (s. 34). CevâhMVTevartB'te Kırım ü&nı'mn oğlu Ahmed Gİray'ın mektuplarına batanız-

[171] Râ$İd, (s. 34). Râşid, askeri meclisin 10 Zilhicce'de, CevâhîrÖ't-Tevârlh 17 de toplandığını yazıyor-Ortelİus'un zannına göre biri 10, diğeri 20'de iki meclîs toplanmıştır.

hazırlanmıştır.

Beş gün sonra murahhaslar tekrar sadrâzamın çadırına çağrıldılar. Serdâr Alî Paşa'yı Şâm beğlerbeği Mustafa Paşa ile reîs efendiyi hazır buldular. Sadrâzam mevcut değildi. Fakat şüphesiz ki çadırın perdeleri arkasında gizlenmişti. Alî Paşa, sadrâzam nâmına söze başladı: Ya Sultân Süleyman zamanında yapılan anlaşma mucibince senede 30.000 altın, yâhud Koca Murad Paşa zamanında kabul edilen şartlarda olduğu gibi bir defada 200.000 florin (kara gu-ruş) verilmek üzere, barış teklif ediliyordu. Szekelhyd'in tahliyesi ve Serinwar*ın terkedilmesi teklifleri hakkında sözlerim söylemiş bulunan murahhaslar, bu defa efendilerine keyfiyeti arz etmek üzere bir mühlet istediler. Çünkü Osmanlılar şimdi Transilvanya kalelerinin yıkılması ile iktifa etmeyip, bunların kendi ellerine teslimini taleb ediyorlardı. Alî Paşa, ondört gün müsâade verdi; bu müddet zarfında Osmanlı ordusunun Ujwar üzerine yürümekte devam edeceğini bildirdi (24 Zilka'de 1073 - 30 Temmuz 1663) [172].

Osmanlı Ordusu Uyvar Üzerine Yürüyor

iki gün sonra ordugâh kaldırıldı, asker Gran (Estergon) üzerine yöneldi. Sadrâzam bu kalenin önünde bir kale yapılmasını emretmisti. Lâkin tamamlanması için dört gün beklemeye mecbur kaldı. Yeni ayın ilk günü (1 Muharrem 1074 - 5 Ağustos 1663) serdâr Alî Paşa ve Mehmed Paşa, 8.000 kişi ile nehri geçtiler. Neuhausel (Uy-var) kumandanı Kont Forgacs, yanlış bir rapora aldanarak ve köprüyü ortasından kırılmış zannedip tam fırsattır diyerek, nehir ile ordunun bakıyyesinden ayrılmış bulunan Türkler'e hücum etmek üzere, 8.000 Hüsar, yâhud Heydük, 8 süvârî bayrağı, piyadeden oluşmuş 500 asker ile, kaleden bir hücum hareketi yaptı. Parkan'da bulunan Türkler, düşmanın yaklaştığını görür görmez —onları iyice kandırmak için

[172] Râgid'de (s. 3&37) yazılı tafsilâta göre, elçiler Alî Paşa'ya; «Akçe îtâsı mutasavver değildir; fakat bize onbeşgün mühlet veriniz; siz Budin sahrasında durunuz; biz Erdel'i tahliye ve Kanije yanındaki yeni kaleyi hedm ettirelim- demişler; AH Paşa «Siz vakit kazanmak istiyorsunuz» diyerek bu müsâadeyi vermemiş olduğu hâlde, müteakiben, otağ arkasından bu konuşmaları dinlemekte olan sadrâzam içeri girerek, elçilere hitaben; «Meramınız tecdîd-i suttı ise Erdel'in tahliyesi ve yeni kalenin hedmî ile birlikte ya otuz-bin altını yâhud ikiyüzbin guruşu vermeğe razı olunuz. Mukaddema para bahsi yoğidi diye İ*tirâz edemezsiniz; çünki bu kadar masraf ihtiyarı île buralara kadar geldik; artık burada İstanbul'da söyleşildiği üzere sulh olunamaz, demiş. Elçiler «Hediye nâmıyle bir mıkdâr şey deseniz belki çâresi bulunurdu; fakat nakid akçe îtâsina çâsârımızın hiçbir veçhile rızâsı yok-dur» cevâbını vermişler. Bunun üzerine Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa artık görüşmelerin uzatılmasına ruhsat vermiyerek elçilere: «Siz gidiniz, istirahat ediniz; biz de yolumuzdan kalmıyabm; mukadder ne ise zuhur eder» demiş ve elçileri Budin kalesine göndermiştir. (Mütercim)

kaldırılmış bulunan— köprü dubalarını yerlerine koydular; îbrâhîm ve Kaplan Paşalar kumandasında 20.000 kişi nehri büyük bir süYatle geçtiler ve serdâr Alı Paşa ile Mehmed Paşa'-nm askerine iltihak ederek Macar ordusuna hücum ettiler ve külliyen mağlûb eylediler. Macarların yarıdan fazlası harb meydanında kaldı. Forgacs, Neuhausel'e zor kaçabildi. Palfy, Yukarı Macaristan'dan gelmekte olan palatine ancak iki süvârî ile katılabildi. 700 esir, öküz ve domuz gibi bizzat sadrâzamın huzurunda kılıçtan geçirildi veya boğuldu; içlerinde Rüblad ismindeki zabitlerle Baron Weles dahî mevcûd olan 344'ü Budin'e gönderildi. Sadrâzam her esir için kırk elli ve her baş için yirmibeş otuz guruş verdi.

Uyvabtn Zabtı

Muharebenin devamı müddetince Köprülü çadırından çıkmamıştı; lâkin ceng sona erince Parkan'a (Ciğerdelen) müteveccihen hareket etti ve Uyvar yolu üzerinde Szitva ve Nitra köprülerini tâmîr etmesi için Alî, Mustafa, Gürcî Mehmed Paşalardı o gün gönderdi. Yirmibeşten fazla mektubu hâmil bir? ulak tutuldu: Bu mektuplar Novigrad ve Ujwar*da kumanda etmekte olan zabitlere verilen tâ-lîmâtlan ve acemiliğinden dolayı Forgacs'a yapılan tevbîhleri bildiriyordu [173]. Sadrâzamın bir mektubu Forgacs'a Neuhaeuserin teslimini teklif etti (13 Muharrem 1074 - 17 Ağustos 1663). Bu mektup şu mealde idi:

«Pâdişâh-ı rûy-i zemin hazretlerinin serdâr ye sipehsâ-lârı sadrâzam, Forgacs'a İlâm eder ki: Uyvar*ı halîfe-i müslimîn nâmına teshir etmek için yer götürmez askere mâlikdir. Eğer Macarlar bi't-tavvel-rizâ kal'a^ı teslim ederlerse mâl ve canlarına ilişümeyacekdir. Teslim etmedikleri takdirde, Hâlık-i zemîn ve âsiimân olan Mevlây-ı Müteâl şâhid olsun ki, cümlesi kılıçtan geçirilecektir. Macarlar kendilerine Pâdişâhın ne kadar şefkat etmekde olduğunu bilseler, uğrunda evi adlarını kurbân ederler. Ve's-selâm...» [174].

Kalede Türkçe bilir kimse olmadığından, mektubu getiren iki adama Macarca'ya tercüme etmeleri rica olundu. Forgacs bu tercümeyi okuduktan

[173] OvâhİrttVt-Tevârlirte kayda göre, tutulan mektuplar arasmda şunlar da vardı: 1) Neuhaeusel kumandanı LocateDi'ye {s. 50); 2) MontecuccoU'den Por-gacs'a (s. 51); 3) Plo alayı kumandanına (s. 51); 4) Meclîs reîsi tarafından Lewenz, Neuhaeusel ve Novigrad şehirlerine yazılmış mektup; 5) Kont Harrach'tan Novigrad Alman kumandanına; 6) Neuhaeuserde Marki Gra-na'ya. (Mektuplar, Müslûmanlar'ın hücumundan tam mânâsıyle sakınılmak gerektiğini bfldirivordu; RAsid, s. 41. <Mütercim)

[174] Bu mektup, CevâhİrfiVt-Tevârlh'te (s. 56) ve Ortelius'ta (s. 267) dercedil-miştir.

sonra:

— «Efendinize söyleyiniz ki, kale benim değildir; teklifleri hakkında bu gece müzâkere edeceğiz, yarın cevâbımı alır» demekle iktifa etti.

Gece metris açıldı ve ertesi sabah namaz vakti, Tanrı'nın himayesine mazhar olmak için kurbânlar kesildi. 22, 35, 48 ve 64 lib-relik büyük çapta toplar kalede gümbürdemeye başladılar. Arslan Paşa, lâğımcılarla birlikte Nitra suyunu, Neuhausel hendeğine götürmekte olan su yollarını keserek yeraltındaki su yollarını kuruttu (23 Muharrem - 27 Ağustos 1663) [175]. Kırım Hâm'nın oğlu Ahmed Giray 100.000 Tatarla geldi; hemen müteakiben kardeşi Mehmed Giray 20.000 Kazakla göründü. Ahmed Giray bir kılıç, bir hançer, bir tîrkeş ile mücehhez olarak arkasında samur kürk vardı; kardeşi baştan ayağa sırmalı bir kaftan, kırmızı bir kontuş, bir samur kalpak giyinmişti. Kazak hatmanı da kontuş ve kalpağı ile farke-diliyordu. Boğdân ve Eflâk voyvodaları askerlerini tâkîb ediyorlardı [176].

Montecuccoli'nin kale imdadına göndermek niyetinde bulunduğu fırkanın yolunu kesmek için Kaplan Mustafa Paşa, Nitra'nın diğer tarafına geçme enirini aldı. Muhasara ordusu pek şiddetli ateş ediyordu; lâkin mermilerinin büyük bir kısmı isabet etmiyordu. Kale-dekiler ilk günlerde muhiti en aşağı üç karış gelir 700 gülle topladılar. O zamana kadar kale etrafındaki kulelere henüz taarruz olunmamıştı. İstihkâmlardan atılan bir güllenin isâbetiyle Türk ordusun-daki topların en büyük çaplısı parçalandı. Bu top Brunswick'te dökülmüş ve «hisâr-şiken» ismiyle adlandırılmıştı. Sadrâzam, silâh altında bulunmayanları veyahut metrislerde çalışmayanları dört kısma ayırdı ve bunları nöbetle kale üzerine toprak sürmekte kullandı. Kendisi, kâhyası ile kapı halkından tertiblenmiş olan birinci takıma riyaset etti. Defterdar paşa, bütün dîvân kâtibleriyle ikinci takımı teşkil ediyordu. Üçüncü nöbette müteferrikalar, çavuşlar, si-pâhîîer ve silâhdârlar, dördüncü nöbette de orduy-ı hümâyûnda bulunan halk görevli bulunuyorlardı. Budin muhafızı vezîr Hüseyin Paşa bunlara nezâret

[175] Râşid'den telhîs (s. 43): «Dûşmân muhasaradan önce kalenin bir canibinden akan Nitra suyundan hendek içine doğru büyük bir hark açmıştı; dflimâ oraya su akardı. Serdârın fikri ve emriyle Can Arslan Paşa lâğımcıları v&-sıtasıyle bu harkı ibtâl ettikten başka, hendeğin beri tarafında mfinasib bir yeri kazdırmağa başladı. Zemîn hendekten bes-on zira' derin kazıldıktan sonra, kale içindeki suyu oraya akıttılar. Bu suretle hendek susuz kaldı.» (Mütercim)

[176] Hammer. burasını Râşid'den yanlış tercüme etmiştir. Sadrâzam, Ahmed Giray Sultânı otağında kabul ettiği zaman, ona kendi hazinesinden bir alfan kılıç, bir mücevher tîrkeş, bir mücevher hançer. Ur samur kürk verdi. Müteâkiben kardeşi Mehmed Giray Sultân onbeş-yiimibin kadar Kazak İle gel' diginde, ona da bir dtbâ kaftan, bir sırmalı çaprasth kontuş, bir samur kalpak, yanındaki hatmanlara birer kontuş, birer kalpak ihsan etti. Bundan sonra Buğdan voyvodası kendi askerleri üe geldi. s. 44. (Mütercim)

edecekti. Gece gündüz davul, zurna, trampete, dümbelek çalınıyordu. Her gece sadrâzam metrisleri dolaşır, lâğımların istihkâmlara kadar ulaştırılması için lâğımcıları teşvik ederdi (15 Safer 1074 - 18 Eylül 1663).

Sierot burcu tarafında bir ev yandı ve bunun üzerine bir paşa ile iki takım asker gelerek, kaledekilere tekrar teslim teklifinde bulundular. Dört gün sonra (19 Safer - 22 Eylül) Fredericlt burcu üzerine umûmî bir hücumda bulunuldu [177]. Ertesi gün Torg&cs burcuna, daha ertesi gün tekrar Frederick burcuna hücum edildi. Türkler burcun zirvesine çıkmış bulundukları halde, muhafızlar onları ric'at ettirmeye muvaffak oldular. Bu yeni hücumda Marki Pio da, Marki Grana da yaralandılar. Türkler, Sierot'un önünde yaptıkları istihkâm hemen hemen burcun yüksekliğine varmış, olduğu için, bundan istifâde ederek kale muhafızları üzerine şiddetli bir ateş açtılar. Umûmî bir hücum hazırlığı görüldü, fakat mahsurlar bunu beklemediler. Macarlar ve Almanlar, kumandanları olan Marki Pio ile Forgacs'ı, sekiz maddelik bir teslim mukavelenamesini imzalamaya mecbur ettiler (21 Safer 1074 - 24 Eylül 1663).

Bu mukavelename, mahsurların can emniyetini, ordugâhtan geç-meksizin ve Tatarlar tarafından soyulmak tehlikesine uğramaksı-zın çekilip gitmelerine izin verilmesini te'mîn ediyordu. Kendilerine 1.000 araba verilecek, Neuhausel (üyvar) muhafızlarının vazifelerini son dereceye kadar îfâ ettiklerine dâir sadrâzam tarafından İmparatorca bir mektup yazılacak, bütün mahsurlar çıkmadıkça ga-libler kaleye giremeyecek, vatandaşları ile beraber gidemeyecek olan yaralılar sıhhatlerine kavuştuktan sonra istedikleri tarafa gitmekte serbest olacaklardı. Velhâsıl, Macar muhafızları davul çalarak [178] çekilip gittiler (25 Safer 1074 - 28 Eylül 1663) [179].

---

[177] Bu burç, Rycaut'un Rampire of the fort Frederic eserinde tarif edilmiştir. s- 143.

[178] Kaledekiler, sekiz madde teklif etmişlerdi: 1) Mal ve can emniyeti. 2) Ordu içinden geçmemek ve Tatarlar'ı görmemek, 3) Bin araba verilmek, 4) Çâ-sâr'a mektup, 5) Düşman çıkmadıkça kaleye girilmemek, 6) Kâfi miktarda zahire verilmek, 7) Yaralıların sonra salimen iadesi, 8) Davul döğüp bayrak açarak gitmek. Sadrâzam: «Fakat bir günlük zahire ve dörtyüz araba veririz; eğer utanmazsanız davul çalıp bayrak açınız. Diğer taleb ettiklerinize de müsâade olunur fakat kökleri, kale bedenlerini bugün zabtet-meliyiz» cevâbını verdi. Teslîm, bu şekilde kararlaştırıldı. Râşid, s. 48-48. (Mütercim)

[179] Râşid ve CevâhİrfI't-Tevfirilı, Cevahir, Ortelius'tan ve Lâtince yazılıp Alman-ca'ya tercüme olunan aşağıdaki eserlerden ziyâde tafsilât verir; 1) Journal der A. 1663 von den Torken bloqnlrten, nnd emflich anch erobertea Oberun-garischen Vestung Uywar öder Nenhausel, 6 f., in-4. 2) Verzeiehniss, was slch taglich von 15. Angust 1663, da er in diese Festnng kommen, bls zar Ubergabe ergebcn, von Johann Pfeger aus den lateinischen fibersetzt, 1663-3) Aussage efaes franzosichen Renegaiens, welcher anheat den 23 Aag. des 1663 Jars von dem türklschen Lager, so jenselts des Flusses Neotra ton das Dört Udkr gechlagen, freiwillig hennte nach Nenhânsel kommen. 4) Estract des Schreibens des Hm. General Sporkens, ans dem Haupflager Losls vom 29. Angust 1663; anch andere Schreiben von den listigen nnd nngevonlicben Stratagemen der Türken gransamen Wnİten nnd Tyranisfe-en, 1663-4. 5) Fled-zug, der törMsche, d. 1.

Kalede 40 top ve 14.000 kile un bulundu. Dört gün sonra Cuma namazının edası münâsebetiyle Uyvar*ın iki büyük kilisesi camie çevrildi. Yeniçeri, sipâhî, cebeci, topçu, azab, martolos askerinden seçilmiş olan 4.000 kişi kalenin muhafazası için görevlendirildi. Bunların senelik tahsisatları 3.800.032 akçeyi buluyordu. Sadrâzam, ci-vardaki palangalar muhafızlarına, affedildiklerine dâir mektuplar yazdı,

îşte Uyvar ethi, Sitvatorok anlaşmasının mütemadiyen yenilenmesiyle yarım asırdan beri gecikmiş olan Macaristan aleyhine düşmanlığın ilk vak'ası olduğu için, bütün Almanya'da geniş akisler yapmıştır. Avusturya İmparatorluğu memleketlerinin Türkler tarafından istilâsına dâir hiçbir zaman bu sene ile bundan sonraki seneler zarfında çıkarıldığı kadar eser, mevâiz (nasihat kitapları), rûz-nâme, keşfiyât, nasihatler, teşvik eserleri neşredilmemiştir [180]. Uyvar kalesine o kadar üstün kuvvetlerle hücum edilmiş, muhasara o kadar şiddetle idare edilmiş, o kadar çok sürmüştür ki, bugün bile Avusturya - Macaristan'da (tabiî ki Hammer zamanında) çok gayret gösterildiğinden ve sarsılmaz bir mukaavemet gösterildiğinden bahsedilmek istenirse: «Uyvar önünde bir Türk gibi» derler.

Reîsülküttâb'ın Ve Damadının İdamları

Uyvar*ın zabtından dört gün (ondört gün?) önce, sadrâzamın metrisleri kontrol ettiği bir sabah, Valide Sultân'ın müşaviri ve sırdaşı olup Köprülü Mehnıed Paşa'nın sadrâzam olmasına sebep olmuş olan reîsülküttâb Şâmî-zâde ile kayınpederi [181] Kadı-zâde îb-râhîm Paşa —ordunun hayretine mûcib olarak— îdâm olundular (9 Safer 1074 - 12 Eylül 1663). Bu îdâmı yorumlamak için o zamanın Avrupa müverrihleri, tab'an sulha meyilli olan Şâmî-zâde'nin bu muharebeye muhalif bulunmuş olduğunu zannetmişlerdir

---

warhafter Bericht von der tflridschen Armee, welche *•*<* wie vtele Passen solche gefnfret, wie strak dleselbe von Beigrad ab-'
marschıert nnd was mit solcher bls zn des kays. Legates R. di Goys Abreise pasiert, samt einer liste derer im Forgacrischen Treffen (1663) gefangenen Chrissten. 16644. Rycaut, KnoUes'te (s. 141). MontecucooH, c. 2, s. S0. (Evli-yâ'nın 6. cildinde dahi birçok tafsîlât vardır. Şu târihi bizzat Ahmed Paşa söylemiştir: «Allah muin oldı, feth eyledük Uyvân>-1074..Hadlka, 107. (Mütr)

[180] Kısaca: Türklerin Knvvetlnin Allah'a Bâziçe Olması, yfihnd Türklerin Muharebesi ve Hıristtyanlar'ın Mozaffertyeti, Lassenius'un eseri, yirmibir mek-tub şeklinde ayrılmış; Târkler'in Yaklaşmış Obuası ile Tehdld Edildiğimiz Kaçınılmaz Tehlike, 1663; Çağdaşlarımızın Düşünmeleri lehi Arz EdUrniş Bin Siyasi ve Târihi Mülahazalar, WİttenberG, 1663; Tttrkler'in Muharebesine Dâir Namusla ve Tarafsız Mülahazalar; vesaire.

[181] Kadizâde İbrahim Paşa, Şâmi-zâde'nin kayınpederi değil, damadıydı. {Mütr.)

[182]. Vakıa mukîm elçi ile beş gün sonra Şâmî-zâde'nin ve Kadı-zâde İbrahim'in başlarının iki hâinin kesik başı olarak gönderilmiş bulunduğu Budin*deki Avusturya murahhasları, Şâmî-zâde'nin sulh-sever hislerle mütehassis olduğuna şehâdet ederler [183]. Ancak biz Türk müverrihlerinîn ifâdesine daha ziyâde îtimâd ederiz: Bunlara nazaran Ahmed Paşa'ya, Mehmed Paşa ve îbrâhîm Paşa hakkındaki kadar sevgi beslemeyen Şâmî-zâde, zât-ı şahaneye İbrahim Paşa'nın Ahmed Paşa yerine tâyin olunmasını teklif etmişti. Sadrâzam bundan haberdâr olur olmaz, kendisinin azline dâir olan rivayetten doğacak müşkülâtın işlerin akışına fena yolda tesir edeceğini Pâdişâh'a derhâl bildirerek, bu şayiaya hemen son verilmesi lâzım geldiğinde ısrar etti: İşte böyle kararlaştırıldı ve uygulandı; Şâmî-zâde feda edildi [184],'.

Sadrâzamın kardeşi Uyvar'm zabtını haber alarak Budin'e gitti; orada aralıksız üç gün donanma yapıldı [185]. İstanbul'da ise şenlik yedi gün sürdü; Forgacs ordusundan alınan 700 ve diğer zabtlar-da ele geçirilen diğer 300 esir zafer armağanı olarak gezdirildi. Bu talihsizler arasında Jean Aur da

---

[182] Yalnız Rycaut (s. 135), hakikî sebebini zikreder ki, bu konuda Osmanlı müverrihleri ile aynı fikirdedir.

[183] Bilmeyiz ki müstakim olan ve dâima sulhu tavsiye eden bu adam bu kadar ser! ve nâgehânl bir suretle niçin îdâm olunmuştur?» Goes ve Reninger'in Budİn'den 19 Eylül 1663 tarihli raporu.

[184] Bu îdâmın şahidi olan Evliyâ'dan hulâsa: «1074 Safer'inİn dokuzuncu günü sabahı, Kadı-zâde Îbrâhîm Paşa sabah namazını kıldıktan sonra, çavuşbaşı Îbrâhîm Ağa ve muhasebeci Gürcî Mehmed Efendi'nin gelmeleriyle kahvaltı etmeye başladılar. Müteakiben bir başı telli piyade dîvân çavuşu geldi; paşayı sadrâzam tarafından davet eyledi. Paşa, çavuşbaşıya, Mehmed Etendi'-ye, bana: «Siz oturunuz, kahvaltınızı yiyiniz; belki ben de gelirim» dedi. Mehmed Efendi: «Sâhibsiz çadırda ne yapacağız? Biz senin gül cemâlini görmeğe geldik, biz de gideriz» diye nâz ederek, paşanın ısrarı üzerine kaldılar. Paşa gittikten sonra ben çıktım, metris yollarından yürümeğe başladım. Serdâr Ali Paşa'nın metrisine gelmisûn; Alî Paşa'ya İbrahim Paşa'nın davet olunduğunu haber verdim; rengi bozuldu: «Bizi de şimdi sadrâzam isteyecektir, Allah hayr eyleye» dedi. Hakîkaten o da hemen çağrıldı. Ben müte-ferrika-başının tabyasına gittim. Baktım ki reîs Şâmî-zâde İle Kadı-zâde Îbrâhîm Paşa; sadrâzamın huzuruna götürüldüler. Ben bir tarafta gizlenmiş, dinliyordum; reîs efendinin şöyle söylemekte olduğunu işittim: «Hâşâ! Bu mektubdan haberim yoktur. Devletli vezir, oğlum, efendim, bu düşman işidir; inanma!» Sadrâzam: «Ya bu mühür senin değil midir? diye sordu. Reîs: «Mührümü taklîd etmişler» dedi. Sadrâzam hiddetle: «Sen bunu saâdetU pâdişâhıma gönderdin, o da bana gönderdi. Niçin böyle hilâf-ı vâki' yazdın? Niçin 'İbrâfetm Paşa Usturgun'da ibtidâ düşmanı kırmamış olsa Sancağ-ı Şerif giderdi. Vezîr gençtir, iş görmemiştir, mühüre lâyık değildir, mühüre lâyık îbrâhîm kulundur' diye yazdın?» dedikten sonra, idamını emretti. Müteakiben İbrâhîm Paşa'nın sadâsını ve bir de reisin: «Devletli beni Öldür, ben ihtiyarım, lâkin ibrahim oğlumu azâd et!» dediğini işittim. İkisini de dışarı çıkarıp dağlar gibi yığılan toprağın arkasında boğdular ve oraya defnettiler. Ben oradan koşa koşa lbrâhîm Paşa'nın çadırına geldim, meğer sabahleyin gfil yfizânfi görmek Üzere gelen çavuşbaşı ve Mehmed Efendi, paşanın azimetini müteâkib, bütün emvalini muhafaza altına almışlar.»
Evliya Çelebi, îbrâhîm Paşa'nın müntesiblerindendi. Pasa'dan yağma
edilen eşyadan çavuş-başı. Evliya'yı da hissedar etmiştir. Sonra Evliya, eski
dostu olan sadrâzam kâhyası İbrahim Ağa'ya intisâb etmiştir. EVliyâ Çelebi Seyâhat-nâmesi, c. 6, s, 330-333. (Mütercim)

[185] Donanma'ya Rycaut cdunelma» der. Neuhaeusel'in zabtı hakkında birçok vekaayi-nâmelerden mâada, Zfibde'de (va: 165), o vakit sadrâzamın dîvân efendisi olan şâir Süleyman Efendi'nin ayni vak'aiara dâir raporu bulunu

bulunuyordu ki, sonraları Yediku-le'de geçirdiği bir senelik mahbûsluk hayâtının elemlerini kaleme almıştır.

Uyvar, Papaz Paul Wardaî tarafından kale hâline konulmuş, Bethlen ve Homonai tarafından çıkarılan karışıklıklar üzerine Türklerin idaresi altına geçmiş, tekrar Macarlar'a intikal eylemiş, sonra altı defa yaralanarak bu kale önünde ruhunu teslim eden îm-parator askeri kumandanı Bouquoi tarafından .boş yere muhasara olunmuştu. Bu defa altıncı bir muhasaraya uğramıştır. Ele geçirilmesi, büyük te'sirlere yol açtı: Zîrâ Macaristan'ı Osmanlılarca karşı koruyan mevkilerden biri idi. Osmanlı hilâl ve sancakları, o zamana kadar Hristiyanlık'ın zabtedilemez sayılan Forgacs, Sierot, Frederick, Boheme, Ernest, İmparator adlı altı burç üzerinde görünmüş, kilisede İsa'nın dîni yerine Hz. Muhammed'in dîni kaaim olmuştur. Neuhaeusel'in zabtı, 1663 târihinde, yâni Macar ve Sırplar*-ın ilk defa olarak Türkler aleyhinde ittifakıyle vukua gelerek Sırp-lar'in hezîmetiyle neticelenen ve Macaristan kralı Louis'in harikulade bir suretle firarından dolayı Mariazel Kilisesi'nin kurulmasına sebep olan Mariza muharebesinden üç asır sonra, fena bir alâmet sayılmıştır.

Apafy Osmanlı Ordugâhında

Bu vak'adan sekiz gün sonra, Transilvanya Prensi Apafy'nin Osmanlı ordugâhına geldiği görüldü. Apafy, ilk defa vuku bulan davete, Osmanlı ordusunda bulunan ve kendisine muarız olduğu söylenen Gariel Haller*i emirlikte rakibi olarak bulmak korkusuyla icabet etmemişti [186] Ancak sadrâzam tarafından tekrar davet edilmesi ve ordugâhtan dönen enternons Batzo, Ladislas Ballo ve Va-lantin Rilvasi tarafından tatmin olunması üzerine, nihayet Uyvar önlerindeki ordugâha geldi. Gabriel Haller, Moldavya vç JSflâk prensleri, refakatinde 60 çavuş olmak üzere çavuş-başı tarafından kabul olundu. Bu İyi kabulden cesaret alarak, iki ay ordugâhta kaldı ve bu müddet zarfında kendisi ve maiyyeti için gerekli yiyecekler verildi; lâkin sadrâzam, hergünkü vaadlerine rağmen, yazılı bir mukavelenâmeye (ahîdnâmeye) nâü olamadı. Apafy'nin veda mülakatından istifâde ederek Gabriel Haller de gitmek için izin istedi. Sadrâzam cevaben bir tebessümle iktifa etti. Apafy ile birlikte gittiler. Ancak Estergon'da Tuna köprüsüne varır varmaz, dolu dizgin tâkîb etmekte olan Tatarlar yetişerek

[186] Tafsilât için Jean Bethlen'in Tnuuuvany» TArlhl'ne bakınız, s. 27 vd.

Apafy'nin muhafızlarına hücum ettiler. Eğer Apafy, köprüyü tutmakta olan sallardan birinin üzerine sığınmamış olsaydı, onu da Tuna'ya atacaklardı. Çatışma esnasında kendisini nehre atmış olan mareşal yardımcısı Nalatzi'yi kurtarmak için çok zahmetler çekildi. Bunlar geceyi Nemeth'te geçirmek niyetiyle hareket ettikleri halde, Türk süvarisi Gabriel Hal-ler'i, firar etmiş olmak töhmetiyle yakaladılar. Sadrâzamın huzuruna götürüldüğünde, masumiyetini isbât için bir söz söylemeye ve sefîr olmak sıfatıyle kendisini taarruzdan masun bulunduran milletler hukuku hükümlerinden söz etmeye vakit bulamaksızın îdâm olundu.

Lewenz, Neutra Ve Novigrad1n Zaptı

Apafy'nin gelişinden az sonra kapıcılar kâhyası da ordugâha gelmişti. Sadrâzama hitaben iltifat dolu bir hatt-ı hümâyûnla bir kılıç, bir sorguç, bir samur kürk, bir hil'at getirdi. Mûtâd üslûbla yazılmış olan hatt-ı hümâyûn [187] :

«Sana ve ol sefer-i zafer-eserde uğr u dîn ü devletlimde taş yastanup toprak döşenüp ceng iden gaazî ve mücâhid kullanımın vazı* ve şerifine ve sagîr ve kebîrine nân ü ni'me-tüm helâl olsun ve cümlenüz ber-hûrdâr olasınuz». sözlerini ihtiva ediyordu.

Uyvar'ın zabtının ertesi gün sadrâzam, o civarda bulunan Le-wenz, Novigrad, Neutra, Freistadtl, Schintau [188] kale ve palangalarına teslîm teklifinde bulundu. Novigrad'a gönderilen Kaplan Paşa, kalenin savunmakta olduğunu bildirerek mühimmat istedi. Neut-ra'nın zabtına giden Hüseyin Paşa ise, muhafızların teslimiyet arz ettiklerini ve kalede bulunan ganimetlerle dönmekte olduğunu haber verdi (16 Rehîülevyel 1074 - 18 Ekim 1663) [189]. Hüseyin Paşa Neutra'dan Lewenz üzerine yürüdü; bunun

[187] Hatt-ı hümâyûn RAşid'de (s. 51) ve Cevâhirü't-TVvârih'te deroedOmİştir. Wessprim kumandanının, Zriny'nin, Papa kalesi kumandam Esterhazy'nin mektupları Montecuccoli'dedir, s. 62, 83, 84.

[188] Freystadtl kumandanına gönderilen teslim teklffnâmesi Ortelius'ta (c 2, s. 284) ve Cevâttr'de (s. 80) dercedflmişür.

[189] Cevahir (s. 88): Forgacs ile Kornom kumandam arasında yapılan bir görüş menin bir esîr tarafından tutulan zabıtnamesi. (Evliya Çelebî'den telhis: «Nitre'de (Hamroer'de Neutra) kesme kayadan cehennem kuyusu gibi bir zindan var ki görenin aklı, içinde mahbus olanın hem aklı, he de canı gider. Vezîr Hüseyin Paşa bu zindandan kemendli dolaplarla binaltmış müslüman çıkardı ki, biçâreler, zayıf, nahîf, sapsarı olmuşlar; kaşları, sakalları, saçları birbirine karışıp top top olmuş. "Gözlerini, kulaklarını, burunlarını bitler yaralamış. Bu ibadullah yedi aydanberi burada mahbus imiş; yirmidört saatte bir kere yalnız elli dirhem yulaf ekmeği verirler imiş. Hüseyin Paşa bunlara birçok yemek hazırlanmasını emretti ise de benim İhtânm üzerine göz hapsine alınarak biraz ekmekten, biraz sudan başka birşey verilmemesi em-rolündü. Lâkin zavallıların birçoğu ziyâdece yiyerek telef oldular.» Bakılırsa, bizim tarafın insan esîr edip bunları istihdam etmeleri, öte tarafın bu şekilde hapsetmesinden çok daha iyi olduğu anlaşılır. {Mütercim)

muhafızları da Novigrad muhafızları gibi müdâfaa azminde bulunduklarından, sadrâzam bu iki mevkii bizzat zabtetmeye niyetlendi.

Tatarlar Moravya Ve Silezya'da

Tatarlar yeniden Moravya ve Silezya'da akınlar ediyorlardı. (2 Eylül 1663). Daha ağustos içinde 6.000 Tatar Tyrnau, Freystadtl, Saint-George taraflarını tahrîb ederek ve Landshut'tan geçerek Mo-ravya'ya aktılar. Freystadtl ve Schintau şiddetli bir mukaavemet .gösterdi. On gün zarfında 10.000 yeniçeri ve Freystadl'ı muhasara etti; lâkin neticesiz üç hücumdan sonra Waag köprüsünü yıkarak çekildiler (13 Eylül 1663) [190]. Tatarlar, Nikolsburg Rabensburg taraflarını —yollan üzerinde rastladıkları herşeyi yakarak— dolaştılar; bu suretle Olmütz'e üç mil kalıncaya kadar yaklaştılar. Diet-richstein ve Liechtenstein prenslerinin arazîsi tahrîb edilerek yakıldı; ikinci prense âit otuz iki köy baştan başa yıkılarak [191], Tatarlar Uyvar pazarına yeniden 12.000 esîr götürdüler. Ondan sonra tekrar Pressburg üzerine yürüyerek Geyersdorf ve Saint-George'yi kül yığınına çevirdiler. Waag nehrini yüzerek geçmek suretiyle Hra-disch nahiyesinde Rosincko boğazına kadar vardılar. Yine bu sırada 14.000 Tatar, Husar ve yeniçeri Brunau ve Klobach taraflarını tahrîb ederek öldürüyor, yakıyor, yağma ediyor ve Macaristan'a götürmekte oldukları 2.000 esîr ile 16 ata koşulmuş ve içlerine genç kızlar doldurulmuş dört arabayı kırbaçla tâkîb ediyorlardı. Uy-var ordugâhına geldikleri zaman Kont Nicolas Zriny bir pusudan çıkarak, bunların 400'ünü öldürdü; ancak o da Haleb paşasının hücumu altında kalarak Kornom toplarının muhafazasına sığınmaya mecbur oldu. Nicolas Zriny'nin kardeşi Pierre Zriny, Bosna Vâlîsi Cengçi Paşa aleyhinde daha ziyâde muvaffakiyete nail oldu. Bosna Vâlîsi, iki Zriny'den birine ayrıca hücum edip de kolayca üstün geldikten sonra, îstirya üzerine yürümeyi düşünüyordu. Bu maksatla 10.000 kişi alarak Bosna'dan çıktı; 2.000'ini Lica ve Corbolo'da bırakarak geri kalanıyle yeni Serinwar kalesini almak ve buna muvaffak olamazsa îstirya'yı tahrîb etmek üzere Carlstadt civarındaki Ottochaz şehri üzerine yürüdü (17 Ekim 1663). Pierre Zriny bir ormanda 4.000 Hırvat'la bekliyordu; Paşa'mn askerinden yarısının rahatça geçmesine engel olmayarak diğer yarısı üzerine hücum etti ve bunlardan 1.000'ini kati

[190] Montecuccoli ve Avusturya Mecmua-İ Mevkute-İ Askeriyesi, 1828, s. 141.
[191] Ortelius (c. 2. s. 273); Defne Dallan, Transilvanya, Macaristan, tstirya, Af-rikaMa Hıristiyanlık için ceng eden Hıristiyan şövalyelerinin târihi (Almanca), Nüremberg, 1664.

edip, sekiz bayrak ve 257 esîr aldı.

Bu akınlarda Moravya, Silezya, Macaristan mıntıkalarında mu-hârib askerler tarafından esîr edilip götürülen Hristiyanlar'ın miktarı 24.000'i bulur [192]

Ekim ayı sonlarında (26 Rebîülevvel 1074 - 28 Ekim 1663) sadrâzam, ordugâhını Uyvar*dan kaldırdı. Ordu Neutra'dan, Szituva'dan, Estergon'dan geçti; sonbahar yağmurlarıyla daha beter hâle gelen bataklık bir yoldan gitmeye mecbur oldu. Uyvar'da muattal halde bulunmuş olan 20 top —ki ikisi Sultân Süleyman zamanına aitti— Estergon'a gönderildi. Sadrâzamın ilk ihtarına itaat etmemiş olan Lewenz [193], üç gün sonra teslim oldu; muhafızlar eşyaları ile çıktılar. Ahâlîyi yağmadan muhafaza etmek üzere verilen amân-nâme-ler bütün civara gönderilerek 20.000 kişi yeniden tabiiyyet defterine alındı; Lewenz sancağı Çatrapatra Alî Paşa'ya verilerek maiy-yetine 400 muhafız bırakıldı (1 Rebîülâhir 1074 - 2 Kasım 1663). O sırada haber alındı ki, Novigrad, yirmiyedi gün muhasaradan ve 8.000 zayiata sebep olduktan sonra, Kaplan (Mustafa) Paşa'ya teslîm olmuştur. Oraya da Kaasım Paşa kumandası altında 400 kişilik bir muhafız kuvveti bırakıldı. Transilvanya, Moldavya, Eflâk voy-vodoları hil'at aldıktan sonra [194] ordudan ayrıldılar.

O zamana kadar Budin'de bulunan Baron Goes'e nazikane bir mektup verilerek müsâade edildi ki, bunda elçilerin bir anlaşma şekline girişmekten imtina etmelerinin sulhun faydalarını takdîr etmemelerinden mi, yoksa kendilerinin mezuniyetleri olmamasından mı kaynaklandığı bilinemiyor tarzında idâre-i kelâm ediliyordu [195].

Lehistan Elçisinin Gelmesi

Essek'te sadrâzam, Tatarlar'ın Ruslar aleyhine imdada gönderilmesini efendisi kral nâmına rica etmek için gelmiş olan bir Lehistan elçisini kabul etti. Ona cevaben, İmparator ile ceng edildiği bir sırada Tatarlar gibi muavinlerden vaz geçilemeyeceğini ve eğer Osmanlı Devleti ile Avusturya

[192] Ortelius'ta başlıca maktullerin listesi vardır.
[193] Cevâhlr'de tesltm tekllf-nâmesi Vt cevabı yazılıdır. (Lewenz, Râşid ve Evli ya'da «Lüve» (Live?) şeklindedir.)
[194] Cracovie palatini Stanislas Potocki'nin ve kançılar Nicolas'ın mektupları O-vâhftr'de s- 112 ve 114'te dercedilmistir.
[195] Sadrâzam ve serdâr-ı ekrem Fâzıl Ahmed Paşa tarafından Dük de Sagan'a. yazılmış olan bu mektubun sureti Râşid târihinde dercedilmigtir, c. 1, s. 55. (Mütercim)

arasında ortaya çıkan çekişmeye Lehistan karışacak olursa, Tatarların Lehistan üzerine yürüyeceklerini bildirdi.

Sadrâzamın umûmî karargâhı, B udin'den Belgrad'a nakledildi. Kaplan Paşa Kanije'ye gitti. Tatarlar Szegedin'de, Szombor'da, Fünf-kirchen'de kışladılar. Ardçı olan Budin Vâlîsi Hüseyin Paşa, Zriny'-nin hareketlerine nezâret etmekle görevlendirildi.

Zriny'nin Harekâtı

Kış ortasıydı. imparator askeri Mur ve Drava üzerine yeni hareketler yapmak için kıştan istifâde etmek istediler. Ocak ayı ortalarında, İmparatorluk ordusuna kumanda etmekte olan Graf Wolf Julius von Hohenloche 6.000 piyade ve 1.000 süvârî ile birdenbire Pettau'dan çıktı. Bu şehir Roma hükümeti zamanından kalma âbideleri ile meşhur olan Pettovium kadîm beldesidir ki, Batı Roma İmparatorluğu burada son hükümdarı genç Augustulus'ün elinde yıkılmıştır [196]. Kont Nicolas Zriny'nin sadrâzamın şikâyetlerine rağmen, Mur nehri üzerine yaptırmış olduğu Yeni Serinwar kalesi toplanma yeri kabul edilerek, Hırvatlar banı ve Macaristan ordusu ve ordugâh kumandanı Pouchard'ın emri altındaki 12.000 Bavyerah ve Kont Leslie kumandasında bulunan 700 piyade ve altı bölük Picco-lomini süvarisi ile yerleşmiştir (21 Ocak 1664) [197]. 20.000 kişiden mürekkeb olan bu ordu, Serinwar'dan Presnitz üzerine yürüdü. Bu mevki iki gün zarfında teslim oldu. İçlerinde 400 Türk askeri, 100 Tatar, 37 ağa bulunan 800 kişi kaleyi boşalttılar ve 15 top terketti-ler.

Husarlar, Heşdükler Tatarlar'm üzerlerine yürüdüler. Zriny bunları kılıçla tutmaya çalıştı; lâkin Macar asıllı bir Bohemyalı tarafından az kalsın öldürülecekti. Graf Hohenloche'nin adamlarından biri saldırganı kurşunla

[196] Son imparatorun Pettau'da bulunduğu zaman. Roma İmparatoriuğu'nun uğramış olduğu mOskİttt. Fransızca'da La conr dn roi Fettan (Pettau kralının sarayı) darb~ı meselini ortaya çıkarmış olmalıdır.

[197] Ortelius'ta (s. 297-300), bilhassa bu vak'aya dâir iki eser vardır: Birincisinin unvanı şudur: «Kont Nikolas de Zerin İle Onun, Budlany ve Neidagy'nbı Cem'an Yirmİfiçbht Kişiyi Balan Askerleri Tarafından Hıristiyanlık tçbı Teşebbüs Olunmuş ve 1664 Senesinin 20 (10) Ocağı tarihinden 16 (8) Şubat Târihine Kadar Olan Müddet Zarfında İkmâl Edilmiş Olan Şanlı re Hatırlanmağa Ş&yân Olan Seferin Muhtasar ve Mevsuk Hikâyesi.. İkincisi: «Türkler Aleyhine Muharebe Hakkında Gayet Güzel Pek Âlâ, Pek Hıristfyanca Bir Vaaz Ki Banda Evvelâ Graf yon Hohenche İle Kont Zrlny'nin Askerleri ile Geçen Kıs Türk Toprağına Yapılan An! Hücumları Gayet Doğru ve Bİtara-fâne Olarak Hikâye Olunmuştur.» Nuremberg, 1664. Diğer bir eser: - Tttrk-ler'in Hıristiyan'da Narasdfaı Adasma Bir İstilâ Teşebbüsünde Bulanma* İçin Orada Kont N. Zerin Tarafından Mili Ur Meclis Akdohınmasından Ne Veçhile İstifâde Ettikleri ve Ancak M. Peter Tarafından Ne Nasıl Rfc'at Ettirilerek Tâkib Edildikleri, Wardein'dekİ Tttrkler'in Bizimkiler Tarafından Bir Karakol Muharebesinde Nasıl Ma£lub Edilerek Büyük Tetefâta Uğradıkları., Aralık 1664. (Bu eserler hep Almanca'dır.)

öldürerek Zriny'i kurtardı. Hemen o gece Babocsa kuşatılarak, dördüncü gün, içlerinde 11 ağa bulunan 2.072 adam kaleyi terkederek Drava kenarlarına nakledildiler. Macarlar bu tarafta Türklerin tahliye etmiş bulundukları Barcs kalesini yaktılar. Babocsa ile Barcs'ta 20 top galiblerin eline düştü. Ertesi gün Zriny, süvarileri ile Szigeth geçidine vardı. Lâkin topu olmadığı için öte tarafa geçerek Fünfkirchen'e kadar ilerledi.

Bu akında Macar ordusu Torbeg [198] palangasını yaktılar. Orada Szigeth'in (Sigetvar) fethini müteâkib Sultân Süleyman'ın yüreği ve bağırsaklarının defnedilmiş olduğu yerde bir mezar ve bir tekke vardı. Fünfkirchen (Peç; Peçuy) ve kurşunla kaplı camileri yakıldı: Yalnız kale, muhasara topları olmadığından dolayı, alınamadı [199]. Zâten buralara asker şevkinden maksat, ertesi sene Osmanlı ordusunun girmesini men' etmekten ibaret olduğundan, Zriny, Sziklos'u yanda bırakarak Essek Köprüsü'ne doğru yürüdü, köprünün başındaki Terrak palangasını ve 8.565 kadem uzunluğunda ve 17 kadem genişliğinde olup Sultân Süleyman tarafından inşâ edilmiş bu muhteşem köprüyü iki günde yaktı. Macarlar'ın yolu üzerinde bulunan takriben 500 köy dahî yakılarak, yangın şuleleri müs-tevlilerin geçtikleri yolları aydınlattı.

Zriny'nin Szigeth üzerine yürümekte olduğu hakkında Fünfkirchen beği Murâd Beğ'in verdiği haber üzerine sadrâzam epeyce endişelenerek, Essek kışlağında bulunan Mehmed Paşa'yı serdâr tâyin etti. Istoni-Beîgrad (Stuhlweissenburg) ve Yanova paşalarını, Kaplan Paşa'yı, Tatarlar'ı maiyyetine vererek büyük bir sür'atle Zriny üzerine gitmelerini emretti; kendisi de tuğlarını Belgrad önüne diktirdi (2 Receb 1074 - 30 Ocak 1664) ve yolda müşkilât çekilmemesi için eşya arkada bırakılarak, ertesi gün hareket edileceğini askere ilân etti.

Hakîkaten ertesi gün 1.000 kişi, kendine tahsis edilmiş olan asker, 2.000 yeniçeri ile Belgrad'dan çıktı. Lâkin Metroviçe giderken Macarlar'ın Szigeth'i muhasaradan vazgeçerek geri dönmüş olduklarını Öğrenip [200] Szigeth'in muhafazasını serdâr Mehmed Paşa'ya ve Fünfkirchen'in muhafazasını Kaplan Paşa ile Behke beğine, Bosna alaybeğine, Budin mütesellimine, Kolösvar ve Tamışvar paşalarına tevdî ederek, derhâl Belgrad kışlasına döndü. Palatinin mektuplarına mukabil olarak

[198] 'Ortelius'a nazaran Torpech ve diğer bir esere göre Darchpeck.
[199] Ortelius ile evvelce zikrohman eser.
[200] Düşman Szİgettnvar'ı alamaması üzerine Peçuy'a taarruz etmiş, serdâr Mehmed Paşa'nın yardımı Özerine oradan da me'yûs olup kaçmıştı. Râşid, s. 60. (Mütercim)

Clausenberg, Szekelhyd ve diğer Transil-vanya kalelerinin zabtolunduğuna dâir Apafy'den alman yazılar, bundan evvelki endîşe verici haberleri izâle etti.

İdarî Değişiklikler

Zriny'nin kış ortasında asker göndermesi, Edirne ve İstanbul'da pek mübalağalı rivayetler yayılmasına sebep olarak, bu muharebeye «Demir-kazık seferi» dendi [201]. Bununla beraber birçok devlet büyüklerinin îdâmı ve idarî cihetten yapılan değişiklikler de umûmî efkârı meşgul ediyordu. Silistre Vâlîsi Can Arslan Paşa, sadrâzamın gidişinden az evvel Uyvar Önünde îdâm edilmiş, serdâr Alî Paşa Budin muhafazasına memur olmuştu. Mehmed Paşa Karaman vâlî-liğine tâyîn edilerek Çatalbaş Paşa, sadrâzamın çadırı önünde boğulmuştu. Kapıcılar kâhyası ve Pâdişâhsın musahibi Yûsuf Ağa hakkında zât-ı şahanenin av dönüşü sırasında kapıcılar tarafından şikâyette bulunulduğundan dolayı —evvelâ saraydan uzaklaştırılarak Ankara sancak beğliğine tâyîn edildi; daha sonra peşinden gönderilen bir kapıcı vâsıtasıyle istanbul yolu üzerinde Babaeski'de başı kesildi. Pâdişâh'm mahremi olup nail olduğu musâhib unvanından mağrurlanarak saray hademesini gücendirmiş olan Hüseyin Ağa, mevkiini kaybederek kapıcı-başı unvânıyle ve 150 akçe yevmiye ile uzaklaştırıldı. Onun hizmeti —Sultân İbrahim'in zamanında çok kötü bir şöhret yapmış olan Cinci Hoca'nm doğum yeri olan— Saf-ranbolulu bir yeniçeri neferinin oğlu olup, Kuloğlu lâkabıyle anılan Mustafa'ya verildi, Mustafa, mûsikî-şinâs ve şâir olduğundan Pâ-dişâh'ın husûsî iltifatına nail olmuştu. Karadeniz filosuna kumanda etmekte olan Deli Mehmed, Kazaklar'ın birkaç kayığını batırdıktan sonra İstanbul'a dönmekte iken Kırım Hânı'ndan aldığı bir mektupta Dnieper Kazaklarının yeni bir hücumda bulundukları cihetle, yine gelmesi hatırlatılıyordu. Osmanlı amirali, Hân'ın gönderdiği adamı astırdı; fakat İktidarını böyle kötüye kullanmasından dolayı kendisi de bir müddet sonra îdâm olundu [202].

Klis kalesine hücum eden ve ric'ate mecbur olmuş olan Bosna Valisi Cengi-zâde, emre aykırı hareketinden ve mağlûbiyetinden dolayı hayâtını kaybetti. Transilvanya ordusuna serdâr ve daha sonra Budin kalesine muhafız olan Alî Paşa, 87 yaşında Tamışvar'da vefat etti. Sadrâzamın kîni,

[201] Zûbdetfl't-Tevârlh, varak: 51.

[202] Dresden'deki Zfibde nüshası burada 51. varaktan 69*ya geçerse de arada noksan olmadığından, rakamlarda yanlışlık yapılmış, demektir.

sabık kızlarağası Mehmed Ağa'ya tâ Medine'de yetişti ve ağa orada îdâm edildi. Essek köprüsünün tekrar inşâ edilmesine emir verildi. İstanbul muhafızlarını artırmak için Macaristan'dan 1.000 yeniçeri yazıldı; 500 yeniçeri de Girit'e gönderildi. Edirne'de, payitahta birbuçuk saat mesafede Gül Baba mevkiinde ve Çömlekçi Köyü'nde pâdişâh tarafından köşkler ve çeşmeli bir bahçe yaptırıldı.

Yağmur Duası

ilkbahar gelmiş, sadrâzam Baron Goes'e verdiği kâğıda ancak mübhem bir cevap almıştı [203]. Bundan dolayı baharın girişiyle beraber tuğlar Belgrad sahrasına çıkarıldı ve üç hafta sonra sadrâzam Samlin sahrasına ordu kurdu (22 Şaban 1074 - 20 Mart 1664'te, orduyu ikmâl için «defterli» ve «kayıtlı» nâmındaki bütün maaş sahipleri ve bahriye dâiresinde bulunan timâr sahipleri ile Mısır, Bağ-dâd ve Diyârbekir vilâyetlerinden azledilmiş olan üç vezirin bu seferde bulunması emredildi [204]. Üç ay zarfında [205] yapılmış olan Essek köprüsü, düşman tarafından tekrar yakılır düşüncesiyle, Essek muhafızı Kıbleli Mustafa Paşa, Bosna beğlerbeği tsmâil Paşa ile samsoncu-başı, köprünün muhafazasına memur oldular. Hayli vakittir yağmur yağmadığından ve dolayısıyle arazî susuzluktan zarar gördüğünden sadrâzam yağmur duasına çıkılmasını emretti. Sava nehri kenarına bir mihrâb kuruldu. Kuraklık, üçüncü gün, mü'-minlerin duaları yerine ulaştı, muazzam bir yağmur yağdı (24 Ramazan 1074 -. 20 Nisan 1664).

Vani Efendi

Sultân Murâd ve Sultân III. Mehmed zamanlarında olduğu gibi İstanbul'da ve Edirne'de Osmanlı askerlerinin muzafferiyeti için dualar edildi. Bu dualar hakkında müftî Minkaarî-zâde Yahya Efendi ile vaiz şeyh Vânî Efendi arasında şiddetli bir çekişme oldu. Vânî Efendi, duanın alenî olmasını destekliyordu; şeyhülislâm efendi ise herkesin cami içinde edeceği duanın da umûmî surette ve meydânlarda okunacak dualar kadar Allah'ın

[203] Bu mektup Râşid-'de (s. 62) ve Cev&hir'de vardır. Mektubun İtalyanca tercümesi mevcuttur ve 2 Mayıs 1664 tarihlidir. Sadrâzamın kısa cevâbı Cevâhir'-de görülür. (Râşir de dahî meali vardır, s. 62).
[204] Râşid, s. 63.
[205] Cevahir. Bâzı Avrupa müverrihlerinin zannettiği gibi kirfcgünde değil.

nezdinde makbul olacağını söyledi. Vânî Efendi [206], zât-ı şahanenin teveccühüne, kendisini valiliği esnasında Erzurum'da tanımış olan sadrâzamın iltifatını da eklemiş bulunduğundan, müftîye üstün geldi. Bu zât doğum yeri olan Van'a nisbetle «Vânî» diye anılırdı. Sofuların ve Hristiyanlar'ın şiddetle düşmanı idi. Riyakârca bir taassub gösterir, halka telkin ettiği şiddetli kaaideleri asla kendine tatbik etmek istemezdi. Vânî Efendi'ye muhibîerinden biri suâl edip:

— «Sultânım, dâvâ-yı zühd ve takvada infiradınız malûm; lâkin yine tahsîl-i dünyâya himmetiniz ve nâzik cariyelere ve îâzıme-i ziynet olan inci ve cevahir ve samur vesâir emvale vücûh ile rağbetiniz var; bunun sırrım idrâk edemedim» dedikde, cevâp verip:

— «Behey nâdân! Dünyânın kendisi bi-aynihâ kabîh ve mez-mûm değildir; cümlenin matlûb ve mergûbu bir ni'met-i celîledir; zemm olunan cihet-i tahsili ve keyfiyyet-i tenâvülüdür. Ahz u te-nâvülde sen bana müşabih ve mümasil değilsin; bir lokma tenâvülü sana haram iken bana helâl olur. Meselâ: Taam ederken diş arasına giren et parçasını hilâl ve zor ile çıkarıp yutarsan sana mekruh olur; ben nazikane tahrik-i lisân (dil hareketi) ile kurtarıp yutarım, bana helâl olur. Bir misâl daha: Siz mâl-ı haram ile me'kûlât alıp haram yersiniz; biz ise me'kûlât ve melbûsâtı deyn (borç) ile alırız; ay başında şübheli mâlimizden edâ ederiz; hîle ile helâl yeriz, tşte mâl-i dünyâyı ahz u tenâvül hususunda dahi nice âlimâne ta-sarruf âtımız vardır ki bize caizdir» demiş [207].

Böyle bir ahlâk muallimi, Cizvit Tellier'nin böylesine lâyıkı ve çağdaşı olan biri, ne İstanbul'a dönmeye, ne de ordunun başında bulunmaya cesaret edemeyerek, av ve harem içinde Edirne'de vakit geçiren Pâdişâh'ı bu lâkayd hâlinden dolayı te'mîn etmeye pek müsâid idi. Avcı Sultân Mehmed, kendisine payitahta dönmesini tavsiye eden bir kazaskere:

— «İstanbul'da ne yapacağım? İstanbul'da oturmak babamın hayâtı terk etmesine sebep olmadı mı? Benden öncekiler dâima zorbalara mağlûb olmadılar mı? İstanbul'a dönmektense, kendi elimle ateş verir, şehrin ve sarayın ateşler içinde yandığını mahzûzâne te-mâşâ ederim!» cevâbını vermişti [208].

[206] Vânt Efendi'nin-tercüme-i hâli Uşşftkî-zfide'de 459 numaradadır,

[207] Hammer'in Naîmâ'dan tercüme ettiği bu fıkra —ki «...» içine alınmıştır— aslından aynen tercüme olundu- Naîtnâ. c. 6, s. 240. (Mütercim)

[208] Knolles'ten kaynaklanan bu sözler, bizim târihlerde zikredilmediğinden, mev-sûkiyet derecesi bilinemez. (Mütercim)

Şehzade Mustafa'nın Doğumu

Bu sırada Şehzade Mustafa'nın doğumu münâsebetiyle başlıca Osmanlı şehirlerinde yedi gün şenlik emr olundu (8 Zilka'de 1074 -(Salı) 2 Haziran 1664). Bu şehzadenin validesi, Resmo'nun zabtından sonra Osmanlılardın eline düşmüş ve serdâr Deli Hüseyin Paşa tarafından saraya gönderilmiş bir Rum kızıydı ki, Rebia Gülmüş Sultân [209] nâmı ile haseki unvanına nail olmuştu. Haseki Sultân, seçkinliğiyle pâdişâhın gözünde bulunduğu için, şehzadenin doğumu Pâdişâh'ın büyük memnuniyetini mûcib oldu- Esmer güzeli olan hasekinin ikbâli, Rusya'da doğmuş [210] bir sarışın güzeli olan Valide Turhan Sultân'ın ikbâlini haleldar etmeye başlamıştı. Muhabbetini Vâlidesiyle haseki arasında taksim etmiş ve kendisini büsbütün av ve bahçe merakına vermiş olan Pâdişâh levazımı hazırlanmakta olan muharebeyi hatırlıyorsa, ancak keşfettikleri hususlar, o zaman Osmanlı memleketlerinde ve Almanya'da gaaibin haberi olmak üzere telâkkî edilen ve pek çok kanlar dökületeceğini bildiren müneccimlerle istişare etmek hatırlıyordu [211].

Sadrâzamın Azîmeti

Tuğlar henüz Semlin sahrasında dalgalanmakta iken, askerî harekâtın daha fazla geciktirilmemesi lüzumu hakkında gelen haberler", sadrâzamın atâletine nihayet verdi. Transilvanya prensi Apafy, İmparatordun harb hazırlıklarına ve Fransa ve diğer müttefiklerin göndermekte oldukları yardım kuvvetlerine dâir Zzathmar sergerdesinin bir mektubunu gönderdi

---

[209] Mouradjea d'Ohsson, c. 2, s. 514; Fransız tarihçisi Alix'İn t^lyanca Gidi Hikâyeler adlı romandan istinsah yoluyla yazdığı gibi, ZacM. değU Bu müver rihin ifâdesine göre Pâdişâh, kızın Evgenia ismini —gûyâ Türkçe Cara (sevgili) demek olan— Zachİ şekline dönüştürmüş. Bu Zachi «haseki» kelimesi -nin bozulmuşundan ibaret olacaktır. Alix bunu asla bilmiyor, çünkü Chaisakl Zachi diyor.

[210] «Moskof milliyetine mensup olan valide sultan uzun boylu, zayıf, biraz çiçek bozuğu, mavi gözlü, gaayet beyaz, saçları altın sarısı renginde idi.» De La Croixfmn Hâtıraları, I, s- 556.

[211] Knolles'te Rycaut, c 2, s. 150. O zaman Almanya'dan hem politika hem de ilm-İ nücûmdan (astroloji'den) bahseden birbirini mfiteâkib iki eser yayınlanmıştır. İkisinin adı ve mûndericâtı gibi bir olan bu eserlerin mevzuu, biri Macaristan'da ve diğeri Arabistan'da zuhur eden iki gök hâdisesi ile ilgiliydi. Birincisinin unvanı şudur: «Türklerin Taarruzları ve Cenâb-ı Hakkın Himâyesi ki Yukarı Macaristan'da 1660 Aralık'inda Görünen ve Bize Türk-ler'in Yakında İstilâsını İlân Ederek Hâlin İktizâsına Muvafık Hareket Edip Allah'tan Omidvâr Ohnaklıgımızı İhtar Eden Semavî Hâdiseler Be MOnkesif Olmuştur», basım târihi 1661. İkincisi: TOrkler'm Taarruzu ve Cenâb-ı Hakkın Himâyesi kî 1663 Ocak'tnda Arabistan'da Medma-Thalnabia (Medinetül-Enbiyâ?) Sâdık Bir Dost Tarafından Yazıldığı Veçhile Neşrolunmuş Bir Hulâsadır.. S.H. de G.'nin eseri. Türkler'İn gelişine dâir bir hulâsa eklemiştir, 1663.

[212]. Szigeth (Sigetvar) kumandanı bulunan Haleb Vâlîsl Gürcî Mehmed Paşa, 0emir - Kazık'm yâni Zriny'nin Szigeth ve Kanîje üzerine yürümekte olduğunu bildirdiği gibi [213], Hüseyin Paşa Uyvar*dan, Neutra'nın umûmî kumandan vekili Kont de Souches tarafından kuşatılmış bulunduğunu yazdı. Derhâl Uyvar1! muhafaza etmek ve Neutra'yı kurtarmak üzere War-dein, Yanova, Eğri (Erlau; Eğre) beğlerbeğileri Küçük Mehmed, Kaa-sım, Halîl Paşalar ile Apafy'nin [214] ve yalı ağası Ahmed Ağa'nın kışlalara taksim edilmiş olan Tatarlar'la birlikte gitmeleri için emir verildi.

Hemen o sırada idi ki, mîrâhor (emîr-i âhûr), ordunun derhâl hareket etmesini emreden bir hatt-ı hümâyûn ile ve bir kürk, bir kaftan, murassa bir kılıç, murassa bir hançer, iki sorguç'la birlikte geldi; hara-yı hümâyûndan 10 at getirdiği gibi kaymakam, silâhdâr, kapıağası tarafından gönderilmiş olan diğer hediyeleri dahî ulaştırdı.

Neutra'nın Düşmesi

Hareket edileceği gün elem verici bir haber geldi: Büyük kuvvetler [215] tarafından kuşatılmış olan Neutra teslîm olmak mecburiyetinde kalmış, Kont de Souches, Küçük Mehmed Paşa'yı Szent-Kereszt (Mukaddes Haç) yakınında ve Estergon nehri kenarında mağlûb ettikten sonra, Lewenz'i tehdîd etmekte idi (11 Şevval 1074-7 Mayıs 1664). Eğri muhafızı Halîl Paşa'nın biraderi Uyvar muhafızı Hüseyin Paşa, reîs efendi, Budin defterdarı, muhafızların ulufelerini vermek üzere Neutra'ya gitmiş oldukları hâlde 400 süvârî ve 200 piyade ile kaleyi tahliye ederek silâh ve eşyalarını beraber götürmüş ve 80 top ile birçok harb mühimmâtmı gaaliblere bırakmışlardı. Ancak Souches, kalede yiyecek bulamadı; Çünkü Neutra, ancak yiyecek yokluğundan dolayı teslîm mecburiyetinde kalmıştı [216].

[212] Cevâhtfde, Arafy'nin ve Szathmar sergerdesinin mektuplarına bakınız, s. 143 ve 144.
[213] Cevâhir'de Szigeth beğlerbeğinin arîzası ve sadrâzamın cevâbı, 138.
[214] Cevahirde Apafy'ye mektup, s. 142.
[215] Türkler'in ifâdesine göre 16*00 adam. Avnstnrya Mevfcnte-i Askeriye Mecmuası, 1828, s. 270, yalnız 8-000 kişi der.
[216] Ortelius, s. 311. 1) «KanlJe Ordugâhında Yazılmış Harb Vekaayfl; Tftrk ve Hıristiyanlar Arasındaki tik Muharebe ki Sonradan Mtttteflk «Man Birkaç Bbı Tatar ve Tfirke karşı Hiristfyaıtlarm Kumandam Comte de Soncbes Taraf nidan tmdad ve Devam Olunmuştur,* Mayıs 1664. 2) «Bir Taraftan Ttrkler, Bir Taraftan Hıristiyanlar ve Macarlar Arasında 1664 Senesinde Znhflr Eden tik Muharebenin Hikayesi; General Sonches'm B« BfahArebede, Daha Sonra Nİtra Muhasarasında Olduğu Veçhile, T&rkter'e Nasıl Vahim Bir Darbe tn-dirdlgl ve Yengeç Yürüyüşünü Nasıl Öğrettiği; Kanije Çenginden Beri Gelen Dikkate Şayia Vak'alar Dahi Eklenmiştir., Mayıs 1664. (Bu eserler Alman-cadır).

Kanîje Muhasarasının Kaldırılması

Reninger'in talebi üzerine sadrâzam, sulh anlaşması yapmaya her vakit hazır olmakla beraber «yer götürmez deryâ-misâl» [217] askeri ile kendisini karşılamaya yürüdüğüne dâir Dük de Sagan'a, kendi üslûbuyle bir mektup daha yazdı. Vukovar'da Kanije beğler-beği Hüseyin Paşa'dan gelen âcil bir mektup, Nîsân sonundan beri Zriny,"Hohenloche [218], Strozzi tarafından kuşatılıp döğülen bu kalenin sür'atle imdadına yetişilmezse düşman eline düşeceğini bildiriyordu [219]. Mayıs ortalarına doğru (18 Şevval 1074 - 14 Mayıs 1664), sadrâzam Essek köprüsünden geçti ve bu köprünün ve Darda palangasının tekrar inşâsında gayret gösterdikleri için Bosna ve Sir-mi beğlerbeğüerine memnnûiyetini bildirdi. Mohaç/ta, orasını kışlak olarak seçmiş bulunan Hân-zâde*ye bir hilkat verdi Sziklos (Şikloş)'-dan, yakında geleceğini Kanije muhafızlarına gizlice bildirdi. Fünf-kirchen'de, son kuşatmada yanmış olan evlerin harabelerini ziyaret etti. Szigeth'e iki saat mesafede Csaukal köprüsünde Szigeth Valisi Gürcî Mehmed Paşa ile görüşerek, Kanije'nin durumuna dâir mâ-lûmât aldı (29 Şevval 1074 - 25 Mayıs 1664) [220].

Szigeth'de kumandan Mehmed Paşa, Poschega Vâlîsi Kaplan Paşa ile Anadolu Beğlerbeği tarafından büyük bir tantanayla karşılandı (1 Zilka'de 1074 - 26 Mayıs 1664). Mora, Rumeli, Niğbolu, Ohri beğlerbeğileri ve beğleri, yardımcı kuvvetleri ve 1.000 tüfenk-endâz Arnavut ile orduya iltihak ettiler. Szigeth'te toplanan bir askerî mecliste, Kanije'ye giden doğru yolu tutmakta bulunan Ba- bocsa ve Berczencze (Pressnitz) palangalarını zabt etmek mi, yoksa onların öte taraflarından dolaşarak bataklıklar arasında daha müş-kilâtlı bir yol mu münâsib olacağı müzâkere edildi. İkinci şıkka karar verildi; lâkin yine o sırada Kanije istihkâmları altında yine aynı şekilde bir meclis akteden Macar ordusu reisleri, sadrâzam ordusunun 30.000 kişiden ziyâde olduğunu ve muhâsırlar bu miktarın sâdece yarısı

[217] Râşid, c. 1, s. 69. (Mütercim)
[218] Rycaut, Hohenloche'yi «Olach» ve Montecuccoli .Hollach. adıyla zikreder.
[219] Rycaut, Kanije Paşası'nın mektubuna bakınız.
[220] Kanîje muhasarası, en güzel Askeri Kronik mecmuasında anlatılmıştır, 1828. II, varak: 6. Bu muhasaraya dâir eski eserlerden dikkate şâyân .olanlar şunlardır: Diariom und kurze Erzoehlnng wie die Belagenmg der Festung Ca-nischa den 17. '(27) Aprilis begonnen, contbndrt, und ans was erneblichen Ursachen dteselbe den 21 Mal (II Junîus) 1664 wieder anfgehoben worden, so dana wte der Tttrk dte Vestang Nen Serinwar attaqnfat nnd erobert; samt Anhang, begreifend unterschedliche generale nad partfcnlare fiber die selft* hero bevorab den 1* and 2. Ang. 1664 bel Erobernng Levens nnd Barkan, sodann bel dem bhttlgen Haapttreffcn bei S. Gotthard an der Baab passfrte actiones nnd Krieskandhmgen; mit etnem Gmndrlss befder Lager, 1664-

kadar olmakla beraber yiyecekleri kalmamaya başladığım ve Osmanlı ordusunun onlarla Serinwar arasına girip Pettau, Radkersburg, Gratz üzerine yürüyebileceğini düşünerek, muhasaranın kaldırılmasına karar verdiler. Bundan dolayı İmparator ordusu bütün toplarıyle Serinwar üzerine geri çekildi [221]

Serinwar'ın Muhasarası, Zaptı Ve Yakılması

Muhafızları tarafından yakılmış olan Babocsa ve Berczencze muhârebesiz Osmanlılar'ın eline düştü. Babocsa'da, Valide Sultân'ın kahveci-başısı orduya gelerek, Valide Sultân tarafından sadrâzama kıymetli kâseler, bir samur kürk, bir murassa hançer getirdi. Sadrâzam, Kanije'ye bir saat mesafede Boghan köprüsünde iken, düşman ordusunun çekilip gittiğini haber aldı (6 Zilka'de 1047 - 31 Mayıs 1664); kaleye yalnız başına girerek kahraman muhafızı Hüseyin Paşa'ya samur kürklü bir hil'at ve murassa bir hançer verdi; zabitlere, kaftanlar, muhasarada yaralanmış olan neferlere yedi kese para dağıttı. Vakit kaybetmeksizin İmparator ordusunu tâkîbe başladı. İmparator ordusunun Mur nehrinin sağ tarafına alelacele ric'ati üzerine, tabiî sığınak olabilecek bir orman ve Serinwar'ı dö-ğebilecek bir tepe Osmanlılar tarafında* kaldığı gibi, kaleye kadar olan yola da Osmanlılar hâkim bulunduğu cihetle, sadrâzam ordusu üç bakımdan da daha iyi bir durumda bulunmuş oluyordu.

Bu muharebede iki milletin çekişme konusu olan Serinwar kalesi, Mur nehrine kurulan köprünün başı olmak üzere, muahedelere ve Türklerce Avusturya aleyhinde şikâyet vesilesi vermemek isteyen İmparatorun arzusuna ayları olarak, inşâ edilmişti. Bu kalenin ne yan taraflarında istihkâmları, ne hendeği, ne de kapalı yollan vardı. Bir tepeye mahkûm gayrı-müsâid bir mevkide yapılmış ve iki tarafı açık olduğu gibi, sedleri de nehre kadar uzanmıyordu. İnşâatının iyi olmamasından dolayı, az sayıdaki muhafızları da muhafaza işinde büyük müşkilâta uğramalarını îcâb ettiriyordu. Kısaca, Serinwar, muharebeye yarar bir kale olmaktan o kadar uzaktı ki, esasen «koyun ağılı» diye isimlendirilmişti [222]. İmparator sarayında ve meşveret meclisinde bunun yıkılması ve yerine yenisinin yapılması kararlaştırılmış iken, çarpışmaların başlaması üzerine derhâl

[221] Muhasaranın tafsilâtı için şunlara bakınız: Ortelius, s. 318, Montecuceoü, c. 2, s- 62; Rycaut, s. 151.
[222] Montecuccoli, c. %, s. 64. Zttbde bunu «Batak Kale. diye anar.

müdâfaaya hazır hâle getirilmesi için, istihkâmların elden geçirilmesi işine hız verildi. Hendekler, kuyular, lâğımlar ve mukaabil lâğımlar, zırhlı siperler, örtülü cenahlar, sığınma yerleri, yeraltı geçitleri, metris siperleri, bataryalar, el kumbaraları, bombalar, ateşli silâhlar ikmâl olunarak, müdâfaa vâsıtalarına ilâve edilebilecek şeylerin hiçbirinde kusur edilmedi.

Osmanlı ordusu Serinwar önüne gelir gelmez Mur nehrinden geçilmesi kararlaştırıldı: 300 yeniçeri ve o kadar segbân, özel olarak yapılmış sallarla sudan geçme emrini aldılar. Bu müfrezenin yarışı Mur nehrindeki adaya çıktığı ve metris inşâsına başladığı sırada, Kont Strozzi 150 tüfenkçi ile kılıcı elinde hücum ederek (6 Haziran 1664) çıkanları mahvetti; içinde 400 yeniçeri bulunan diğer iki sal da düşman tarafından kırılarak, yeniçerilerin hepsi boğuldular. Strozzi kazandığı zaferle sevineceği bir sırada, bir kurşunla vuruldu. Onun Ölümü haberi, feldmareşal Montecuccoli'nin orduya gelişini hızlandırdı. Montecuccoli artık altı gün sonra ordunun başkumandanlığını üzerine aldı ve bundan sonra Serinwar*ın muhafazası ve Mur nehrinin askerin geçişine karşı savunulması, onun uhdesine kaldı.

Avusturya askeri, Mur ye Drava nehirlerinin kavşakları ile Dra-va'nın sol sahilinde bulunan Serinwar kalesinin karşılıklı noktalan arasındaki mesafeyi işgal ediyordu. Oradan Kotory'ye kadar olan arazî de Hohenloche kumandasındaki Avusturya müttefiklerinin elindeydi. Kotory'den itibaren yukarıya doğru Zriny, Bathany, Na-dasdy kumandasındaki Heydükler, Husarlar bulunuyorlardı (21 ve 23 Haziran 1664).

Kuşatma devam ediyordu. Toprağın ıslanmış ve üzerine basılınca kayılacak bir hâle gelmiş olması, Osmanlı bataryalarının zirvesinde bulunduğu teepye çıkılmasını imkânsız bir hâle getirdiğinden, birbirini tâkîben yapılan iki hücumu neticesiz bıraktı. O zaman, muhâsırlara arka taraftan ansızın hücum edilmesi bir şahıs tarafından teklif edildi. Lâkin bu plânın tatbiki için Drava nehrini iki defa, yâni evvelâ Mur nehri ile birleştiği noktada, ikinci olarak, birleştiği yerin alt tarafında Dernis yakınında geçmek lâzım geliyordu. Bundan başka, Mur sahillerindeki Osmanlılar'i da oradan çıkarmak gerekiyordu. Binâenaleyh bu muhataralı tasavvur uygulanamaz diye görülerek reddedildi ve Baden margravı Leopold kumandasıy-le imdada gelmekte olan Almanya ve Kont de Coligny kumandasiy-le yardıma gelmekte olan Fransa müttefiklerini beklemeye karar verildi.

Serinwar yarım-hilâli üzerine Osmanlılar tarafından 2 Haziran 1664'te yapılan şiddetli bir hücum püskürtüldüğü gibi, yine Osmanlılardın Mur nehrini geçmek için yaptıkları yeni teşebbüsleri de sonuçsuz bırakıldı. İki

gün sonra muhâsırlar o kadar yer kazanmışlardı ki, artık kalenin ateşi kendilerine yetişemiyordu. Şaranpoller yakıldı; Avancourt [223], Tasso, Buttler ve Rossi ismindeki zabitler, daha ziyâde durmaya imkân müsâid olmadığı için, Osmanlıların kendilerini mevzilerinden sökmeye mecbur bırakmalarını beklemeksizin, hendeklerdeki karakolları hattın gerisine almak üzere bulunduklarını başkumandana bildirdiler. Montecuccoli, ahşab istihkâmların yanışı ile lâğımların alevlenmesini ve yarım-hilâlde durulamaz bir hâle gelinmesini müteâkib, köprünün öte tarafına geçilmesini emretti. Bununla beraber Tasso, ertesi güne kadar dayanabileceğini zannetti. Lâkin ertesi günün başlamasından evvel muhâsırlar kaleye o kadar şiddetle hücum ettiler ki, Serinwar müdafileri cesaretlerini kaybederek, köprüleri yıkmaksızın ve istihkâmları yak-maksızın, son derecede intizamsızlık içinde kaçtılar. 1.100 Macar'ın bir kısmı pare pare edilerek Mur nehrinde sulara gömüldü [224]. O günkü muharebede, kısacası, Kont Thurn ile birçok zabit Öldüler (5 Zilhicce 1074 - 29 Haziran 1664) [225].

Muhasara esnasında Pâdişâh'm yeni nedimi Yûsuf Ağa, bir hatt-ı hümâyûn ile, bir kürkü ve bir hançeri hâmil olarak orduya gelmişti. Sadrâzam bu yeni iltifata teşekkür sadedinde Yûsuf Ağa'ya 20 kese altın verdi ve Pâdişâhla 1.200 baş hediye etti.

Serinwar'da bulunmuş olan 3 havan, 6 balyemez, bir kulövrin (kalanburna) Kanije'ye gönderilerek, yedi gün sonra da —banisine ve muhafızlarına hakaret olmak üzere— kale uçuruldu ve bakıyye-si yıkıldı (1 Temmuz 1664).

Sadrazam Raab (Yanık-Kale) Üzerine Yürüyor

Muhasara sırasında Niğbolu, Avlonya, Ohri Paşaları orduya iltihak etmişlerdi; Silistre beğlerbeği Hüseyin ve Mar*aş beğlerteği Mustafa Paşalar, Essek'te bırakılan 20 topu, kâfi miktarda mühimmat ile birlikte

[223] Montecuccoli «Avangour» yazıyor; .Bemberg. de hiç şüphesiz «Lamberg» olacaktır.

[224] Montecuccoli ölülerin sayısını ancak 800 olarak gösterir; ancak Cevânlrö't -Tevârîh'e nazaran (s. 129) bu miktar 1100'ü bulur. Bu rivayet Reninger'in aşağıdaki ifâdesini te'yîd eder: «Sadrâzamın önüne 1100 baş konuldu ve hayatta olan 13 esirden 7'si Öldürüldü.» Ortelius, s. 350.

[225] Râşid'de Serimvar'in muhasarası ile zabtı kısmına bakınız. Vekayi-i Asfceri-ye'de, 1828, s. 20, Montecuccoli tarafından bu muharebeye dâir İmparatora takdîm olunan rapora ekli plânın aynen resmi vardır. Ona ve şu eserlere bakınız: 1) Diartum anni 1664 a die 20 İantf ad 5 Jnlii in castrfs ad U1İ-Zrümar. 2) Copla Schrelben I. Ex. H. G. v- Serin an die gratzisсben Gehel-men Regeoten atu Czakathurn 30. Jnnl, wegen Verlnst van Nen Serinwar 1664. 3) Relatlon von 1664, wasmassen die Torken das Fort Nen Serhmar deraollrt and gesprengt. 1664.

alarak Budin üzerine y riimek için emir aldılar. Sadrâzam ise Raab [226] üzerine yürümek ve bu suretle Stuhlweissen-burg*da belirlenen toplanma mahalline gitmek düşüncesindeydi. Beş gün sonra (18 Zilhicce 1074 - 12 Temmuz 1664), sabahleyin Mur sahilinden hareket etti ve o akşam Kanije'ye vardı [227]. Oradan Küçük Komorn muhafızlarına teslim olmalarım teklif ederek, bu mevkiin kumandanı, teslimden evvel kendisinin ve maiyyetindekilerin hayâtına ilişilmemesini ve eşyalarının birlikte götürülmesine müsâade edilmesini taleb etmişse de, yalnız ilk arzusu yerine getirildi ve bir arabadan ziyâde verilmedi. Sadrâzam, teslim mukavelenamesi için gelmiş olan adama:

— «Siz Babocsa ve Berczencze müdâfîlerini kış ortasında mer-hametsizce yerlerinden çıkarıp da soymadınız mı? Şimdi bizim tarafımızdan müsâade istemeğe ne hakkınız var?» [228] cevâbını verdi.

Muhafızlar bu cevab üzerine Küçük Komorn'da kalma şıkkını tercih etmiş olsalar iyi edeceklerdi; çünkü verilen sözün hilâfına olarak, kaleden çıktıklarında îdâm edildiler. Dört top ve 200 kantar barut galiblerin eline düştü; Osmanlılar kaleyi havaya uçurduktan sonra (24 Zilhicce 1074 - 18 Temmuz 1664) Kanije ırmağı kenarına ve iki gün sonra Balaton Gölü sahillerine çadır kurdular.

Keşif için Egerszeg"e gönderilmiş olan Kaplan Paşa, bu mevkiin muhafızlarının kaleyi yakmak üzere bulunduklarını sadrâzama bildirdi. Bosna Vâlîsi îsmâil Paşa, hemen ardından gelerek muhafızların firar esnasında acelelerinden kalede unutmuş oldukları 9 top ile 30 Müslüman esirini güçlükle kurtarabildi (27 Zilhicce - 21 Temmuz)'.

Hüseyin Paşa iki bölük Girit segbânı ve 1.000 Arnavut ile Be-leske'yi kuşatıp yaktı; buranın muhafızları kiliseye kapanarak yir-midört saat ümîdsiz " ir şecaat ile savunmada bulundular. Lâkin Osmanlılar nihayet kiliseyi de yaktılar ye muhafızlar mabedin enkazı altında kaldılar. Beleske'nin ele geçirilmesinde Dukakin sancak-beği ile birçok segbân maktul oldu. Biri bataklıklar arasında ve diğer bir tepe üzerinde olan Egenvar ve Kemendwar palangaları, Türkler tarafından yapılan teslim tekliflerini önce reddettiler; lâkin mukavemete kudretleri olmadığı için

[226] Cevahir, s. 172. Montecuccoü (c. 2, s. 65) tarafından ileri sürülen üç ifâdenin yegane doğrusu budur: «Porre assedio a Giovarino.»
[227] Montecuccoli, c. 2, s- 73. Cevahir, bir pazar günü olduğunu söyler ki, doğrudur, çünkü 12 Temmuz pazara rastlıyordu.
[228] Cevahir'de tealim teklifine ve cevâbına bakınız.

beyaz bayrağı açıp, hayatlarına ilişilmemek üzere, muhafızlarına âmân verildi. Palangaların ikisi de yıkıldı (3 Muharrem - 27 Temmuz) [229]. Ahâlîsi tarafından terkedilmiş bulunan Kapornak da yıkıldı. Türkler Egenvar'dan Raab sahillerine giderek Koermend karşısında çadır kurdular, öncülere kumanda etmekte olan Gürcî, îsmâil, Kaplan Paşalar bir pusuya tu-tuldularsa da, düşmanı bozup 200 baş götürdüler. Ancak Türkler burada Raab'ı geçmeye çalıştıkları halde muvaffak olamadılar. Zîrâ Fransız ve İmparator askerleriyle takviye edilmiş olan Montecuccoli ordusu nehrin karşı sahiline gelmiş ve Mur nehrinden geçmelerine engel olmuş oldukları gibi bu defa da oradan geçilmesine karşı koymakta idiler. Bundan dolayı Osmanlılardın teşebbüsü Montecuccoli ve Coligny taraflarından neticesiz bırakıldı; Fransız asilzadeleri Osmanlılarca karşı kahramanlık gösterme fırsatından, diğerlerini de teşvik edecek şekilde, istifâde ettiler. General muavini Châteauneuf ve şövalye Saint-Aignan, biri müteharrik köprü üzerinde ve diğeri sahilde, öldürüldüler. Kont de Sault ve Marki de Troiville ağır surette yaralandılar [230].

Lewenz Muharebesi

Serinwar'ın muhasarası esnasında Souches 23.000 kişilik bir ordu ile Neuhaeusel'den Lewenz ve Saint-Benedict civarına yürümüş olan Alî Paşa'yı tâkîb ederek, 12.000 kişi ile yetişip bozmuştu: Evvelâ Tatarlarla Moldavyalılar kaçtı [231]; ordunun bakiyyesi de onların arkasından gitti. Bütün toplar ve eşya galiblerin eline düşmüştü. 6.000 Osmanlı ile kumandanları Alî Paşa'nın na'şları toprak üzerinde kalmıştı. Yalnız üç esir alınmış, ordunun geri kalanından ayrılan 500 yeniçeri kılıçtan geçirilmişti. Von Souches, düşmanı Par-kany'ye kadar kovalayarak, orasını ele geçirmişti [232].

Serinwar'ın düşmesinden sonra, Montecuccoli düşmanın Raab şehri üzerine mi, yoksa doğrudan doğruya bu isimdeki nehir üzerine mi yürüyeceğini kestiremediği için, Alman ve Fransız yardımcı askerleriyle

[229] Cevahir, s. 176. §u palangaların Egerzeg'e bağlı olduğunu yazar: Bir saat mesafede Beleşke (Beleske), dört saat mesafede Kapornak, dört saat mesafede Saint-Gottharel, dört saat mesafede Benre*, iki saat mesafede Ke-mendwar.

[230] Ortelius, s- 235. Montecuccoli, c. 2, s. 75. Yalnız CevâHrU't-Tevarİh, sadrâzamın Serinwar'dan Kerpjend'e yürüyüşünde bâa yerlerde durduğunu söyler.

[231] Cevahir burada (s. 191), kâfirlerin her türlü yardımlarını reddedecek şekilde bir ifâde kullanır.

[232] Askeri Mecmua, 1828, c. 2, s- 140143. Rycaut Graf von Souches ile Hüseyin Paşa'nın nutuklarını yazar; Ortelius da Souches'in takririni derceder (s. 331-354). Avtisturya Askeri Vekayil bu seferi o takrire göre yazmışlardır, 1818, 1. defter, s. 117.

birleşmek ve daha önce Mur nehri sol sahillerinde tstirya hududunu muhafaza ettiği gibi. bu defa da Raab nehrinin sağ tarafındaki Avusturya hududunu muhafaza etmek üzere Neu-hofta Mur nehrinden geçmeye karar verdi (16 Temmuz 1664). Sadrâzam, karşı tarafta bulunduğundan dolayı Montecuccoli, Koermend'e kolaylıkla ulaşabildi (2 Muharrem - 26 Temmuz). Türkler nehri geçmeyi faydasız yere teşebbüs ettikten ve şehri faydasız yere topa tuttuktan sonra, nehrin sağ tarafını tâkîb etmeye karar verdiler, ki Montecuccoli de sol taraftan geliyordu. Sadrâzam, Ker-mend'de iken, azimeti sırasında göndermiş olduğu mektuba cevaben Lobkowitz prensi Dük de Sagan'dan bir yazı aldı. Bu yazı, ya eski bir târih konulmuş olmasından, yâhud harb sebebiyle gecikmeye uğramış bulunmasından dolayı takriben bir aylık idi.

împarator'un mukîm elçisi [233] Reninger ve tercüman Pana-yotti sadrâzam ordusunda [234] bulunmakta olup, birincisi mahbûs ve yeniçerilerin muhâfazasındaydı ve ikincisi oldukça memnun bir vaziyette tercümanlık vazifesiyle meşgul idi. Reninger orduda iken köprülerin yandığım, kadın ve çocukların esîr olarak götürülüp en âdî hayvanlar gibi muamele gördüklerini, vatandaşlarının kesilmiş başlarının sadrâzamın otağı önünde yığılarak, sadrâzamın her baş için üç guruş verdiğini gözleriyle görmek teessürüne uğradı.

Bütün yürüyüş esnasında Kanij e alay-beği Macar mühtedîsi Garba, Osmanlı ordusuna kılavuzluk ediyordu. Koermend gibi Raab nehrinin sol sahilinde kurulmuş olan Czakan önünde Türk ordusu tekrar nehirden geçmek istedi (5 Muharrem - 29 Temmuz). Ancak İmparator tarafmdakilerin kahramanlıkları karşısında mesâileri bir defa daha sonuçsuz kaldı. İki gün sonra iki ordu Raab nehrinin sağ sahilindeki Saint-Gotthar? [235] köyü yakınında karşı karşıya geldiler. Sadrâzamın ordusu Saint-Gotthard tarafında çadır kurmuş olup Raab nehri OsmanUlar'ı, İmparator kuvvetlerinden ayırmakta idi. Montecuccoli artık kaçınılmaz olan ve seferin neticesini tâyin edecek olan harbe hazırlandı. Dört maddelik bir günlük emir neşretti ki, piyade ve süvarinin saflarını ne şekilde teşkil edeceklerini,

[233] Bizim târihlerde kapı kedhudâsL (Mütercim)
[234] Sadrâzam Essek'ten Siklos, Szigeth, Babofcze, Berczencze, Serinwar, Segesd, Küçük-Komorn, Beleczke, Egenvar yolu ile Koermend'e gitmigü. Reninger'in Saint-Gotthard ordugâhından Ağustos 1664 tâqhli takriri.
[235] Askeri Müze Müdürü Ferik Ahmed Muhtar Paşa Hazretleri'nin Saint-Gott-hard'da Osm&ab Ordum adlı eserinin ilk sahifesinde hatırlatıldığı üzere, bu Saint-Gotthard, Avusturya Gotthard'ıdır kî, Raab nehri üzerinde ve Vaswar ile Felberg mevkileri arasındadır; meşhur tünelin geçtiği İsviçre GotÜıard'ı başkadır. (Mütercim)

hatların uzunluk ve derinliklerinin derecesini, hafif süvari ile ağır topçuların nasıl taksim edileceğini ve ne veçhile yürüneceğini, eşyanın nerelere konulacağını bildiriyordu [236].

Yeni Sulh Teklifleri

Bu hazırlıklar esnasında Dük de Sagan'm bilinen tâbirlerle yazılmış bir mektubu geldi ve sadrâzamın Avusturya mukîm elçisiyle —her noktada daha önce Belgrad, Essek, Budin mevkilerinde yapılan müzâkerelere benzeyen— yeni bir müzâkere kapısı açmasına fırsat verdi. Reninger sadrâzamın otağına davet edildi. Askeri kuşkulandırmamak için bütün reisler de çağırılmış ve sadrâzam bir perde arkasında kendisini gizlemişti. Vezirler ve beğlerbeğileri, Budin, Haleb, Şâm, Rumeli, Anadolu valileri, yeniçeri ve sipâhî ağaları, kedhudâ beğ, reis efendi müzâkereyi başlattılar. Reninger, İmparator'un nâmına olmak üzere, Szekelhyd ile Saint-Job (Aziz Eyyûb) kalelerinin yıkılmasını istedi. Bu teklife bütün Müslüman kumandanları kahkaha ile güldüler; bundan başka, Neuhaeusel'in de terkedilmesini isteyince, gülümseyerek sordular ki, Osmanlılar'ın fethettikleri bir memleketi kendi elleri ile terkettiklerini hiç işitmiş midir?.. Nihayet, Osmanlılar'ın akınlarına son vermek için Waag kenarında ve Neutra ile Guta arasında bir kale yapılmasını teklif etmesi üzerine, Budin Valisi İsmail Paşa ve yeniçeriağası bu şartları sadrâzama arzetmek için ayağa kalktılar.

O zaman sadrâzam, meclise gelerek imparatorluk mukîm elçisine kat'î cevâbım bildirdi: Neuhausel'in terki ve Szekelhyd ile Saint-Job'un yıkılması aynı derecede imkânsız olup, Waag nehrinin sağ sahilinde bir kale inşâsına müsâade olunabilirse de, bu da İmparatorun Komorn ile Yeni-Serinwar'ın bir daha yapılmamasını taahhüt etmesine bağlı bulunduğunu; Neutra'nın hâlinin neticesi roukaave-met derecesine göre olacağından bu hususta bir şey vaadedemeyece-ğini; elçinin bir daha bina yapılmamasını teklif ettiği Babocsa ve Berczencze kaleleri içerilerde bulunduğundan, Kanije'nin kapılan önünde bulunan Küçük-Komorn ve Serinwar kaleleriyle kıyaslanamayacağını ifâde ettikten sonra, Sitvatorok anlaşmasının yenilenmesine gelince, bundan bahsedilmesine asla müsâade edemeyeceğini ve Osmanlılar'ın kazandıkları yeni zaferlerin te'sîs ettiği yeni esaslara göre,

[236] 30 Temmuz 1664 tarihli ordu emri- (İşbu emrin tercümesi Ahmed Muhtar Paşa Hazretlerinin eserinde dercedümiştir. (Mütercim)

yeni bir anlaşma tanzim edilmesi gerekeceğini ilâve etti. Reninger*e böylece ruhsat verildi.

Ertesi gün (7 Muharrem - 31 Temmuz) Reninger Viyana sarayına raporunu yazdı; o akşam ulak hareket ettiği sırada, Türk ordusu Öncüleri de Raab*ı geçti [237].

Sen-Gotar (Saint-Gotthard) Muharebesi

Macaristan ve Istirya hududu üzerinde, bu iki memlekete sınır teşkil eden Raab ve Laufhitz nehirlerinin birleştikleri ve Raab'dan çok uzak olmayan bir mahalde Saint-Gotthard Manastın vardır ki, Citeaux tarikatı râhiblerine ikaamet yeri olduğu halde, nehrin sol tarafında vukua gelen (1 Ağustos 1664) ve ismini o manastırdan alan muharebe ile târihte ebedî bir şöhret kazanmıştır. Raab nehri, iki taraftan tepeciklerle çevrili münbit bir vâdîyi kateder ki, bu vâdî-nin —çarpışmaların geçtiği— sol sahilde genişliği ikibin adımdan fazla değildir [238]. Saint-Gotthard'ın bir saat alt tarafında ve sağ sahilde Seming Köyü görülür; ikisinin arasında da, o zaman Macarca'da Ciasfalou ismiyle anılan, Windischdrof köyceğizi vardır [239]; karşıda ve sol sahilde Moggersdorf bulunmaktadır ki, asıl hareket merkezi burası olmuştur. Doğuda Raab ovası, Saint-Gotthard tepeleri ile çevrilmiştir; lâkin batıda göz alabildiğine —mavi hatları ufukta görülebilen— Alp'ler ile Yukarı Istirya dağlarının öncüleri durumundaki Hainfeld ve Gleichenberg zirvelerine kadar uzanır. Raab'ın sağ sahilinde sadrâzam, sol sahilinde de İmparator ordusu çadır kurmuşlardı. Sadrâzamın otağı, Windischdorf'a hâkim olan tepedeydi, împarator ordusunun çadırları karşıda, tepenin eteğinde bulunmaktaydı. Burada Raab nehri ancak 10-15 adım genişliğinde, yâni —suyunun çokluğu Raab nehri derecesinde bulunan— Laufnitz ile birleştiği yerdeki genişliğine nisbetle, yarı mertebesindedir. Mog-gesdorf ile Windischdorf arasında Raab nehri sağ sahilde [240] geriye doğru çekilir, bir kavis çizer; sol sahilde ileriye doğru çıkar, bir kavis yapar. Osmanlı ordusu sudan geçmek için nehrin bu suretle eğriler çizmesinden faydalanmıştı;

[237] Saint-Gotthard ordugahında Reninger'in raporu.
[238] Saint-Gotthard muharebesi meydânını iki defa ve Özellikle ikinci defa olmak üzere 1828 Ekim'inde ziyaret ettim. Raab kenarından Moggersdorf kilisesine kadar binbeşyüz ve bu kiliseden tepenin eteğine kadar yediyüz adımdır; tepe takriben bin adım yüksekliğindedir.
[239] Knolles'te Rycaut, c- 2. s. 156- Askeri Vekayî'de bu köy görünmez; Moggersdorf «Magerdorf», Semingde «Zaming» adıyla gösterilmiştir.
[240] «Deve l'acqua non pia di dieci in dodici passi larga con tortuoso corso for-mava un angolo versa lui (il Vesiro) reintrante ed avantaggioso..

çünkü bu suretle düşmanın ateşi, kavisin en dış noktasından itibaren eğilmekte olan sahille örtülü kalmış oluyordu.

Bu çifte kavis, împarator ordusunun tam merkezi karşısında idi. Muharebeden evvelki gece sadrâzam bu noktaya onbeş sahra topu getirtmişti; diğer birkaç top da Osmanlı ordusunun geçişini himaye etmek üzere ovaya hâkim olan tepeye konulmuştu. Hristiyan ordusunun merkezini teşkil eden İmparatorluk askeri [241] bu sırada o kadar lâkayd bulundular ki, Türkler'in hareketleri onlar için tamâmiyle meçhul kaldı. Osmanlılar sudan geçmeye ve nehrin sol sahilinde metris yapmaya başladılar. Ertesi gün (8 Muharrem 1075 - 1 Ağustos 1664), sabahın dokuzunda sadrâzam, askeriyle kavsin ortasında bulunan geçide doğru yöneldi, tsmâil Paşa ve 300 sipahi, atlarının arkasına birer yeniçeri alarak, birinci olmak üzere, geçtiler. Yeniçeriler derhâl Moggesdorf te metris aldılar.

Ordunun merkezini teşkil eden Alman askeri (Çünkü imparator askeri sağ cenahı, Fransızlar da sol cenahı teşkil ediyorlardı) geri çekilir kavsin karşısına konulmuş bulundukları halde, ilk çatışmada geri çekilerek o kadar karışık bir hâlde kaçtılar ki, Graf von Waldeck birçok subayların üzerine kılıçla yürümek mecburiyetinde kaldı. Süvârî kumandanlığını Grafvon Waldeck ile paylaşmak istemiş olan Holstein prensi de [242] sesini subaylardan pek azına du-yurabildi. Topçu generali Fugger bir kurşunla öldü. Durlach mar-gravı canını zorlukla kurtarabildi. Sulzbach margravı Schmid, alayını düşman üzerine yürümeye ikna edemedi. Nassau taburu kılıçtan geçti. Moggesdorf a yayılmış olan Türkler Almanların ve Bad margravımn çadırlarından bir tabanca atımı kadar bile uzakta değil idiler. Osmanlılar kendilerini galib saymaya başlamış oldukları halde, împarator ordusunun cenahları muharebeyi yeniden canlandırdılar. Prens Charles de Lorraine, alayının başında, ileride göstereceği müessir şecaate başlangıç olmak üzere, kendi eli ile, sadrâzamın zâtına mahsûs muhafız askerlerinin reisini Öldürdü ve Osmanlılar Raab nehrinin çizdiği kavise ric'at ettirildi. Moggersdorf Avusturyalılar tarafından zabtedilerek yakıldı. Hücumun bütün kuvveti, Hristiyan ordusunun merkezine yöneltildi. Montecuccoli sağ cenahı bırakarak Sparr, Tasso, Lorraine ve Schneidau alayları ile

[241] O vakit Avusturya hükümeti ile ona bağlı Alman hükümetleri askerlerinden teşekkül eden ve İmparatorluk askeri «Troopes de TEmpire» denilen bir nevi asker vardı. Bizzat Avrupa İmparatoruna (hükümetine) bağlı askere de «Troupes de l'Empireur» (İmparatorluk Askerleri) denirdi. Ahmet Muhtar Paşa, Saint-Gotthard.

[242] Ortelius'ta, s. 338, Rintein'in Hâtıralar'ına ve Askeri Vekayî'de (1818, 15. defter, s. 359) Montecuccoli'nin eserine bakınız.

müttefiklerin imdadına koşup, Türklerce yan taraflarından hücum etti ve tekrar nehirden geçmeye zorladı.

Köyün hanelerine girmiş bulunan yeniçeriler, teslim olmaktansa ateş içinde yanmak derecesine kadar metanet gösterdiler [243].

Buna rağmen Osmanlı ordusu nehri geçmeye devam ettiğinden, Montecuccoli, Fransız askerî kumandanı Kont de Coligny'ye adam gönderip, kendisine yardım edecek zamanın gelmiş olduğunu haber verdi. Kont, derhâl, Dük de La Feuillade ile Beauveze kumandasında 1.000 piyade ve dört bölük süvârî gönderdi. İmparatorun Spick [244] ve Pio alayları ve Rappach süvârî alayı, Fransızlar* takiben yeniden harbi alevlendirdiler.

Köprülü Dük de La Feuillad'ın kumandasındaki Fransızlar gelirken, bunların pudralı yapma saçlarını görünce:

— «Bu genç kızlar kimdir?» dedi.

Fakat bu dediği genç kızlar, o dehşet verici «Allah!» sadâsından korkuya kapılmayıp, onlar da «Yürüyelim! Yürüyelim! Öldür! Öldür!» dyierek Türkler'in üzerine hücum ettiler [245]. Can pazarından kurtulmaya muvaffak olan yeniçeriler, uzun seneler sonra bu »Yürüyelim! Yürüyelim! Öldür! Öldür!» seslerini ve Dük de La Feuil-lade'a vermiş oldukları «Fulâdî» (Çelik Adam) ismini hatırlamakta idiler [246].

Nihayet öğleye doğru Osmanlılar, düşman ordusunun cenahlarına hücum etmek istiyor gibi göründüler: İntizamsız süvariden müteşekkil dört büyük fırka Raab'dan geçerek sağ cenaha (imparator askeri) yürüdüler; üç fırka da sol cenaha (Fransız askeri) taarruz ettiler: O anda muntazam süvarilerden mürekkeb üç takım halinde birçok asker Alman müttefik askerleri üzerine hücum etmek üzere Raab'ın bu tarafında ve merkez fırkasının karşısında toplandılar.

Bu karşılıklı hareketler, diğer bir Türk süvârî fırkasının, harbin en yoğun şekilde devam ettiği yerin yarım saat mesafedeki alt tarafından geçişini kolaylaştırdı. Beşinci bir fırka dahî nehri alt taraftan geçmeye hazırlanmış olmakla, İmparator ordusu iki ateş arasında kalmak tehlikesine düştü. Sağ cenahta Spork ve Montecuccoli süvârî alayları, sol cenahta Fransızlar Türkler'in geçişini durdurmak için hücum ettiler; merkezde Montecuccoli

[243] «Ostinazione degna di riflessione e d'admirazione>.
[244] Montecuccoli'nin dediği gibi «Spihk. değil.
[245] Du Vigneau. s. 113.
[246] Du Vigneau, Osmanlı Devlett'ntn Bugünkü Dorumu, s- 117. 8u adlandırma «Fulâdî. kelimesinin .Fulâd. gibi bir lâkab olmayacağına dâir Senkovski'-nin tenkidine en güzel cevaptır- Yeni Asya gazetesi, c. 2, s. 59.

generalleri ile istişare ederek, umûmî bir hücum plânı kararlaştırdılar. Askerin bir takımı ric'ate başlamış, Fransızlarca imparatorluk ordusu eşyalarını toparlamakla meşgul olmakta iken, başkumandan artık bundan sonra kurtuluş çâresinin hep birden şiddetli bir hücum yapmaktan ibaret bulunduğunu gösterdi. Ya galib gelmek, yâhud ölmek! Montecuccoli*-nin ordu kumandanlarına ve onların kumanda etmekte oldukları askere telkin ettikleri söz, işte bu idi. Okuma yazma bilmeyen, fakat kahramanca şecaati kendisini Homeros'un Ajax'ma benzettiren süvârî generali Jean Spork [247], başı açık olarak yere kapanıp yüksek sesle:

— «Ey gökyüzündeki büyük kumandan! Eğer bu gün evlâdın olan Hristiyanlara yardım etmek istemezsen, hiç olmazsa Osmanlı erkeklerine de [248] yardımcı olma ki, memnun ve mütebessim olasın!» diyordu.

Sonunda hücum borusu çalındı. İmparator askerleri saflarından zuhur eden şevk sadâları, düşmanlarını «Allah!» sesleri ürkütmeye alışmış olan Türkler'i şaşırttı [249]. Sağ cenâhda Spick, Pio, Tas-so, Schneidau, Lorraine, Rappach alayları yerleştirilmişti; sol cenâhda Fransızlar ve merkezde Alman askerleri bulunmaktaydı. Hilâl şekline giren bu hat, her tarafta birden hücum ederek Osmanlıları nehrin kavisinden müteşekkil olan yarım-ay içine sürdü. Yeniçeriler, sipahiler, Arnavutlar karmakarışık Raab nehrinin dalgalarına düştüler. 10.000'den ziyâde Türk'ten kimisi maktul düştü, kimisi boğuldu. Pâdişâhın enistesi bulunan Bosna Vâlîsi İsmail Paşa, yeniçeri ağası, sipahi ağası, otuz ağa, sadrâzamın mîrâhoru, bir de Kanije alay-beği Fethibeğ-zâde [250], yâni Türk ordusunu yok olacağı mevkie getiren Macar mühtedîsi Garba zâyiât arasındaydı.

Muharebe, akşamın saat dördüne kadar devam etti. Nehrin öte tarafında muharebeyi sükûnet içinde seyreden 30.000 süvârî, batarya hâline konulmuş olan 15 topu sadrâzamın emriyle sahilde bırakarak firar ettiler. Bu toplar ve 40 bayrak harb armağanı oldu. Hrîs-tiyanlar sonunda zaferin kıymetli yadigârı olmak üzere birçok altın ve gümüş eyerler, murassa kılıç ve hançerler, gayet güzel elbiseler ve kâseler topladılar.

Ertesi gün Montecuccoli, orduların ilâhına ve Meryemül-BetüTe
arz-ı şükran ederek:

[247] Kont Jean Spork'a âit ahvâl hakkında Askeri Vekayfde, 8. defter, s. 211'e bakınız. Kont payesine nfiil olduğu halde, yazı yazmakta pek sıkıntı çektîginden >Comte Spark. yerine .Spork comte. diye imza eder ve buna sebep olmak üzere .comte» olmazdan evvel «Spork» olduğunu söylerdi.
[248] Her iki taraf da birbirine saygıyla muamele ediyordu.
[249] «Alla foggio del barbari oolTarte loro deluzi» Montecuccoli, 85.
[250] Reninger'in raporu bu hususta Cevahir ile mÜttefütfir,

— «Üâhî! Hristiyan askerinin üç asırdan beri kazandıkları en meşhur zaferi hatırlatmak üzere, bugün mevcut olan küçük kilisenin mevkiinde seni sena eyleriz!»

Manzumesini mutantan surette tegannî ettirdi. 300 sene evvel Sırplar'm ve Macarların Osmanlı ordusuna mağlûb oldukları mev-kî «Sırp Sındığı» diye adlandırılmıştı. Bunun gibi, Raab kenarında bulunan Saint-Gotthard ovası da «Türk Sındığı» unvanı ile anılmaya lâyıktır [251]. Şurasını nazar-ı dikkate almak lâzımdır ki, Allah'ın [252] adı her iki cenge de karışmıştır. Mariazell küçük kilisesi Türkler'in Mariça sahillerinde uğradıkları mağlûbiyet üzerine inşâ edilmiş, Montecuccoli de Saint-Gotthard muzafferiyetinden sonra Azrâ'ya teşekkür etmiştir [253]. Keretztes muharebesinden sonradır ki Osmanlı Devleti'nin inhitatını hızlandıran fesâdlar ve dâhili karışıklıklar başlamış ve Raab muharebesinden sonradır ki, Venedik, Lehistan, Rusya üzerine açılıp daha sonra Avusturya aleyhine çevrilerek onyedi sene devam eden ve Karloviça (Karlofça) anlaşması ile sona eren sefer, bu devletin çöküşüne işaret olmuştur. Saint-Gotthard muharebesini tâkîb eden anlaşma, işlerin yürütülüşü bakımından bir değişikliği îcâb ettirmediği cihetle, gerek neticeleri, gerek maktullerin miktarı itibariyle değilse bile, Türkler'in Hristiyanlar aleyhine galebelerine nihayet vermek itibariyle hatırlanmaya değer olan bu muharebe, Ağustos'un Tinde, yâni büyük Actium ve Abukır muharebelerinin vuku bulduğu günde olmuştur.

Vasvar Anlaşması

Sadrâzam mağlûbiyetinden sonra Vasvar yâhud Eisenburg denilen mahalle gelmişti. Orada, 10 Ağustos 1664 târihinde on maddelik bir sulh ahidnâmesi imza etti. Üç gün sonra bu ahidnâme nüshaları, İmparatordun tasdikinin çatışmayı kesmesini beklemek üzere, gizlice [254] mübadele olundu. Akdedilmiş olan anlaşma, sadrâzamın bahis mevzuu etmek istemediği Zitvatorok muahedesinden başka bir şey değildi. Transilvanya, gerek imparator, gerekse Osmanlı askerinden tahliye olunacaktı. İmparator

[251] Hammer, Hıristiyanlık taassubu ile -Sırp Sındığı» muharebesini unutmamış olduğu iğin Saint-Gotthard'ı ona muâdil tutuyor. Saint-Gotthard muharebesinin Avrupalılarca zannedildiği kadar mühim olmadığı aşikârdır. (Mütercim)

[252] «Kulhüvâllâhü ehadd, Allâhü's-samed, lem yelid ve lem yûled, (Mütercim)

[253] «Dalla implorata infercessione della sanctissima vergino sollecitata.» Mon-tecucculi, s. 88-

[254] Marzelli'ye yakın ordugâhta, 14 Ağustos'ta. Reninger'in raporu. Bu mahrem anlaşmayı yalnız kâhya biliyordu.

ve Pâdişâh taraflarından Transilvanya prensi olmak üzere tasdik olunan Apafy, Os-manlılar'a mûtâd olan vergiyi verecekti. Theiss ve Transilvanya arasında bulunan yedi Macar palatinliğine (sancağına) gelince, bunların üçü İmparatorca bırakılacak, Osmanlı Devleti, Rakoczy'den zab-tedilen dördünü muhafaza edecekti. Novigrad, Neuhaueusel Pâdişâhın elinde, Szegelhyd İmparator'da kalacaktı. İmparator bilmukabele Lewenz, Schinta, Guta, Neutra mevkilerinin tahkim edilmesinde ve son iki şehir arasında Waag nehri üzerinde bir kale inşâ ettirmekte serbestti. Neutra'dan March'a kadar Gran ve Waag nehirleri arasında uzanan yerler ahâlisi ile serbest olan Heydükler Osmanlı tabüyyetine girmeye mecbur olmayıp, her iki taraftan yapılan akınlara bundan böyle son verilecekti. Avusturya Yeni Serinwar kalesini tekrar inşâ etmeyecek ve anlaşma, karşılıklı olarak sefir gönderilmek suretiyle en azından 200.000 filorin kıymetinde hediye verilerek tasdik olunacaktı [255]. Eski ahidnâmelerde mevcut olup da Vasvar ahidnâmesi ile iptal edilmemiş olan maddelerin uygulanmaları mecburiyeti devam edecekti. Sözün kısacası, Saint-Gotthard parlak zaferine rağmen, bu anlaşma Avusturya'dan ziyâde Osmanlı Devleti'nin menfaatine idi. Zîrâ Avusturya, harb sebebi olan Se-rinwar'ı kaybetmekle kalmayıp, Macaristan Krallığı'nin anahtarlarından biri olan Uyvar kalesini de Osmanlılarca veriyordu.

Sadrâzam Neuhâeusel'e gitmiş, oradan da Neutra üzerine yönelmek tasavvurunda bulunmuşken, Viyana'dan anlaşmanın tasdiknamesi geldi (27 Eylül 1664). Bunun üzerine askerini kışlaklarına göndermeye mecbur oldu. İmparator tarafından tasdik edilmiş bir ahidnâme suretini bir kabul resminde sadrâzama takdim eden Renin-ger [256], bir kürk ve ağır surette donanmış bir at hediyesine nail oldu [257]. Ahidnâmenin Pâdişâh tarafından tasdik edilmiş olan nüshası da maiyyetinde birçok adamlar bulunduğu hâlde kapıcı-başı Yûsuf Ağa tarafından Viyana'ya ulaştırılmıştır [258].

---

[255] Lâtince «florini. Türkçe «kara guruş»; bu sikke, bir -reichsthaler», yahut ■beyaz gurug»tan otuz-feırk akçe noksandı. Demek olur ki Türkler'in kara guruşu bir florin, beyaz guruşu thaler kıymetindeydi. Reninger'in Weitzen karargâhından 15 Ağustos 1664 tarihli raporu.

[256] Reninger'in bu kabul resmine dâir 1 Ekim 1664 tarihli raporu; .Troduzhme della ratificarione di S. Maometta IV. della pace fatta »el campo tttrco o Vasvar 10 Agosto; Reîsülkûttâb Mehmed Efendi'nin İnşâ'sı, No 6.

[257] Montecuccoli «Reiniger» adını verir; Cevahir sahibiyse (s. 193) «Dukagin. (!) adını verir.

[258] Râşid (c. 3, s. 87), Târîh-i Râşid İmparator ve zât-ı şâhâne tarafından yazılı tasdiknamelerin her ikisini derceder. Ancak siAd maddeleri bu tasdiknamelerde dercedilmiş olmayıp, onları Reis Mehmed Efendi'nin İnş&'sında aramalıdır. Râşid'de ahidnâmenin imzası münâsebetiyle, sadrâzam tarafından Reninger vasitasiyle hnparator'a gönderilen mektup dahî vardır. (Bu mektup İmparatora değil, Duk de Sagan'adir.) Zikr edilen mektup Cevahirde (s. 186) on maddelik bir ahidnâme De beraber mevcuttur. Ancak o ahidnâme

Ekim ayı sonuna doğru sadrâzam Uyvar'dan hareketle Belgrad kışlağına döndü (1 Rebîülâhir 1075 - 22 Ekim 1664). Kırım Hânı'nın oğluna bir samur kürk, bir altın kılıç ve tîrkeş verildi. Tatarlar Osmanlı ordusuna, Özellikle Saint-Gotthard'dan İstoni-Belgrad'a (Sto-uhlweissenburg*a) gelinirken büyük hizmet etmiş; bataklıklarda kalmak üzere toplara yüzlerce at bağlamışlardı. Sadrâzam onlara 2.000 arslanlı guruş dağıttı. Peşte'den Adana beğlerbeği Çatrapatraoğlu Alî Paşa'nm başı İstanbul'a gönderildi. Adana valiliği Gürcî Meh-med Paşa'ya, Haleb valiliği de Hüseyin Paşa'ya verildi.

Pâdişâhın Avlanması

Sadrâzamın Raab kenarında bulunduğu Edirne'de haber alındığı zaman Pâdişâh tarafından şehirde bir hafta şenlik yapılması emro-lunmuştu; lâkin üçüncü gün Saint-Gotthard bozgunluğu haberi gelerek, bu şenliğe son verildi.

Bununla beraber Pâdişâh türlü türlü eğlencelerle vaktini öldürmekte, avlanmaktan büyük zevk duymaktaydı. Bir gün Çömlekkö-yü civarında [259] avlanırken, yol üzerinde vahşî hayvanlar yerine nâ'şlar görünce Edirne bostancı-başısmi memuriyetinden azletti. Anadolu eşkıyasından Kemençecioğlu ile Berzencî Arab [260] yakalanarak Edirne'ye getirildi [261].

Vaswar anlaşmasının akdedilmesinden sonra, sadrâzam ahidnâ-meyi taraf-ı şahaneye göndererek tasdik ettirdi. Savaşa son veren mağlûbiyetin hâtırasını ortadan kaldırmak için Yanbolu tarafında bir av tertîb edildi. Sadrâzamın eniştesi olan kaymakam Kara Mustafa Paşa [262] av esnasında zât-ı şahaneye refakat etmek üzere, vezîr Yûsuf Paşa Edirne'de

---

Vasvar'da akdedilen ahidnâme almayıp Saint-Gotmard muharebesinden evvel Reninger tarafından teklîf edilmiş bir ahidnâmedir. Cevahir onu muharebeden evvel kabul olunmuş zanneder ki, bu zan yanlıştır. Rycaut'nun (s. 160) aldığı dokuz maddelik Vaswar ahidnâmesi doğru olmayıp, bunun doğru olan suretini Dumıont nakletnüştir.

[259] Rycaut, (s. 151), bu köyü «Chiolichoi. ismiyle yâdeder.

[260] Râşid'de «bir zencî Arab. (eski harflerle yazıldığında «Berzencî Arab» tarzında da okunabilir. Haz.) denilmiştir. Hammer bu terkibi «Berzenc'e men-sûb Arab. mânâsına almış ise de, 5yle midir, yoksa «Zencî bir Arab. im demek olacaktır, anlaşılamadı. (Mütercim)

[261] Râşid. mumlarla teşhir olunduktan sonra İdfim olunduklarını yazıyor, s. 84. (Mütercim

[262] Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nm Köprülü Mehmed Paşa kızı S&liba Hanım İle izdivaç etmiş olduğu, silsöe-i nesebi yedinci batında Mehmed Paşa'ya ulaşan ve âcizane kadtm dostlarımdan olan Mekteb-i Sultanî muhasebeciliğinden mütekaid Kadr! Beyefendi'den tahkik olunmuştur: Bu silsile-i neseb aşağıdaki şekildedir: Kadri Beğ, Tahsin Beğ (1233-1299); Alî Beğ;-^199-1264); Emine Şerife Hanım (Alemdâr'dan evvel sadrazam olan Çelebi Mustafa Paşa'nm hanımı); Mehmed Beg; Ali Beğ; S&liha Hanım; Köprülü Mehmed Paşa. (Mütercim)

kaymakamlıkla bırakıldı. Osmanlı târihi ve özellikle avcılığa olan meylinde ceddi Yıldırım Bâyezîd'i örnek alan IV. Mehmed'in târihi, Pâdişâh'ın avlarını sahici muharebelerden bahsedercesine zabtettiklerinden, Sultân Mehmed'in Yanbolu avını tâkîb etmemize izin verilsin. Maksadımız okuyuculara vahşî hayvanların nasıl öldürüldüklerini göstermek değil, Tunca kenarlarında okuyucularla birlikte coğrafî bir keşif yapmaktır.

Pâdişâh, Edirne'nin Tekkekapısı'ndan çıktı (5 Rebîülâhir 1075 -26 Ekim 1664); kaymakam Yûsuf Paşa ile müftî, Taşlık mevkiine kadar Pâdişâh'a refakat ederek, kendilerine orada ruhsat verildi ve hil'at aldılar ve döndüler. IV. Mehmed, birinci geceyi Çömlekköyü'n-de yeniden inşâ olunan sarayda ve ondan sonraki üç geceyi de De-ğirmenderesi, Kızılağaç Yenicesi, Fındıklı denilen yerlerde geçirdi. Son mevkide SivribÖlükbaşı denilen eşkıya fırkasına mensup onbir Anadolu eşkıyasının kesik başlan otağ-ı hümâyûn önünde yuvarlandı. Dördüncü gün (9 Rebîülâhir 1075 - 30 Ekim 1664), Yanbolu'-da Tatar şehzadelerinin sarayına indi. Bu şehzadeler orada rehine clarak muhafaza edilirler ve bununla beraber haklarında saygılı dav-ranılır, ancak Kırım tahtına oturmak için çıkarlar ve tahttan indirildikleri zaman yine oraya gelirlerdi. Yanbolu'da Pâdişâh hem u*-sâniyetli, hem de şiddetli göründü: Evi yanmış olan bit fakire 5.000 akçe ihsan etti; muhafazasına tevdî edilen hayvanlara kötü muamele etmiş olduğu için bir ahır uşağını da —rikâb kaymakamının şefaatine rağmen— astırdı. Bu münâsebetle kaymakam?!:

— «Sen vezirsin; vüzerânın ricaları dâima makbuldür; fakat bugün Huda aşkına kabul etmeyeceğim» diye hitâb etmişti.

Sadrâzam Belgrad kışlağına dönmekte olduğunu bildirmiş olduğundan, ona, kendi eliyle yazılmış bir hat, bir kürk, bir de kılıç gönderdi. Yanbolu'ya vardığının altıncı günü (16 Rebîülâhir 1075 - 6 Ka^ım 1664) hâssa hademelerinin cirit oyunlarım seyretmekte iken, Kaymakam Mustafa Paşa, Kurd Hasan nâmında bir eşkıya reîsi maiy-yetinde Anadolu'yu tahrîb eden haydutların Yenişehir taraflarından kesilmiş başlarının gönderildiğini haber yerdi, baş getirene kaftan ihsan edildi.

Dört gün sonra (20 Rebîülâhir 1075 - 10 Kasım 1664), Tavuslu denilen boş bir arazîde büyük bir sürgün avı başladı; Pâdişâh Is-milâ (Eslemiye?) taraflarına kadar gidip, akşam, avlayarak döndü; Pâdişâhın maiyyetinde bulunmakla büyük îtibâr kazanan kaymakam, bir samur kürk alarak Pâdişâh'la birlikte yemek yedi (22 Rebîülâhir 1075 - 12 Kasım 1664). Ertesi gün Pâdişâh gece esnasında, yâni güneş doğmadan evvel trampete ve

dümbelek sadâları ile giderek sabah namazını Seyrancık'ta kıldıktan sonra, Aydos. kaplıcalarında yıkanmaya gitti; o tarafları bütün dolaştıktan sonra Yan-bolu'ya döndü (29 Rebîülâhir 1075 - 19 Kasım 1664). Yanbolu'da saray kâhyasının tabanına bin değnek vurulmasını emretti [263]. Pâ-dişâh'ın bu fevkalâde şiddetini, kâhyanın Pâdişâh izni olmadan kendi hesabına ava çıkmış olduğunu haber almış olmasından kaynaklanan öfkesine atfetmek lâzım gelir.

Ertesi gün kaymakam, meşhur şâkî Erdehanoğlu'nun [264] Silifke mütesellimi tarafından yakalanarak, diğer bir haydut ile birlikte gönderildiğini arzetti. Bunların cezaları ertesi güne bırakıldı (1 Cumâde'l-evvel 1075 - 20 Kasım 1664)Arkadaşı da bu cezaya uğrayacak iken, kaymakam paşa onun mâsûm olduğunu söyleyip, Erdehanoğlu'nun bu adamı hiç tanımadığını, yakalandığı gün ona cebren getirilmiş olduğuna dâir îtirâfı bulunduğunu arzetti. Pâdişâh bu adamın Edirne'ye götürülerek, haydutla tutulmuş bir adamın îdâm edilmesi gerekmeyeceği hakkında fetva alınıncaya kadar muhafazasına itinâ gösterilmesini emretti (2 Cumâdel'-evvel 1075 - 21 Kasım 1664). Cuma namazını Kanûnî'nin yaptırdığı Seyrancık Câ-mii'nde kıldı; ertesi gün Sarıkız'da avlandı. Nihayet Yanbolu ta-raflarında yirmibeş gün avlandıktan ve Osmanlı, Paşaköyü, Dere-köyü, Kara Hamzalı mevkilerinde beş gece kaldıktan sonra Kırk-kilise'ye döndü. Kırkkilise'nin evkaaftan inşâ olunmuş olan camii haraba yüz tutmuş olduğundan, bundan böyle iyi muhafaza edilmesi için îtinâ gösterilmesini kızlarağasına [265] emretmekle beraber, kaliçelerle döşetti ve avîze ve fanuslar astırdı. Bu şehirde iken yeni musahibi Mustafa, Pâdişâh'a, hepsine kıymetli eyerler vurulmuş gayet güzel iki Arab atı ile diğer cins bir at takdim etti, karşılık olarak bir samur kürk ve sâde hil'at aldı.

Viyana'ya Fevkalâde Bir Sefîr Gönderilmesi

Edirne'ye döndüğünde (5 Cumâdelevvel 1075 - 24 Kasım 1664), Pâdişâh'ın ilk işi, sabık bostancılar odabaşısı olan Kara Mehmed Ağa'yı,

[263] Vaktiyle bu kadar değnek yemeğe mahkûm olmuş bir adamın değnekleri emredene hitaben «Sen ya değnek yemek ne demek olduğunu, yahut sayı saymasını bilmiyorsun» dediği meşhurdur. Yakın zaman valilerinden birinin de 75 değnek vurulmasını emrettiği bir şahsın bu meşhur rivayeti taklîd etmesi üzerine, vâlî paşanın kendi tabanlarını kaldırıp göstererek ve eliyle vurarak «Hem sayı saymasını bilirim, hem de değnek yemesini! Buraya yet-migbeşi saydırıp, beni de mektebden kovdular» diyerek marifetini açığa vurduğunu işitmiştik- (Mütercim)

[264] Erdehanoğlu değil, Derdehanoğlu'dur. Râşid, s. 92. (Mütercim)

[265] Evkaat Nezareti o zamanlar dârü*s-saâde ağalarına tevfiz olunurdu. (Mütr.)

sadrâzamın arzı üzerine Viyana'ya sefîr tâyin etmek ve kendisine Rumeli beğlerbeği payesi vermek oldu. Mansıbının şerefini koruyabilmesi, için Mehmed Paşa'ya 800.000 akçe ihsan olundu. Yeni diplomat, Pâdişâh'ın elini öpmek üzere huzura kabul olunarak» derhâl hareket etmesi emrini aldı (13 Receb 1076 -30 Ocak 1665) [266]. Hediye olarak İmparator'a murassa bir sorguç, direkli bir otak, yirmi seccade, beş Acem kaliçesi, yüz sarık, kırk hil'at, bir okka an-ber, oniki eyersiz at [267], iki dîvân rahtı ve abânî ile donanmış at teslim etmekle görevlendirildi [268]; sefirin maiyyeti, 50?si memur olmak üzere 150 kişiden mürekkebdi.

Bunların içinde meşhur seyyah Evliya da bulunuyordu ki, daha sonra Viyana'dan seyahatine devam ederek Dunkerque, Amster-dam, Danimarka, İsveç, Bohemya, Lehistan, Rusya, Kırım taraflarını da dolaşarak, üçbuçuk sene sonra İstanbul'a dönmüştür [269].

Vaswar anlaşmasının akdinden bir sene sonra Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında vukua gelen sefirler mübadelesini ve bu sefîrlerin Viyana ve İstanbul'a girişlerini (ki muahedenin kat'î tasdiki olarak telâkki olunmuştur) anlatmadan önce, muharebenin son senesi ile onu tâkîb eden sene zarfında Osmanlı memleketlerinde zuhur eden dikkate değer bâzı vak'aları kısaca kaydetmemiz lâzım gelir. Bu vak'aların en mühimmi, şüphesiz Kaahire'de çıkan bir asker isyanıdır ki, şimdi, onun aslını hikâye edeceğiz.

Kaahire'de Bir Asker! İsyanın Bastırılması

Yaptığı muameleler hakkında hesap vermek üzere daha önce İstanbul'a gönderilen Cidde beği Mehmed Beğ, defterdar sıfatıyle yeni vâlî Ömer Paşa'nın refakatine konularak Mısır'a gelmişti. Bu memuriyetinde vâlî üzerinde bile hududsuz bir nüfuz icra eder, vâlî bunun baskısından kurtulamazdı. Nihayet Ömer Paşa, defterdarı def etmek üzere Üveys Beğ ile

---

[266] Abdî, varak: 43; Râşid, s. 93, «mâh-ı mezbûnın onüçüncü günü. derler; ancak yukarıda beyân etmiş oldukları Cumâdeluhrâ'dır.

[267] Eski tâbire göre «yelkendest». (Mütercim)

[268] Bu hediyeler Râşid'den tashih olunmuştur, s. 93. (Mütercim)

[269] Evliya, bir imparatorluk ruhsatnamesi ile Almanya'yı, Dunkerque'i ve ondan sonra Bohemya'yı ve Cracovie'ye kadar Lehistan'ı ziyaret etmiş olduğunu yazar. İlâveten beyân eder ki, Dnieper nehrini Doğan Geçidi'nden geçmiştir; daha sonra Rusya'ya gitmek üzere çöllerden geçip, Rusya sefirinin maiyyeti ile Azof'a gitmiştir; Azof'tan Kırım'a giderek Hân tarafından hediyelere gark edilmiş, ve Ak Mehmed ile birlikte Viyana, Prag, Landhust (Londs-kat) yoluyla İstanbul'a dönmüştür. Bu son mevkide Sultân Cem'in elim ser-güzeşti ve Pâdişâhlarla Fransa Kralları arasındaki sıhriyyet hakkında papazlarla uzun görüşmelerde bulunmuştur-

ittifak etmeyi düşündü. Vaktiyle sa-ray-ı hümâyûn baltacılarından olan Üveys, hadım Nezir Ağa'nın saraydan sürülmesinde onunla birlikte Mısır'a gitmişti. Nezir Ağa'nın emânet olarak kendisine vermiş olduğu 10.000 altını sâhiblenerek, bu akçe ikbâlinin sermâyesi olmuş ve Mısır'da silâhdâr ağalığı hizmetini ele geçirmenin yolunu bularak, beğlik sıfatıyle Kaahire'nin idaresine müdâhale etmişti. Defterdarı, Cidde hükümetini vermek suretiyle, uzaklaştırmasını paşaya tavsiye etti; defterdar, reislerden birkaç kişiyi kendisine uydurarak ve onlarla birlikte dîvâna gelerek, silâh arkadaşlarından Osman nâmında birinin Üvey tarafından katledildiğini söyleyip kısas istedi. Üveys, bu Osman'ın kendisinin kölesi olduğunu iddia ettiyse de, sözüne kulak verilmeyip ayaklanan askerin elebaşıları Üveys'i îdâma mahkûm etmek için vâlîyi zorladılar. İki kâhya ayaklananlar tarafından yaralanıp sonra öldürüldükleri gibi, bir üçüncüsü de valinin istemeyerek vermiş olduğu bir karar üzerine sürgün edildi. Pâdişâh, bu hususta takdim edilen arî-za üzerine, adaletin hükmünün icra olunmasını bir hatt-ı hümâyûnla emretti. Vâlî, Mehmed nâmında birinin himayesinde olan isyancılardan Genç Mahmûd'u nezdine çağırdı; Mehmed'i de yalnız olarak gelmek üzere davet etti (21 Safer 1076 - 2 Eylül 1665). Mehmed, Mahmûd ile birlikte geldi; vâlî çubuk, kahve, şerbet ikram etti; fakat gidecekleri zaman paşanın adamları tarafından parça parça edildiler.

Bu haber üzerine' ağalar, 1.000 kadar askerlerini Sultân Hasan Câmii'nde topladılar. Orada beğlere, paşayı azlederek içlerinden birini kaymakam yapmalarını teklîf ettiler. Beğler evvelâ bu teklifi reddedip, daha sonra ağalar, vâlîyi azlettikten sonra kaymakam bulmakta müşkilât olmayacağını bildirdiler. Ağalar paşaya gittiler, Pa^ şa, zimmetini temize çıkarmak için hatt-ı hümâyûnu gösterdi. Hatt-ı hümâyûnu görünce, zahiren itaat göstererek döndüler. Lâkin dört gün sonra Demirkapı'da Câmi'ü'l-Müeyyed'de toplandılar. Öte taraftan da vâlî, 24 beği dîvâna getirterek hatt-ı hümâyûnu okudu ve askere, fesâdçılara Önayak olan beş kişinin teslim edilmesini teklîf etti;

— «Hepimiz birlikte ölmedikçe vermeyiz!» cevâbı alındı.

Baklacı Mehmed, vâlî tarafından serdâr unvanı verilerek isyancılar üzerine gönderildi. Serdâr, Sultân Müeyyed Câmii'ne dört ceb-heden birden taarruz etmekle beraber Bâb-ı Züveyle'ye toplar getirip gedik açtı. Âsîler itaat ettiler. İdamları gerekli görülenler yakalanarak kesik başları İstanbul'a takdim edildi. İsyana ilk dâhil olmuş olanlardan Zülfekaar Beğ, canlı olarak Dîvân-ı Hümâyûn'a gönderildi; kaymakam paşanın bile şefaati fayda

vermeyip îdâm edildi.

Kıbrıs Ve Sakız Sakinlerine Vergi Konulması

Kıbrıs sakinleri Vâlî îbrâhîm Paşa'nın mezâliminden şikâyet etmişlerdi. Tahkik için adaya gönderilen kapıcı-başı, vâlîye müsâid bir arîza yazdı ise de Adalya hâkimi onun yanılmış olduğunu isbât etti. Îbrâhîm Paşa Edirne'ye getirtilerek sarayın iki kapısı aralığında cellâd ikametgâhında hapsedildi ve sonunda cellâda teslim edildi. Halefi Dürzî Îbrâhîm Paşa'nın idaresi de yeniden ahâlînin ve ada kadısının şikâyetlerine yol açtı. Lâkin tahkikat memuru olan baş-silâhşor, paşanın lehinde bilgi verdiğinden, ilk önce hapsedilmiş olan vâlî bırakıverildi ve fakat yerine bahriye kumandanlarından Abdülkaadir tâyîn edildi. Ahâlî 36.000 guruş para cezası ödemeye mahkûm edildi ve bunun yansı ada askerinin, diğer yansı ada halkının hissesine düştü.

Sakız'da da aynı şeyler olarak kaymakam paşa, ahâlînin vâlî aleyhindeki şikâyetlerini tahkik için bir mübaşir gönderdi. Paşanın arzusu üzerine mübaşir ağa, ada mollasını hapsettirdi. Fakat ikinci bir mübaşirin yaptığı tahkikat üzerine, birinci mübaşir, pâdişâh emri ile îdâma mahkûm olarak boğuldu.

Sakız'da Rumlarla Latinler arasında zuhur eden bir ihtilâf, kaymakam Kara Mustafa Paşa'nın tamahına güzel bir vesile oldu. Ada ahâlîsinden mahir ve hîlekâr bir adam olan Sakız Rum metropoliti Inyas Neohori'nin Dîvân-ı Hümâyûn'dan almış olduğu bir emir, Sakız Katolik piskoposunun oradaki haklarını ondan alarak Rum metropolitine vermekte ve Katolikler'i Rum mezhebi menfaatlerine olmak üzere, kiliselerinden mahrum etmekteydi. Katolik piskoposu, on râhib ile birlikte, şikâyetini arz etmek için Dîvân-ı Hümâyûn'a başvurmak üzere yola çıktı. Piskopos, en uzun olan İstanbul yolunu tutmuş olduğundan, Rûm metropoliti ondan evvel Edirne'ye gelerek. Katolikler'e iftira edip gizlice Venediklilerle ittifakları olduğunu söyledi. Kaymakam Kara Mustafa Paşa bu durumdan istifade ederek, her iki tarafa kendilerine müsâid bir karar verileceğini ümîd ettirerekj Rumlar'dan 4.000 ve Katolikler'den 7.000 guruş aldı. Dîvân'dâ Rumlar'a da, Katolikler'e de kiliseler vaad etti. Fakat Sakız Paşası ve mollasına yazdığı kâğıdlarda, bundan yapılacak tahkiktin neticesini şüpheli gösterdiği gibi, daha sonra, altmış seneden beri Katolikler elinde olmayan kiliselerin Rumlar'a teslim edilmesini emretti (1665). Katolikler bu suretle

60'dan fazla kilise kaybettiler [270].

Cezayir İle İngiltere, Hollanda, Fransa Arasında Müzakereler

Macaristan seferi esnasında ve bu seferi tâkîb eden sene zarfında Berberiye ejderi, üç başından en kuvvetli ve en arbedici olanı kaldırmak istemişti: Cezayir hükümetinden bahsetmek istiyoruz. Ancak Fransa, bu teşebbüsünden dolayı, ona pek hakettiği bir ceza verdi, Cezayir, Tunus, Tarablus-ı Garb, Dîvân-ı Hümâyûn'un tasdiki altında, İngiltere ile bir ahidnâme akdetmişti ki, bu eşkıyanın cür'etine ve Osmanlı Devleti'nin zaafına inandırıcı bir delîl olmak üzere, İngiltere hükümetinin «Vâki taahhüdlerini yerine getirmeyen Cezâyirliler'i, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yürürlükte olan iyi münâsebetleri ihlâl etmeksizin, te'dîb etmesine» izin veriyordu.

İzmir'deki İngiliz konsolosu Rycaut, bu üç eşkıyalık melcei ile yapılan anlaşmaların tasdiknamelerini Cezayir'e, Tunus'a, Tarab-lus'a götürmüştü. Ancak Cezayir dîvânı, serbest bir gemi üzerinde mülkiyet haklarına hiçbir şekilde halel verilemeyeceğine dâir İngiltere'ce yürürlükte olan bahriye esâsını kabulden imtina etti (1663). Cezayir Dayısı bu yolda cevâp vermişti. İki sene sonra, iki hükümet arasında tekrar karşılıklı düşmanlıklar başladı.

Ancak Cezayir hükümeti, Fransa ile daha ciddî bir muharebeye girişmeye mecbur oldu. Fransa, onyedinci asrın ilk senelerine kadar bu hükümetle iyi münâsebetler içinde bulunmuştu. Cezayir arazîsinin kuzey tarafında bâzı yerlere mâlik olan, özellikle Fransa Burcu denilen Negro, Rosa burunlarında ve Calle mevkiinde arazî parçalarını tasarrufları altında tutan denizci devlet, sâdece Fransa'dan ibaretti. Ancak OsmanU Devleti'nin arabulucu olduğu bir muahede ile (1628) kesilmiş olan düşmanlık, yeniden alevlendi. Sultân tbrâ-hîm'in saltanatının ilk senelerinde Cezayirliler seksen bu kadar Fransız gemisi esîr ettiler ki, bunların kıymeti dört milyondan fazlaydı. Korsan Alî Piçenino, Fransa Burcu'nu zabt ederek, bu kalenin 370

[270] Bu fıkranın kaynağı Rycaufun ingilizce târihi ile Rum ve Ermeni Kiliselerinin Bugönkö Darama unvfimyle Fransızca yazılmış ve 1692 senesinde Midl-burg'da basılmış bir târihtir. Osmanlı târihinde buna dâir birşey yoktur. Şöyle zannedilebilir'ki, Venedikliler Sakız adasında iken adada pek az Katolik olmasına rağmen birçok Katolik kilisesi açılarak Rumlar'ı Katolik etmek istemiş oldukları halde, daha sonraları Rumlar Dîvân-ı Hüâyûn'da dâva açarak haklarım geri almışlardır. Zâten -altmış seneden beri Katolikler elinde bulunmayan kiliselerin Rumlar'a teslimi» Dîvân-ı HümâyÛn'dan çıkarılan hükmün âdil olduğunun bizzat açık bir delilidir. Hemen bütün Rumlarla meskûn olan bir adada 68 senedir Katolikler elinden çıkmış kiliselerin Katolikler'e iadesi nasıl haklı ve kaabil olabilirdi? Bu hususta kaymakam Kara Mustafa Paşa'yı tamahkârlıkla suçlamak için, Hammer, kaynaklarına aldanmış demektir. (Mütercim)

nüfûs olan bütün ahâlîsi esîr edilip Cezayir'e götürüldüyse de, Cezayir ile Fransa arasında o sene zarfında yapılan anlaşma mucibince hürriyetlerine kavuşmaları gecikmedi (1640).

XVII. asrın başından beri Cezayir korsanları deniz akınlarını daha ileri götürmüşlerdi. Madere adasına, İrlanda'ya, hattâ izlanda'ya gemilerden adam çıkardıkları görüldü. Bu üç adanın birincisinden 1.200, ikincisinden 400, üçüncüsünden 273 esîr alıp götürmüşlerdi. Cezayir hükümetinde bulunan Hristıyan esirlerinin miktarı dâima 10.000 ile 20.000 arasında değişiyordu. Herbiri 40-50 ateşli silâhla mücehhez, herbirinde üç-dört yüz Cezayirli mevcut 40-50 gemi, Cezayir donanmasını meydana getiriyordu. Bunların eline düşen Felemenkliler ekseriya asılırdı. İspanyollar vaktiyle Endülüs'te teşkîl etmiş oldukları «auto-da-fe»lerin işledikleri günâhların kefareti olmak üzere, hafif ateşte kızartılırdı. Hayâtına dokunmadıkları ise pek fena muamele görürlerdi. Black ve Ruyter kumandasında bulunan İngiliz ve Felemenk donanmaları Cezayir ve Tûnuslular'ı, oranın tersanelerinde esîr olan İngiliz ve Felemenkliler*i salıvermeye icbar ettiler (1665). Ruyter, bütün Cezayir, Tunus, Tarabulus,

Tetuan korsanlarını tardetmeye muvaffak oldu. Lâkin havanın fenalığı, Cezayir limanındaki gemilerin, tasavvur etmiş olduğu şekilde, yakılmasına mâni oldu (1665). Felemenk ile anlaşma, yukarıda söylediğimiz İngiltere muahedesinden bir sene önce yapılmıştır. Felemenk hükümeti, gerek ticarî menfaatler, gerek Hristiyanlık

ve beynelmilel hukukun muhafazası için bu deniz hırsızlıklarına son verilmesini İspanya, Fransa, İngiltere'den taleb etmişti. Ancak bu tasavvur, —zamanımızda Akkâ'nın kurtarıcısı Sir Sidney Smith*in Viyana'da toplanan hükümdarların akdettikleri kongreye yapmış olduğu teklif gibi— Avrupa hükümetlerince pek az hüsn-i kabul gördü.

Cezayir gemileri Provence sahillerini hasara uğratmakta olduklarından, Fransa bunların tâkîbi için Dük de Beaufort'u gönderdi. Dük de Beaufort, askerî tedbîrleri sayesinde bir deniz muharebesinde galebe ederek, birçok düşman gemisini zabtetti ve diğerlerini dağıttı.

Fransa hükümeti o sırada Bougie taraflarında bir koloni tesisine karar vererek, bu maksatla Gigeri'de yaptırmakta olduğu kalenin yıkılmasını emretti. Üç kadırga bir gece Cezayir'den çıkıp, birkaç bin kişiden mürekkeb bir fırka da karadan, yeni müstemlekelere taarruz etti. Gigeri kalesi kuşatılarak hücumla zabt edildi. Ölüme bedel esir düşen 800 kişiden mâada bütün Fransız sakinleri îdâm olundu. Cezayirliler ondan sonra kaleyi yıkmak

istedilerse de, azablar (gemi askeri), yalnız bundan ticarî bakımdan doğacak olan kayıplar için değil, ekserisi Gigeri civarında ikamet ettikleri için muhalefet gösterdiler. Bunun üzerine istilâ masraflarının şehri müdâfaa etmek isteyen gemiciler tarafından karşılanması kararlaştırıldı. Beaufort ve Ruyter isimleri otuz sene önce Alî Piçenino ve Murad Reis isimlerinin Akdeniz sahilleri ve ticâret gemileri taifesine ve ahâlîye saldıkları dehşetten daha az korku salmıyordu (25 Aralık 1665).

Dük de Beaufort'un dayı ile yaptığı 29 maddelik ahidnâmenin uygulanmasına nezâret etmek için şövalye d*Arvieux, Tunus'a gönderildi. Fransa ve İngiltere'nin İzmir general-konsoloslan olan ve her ikisi de devletleri ile Berberiye hükümetleri arasında yapılmış olan muahedeleri uygulattırmak için fevkalâde selâhiyet almış bulunan d*Arvieux ile Rycaut'nun Şark ülkeleri ve ahâlîsi hakkında yazdıkları eserler, o tarafa dâir şimdiye kadar neşr edilen eserlerin en faydalısı ve mâkulüdür.

Bir Dinsizin (Ateist - Dehri) İdamı

Edirne'de Yanbolu avını diğer avlar tâkîb etmişti. Zât-ı şâhâ-ne dâima bununla meşgul veyâhud av köpekleri ile kavga eden bir fili, bir pehlivanın gösterdiği hünerleri, hademelerinin cirit oynamakta gösterdikleri maharetleri seyretmekle mahzûz oluyordu. Buna rağmen, bütün payitahtı işgal eden bir hâdise, IV. Mehmed üzerinde dahî bâzı te'sîrlere yol açtı. O zaman müftînin Edirne'de bulunması sebebiyle İstanbul kadısının fetvası üzerine bir dehrî (ateist; tann-tanımaz) îdâm a mahkûm olarak öldürüldü. Aslen İranlı olduğu rivayet edilen ve Valide Hâni'nda oturan Mehmed Lârî nâmında bir şahıs kıyamet gününü, oruç ve namazın farz oluşunu inkâr etmişti. Fıkıhtan ziyâde mûsikî ve hüsn-i hatta bilgi sahibi olan ve tercüme-i ahvâl yazarı Uşşâkî-zâde'nin tâbirince «zâifül-ilm ve kaviyyü'l-îtikaad» bulunan İstanbul kadısı [271] tarafından bu dehrî hakkında bir fetva verildi ve resmî tarihçi Râşid'in tâbirine göre «îdâm-ı vücûdiyle tekmîl-i nâmûs-ı şeriat ü dîn» olundu (6 Şâbân 1075 - 24 Şubat 1665).

Bir müddet sonra, Dürziler'in îtikad ettikleri Hamza mezhebine sâlik olmakla suçlanan sütçü Beşir dahî İstanbul'da îdâm edildi. '

[271] Haydarf-zfide. R&ştd. ı. 94.

IV. Mehmed'in Edebiyatla İştigali

îç-oda hademesinden olup zamanında seçkin kalem erbabından olan Abdi'ye, saltanatı zamanında vak'alannı yazma vazifesini veren Sultân IV. Mehmed, Mehmed Lârî'nin îdâmı hakkında verilen şer'î hükmü, bu vak'ayı târihine kaydetmesini emrederek, o müverrihe verdi. Abdî, falan veya filân vak'ayı vekaayî-nâmeye kaydetmek üzere taraf-ı şahaneden aldığı emri gün gün bildirir. Sultân Mehmed'in fikir ve seciyesini takdir etmeye çalıştığımız vakit Abdi'nin eseri bize kuvvetli bir yardıma olmuştur. Çünkü sözleri aynen nakl edilmiş ve o pâdişâhın saltanatı hakkında Türk ve Avrupa müverrihleri tarafından yayınlanan birçok târihlerden ziyâde kendisini tasvîr etmiştir. Sultân Mehmed-i Râbî, pâdişâh sıfatıyle vücûdu var, kendisi yok hükmünde ise de, hiç olmazsa hüner sahiplerini takdir ve teşvik etmiştir. Müverrih Abdî hakkında gösterdiği iltifat ve kitabına koymasını emrettiği şeyler gösterir ki, av merakı kendisini zihnî terbiyeden büsbütün de mahrum bırakmamıştır. Şu vak'ayı, müverrih Abdi'ye anlatmış ve târihine kaydetmesini emretmiştir:

Sultân Mehmed bir gün [272] bir tavşan tâkîb ediyordu. O aralık bir ineğin doğum yapmak üzere olduğunu görerek, onu seyrettikten sonra, ineğin sahibini İslâmiyet'i kabule ikna ederek derhâl kapıcı [273] nasb etti. Diğer bir defada bir pars ile bir yaban domuzu avlamış olması üzerine, bunu kaydedip etmediğini Abdi'den sormuş ve unutmamasını tebessüm ederek hatırlatmıştır. Abdı, bir gün gümüş tabak üzerine bir sabun takdim etmişti; Pâdişâh bunu aldıktan sonra yerine koyarak:

— «Ancak seni memnun etmek için aldım; haydi git bu iltifatı târihine kaydet» demiştir.

Birkaç günden beri hasta bulunan sâdık müverrihini bizzat ziyaret ettiğinde dahî böyle bir söz söylemiştir. Bir başka zaman:

— «Bugün ne yazdın?» diye sordu.

Abdi'nin o gün hiçbir mühim vak'aya tesadüf etmediğini söylemesi üzerine, Pâdişâh bir cirit atıp Abdi'yi hafifçe yaralayarak:

— «Şimdi yazacak bir şey yok mu?» dedi.

Abdi, bu kadar mühim bir vak'ayı kroniğine kaydetmekte kusur etmedi. Pâdişâh, müverrih Abdi'nin malûmu olmayan bâzı vak'-aları kendi kalemiyle

[272] «Dârü's-saltana-i Edrene civarında vâki' Pasaköyü» tarafında. Râgid, s. 94. (Mütercim)
[273] «Vâfir sikke-i hasene ve onbeş akçe bir kapıabaşüık. verdi. Râşid, s. 95. (Mütercim

ilâve etmiştir. Bu zâtın eseri, bâzı sâhifeleri bizzat bir pâdişâh kalemi ile yazılmış yegâne târihtir.

Sultân Mehmed, musâhib Mustafa Ağa'ya tuğrasını yazmak için müsâade verdiği zaman Abdi'den, tuğra yazmasını bilip bilmediğini sordu. Abdi ancak müsâade-i şahane ile yazabileceği cevâbını verdi (Ruhsatsız tuğra yazanın eli kesilmesi kanun hükmü iktizâsm-dandı) [274]; Pâdişâh:

— «Öyle ise bir tuğra yap» dedi.

Abdi sür'atle gerekeni yaptı. Bunun üzerine Sultân IV. Mehmed, müverrih Abdi'ye şunları söyledi:

— «Bundan sonra tuğra tâlimine devam et, ben senin ne arzuda bulunduğunu bilirim (Abdi, nişancı olmak isterdi); sabret, senin de nöbetin gelir.» (23 Muharrem 1076 - 3 Ağustos 1665).

Başka bir gün, bir ırmaktan geçiyorlardı. Abdi müşkilâtla geçiyor göründüğünden, Pâdişâh:

— «Haydi güçlük gördün; Allah seni muhafaza etsin, seni kaybedecek olursam nerede nişancı bulacağım?» dedi.

Abdi, Kâ'b bin Züheyr'in Hz. Peygamberin medhi için naz-metmiş olduğu meşhur Kasîde-i Lâmiye'nin [275] bir tercümesini takdim etmesi üzerine, Pâdişâh, üç fanus ve bir gümüş tabak ihsan eyledi.

Hz. Peygamberin, mükâfâten bürdesini ihsan buyurmuş olduğu kasidenin tercümesini zât-ı şahaneye takdim ettiği gün, saray tabibi (ser-etıbbay-ı hâs) Salih Efendi dahi tıb ilminde Gaayetü'l-Beyân unvânıyle telif etmiş olduğu kitabı takdim etti. O gün Kâ'b bin Zübeyr'e ihsan buyurulan «Bürde» [276] ile Busayrî'nin diğer bir kasîdesiyle tebcil olunan Hırka-i Şerife'nin [277] sarayda ziyaret olunduğu ramazan ortasının arefesiydi. Üç gün sonra Pâdişâh müftî Yahya, vaiz Vânî, tabîb Salih Efendileri Ramazan'ın arefe-sinde îrâd olunan teşbih için yeni bir düâ tertibine memur etti (21 Ramazan 1075 - 7 Nisan 1665).

Abdi'ye gelince, Arabça kasidenin tercümesini takdim ettikten bir hafta sonra bir târih tanzimine memur olmuş ve bu târih hattat Tekned-zâde

---

[274] Mütercim çocukluk günlerinde paralar üzerinde gördüğü tuğrayı taklld ediyordu, pederi tesadüf eseri duruma muttali (dunca, güzel bir tekdîr İşitmış-ti. «Tuğra yapanın elini keserler» sözünü hâlâ hatırlamaktadır. (Mütercim)

[275] Bânet suâd* kasidesi. <Mütercim)

[276] Mouradjea d'Ohsson dikkatli bîr müverrih olmakla beraber, iki hatâ yapmıştır. Birincisi •Khirka» yazacak yerde «Hirca. yazmıştır; ikincisi «Bürde» lâfzım bir Arab şâirinin adı sanmıştır.

[277] Halbuki îmam Busayrî'nin .Emnü tezekkür cîrân. kasidesi Hırka-i Saadet vasfında olmayıp kasidenin asıl ismi . Kasîde-i BÜr'e>dİr veyâhud bürde-i saadet mükâfatına mazhar olan cBânet suâd» kasidesine temsllen «Kasîde-i Bürde» am verilmiştir. (Mütercim)

tarafından yazılarak taht odasında taht-ı hümâyûn karşısına asılmıştır. Kapıların üzerindeki kitabeleri okumaktan büyük zevk duyan Pâdişâh, üç kitabe seçmesini Abdi'ye emretti. Müverrih, Kur'ân-ı Kerîm'den üç âyet aldı; seçtikleri Pâdişâhça kabul edildi. Bu âyetlerden birincisi «înnellahu ye'müri bil-adli vel-ih-sâne» âyet-i kerîmesidir ki, Harem dâiresinden Dîvân Odası'na girilecek kapının üzerinde yazılıdır; ikincisi «Vel-kâzımîynil-gayzı ve*l-âfiyni inne'n-nâs» âyet-i kerîmesidir ki, kapının karşısına gelen duvarda yazılıdır; üçüncüsü «Atîy'ullah ve atîy'ür-resûl ve ulûl-emri minküm.» âyet-i kerîmesidir ki, vezirlerin dîvân odasına girmelerine mahsûs giriş yerinin dışındadır. Bugün Şark'ın dîvân ve kabul odalarında bu kitabelere tesadüf edilmesi nâdir değildir.

Pâdişâh Dimetoka'da

Pâdişâh, geçen sene sonbaharında Yanbolu'yu av mahalli seçtiği gibi, bu sene de bahar başında av için Dimetoka'ya gitti. Ha-sekî sultân bir gün evvel o şehre yönelmiş, zât-ı şâhâne Edirne'den Demirtaş mevkiine kadar bütün saray halkiyle beraber ^bulunmuştu. Eski saray baltacıları ikişer ikişer atlı alayının önünde bulunuyorlardı. Onlardan sonra Haseki Sultân'm kâhyasıyle —seyahatte bulunan hanım sultânlara yalnız ikinci mirâhorun refakat etmesi kanununa mugayir olarak— başmirâhor gidiyordu, iki gümüşlü arabada sultân ile oğlu vardı (4 Zilka'de 1075 - 19 Mayıs 1665).

Pâdişâh, Dimetoka'ya yakın Kapıcıköy'ünde ahâlîden birinin evinde yemek yedi. Dimetoka'dan Saltık Köyü ve Vakıf köylerine uğrayarak, Ferecik'e (Heredot'un bahsettiği Doriskos) gitti. Fere-cik'ten denize yakın sıcak kaplıcaya ve bir kayanın zirvesindeki Nefs-Baba Tekkesi'ne gitti. Ondan sonra da, geçen sonbaharda Tunca kenarlarında avlanmış olduğu gibi, bu defa da Mariça (Meriç) (Hebrş) kenarlarında avlandı. Kaymakam Mustafa Paşa'ya [278] Bağdâd valiliğini verdi ve az bir müddet evvel kıymetli eyerli bir at ihsanına nail olan müftîye bir enfiye kutusu hediye etti; saray müneccimi de daha az atıfete nail olmadı.

Sultân Mehmed, 5.000 kişi zâyiât vererek Kazaklarda karşı zafer kazanan Kırım Hânı'ndan gelen haberciyi sevinçle kabul etti. Edirne'ye

[278] Rikâb kaymakamı Mustafa Paşa değildir; İstanbul kaymakamı bulunan Uzun. îbrâhîm Paşa Bağdâd vâlîsi tâyîn olunarak, onun yerine e*İ sadrâzam Kirman muhafıza Süleyman Paşa getirilmiştir. Râşid, c. 1. s. 97 (Mütercim)

döndüğünde [279] bir pehlivan ve bir bostancının Harem-i Hümâyûn dâiresinde hademenin karşısında yarışmaya cür'et ettiklerini haber alınca, her ikisi de îdâm edildi. Daha sonra sadrâzamın döndüğünü haber alarak musâhib Mustafa Ağa'yı, Cisr-i Mustafa Paşa'da istikbâle ve bir hatt-ı hümâyûn ile bir sorguç, bir kürk, bir hançer, bir at, bir altın zincir götürmeye memur etti. Vüzerâ, ümerâ, sipâhî ve yeniçeri zâbitânı, hepsi ata binmiş olarak, ordugâh girişinde sadrâzamı karşıladılar. Köprülü Ahmed Pâ^a çadırından çıkarak tuğların bulunduğu yere kadar geldi. Pâdişâh'tan gördüğü iltifata müteşekkiren, musâhib Mustafa Ağa'ya üç kürk, ikisi rahtlı ve ikisi rahtsız dört at, bir murassa kemer, 1.000 altın, 20 kese akçe; kâhyası îbrâhîm Ağa'ya da üç kese akçe, bir samur kürk; maiy-yeti halkına birer hü'at verdi.

Zilhicce'nin 27'sinde (11 Temmuz 1665), sadrâzam ve serdâra ekrem, Kemâl Çayırı merhalesinden alayla Edirne'ye gelerek San-cak-ı Şerifi Pâdişâh'a teslim etti. Orduy-ı hümâyûn ricalinin çadırlarla saray sahrasında ikamet etmeleri emr olundu, zât-ı şâhâne iki gün sonra kendisine mahsûs otağı şereflendirerek vezirlere ve dîvân erbabına samur kürk ve hil'at ihsan etti. Serdârdan ceng ahvâlini sorması üzerine, Ahmed Paşa tafsilât verdi, özellikle kendisinin yanında bulunan Erzurumlu Abbâs nâmında bir yiğidin^ Uyvar muharebesinde korkusuzca kale bedenine çıkıp, bir yeniçeri dilâverinin de onu tâkîb etmesiyle, bütün askerin hücum ederek, kalenin fethinin müyesser olduğunu ifâde etti. Bu iki kahraman, otağ girişinde İdi-ler. Zât-ı şâhâne otağdan hasodaya gittiğinde Abbâs'ı huzuruna getirterek başına çifte çelenk, Erzurum gümrüğünden hatt-ı hümâyûnla günde 75 akçe tekaüd ulufesi, elbise ve para, kardeşine Erzurum gümrüğünden 50 akçe ulufe, Abbâs ile birlikte kaleye çıkan yeniçeri neferine ağır tekâüd ulufesi ihsan etti [280].

Musâhib Mustafa Ağa'ya arpalık nâmıyle Tire ve Manisa sancakları, defterdar Ahmed Paşa'ya üç tuğlu vezirlik verildi. Ebniye emini Karakag Alî Ağa, zelzeleden harâb olan Van kalesinin tamiri için hududa gönderildi.

Bu sırada İstanbul kaymakamı, Yeni Saray'ın harem kısmında bir yangın çıktığını bildirdi. Zât-ı şâhâne bunu kaza eseri addettiy-se de, daha sonra Odunkapısı'nda bir fıçıcı dükkânında dahî yangın çıktı. Bunun kölelerinin geceleri odada mum yakmaları üzerine komşuları ihtarda bulundukları

[279] Pâdişâh üe beraber bulunan Valide Sultan, 27 Zilka'de, Hasekt Sultân 29 Zil-ka'de târihlerinde, zât-ı şâhâne 2 Zilhicce'de Edirne'ye döndüler. Râ§İd, s. 98.
[280] Bu fıkra Râşid'e de başvurularak, Hammer'i açıklayarak tercüme olunmuştur.

halde, dükkân sahibi mesuliyetin kendisine âit olduğunu söylediği anlaşılmış olduğundan, fıçıcının Sdâmı için irâde çıkarıldı.

Padişah Çanakkale Boğazı'nda

Ordunun dönüşünden kırk gün kadar geçtikten sonra Pâdişâh, devletin ikinci payitahtı olan Edirne'den hareket ederek Kale-i Sultaniye (Çanakkale) ve Gelibolu'da yeni kaleleri ve avlanacak yerleri görmeye gitti. 1076 Saferlnin 6'sında (18 Ağustos 1665) Edirne hâricinde Paşa Çayırı'na otağ kuruldu. Bir hafta sonra kalkıldı ve yedi gün av, iki gün istirahatie geçirilerek, Gelibolu'ya varıldı [281]. Sultân IV. Mehmed, Bolayır*da Gelibolu ve Boğaz'ın Rumeli sahili fâtihi ceddi Süleyman Paşa'nın merkadini ziyaret ederek, örtüsünü ve kavuğunu yeniledi. Osmanlıların ilk mutasavvıf şâirlerinden, 9.000 beyitlik Muhammediyye'nin nâzımı Yazıcı-zâde Mehmed Efen-di'nin de türbesini ziyaret etti. Bu türbeye tahsis olunan evkaf berâtım yenilediği gibi, duvara, bu ziyaretin hâtırasını hatırlatacak bir beyit yazılmasını da emretti. Ondan sonra boğazın eski ve yeni kalelerini gezdi ve İstanbul'a döndü.

îstanbul kaymakamı Süleyman Paşa, Harâmîderesi'nde, Pâdi-şâh'ı debdebeli bir şekilde karşıladı. Zât-i Şahane Davutpaşa Sara-yı'na indi ve iki gün sonra alayla İstanbul'a girdi (2 Rebîülâhir 1076 -12 Ekim 1665).

Valide Sultan Câmii'nîn Açılması

Yahûdî Kapısı ve Bahkpazarı yakınında IV. Mehmed'in büyük validesi Kösem Sultân tarafından inşâsına başlanılan Yeni Cami, onun vefâtıyle bitmemiş vaziyette kalarak «Zalemiye» diye adlandırılmıştı. Bu defa cAdliye» ismiyle Valide Sultân tarafından ikmâl edildi. Pâdişâh'm, saray erkânının, kabine üyelerinin huzuru ile içinde cuma namazı kılındı (20 Rebîülâhir 1076 - 30 Ekim 1665). Hanya fâtihi (Hüseyin Paşa)'nin Girit'ten döndüğünde saklamış olması kendisi için azab sebebi olan bir sütun, bu camide minbere istinâdgâh olan direklerden biridir. Bû münâsebetle Valide Sultân tarafından Pâdişâh'a takdim olunan hediyeler, mevcut memurlara dağıtılan para ve kürkler, bu türlü ahvâlde görülen hediye ve ihsanların hep-

[281] 1) Türbe Ovası; Ö) Uzunköprü, 3) Dereköy, 4) Karacabey, 5) Balkan-cık, 6) Kavak, 7) Gelibolu. Abdi, s. 49.

sini unutturmuştur, Pâdişâh'a «yekpare zümrüd kabzalı bir hançer-i zerrin, bir murassa elmas kuşak, bir elmas sorguç ile on re's se-mend-i bâd-pây-i düldülsimâ» [282] hediye etti. Sadrâzam, müftî, kapdân paşa, nişancı, defterdar paşa, iki Rumeli ve Anadolu kazaskeri, nakîbü'l-eşrâf, İstanbul kadısı, yeniçeri ağası, camie vaiz olan Vânî Efendi, camiin imâm ve hatibi, cümleten gayet güzel kürklerle ikram olundular. Reîs efendi, çavuş-başı, birinci ve ikinci mi-râhor, altı bölük ağalan, ocak kâhyaları, kâtib ve başçavuşları, tersâne emîni, tersane kâhyası, gardiyan başı hil'at giydiler. Bina emî-ni El-Hacc İbrahim Ağa bir samur kürkle beş kese akçe ve oğullan için müteferrikalık aldı.

Valide Sultân hastalığından dolayı saraydan çıkamamış olan kızlarağasma bir samur kürk gönderdi. Musâhib Mustafa Ağa'ya, silâh-dâr Hüseyin Ağa'ya, sabık kedhudâ Hüseyin Efendi'ye, bostancı-ba-şıya, Haremeyn müfettişine, muhâsabeci ve mukataacı efendilere cami içinde kürkler giydirildi.

Pâdişâh bütün saray halkıyle saraya döndükten sonra, Valide Sultân dahî, zât-ı şâhâne gibi alayla gitti. Fakirlere sadakalar dağıtıldı. Camiin, türbenin, sebîl ve şâir müştemilâtın masrafları 3.080 kese, yâni bir milyon beşyüz kırkbin akçeyi bulmuştur [283].

Kont Leslie'ntn Sefareti

Yeni Câmi'in açılışından on gün sonra «Pettau ve Neustadt sinyoru, husûsî müşavir, feld-mareşal, Esklavonya hududu vâlîsi» unvanlarım hâiz olup, Edirne'de huzûr-ı şahaneye kabul olunmuş bulunan İmparator sefiri îstiryah Kont Walter de Leslie, dönüşü için ruhsat almak üzere Pâdişâh ile görüştü (2 Cümâdelevvel 1076 Salı-10 Kasım 1665). Sultân IV. Mehmed, bu sefiri hayrette bırakmak için Edirne'den çıkışında ve payitahta girişinde fevkalâde kudret ve ihtişam gösterisinde bulunmuştu. Bu sefaret, XVII. asır başında Sitvatorbk'ta yapılan anlaşmadan beri yedincidir. Bu anlaşma, birbirini müteâkib Gyartmath'ta, İstanbul'da, iki defa Szoen'de yenilenmiştir.
,

Sefir Pucchaimb, Kinski. Kuefstein, Schmİd de Schwarzenhorn, iki defa Czernin (Çernin) bu yenilemeler için görevli bulunmuşlardır. Lâkin hiçbiri

[282] Yâni rüzgâr sür'atiyle gider, çehresi Düldül'e benzer at- Bâgid, s. 107. (Mütr)
[283] Râşİd, c. 1. s. 107-109. (Mütercim)

Walter de Leslie kadar debdebe göstermemiş ve özellikle hiçbiri onun kadar kıymetli hediyeler getirmemiştir. Bunun sebebi şudur ki, ahidnâme, hediyelerin kıymetini 200.000 florin (kara goruş) olarak tâyin ediyordu. Bu hediyeler şunlardır: Gümüşten çerçeve içine konulmuş ve yine gümüşten ayak üzerinde hareketli olan adam boyunda bir ayna; biri vazo gibi üç sütün üzerine konulmuş ve ikincisi insan boyunda ve küçük tasvirlerle süslü iki ibrîk; musluklarından Şarklılar'ın keyiflerine göre su akan yaldız kapaklı iki leğen; birer zira' uzunluğunda oniki gümüş şamdan; oniki yaldızlı gülabdan; yuvarlak kapakları kavuk şeklinde oniki sahan; gümüş sehbâlı oniki gümüş, yemiş tabağı; ince işlemeli ve tek ayaklı yuvarlak bir masa; gümüş işlemeli dört tüfek; gümüş* ten büyük bir bıçak; akikten yapılmış iki gözlük mahfazası; altın, gümüş, sedef mıhlanmış abanozdan diğer iki mahfaza; meşrubat soğutmaya mahsûs bir kap ve bir kupa; İspanyol memleketlerinden gümüş işlemeli dört kaliçe; Arab ve Roma rakamları saat başlarını gösterir kırk cep saati; çalgısı bir fıskiye ile hareketlendirilmiş, mağara şeklinde bir asma saat; hepsi gümüşten saksılar, tuzluklar, meş'alelerle süslü bir zira' yüksekliğinde bir sofra; yaldızlı gümüşten tasvirlerle süslü bir çekmece; işlemelerle dolu, san'atkârâne tasavvur edilmiş gizli kutu ve çekmeceleri ihtiva eden, yaldızlı gümüşten yapılmış büyük bir rahle.

Valide Sultân için de, içinde bir ayna ve altın çerçeveli bir çalgılı saat bulunan bir dikiş çekmecesi; birer zira' uzunluğunda iki şamdan; san'atkârca işlenmiş gümüş bir ibrik; dört kupa vardı.

Sadrâzam için oniki kapaklı gümüş sahan; birer zira' yüksekliğinde iki gümüş şamdan; meyve konulmasına mahsus ince işlemeli oniki gümüş tabak; bir ibrik; oniki gümüş kupa gönderilmiş; divân üyelerine bâzıları Arab, bâzıları Roma rakamlanyle otuz cep saati yirmibir diğer cep saati, yedi vazo ve yedi altın leğen hediye edilmiştir. Yalnız otuşbeş kantar ağırlığında gümüş vardı.

Bu hediyelerin ihtişamına, sefaret kafilesinin debdebesi, bunu teşkil edenlerin asaleti, elbiselerinin ziyneti bir kat daha renk veriyordu. Sefaret Edirne'ye dâhil olduğu zaman bütün Hristiyanlık âlemi asîl-zâdelerinden seçilmiş süvarilerin önünde bir bayrak vardı. Dük de Norfolk, Dük de Holstein, Lichtenstein ve Dietrichstein prensleri, Kont Herberstein, Kont Stierhaimb, Lord Arundel, Go-erzlü Baron de Coroninî, Triesteli Baron Finn, Moravyalı Baron Fünfkirchen, Vestfalyalı Baron Reck, Fransız Vernavel de Château-vieux, îskoçyalı Hay de Delgrave, Floransalı Marquis Pecori, Ce-

novalı Drazzi, Felemenkli Obrosi ve Hardick, şûrây-ı devlet âzasından aslen Tirollü Kastner, Marcino de Lucques, Gratz'da doğmuş îgnace de Langer, İmparatorun mukîm elçisi olup liyâkati Türkler'in bile hürmetini celbetmiş olan îstiryalı Simon de Reninger asüzâde-ler arasında bulunmaktaydılar. Reninger'in yerine tâyin edilen Milanolu Casanova, sefaret hey'etini Belgrad'da karşılamaya gelmişti. Onaltı sene önce kâtiblik vazifesiyle İmparatorun İstanbul sefiri Schmid de Schwarzenhorn'a refakat etmiş olan Doktor Metzger yine kâtib nasbedilmişti. Woggin tercümanlık hizmetini, Cizvit Paul Ta-ferner râhiblik vazifelerini görüyorlardı; diğer dört cizvit sefaret maiyyetinde idiler.

Bir sene önce Saint-Gotthard'da kazanılan parlak zaferin yıldönümü olan 1 Ağustos'ta idi ki, İmparatorluk sefareti Edirne'ye girdi. O ayın beşinde huzûr-ı şahaneye kabul olundu; sefaret maiyyetinde bulunan 135 kişinin hepsi hil'atlerle taltif edildiler.

Papa Calixte, Sultân II. Mehmed'e Belgradhlar'ın gösterdikleri şerefli savunmanın hâtırasına (hz.) İsa'nın tebdîl-i şekil yâhud uru-cu yortusunu te'sîs etmekle, adı geçen güne şeref vermişti. Sefaretin kabulünde zât-ı şahanenin hazır bulunması davul çalınmasına ve bayrak açılmasına müsâid olmamış [284] ise de, sefaret, İstanbul'a Pâdişâh'tan evvel girmekle iki defa davul çalınmıştır. 50 sene önce sefîr Czernin İstanbul'a askerî muzıkası sesiyle ve bir tarafında kartal, diğer tarafında hilâl'e müstenid ejder başını ezen Azrâ-yı Azî-ze'yi tasvir eden bayrağın gölgesinde girmişti. Sefaretin ve Dîvân-ı Hümâyûn'un baş-tercümanı Panayoti Nicosl, o zaman tercümanlık vazifesini yapmıştı. Son yapılan anlaşmaya hizmetinden dolayı 2.000 duka bir hediye ile mükâfata nail oluyordu.

Zât-ı şahanenin İstanbul'a varmasından önce, İstanbul kaymakamı, sadrâzamın varmasından sonra bizzat Ahmed Paşa sefiri kabule memur olmuş ve sefir, Kâğıdhâne'de mükellef bir şekilde ağırlanmaya mazhar olmuştur [285]. De Leslie daha sonra müftî efendiyi ziyaret ederek, biri ticâret

[284] Edirne'de dahî bayrak Pâdişâh'ın emriyle toplanmışsa da, bayrakdâr mu o suretle tutmuştu İd, kartalı ve ayak.alüna alınan ejderi gösteriyordu.

[285] Nemce büyükelçisi İstanbul'a geldiğindenberi Pâdişâhın müsâadesi "üzerine ekseri selâtîn camilerini, tersaneyi, sarayı, Boğaziçi yalılarını ziyaret etmişti. Sadrâzam, Bahayı yalısında ziyafete davet ettiğinden, beş çekdiri ile yalıları temâşâ ederek oraya gelmiştir. Elçi yeryüzünde İstanbul'a denk bir yer olmadığını söylemişti. Râşid'den teBıîs, s. 109. Hakikaten İstanbul mevkii itibariyle benzersiz ise de, o zamanın Viyana'sından dahi mftmâriyet cihetinden geri olduğu nazar-ı İtibâra alınmahydı. Mütercim) (M. Ata Bey'in bu hükmü, herhalde son devirde başımıza musallat olan; Avrup&îkk hastalığının bir emaresi olsa gerektir, çünkü XVII. asrın ikinci yarısında istanbul ile mâmÛriyet bakımından mukaayese edilebilecek bir Avrupa şehri olmadığı bizzat Avrupalılar*!!! İfadeleriyle sabittir. (Hazırlayan)

lehinde ve diğeri Katolik âyîninin serbestçe yapılmasına müsâade edildiğini ihtiva eden iki ferman almıştır. Memuriyetinin neticeleri bunlar oldu; lâkin Kudüs'te Mukaddes Mahaller'in Rumlar muhafazasından Katolikler'e intikal etmeşine ve içlerinde Kont Esterhazy dahî bulunan" bâzı seçkin esirlerin fidye-i necâtsız bırakılmasına muvaffak olamadı [286].

Transilvanya'dan gönderilen Christophe Pasko ve esîr Michel Czermeny hakkındaki sahiplenmeleri de daha iyi bir netice vermedi. Bunlar hediye etmeleri gereken 80.000 guruş tutarındaki tahammül edilemez vergiden herhangi bir indirim yapılmasına nail olamadılar.

Viyana'da Osmanlı Sefareti

imparatorluk sefareti hakkında bu kadar tafsilât verdikten sonra, okuyucuların nazar-ı dikkatini Pâdişâh'ın sefaretine çekmek faydasız olmaz: Avrupa asilzadeleri nâmlarına denk isimler bulacağımız için değil, lâkin bu sefarette Şark edebiyat ve coğrafyası târihinde şöhret sahibi iki kalem erbabı bulunmuştur. Bunlardan biri büyük bir coğrafya muharriri olan Evliya Efendfdir ki, sefarette kâtib idi. Diğeri Lorraine'li Mesgnien'dir ki, daha sonraları Me-ninski Lehistanlı ismiyle asalete nail olmuş, Lehistan sarayı tercümanlığında bulunmuş olup Türk, Arab, Acem nahiv ve lügatinin Hermes Trismegiste'idir. Bu zât, tercüman sıfatıyle sefaret maiy-yetinde idi. Müşavir Feichter mihmandarlık ediyordu. Bu vazife Dâ-râ'nın sarayında, tercüman Melen [287] ile birlikte, ecnebiler rehberi Omares [288] tarafından görülüyordu.

Bunlardan başka üç komiser tâyîn olundu; mâliye müşaviri Co-relics [289] muayyenât memuru, feld-mareşal de Souches iki taraf sefirlerinin kabul ve mübâdelesiyle ilgili işlere memurdu. Kabul, Koron kalesi civarında Sitvatorok anlaşmasının iki defa yenilenmesi ile târihî şöhret kazanmış olan

[286] «On demanda 6000 florins pour avoir la liberte du C François Esterhasius, ce que ne pouvant payer, on fut oblige1 de la laisser dans les ceps.> Briot, s. 155. (Kont François Esterhazİ'nin tahliyesi için altıbin florin taleb olunup bunun ödenmesi mümkün olmadığından mahbus bırakıldı.)

[287] tbi İiittır Melon Darii İnterpres eidpftttr. Quint. Curt. I, IV.

[288] Arias, I, s, 16. Anabas, I, XVI. Yunanca Oares ismi hem Ömer, hem Amm&r arapça isimlerini gösterir. Fikrî terbiye sahibi demek olan Ammâr kelimesi Tarabuîus-ı Garb'ta Benî Ammâr ailesinin de ismidir. Ömer ismindeki zât-lann en meşhuru ikinci halîfedir ki. (Hz.) Peygamber onun hakkında <Yen-tuk ûl-hakk alâ lisânı Ömer. demiştir H, bütün tercümanlar bu sözü düstûr edinmelidirler.

[289] Bu zât İmparatorluk Kütüphanesinde- Târihî El yazmaları arasında, İmpara-tor'a hitaben tanzim olunmuş bir takrîr bırakmıştır. (Mehmed Pasa'nın sefareti hakkındaki takririnden «mahalli merkumda (mübadele yerinde) harcırah ve me'kûlât tedâriki için çâsâr tarafından defterdar nâmına tâyîn olu, nan kumisar gelüp...»)

Szoen kasabası civarında vuku bulmuştur: Orada elli adım mesafe ile iki direk dikilmişti; iki sefîr atla gelip durdular; orada attan inerek kabul komiserleri tarafından mübadele edildiler [290].

İmparatordun sefiri feld-mareşal Souches ve müşavir Feichter arasında, Pâdişâhın sefiri Îstoni-Belgrad beğlerbeği ve Yanık beği arasında idi. îki direği ayıran mesafede, kendilerine iltihak ettikten sonra, feld-mareşal İmparator elçisinin elini ve beğlerbeği Osmanlı sefirinin elini alarak —bir izdivaç vuku buluyor gibi— [291] bu elleri birleştirdiler ve iki tarafın karşılıklı olarak hoşnûdluğa mazhar olması temennisinde bulunarak, bu kabul hakkında sadıkane malûmat vereceklerini taahhüt ettiler. Bu merasimden sonra her milletin komiserleri bir mazbata kaleme alarak, usûlü dâiresinde yazılmış ilmühaberleri birbirlerine alıp verdiler.

Viyana'da mutantan giriş merasimi Schwechat Köprüsü'nden vuku buldu. Komiser tâyîn olunan saray mareşali ve kaymakam Ugarte, Osmanlı sefirinin istikbâline gelerek, sefîr bu iki zâtın arasında bulundu. Şehir esnafı, alayın mukaddemesini teşkil ediyordu. Daha sonra saray mareşalinin maiyyeti, Pâdişâhsın gönderdiği at, ağalar, iki tuğ, onun fasılasız arkasında oniki tabl-i imparator! vardı (8 Hazîrân 1665). Sonra İmparatorluk ahırından gönderilen güzel bir ata binmiş olarak saray mareşali ile komiserler arasında sefir bulunuyordu. Onu takiben tercüman, bir imâm ve bir kadı arasında elçinin oğlu, hademe, sefarette görevli zabitler, elçinin mühürdân, hazinedarı, elbise memuru (kaftancı), kâhyası, sefaret kâtibi (dîvân efendisi) geliyorlardı. Sefirin kırmızı sancağının önünde Türk muzıkası vardı. Pâdişâh'ın hediyelerini taşıyan ve kırmızı çuha ile kaplı elçi arabaları muzıkayı tâkîb ediyorlardı. Alayın en sonunda Raab'dan beri sefire refakat eden Husarlar bulunmaktaydı. Kafile Carynthie kapısından girerek Augustin'ler hendeklerini tâ-icîb ve nebatat pazarından geçerek Leopold mahallesinde Kırmızı Ku-le'ye vardı ki, burada sefirin ikameti için yedi hâne

[290]) Mehmed Paşa'nın takririnden telhis: .Estergon'dan Sultân Süleyman'ın sınır tâyîn eylediği mahalle teveccüh olundu. Yarım saat kaldıkta alaylarımızı terttb eyledik; çâsânn elçisi İle onun yanındaki askerin kumandanı olan Kanaran generali Zuje nam grof dahî Tuna'dan ve karadan geddiler. Tercümanlar vasıtasiyle muhabere olunarak. Öğleden yarım saat evvel mübadele olunması kararlaştırıldı. Mübadele mahalline üç mil dikilmişti; tâyîn edilen vakit geldiğinde iki tarafın alayları yerinde kalıp elçilerin yanlarında yalnız onar adamları bulunduğu halde tstonü-Belgrad paşası Hacı Paşa bizimle; general Zuje öteki tararın elçisiyle birlikte olarak mübadele mahalline y§-. nelindi- ötedenberi iki tarafın serhadüleri arasında, mübadele miline evvel mağlûb ve sonra varan gaalib addolunur. Biz hareketimizde gaayet hafi bir yavaşlık gösterdiğimizden, öte tarafın elçisi bu dikkati gereken noktaya vâkıf iken bjzi gaafîldir zannederek, mile yaklaşmış bulunup, durması mümkün olmadığından, zaruri olarak bizden evvel vardır ve payidar oldu» (!) (Mütr.)

[291] Ooasl fhe faceascro mı matrUonio. Meninski'nin takriri.

boşaltılmıştı [292].

Sefaretin hey'etinin yiyeceği için hergün 260 ekmek, 50 koyun, 3 keçi, üç anbar arpa, 80 yük ot ve odun ve —imparator elçisine Osmanlı ülkesinde verilen akçeye muâdil olmak üzere— 150 ekü iktizâ ediyordu. Odun ve ot için de mukabele bi'1-misU kaidesine riâyet olundu ise de, sefîr levazımı kâfi görmeyerek kat'ı surette protesto etti.

Saray tercümanı elçi ile kabul merasimini, yâni salon'girişinde, ortada, taht karşısında üç defa selâm verilmesini, mantonun öpül-mesini, itimatnamelerin İmparatorun yanındaki masa üzerine konulmasını [293], kabul olunacak maiyyet memurlarının adedini evvelden tâyîn etti. Bu miktarı bizzat sefîr tahdîd etti; çünkü İmparatordun mantosunu öpmek şerefi pek arzu edilmiyordu; hattâ kabul resmine arabasında yalnız tercümanı ile beraber gitmek istedi. Hediyeler büyük tantana ile nakledildi. Sefaret kâtibi Pâdişâhın îti-mâdnâmelerini elinde yukarı tutmakta ve sefîr ile karşısındaki tercümanı taşıyan altı atlı arabanın Önünden gitmekteydi (18 Haziran 1665). Sefir üç selâmdan, mantoyu öptükten, îtimâdnâtnelerini masanın üzerine koyduktan sonra, kısa bir nutuk söyleyerek, gerek bu nutuk, gerek chancelier [294] muavininin İmparator nâmına verdiği cevap tercümanca tercüme edildi [295]. O zaman sefirin maiyye-ti hediyeleri getirdi. Acem kaliçeleri açıldığı zaman elçi tercümanın kulağına:

— «Bunlar împarator'un masası üzerindekini ne kadar sönük bı-rakıyorlar!» dedi,

Bu merasimden iki gün sonra elçi, askerî meclis ve İmparatorun huzurundaki meclisin reîsi Prens Gonzaga ile görüştü. Lâkin prensin arabasını kabul etmeyerek, kendi at ile gitti. Prens Gonzaga'ya kürkler, kaftanlar, kaliçeler, muslinler hediye ettiği gibi, saray ma-reşalına, chancelier muavinine, Avusturya ve Macaristan mâliye meclisi reisine, Prens Porcia ve Prens Auersperg'in baş-mirâhor-lanna, Montecuccoli, Schwarzenberg, Zriny kontlarına, resm-i kabul ve me'kûlât tedâriki komiserlerine, tercümana dahî yine o nevi eşyadan hediyeler verdi.

---

[292] Sefir «Altın Kuzu. da, kâhya ile sefaret kâtibi (Evliya) .Mavi Köstebek-de, - maiyyet «Altın Devekuşu»nda, ağa (maiyyet askerinin zabiti) «Kara Kartal»
da, at hademesi «Kır At>ta, mıraka «Süpüröcüler» konağında ve Prater'e mukabil bir hanede yerleştirildi. Meninsin'nin eseri

[293] Sefîr paşanın takririnde görüleceği Özere, nâme-i hümâyûnu İmparator İstikbâl ile bizzat almıştır. (Mütercim)

[294] Chancelier, bâzı devletlerde sadrâzam mukaabüi olan en büyük memur, devlet vezîri (şansölye), (Mütercim)

[295] Takrir ile karşılaştırınız. (Mütercim)

împarator'un îtirâf memuru ruhanîsi ciz-vit Baba Müller bir kaftan, bir kaliçe, bir kavuk aldı. Sefir, ziyaretine gelen saray kadınlarına ıtriyat şişeleri ve işlemeli mensucat verdi.

Bütün sefaret hey'eti, günde beş defa alenî şekilde (cemâatle) namaz kılarlardı; öğleden sonra sefîr her gün dîvân toplar, bu sırada muzıka çalardı. Saint Etienne'yi, Kahlenberg*i, Yeni-Şehir'i, Ebersdorf u, Nedime Bahçesi'ni, Schoenbrunn bahçesini ziyaret etti. Schoenbrunn'da ana imparatoriçe nâmına kabul olundu.

Bütün ziyaretlerinde tercüman ve bâzan yalnız me'kûlât komiseri refakat ederdi. İkamet esnasında şiddetli bir hırs, bir pintilik gösterdi. Veda resminde îtimâdnâme cevâbını bizzat İmparatorun elinden almak istedi. Lâkin bu mektupların tevdii merasimini chancelier muavini îfâ eyledi. Hediyeler harb meclisi ve imparator meclisi reisi Gonzaga vâsıtasıyle verildi; sefîr, prense veda ederken üç şerbet kâsesi hediye ederek, saray nâzın Dük de Sağan hakkında da aynı cömertlikte bulundu.

Elçi maiyyeti ile birlikte 32 kayığa bindi ve İstanbul'a dönmek için, Tuna mecrasını tâkîb etti. Bu yolculuk esnasında sef|İretnâme-sini yazdı. Verdiği yanlış malûmatlarından olmak üzere şu ifâdesi dikkat çekicidir: «Uyvar muharebesinde, diyor, eski Viyana şehrini (Kahlenberg) Tatarlar hasara uğratarak ikiyüzbin esir götürmüşlerdir» [296]. Henüz üç" senelik bir muharebenin vekayiinçien o kadar habersizdi ki, Uyvar muharebesi ile ilk Viyana muhasarasını karıştırıyordu. Bu muhasara ise 134 sene evvel vuku bulmuştu. Osmanlı vekayi-nâmelerinde ilk dercedilen Viyana sefirleri sefâret-nâ-mesi budur. Vaswar anlaşmasını tâkîb eden bu sefaret, 75 sene zarfında vukua gelen ve Karlofça, Pasarofça, Belgrad ahidnâmeleri mü-zâkerelerine taallûk eden üç büyük sefaretin teşrifat usûlüne bir misâl teşkil etmiştir.

ELLİBEŞİNCİ KİTAP.....
Avrupa Devletleriyle Siyasî Münâsebetler.....

[296] Sefirin bu hususiaki ifâdesi şudur: «Bir gün Seç' ile iki saat mesafede dan Eski Beç nâmında bir vîrân kaleleri temaşasına dahî varılıp «Böyle harâb olmasına bftis ne?» deyü suâl olundukda .Uyvar seferinde asâkir-i İslâm ve le$ker-İ Tatar çapul tarikiyle uğrayup mahâll-i merkumu böyle vîrân ve sükkâranı perakende eylediler. Yalımız mahalli merkum değül, bundan iki konak dahi içeri gfrfip yüz bin mıkdârı esir alındı» deyu takrir eylediler.»
Bundaki yanlışlığın menbaı «Uyvar* kelimesi oluyor; yazma ve baskı hatâsına uğramış olduğu ihtimal hârici değildir. Sefir belki Sultân Süleyman zamanındaki Viyana .muhasarasından bahsediyordu. Köylülerden işitilen «İki-yüzbin esir* sözü de, o vakit Avusturyablar'm Türkler'den ne kadar yılmış olduklarını gösterir. (Mütercim)

Yeni Kırım Hânı .....
Gîrit'e Yeniden Asker Gönderilmesi.....
Padişahın İhtişamı Ve Ava Olan Düşkünlüğü .....
Yahudi Moiz Sabatay Ve Kürd Mehdi .....
Basra Ve Mısır'da Karışıklıklar.....
Âfetler .....
Vânî Efendi Vaazlarının Te'sîri .....
Pâdişah'ın Avlanması .....
Pâdişah'ın Halasının Nişan Ve Düğünü .....
Diplomatik Münâsebetler.....
Pâdişâhın Edirne Ve Yenişehir'e Gitmesi .....
Venedik Elçisi .....
Rusya Elçisi'nin Kabulü.....
Fransa Elçisi.....
Müteferrika Süleyman Ağa Paris'e Gidiyor.....
Dahilî Karışıklıklar.....
Budin Yangını .....
Veliahdın Terbiyesi .....
Sultan Mehmed Uludağ'da (Teselya Uludağı) .....
Köprülü Mehmed Paşa'nın Kandiye'ye Girmesi .....

ELLİBEŞİNCİ KİTAP

Avusturya. Cenova, Toskana, Fransa, Rusya ile diplomatik münâsebetler. — Kırım'ın yeni hânı. — Girlt'e yeniden asker gönderilmesinin tasarlanması. — Pâdişâh'ın ihtişamı. — Ava merakı. — Yahudi Moiz Sabatay ve Kürd Mehdî. — Basra ve Mısır'da karışıklıklar. — Çökme ve şâir âfetler. — Vânî Efendi'nin vaazlarının te'sîri. — Pâdişâh'ın avlanması- — Halasının nişanlanması ve tezvici. — Rusya, Tatarlar, Kazaklar, Lehistan, Fransa, İngiltere, Felemenk, Moldavya, Ulah, Transilvanya Oe münâsebetler. — Pâdişâh'ın Edirne ve Yenişehir'e gitmesi, buralarda Venedik ve Rusya sefirlerini kabulü, Fransa'ya Süleyman Aga'nın gönderilmesi. — Bursa, Bolu, Edirne'de karışıklıklar. — Hazîne gelirlerinin azalması ve artırılması. — Budin yangım. — Velîahdin terbiyesi. — Sultân Mehmed Uludağ'da. — Köprülü'nûn Kandiye'ye gitmesi. — Kandiye'nin ablukaya alınması, muhasarası ve zabtı.

Avrupa Devletleriyle Siyasî Münâsebetler

KONT de Leslie'nin sefaretinden ve Reninger'in azimetinden sonra, mukîm elçi Casanova Cizvitler lehinde alman fermanların [297] yürürlüğe konulmasıyla meşgul oldu. Çünkü sefaret bu hususlaki müzâkerelerde, Fransiskenler için yapılan teşebbüslerden ziyâde muvaffâkiyet veya faaliyete nail olmuştu [298]. Sefîr, İstanbul'a dönerken, İmparator Ferdinand'ın kütüphane memuru olan ulemâdan Lambeccius'u Budîn'de bulmuştu. Bu zât, Leslie ve Reninger'in iltimasları ile Mathias Corvinus'un kütüphanesini ziyaret müsâadesi almak üzere gönderilmiştir ki, o kütüphanenin en güzel kitaplan —Sultân Süleyman'ın saltanatı zamanında Budin'in fethi zamanı— sadrâzam İbrâhîm Paşa tarafından, kalenin tunç heykelle-riyle birlikte îstanbul'a gönderilmişse de, birçoğu henüz tahtelarz mahallerdeydi [299]. Lambeccius, Kont Leslie*nin oğlu ile beraber oralara girerek, sefirin tavassutu* ile kilise babalarının nutuklarını ihtiva eden iki

[297] 1) Cûmftdül-evvel 107» - (7 Aralık 1665) târihiyle ticâret müsâadesini İhtiva eden bir ferman; 2) Yîne aynı târihte Cizvit Dammayer hakkında bir ferman ile bâzı şahısların menfaatlerine dâir beş ferman.
[298] Franslsken rfthibler hakkında İmparator on sene evvel, 1656 târihinde sadrâzama söyle yazmıştı: .îhteffigimus patres Frantis-canos ffierosolymae eads-tentes a Graeds, ete.
[299] Cryptam inam in qna Btbliothecea Corviniange religuias atebont adservari-Diarium itineris budensis, 1666.

yazma nüshayı [300] ele geçirdi ki, derin bilgili bir adamın hararetini teskin edici değil, şiddetlendiriri şeylerdi.

Casanova, Neuhaeusel ve Wardein paşalarına hitaben, Szobos mıntıkasındaki serbest Heydükler*e ilişmemelerini emreden bir ferman çıkarttırdı (23 Ağustos 1666). Bununla beraber dört ay sonra, o zaman Budin Vâlîsi bulunan Gürcı Mehmed Paşa'ya husûsî görevle gönderilen tercüman Mesgnien bu isteği tekrarladı. Bu tercüman hediyeleri hâmil olarak Neuhaeusel ve Wardein paşaları hakkında birçok şikâyetlerde bulunuyordu. Bu şikâyetler, Heydükler'in uğradıkları kötü muamelelere dâirdi. Osmanlılar, bu şikâyetlere cevaben, Zriny ve Nadasdi'nin akınları hakkında talebler öne sürdüler (20 Ekim 1666).

İki ay sonra, yeni Budin Vâlîsi Kaasım Paşa, memuriyetini bir ağa vâsıtasıyle Viyana'ya bildirdi. Bu ağa, otuz altı kişiyle birlikte, Dük de Gonzaga marifetiyle resmen İmparator huzuruna kabul olundu. Kaasım Paşa, Kuloğlu Mustafâ Paşa'ya vaad edilmiş olan pâdişâh hemşiresi ile izdivaç etti. Mustafa Paşa, hem hürriyetini, hem de pâdişâhın teveccühünü muhafaza etmeyi bahtiyarlık bilerek, bu şerefe nail olmak istememişti.

İmparatorun sefareti maiyyetinde İstanbul'a gelmiş olan marki Augustin Durazzo [301] ertesi sene, Cenova Cumhuru için bir kapitülasyon müzâkere etmek üzere, deniz yoluyla yine geldi. Geldiğinde, resmen huzûr-ı hümâyûna kabul olundu; lâkin veda için görüşmeye nail olamadı. Şu kadar ki, otuzbeş kaftan ve günde 60 guruş masraf aldı. Müzâkereleri idare etmesi ve elçisinin kabulünü kolaylaştırmasından dolayı, Venedik Cumhuriyeti Panayotti'ye asalet ün-vânı verdi [302]. Toskana grandukası tebeası da yine o sırada ve Pa-nayotti (Panajotti) vâsıtasıyle ticâret bakımından bâzı müsâadeler verildiğine dâir bir fermana nail oldular [303].

---

[300] Kont de Leslie şu kitaplan buldu: S. G. Nazianzeni sennones apologet. İn mensbrano 4. S. Angosthıt sermoöes de Verbis. Joanis. Qnlnqıe eccleslensis poemata. Lambeccius, împarator'a takdim ettiği Almanca raporda, şâir eserler hakkında şöyle diyor: «Bu kitapları nâm-i haşmetpenâhîlerine olarak yeniden istedimse de faydası olmadı.» Gülbaba'yı (Budin yakınında ziyâretgâh), hamamları, Arundel ile birlikte EstergorTda eski Romalılar'ın inşâatım ziyaret etti; ondan sonra B. de Finn refâkatiyle Forgacz'ın hezimetini gösteren eserlerin bakiyelerini gördü.

[301] De La Croix, Osmanlı Dfivleti'nİn Umûmî Ahvâli, adlı eserinde (c. 1, s. 295) Durazzo ismini Doria sekline sokarak der ki: «Cenova Cumhûru'nun 1668'de Sultân IV. Mehraed'e gönderdiği elci Doria'ya verilen talimatın başlıca noktası IV. Fih'p'e bu Pâdişâh'ın dostluğunu te'mîn etmek iken, bu vaziyet sağlanamamış değil midir?-

[302] «Pertanto havendo esso per moglieuna Sciotta di Casa Cavalcoressi, famiglia dal 1537 agregata ai NobiK Genovesi», Valiero, c. 1, kitap: 7. s. 621. İmparatorun sefareti takririnde, Panayotti'yle evlendirilmiş olan bu Calvacoressİ, Kantakuzen ailesine mensup olarak gösterilmiştir.

[303] «fi comandamento per il traffico delli Sudditi del Granduca non e fatto an çora, perene siamo stati in viaggio-hora prucuro di averlo.» Panayotti.

imparator sefaretinin dönüşünden az vakit sonra Fransız sefiri M. de La Haye Vantelet —ki Köprülü Mehmed Paşa'nın döğdür-müş olduğu elçidir— «Kayser» isimli harb gemisiyle îstanbul'a geldi. Avusturya ve İngiltere elçileri gibi kabul edilmesini istediyse de, sadrâzam, istikbâline on çavuştan fazla vermeyip, ertesi gün tan-tanasız bir şekilde Fransız sefarethanesine girdi (7 Aralık 1665). Sadrâzam, Fransa Kralhğı'nm Macaristan'a imdâd göndermesini af-fetmemiş olduğundan, elçiyi ayağa kaîkmaksızm azamet göstererek kabul etmekle beraber, Fransızların Devlet düşmanlarıyle ittifak etmiş olmasından dolayı onu azarladı. La Haye çekilip giderek, sadrâzama bir aracı vâsıtasiyle, eğer bir daha gelişinde ayağa kalkmayacak olursa, kapitülasyonları iade edeceğini ve Fransa'ya geri döneceğini bildirdi. Diğer bir mülakatta dahî sadrâzam daha az nezaketsizlik göstermediği için, La Haye kapitülasyonları ayağına attı. Sadrâzam elçiye:

— «Yahûdî!» dedi; kapıcıbaşı iskemlesinden kaldırarak bu iskemle ile döğmeye başladı. Elçi kılıç çekecek gibi göründüğünden çavuşlardan biri tokat vurdu [304].

Sadrâzam M. de La Haye'i üç gün hapsederek, bu zamanı müf-tî Vânî Efendi ve kapdân paşa ile müzâkere hâlinde geçirdi. Nihayet M. de La Haye'in yeni bir mülakata kabul edilmesine ve bu mülakatın ilk sayılmasına karar verildi. Bu görüşmede, Köprülü Ahmed Paşa, sefire doğru gelerek dostça selâm vermiş ve müstehzi bir tebessümle:

— «Geçen geçti, hepsini unutmah; artık bundan sonra iyi dost oluruz» mealinde sözler söylemiştir.

İskemle darbesi ve tokat sükûtla geçiştirilmişti. Bunlara mâruz olan şâhıs hükümetine hâlini bildirmeyi unutmuş olmalıdır. Herhalde şurası muhakkaktır ki, Fransa diplomasi târihleri bu vak'ayı kaydetmezler.

Rus Çan, kendisine muhalif olan Rus Patriğfni azletmek üzereyken topladığı rûhânî meclise riyaset etmek için, İstanbul Rum Patriki Denis'i Moskova'ya davet etmişti (1655). Lâkin İstanbul Pat-riki, Rusya ile münâsebetlerinden dolayı kendinden önceki patrik Parthenius'un Sultân Mehmed tarafından asıldığını dâima hatırında tuttuğundan, böyle tehlikeli bir seyahate teşebbüs edemedi. Kendi yerine, gizlice, Antakya ve İskenderiye patriki ile Tûr-ı Sînâ Met-ropoliti'ni gönderdi ve bunlar Çar

[304] İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi'ndeki Casanova'nm raporu, 8 Ocak târihini gösterir. Flassan burada aldanır. De La Haye'in ağır surette hakaret gördüğü mülakat 7, yâhud 8 Ocak'da ve ilk yapılacak olan mülakat ongun sonra vuku bulmuştur. Gerek Flassan, gerek Chardin (c. 1, s. 35) sefirin şahsında Kral'a edilen tahkir hakkında sükûtu tercih ederler.

tarafından pek güzel kabul olundular. Sadrâzam bundan haberdâr olunca, İstanbul Patriki'ni çağırtarak metropolit ile diğer iki patrikin azline icbar etti: Bunlar Moskova'da Rus meslekdâşlarının azli hakkında müzâkere ederlerken, öte tarafta kendileri memuriyetlerinin sağladığı menfâatlerden mahrum oluyorlardı [305].

Bu vak'a üzerine Çar, İstanbul'a sefir göndermeye karar verdi: Elçi, Edirne'ye varışının ertesi günü kaymakamla görüştü. Üç gün sonra da Pâdişâh —sarayında kabul etmeyi münâsib görmediğinden— otağında huzuruna çıkmasına müsâade etti (8 Rebîülâhir 1077 -8 Ekim 1666). Zât-i şâhâne bu sefer o zamana kadar görülmemiş bir teşrifat usûlü uyguladı. Taht-ı hümâyûn, Tunca kenarında kurulmuş büyük bir çadırın (otağ) ortasında idi. Tahtın her iki tarafında iki Mustafa Paşalardan biri görülüyordu ki, birincisi musâhib vezîr Mustafa Paşa, ikincisi kaymakam Kara Mustafa Paşa'dır. Bunlardan sonra Enderun hademesi, satırlar [306], doğancılar, hassa hademeleri, dilsizler, cüceler bulunuyordu. Elçi, anadili ile meramını ifâde etti. Ondan sonra Pâdişâh kaymakama yönelerek:

— «Eğer elçinin ilâve edeceği bir şey varsa huzurumda söyle-sin» dedi.

Kaymakam, tebligatın geri kalanının Çar tarafından getirdiği nâmede yazılı olduğunu söyledi. Mülakat bu suretle son buldu [307]. Bu sefaretin görevi metropolit ile iki patrikin yerinde bırakılmasına dâirdi; isteği yerine getirildi. Patrikler bir senelerini Moskova'da geçirdiler. Bu müddeti, rûhânî memurlar arasında bütün tesirini kaybetmiş olan itaat ve intizamı tamâmiyle te'sîs etmek yolunda sarfettiler. Fırsattan istifâde ederek, talihsiz «ara orman» sürgünlerine [308] şefaat ve Rusya'da yerleşmiş olan Rum tacirlerinin menfâatine, gümrük resminin azaltılması için Çar'ın müsâadesini sağladılar. Nihayet, birçok sadakalar ve hediyelerle İstanbul'a döndüler.

---

[305] M. de la Crabc'in TtrkiyeMekİ Rom, Ermeni, Mâruaİ Millet ve KUiseterl'nin Bugünkü Duruma adh eserinde «Moskova Grandukasımn Patriki ile Münazaası, hakkındaki babı, Paris 1715-

[306] Abdlşâh, s. 58

[307] -Mâh-ı Rebîül&hirîn sekizinci günü Moskov tarafından gelen elçi-i cedid mu'-tâd üzere rikâb-ı kâmyâba yüz sürmek için sarayı hümâyûnda şikâr ka-pusı önünde Tunca kenarına bir bârigâh-ı şâhâne nasb olunup Pâdişâhı şev-ket-meâb hazretleri derûn-ı bârigâhda vaz* olunan taht-ı âll-baht-ı mülûkâne üzere kemâli şevketü vekaar birle karâr buyurduklarından sonra bir cânib-lerinde kaail-i makaam-ı rikâb ı hümâyûn Kara Mustafa Paşa hazretleri ve bir câniblerinde vezîr-i sânî ve nedim-i sultân! musâhib Mustafa Paşa ayağ üsti durup ba'dehÛ elciye izn-İ mûsûl İhsan buyuruldı. Derûn-ı bârigâhda vaz'-ı kadem-i ibtihâl ettikde resmi kadim üzere has-oda ağalan mübâşere-tüe hâk-İ dergâh-ı saltanata vaz'-ı cebini tekrtm ve tarafı çâsârdan getirdiği nâme vü hedâyâyı arzu teslim eyledi.» Râşid, c. 1, s. 134. cÇasâr. kelimesi yazım veya basım hatası değilse, müverrih RÂşid'in dikkatsizliği eseridir. (Mütercim)

[308] «Us intercederent pour les relegues aux forets noires.» La Crobc, s. 112.

Yeni Kırım Hânı

Bir taraftan Rusya elçisi de Çar*a tâbi bâzı kavimlerden Tatar Hânı'nın vergi almskta olmasından şikâyet ediyordu. Yeni Kırım Hânı Çoban Devlet Giray-zâde Âdil Giray'ın sadrâzam tarafından bu makama getirilmesi, selefi Mehmed Giray'ın Macaristan seferine bizzat gelmeyerek oğlunu göndermekle iktifa etmesi ve Dîvân-ı Hümâyûn'un Besarabya'da [309] kendilerine arazî göstermiş olduğu Kırım ve Nogay Tatarları'nı tedirgin etmesinden kaynaklanmıştır. Âdil Giray, Mehmed Giray'ın yerine Kırım Hânı olmak üzere Rodos menfasından çıktı. Payitahttan ayrılmasından Önce, «kalgay»ı olan İslâm Giray ile Sarhoş İbrâhîm Paşa'yı ileri gönderdi: Birincisi kara yolunu tutmuştu; ikincisi iki kadırga ile Kefe'ye çıkarak kapıcı-başı Uguz ile birlikte, onbir kadırga ile gelen yeni Hân ile orada birleşti (7 Nisan 1666). Dniester kenarında olan ve o zamana kadar îrâd-ı mahsûs olmak üzere Hân'a âit bulunan arazî, hazîneden zabt edilerek bir voyvodalık teşkil edildi ve Nogay Tatarlarına verildi. Bunların Besarabya'da bulunmaları ancak üç sene sürmüş ve bu müddet zarfında da Moldavya ve Ulah voyvodaları, sürekli akın ve yağmalarından dolayı şikâyetten geri kalmamışlardı.

Nihayet Dîvân-ı Hümâyûn bunların haklı şikâyetlerini kabul etmiş ve kapıcı-başı Sarı Mehmed Ağa'yı mübaşir tâyîn ederek No-gaylar*ı ilk bulundukları çöllere sevketmekle görevlendirmiştir.

Âdil Giray cülusunun ertesi senesi, Hanlığını tebliğ için Viya-na'ya bir elçi gönderdi [310]. Bu elçi kalgay ve nûreddîn ile Valide Sultân'm ve sadrâzamın (hânın anası ve vezirinin) İmparatora mektuplarından başka, ilk defa olmak üzere bir kabul resminde validenin împaratoriçe'ye bir nâmesini takdîm etti [311]. Tatar elçisi, İmparatorun da bilmukabele efendisine bir sefîr göndermesi arzusunu izhâr etmişse de, bu taleb sükûtla geçiştirilmiştir.

Gîrit'e Yeniden Asker Gönderilmesi

[309] Bucak. Zftbde, «köşe* demek olan bu kelimenin Besarabya'ya tahsis edildiğini tzfih eder: Besarabya, Tuna ve Dniester nehirleri ile Karadeniz arasında sıkışmış, olan yerdir. (Kısaca, Besarabya'nın bizce adı «Bucakt İdi. Mütercim)

[310] Ahmed Ağa, İmparatorluk sarayına gelen onaltmcı Tatar elçisi.

[311] Traducion de carta de la Valide o madre del Chan di Tatarla por la Mogd. de la el Emreatriz, presentada â los 12, Agosto 1667. fil sobre escrito dize asi: Llegue con ayuda de dios felizmente â la presencia de la Empreratriz consorte del muy podroso Cesar nuestro caro amigo.

Macaristan seferi esnasında geniş nefes alabilmiş olan Venedik, Vasvar ahidnâmesinin akdinden sonra, Osmanlı Devleti ile aralarındaki düşmanlığın yeniden şiddetleneceğini hissetti. Bununla beraber anlaşma hususunda me'yûs olmayarak halâ îstanbuTu terket-memiş olan mükâleme memuru Ballarino'yu [312] Pâdişâh ile sadrâzam Doc Contarini'nin mektuplarını takdimle görevlendirdi. Sadrâzam anlaşma için sulh akdiyle görevli sefîr vâsıtasıyle 100.000 duka teslimini, Kandiye adasına [313] tarhedilmejc üzere senelik 12.000 duka vergi verilmesini, Suda'nın Osmanlı Devleti'ne terkedilmesini şart olarak ortaya koydu. Diğer taraftan 3a Dîvân-ı Hümâyun Kandiye istihkâmı karşısındaki iki istihkâmın yıkılmasını ve Yedikule'-deki mahbûsların hepsinin bedelsiz olarak tahliyesini taahhüd ediyordu. Venedik bu tekliflerden yalnız birini kabul etmedi. Suda, Hanya'dan üç mil mesafede olmakla beraber, onun terkedilmesine muvafakat etmeyerek, Balların o bu hususta muvafakat göstermekten imtina etti. İstanbul'da yapılan büyük bir toplantıda, Girit seferine her zamankinden daha şiddetli olarak devam edilmesi kararlaştırılmıştı. (Kapdân paşalığa getirilen) Kaplan Paşa, müdhiş bir donanmanın kumandanlığını ele alarak, tuğlar Bâb-ı Hümâyûn'a dikildi (7 Şevval 1077 - 12 Nîsân 1667) [314].

Pâdişâh, Dâvuipaşa'da otağ kurdurdu; Kırkkîlise yoluyla yirmi iki günlük bir yolculuktan, daha doğrusu avlandıktan sonra Edirne'ye vardı [315] (1 Zilhicce 1077 - 5 Hazîrân 1667) [316]. Hasköy'de Adana, Karaman beğlerbeğilerinin ve Tarsus beğinin askerini gözden geçirdi ve komutanlarını hü'atlerle taltif etti. O sırada sefîr Mehmed Paşa, vazifesini îfâ ederek Viyana'dan Edirne'ye döndüğü gibi, sadrâzamın îran kabinesi reîsi îtimâdü'd-devle'ye yazılmış bir mektupla göndermiş olduğu Abdünnebî Çavuş da döndü zayıf.ve zekâsız bir hükümdar olan İran Şâhı'mn müşkil bir durumda bulunduğunu bildirdi.

---

[312] Oniki seneden beri Edirne'de mahbûs olan Venedik elçisi, istidası üzerine, sadrâzam ile görüştü-Râşid'den telhis, s. 111. (Mütercim)

[313] Girit adasına Avrupa dillerinde Kandiye adası da denilir. Fakat bu para ada için değil, Kandiye kalesi cizyesi olmak üzere taleb edilmiştir. Venedik-liler'in Bosna'da aldıkları kaleleri ve Yeni-Kandiye kalesini yıkmaları, yapılan teklifler cümlesi ndendi. Venedik hepsini kabul etti. Yalmz Suda "yi vermek istemedi. Râşid, s. 111. (Mütercim)

[314] Râsid'e ve vak'aların cereyanına nazaran bu târihin doğrusu 7 Şeyvftl 1076 -12 Nisan 1666 olacaktır. (Mütercim)

[315] Pâdişâh'ın bu seyahatte durduğu yerler Râşid'de ve daha doğru olmak üzere Abdi'de gösterilmiştir: Yarıkburgaz. Çatalca, Fener, Köstaner, UğraşkÖyÛ (Sultân Bâyezîd ile oğlu Sultân Selim arasındaki muharebe yeri) Çorlu sarayı yakınları, Vize, Süleyman Atasu, Bine, Kırkkilise, Hasköy, Hafsa, Çöm-lekkoyû, Edirne.

[316] Bu târih de 1 Zühicce 1076 - 5 Haziran 1666 olacaktır, (Mütercim)

Padişahın İhtişamı Ve Ava Olan Düşkünlüğü

Muharebenin ikmâli için Pâdişâh'ın husûsî hazînesinden (iç-hazineden) 1.500 kese defterdara verildi. III. Murâd da Macaristan seferi masrafları için sadrâzamı Sinan Paşa'ya bir milyon akçe borç vermişti. Zât-ı Şâhâne sancağı şerifi, ordusunu Edirne civarında Timurtaş'ta toplayan sadrâzama mu'tâd teşrifat ile teslim etti. Beş gün sonra sadrâzam ve serdâr-ı ekrem Ahmed Paşa, ordusu ile Gi-rit'e yöneldi. Bu sefer açılışının ilk dört gününde IV. Mehmed hassa hademelerine ve müverrih Abdi'ye ecdâdından Fâtih Sultân Mehmed'in İstanbul fethi, I. Selîm'in Çaldıran muzafferiyeti, Sultân Süleyman'ın Rodos ve Bağdâd fetihleri gibi muvaffakiyetlerini okutarak Kandiye fethinden müjdesine başlangıç addeder gibi mahzûz oldu; lâkin onlar kadar harbe âşinâ olmadığı için, bizzat ordusunun başına geçmekten korktu. Bu türlü kıraatler, olsa olsa ava olan düşkünlüğünü ziyâdeleştirir ve bunda, harb meydânı şöyle dursun —sevgilisi olan Resmo'lu bir Rûm kızı kendisini avucuna almış olduğu için— harem-sarayından [317] ziyâde kahramanlık gösterirdi. Halkın sağduyusu bu hâli yeni seferin başarıyla neticeleneceğine bir emare sayarak, Giritli olup da pâdişâh yatağına kabul olunan bir Rum kızının kendi vatanı üzerinde hükmedecek olduğuna hiç şüphe etmedi. Giritli'nin Pâdişâh'a tahakkümü —kendi yerine Pâdişâh nedimlerinden birinin geçebilmesinden endîşeye düşmüş olan— sadrâzam için sükûnunun başlangıcı oldu [318]. Lâkin bu kızdan tahta bir vâris doğar doğmaz, Pâdişâh —iki kardeşi Ahmed ve Süleyman'ı boğdurmak suretiyle— bu çocuğun rakîblerini bertaraf etmeyi düşündü ve eğer müftî, henüz beşikte bulunan bir sabinin mutlaka hayâtta kalacağına îtimâd olunamayacağı için bu katlin hiç olmazsa zamansız olduğunu ihtar etmemiş olsaydı, kanunen caiz olan bu çifte kardeş öldürme cinayeti tasavvurunu icrâât sahnesine koyacaktı. O zaman iki yaşında olan bu şehzadenin validesi haseki sultân saltanat emlâkinden 10.000.000 akçe kıymetinde bir parçaya nail olarak, Sultân I. Ahmed'in kızı Fatma Sultân'm üç sene sonra vefat etmesi üzerine, onun da emlâki hasekinin emlâkine ilâve edildi.

[317] «La regine madre osserava l'aversîone che il figliolo tenova aile felûine non inclidando punto aile delitîe del Seragli.» Valiero ParUcdorita delL fmer. Ottan, hakkında TulHo Migiio İle tamamen hemfikirdir: «D suo humore â piu del malinconico, che non si cura cura troppo delle donne.»

[318] «Pochi anni fa mbstrava di voter machiarsi ©on l'infame viz» che tra Turchİ ormai e reso piu famigliare che l'uso delle donne, ma İl defonto Vesiro ac-cortosene tiro ooo destrezza fuori del Seraglio il razgazzo, che gia era vecchîo di 18 anni.. Tullio Migiio, s. 7.

Pâdişâh'in bu Rum kızma muhabbeti ne derecede olursa olsun, kendisinde bir tabîat olan tefâhürün bu cömertçe yapılan ihsanlarda çok dahli olmuştur.

Yine o sırada oniki şatır ihdas etti ki, altın kemerler, murassa sorguç ve kılıçlarla bir kat daha parlaklık kazanan gayet mükellef ve müzeyyen elbisesi, o zamana kadar görülen böyle şeylerin hepsini gözlerden düşürüyordu [319], Bundan başka oniki çuhadarla solaklardan seçilmiş oniki kişi, halk arasına her çıktıkça Pâdişâh'ın rikâbında yürürlerdi.

Yine o aralık ikinci vezirliği, musahibi bulunan Kuloğlu Mustafa Paşa'ya vererek sancaklarından üçünün (Aydın, Saruhan, Ka-rahisar) varidatını arpalık olarak verdi. Saltanatın husûsî emlâkinden on milyon akçe kıymetinde bir mikdârım da verdi. Kendisi ise zamanını av ile cirit oyunu arasında geçirmeye devam etti [320],

İstanbul'dan çıkışından önce, Dâvutpaşa Sarayı yanındaki camide muhtelif tezyinat yaptırılmıştı: Bir minare ve cuma günleri. Pâdişâh hazır olduğu halde okunan hutbe için bir minber yaptırıldı. Bu münâsebetle camiin hademesine, lâkin özellikle sarayın başimamı ve birinci vaizi olan îbrâhîm ve Vânî Efendilere kıymetli hediyeler dağıtıldı. Vânî, az evvel, diğer bir münâsebetle 100 koyun hediyesi almıştı; çünkü IV. Mehmed, müteşerrîin (şerîât taraftarları; fıkıhçüar) tarafına mail olduğu için, sadrâzam gibi onun da Vânî EfendTye tam bir itimâdı vardı. Ava giderken bile Önünde Kur'ân-ı Kerîm'i hâmil bir deve bulundurur ve sarayda herkesin farz namazları edâ etmesine îtinâ ederdi. Osmanlı ordusunun Girit'e gidişi sırasında harbin zaferle neticelenmesi için dualar edilmek üzere ferman çıkarıldı. 1076 Zilhicce'sinin 29*uncu (cuma günü ezandan Önce) küsûf (güneş tutulması) [321] vuku bulması ile, Pâdişâh, hassa hademelerine buna benzer durumlarda şerM şerif iktizâsından olduğu veçhile, namaz

[319] Râşid, bu satarlar hakkında su fıkrayı kaydeder; «Sudûr-ı fermftn-ı hümâyûn berây-ı tertîb-i şatırân ez-hademe-İ enderûn. Enderûn-ı hümâyûn huddâmm-dan yiğirml nefer gulâtn, sftdun olan hatt-ı hümâyûn mucibince satırlık hizmetinde istihdam olunup içlerinden biri şatır-başı ve biri kedhudft tâyin ve her biri diba libâs ve murassa kemer ve sorguç ve gaddâre ile tezyin olunduktan sonra mâh-ı merkumun (Muharrem 1077) yiğinni cum'a günü piggflh-ı rikftb-ı pâdişâhtlerinde yürütülüp izdiyâd-ı haşmetleri ile dâg-sûz-ı dil-İ âdây-ı dîn oldılar.» (Mütercim)

[320] «Ii suoî esercitii sono il giuoco di gerit, e della caccia in particolare e tanto amatöre, che spesso ne consuma tutto U giorno in essa. Farte alla caccia can solo, turbante, resta molitissime ore esposto aile ingiarle del colıcıre e del sole.. Tullio Migiio, Particolarltâ del împ. Ottom., s. 7.

[321] Hammer'de husuf (ay tutulması) denilmişse de doğrusu kttsnf (güneş tutulması) olduğundan, metinde bu şekilde yazılmıştır. Râşid'in aşağıdaki fıkrası, küsûf olduğunda şübhe bırakmaz: «Mâh-j merkumun yiğirmi dokuzuncu cum'a günü kablel-ezfln be-Takdîrullâh-ı Te&l& âfitâb-, âlem-tâba vasat-ı küsûf tart.... s, 129. (Mütercim)

kılınmasını tenbîh etti.

Yahudi Moiz Sabatay Ve Kürd Mehdi

Halkın telâkkîleriyle onun idâmesinden menfaati olan müte-şerri'în (fıkıhçılar), o sırada birDeccâl ile bir Mehdî'nin ortaya çıkmasından dolayı Hak Dîni bir müddet gölgelendi, lâkin müteakiben nûr-ı mübîn-i İslâm'ın karanlıkları ortadan kaldıracağına —hakikatte epeyce maharet isteyen— bir işaret gördüler, yâhud görür gibi gölündüler. Hristiyanlar için «Antechrist» (Hristiyana-karşı) ne ise Müslümanlar için de Deccâl odur. Mehdî, Deccâl gibi dünyânın sonunda gelecek ve onun gelişi, kıyametin kopacağını haber verecektir. Bu defa zuhur eden Deccâl, Sabatay, Levi nâmında İzmir'de doğmuş bir Yahûdî idi ki, üç kadın aldıktan sonra Kudüs'te görünerek, ıslahatçı olmak üzere ortaya çıkmış ve iyd-ı mabedin lağvını beyân etmiş ve nihayet «Mesîh»îik iddiasında bulunmuştur. Bu unvanla bütün Osmanlı memleketlerindeki Yahûdîler'e kâğıdlar yazdı. Ancak onaltı asır önce Azîz Paulus'un mektupları nasıl İzmir ve Selanik şehirlerini ihtilâle sevketmişse, Sabatay Levi de daha ziyâde buralar ahâlîsini muhâtab olarak seçtiğinden, bilhassa İzmir ve Selanik sinagogları heyecana geldi. Sabatay kendisine «İlk yaratılmış; Allah'ın yegâne oğlu, Mesîh, Müncî-i İsrail» unvanlarını verdi.

Yeni İsa'nın sedasına yalnız İzmir'den, Selanik'ten, İstanbul'dan değil, Almanya'dan, Livorna'dan, Venedik'ten, Amsterdam'dan binlerce Yahûdî koşuştu. Hahamların bir takımı lehinde, bir takımı aleyhinde idiler. Sadrâzam Köprülü Ahmed Paşa, kendisim İstanbul'da hapsettirdiği zaman, mutaassıb taraftarları eski bir keşfin vukuuna başlangıç olarak kabul ettiler: Bu keşfe göre İsa, dokuz ay ortadan kaybolup sonra bir dişi arslana binmiş bulunduğu ve arslanı yedi başlı yılanlardan yapılmış gemlerle idare ettiği hâlde Sabation ırmağının öte tarafındaki Yahûdî kardeşlerle çevrili olarak zuhur edecek ve artık ondan sonra âlemin yegâne hâkimi olacaktır. Sadrâzam Kandiye'ye giderken Deccâl-Mesîh'i Akdeniz Boğazı (Çanakkale Boğazı)'nm Rumeli tarafındaki kalesine naklettirdi. Peygamberlerin mu'tâd yaşı olan 40fa ulaşmış bulunan Sabatay hapisteki zamanını —başlıca esâsı mâbed bayramının lağvı ile yerine kendi doğum gününün ikamesinden ibaret olan— yeni mezhebinin şerhi hususuna tahsis etti.

Deccâl oyunu oynamaya kendisini Sabatay kadar elverişli gören ve fakat peygamberlerin biri âlemin hâkimi, diğeri onun mü-beşşiri olmak üzere iki Mesih'in geleceğini haber verdiklerini Saba-tay'a bir türlü

inandıramamış olan Nehamias adında Lehistanlı bir haham, ikinci derecede bir rol de ümîd edemeyeceğini anlayarak, diğer hahamları da ayaklandırıp onlarla birlikte Edirne'ye gitti ve kaymakam paşa huzurunda Sabatay'ı halkı isyana teşvik etmekle suçladı. Sabatay Edirne'ye götürülerek zât-ı şahane, kaymakam paşa, müftî, şeyh Vânî huzurunda sorguya çekildi. Pâdişâh, Sabatay'ın kerametini tecrübe etmek istedi. Mesih'in vücûduna okların nasıl saplanacağının anlaşılması için Sabatay'ın elbisesi çıkarılarak, maharetleri tecrübe edilmiş okçulara hedef yapılmasını emretti: Bu sözler üzerine «Antichrist» kendisinin bir fakır hahamdan başka bir şey olmadığını, arkadaşlarından hiçbir farkı bulunmadığım itiraf etti. Zât-ı şâhâne, Osmanlı Devletı'nin sancaklarından biri olan Filistin Mesîhi ünvânmı almak suretiyle Devlet'e karşı işlediği hıyanet suçunu —ki kazık cezasını gerektirmektedir— tamir etmek üzere Sabatay'a müslüman olmasını teklif etti (24 Rebîülevvel 1077 -24 Eylül 1666).

Komedi burada sona erdi. Mesîh (yâni Sabatay) müslüman olup dünyâda hüküm sürmekten feragate bedel bir kese akçe ile elli akçelik bir saray kapı bekçiliğini kabul etti [322]. Bütün âüesi kendisi gibi müslümanlığı kabul ederek, Şeyh Vânî'nin Yahudileri Müslüman etmek üzere kullandığı en faydalı âletlerden biri oldu. ömrünün on senesini bu maksada erişmek için kullandı, ondan sonra Mo-ra'ya sürülüp on sene de orada ikamet ederek öldü. Şeyh Vânî'nin bulduğu ve tatbiki için Sabatay'ı kuvvetli bir yardımcı olarak ittihaz ettiği yayılma usûlü, bâzan, bilhassa sadrâzamın İslâm'a kazanmak istediği sabit fikirli Panayoti hakkında verimli olmamıştır. Bu münâsebetle Panayoti ile şeyh Vânî arasında dînî bir tartışma açtırmış, fakat bu mübâhasede şeyh, hasmını kendi tarafına çekeme-miştir [323].

Sabatay, Osmanlı memleketleri Yahudilerinin îtikadlannı bozmaya çalışırken, Kürdistân şeyhlerinden birinin oğlu da «Mehdî»lik iddiasında bulunur ve binlerce Kürd'ü ayaklandırır idi. Musul beğ-lerbeği İmâdiye beği ile birleşerek genç Mehdî'nin taraftarlarını da-ğıttı ve kendisi ile babasını

[322] «Bundan akdem İzmir'den zuhur eden haham nâmına (haham kelimesinden evvel bu adamın —Sabatay olduğu Hammer tarafından yazılan— ismi zikredilmek lâzım gelirdi ki, aslında açık bırakılmış olacaktır) şahs-ı CehÛd mu.*-tekid-i aleyhi tâife-i YahÛd olup başına cem'iyyet etmelerinden âsar-ı fitne meshûd olmakla Boğaz Hisân'na matrud ve meb'ûd olmuş İken anda dahi fitne-endâz-ı miyâne-i Yehûd olmağın mâh-ı rebîûlâiârin on altıncı günü Edirne'de rikâb-ı hümâyûna ihzar ve şeyhülislâm ve Vânî Kendi ve kaymakam paşa huzûn hümâyûnda iken Yehûdî mesfûr getirilüp mâcerft-yi hâli İstifsar olundukda hakkında şöhret bulan türrehâtı inkâr ve katlin mukarrer bildiğinden islâm'a rağbet izhâr eyledi-» Rftşid, s. 133. (Mütercim)

[323] Allah, dilediğini hidâyete erdirir ve dilediğini dalâlette bırakır. İstemiş olsaydı, Panayoti fle Şeyh Vânf'yi değil, Şeyh Vefa çapında bir zâtı mübâhase ettirirdi. (Mütercim)

yakalayarak Pâdişâh'a gönderdi. Sultân IV. Mehmed Vize taraflarında avda iken nev-zuhûr Mehdi huzuruna çıkarıldı (Şevval 1077 - Nîsan 1666). Delikanlı huzûr-ı pâdi-şâhîde sorguya çekildiği sırada mübeşşirlik sıfatını terk ederek, kendisine yöneltilen suâllere pek zekice cevaplar verdi: Pâdişâh bundan memnun olarak ona hassa hademeleri arasında yer vererek hazîne odasına aldı [324]. Babasına da bir tekke şeyhliği verdi. Bu suretle Yahudi Deccâl ile Kürd Mehdi, biri sarayda hizmetçi, diğeri kapıcı olarak, her ikisi de gerek Devletin, gerek Pâdişâh'm hâlinin sükûn içinde olması için gayret etmişlerdir.

Basra Ve Mısır'da Karışıklıklar

Basra'da, Mısır'da, Mekke'de başka türlü karışıklıklar ortaya çık-Û. Basra hükümetine ırsî olanak nail olmuş bulunan Hüseyin Paşa, isyanı ile Pâdişâh'm teveccühünü kaybetti ve Bağdâd Vâlîsi îb-râhîm Paşa'nın beğlerle beraber onun üzerine yürüyerek, yerine Mehmed Paşa'yı geçirmesi için emir verildi. Serdâr unvanı verilen tbrâhîm Paşa, Diyârbekir, Şehr-i Zor, Musul, Haleb, Rakka beğler-beğilerini, Kürt ve Arab emirlerini bayrağı altında toplayarak Dicle ve Fırat'ın birbirine karıştıkları yerde inşâ edilmiş olup Hüseyin'in —vaktiyle Abaza Hasan'ın zorba-başılan maiyyetinde cenk eden— dragon (sanca) ve husâr (segbân) lan, yerli askeri (levend) artıkları ile birlikte ilticâgâh olarak seçmiş bulunduğu Kavarna kalesine doğru yürüdü. Bağdâd Vâlîsi Kavarna'yı üç dört ay netîce-siz muhasara ettikten sonra, Hüseyin Paşa ile uyuşmaya mecburiyet gördü. Hüseyin'in Mekke'ye çekilmesi ve oğlu Efrâsiyâb'ın harb masrafları için 800 kese akçe vermesi, Pâdişâh'm hazînesine her sene 20.000 guruş Ödemesi kararlaştırıldı. îbrâhîm Paşa Bağdâd'a, Hüseyin Paşa da Basra'ya döndüler. Basra tüccân, Hüseyin Paşa'nın yokluğunda hükümet dizginlerini Sultân Mehmed nâmına ellerine almışlardı; Hüseyin Paşa şehre girdiğinde bu tacirleri sıkıştırdı ve zulümlerinin ve idamlarının mahsûlü olmak üzere, amcası oğlu ve vekili Yahya Ağa vâsıtasıyle 300 kese göndereceğini ve kendisine konulan verginin üstünü peyderpey te'dlye edeceğini vaad etti (1076 -16)

Yahya Ağa Edirne'de bâzı Basra tacirlerine tesadüf etti ki, kardeşlerinin uğradıkları görülmemiş mezâlimden dolayı hak arama dâvasına gelmişlerdi.

[324] «Es-Seyyid Mehmed huzûr-ı hümâyûnda Mehdîlik dâvasını bil-külliye inkâr ve muharrik-i süsile-i şefkat bâzı kelknât ile i'tizâr edûp sfidâtdan nutku , sedtd bir sabî-i reşîd olduğu ma'lûm-ı hümâyûn olmasıyle hazine odasına çırağ olundu.» Râşid'den telhfs, s. 137. <MÜtercİm)

Bunların şikâyetleri Dîvân-ı Hümâyûn'a intikal ederek Hüseyin Paşa'nın amcası-oğlu kadar para teklif etmekte olan vekilinin lisânından alınan savunması ise hiçten ibaret bulunduğundan, Basra valiliği Yahya Ağa'ya verildi ve yeni Bağdâd vâlîsi Fî-râr Mustafa Paşa, Rakka, Musul, Diyârbekir, Şehr-i Zor beğleri, timâr ve zeamet sahipleri yeniçerilerle birlikte Basra üzerine yürüme emrini aldı (1077-1666). Firari Mustafa hava sıcaklığının şiddetli olduğu zamanlan Hulle'deki ordugâhında geçirdi; daha sonra, Kavarna'ya bataklık tarafından hücum etmeyi düşünerek, hurma ormanlarım kestirmek suretiyle bataklıkları geçilecek bir hâle getirdi. Hüseyin Paşa daha fazla karşı koymanın imkânsızlığını takdir ederek îran'a kaçtı; kale derhâl teslim oldu, Yahya Ağa Basra vâlîsi sıfatıyle zabtettl.

Bu haber üzerine Pâdişâh, Basra defterdarlığını Rahme Kâzım-zade'ye vererek, bu suretle eyaletin hududunu ve orada alınacak vergilerin miktarını tâyin hususunda da görevlendirdi. Kavarna muhafızları 1.000 yeniçeriden mürekkeb bir yardım kuvveti aldılar. Defterdarın gelişinde yeni vâlî onun mâlî işlere karışmasına engel oldu. Asker alacaklannı istemekte olduğu için Rahme, isteklerini yerine getirmek için yaptığı çahşmalann Basra vâlîsi tarafından tesirsiz bırakıldığını askere beyân etti. Asker ayaklandı; vâl! fırtınayı bastırmaya ehliyetsiz olduğundan, bir bayram içinde firar etti. Pâdişâh, Bursa taraflarında avlanırken bu vak'alan haber.alarak (8 Rebîülevvel 1079 - 16 Ağustos 1668), hemen Basra valiliğini —zât-ı şahanenin süt ninesiyle evlenmiş olan— Mustafa Ağa'ya verdi. Yahya' Paşa, Arab aşiretleri içinde en edebsiz takımdan kimler varsa onlan başına toplayarak, kâhyası marifetiyle Basra'yı tekrar ele geçirdi. Sonra, Bağdâd valisinin Kavarna muhafızlarına yardım etmeye çalışacağını tahmin ederek, kâhyasıyle beraber Kavarna üzerine yürüdü. Lâkin askeri, Bağdâd vâlîsi askerinin hücumu ile perişan olarak, kâhyası da cenk esnasında maktul düştü. Kendisi tekrar tran hududu üzerine Surit mevkiine firar ederek, orada ikinci defa olmak üzere Arag sergerdelerini toplayarak, belây-ı âsümânî gibi Basra'ya indi. Ordusunu teşkil eden Arab eşkıyası, bir ellerinde kılıç ve diğer ellerinde yangın meş'alesi olduğu halde, şehre girip kadınların ırzlarını pâ-mâl ettiler ve erkekleri öldürdüler. Şehri baştan aşağı harâb ve bütün ahâlîyi katliâm eylediler. Timur'un Sivas'taki dehşet verici mezâliminden beri bunun misli görülmemişti. Firari Mustafa Paşa, ikinci defa Diyarbekir, Rakka, Mar*aş, Şehr-i Zor beğ-lerbeğileri ile Basra üzerine yürümeye memur oldu (1078 - 1667). En sıcak mevsimi geçerek sonbaharda Kavarna'yı muhasaraya hazırlandı. Arab aşiretleri şeyhlerine

umûmî bir yazı gönderdi, ki bunların en kuvvetlileri Pâdişâh tarafında bulunan İbni Ulyân aşireti şeyhleri idi. Yahya, iran'a kaçmaya mecbur oldu.

işte bu suretledir ki Basra eyâleti üçüncü defa olmak üzere Osmanlı Devleti'ne vergi verir olmuştur. Mustafa Ağa, hükümetine tasarruf eder etmez azledilerek, yerine daha muntazam bir esas üzerine idareyi tanzim etmek vazifesiyle, Bağdâd Vâîîsi Firârî Mustafa Paşa tâyin edildi.

O sırada Gürcistan'da zuhur eden bâzı ihtilâller, daha kolay bastırıldı. Erzurum ve Çıldır paşalarının birkaç kaleyi zabtetmeleri kifayet ederek, âsâyîş tekrar sağlandı. Ancak Şeyh Vânî'nin himayesinde olan birkaç Gürcî, Erzurum valisinin kâhyası Mehmed'in zulmünden şikâyet ettikleri için bir haseki gerek onun, gerek asker kadısının (?) îdâmına memur olarak, bunların başlan İstanbul'a gönderildi. İstanbul'da Melek Ahmed Paşa tarafından uzaklaştırılıp alındıktan sonra, payitahtta sükûnet içinde yaşayan Bitlis sabık hânı Abdal Hân, Edirne'den bir saray kozbekçisi marifetiyle gönderilen pâdişâh emri mucibince îdâm edildi. Bunun sebebi kimse tarafından anlaşılamamış olmakla beraber Pâdişâh'm, Abdal Hân'ın henüz sahibi bulunduğu serveti ele geçirmek arzusunda bulunduğuna bağ-lanmıştır.

Şimdiye kadar birçok noktalarda benzerlik gösteren Mısır ve Mekke târihleri, şu gelmiş bulunduğumuz zamandan sonra hemen hemen birbirine karışmış bulunacaktır. Mısır valiliğinde Arnavud İbrâhîm Paşa, Ömer Paşa'ya halef olmuştu. îbrâhîm Paşa epey hak-kaniyetperver bir adam idiyse de, hakîkaten bir ifrît olan kâhyasının elinde zebûn idi. Mısır'da son olarak Circe beğlerinin çıkardıkları ihtilâllerden beri İstanbul'a gelmiş bulunan rûz-nâmeci Suh-râb-zâde Mustafa Efendi kâhyanın îdâm emri ile döndü ve bir ziyafette zehirlenerek öldürülüp izâlesi için hızlı davrandı.

Mekke'de şerif Seyyid Muhsin vefat ederek oğlu şerif Saad yerine geçti. Ravza-i Nel>evî'yi ziyarete gelmiş olan Emîrü'1-Hacc Öz-bey Saad'ın biraderi Hâmud ile birlikte, şeriri öldürmeyi plânladı.

Hâmud iki oğlunu, Mısır valisine 30.000 altın hediye etmek üzere Kaahire'ye gönderdi. Mısır vâlîsi, daha doğrusu kâhyası parayı aldı, iki genci mahbus tuttu. Hâmud, intikam için ayaklandı ve Yenbû üzerine yürüdü. Medine'ye gitmek üzere orada toplanmış olan sadakalar ve ticarî eşyası ele geçirdi. Bu haber üzerine Yûsuf Beğ, 5.000 yeniçeriyle Kaahire'den çıkıp Hâmud üzerine yürüdü. Hâmud, Yenbû'a yaklaşmaması için Yûsuf Beğ'e üç defa haber gönderdi. Yûsuf dinlemîyerek Cem-i Dere Boğazı'na doğru ilerledi. Orada Hâ-mud'un hücumuna yakalanarak, bütün fırkasını kaybetti;

kendisi de oğlu ile beraber ele geçti (10 Receb 1078 - 3 Ocak 1668). Kaçmaya muvaffak olabilmiş olan dört yeniçeri, bu mağlûbiyetin haberini Kaahire'ye ulaştırdı. 2.000 yeniçeri ve 10 memlûk beği, hacı kervanlarından ileri giderek Mısır ile Mekke arasında kesilmiş olan muvasalayı tekrar sağlamakla görevlendirildiler. Hâmud, kendi askerinin azlığını hissederek gizlice çekildiyse de, çadırlarının manzarası Mısır ordusunu ürküttü ve durdurdu. O da bundan istifâde ederek hayli mesafe aldı. Mısırlılar hatâlarını anlayarak üç gün tâkîb ettilerse de yetişemediler. Hacı kafilelerinin gitmesinden sonra Hâmud, Mekke ve Cidde'yi yağma etti; mıntıka o kadar hasara uğradı ki, yedi sekiz bin kişi kıtlıktan can verdi. Mekke'den firar eden yetmiş seksen kişi, Pâdişâh'ın kışlak olarak ittihaz etmiş olduğu Bursa'ya gelerek yardım âvâzelerini yükselttiler. Mora sancak-beği Frenk Hasan Paşa Cidde sancak-beğliğine tâyîn edilerek Arabistan'da asayişin sağlanmasına memur oldu. Masraflarına yetsin diye İçel (Kilik-ya) varidatı da kendisine bırakıldı.

Âfetler

Mısır'da yağmur nadiren ve dolu pek nâdir düşerken, bu sene iri iri dolu taneleri düştü; bâzıları iki libre kadar tutardı. Bunların yağışı ile yalnız havadaki kuşlar değil, yeryüzünde birçok hayvanlar telef oldu (18 Safer 1079 - 28 Temmuz 1667).

1667 senesinde zuhur eden gök hâdiseleri bundan ibaret olmayıp şehirleri yerle bir eden ve dağlan ortadan kaldıran zelzeleler görülmüştür. Erzincan'ın yarısı toprak tarafından yutulmuş, Musul'da birçok binalar, özellikle Yûnus Peygamber'in kabrini ihtiva eden kubbe yıkılmıştır [325].

iki sene önce devlet ricalinden iki meşhur zâtın, eski sadrâzamlardan Boynuyarah Mehmed Paşa ile müftî Sun'î-zâde'nin vefatı, halkın nazar-j dikkatlerini celbetmişti. Bunlardan Boynuyarah, Demirkazık Halil Paşa'nın maiyyetinde olarak îran muharebesinde temayüz ederek kırk yara almıştı. Döndüğünde IV. Murâd —keyfine uygun bir köşk yaptırarak hediye etmesinden dolayı— Haleb valisi tâyîn etmişti. Daha sonraları, hadım-ağalar fırkası kendisini sadrazamlık makamına getirtmişse de, bir müddet sonra Köprülü Mehmed Paga'ya selef olmuştur. Herkesin malûmu olan

[325] Zübde, 1077'de Cataro, Spatatro. Selenico ve Ragusa'da büyük hasara sebeb olduğu rivayet edilen bir zelzeleden dahi bahseder.

ehliyetsizliği beş ay zarfında azlini îcâb ettirerek, on seneden beri Şâhseven Tekkesi yakınındaki bir yerde istirahat hâlinde yaşıyordu ki, makamım muhafaza etmek için o kadar rakîblerini mahvetmeye mecbur olmuş iken, gerek hor görüldüğü için olsun, gerek ihtirâmen olsun, zayıf selefim bertaraf etmek istemeyen kan-dökiicü Köprülü Mehmed Paşa zamanının, benzeri pek az görülmüş olan, bir i'tidâl eseridir. Sun'î-zâde son nefesini teslim ederken en büyük ilmiyye mansıbına nail olmuş bir takım zevatı birlikte alır götürür görünmüştür: Onun vefatının akabinde İstanbul'da, Edirne'de, Şam'da, Haleb'de kazasker Abdurrahmân Şâbân Efendi ile kazaskerlerden, mevâlîden (velayet sahiplerinden) yüz kadar zevat irtihâl eylemiştir. Görünüşe göre bu Ölümlere tâûn sebep olmuştur. Nitekim yine o zamana doğru birçok Türk şehirleri de, zelzeleden dolayı şenliksiz kalmıştır (tenhâ-laşmıştır)1.

Vânî Efendi Vaazlarının Te'sîri

Bu iki belây-ı âsümânî, Vânî gibi bir mahur vaiz için âlâ bir vaaz mevzuu teşkil etmiştir. Bundan dolayı o kadar istifâde etti ki, bütün dinleyicilerini, hattâ Pâdişâh'ı o kadar ağlattı ki, zât-ı şâhâ-ne vaazdan sonra, bundan böyle atların duâ okunan yerlere getirilmemesini, bu emre muhalif hareket edilmesi hâlinde atların müsadere ve seyislerin te'dîb edilmesini emretti. Vânî Efendi, yine bir vaaz esnasında, Hafsa yakınında birçok adamların Kanbur Dede [326] nâmında birinin kabrini ziyarete giderek gösterdikleri hürmete putperestlik karıştığım söyledi. Kaymakam paşa bu ihtar üzerine bid'ata yol açan ba yerin yıkılmasını teklif etti. Zât-ı şahane:

— «Elhamdülillah! Kaymakam arzumun husulüne tekaddüm etti, ben buna dâir hat yazmak üzere idim.» dedi (14 Rebîülâhir 1078-3 Eylül 1667).

Bununla beraber bir pâdişâh irâdesi, bahis mevzuu olan ziyareti yasaklayarak, hilâfında harekete cür*et edeceklerin şiddetle te'dîb edilmesini emretti [327].

Mâamafih Vânî'nin tasavvuf erbabı üzerine şu üstünlüğü, Sinan Ümmî ismiyle yeni bir tarîkatin zuhuruna mâni olmamıştır; bu Sinan Ümmî, ertesi sene Elmalı'da vefat etmiştir.

[326] Kanber Baha'dır, Kanbur »ede değil. Raşİd, s. 139. (Mütercim)

[327] Vânî Efendi'nin Babaeski'de Kanber Baba nâmında bir mecmâ-i züvvâr peyda olarak bâzı- cehele kabirden istimdat ile şirke düşmekte olduklarını irâd etmesi üzerine kaymakam paşa keyfiyyeti arzederek bâa etrafın seviciyle ımen'i tasvlb ve türbe tahrîb olunmuşdur.- Râşid'den telhis, s. 139-140. (Mut)

Sultân Mehmed. bâtıl i'tikadları men' etmekle beraber dînî vecîbelerini noktası noktasına îfâ etmeyi unutmazdı. Bir müddet sonra Mekke şeyhini mevkiine uygun bir ihtiramla kabul etmiş ve şeyh, hac kafilelerinin dönüşü münâsebetiyle mu'tâd olduğu üzere Kabe anahtarını Pâdişâh'a teslim etmiştir. Zât-ı şâhâne, iki mukaddes belde hakkında birçok şeyler sormuş ve bir samur kürk hediye etmiştir (24 Cümâdelevvel 1078 - U Ekim 1667) [328].

Pâdişah'ın Avlanması

Bu kabul merasimi Pâdişâh'ın —civarında av ile meşgul olduğu— Filibe'de vuku buldu. Bu avlar köy ahâlîsine pek pahalı düşer, ekseriya içlerinden birkaçının hayâtına mâl olurdu. Özellikle iki sene önce Çatalca'da bir av yapılmıştı: Onbeş nahiye halkı, yâni takriben 30.000 ahâlî bu ava iştirake mecbur olmuş ye 30 kişi ölmüştü. Zât-ı şahanenin Edirne'de geçirdiği kış mevsiminde dahî birbirini müteâkib on av tertîb olundu. Geçen sene zarfında kış ortasında Kırkkilise, Aydos, Karmâbâd taraflarında avlanmak arzusunda bulunmuştu. Bu mahallerin her birinde onbeş nahiyeye mensûb 30.000 reâyâ toplandı. Yanbolu'da Pâdişâh'ın etrafında bulunan zevat, senenin en şiddetli mevsiminde bu türlü sportif faaliyetlerden yorularak, Edirne'ye dönme teklifinde bulundukları zaman İV. Mehmed, istihza ile. kendisince böyle yapılmak mâkul görüldüğünü söyleyip, Yanbolu ile Edirne arasındaki mesafeyi bütün mâiyyeti hal-kıyle birlikte —ayağını yere basmaksızın— yirmi saatte almıştır.

Filde ve Kod Kayası taraflarında yapılan avlara onbeş kazanın ahâlîsi çağrıldı. Bâzan Pâdişâh, maiyyetine pek az adam alırdı: Bu, küçük av denilen sayd idi. Cumâ'dan başka her gün bir av tertîb ederek, yalnız cumaları Şeyh Vânî'nin vaazlarını dinler, ondan sonra cirit seyrederdi. Hassa hademesi, kaymakam paşa, musâhib vezir Mustafa Paşa, bu spordan istifâde ederlerdi. Hattâ ekseriya IV. Mehmed de, cirit atmaktaki maharetini tecrübe ederdi: Bir defa seksen adım mesafede isabet ettirmiş, müverrih Abdi bu muvaffakiyeti, kendinden sonrakilere intikal edecek bir vak'a olmak üzere, târihine kaydetmekle yetinmeyerek, bunun için bir de târih düşürmüştür. Hulâsa târih ve şiir, yeni Wilhelm Tell'i mevkiine oturtmak üzere

[328] «Mekke-i Mükerreme miftâb ve perdesinin vürûd eylediği ve hâmili olan me-şâyîhi Ekrâd'dan Kaasım Efendi bizzat teslim etmek istediği kaymakam paşa tarafından arzolunması ile Pâdişâh bir kaç hatve istikbâl Üe miftâhı bizzat almış ve şeyhe kürk gtydirmiştir. (1 Cümâdelevvel 1068). Râşid'den telhis, s- 140. (Mütercim)

ittifak ettiler. Pâdişâh sonra Filibe'ye gitti. Yolda mütemadiyen avlandı ve yapılan avların ehemmiyet ve uzunluğuna göre [329] eşit olmayan mesafelerde ondokuz konak yaptı [330].

Abdı Edirne'de kaldığı için, vekaayi-nâmenin zikredilebiliri esi zımnında, bu hareketler sırasında zuhur eden mühim vak'aları zab-tederek müverrihe tebliğ etmek üzere, dülbend-ağası görevlendirildi Filibe'de 10.000 nahiye reayası mu'tâd üzere ava çağrıldılar. Pâ-dişâh'ın vurduğu her yabani hayvanın ölümü, saltanatı târihinde îti-nâ ile kaydedildi; bu eğlencelerin, hayâtlarına mâl oldukları adamlara gelince, onlardan bahsedilmedi.

Edirne'ye döndüğünde zât-ı şâhâne, bu şehrin etrafını avlanmak suretiyle yeniden keşfetti ve Hızırlık Tepesi'nde yaptırmakta olduğu sarayı gezdi. Yine bu sırada, iki sene önce yangının kül ettiği İstanbul yeni sarayının taştan ikmâlini emretti. Ahşâbdan inşâata başlamış olan defterdar Ahrned Paşa, bunu yıktırmaya mecbur oldu. Bundan böyle daha muhkem olan bina iki Mısır hazînesi, başka bir hesapla oniki kere yüzbin altına mâl olmuştur ki, müverrih Abdi'nin hükmüne göre Şeddâd îbni Âd'ın yaptırdığı «Zâtü'l-îmâdun ve Hüsrev'in inşâ ettirdiği «Tâk-ı Medâyin»in bunlara nisbetle aıtık yalnızca «kuru bir nâmı» kalmıştır. Bu sarayda mermer kademeler, sıra sıra rengârenk taşlardan sütunlar, yaldızlı köşkler, gümüş levhalar ile süslü fıskiyeler, nefis surette işlenmiş kapılar, sedef ve inci kaplı duvarlar vardı. Sözün kısası bu yeni sarayın ihtişamı, her türlü tavsifin üstündeydi.

Pâdişah'ın Halasının Nişan Ve Düğünü

Yalnız müverrih Abdi'nin değil, okuyucularımızın da nazar-ı dikkatini çekmeye lâyık bir vak'a, Sultân îbrâhîm'in 20 sene önce diğer iki hemşiresi Ayşe ve Hân-zâde ile birlikte payitaht sarayından Edirne sarayına gönderdiği, Sultân IV. Mehmed'in halası Fatma Sultân'm —ki 50 yaşını

[329] Büyük ava «büyük sürgün>, küçük ava «küçük sürgün» denilirdi.

[330] 1. Akpınar, 2. Küçük Derbend, 3. Paşaköyü, 4. Gündüzler, 5. Bahsâyis-6. $aban Pınarı, 7. Karapınar, 8. Bahşâyiş'e dönüş, 9. Evliyalar, 10. Ar-navud Yakacığı, 11. Yanbolu, 12. Halüovası, 13. Yeni Zağra, 14. Kademli Baba. 15. Eski Zağra. 16. Alîpaşa Deresi, 17. Kara Orman, 18. Çoban Pınarı, 19. Filibe. Filibe'den Pâdişâh KraHıisar'a gitti. TatarpazaragVnda hMiwnm gitti. Burcada korusu, Kodudaburç, Mustafa Ağa korusu, îstiman-ka korularında avlandı. FiUbe'den Edirneye giderken şu merhalelerde kaldı: 1. Papaslı, 2. Kayah. 3. Uzuncaova, 4. Harmanlı 5. Mustafa Paşa köprüsü, Edirne'ye dönerken ÇÖmlekköyö, İpekli, Gülbaba, Uzunköprü. Vakıflar, Üsküdar taraflarında avlanmıştır.

geçmişti [331]— Silistre Vâlîsi Yûsuf Pa-şa'yla tantanalı bir şekilde evlenmesidir. Fatma Sultân çeyiz olarak bir Mısır hazînesi, yâni 600.000 duka aldı. Bu münâsebetle müftî, kaymakam, hazinedar musâhib Yûsuf Paşa, Edirne'de, Havuzlu Köşk'te birleştiler; kızlar-ağası keyifsiz olduğu cihetle akitte Sultân Hanım'a vekâlet edemediğinden, o hizmeti hazinedar Yûsuf Paşa yerine getirdi. Yûsuf Paşa, az vakit önce, herşeyden evvel hürriyetini muhafaza azminde bulunduğu için Pâjlişâh'in bir kerîmesi ile izdivaçtan imtina ederek, bu hususta, Sultân İbrahim'in kızı Fatma Sultânla evlenen Hanya fâtihi Yûsuf Paşa'nın muamelesinin tam aksini'yapmıştı. Sultân îbrâhîm'in musahibi olan vezir silâhdâr Yusuf Paşa, ikbâle düşkün olması sebebiyle, Sultân Mehmed'in hemşiresi olup henüz ikibuçuk yaşında bulunan Fatma Sultân'ı almıştı. Silistre Vâlîsi vezîr Yûsuf Paşa'ya gelince, musâhib vezîr silâhdâr Yûsuf Paşa tehlikeli «dâmâd-ı pâdişâhı» şerefini almaktan imtina göstermiş olduğu hâlde —yarım asırdan fazla bir hayât geçirmiş olmasına rağmen Sultân Mehmed'in halasıyla, daha doğrusu hala sultânın çeyizi ile izdivaca rağbet gösterdi, işte bu suretle iki Fatma, biri beşikte ve diğeri mezar kenarında oldukları halde, yaş-; larıyla uygun düşmeyen bir irtibat zinciri içine girerek, kölelikten ikbâle kavuşmuş adamların kör hırslarına ve hükümdarın hodgâm-ca siyâsetine kurbân oldular.

Diplomatik Münâsebetler

Pâdişâh, yalnız av için yaşadığı cihetle, ciddî işlerden nefreti ne derecede olursa olsun, vakit vakit ecnebi elçilerini kabul etmesi gerekir ve bununla beraber onları da ekseriya av esnasında kabul ederdi. Nasıl ki, Rus elçisi de bu suretle kabule nail olmuştu.

İki sene sonra, yine aynı milletin maiyyeti seksen kişiden mürekkep bir elçisi, Fransa elçisi Monsieur de La Haye'in gördüğü muameleye dûçâr oldu. Rus sefiri mektubunu, ikiyüzlülüğü cimriliğine denk ve intikamcı bir huya sâhib olan Kara Mustafa Paşa'ya tebliğ etmekten imtina göstermişti. Huzûr-ı şahaneye kabul edildiğinde, kılıç ile çıkmak istediyse de, buna muvaffak olamadı. Pâdişâh nez-dine kâtibi ve Abdülalî Ağa nâmında bir Tatar elçisi ile

[331] «Sultân Ahmed'in benât-ı muhteremâtmdan Fatma Sultân, ile -Vüzerây-:. îzâm'dan Silistre muhafızı Yûsuf Paşa.nin bu evliliklerini Râsid 14 Rebtûl-, evvel 1078 târihinde kaydeder, c. 1, s. 138-139. (Mütercim) İhtiyar Fatma Sul-.- tân, izdivacından fld sene sonra vefat etmiş, kendisine tahsis edilnVş olan emlâk de — evvelce söylemi? olduğumuz gibi— Haseki Sultân'ın emlâkine fl-hflk edilmiştir.

birlikte götürüldü (10 Şâbân 1078 - 25 Ocak 1668). Hediye olarak mors dişleri ile samur ve kakum kürkleri getiriyordu. Karşılık olarak kendisi ve maiyyetinden onbeş kişi için kaftanlar aldı. Fazla eğilmek istemediği ve mâbeyncilerin boğazından tutup başını aşağı indirmeleri için ittihâz etmiş oldukları vahşiyâne protokole karşı söylendiği cihetle, mâbeynciler yüzünü yere indirdiler. Tercümanı bu hâli görünce o kadar hayrete düştü ki, söz söyleme iktidarını kaybetti. Pâdişâh hiddetle:

— «Vükelâm mektubu tercüme ettirsinler, sonra cevâbı verilir!» diye bağırdı.

Daha sonra kaymakama, sefirin değnekle kovulmasını emretti. Kaymakam Rus elçisini, kâtib ve tercümanını kendi eli ile döğdü. Elçi son derece hiddetlenip atına binerek çekildi. Mektubun Rusça aslının karşısına yazılan tercümesi anlaşılır halde olmadığından, kaymakam ertesi gün mealini ifâde edebilecek bir tercüman istedi. Elçi bu fırsattan istifâde ederek, uğradığı hakaretten şiddetle şikâyet etti ve Pâdişâh'm istediği tercümanın gönderilmesinden kaçındı. Fakat nihayet mihmandar ile çavuş-başının ricalarına muvafakat gösterdi [332]. Pâdişâh, Çar Aleksi Mihailoviç'in mektubuna dostça bir cevap yazdı.

bulunmakla görevli bir elçinin geleceğini haber verdi: Bu internons, Lehistan Manyatlarına, bir Fransa kralı unvanı vermemeleri gerekeceğini tebliğ eden şahıstı. Internons, Tatarlarla âsî Kazaklar arasındaki ittifaktan şikâyet etti. Lubomirski'nin ne olduğu kendisinden sorulduğunda, Marco Antonio vâsıtasıyle cevâp verdi ki, krala itaat etmiştir; ayrıca Lehistan'ın Rusya ile muharebeden vazgeçtiğini ve iki devletin onüç senelik bir mütâreke yaptıklarını söyledi. Bu ifâde, kaymakam paşayı kızdırdı (8 Şevval 1077 - 3 Nîsân 1667). îki ay sonra, elçi Lituanya palatini Hieronyme Junosza Rad-zieiowsky de geldi ve Dimetoka'da otağ altında kabule nail oldu (6 Muharrem 1078 - 28 Hazîran 1667). Zât-i şâhâne, elçiyi gereği kadar eğilmemiş bularak, kendilerine verilen vazifeyi daha güzel yerine getirmemiş oldukları için mâbeyncileri îdâm ettirmek istedi. Dîvân tercümanlığı vazifesini gören imparator tercümanı, Medfen-i Mukaddes nişanı chevaler'sî Marco Antonio Mamucca della Torre, yere yatırılarak, bu

[332] «Er Sultan erzürnt, dem Kayimakam befohlen, diese leuth zu schlagen undt aus dem Zimer zu treiben. wie er den Bothschafter Secretari und den Dol-etsch geschlagen. mit aigner Hand und mit Stossen hinausgetrieben hat, fol-genden Tag, weil die Interpretation tatarisch gesetzt, und nit deutlich, hat der Camecam einen anderen Doümetscher vom Postschafter begert, welcher sich über das von İhm empfangene Tractament besdmert.» Casanova'nın 31 Ocak 1668 tarihli raporundan.

vaziyette dayak yedi [333]. Elçi, anlaşmayı yenilemeye muvaffak olup, istanbul'da Öldü (8 Ağustos).

Asîl olmadığı için Türkler'ce hakîr görülen ve Kazak elçisinin gelişinden sonra ve hattâ selefinin hayâtında kötü muameleye uğrayan Franz Wysocki, bütün mündericâtına nazaran, geçmişteki muahedeleri tasdikten ibaret olup Lehistan Kralı nâmına öne sürülen taleblerden hiçbirinin kabulü cihetinden sarahat taşımayan bir ahid-nâme imzaladı. Ahidnâme bu hâli ile, nakten verilen çil çil altınlarla satın alındı. Lehistan ile Rusya arasında yapılan anlaşmanın Osmanlı Devletine zararlı bir şartı olmadığına dâir kral tarafından verilen te'mînât üzerine, kaymakam paşa kendisine, Rakoczy ile muharebesinde kaani olmuş olacağı üzere menfaatinin, Osmanlı Devletine hizmet etmekte olduğunu yazdı. Kaymakamın mektubu şu sözleri ihtiva ediyordu:

«Sizinle Rusya arasında yapılan anlaşmanın bizi asla tehdîd etmediğini bildiriyorsunuz; malûmunuz olsun ki, lehül-hamd islâm'ın kuvveti ve kudreti o derecededir ki, Rus ve Lehlerin ittifakının hiçbir ehemmiyeti yoktur. Osmanlı Devleti üzerine yürüyen yedi ve dokuz kral, Allah'a ve Resûlullâh'a şükürler olsun ki, sakalımızdan bir kıl koparamamışlardır! Onların tâc ve tahtlarının şimdi kimlerin elinde bulunduğunu târih size söyler. Bizim devletimiz te'sîsinden beri bir tek surette bulunmuştur; şimdiye kadar kuvvet ve kudreti mütemadiyen terakki etmiştir; inşâallah dâima böyle olacak ve devletimiz dünyâ durdukça duracaktır.»

Lehistan sefirinin nail olduğu ilk kabulden sekiz gün sonra (5 Ağustos 1667), âsî Kazaklar (Karonka) elçisi huzûr-ı şahaneye kabul olunarak, maiyyeti için altı kaftan ve altı çuha libâs aldı. Lehistan sefiri, âsî bir milletin elçisi kabûi edilmiş olmasından dolayı şikâyet ettiyse de, bir faydası olmadı ve:

— «O millet, yirmibeş sene Osmanlı himayesinde bulunmuştur!» cevâbı verildi.

Pâdişâh'm birçok Avrupa diplomatlarını uğratmış bulunduğu kötü muamelenin bir kısmına en önce mâruz kalmış olan Fransa sefiri M. de La Haye —Fransa'nın Kandiye'ye imdâd göndermesi Dîvân-ı Hümâyûn'u gazaba getirmesinden dolayı— vazifesinde muvaffakiyet göremiyordu. Cenova sefiri Marki Durazzo'ya gösterilen kabulden şikâyet etmesi üzerine,

[333] Mamucca, mukîm elçiye şikâyete kalkışmadıysa da, Panayotti, Pâdişâh'm daha iyi bir tercüman istediğine dair 7 Eylül 1667 tarihli raporunda bu hâdiseyi meydana koydu-

Fransa'nın, taraf-ı sultanîden «pâdişâh» unvanı ile kabul edilip Öylece muamele görmüş olmasıyla iktifa etmesi lâzım geleceği cevâbı verildi. Sefir buna:

— «Fransa Kralı bu unvanı ancak Allah ve muzaffer silâhları sayesinde almıştır» sözüyle mukabelede bulunmuştur.

Pâdişâh'm vekilleri, Dîvân-ı Hümâyûn nezdindeM elçilerden yalnız kendisinin efendisine «pâdişâh» unvanı vermeye cür'et ettiğini söylediler. M. de La Haye, yeni esâslar üzerine bir ahidnâmenin yapılmasını isteyerek, İngilizler, Cenevizliler, Hollandalılar ancak yüzde üç vermekte iken, Fransa emtiası üzerine tarh edilen gümrük resminin yüzde beş'i bulduğu itirazını ortaya koymuşsa da, bîr neticeye ulaşamadı. Nihayet sefîr Larissa'ya (Yenişehir'e) gitmek için ruhsat alarak, orada kendisinin hâiz olduğu sefîr unvanına az hürmet gösterilmesinden dolayı Fransa kralının kendisini vatanına çağırarak, yerine basit bir maslahatgüzar tâyinine karar verdiğini beyân etti. Yenişehir'de rikâb-ı hümâyûn kaymakamı sefirin İstanbul kaymakamına, o da o zaman Kandiye muhasarasında bulunan sadrâzama müracaat etmesi cevâbını verdiğinden, işler muvakkaten bu derecede kaldı [334].

Bâzı zevatın nezdinde Cenova sefiri bir îspanyol memuru olarak telâkki edildi [335] ve Fransa, Cenova Cumhuru ile yapılan anlaşmadan şikâyet etmiş bulunduğu için, sadrâzam, Toskana ile akdedilmiş olan mukavelenin yenilenmesinde müşkilât çıkardı [336].

ingiliz sefiri de —Haİeb'de alınan yüzde üç'ten başka, İskenderun'da yüzde ikibuçuk istenilmesinden dolayı— Suriye gümrük müdüründen şikâyet etti. O zaman İstanbul sefaretinde bulunan Ry-caut, Belgrad'da sadrâzamın ordugâhına gönderilerek, Haleb'te te'-diyesi lâzım gelen yüzde üç'ten başka, İskenderun'da alınan yüzde ikibuçuk'un hazîne defterlerinde dâhil bulunmadığı ve bundan dolayı da istenilmesinin imkânsız olduğu şeklindeki memnuniyet verici cevâbı almaya muvaffak oldu. Defterdar, İngiltere sefirinin kendisine çaldığı galebenin intikamını, İskenderun limanını o tarafın gemilerine kapatarak, yalnız Tarablus limamnı bırakmakla aldı. Hâlbuki buradaki îngiliz emtiası mağazaları, özellikle Tarablus lima-

[334] Chardin, c. 1. s. 39. de La Haye'in Vduayİ-name'sından naklen cDe La Haye'-in Paris'te krala verdiği vefeaayi-nâme ki bu tafsilâtı hemen tamamen ondan aldım.
[335] «Credevano alcuiü che l'Imparatore havesse stimato di beneficare gli spagnuoli con questo mezzo» Valiero, c. 1, kitap: 7, s. 624.
[336] «in negotîo del Gran Duca il Gran Vezir lo retardo, perche conosce digustî di Francia che ha per la capitulazipne Genovese- Panajotti.

nında gemilerin durması tehlikeli olduğundan dolayı, İskenderun'a nakledilmişti. Ancak bu tehdîdden maksat, İngiliz tacirlerini muvafakate zorlamaktan ibaret olduğu için, icra mevkiine konulmadı.

Holanda hükümeti de, ticâreti ve deniz ulaştırması tahrîb ediliyor diye Dîvân-ı Hümâyûn'dan şikâyet ediyordu. Türk mallan ile dolu bir Felemenk gemisi, üç Hristiyan korsan gemisinin saldırısına uğrayarak yağma edilmiş, Kandiye'ye götürülmüştü. Dîvân, kaptânın bu haydutlukta medhali olduğu şübhesini hâsıl ederek, Felemenk gemileri üzerinde intikam almak istedi. Berberiye hükümetleri korsanları, Felemenk ticâreti için teçhiz edilmiş birçok güzel Holanda gemilerini zabtettiler: Şu sebeple ki, Holanda, Cezayir ve Tunus'taki esirlerini satın almak için mukavelede kabul olunan meblâğın tamamen te'diyesinden —bu esirlerin bir miktarının mukavele târihinden sonra öldükleri bahanesiyle— imtina etmişti. Bu türlü vak'alar ve Holanda ticâreti bakımından onlardan daha az vahîm olmayan bâzı durumlar, Eyâlât-ı Müttehide (Felemenk Hükümeti) Osmanlı hükümeti nezdinde yeni bir mukîm elçi tâyin etmesine yol açtı. Colier adındaki bu elçi, Edirne'de İmparatorun mukîm elçisi ve iki Ragusa görevlisi ile görüştü. Pâdişâh'ın tantana ile gelişinde hazır bulunarak, Meriç kenarında otağ-ı hümâyûn'da kabul edildi (12 Ağustos 1668). Otağ-ı hümâyûn ile kendisinin misafir bulunduğu çavuş-başı çadırı arasındaki mesafeyi piyade ve süvari iki uzun saf arasında geçti; sağ tarafında bostancılar, yâni bahçe muhafızları, başlarının arkasına doğru eğilmiş kırmızı külahları ile ve ellerinde değnekleri ile sessizce duruyorlardı; sol tarafta istabl-ı âmi-reden çıkarılmış, rantları altın ve cevahirle müzeyyen kırkiki at sıralanmış olduğu görülüyordu.

Çavuş-başı Holanda Kralı'nın da (Türkler Cumhur için böyle söylerlerdi) bu kadar güzel binek atlarına mâlik olup olmadığını sordu. Elçi, maiyyeti ile beraber, tavsif ettiğimiz at ve bostancı safını geçtikten sonra, bayraklarla müzeyyen bir yerde bulundu M, burada yeni kesilmiş ve toprak üzerinde yuvarlanmış yirmiden fazla baş, Türkiye'de adaletin latifeye gelmediğini elçinin nazarında ispat etti. Elçi, Pâdişâh'ı, dilsiz ve cücelerle çevrili buldu. Kaymakam ve musâhib paşalar yanmda ve sır kâtibi olan hadım-ağası arkasında bulunmaktaydılar. Sırma ve kılâbdan saçaklı sayvan altında, üç kadem yüksek bir ayaklık üzerine konulmuş bir sandalya olan saltanat tahtına oturmuş, ayaklarım kırmızı kadifeden bir bâîin (yastık) üzerine koymuştu. Astarı kırmızı bir kumaş libâs içinde, göğsü mücevher iğnelerle parlamaktaydı. Kavuğu üzerinde yine mücevher üç iğne vardı.

Mukîm elçi, bir sırma kese içinde bulunan îtimâdnâmelerini sır kâtibi

hadım-ağasma, o da kaymakama verdi; o da musâhib vezire vererek onun tarafından Pâdişâhın tahtına vaz olundu. Elçi tarafından takdim olunan hediyeler Felemenk çuhası, atlas, ipek kadife, sırmalı kumaş ile dürbün, asma saat ve tüfenkten ibaretti.

Sefirin üzerindeki onaltı madde müsveddesinin —ki mevcud kapitülasyonlara uygun olarak İstanbul, İzmir ve Haİeb'de Felemenk ticâretinin serbestîsine dâir idi— bir maddesinden mâadası tasdik olundu ki, o da techîz edilmiş Felemenk gemilerinin bundan böyle taleb vukuunda Osmanlı hükümetine kiraya verilmesine mecbur olmaları hakkındaydı; bununla beraber kapitülâsyonlar tasdik edildi [337].

Bâb-ı Hümâyûn'un bu sırada hissedar olduğu diplomatik münâsebetler tablosunu ikmâl için, Osmanlı memleketlerine hududu olan üç büyük devleti, yâni Avusturya, Lehistan ve Rusya'yı; denizci ve tüccar üç büyük devlet olan İngiltere, Fransa ve Felemenk!; îtal-ya yarımadasının başlıca üç hükümeti olan Venedik, Cenova ve Tos-kana'yı yazıldığı şekilde gözden geçirdikten sonra, Osmanlı Devle-ti'ne vergi veren dört Hristiyan Prensliğinden bahsetmemiz kalır: Bunlar da Ragusa, Moldavya, Eflâk ve Transilvanya idi. Dalmaç-ya'nın, Liborniya adalarının, Akroceraunya Tepeleri'nin bir zelzele ile sarsılmış olduğu sene, öyle bir felaket de Ragusa şehrini yıktı; 5.000 kişi enkaz altında kaldı. Dört defa deniz yatağını açık bırakarak çekilmiş ve sonra gürültü ile geri gelmiştir; dört defa liman kupkuru kalmış ve gemiler birbiriyle çarpışmıştır; dört defa yer açılarak girdâblan göğe kadar yükselen bir toz etrafı karartmıştır. Bir fırtına, yan yıkılmış evlerde parlayan şuleleri tutuşturarak büyük bir yangın çıkardı. Su, ateş, hava, toprak dehşet verici bir cenge tutuştular ki, bunun neticesi Ragusa'nın harâb olmasına yol açtı. Dört unsurun galeyanından korunabilmiş olan eşya, savunmasız şehir üzerine koşuşan köylüler ve Morlaklar tarafından yağma edildi. Sekiz gün Dalmaçya sahili sürekli olarak sallandı; Mazzo ve Santa Croce adaları ile Perasto, Cantaro Dulcigno, Antivari şehirleri kısmen harâb oldular. Zelzele kurbânları arasında —o sırada Ragusa'da bulunup İstanbul'a gitmek üzere yol hazırlığını yapmış olan— Felemenk elçisi George Crook da bulundu.

Osmanlı hükümeti verginin ödenmesindeki gecikmeyi kabul ederek, Ragusalılar'ın esef verici hallerini hafifletecek yerde, gadrini her vakitten

[337] Yine gümrükçülerin arslanlı guruşu doksan akçeye, ve diğer guruslan yüz akçeye almaları kararlaştırıldı; müteakiben birinciler altmış, İkinciler sek* sen akçeye düştü. PanayotU'nin İstanbul'dan yazdığı 1669 raporunda şöyle yazılıdır: «Per us »no ottavini undici.»

ziyâde hissettirdi. Kaymakam Kara Mustafa Paşa Felemenk elçisinin kazaen ölmesinden dolayı kendilerini mes'ûl tutarak, göndermiş oldukları adamları habsetti ve George Crook'un kan bedeli olmak üzere tâyîn ettiği 150.000 guruşu taleb etti. Türk kanunu mucibince bir arazî üzerinde vukua gelen hırsızlık ve adam öldürmeden, o arazînin sekenesi mes'ûldür; büyük memurlar, şer'ân alınabilecek akçeyi taleb etmek bahanesiyle, mücrim yerine masumları cezaya çarptırmak ve ümîd edebilecekleri paranın iki yeyâ üç katını almak için bu gibi durumları fırsat saymaya koşarlardı. Lâkin hiçbir sadrâzam kanun hükmüne bu kadar şumûl vermemiş, hiçbiri zelzelelerden bu kadar mâhirâne istifâde ile Osmanlı Devleti'-ne vergi veren bir şehrin harâb olmasında, yeni bir gelir menbâı keşfetmemiştir.

Bununla beraber Lewent'de ve Neuhausel istihkâmları Önündeki Macaristan cenglerinde birlikte bulunmuş olan Boğdanlüar da daha iyi bir muamele, daha az bir haksızlık görmediler. Türkler, Küçük Komorn muhafızlarını ansızın ele geçirerek, 700 Boğdan ve Eflâk esiri Estergon kalesinde mukabele bi'I-misil olarak asıldı. Etien-ne'in oğlu ve Lupul (Leopold)'un halefi olan Moldavya prensi Eus-tathius Dabischa azledilerek, ondan sonra da Elias ve Duka iki sene içinde yeniçeri miralayı külahı ve prenslik alâmetlerinden biri olan «kuka»yı birbirinden teâtî ettiler (yânî emarete; prensliğe tâyîn olundular).

Eflâk'ta Gligoraskul (Grâgoire) babası Ghika'nın yerine geçti (19 Temmuz 1664). Ghika, Köprülü Mehmed Paşa'njn himayesine nail olduğu gibi, Köprülü Ahmed Paşa da, oğlunu himâyesi altına aldı. Bu suretle iki ailede de hâmî ve himaye edilen münâsebetleri babadan oğula intikal etti. Gligoraskul 5.000 Eflâk süvarisi ve 600 piyade ile Uyvar seferine iştirak etti; Leva muharebesinde sağ ce-nâha konulan Eflâk] ilar en önce kaçarak, bu suretle imparator ordusunun galibiyetini kolaylaştırdılar. Saint-Gotthard çenginden sonra, sadrâzam Moldavya ve Eflâk voyvodalarını tekrar Estergon'a çağırdı; Gligoraskul, sadrazamın huzuruna çıkmaktan kurtulabileceğini ümîd ederek husûsî elbisesi muhafızı (giyim ağası) Demetrîus Cantacuzene'i 80.000 duka takdîm etmek üzere gönderdi. Lâkin De-metrius büyük bir sür'atle İstanbul'a giderek voyvodayı kötü niyetli olmakla itham etti ve ihtiyar Constantin Cantacuzene'jn öldürülme cinayetini ona atfetti. Ghika kaçtı, Transilvanya*ya çekildi; eski voyvoda Leon'un oğlu Radul. Eflâk voyvodalığını 80.000 guruş fahiş bedelle satın aldı. Buna Türkler'in verdikleri «îstiridyeci» lâkabı, kendisinin aslının ne olduğunu kâfî derecede gösterir. İdaresi zamanında en açık haksızlıklar

yapıldı. Komşulukları Eflâk'a dâima uğursuzluk getirmiş olan hırslı bir Rum çetesi [338] bu prensliği yağma ederek, ne kiliselere, ne manastırlara riâyet gösterdi. Mukaddes tezyinatları alıp gümüşten üzengi ve prensin binmesine mahsûs eyerlere ziynet yaptılar. Radul'un mızraklı askeri, azizlerden biri derecesinde hürmet edilen Oigumenos Nicodemos'un kuru parmaklarına süs olan halkaları çekip aldılar; nihayet mezâlimden bîzâr olan Bo-yârlar'dan ve «slouschitor» denilen ileri gelenlerden 200 kişi Yenişehir'e giderek Rumlar'ın geri alınması ve prensin azledilmesi için Dîvân-ı Hümâyûn'dan emir aldılar. Radul'a —ki İstanbul'da hayâtını tamamlamıştır— ihtiyar Antoine Dwornik halef oldu (10 Şevval 1069 - 13 Mart 1669). Dwornik Yenişehir'de, Pâdişâh'ın otağında bu memuriyetin alâmetlerini almış ve zât-ı şahane:

— «Ben sana Eflâk voyvodalığım ihsan ettim, lâkin tebeaya zulm ettiğini Öğrenecek olursam başını kestiririm!» demiştir.

împarator*un elçisi Kont LesUVnin boş yere destekleyip koruduğu Transilvanya memuru Christophe Pasko, onsekiz ay faydasız yere uğraştıktan sonra, ne Trarisilvanya'dan ayrılıp da Osmanlı hükümetinin vergi defterine yazılmış olan köylerin geri alınmasına, ne Transilvanyalılar'm vermeleri lâzım gelen 80.000 guruşun tenziline muvaffak olamayarak dönmüştü. Bir emlâk taksimi mes'elesin-den dolayı Prens Apafy ile ülkenin en nüfuzlu asilzadelerinden Ni-colas Zolyomi arasında çıkan çekişme,. Osmanlı Devleti hazînesini doldurmak için vergi altında zâten ezilmekte olan bu bedbaht eyâleti büsbütün harâb etti. Transilvanya'nın üç prensi, Rakoczy, Barc-sai, Kement zamanlarında üç defa habs olunmuş ve üç defa hürriyetine kavuşmuş olan sükûnet bilmez Nicolas Zollyomi, Vasarhely Diyeti'nin karârına uygun olarak ve özellikle —Ortaçağ şövalyeliğinin kahramanlık zamanlarına çağdaş kadîm konaklar için imtiyaz sebebi olan romantik parlaklığında kendisini muhafaza etmiş bulunan— büyük Hunyade Şatosu'nu Barkocsky ve Toekoely ile paylaşmaya mecbur oldu [339]. Zollyomi, Wardein beğlerbeği ihtiyar Ham-za Paşa'ya sığındı. Paşa kendisini iyi kabul etmekle beraber Zoll-yomi'nin elinde bulunduğuna dâir Apafy'ye dostça bir mektup yazdı. Apafy, şükranını göstermek için büyük bir meblâğ göndermekte olduğu halde, Hamza Paşa Zollyomi'yi Kemeny'nin galibi olan Ta-mışvar beğlerbeği Küçük Mahmûd Paşa'nm yanma gönderdi. Firari, Bâb-ı

[338] -Greco. nazione sempre fatale alla Valachia- Del Chlaro. s. 123.

[339] knparatoriçe*nin «dame dTıonneur.ü Baronne Wühelmine von Honenegg'in bir resminden dolayı, bu şatonun bakır üzerine hâkkolunmug bir * manzarası mevcuttur.

Hümâyûn'a kadar gitti. Mahmûd Paşa da kâhyasını göndererek, eğer prensliği tasdik olunur ve Zollyomi bundan böyle Tran-silvanya'dan çıkarılırsa, Apafy'nin 12.000 duka vereceğim arzetti [340].

Transilvanya'nın biri alelade, diğeri fevkalâde iki elçisi, Jean David ile Jean Nemes, tercüman George Brencovics vâsıtasiyle, Apafy'nin elçilerine müzaheret göstererek, taleblerinin desteklenmesi hususunda ısrar ettiler. Kaymakam Kara Mustafa Paşa, Zollyomi ile Transilvanya memurları arasında cereyan eden müzâkerelerin zabıtlarını Dimetoka'da Dîvân-ı Hümâyûn'a göndererek, mes*ele müftî ile kazaskerlerin tetkikine havale edildi. Buna dâir verilen karara göre, Apafy, haksız şekilde aldığını Zollyomi'ye iade etmesi gerekirdi. Bir çavuş, o zaman Radnoth Diyeti'nde hazır bulunan Apafy*-ye kaymakam Mustafa Paşa'nın şu mealde bir mektubunu ulaştırdı:

«Hunyade kalesini Toekoely'ye, Hunyade büyük-palâtinliğini Kapi'ye ve Gyula'yı Banffy'ye vaad etmesinden dolayı Zolyomi, Bâb-ı Hümâyûn'a şikâyet etmiştir. Dostum, bu hususta sen haksızsın; çünkü sizin usûlünüz mucibince asilzadelerin mallan oğullarına intikal eder. İrâde-i şâhâne budur ki, Zollyomi, elinden alınmış olan emlâkin hepsini geri almalıdır. Buna itaat ederek gönderilen çavuşu dostça iade etmelisin. (Hazîrân 1667)».

Çavuşla birlikte Transilvanya'ya dönmüş olan Zollyomi'nin adamı Etienne Kadar, taksimde Rakoczy'ye isabet etmiş olan Rekeîlyhid ve Dioszeg'in mallarını efendisi nâmına taleb ettiği vakit, asla muvaffakiyet görmedi. Apafy, burada hikâye ettiğimiz vak'alarm müverrihi olan Jean Bethlen'i, kaymakamın mektubunu ve elçi Ne-mes'in raporunu Diyet'le birlikte toplanmış olan Umûmî Meclis'e vermeye memur ederek, kaymakama yazılacak cevâbın metni, orada müzâkere edildi: Umûmî Meclis, bu cevapta Zollyomi'nin iddialarının mahallî hükümetlere havale olunmasını taleb ederek, pâdişâh irâdesini uygulamaya hazır olduklarını bildiriyordu. Apafy, bunun üzerine Bethlen tarafından yazılan cevap müsveddesini meclise teb-lîğ etti: Bu müsvedde büsbütün başka bir yolda yazılmış ve Zollyomi aleyhinde şikâyetlerle dolu olup yalnız, zât-ı şâhâne tarafından emro-lunan «emlâkin iadesi» hususunda mutlak bir sükûtu muhafaza etmekle kalmıyor, asîl firarinin teslim edilmesi talebine kadar gidiyordu.

[340] Bethlen ile keza, yine Lâtince yazılmış o zamanın diplomatik evrakı ikalıya» unvanını «tiatia» şekline korlar; kaymakamı da •canichamus. şekline sokmuşlardır.

Kaymakam, şimdiye kadar tâkîb etmiş olduğu hatt-ı hareketi bu hususta dahî değiştirmedi. Sakız Rum ve Katolikleri için uzun müddet tefrika sebebi olan münazaalarda, Rumlar'a umumiyetle menfur bir patrik teklif ederek sonra onu 25.000 guruş karşılığında azlettiği zaman nasıl görünmüşse, bu defaki münazaada da aynı şekilde davranarak, her ikisinin zararına menfaat sağlamak için, her iki tarafın korku ve ümidinden istifâde edip, teraziyi nöbet-be-nöbet iki taraftan birine ağdırır idi. Tamışvar valisinin vadettiği 12.000 altını beklediği müddetçe Zollyomi'ye muhalif idi. Daha sonra, onun vaadlerine kapılarak, ondan yana oldu. Kaymakamın Apafy'ye ikinci bir mektubu, Zolyomi'nin bütün emlâkini iade etmesini kesin şekilde emrediyordu. Nemes ö aralık Apaf/ye, azledilmek tehlikesine şiddetle mâruz olduğunu hatırlatmış, kendisinin, en iyi dostu ve hâmîsi bulunan çavuş-başının da bu kanaatte bulunduğunu îmâ etmiş olduğundan, Carlsburg'ta Medyes senelik pazan temsilcilerini topladı, ki —bugünkü Lehistan pazarlarında olduğu gibi— bu pazarda arazî iltizam mukavelelerini ve diğer senetler alınıp verildi. Ondan sonra Jean Also nâmında bir adamım —kaymakamı tamâ'a düşürmek için verilmek üzere— 10.000 duka ile İstanbul'a gönderdi. Ne-mes dahî Zollyomi'nin zehirlenmesi için gizlice emir vererek, bir Türk 7.000 guruş mukabilinde bunu üzerine aldı. Also, evvelâ doğrudan doğruya Zollyomi ile müzâkere etmek istediyse de, Zollyomi pek mübalağalı taleblerde bulundu. Apafy, bir dereceye kadar Dî-vân'ın emirlerine itaat etmiş olmak için, Hunyade Şatosu'nu muhalifinin adamına teslim ettiyse de, adamı Nemes'in bir mektubu, kaymakam paşanın 10.000 dukaya karşı istinasız kalamamış ve bundan sonra Zollyomi'den bahsedilmeyeceğini kesin şekilde vaad etmiş olduğunu bildirdiğinden, Gyula'nın tesliminden vazgeçti.

Kaymakam, Apafy'ye son yazdığı bir nâme-i şâhâne (ferman olacaktır) ile birlikte, bir çavuş vâsıtasiyle gönderdiği mektupta, sözlü ifâdesine aykırı olarak, esasen kararlaştırılmış olan iade maddesine dikkati çekiyordu. Ancak, PâdişâVm mektubunda Zolyomi ismi bir defa bile geçmiyor, verginin alınmış olduğunu ve umûmî bir takım tâbirlerle adaletle hükümet etmesi tavsiyesinde bulununluyordu. Her ne kadar sadrâzam resmî belgeleri defalarca taleb edilen iade hususunu te'kîd etmekte ve esasen MachiaveüTye yakışır bir siyâset te'sîriyle dahilî ihtilâfların ve gelecekteki kötülüklerin tohumlarını ihtiva ediyorsa da, Apafy zannetti ki, Pâdişâh'm mektubunda tercih edilmiş olan sükûttan ve kaymakam tarafından Ne-mes'e verilen te'mînâttan dolayı, kendisi bakımından bir mes'uliyet

kalmamıştır. Prens Apafy tarafından, o zaman Kandiye'de bulunan sadrâzama gönderilen Balo nâmında birinin memuriyeti, Nemes ve Also'nun memuriyetlerine tesadüf etti: İleride sırası geldiğinde bundan bahsedeceğiz.

Pâdişâhın Edirne Ve Yenişehir'e Gitmesi

Sadrâzam Sancağ-ı Şerif ile Edirne'den 14 Mayıs 1666 târihinde hareket etmiş, o zamandan beri bir sene geçmişti. Okuyucuya bu Girit muhasarasının bir tarihçesini arzetmeden önce, bir daha Pâ-dişâh'tan bahsedelim:

Sultân IV. Mehmpd, senenin nihâyetinde Edirne'den çıkıp da harb mevkiine yakın olmak için avlanarak Yenişehir'e gitmek tasavvurunda bulundu (13 Şevval 1078 - 27 Mart 1668). Müneccim-başı Ahmed Efendi'den, mu'tâd olduğu üzere, ne gün hareket edilmesi lâzım geldiği sorulmuştu. Bu münâsebetle, zât-ı şâhâne Ahmed Efen-di'nin ilm-i nücûmdaki ustalığım denemek istedi. Bunun için hademeden birine, elinde küçük bir ayna saklamasını emrederek müneccime, bunun ne olduğunu bulmasını emretti. Şüphesiz hademe ile müttefik olan entrikacı müneccim, bütün âletlerini kullanarak ve yıldızlarla ilgili hesaplarım yaparak, saklanılan şeyin bir cam parçası olduğunu söyledi. Bu hesapları Pâdişâh'm kontrolüne arzede-rek, bir kâğıdın arkasına yazılmış olan başka bir hesabı da göstermek maharetinde bulundu: Bu hesap, müneccimin borçlarının hesabı olması yüzünden, zât-ı şâhâne, bu kadar dikkate şâyân maharetini ve o kadar kesif ve sür'at-i intikale mâlik zekâsını takdir ederek, borçlarını kapattı [341].

Pâdişâh'm hareket etme zamanı yaklaşmakta olduğundan [342] haseki ve valide sultânlar İstanbul'a gönderilerek (1 Muharrem 1079 -11 Haziran 1668), ikinci vezîr musâhib Mustafa Paşa refakatlerine verildi. Kaymakam, müftî, vezirler, kumandanlar, Edirne bahçeleri hâricine kadar uğurladılar.

[341] «Suâli şehriyâr-i nezâket-şiftr ez müneccim-başı: Pâdişâh-ı âlem penan haz retleri fenninde mahir ve istihracı ahkfinf-ı nficûmiyyede kemâli zahir dan müneccim-başı Ahmed Efendi'yi huzûr-i hümâyûnlarına davet buyurup mev-l&nây-ı müşârün-ileyhi imtihan için enderûn ağalarından biri yedince Bir kıt'a billÛn pinnâh küdıkdan sonra mevlânâya teklîf-i temyiz ü beyân olun-dukda derhal alât-ı nücûmiyye imâli ile evsâfından haber verüp fenn-i merkumda kemâli istihsân ve zâbîrçe bahsettiği kâğıda nazar esnasında bâzı düyunu zahrında muharrer olduğuna nazar-ı hümâyûn inüsâdif oucak işinde ce'iyeti hatırına tefrika verecek halet kalmasın deyu latifelerle meçmû-ı düyunun edâ edecek akçe ihsan buyuruldu.» Râgid, c. 1, s-144. (Mütercim)

[342] Bu hareket, ava gitmek için olmayıp, Râşid'den (s. 149) anlaşıldığına göre, Pâdisâh'ın bizzat Girit seferi İçin tasarlamış olduğu yürüyüş idi. (Mütr.)

Pâdişâh bu münâsebetle büyük memurlara atlar tevzî etti: Kaymakamın hissesine dört, müftîye iki, defterdar ve reise birer at düştü. Pâdişâh haseki ve valide sultânları, Pınarbaşı yoluyla Kırkkilise'ye kadar bizzat uğurladı (2 Muharrem 1079 - 12 Hazîrân 1668). Yolda bir dervişin oğluna tesadüf ederek, vâki suâli üzerine ilim tahsil etmeye çalıştığı cevâbını alınca, günde 24 akçe vazife tâyin ve bu cömertliğini vekaayi-nâmesinde zikretmesini müverrih Abdi'ye tenbîh etti. Ertesi gim valide ve zevcesinden —göz yaşları dökmeksizin değil— ayrılarak, gittiği yoldan Edirne'ye geldi. Pınarbaşı'nda vaiz Vânî'yi davet edip, büyük mîrâhor vâsıtasıyle epeyce av hediye etti ve bunlar halîfenin avının mahsûlü olduğundan helâldir diye haber gönderdi (8 Muharrem 1079 - 18 Hazîrân 1668). Ertesi gece hademe tahta nişan almakta olduklarından, vaizin de onlara uymasını mütebessimâne söyledi. Vâ-nî Efendi, nişanında asla hatâ etmediğinden hedefe isabet ettirdi; bu maharet üzerine Pâdişâh, kendisine tezhîbli bir yay verdi.

Pâdişâh'ın sır kâtibliğini yapmakta olan hazîne odası kâhyası bir dalak hastalığı yüzünden görme duygusunu kaybettiğinden, onun görevi müverrih Abdi'ye verildi ve Abdı böyle hem «peşgir gıdamı» ve üçüncü oda ağası, hem de pâdişâhın husûsî kâtibliği memuriyetlerini uhdesinde topladı.

Anadolu âsîleri üzerine görevlendirilen Mehmed Paşa tarafından gönderilen kırk üç baş, otağ-ı hümâyûn Önünde teşhir olunarak, Pâdişâh, masumların kanı gerek bu dünyâda, gerek öteki dünyâda onu akıtanların boynuna olacağını ve vükelânın, vâlîlerin iktidarlarını, şahsî husûmetlerini teskîn için kullanmamaları gerektiğini söyledi. Şiddetli bir teftiş icra etmekte olan Mehmed Paşa, bir haydut takımından yakalanmış olan birçok kişileri göndermişti. Bunlardan yalnız Zâlim Abdî ve Arap Mercan asıldılar (26 Safer 1079 - 5 Ağustos 1668).

Nihayet Ağustos başında, dört aydan beri Uân olunan azîmet-i şâhâne gerçekleşti. Hummadan hasta olan müftînin Edirne'de kalmasına izin verilerek, 1.000 altın ve bir hatt-ı hümâyûn ile taltif edildi. îlk merhale olan Demirtaş'ta Felemenk mukîm elçisi Colier, yukarıda anlattığımız mülakata nail oldu (4 Rebîülevvel 1079 - 12 Ağustos 1668). Yine orada Sayda ve Beyrut eyâletinden azledilmiş olan Şerhî Mehmed Paşa huzûr-ı şahaneye getirilip, Pâdişâh kendisine:

— «Behey asılacak! Ben sana o vilâyeti vîrân etmek, ahâlîsini perişan etmek için mi verdim?» diye hitâb etti; bu şiddetli hitabı paşanın derhâl idamı tâkîb etti.

Demirtaş ile Yenişehir (Larissa) arasındaki mesafe otuziki merhalede

alındı [343].

Venedik Elçisi

Yenişehir'de saray kışlak ittihaz edilerek Pâdişâh, şehir ahâlîsine hangi vergilerin konulacağım tâyin etti. Dört hâne bir at besleyecek, sekiz at için bir hizmetkâr verilecek, Kasım ayından Hıd-rellez'e kadar dört hayvana bir kantar saman ve her hizmetkâra yüz dirhem et ve kâfî miktarda odun verilecekti. Buna mukabil hayvan sahiplerinin ahâlîye «sur-sat» tâbir olunan zahire tarifesi mucibince, arpanın kilesine oniki akçe, samanın kantarma sekiz, ekmeğin okkasına bir, etin okkasına üç, odunun yüküne beş akçe vermesi karalaştırıldı [344].

Demirtaş'tan Yenişehir'e giderken Kavala'da İbrahim Paşa Câ-mii'nde namaz kılarak Vânî'nin vaazında bulundu. Saltuk'da hastalanmış olan musâhib Mustafa Paşa'ya kürk ve hatırını soran bir hat gönderdi. Serezde Mehmed Paşa'nın Anadolu'dan gönderdiği iki mahbûsun başını kestirdi. Bu idamın seyrinden dönerken vaiz Vânî ve müneccim-başı ile bir bahçede dolaşarak, vakit vakit dünyevî ve. uhrevî işler hakkında görüştü: Abdî, sır kâtibi sıfatıyle bu konuşmada bulunmuş ve târihine kaydetmiştir.

Yenişehir'de bir akşam avdan dönerek Abdi'ye Osmanlı târihinden bir fıkra okutmuş ve müteakiben okumak üzere Kara Mustafa Paşa'ya göndermiştir. Mustafa Paşa da o fıkrayı okuyarak:

— «Pâdişâh'ın nazar-ı dikkatini mi celbetti? (diye sorması üzerine, Abdî tasdik makamında cevâp verdi.

Kaymakam,, fıkrayı ehemmiyet ve İtinâ ile okuduğunu arzetti ve Abdi'yi bunu teblîğ etmekle görevlendirdi. IV. Mehmed bundan memnun görünerek:

---

[343] Râşid ve Abdi'ye nazaran Padis&h'ın merhaleleri şunlardır: 1. Demirtaş, 2. Yuntçayin, 3. Dünetoka, 4. Saituk, 5. Vakıf ZendU; 6. Ferecik, 7. Şahinler, 8. Mekri, 9. Gümülcine, 10. Yassıköy, 11. Karasu, 12. Karakul, 13. Bereketli, 14. Kavala, 15. Drama yakınında Fortos kaynarcası, 16. Zihne kazasında Ezdravik Köprüsü, 17. Türbine, 18. Serez, 19, Demirhisar, 20. Çayır, 21. Haydaj-U, 22- Yayalar, 23. Araph Ovası,. 24. Selanik, Arap-lı'ya dönüş, 25- Topçular, 26. Incekara Köprüsü, 27. Çetroz, 28. Şeftali. 29. Pulatmine Kalesi, 30. Lascor Geçidi, 31. Karahalil Çayın, 32. Yenişehir (Edirne'den hareket, reblölevvelin birinci günü, 1079, perşenbe, Yenişehir'e varış 6 Cumfide'l-evvel, cumartesi.)

[344] fMîrî davarları ve vükelây-ı devletin davarları için Yenişehir havalisine ka-rîb kazalardan her dört haneye bir davar, her sekiz davara bir hizmetkâr, her dört davara bir kantar saman, huddftmın her neferine bir çift ekmek ve yüz dirhem lahm ve kifayet mıkdân odun rûz-ı Kasun'dan rûz-ı Hızır'a kadar verilip sursat hesabı üzere şâirin İstanbul kilesine rai iki akçe, saman kantarına sekiz akçe, ekmeğin çiftine bir akçe, lalımın okkasına üç akçe, odun yüküne beş akçe davar ashabından reayaya te'dlyesi emrolundu.» Râ-şid'den, s. 155. (Mütercim)

— «Hep bizim de çektiğimiz zahmet bu eser-i celîl içindir» demiştir.

Serez'de —Venedik'de bir görev yerine getirmiş olan— tercüman Grillo, yakında bir Venedik elçisi geleceğini Pâdişâh'a haber verdi. Barış müzâkereleri için görevlendirilen Giavarino ve Pada-vino adlı iki kâtibin ansızın vefatlarından sonra [345] sadrâzam, Venedik'ten başka bir sefir gönderilmesini istemek suretiyle, bunların şahsında beynelmilel hukukun uğradığı dâvayı unutturacağını zannetmiş ve Dei Savi bu memuriyet için Kefalonya, Zanta, Korfu umum kumandanı Andrea Valiero'yu seçmiştir. Bu Andrea Valiero, Girit muharebesi hakkında bir târih yazmıştır ki, müellifin şiddetli bir üslûbu ve derin bir tecrübe sahibi olduğunu gösterir. Ancak Valiero, uzun hizmetlerden sonra âdi bir kâtib derecesine indirildiğinden öfkelenerek, bu memuriyeti kabul etmemiş ve şahsî öfkesini zahirî bir fedâkârlık ve umûmun menfaatleri uğrunda hududsuz bir sadâkat ile perdelemek için, o yerleri iyice bilmediği ve mahir tercümanlar bulunmadığını ileri sürmüştür [346]. Onun reddettiği memuriyet Cavaliero Luigi Molini'ye verildi.

Molini Yenişehir'e geldi ve kaymakam paşa, sıhhatine kavuştuktan sonra Serez'de pâdişâh alayına iltihak eden müftî, vaiz Vânî ile görüştü (3 Cumâde'1-âhir 1079 - 8 Ekim 1668). Elçi, konuşmasına başlarken:

— «Ben kan dökülmesine son vermek için geldim» dedi. Kaymakam Mustafa Paşa buna cevaben:

— «Güzel! Güzel! Lâkin bahis, dökülecek kanda değil; adam başına on akçe vererek 50.000 sipâhî ve altı akçe vererek 50.000 yeniçeri istihdam ediyoruz: Bâb-ı Hümâyûn kâfirler ile sulhte değil, harbte bulunmaktadır» dedi.

Elçi, Venedik hükümeti Kandiye kalesini muhafaza etmek ve Osmanlı Devleti Yeni-Kandiye'yi muhafaza etmek ve Retimo (Res-mo) dağlarına kadar olan istihkâmları yıkmak şartıyle 100.000 duka tazminat, 24.000 duka senelik vergi ile Venedik ordusunun Dal-maçya'da zabtettiği Klis'in ve diğer yerlerin tahliye edilmesini tek-lîf etti. Kara Mustafa Paşa, sadrâzamın Kandiye'ye gitmesinden evvel, bu teklifler Bâb-ı Hümâyûn'a arz olunarak kabul edilmiş bulunduğunu, Pâdişâh'ın, muharebeler neticesiz sürüp

[345] Ftnirone mlsaremente i loro giorno. Valiero. I, VII, s. 667. Yalnız bir Vene-dikli'nin İzmir'den yazdığı (12 Kasım 1666) bir sergüzeştnâme Ballarino'nun vefatından bahseder. <Fu spedito dol S. Patavino per ordine Vezir un Drag-mano al E.V. dal quale intenderano che il Eccmo. S. Cancelliere Grande Bal-larino in tre sospiri termino le miserie di questo mondo U 28. Sett.. in Ostîna due giornate prima d'arrivare a Tebe dal Vezir..

[346] Müzâkere memurunun maaşına aylık altın olarak 400 ekü tahsisi hakkındaki kararnameden bahsederken, kabul edilmemesinin sebebi anlaşılıyor.»

gidecek olsa bile, Kandiye'nin tamâmını istemekte olduğunu, bununla beraber bu muharebenin zât-ı şâhâne için vakit geçirecek bir şey olduğunu, elçinin Kandiye anahtarlarını getirmediğim bilmiş olsa mülakata bile kabul etmemiş olacağını beyân etti.

Elçi; Kandiye'nin şimdi Venedikliler'de değil, kuşatılmış olan şehir için yardımcı durumda gözüken Papa'nın Fransa Kralı'nın, diğer Hristiyan hükümetlerin ellerinde bulunduğunu cevaben söylemesi üzerine, müftî efendi de:

— «Demek ölür ki Cumhur İspanyollara, Fransızlarca, Alman-lar'a îtimâd etmiştir. Osmanlı Devleti ise yalnız Allah'a îtimâd eder ve yakında lûtf-ı ilâhî ile Kandiye'yi alır» sözlerini söyledi.

Müzâkere burada kesildi. Bununla beraber elçiye iyi davranıldı. İhtiyaçları için günde otuz guruş verildiği gibi, arzusuna göre kalmakta yâhud Venedik'e dönmekte serbest bulunduğu bildirildi [347].

Rusya Elçisi'nin Kabulü

Üç hafta sonra Rusya ve Transilvanya elçileri huzûr-ı şâhâne-ye kabul olundular. Reayadan Duka, Moldavya voyvodalığına tâyin edilerek bir kaftan giydirilip gönderildi. Yine o gün bir Kazak elçisi kabul edildi (1 Receb 1079 - 5 Aralık 1668). Âsî Kazakların elçilerinin gelmesi beklendiğinden, Rus elçisi iki mektupla gönderildi. Pâdişâh Çar*a, Kırım Hânının —mu'tâd olan hediyeler verilmek şartıyle— rahat duracağını vaad etti. Kaymakam elçiye, Rusya Ça-n'nın oğlunu Lehliler'in kral seçmiş olduklarının doğru olup olmadığını sordu. Sefîr tasdikle cevapladı. Fakat Çar^n oğlu Katolik olmak arzusunda bulunmadığı için, kabul etmemiş bulunduğunu ekledi. Kaymakam, bu karardan pek memnun göründü. Marco Antonio Mamucca della Torre, ki bir Lehistan sefirinin Pâdişâh'a getirdiği mektuplan gerektiğince sür'atli tercüme etmediği için Dimetoka'da dayak yemişti, Rus elçisinin nâü olduğu kabul sırasında dahî ner-deyse aynı muameleye uğrayacaktı: Tercüman yere yatırılmış bulunduğu halde, reis efendi şefaat

[347] 3 Cumade'l-âhir'de Venedik elçisi kaymakam Mustafa Pasa ile buluşarak anlaşmaya dâir bahis açması üzerine, kaymakam paşa: «Bu hususta cumhurun hülâsa-i kelâmı nedir? Senin ruhsat ve sefaretin ne üzerinedir?, diye sordu. Elçi: -Pâdişâh geçmişteki cürümlerimizi af buyursunlar, kuşatılmış olan Kandiye kalesinden ellerini çekmeleri şartıyle her sene dört bir real guruş ve Bosna eyâletinde elimize düşen Klis kalesini verelim, dedi. Kaymakam paşa: €Kandiye bu kadar zamandan beri kuşatılmış durumdadır; Pâdişâh onun ele geçirilmesini arzu buyurmaktadır; bu kale teslim olunmadıkça sulh mümkün değildir» cevâbım verip, elçi de bu suretle kendisinin ruhsatı olmadığını ifâde etmesi üzerine, kaymakamlıktaki meclisten çıkarılıp uzaklaştırıldı. Râşid'-den tefcîs. s- 156. (Mütercim)

ederek affedilmesine muvaffak oldu (15 Aralık 1668).

Bir ay önce aldığı emir mucibince bir saatçiyi çıkarmak isteyen bir çavuşa engel olmasından dolayı, Kaymakam Faşa tarafından Mamucca'ya yüzbes. ve uşağına yüzyirmi değnek vurulmuştu. Avusturya mukîm elçisi bu hususta reîs efendiden taleblerde bulunduysa da, faydası olmadı. Cevaben denildi ki, Mamucca, uğradığı muameleyi yalnızca münasebetsiz bir müdâhelesine atfetmek lâzım gelir. Bâb-ı Hümâyûn nezdinde memur olan diplomatlar için pek fena bir zamandı: Bir Fransız sefiri tokat yer, başına iskemle vurulurdu; Rus elçisi yumruklarla dışarı çıkarılırdı; Lehistan elçisi lüzumu kadar eğilmemiş olduğu için ölüm derecesine getirilmişti; nihayet Osmanlı Devleti nezdinde dahî ayni vazifeyi gören İmparator tercümanı yere yatırılmış, defalarca döğülmüştü [348]. Bu gibi durumlar sırasında Pâdişâh'a refakat etmiş olan ve Yenişehir'de Tırnova yakınında ikaamet etmiş olan Avusturya elçisi, Toskana ticaretiyle [349] Kaschau ahâlîsi [350] hakkında müsâadeyi ihtiva eden ve bir de şark ticâreti şirketi general konsolosu Lelio de Luca için üç berât alarak, kendisini bahtiyar addetmiş olmalıdır.

Zât-ı şâhâne bütün kışı Yenişehir taraflarında avlanmakla geçirdi. Bir gün Catharino yakınında sahilden top sadâları işitti; atla o tarafa koşarak, içine deniz eşkıyası binmiş bir Toskana gemisinin bir kayığı tâkîb ederek arkasından top atmakta olduğunu gördü. Maiyyetini teşkil eden bostancılarla hademeye, tâkîb edilen gemiye yardım etmelerini emretti: Bunlar derhâl, bulabildikleri şeylere binerek kayığa kadar gidip, bordayı müdâfaa eden toplan kullanmak için tayfaya yardım ettiler. Korsan gemisi demir atıp, bataryasının ateşini sahile çevirdi. Birçok gülleler Pâdişâh'ın yanından geçti. Serez'den çıkışında sahile paralel bir yoldan geçerken, bir Venedik gemisinin ateşine maruz olduğu zaman da böyle bir tehlike atlatmıştı. Ertesi gün, doğancı-başı vâsıtasıyle Yenişehir'de bulunan kapdân-paşa'dan imdâd istediyse de, Toskana korsanı beklemeyi münâsib

[348] Mamucca bu dayaklan Osmanlı Devleti tarafından istihdam edilen tercüman sıfaüyle yediğinden, bunun Avrupa diplomatlarına taallûk eder bir yeri yoktur. O zamanın usûlü mucibince devlet memurları böyle terbiye ediliyordu demektir. Lâkin Mamucca, birinci dayakta hizmetini terketmiş olmadığı gibi, Fransız elçisi de dayak yedikten sonra tekrar İstanbul sefareti için istekli bulunduğundan, o zamanın dayaklarında husûsî bir lezzet oknak gerektir. (Mütercim)

[349] Diploma del 6* S. concesso, occlocbe i mercanti del G. Doca di Toscana paasno Uberamente verire neU'împero Ottomano ed İndi rftornasene con loro vasselli con mercuulo e denar sotto la bandiera $ SJtf.CB meşe Silkide 1079 (Aprfle 1668).

[350] Diploma pro comerzio conseaso Grossoviae Larimf fine Schaaban 1679 (Gennare 1669).

görmemişti [351].

Fransa Elçisi

Onbeş gün sonra İstanbul'da, İzmir'de, Bursa'da karışıklıklar ortaya çıktı. Bunun sebebi, M. d'Almeras'ın kumandası altında, İstanbul'a gelen gemilerin adı geçen üç şehri kalb sikkeye boğmuş olmalarıydı. İzmir'de hükümet, itibârı kıymeti aynı olan paralara nisbet-le ayarı daha doğru olmak üzere, o vakte kadar diğer sikkelere ter-. cih edilen sekiz akçeliklerin tedavülden kaldırıldığını emretti. Bu da Fransız elçisinin epey zamandan beri nezd-i şâhâney? gelmek hakkındaki talebine, Pâdişâh tarafından muvafakat gösterilmesinin sebeplerinden biri oldu. M. de La Haye, bu seyahate bahane olmak üzere, Osmanlı hükümetinin Fransız sefirinin notalarını nazar-ı îti-bâra almaktan kesinlikle imtina ettiğini, kendi vatandaşları hakkında İngiliz ve Felemenk tacirlerine nazaran daha az müsâadekâr dav-ranıldığım, bu yüzden dönmek için ruhsat alarak M. d'Almeras kumandasındaki filoyla birlikte gitmek arzusunda bulunduğunu bildirdi.

Müteferrika Süleyman Ağa Paris'e Gidiyor

Hakikatte Fransa'ya dönmek için emir almıştı; ancak sefarette kalmak istediğinden Yenişehir'de bulunduğu sırada Fransız tacirlerinin bundan sonra daha müsâadekârca muamele görecekleri taahhüdünü ve dolayısiyle, sefirin yerinde bırakılması talebini içine alan bir nâme-i hümâyûn ile Paris'e bir Osmanlı memurunun gönderilmesine muvaffak oldu. Bu görev, müteferrika Süleyman Ağa'ya verildi, maiyyetine oniki kişi konuldu. Seyahati için Osmanlı hükümetince 2.000 guruştan fazla verilmek istenilmedi. Lâkin Fransız elçisi, kendi kesesinden o kadar para daha verdi [352].

Süleyman, müteferrika sifatıyle günde ancak onbeş akçe, yâni sikkenin

[351] «Pâdişâh, Kataın taraflarında avlanırken top sedası işitip ve EHgorna korsanlarından bir kalyonun bir şayka sefinesini tâkîb etmekte olduğunu g&-rûr. Yanlarındaki paşaların adamlarına, bostancı ve yedekçüere emir vermesi üzerine bunlar sandallarla şaykaya gittiler. Kalyon yara alarak rüzgârın müsâadesizligi sebebiyle demir attı. Pâdişâh o gün deniz kenarına kadar gittiği gibi ertesi gün de gitti. Korsan gemisi mûsâid rüzgârdan istifâde ederek kapdân paşama istenilen kalyonları göndermesinden evvel kaçmıştı.» Râ-şid'den ilâve, s. 158. (Mütercim)

[352] Tarihçi Chardin diyor ki: «Provanshlar bu elçiye M. de La Haye'in elçis> dediler ve hattâ yol hazırlığı için gerekli paranın M. de La Haye tarafından verildiğini iddiaya cfir'et ettiler.» Provanslılar'ın hakkı vardı.

XVII. asırdaki rayicine nazaran, 7,5 «sous» aldığı cihetle, âdî bir bostancı demekti [353]. Atina'da M. d'Almeras'm kumandası altında bir gemiye binerek, Kasım ayı başında Paris'e vardı.

Hâriciye nâzın M. de Lyonne, kabul tarzında, sadrâzamın kısa zaman önce Fransız sefiri hakkındaki kabul muamelesini taklîd etti: Kabul sırasında bir döşek üzerinde oturmuş bulunduğu hâlde Süleyman Ağa bu döşekten aşağıda âdî bir iskemle üzerinde bulunuyordu. Süleyman Ağa taşıdığı mektubu M. de Lyonne'a vermek istemediğinden, mektubun muhatabı olan kral, kendisini kabule mecbur oîdtt" (5 Eylül 1669). Bu mülakatta XTV. Louis, sırmalı ve cevahirle kaplı bir kumaştan elbise giymiş ve gümüşten süslü ve yine gümüşten yapılmış dört ayak merdivenle çıkılır bir taht üzerinde idi. Süleyman Ağa, söze başlayarak şöyle dedi:

— «Velî-i nimetim Osmanlı Pâdişâhı Sultân Mehmed Hân, iki devlet arasında carî olan iyi münâsebetlerin devamını görmek arzusunu bildiren bu mektupla beni haşmetlû Fransa pâdişâhı nezdi-ne gönderiyorlar.»

Sefîr olduğunu iddia ederek hakkında ona göre muamele edilmesini isteyen Süleyman (hâlbuki yarım asırdan beri sefaretler ancak paşa seviyesindeki memurlara verilmekteydi) nâmeyi vermek hususunda bâzı müşkilâtlar çıkardı. İstiyordu ki, Kral, Pâdişâh'a ih-tirâmen, ayağa kalkarak ilerleyip nâme-i hümâyûnu bizzat alsın. Lâkin kral, tahtı terketmeksizin mektubun verilmesini beklemiş ve Süleyman Ağa'ya cevâbını göndereceğini söylemiştir.

Pâdişâh bu mektupla sefirin niçin geri çağrıldığını ve niçin İstanbul'da onun yerine bir maslahatgüzar bırakılacağını soruyordu. Süleyman, M. de La Haye'in halefi M. de Nointel'in tâyînine kadar Paris'te kaldı. M. de Nointel'in görevinin asıl sebebi, Süleyman Ağa'-nın rütbesinin düşük bulunmasıydı. Çünkü müteferrika payesi, çavuş payesine hemen ancak bir derece mukaddem idi. Şark elçilerinin yalnız hükümdarlara mahsus ihtiramlara mazhar olmak iddiasında bulunmalarından dolayı, Fransa'da ve Paris'te ilk defa olmak üzere büyük bir heyecan hâsıl oldu. Kahvenin Fransa'ya girişi de bu zamandan başlar. Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa birkaç sene önce kahveyi yeniden men' etmişti. Lâkin, Vânî'nin bu maddî zevki tecviz etmeyen (tabîî başkaları için) şiddetli vaazlarına ve kahve-haneleri dedi-koducuların ve hükümet düşmanlarının buluşma yeri olarak

[353] Flassan, âdt bir bostancıyı bostancı-başı yapar ve «saray bahçeleri müdürü-(intendant des jardine du serai) unvanını verir.

görmeye mail olan siyâsî mülâhazalarına rağmen, Köprülü Ahmed Paşa, bu yasağı muhafaza edememişti. Bundan dolayı kahve ve tütünün kullanılması Seine nehri kenarında olduğu gibi Boğaziçi sahilinde dahî —müftîlerin ve meşâyihinin kararlarına ve pâdişâhların, sadrâzamların emirleri hilâfına olmak üzere— yerleşip kalmıştır.

Dahilî Karışıklıklar

Devletin üç payitahtı olan İstanbul, Edirne ve Bursa'da kalp paraların tedavülden çıkarılmasından doğan karışıklıklardan başka olmak üzere, bu üç şehirde başka durumlar da çıktı. Bursa'da fevkalâde vergileri (avarız) tahsil eden yeniçeri zabiti ile kadı'nın, ayarı bozuk olan sekiz akçelikleri kabul etmek istememelerinden dolayı, halk ayaklanarak zabiti ve kadıyı taşladılar. Bolu'da güherçile toplanmasına nezâret eden müftî ve kadı da taşlarla kovalanarak, müftî, bulunduğu mahalde hayâtını tamamladı. Kütahya'da da böyle bir fesad çıktı.

Edirne ahâlîsi başka sebeplerle isyan etti. Mazlumları desteklemeye çalışan Cambazkızı nâmında bir ihtiyar kadın, Edirne ahâlîsinin bundan sonra donanmaya asker vermemesine dâir bir irâde-i şâhâne sağlamaya muvaffak olmuştu. Lâkin ertesi sene mu'tâd olduğu şekilde asker istenildiğinden birçok dâva ve münazaalar çıktı. Edirne kadısı kaymakam paşaya keyfiyeti arz ederek, ihtiyar kadın da Pâdişâh'ın merhamet ve adaletine başvurmak için bizzat Bur-sa'ya gitti. Ancak kaymakam, hiçbir şekilde muhakemeye lüzum görme ksizin kadını astırdı. Edirne bostancı-başısı da, o aralık zât-ı şahanenin arzu ettiği avlar için alelacele Edirne'ye gönderildi. Bos-tancı-başı, söylediğimiz ihtiyar kadının —validesinin oynadığı oyuna devam etmek isteyen— kızını ve taraftarlanndan otuz kişiyi öldürdü. Bir o kadarı da küreğe konuldu. Edirne ahâlîsinin donanma askerliği hizmetinden kurtulmak için kullanabilecekleri parayı cebren ellerinden aldı. Hele o aralık Bursa'dan çıkarılan bir emir, bu zulümlere son verdi. Hazîne bu tedbîrle 40.000 keseden ziyâde para kaybediyordu. Lâkin mezâlim her türlü hududu aşmış olduğundan, reayanın birçoğu nefislerini derin bir üzüntüye terkederek intihara karar verdiler. Yalnız İstanbul'da dokuz kişi kendini astı. Hükümet idâresinin bu münâsebetle kullandığı şiddet, yüzden fazla adamın hayâtına mâl oldu. Diğer taraftan hükümetin hazînesi, birçok askerî hizletlere tahsîs edilen meblâğlardan yetmiş milyon akçeyi tasarruf etmekle, o sene zarfında büyük menfaatler sağladı.

Budin Yangını

Fakat, buna mukabil devlet, korkunç bir kayba uğradı: Budin şehri, bütün mahzenleri ile, içlerinde mevcut ve yığılı bulunan harb mühimmatı ve yiyeceklerle birlikte yandı. Bütün top kundakları kül hâline gelerek, kullanılamaz bir hâle gelmemiş bir top bile kalmadı. Barut mahzeninin alevlenmesi, kale duvarında yetmiş kulaç genişliğinde bir gedik açtı. Hapishanelerinde yanan vcyâhud boğulan Hristiyan esirlerinden başka, 4.000 Türk bu musibette hayâtı ter-ketti. Mahbuslardan 120'si boğulmuş olarak bulundu: Çift çift zincire bağlanmış olarak gerek muhabbet sâikasıyle, gerek ümîdsizlık sâikasıyle sıkı sıkı birbirlerine sarılmışlardı.

Bir ay sonra Uyvar'da seksen hâne yandı. Bu yangın ve Komorn yakınında bir kule inşâsı Neuhauesel (Uyvar) Vâlîsi Sührâb Meh-med Paşa'nın Pâdişâh'ın gözünden düşmesine sebep oldu. Pâdişâh bahçeleri (hadaaik-i hassa) emîni Küçük Mehmed Paşa Bursa'dan Uyvar'a gönderilerek, ilk işi selefinin başını kesmek oldu (Hazîrân 1669) [354]. Mehmed Paşa'nın kesik başı Yenişehir'e gönderildi. Pâdişâh, Yenişehir taraflarında dâima av ile meşgul olup, halk arasında söylenmekte olduğuna göre, babasr Sultân İbrâhîm, cellâdın kendisini boğmaya hazırlandığı sırada, vahşî hayvanlar gibi serseri dolaşıp durmasını temenni etmiş olduğu için, bir türlü avdan vazgeçemezdi. Birçok seneler Önce geniş bir hendekten atlamak istediği zaman attan düşmüş olduğu için, her ava çıktıkça muztarip olmaması mümkün değildi. Ekseriya pek acınacak bir halde attan inerdi. Lâkin kendisindeki tahakküm edici ibtilâ, ormanlar, tarlalar, çalılıklar, mer*alar arasından muttasü çekip götürürdü. Oğlunun dünyâya gelmesi, saltanat tahtının kendisinde ve kendisinden sonra oğlunda kalmasını te'mîn edebilmek için, iki kardeşini îdâm etmek tasavvurunu uyandırmışsa da, kandökücü temayüllerden ziyâde şüpheci fikri daimî sporu olan avlanmayı kendisi bakımından bir ihtiyaç hâline getirmişti. Aslen Rus veya Lehistanlı olan ve vaktiyle Turhan Sultân diye isimlendirilen Valide Sultân [355], diğer iki

[354] Nemçeliler'İn anlaşmaya aykırı olarak Bosna eyâletine yatan yerde kale yaptırması, Bosna vâlîsi vezîr Sührâb Mehmed Paşa'nın kusurlu davranışına yüklenilmiş, ve hattı hümâyûnla maktul olmuştur. 1078. (Râşid'den telhis, s. 162) (Mütercim)

[355] Tullio Miglio'da şunlar okuttur: «Sultana Arşe naUva della Rossia rossa subdUa dei Polachî, fu giovinetta presa dai Tatarı e transportata a Constan-tinopoli, resto schiava d'un tal Kor Suledmanbassa, quale par la sua belleza stimandola degno presente per un Monarco Ottomano, l'invîâ al Seragli dove l'anno 1642, s. di Gennaro verso la mezza natte partori il vivente G.S.» Tullio Mîglİo, Pâdigâfa'tan söyle bahseder: «Di statura piu alta che bassa, di comp-lessione sanguinea, secco di corpo e di colore bruno, a segno ene cbi non lo

oğlunun hayâtını büyüğü için feda etmek istemeyerek Sultân Mehmed'in evhamlı siyâsetine karşı onları korumakla, analık vazifesini îfâ ediyordu. İhtiyatlı bir hareket olarak sarayda bunları muhafaza etmekte olduğu odaya, kendi odasından geçilme-dikçe gidilmezdi. Bununla beraber, bir gece Pâdişâh, elinde bir hançer, validesinin dâiresine girdi: Beklemekte olan iki câriye seslerini yükseltmeye cesaret edemeyerek Valide Sultân'ı hareketleriyle uyandırdılar. Valide Sultân derhâl kalkar, Pâdişâhın kolunu tutar ve evvelâ kendisini öldürmesini söyler. Bunun üzerine Sultân Mehmed kardeş katilliği tasavvurundan vazgeçmeye mecbur olur, fakat iki câriye icraatına mâni olduklarından asılırlar. Valide Sultân ile Hasekî'nin İstanbul'a gidişleri bu teşebbüsten sonra olmuştur. Valide, oğlunun tasavvur ettiği kardeş katilliğine âlet olabilecek olan musâhib paşa ile yalnız bulunmaktan çekindiği için, bu seyahatte kaymakam ve müftî ile kazaskerlerin beraber bulunmaları arzusunda bulunmuştur.

Bu kati, Pâdişâh'ın bir an hatırından çıkmazdı; lâkin bunun sâiki kendi hayâtı bakımından çekinmesi idi. Kendisi yaradılış olarak merhametsiz olmayıp, hattâ defalarca şefkat ve hayırhâhlık eserleri göstermiştir. Bir gün bir fil muhafazasına memur olan Hindli'yi hiddetli bir hâlinde telef etmiş olması üzerine, Sultân IV. Mehmed'in ağladığı görülmüştür. Başka bir defa, kendisinden kan alınmak iktizâ ederek, kolunu ihtiyar cerraha teslim etmişti: Cerrah birbirini müteâkib iki defa hatâ yaptı; kaymakam ihtiyânn emekliye ayrılmasını arzetmiş olduğu halde, Pâdişâh, vaktiyle iyi hizmetlerde bulunmuş olduğunu [356] söyleyerek, muhalefet gösterdi. Kurban Bayramında peştemalı Abdi'den alıp kuşandıktan sonra, bir yâhud iki koyun kesmekle iktifa etti ve diğerlerinin kesilmesini hademeden birine havale etti.

Veliahdın Terbiyesi

Ne zaman ki Sultân Mehmed'in şehzadesi beş yaşına bastı, eğitimine başlanılması lüzumu hissedilerek, büyük bir tantana ile başlatıldı. Yenişehir'den pek az mesafede bulunan Doğanköyü'nde, Pâ-dişâh'ın otağı civarında, dîvân çadırları kuruldu [357] (4 Muharrem 1080 - 4 Hazîrân 1669)

conosce lo giudicherebbe un figlio d'un Zingaro piutosio che figllo d'un Xmperatore.>

[356] Çocukluğumda bana pek çok hizmet etmiştir, diyerek. Râşid'ten telhis, 22 Şevval 1077. (Mütercim)

[357] Râşid, Şehzâde'nin altı yaşına girmiş olduğunu söyler. Doğankoyü'nü «âsitâ-ne-i ârâm-ı pâdi$âh-İ en'âm> olmak üzere vasıflandırır. (Mütercim)

[358]. Müftî, kaymakam, musâhib vezîr, nişancı, defterdar, vaiz Vânî, kazaskerler, diğer büyük devlet memurları Hazret-i Peygamber'in mevlidi cem'iyyetinde olduğu gibi, yerlerini alıp, Şehzâde'yi Pâdişâh'ın otağına götürdüler [359]. Sultân Mehmed ayağa kalktı, oğlunu karşıladı, gözlerinden Öptü, yanına oturttu. Şehzâde'nin eğitilmesine memur, emîr efendiden evvel vaiz Vânî Efendi evvelâ *Bismillâhirrahmânirrahîm»i okuttu; daha sonra eKfbenin ilk dört harfini söyleyerek, Şehzâde'ye de üç defa tekrar ettirdi.,İlk ders burada kaldı. Ondan sonra vezirler, ulemânın büyükleri samur kürkler aldılar ki, vezirlerin kürkleri sırmalı, ulemânın softan yapılmıştı. Maiyyet-i hümâyûnda bulunan diğer şahıslara kaftanlar dağıtıldı. Pâdişâh, Şehzâde'nin başına bizzat murassa iğneli bir sorguç taktı; bütün hazır bulunanlar Şehzâde'yi teşyî ettiler. Yolda üzerine altın ve gümüş sikkeler atıldı. Ondan sonra teşyi eden hey'ete dîvân çadırlarında mükellef bir ziyafet verildi. a Sekiz gün sonra huzûr-ı şahanede ilmî bir mübâhese yapıldı. Müftî ile ulemâ bu meclise davet edilmişlerdi. Tefsîı-i Beyzâvî'den ve diğer eserlerden birkaç fıkra okunarak, şiddetli bir mübâhase

cereyan etti (12 Muharrem 1080 - 12 Hazîrân 1669). Pâdişâh, müf-tînin ilminden o kadar haz duydu ki, kendi arkasındaki kaftanı (sofu) ona giydirdi. Vânî Efendi'nin de arkadaşları ile birlikte ilmî bahislerde sohbetlerde bulunmaları için, kendi otağının arkasında üç çadır tahsis olunmasını emretti. Bir ay sonra nişancı Cafer Paşa ir-tihâl ederek, yerine hâdeme-i hassadan müverrih Abdî tâyîn edildi ve bu münâsebetle vezâret rütbesine terfî olunup üç hizmeti, yâni peşkir gulâmlığını, üçüncü oda ağalığını, sır kâtipliğini şahsında birleştirdi [360]. Pâdişâh, Abdî Paşa'ya iltifat olmak üzere, memuriyetine dâir olan emri alelade olarak göndermeyip, bizzat vermiş ve:

— «Bu hizmet sana hafif olsun!» demiştir.

Abdî, Harem-i hümâyûndan çıkarak kaymakam paşaya misafir oldu. İki gün sonra zât-ı şâhâne avdan gelirken nişancının çadırı Önünde durdu; enderûnda başlamış olduğu târihe devam etmesi için haber gönderdi. Ağustos nihâyetinde saray tabibi (hekîm-başı) âlim Salih Efendi vefat edip yerine Hayâtî-zâde Efendi tâyîn edildi (3 Rebîülâhir İ080 - 31 Ağustos 1669).

---

[358] Râşid'e nazaran bu târihin doğrusu 4 Muharrem 1078 pazartesi olacaktır; bunun milâdisi 26 Hazîrân 1667'dir. (Mütercim)

[359] «Beyân olunan zevat, mevlûd meclisi tertibi üzere dîvân libâsı ile haremi hümâyûn kapısı önüne gidip şehzadeyi almışlardı.» Râşid, s. 160. (Mütr.)

[360] «Abdî Ağa, enderûn-i hümâyûn havass-ı huddâmından olarak peşkir gulâm-lığı inzimamı ile sır kâtibi idi, vezâretle nişancı olup saraydan çıkmasıyle artık üzerinde saray hizmetleri kalmamıştır.> Râşid, s. 163. (Mütercim)

Sultan Mehmed Uludağ'da (Teselya Uludağı)

Sultân Mehmed bütün yazı Tesalya*nm azametli manzaralarının ortasında, Othris ile Pelion ve Ossa ile Olymp arasında, Yenişehir'in güzel ovalarında [361], Penea ve Enipia nehirleri kenarında, Farsala sahralarında, Cynecefal tepelerinde av ile geçirdi. Olymp Dağı'nm en dik kayalarından birinden [362] çıkmak istediği sırada en güzel atlarından birini öldürdü. Bir başka defa da, iki kaya arasından bir uçurum göstermekte olan bir yer çatlağını atla atlamıştır. Maiyyeti halkından kendisine hoş görünmek emeliyle her yerde tâkîb etmekte olan kimselerden bâzıları, Tesalya yüksek dağlarının buzlu tepelerine ter içinde gelmeleri sebebiyle, defin için gerektiği kadar top-rak bulunmayan yerlerde hayâtı terkettiler. Sultân Mehmed gibi Keyhusrev'in kaymakamı Mardonius Tesalya'da kışlamıştı. Scîpion, Farsala çenginden evvel Larissa'da bir fırka ile çadır kurmuştur. Pompeius'un hezimete uğramasına şâhid olan Larissa, mağlûbiyetin asla tâkattan kesmediği bu kumandana sığınak olmuştur [363]. Roma Cumhuriyeti'nin Makedonya'ya son darbeyi vurmuş olduğu Cynocefal ve Farsala muharebe meydanlarında muazzem hâtıralar vardır. Ancak Avcı Sultân ve müverrihi Abdî —biri Larissa'mn zabtı ile hükümranlığını te'sîs etmiş ve diğeri Annibal'ın Sagonta'yı istilâ ettiği senenin yaz mevsimini Tesalya'da geçirmiş olan— Makedonya Kralı Birinci ve son Filip'ten hiçbirini düşünmemişlerdir. Kandiye şehri sadrâzam Köprülü Ahmed Paşa'nın pençesine düştüğü zaman dahî Sultân Mehmed burada idi.

Köprülü Mehmed Paşa'nın Kandiye'ye Girmesi

Üç sene sürmüş olan son Girit muharebesinin oluş seyrini kesmemek için o zamanın şâir vakıalarını önceden gözden geçirmek lâzımdı: Şimdi, Edirne'den çıkışında terketmiş olduğumuz sadrâzama gelelim:

Anadolu ortasından dört ay, merhaleleri kat ettikten sonra îz-din'den

[361] «Larisse campus opimea», Horatius, e. 1, s. 6.

[362] YVthagon yahut Kissagon. Pâdişâh'a Tesalya'da rastlayan Brown'm Seyâhât-n&me'sine bakınız. Bu müellif beş sene önce Tullio Miglio'nun anlattıklarına büsbütün muhalif olmak üzere, Pâdîşfth'ı şöyle tasvir eder: cWohlbetetzt von Person, dfe von Hals und fett noch der Geştalt, im Angesiche fast etwas hoecsslich und etwas hochfarbig wegen des vielen Ausreissens in diesen Lande.»

[363] «Vidit prima huc testis Larissa ruinae nofaile ne victum fatis caput» Lucanus.

[364] gemilere binerek Benefşe-Burnu'na (Mallo Burnu) doğru yelken açtı ve Hanya karşısında Girit sahiline çıktı (5 Cumâdel-evvel 1077 - 3 Kasım 1666). iki ay, kışlamak için gerekli olan hazırlıkların yapılmasına hasr ederek daha sonra orduya geçit resmi yaptırmak ve istihkâmları muayene etmek için, muhâsırlann yeni yaptırmış oldukları Yeni-Kandiye duvarları altında olmak üzere, Kandiye Önünde kurulan ordugâha gitti. Yirmi seneden beri Girit cihâdında savaşan ve o zamandan beri, fakat faydasız olarak, vezîr-i âzamin gelmesini beklemiş olan eski askerler, bu mevkide bulunmaktaydılar. Köprülü sancak ve alaybeğlerinin hepsine el öptürerek, gerek zât-ı şahanenin, gerek kendisinin onların çekmekte oldukları zorluklardan ne kadar müteessir olduklarını söyledi ve cesâret ve güvenlerini tazeledi. Ertesi gün yeniçeri ağası, yeniçeri kâhyası, Kandiye'nin ilk iki muhasarası ile Uyvar muhasarasına Rumeli beğlerbeği sıfatıyie iştirak eden ve birçok tecrübeler görmüş ihtiyar bir asker olan Anadolu beğlerbeği Kara Mustafa ile birlikte at üzerinde kalenin etrafım dolaştı; ondan sonra Yeni Hanya'ya geldi (28 Cumâdelâhir 1077 - 26 Aralık 1666).

Ocak ayı başlarında yirmibir gemi ve yedi kayıktan [365] mürekkep olan Mısır donanması geldi. Grimani ve Molino kumandasındaki Venedik donanması, Hanya karşısında Mısır gemilerine saldırarak beş gemiyi ele geçirdi ve Mısır kumandanı gemisini yaptı; kumandan Ramazan Beğ de —Hanya'dan yardım için ondört kadırga gönderilmiş olmakla beraber— düşman eline düştü (2 Ramazan 1077 -26 Şubat 1667) [366].

Sadrâzam Berberiyye hükümetleri donanmalarını da istihdam etmek gerektiğini hissetti ve Kandiye'nin fethi için bilfiil iştirak etmeleri talebini, kendisinin Sancağ-ı Şerif ile birlikte bu şehir önünde bulunduğunu bildiren mektuplarla birlikte Haseki Mehmed Ağa'-yı Cezayir, Tunus, Tarablus valilerine gönderdi. Mısır filosunu kumandanını —fidye-i necat olarak 20.000 guruş teklif ettiği halde dahî— kurtarmaya muvaffak olamadığından, kendisine Mısır'dan Şeyh Bâilî'nin bir mektubunu getirmiş olan Mısır baş-müteferrikasını Ramazan Beğ'in yerine tâyin etti.

Vezîr-i âzam, İzdin'den gemiye bindiğinden az vakit sonra vuku bulmuş

[364] Râşid'de îstina yerine «istifa» okunur. Bir hâdise, yâni Ballarino'nun ölümü (Brusonİ, s. 151) —Cevâhir'e nazaran (s. 239) «îstine. yakınında vuku bulmuştur— bu şehir «Setina» (Atina) ohnayıp tizdin» olduğunu kâfi surette isbât eder- Cantemir, inanılmayacak derecede dikkatsizliği üe «tsüna.yı «Thebes» nâmı altında zikredip, sadrâzamın Thermis'e (Skyllo burnunun ,Theris'i) gittiğini zanneder ve bunu da Thermis körfezinde aynı ismi taşıyan yer sanır.

[365] Cevahlr'de .şaytiye». s. 229.

[366] Cevahir, s. 230. Brusooi, I., XXII, s. 154. Cevahir müellifi, Mısır komodorunun, onüç gemiye karşı yalnız olarak savaştığım söyleyerek bu vak'alan tahrif ederse de. esir olan betin (s- 235) mektubunu kaydeder.

olan Ballarino'nun vefatını müteâkib, başka müzâkere memurları gönderiÜmesini Venedik'e yazmıştı. Bir müddet geçip kâ-tib Giavarino ve Padavino gelerek Doc'un bir mektubunu takdim etti ve her sene vergi nâmıyle Ödenecek olan 12.000 dukadan başka 100.000 duka vermeyi Venedik nâmına teklif ettiler: Köprülü ne mektuba cevap verdi, ne de teklife.

Nisan nihâyetinde otuz gemiden mürekkep ve her türlü mühimmatla dolu Osmanlı donanması Kaplan Mustafa Paşa kumandasında, Hanya önüne demir attı (2 Zilka'de 1077 - 26 Nîsân 1667). Kaplan Mustafa, Macaristan muharebesinde ve özellikle Novıgrad'm fethinde temayüz ederek, sadrâzam mükâfâten hemşîresiyle evlendirip kapdân-paşabk mansıbını vermişti. Diğer kayınbiraderi Kara Mustafa Paşa da, rikâb-ı hümâyûn kaymakamı sıfatıyle Pâdişâh'ın gezici ordugâhında bulunmakta olduğundan, Köprülü Ahmed Paşa bu suretle iki kayın biraderini Devlet'in en büyük iki makamına yükseltmişti,

Mayıs ortasına doğru sadrâzam Hanya'dan hareket etti ve kap-dân paşaya, Çeşme'ye gitmesi için emir verdi (2 Zilka'de 1077 -17 Mayıs 1667). Kapdân paşa, 5.000 yeniçeri, gülle ile dolu altı gemi ve on kayıkla Giropetra'ya (Prepetre) ulaşmaya muvaffak oldu: Üç gün sonra, otuz gemi, altı mavna, yirmibeş kadırgadan mürekkep düşman donanması Hanya Önünden geçerek Karabuza'da mevkî tuttu; oradan etrafta dolaşmaya başladı. Sadrâzam ise Osmanlı donanmasının çıkmasına asla ruhsat vermedi. KÖprülü'nün ordusunda 18.000 akıncı ve yangıncıdan ve aralıksız gelen imdâd kuvvetlerinden başka 40.000 kişi olduğundan, bir müddet sonra mevcudu 70.000'e çıktı. Bütün ordugâh selâm toplanyle gümbür gümbür Öter ve bu sadâya kalenin topları da karışırdı. Vezîr-i âzam, az daha bir top güllesi ile vefat edecekti (29 Zilka'de 1077 - 23 Mayıs 1667). O za-mana kadar muhasaraya kumanda etmiş olan Ahmed Paşa ile yeniçeri ağası îbrâhîm Paşa'ya samur kürkler, Macaristan muharebesi esnasında birincisi ordunun sağ cenahına, ikincisi sol cenahına kumanda etmiş olan Anadolu ve Rumeli beğlerbeğilerine de yine hİT-atler dağıtılarak bunların yekûnu üçyüzü buldu.

Ertesi gün müşavere meclisi toplanarak, ne şekilde hücum edilirse daha münâsib olacağı müzâkere edildi (1 Zilhicce 1077 - 25 Mayıs 1667). Mecliste ilk iki muhasaraya iştirak eden Anadolu beğ-lerbeği Kara Mustafa ve Rumeli beğlerbeği Pehlivan Mehmed Paşalarla aslen Frenk olup yedi seneden beri Kandiye seferi baş-ku-mandanlığını îfâ etmekte olan serdâr paşanın reyleri

tercihe şâyân göründü. Bu üç zât, hücumun Vere (Saint-Andre), Yanudî (Bey-tüllahm)', Domuzdamı (Martinengo) tabyalarından yapılması gerekeceği görüşünde bulundular. Bâzıları da Aktepe (San-Demetıio) tabyasından hücum etmenin daha iyi olacağı görüşünü ileri sürdüler. Ancak sadrâzam, hakîkaten bir kale demek olan bu tabyaya karşı hücumun, ımıhâsırların ilerlemelerini daha ziyâde müşkilâta uğratacağını düşünerek, başka türlü karar verdi. Binâenaleyh şehrin doğusunda, birkaç topun himayesinde bir nükdâr piyade ve süvari bırakılarak, başlıca hücumun, istihkâmın batı tarafından yapılması hususunda bir plân tercih edildi.

Seyyahlar, âsâr-ı atîka âlimleri, lisan âlimleri, coğrafyacılar, şâi-râne hayâllerden hissedar olan Ilion hisarlarının, încirlı tepelerinin nasıl ciddî surette araştırılmasına kendilerini hasretmiş olmakla umûmun teşekkürlerine hak kazanmışlarsa, gerek uzun müddet devam etmesi, gerek muharebenin maksadı, kuşatanların sayısı, kuşatılanların kahramanlıkları, hatırlanmaya değer olan bu kavga esnasında kullanılan lâğımların miktârıyle eski çağlarda ve asrımızda yegâne olan bu meşhur Kandiye muhasarasının mevkiini gözler önüne koyduğumuzdan dolayı, hakîkî târih dostlarının bizden öylece memnun olması lâzım gelir! Muhasara arazîsi damarlı bir sahadır ki, burada her adımda yer açılıp alev saçar ve kükürtlü yanardağ menfezleri uzaklara tahrîb edici şeyler yayar. Târihimizde hücum ve müdâfaa noktalarının anlatılması gereklidir. Böyle yapılmayacak olursa okuyucu, muhasaranın genel kadrosunu kuşatarnamış olur. Bu noktaların şehrin kurucuları ve müdafileri tarafından şöhret verilen ve hemen hepsi Türkler tarafından muhafaza olunan isimleri ayırdedici özelliklerini bildirmekte olup —eğer her iki müellifi birbiriyle karşılaştırmak itinâsını göstermemiş olsaydık— sadrâzamın mühürdarı olan Cevâhirü't-Tevârîf müellifiyle Venedik piyade generali olan Kandiye muhasarası müellifi Marquis Ghiron di Villa tarafından yazılan tasvirlerden tanımak imkânsız olurdu.

Vak'aların cereyan tarzının anlaşılması, burada kısa bir topog-rafik değerlendirmeye ihtiyaç gösterir: Kale duvarının sahil kenarında bulunan ve kuzeyden gelen gemicilerin gözlerine en önce görünen kısmı bir kavsin kirişini teşkil eder ve kirişin kavsi de kalenin geri kalan kısmını kuşatır. Solda Umanın müdâfaasına mahsûs bir istihkâm görülür. Liman hakikatte pek geniş olmayıp, nihayet otuz kalyonu, fakat gayet emîn bir sığınak olarak, içine alabilir. Bu duvarların altında mütemadiyen gürleyen deniz, kuzey istikametinde diğer herhangi bir istihkâmı lüzumsuz bırakmaktadır. Kavsin

yansı, çevresi üzerinde yedi bastiyon ve bir münferit cebheyle üç boynuz tabya, dört küçük ve münferit istihkâm ve bir hilâl tabya ile muhafaza edilmiştir. Bu istihkâmların herbiri zaviye şeklinde tabyalar, şarampoller, enlemesine hatlar, bataryalar, küçük bataryalarla son derece tahkim edilmiş olduğu gibi, bunların altında yeraltında başka bir kale gibi, lâğımcı yolları, lâğım kuyuları kazılmıştır. Şimdi kalenin surlarıyle yedi bastiyonun ve onlara tabî olan ileri istihkâmların bu istikamette teşkil ettikleri yarım dâireyi bırakıp, solda liman kalesi ile başlayarak, yâni doğu cihetini tâkîb edip kuzeye doğru yürüyerek, sonra kuzeyden batıya doğru, deniz kenarında karantinanın karşısında bulunan yedinci bastiyona kadar dönerek uzaklaşalım.

Başlıca hücumlar batıdaki bastiyonlara karşı yöneltilmiş olduğundan, bu bastiyonlar bilhassa tarif edilmelidir: Solda deniz kenarında doğu istikametinde yükselen birinci bastiyon Sabionera bas-tiyonudur ki San-Demetrio münferit istihkâmı bunun üzerinde yapılmıştır. Sonra Vetturi bastiyonu gelir ki, bunun üzerinde Palma adı verilen boynuzlu bir tabya görülür. En sonra, en kuzeyde bulunan bastiyon Isâ-Mesîh bastiyonudur. Bu üç bastiyonun arasında ve onlara yakın olarak Saint-Nicolas münferit istihkâmı vardır. Kalenin kuzey ve doğu cihetinde bulunan ve bu defa hiçbir hücuma mâruz bulunmamış olan iki cebhesi bu suretle görülür.

Kalenin şimdi bulunduğumuz kuzey-bati ucundan itibaren deniz kenarına kadar üç perde hattını ihâtâ eden dört bastiyon atılmıştır. Perde hatlarından herbiri küçük bir tabyayı ihtiva eder; diğer üç bastiyondan herbirinin yanında bir ileri tabya vardır; dördüncü ve altıncı bastiyonun yanında boynuzlu bir tabya, beşinci bastiyonun yanında bir hilâl tabya vardır. En kuzey-batıda bulunan bastiyon (tâkîb ettiğimiz şıra ile dördüncüsü), Rodos ve Fa-magosta muhasaralarında şöhret bulmuş olan Martinengo'nun ismini taşırdı. Türkler buna «Domuz Damı» demişlerdi, çünkü mâden siperlerim îcâd ve bastiyonu inşâ etmiş olan hınzırı (domuz yiyici) kâfir, yâni Hrİ3tiyan, Müslümanlar'dan birçoğunu damına düşürmüştü. Hâlbuki mevzûbahs olan bu tuzaklar, hendeklerle ıuün-ferit tabyaların, paralel ve enlemesine hatların, kuyuların, yeraltındaki galerilerin ustaca bir düzenlenmesinden başka bir şey değildi.

Doğudaki bastiyonun ilerisinde yükselen boynuz tabya, Sainte-Marie tabyasıdır. Bu ismin, aralarındaki münferit tabyaya komşu olan bastiyonun ismiyle bir münâsebeti vardır, çünkü her ikisi Bey-tüllahm diye adlandırılırlar. Türkler bunları Yahûdî Tabyası diye adlandırırlar. Beytüllâhm

bastiyonunun önünde Mocenigo hilâli bulunur. Beytüllâhm bastiyonu ile ondan sonraki bastiyona (Panigra bastiyonu) arkasını vermiş olan küçük ve münferit tabya ile bastiyona bitişik boynuz tabya dahî Panigra ismini taşırlar. Bu ismin «Pantocratora» (Zül-Kudre)den bozulma olması muhtemeldir. Bizanslılar bu sıfatı yalnız Cenâb-ı Hakk'a, yâhud diğer bir düşünceye göre, dünyâyı idare eden Şeytân'a verirlerse de, bastiyona komşu bir kilisede Hazret-i Meryem «Pantacratora» sıfatı ile ta'zîz edilirdi. Türkler bunu hafifçe tahrif ederek, bu bastiyonu «Panigrat» şeklinde isimlendirmişlerdi Yedinci bastiyon, Saint-Andre bastiyonudur. Bu da karantinanın karşısında, deniz kenarında ve bir nehrin denize karıştığı yerde bulunur. Türkler, şehrin anahtarları kendilerine bu bastiyonda teslim edildiği için, adını Vere Tabyası (Teslim Tabyası) koymuşlardı. Bu tabyanın ve Saint-Anıflre ve Panigrat bastiyonları arasında yapılmış olan istihkâmlara paralel olarak cereyan eden küçük bir nehrin uzunluğunca, Türkler evvelce Yeni-Kandiye istihkâmını inşâ etmişlerdi. Sadrâzam bu mevkide ordugâh kurmak istediğinden, muhasaradan evvel o istihkâmı tahrîb ettiler. Osmanlı ordusu Panigrat, Beytüllâhm ve Martmengo bastiyon-larına birden hücum etmek üzere, üç kola ayrıldı. Solda, Panigrat karşısında sadrâzam Yeni Kandiye'nin harabeleri üzerine ordugâh kurdu [367], Rumeli beğlerbeği ile yeniçeri ağası onunla beraberdiler; merkezde mühtedî Ahmed Paşa'nın kumandası altında bulunan Mısır askeri Beytüllâhm bastiyonuna ve Mocenigo hilâline karşı vaziyet almışlardı. Sağda ve Mocenigo'nun karşısında da Kara Mustafa'nın kumandası altında Anadolu askeri bulunuyordu. Biri Avrupalı, diğeri Afrikalı, üçüncüsü de Asyalı olan bu üç ordu iledir ki, Osmanlılar Panigrat, Beytüllâhm ve Martinengo bastiyonlarını, bu üç bastiyonu ve onlarla beraber Hristiyanlığm Akdeniz'de yükselen en kuvvetli kalesini yıkmaya hazırlanıyorlardı.

Kostantiniyye fethinin ikiyüzondördüncü yıldönümünün girişinden bâr gün önce idi ki, Köprülü Ahmed Paşa, üçyüzelli düşman topunun ateşi altında metrisi açtı (3 Zilhicce 1077 - 28 Mayıs 1667). Üç tabyaya konulan üçer topluk birer batarya, Osmanlı ordusunun ilerleyen kısımlarına yıldırım gibi gülle yağdırıyordu: Adada dökülmüş olan ellialtılık iki top ihtiyat tutuldu. Birkaç gün sonra Osmanlı ordusu, askere şecaatlerini artırıcı sözlerle dolu bir hatt-ı hümâyûn ile Venedik hükümetinin hududdaki

[367] Anadolu ve Rumeli askerlerinin bulundukları askerî dözen, Dapperln çizmiş olduğu ve esasen pek ibümâmli olan Kandtye muhasarası planında aksettirilmiştir.

Cattaro şehrinin bir zelzele ile baştanbaşa harâb olduğu haberini aldı (19 Zilhicce 1077 - 12 Haziran 1667). Asker bunu hayra alâmet saydı.

Yaz başında, başkaptan Morosini, Kandiye karşısındaki Standia adasına geldi; onun gelişi her iki taraftan ilk lâğımların ateşlenmesiyle selâmlandı. Sekiz gün sonra, yardımcı filolar, yâni duacı Bichi kumandasındaki Papa filosu, komandor del Bene emrindeki Malta filosu, Standia sularına demir attılar. Lâkin bunların reisleri ne asker çıkarmaya, ne de kuşatanları dehşete salabilecek başka herhangi bir düşmanca harekete karar verebildiler. Altı kadırga ile gelen Sivas beğlerbeği, Türk ordusunun merkezi ile birleşti; sabık Budin Vâlîsi Hüseyin Paşa, Anadolu fırkasına iltihak etti. Defterdar Paşa, ordugâh yakınındaki Katırcıoğlu Konağı'nı Venedikliler tarafından gönderilen görüşmeye memur iki kâtibi kabul etmek için hazırlamak üzere emir aldı. Lâğım ve ocakların ateşlenmesi aralıksız devam ediyordu. Bütün muhasara, tarraka ile patlayıp uçan lâğımlarla takviye edilmiş piyade ateşlerinden ibaret idi ve bunların yek-âhenk gulguleleri bâzı hâdiselerle nadiren kesilirdi: Bu hâdiseler de Osmanlı ordusuna Valide Sultân tarafından gönderilen mektup ve hediyelerin, öteki tarafa Doc tarafından mevki kumandanına gönderilen övücü mektupların gelişi idi [368].

Osmanlılardın târihinde Malta'nın tahliyesi ve Szigeth'in düşmesiyle meşhur olan 8 Eylül târihine kadar kuşatanlar tarafında yüzelli iki ve kuşatılanlar tarafından yüzsekseniki lâğım ateşlenmiş-ti. Bununla beraber sadrâzamın en şiddetli hücumlarının hedefi olan Panigrat tabyasa bu türlü sarâkntılara mukavemet etmişti. Ancak yedi hafta sonra idi ki, Türkler ilk defa olmak üzere, tabyanın üstüne beş bayrak dikmeye muvaffak oldular. Lâkin herbiri yetmiş varil barutu,ihtiva eden üç lâğım havaya uçtu, bayraklarla onlan dikenlerin arasına dağıldı (29 Cumâdelevvel 1078 - 16 Kasım 1667). O gün kuşatılanlar ilk defa olmak üzere istihkâmların dışına, ölü veya esîr olan düşmanlarının kesilmiş başlarını fırlattılar. Ondört gün sonra kuşatanlar, dört lâğımın bir anda ateşlenmesinden sonra, bir hücumda bulunarak, bunda üç general, yâni yeniçeri, cebeci (silâhçı), serdengeçti ağalan telef oldular [369]. Kaledekiler çekilmeye mecbur olarak, Martinengo tabyasında siper aldılar. Osmanlı müverrihi bu millet tarihçilerinin Hristiyanlar'dan bahsederken mu'tâd olan nezâketleriyle ilâve

[368] Viaggi di Vüal'nın târihinde, s. 145 ve 250. bunlardan ikisi kayıtlıdır.
[369] Râşid. Cevahir. Villa, (s- 283), Türkler'in zayiatını lâğım ateşine atfeder. Ancak Brusoni'nin (kitap: XXXIII, s. 201) tafsilâtlı şekilde anlattığı hurûc hareketinden bahsetmez.

eder ki: «Domuzlar damlarına girerken dört baş kesildi» [370].

Sekiz gün sonra sadrâzam, muhasara ile çalışmaları, bütün kış boyunca tâtîl etti; bununla beraber henüz metrisleri terketmedi (1 Cumâdelâhir 1078 - 18 Kasım 1667).

Altı buçuk ay zarfında 20000 kantar barut yakılmış, 8.000 asker telef olmuş, 400 yeniçeri muharebe edemeyecek halde kalmıştı. İki Rumeli beğlerbeğinden biri tabiî ölümle vefat etmiş, diğeri İslâm dîni uğruna muharebe ederken zayi olmuştu. Mısır beğlerinden biri maktul ve diğeri esîr düşmüştü; yeniçeri ve silâhdâr ağaları muharebe meydanında kaldılar, ölüm, Osmanlı askerinin aşağı sınıflarında, olduğu gibi kumandanlar arasında dahi birçoklarını ajıp götürdü.

Hanya'da bulunan kapdân Kaplan Paşa, Kandiye'y© çağırıldık Kış sonuna kadar Kandiye önünde oniki gemi yatması kararlaştırılıp, donanmanın geri kalanı İstanbul'a döndü. Venediklin iki kâtibi .Giavarino ve Padavino —ki askeri, muhâsırlann tabyalar üstüne sancak dikmeye muvaffak olduklarından sonra, kalenin teslimine mezun olduklarına inandırmak için vezîr-i âzam tarafından alıkonulmuşlardı— gizlice îdâm edildiler. Bundan maksat ise, şüphesiz ki Panigrat tabyası üzerinde bayrakları dalgalanmışken Kandiye'-nin teslim olmadığını gören Osmanlı ordusuna, Venedik müzâkere memurlarının yalancılıklarının cezasına uğradıklarını ikna etmekti. Bununla beraber Köprülü Ahmed Paşa, bundan dolayı kendisine yönelebilecek şüpheyi ortadan kaldırmak için, kendi kalemiyle Venedik Doc'una yazdığı mektupta, Giavarino hastalıktan hayâtı terket-miş gibi, onun yerine başka müzâkere memurları gönderilmesini bildirdi [371];.

Şiddetle yağan kar ve yağmurlar metrisleri bastığından, sadrâzam, ocak ayı ortalarında çekilip, ancak muhafazasının dört günde bir nöbetle aşağıdaki şekilde tevdii kararlaştırıldı: Birinci gün 1.000 segbân ile kâhya, ikinci gün sancak-beğleri, üçüncü gün timâr ve zeâmetli süvarilerle Rumeli

[370] Hıristiyan tarihçileri de Müslümanlar hakkında pek nâzikçe dil kullanmazlardı: Domuzların damlarına-girmelerinden bahsedilmesi tabyanın adının Domuz Damı» olmasındandır. (Mütercim)

[371] Fâzıl Ahmed Paşa'nın bu mektubu Râşid târihinde vardır, s. 186-188. Sadra zam paşa, bunda, İstanbul'da mukîm olan elçinin sulh müzâkeresi için orduya gelirken yolda hastalanıp öldüğü gibi, onun yerine gönderilen elçinin de (iki değil, bir) mukaddema «Allah'ın emriyle» fevt olarak husûsî bir mektupla durumun bildirilmiş bulunduğunu yazdıktan sonra, öte tarafta sulha rağbet olunursa İmkânını ifâde için bu defa dahi, fevt olan elçi Carun-ya'nın (veya Carunyan'ın) adamı Marco ile işbu mektubun gönderildiğini bildiriyor. Elçinin Köprülü tarafından idam olunması Venedikliler'in uydurması olsa gerektir, özellikle ki. sadrâzam, Ölmüş olanın adamını gönderiyor. Eğer elçi îdâm olunmuş olsaydı, vak'anın şahidi olan dahî ortadan kaldırılırdı- (Mütercim)

beğlerbeği, dördüncü gün yeniçerilere kumanda eden kul kâhyası, muhafaza edecekti (1 Şâbân 1078 - 16 Ocak 1668).

Venedik ordusundan Osmanlılar tarafına geçenler sadrâzama, denize nazır istihkâmların iki ucuna bataryalar konularak kakde-kilere yiyecek ve asker getiren gemilerin Kandiye limanına girmelerine bir dereceye kadar engel olunabileceğini açıkça göstermişlerdir. Bununla beraber Türklerin Kızıltabya dedikleri Sabionera tabyasının karşısında, deniz istihkâmlarının ucunda bu cihete doğru bataryalar kurduğu gibi, Saint-Andre tabyasının yâhud —şüphe yoktur ki, tabya yakınında denize kansan nehrin kabarmasından dolayı sık sık feyezan sebebiyle— Türklerin Gollük adını verdikleri tabyanın karşısındaki batı ucuna da keza bataryalar koydurdu.

Sabionera önünde toprak bir cihetten kumlu [372], bir cihetten taşlık olduğu ve bundan dolayı orada metris açmak kaabil olmadığı için, çalı ve sepetlerle dört şarampol, yâhud daha doğrusu tabya yapıldı ki, bunların birbiriyle karşılıklı olan ateşleri, limana girmek isteyen gemilere isabet edebilirdi.

Saint-Valentin günü beyaz bayrakla bir mükâleme memuru ortaya çıktı: Umûmî kapdân Morosini tarafından sadrâzama yazılmış bir mektubu taşıyordu. Bu Venedik kumandanı Venedik'e bir ulak gönderilmesinden doğacak gecikmeye yer kalmasın diye derhâl müzâkereye girişilmesini teklîf ediyordu (1 Ramazan 1078 - 14 Şubat 1668). Bu mektuba cevaben sadrâzamın taraf-ı şahaneden murahhaslık hususunda tam yetkiyi hâiz olup umûmî kapdân da kendisi gibi adayı ve kaleyi tahliye etmek hususunda tam yetkili olmadıkça müzâkereye girişemeyeceği bildirildi [373].

Hanya'dan Osmanlı ordusuna yapılan ve Kandiye yakınındaki yolların taşlık olması cihetiyle pekçok müşkilâta uğrayan muvasalanın kolaylaştırılması için kaleden dört saat mesafede bulunan Ça-nak-Liman (Saint-Pelage) bir palanga ile tahkim olundu. Lâkin Venedik proveditörlerinden Lozenzo Cornaro, Osmanlı ordusunun beklediği kafilelere engel olmak için, yedi kadırga ile liman girişinde bekliyordu [374]. Bu

[372] «Crebanoso.. Brusoni, kitap: XXV, s. 231.

[373] Râşid. Kâtib Cavalli Giovannl Petro'nun cevâbı. Morosini'nin mektubunda —ki orduda olan kendi adamlarına yazılmıştı— «Sadrâzamın Venedik'e mektup yazdığı İşitildi; sulh hakkında olmalıdır; biz de sadrâzam kadar değil-sek de mezuniyetimiz pek az değildir» denilmişti; Venedik memurunun R&-şid'e kayıtlı olan mektubu bunun cevâbıdır. Sadrâzam «Osmanlı memleketlerinde biraz yer almak veya vermek iktizâ ederse ben mezunum; generalin de Cumhur'dan mülk ve kale vermeye mezuniyeti varsa müzâkere ederiz, dediğini tebliğ ediyor. Râşid Morosinİ'yi «cenerâM derya», Venedik memurunu da «Cevan Pedro» diye isimlendiriyor. (Mütercim)

[374] Brusoni, kitap: XXIV, s. 216. Râşid, üç. de-firkateyn bulunduğunu zanneder.

duruma çâre bulmak maksadıyle, sadrâzam, Res-mo'da demir atmış oniki harb gemisinden bir filo kumandasında bulunan Memizâde Mehmed Paşa'ya yelken açması emrini verdi. Me-mizâde Mehmed Paşa, filo tayfalarının ancak kadırgalardaki esirleri zabt etmeye güçleri yettiğini, fakat bir miktar yardım gönderilirse verilen talimata uygun hareket etmek üzere harekete geçebileceğini cevaben bildirdi. Sadrâzam derhâl Anadolu beğlerbeği Halîl Paşa kumandasında 1.200 [375] adam gönderdi. Bundan haberdâr olan Morosini —Çanak-Liman'dan bir saat mesafede bulunan Fodella [376] limanına geceleyin yiyecek yüküyle girecek olan— oniki Türk kadırgasına karşılık olmak üzere 600 Fransız ve îtalyan ile kendi muhafızlarından birkaç takım askerle doldurulmuş üç çekdiri gönderdi (8 Mart 1668). Venedik kadırgaları 20*yi buluyordu. İki filo, birbirlerine karşı durdukları zaman gece olmuştu. Tecrübeli gemici olan Memi Paşa, kuvvetini anlamaksızm düşmana hücum etmemesini Halîl Paşa'ya ihtar ettiyse de, te'sîr ettiremedi [377]. Meşhur Türk korsanlarından Durak Beğ, evvelâ Polani'nin kâdırgasıyle üstün bir şekilde harb ettiyse de, Morosini yetişti ve Türk gemisinin üzerine su yüzünden meş'aleler atarak, Durak Beğ*in vefatından ?onra gemisini esîr etti. Memi Paşa denize gömülmüştü [378]; Venedikliler, Durak Beğ*in gemisinden başka beş Türk kadırgası zabtederek, Res-mo'ya yalnız yedi gemi dönebildi. Venediklilerin aldıkları 400 esîrin içinde Kıbrıs ve Navarin beğleri ile Mustafa Beğ ve Halîl Paşa'nan çavuşu vardı. Ölüler arasında da, Memi Paşa ve Durak Beğ'den başka, Komorn beğlerinden ikisi bulunuyordu. Osmanlı esirleri ile bayrak ve sancaklarını taşıyan bir gemi Venedik'e muzaffer bir şekilde girerek, Cumhur, umûmî kapdân Morosini'ye «şövalye» unvanı ile mükâfat verdi [379].

---

375 Çünkü Mehmed Paşa her gemi için 100 cengci istemişti- (Mütercim)

376 Osmanlı müverrihleri, yeniçerilere verilen ekmek imlâsında «Fedûle» yazarlar.

377 «Guidava auesta squadra Durakbeg Corsaro famoso.» Brusoni, (kit: XXIV, s. 216) hatâ ediyor; çünkü başkumandanlık Halü Paşa'ya, filo kumandanlığı Memi Paşa'ya aitti. Râşîd, fakat doğruluğu söz konusu olmaksızın, yazar ki. Durak Beğ bastarda, yânî umûm! kapdânın1 amiral gemisiyle harbetenis-tir; hâlbuki onun harbetüği sefîne, Nicolas Polani'nin gemisi idi. Hakikat, ancak iki ifâdenin karsılaştınhnasıyle anlaşılır.

378 Memi Paşa, mütercimin bundan sonraki şerhinde görüleceği üzere, batmadı

379 Durak Beğ'in çekdfrisi düşmanın bastardasına (Hammer'in tashihine göre Polani'nin gemisine), çattı; içindekileri kılıçtan geçirmeye başlayıp birbirine kattı- Lâkin gördü ki, levendlerden kimse kalmadı, serasker Halil Paşa zorla filikasına bindirip: «Paşa kardeş, sen askerin başı bulundun; beyhude telef olma; çünkü is işten geçti, bu gemiden hayır kalmadı, diyerek gönderdikten sonra, kendisi şehîd oldu. Memi Paşa, beş çekdirmeden ümit keserek kalan yedisini aidi, güçlükle kurtuldu. Durak Beğ'in şehâdetinden sonra düşman onun gemisini yedeklemişti. Kara Mehmed isminde bir kahraman cebhânelige saklanmış, tstindiya limanında Venedikliler şenlik ettikten sonra gemiyi seyretmeye gelmişlerdi. Kara Mehmed cebhâneliği ateşe verdi; çekdiri, yanında duran bir kalyon, içinde bulunan o kadar düşman felekleri dolaştıktan sonra yere düştüler; o celâdet sahibi düâver* gaza ile şehâdetle rızıklandı. {Venedikliler ve onlara bağlı olarak Hammer bundan bahsetmez.) Sadrâzam harb seslerini işiterek Fodola limanına gelmişti. İki gün sonra

Osmanlı ordusunda 20.000 kişi kalmıştı; bundan da yalnız 14.0001 harbe muktedirdi. İmdada ihtiyaç, günden güne müstaceliyet arze-diyordu. Nihayet İzmir'den pek uzak olmayan Giropetra'ya, 1.000 yeniçeri taşıyan on firkateyn geldi. Donanmanın diğer gemileri de yeni asker getirdiler: Cem'ân 5.000 yeniçeri ile Mısır askerinden alınmış 1.000 seçme savaşçı.

Dük de Savoie'nîn Venediklin imdadına göndermiş olduğu Marki di Villa —kî Panigra tabyasının en cesur müdâfîlerinden biriydi— geri çağrıldı; ona halef olmak üzere bir Fransız, yâni Marki Saiiıte AndrS Montbrun gönderildi (Mayıs 1668).

Diğer taraftan sadrâzam muhasara toplarını ikmâl işiyle uğraşıyordu. Girit'te dökülen büyük çapta 20 toptan ve 10 havandan başka, düşmanın kaleden atıp da kendisinin ihtimamla toplatmış olduğu 30.000 gülleden istifâde edebilmek için, Venediklilerin çapında toplar döktürdü. Memnuniyetini belirtmek için de top dökücülerine oniki kaftan, oniki şalvarlık çuha, bir kese akçe dağıttı. Yeniçerilerden 200'ü, lâğım ağızlarını beklemek üzere, günde 10 akçe ulufe ile serdengeçti yazıldı. Bunların ve Mısır askerinin ağaları kaftan aldılar. Defterdar, orduya gelen 500 lâğımcı ve köprücüyü an'anevî usûl gereğince yoklama etti. Berberiye hükümetlerine gönderilmiş olan Mehmed Ağa, paşaların cevâbını getirdi: Tunus mutasarrıfı Mehmed Paşa, harb techizâtıyle on gemi gönderiyordu. Tarablus mutasarrıfı Osman Paşa on gemi ve Cezayir mutasarrıfı îsmâil Paşa, Fransızlar aleyhine yapmakta olduğu muharebe ne kadar gemi göndermesine müsâade ediyorsa o kadar göndereceğini vaad ediyorlardı. Kapdân Kaplan Paşa, donanma ile Fodella limanına girdi.

Yaz mevsimi girdiğinde, Haziran nihayetine doğruydu ki, muhasarada mes'ûd neticenin belirtileri olan yeni faaliyetler göründü. Osmanlıların ilk güllelerinden biri Kandiye generali Bernardo Na-ni'ye [380] isabet etti ve kapdân paşanın bir mektubu, Nio taraflarında —Osmanlı müverrihlerinin o zamanki Venedik korsanlarının en meşhurlarından biri olarak gösterdikleri— şövalye Giorgio Maria Vitali üzerine zafer kazanılarak, şövalyenin de bu muharebede öldüğü haberini verdi [381]. Maktulün galibi

Resmo'dan Memi Paşa'nın kâğıdı gelerek yedi gemi kurtulduğu anlaşıldı; müteakiben Halfl Paşa gelerek: ■Sultânım, kabahat bendedir! Üzerimize düşman gemileri geleceğini bir saat önce nöbetçilerimiz haber verdiler; zafer inancıyla ve çekinmeksizin muharebeye girişip kötü tedbîrimle bu hasara sebep oldum- dedi ve af ile muamele gördü.» Râşld'den telhis, s. 195-197. (Mütercim)

[380] Brusoni bu vak'anın 22 Hazîrân'da olduğunu yazar; lâkin Râşid*e ve Cevâ-hir'e göre, 7 Muharrem (17 Hazîrân)'dir.

[381] Kapdân Paşa'nın bu ceng hakkında serdâr-ı ekreme verdiği tafsilâtın hulâsası: «Bu bendeleri Sakız'da İken Zilhicce'nin yirmibeşinci günü Bozcaada'dan bir şayka gelip Corco'nun üç kalyon ve onyedi

olup yırtıcı bir hayvandan benzetme yoluyla ismini almış bulunan kapdân (Kaplan) Mustafa Paşa, Leros adasında bdr tabya yapmıştır ki, onun kitabesi Venedik seyyahları yâhud başkaları tarafından alınarak Milano âsâr-ı atîka müzesine konulmuş ve adanın, yapanın isimlerini, fethin târihini (15 Hazîrân 1668) [382] belirtmiştir. Papa IX. CJement'in yeğeni Hospigliosi kumandasındaki rûhânî şeflere ait kadırgaların gelişi, Venedik deniz kuvvetlerinin uğradığı mağlûbiyeti hiçbir şekilde tamir edememiştir. Çünkü, bu gemilerde yardımcı askerler yerine —sözde Sultân IV. Mehmed'in biraderi— Dominiken papası Pad-re Ottomano'dan başka kimse yoktu. Hacı dolu olan ve Girit seferine sebep bir Osmanlı gemisinde esîr edilen ve Sultân îbrâhîm'in çocuklarından birisi olmak iddiasında bulunan bu adam, muharebenin sonuna doğru Girit adasında ortaya çıktı. Lâkin bu mânâsız mevcudiyeti, vak'alar için, Venedik'in menfaatlerine daha müsâid bir cereyan tarzı verememiş, kendisi de umûmî hây ü hûy arasında unutulup gitmiştir.

Hazîrân'ın ll'inde sadrâzam metrise döndü ve her iki taraitan lâğım ateşi başladı (2 Muharrem 1079 - 11 Hazîrân 1668). Geçen se*-ne dokuz ay zarfında atılan lâğımlar 1.200'e varmıştı. Adada oidu-gâh ittihaz etmiş olan askere 1.000 Mısır askeri, 8.000 yeniçeri, 1.500 cebeci, 1.000 topçu, 1.000 koprücü [383] ve lâğımcı, 500 Şamlı, 4.000 sipâh ve silâhdâr serdengeçtisi iltihâk etmişti. Keza 20.000 kantar barut, 15.000 kumbara, onaltı okkadan otuz okkaya kadar 40.000 gülle, 20.000 el kumbarası, 600.000 torba katran, zift, neft, mismâr, âletler, kereste, hâsılı muharebe için gerekli her türlü eşya gelmişti. Bir top beş-'altı yüz defa atılırsa falyası bozulup yeniden dökülmeye ihtiyaç gösterdiğinden ve muhasaranın başından beri topların bâzıları bu kadar atıldığından, bunlar adada inşâ edilen tophanede

---

firkateyn İle Midilli adası karşısında Yunda adasına geldiğini haber verdi. Derhâl yanımızdaki otuzbeş gemi ile Midilli'ye yönelerek ilk önce Mağrib Tarablus gemilerinden Kesendire ve Selanik semtlerine tâyîn ettiğimiz alta kalyon ile düşman toplaşırken, kulunuz donanma gemileri ile Midilli adasında bulunan Zeytin-burnu'ndan çıkıp düşmana karşı yürüdük. Corco'nun yedeği ve iki kalyonu bizimle cenge başladı. Tarablus gemileri de cenge girişti. O gün akşama ve gece sabaha kadar muharebe ettik. Akşam üstü Corco mürd oldu. Sabahla beraber Corco'nun kalyonunu zabtettik. Yüz onsekiz esîr tuttuk ve yüz otuz dört müslüman esiri kurtardık. Corco'nun yedeği ceng esnasında kaçtı. Tarablus gemileri dahî bîr Venedik kalyonunu tuttu. Yüz elli kadar esîr ve kalyon içindeki toplar ile âletler alındıktan sonra, o gemi top darbından gark olmuştur ki, üç fenerli kalyondu. Corco'nun gemisinde onattı kese guruş bulunup bu akçe ve otuz nefer belli başh esîr rikâb-ı hümâyûna gönderildi.» Râşid, c. 1, s. 203. (Mütercim)

[382] İmparatorluk ve Kraliyet Kütüphânesi'nde Rangun eh/azılan arasında şu isimde bir eser vardır: Vlaggio del Generallssbno di mare fl Cav. Vhı. Ros-pipüosi İl soccorso di Candia (Deniz Kumandanı Rospigliosi Cenahlarının Girit Adasına Yardıma Gidişleri). Lâkin, ancak 1669 senesinden baslar ve gemi üzerinde yazılmış bir günlükten başka birşey değildir.

[383] Râsid'dç «puldâr» ,(.Pul.f farsçada köprü).

yenilendiği gibi, yeniden yirmi kadar havan döktürüldü. İstanbul'da Kâğıdhâne'nin çamuru darbımesel hükmünde idi ve nerede top dökülecek olsa bu çamurdan tedârik etmek lâzım geldiğinden, kışın orada ne kadar çamur toplanmışsa getirtilerek kullanıldı. Bu çamurun şöhreti o dereceydi ki İstanbul'a gelen Fransız, Felemenk, îngiliz, Ceneviz, Toskana ticâret gemileri, geceleri sandallarını Kâ-ğıdhâne'ye göndererek çamur alır ve safra gibi gemilere doldurup götürürlerdi.

Altı gemiden mürekkeb Tarablus-ı Garb filosu, Giorgio Vitali donanmasının mağlûbiyetinden sonra, başka bir büyük gemi daha alarak bu sırada Girit sahillerinde Mateîla'ya (Matle?) demir attı. Bütün kapdânlan hil'at ile taltif olundular. Bunlar yiyecek almak ve Tarablus'a dönmek için ruhsat istemek üzere gelmişlerdi; lâkin gemileri için gerekli 4.000 okka sâde yağ, 4.000 okka zeytinyağı, 1.000 okka sirke, 3.000 kile buğday, 1.000 okka donyağı ile lüzumu kadar peksimet verilmek üzere, İzmir kadısına ve eminine hitaben ellerine emirler verildi, Cezayir gemileri ile birlikte Giropetra taraflarında dolaşmaları tenbîh olundu [384].

Yukarıdaki tafsilâttan anlaşılır ki, şimdiye kadar muhasaranın bütün mesaîsi şehrin doğu tarafı ile Panigrat tabyası üzerine hasredilmişti. Artık buraları harabe yığınından ibaretti. Bu sene Müslümanların hücumu, deniz kenarındaki istihkâmlar üzerine, yâni kuzey-doğudaki Sabionera tabyasıyla kuzey-batıdaki Saint-Andre tabyasına yöneltildi [385].

Barutlu lâğımlar ve el kumbaraları uçar, patlardı; «muganniyeler [386] ve içi boş toplar gümbür gümbür gülleler atar, Osmanlı ordusunun bu korkunç ve dâimi top mızıkası arasında, bazen bir zil darbesi gibi 70 varil ve belki daha ziyâde barut dölü bir lâğımın yâhud —Saint-Andre Kilisesi yakınında olduğu gibi— bir barut mahzeninin ateş almasından doğan tarraka işitilirdi.

General Cornaro Saint-Andre stratejik mevkiini, Kandiye dukası unvanını hâiz general Battaglia da Sabionera tabyasını savunuyorlardı. Kandiye dukası bir hurûc hücumunda maktul düştü. On-beş gün sonra da cesur Alman muharibi Baron von Frisheİm telef oldu. Ondan evvel Baron

[384] Râşid'de cPerepetre ve Martella ve Cucuda» denilmiştir. Giropetra, Türkçe Ferepetre'den hazma, olsa gerektir; diğerleri bilinemedi. (Râşld'de «Matle ve Cûcûh.dir; «MaUe.yı Haramer evvelce «Matella» seklinde yazmıştır.)

[385] Brusoni, XXIV. Kitabının nihâyetinde, şehrin 1668 yazındaki muhasarasını pek kısa nakleder. Fakat XV. Kitabında cereyan eden durumların tafsilâtım bildiren iki rivayet kaydeder ki, Osmanlı müverrihlerinin ifâdeleri ile birleş-tirilirse, Kandiye muhasarası hakkında bir cilt ortaya çıkar. Reis Rami Efen-di'nin İnşâ'sında dahî asker! vak'aları anlatan, sadrâzam tarafından musâhib paşaya yazılmış, mektuplar vardır ki, 124'ten 134 numaraya kadar gider.

[386] Bir nevi büyük top. Velius bunları «contatrices. (uganniye) diye isimlendirir

von Degenfejd ile riyâseti-i ruhaniye (Papa kuvvetleri) generalliğiyle gelmiş olan Marki Francesco di Villa şerefli bir ölüme mazhar olmuşlardı [387]. Bunlarla birlikte Venedik asilzadelerinden birçoğu ve özellikle Balbi, Badoero, Barbaro, Pisa-ni, Grimaldi, Cornaro öldüler yâhud yaralandılar. Fransız markisi Montbrun da ayrıca. Kuşatanlar, birçok hatt-ı hümâyûnların gelişiyle bir kat daha teşvik olundular. Gerçi bu mektuplar, kâtibler tarafından kaleme alınıyorlarsa da. Pâdişâh tarafından bizzat kendi eliyle üzerine «Mucibince amel oluna» ve ekseriya «Efendimizin emr ü fermanına göre yazılmıştır» sözleri ilâve olduğundan, Pâdişâh'ın eliyle yazılmış emirler gibi telâkki olunurdu. Sadrâzam metrise gireli ondört gün olmuştu ki, bir hatt-ı hümâyûn geldi. Bunun kenarına Pâdişâhın eliyle şu mealde bir fıkra yazılmıştı:

«Hatt-ı hümâyûnum mucibince amel olunsun; inşâallah ümmet-i Muhammed karîben Kandiye zafer ve fethi ile şâd olur. Cenâb-ı Hak müyesser ederse yakında ben dahî gelip İslâm gazileri olan kullarımla beraber olacağım. Hudây-ı Müteâl avdetinizden evvel maksadınıza nail etsin, gece gündüz duam budur.»

Aralık ayında Pâdigâh'ın kısa bir mektubu bir Venedik elçisinin şehre geldiğini ve gelecek sene bu kadar kuvvet sarfederek muhasarada devam edilemeyeceğini sadrâzama haber verdi [388]. Sadrâzam üç gün şiddetli ıztıraplar içinde kaldı. Dördüncü gün, muhasara çalışmalarına dâir Pâdişâh'a olan arızasından başka kaymakama, müftîye, musahibe, silâhdâra, vaiz Vânî

[387] O Marcbes Francesco Villa noovo Sargente generale delle Trnppe pootifice, s. 225.

[388] Bu defa Kandiye fethinin te'hîr edilmesine ramak kalmıştı; Venediklüer'in elçi gönderdiklerine ve Pâdişâh ile sadrâzam arasında vuku bulan mektuplaşmaya dâir Râşid'in ifâdeleri aşağıya Özetlenmiştir: «Cümâdeluhrâ (1079) başlarında kale tarafından beyaz bayrakla bir firkate geldi- Serdâr, kalenin tes-lîm edileceğine dâir olmadıktan sonra, söz ve mektup kabul olunmamasını emretmiş olduğundan ve gelen adam elinde mektup varsa da içindekiler hakkında malûmatı olmadığını ifâde ettiğinden, firkate geri gönderildi. O sırada bir hatt-i hümâyûn geldi ki, bunda: «Bihamdillâhi Teâlâ Yenişehir'e dâhil oldum- Venedik elçisi de Yenişehir'e yakın bir yere gelmiştir; henüz rikâbima yüz sürmedi. Benim lalam, ne dersin? Ne cevap verelim? Eğer aklin kale fethini keserse kaleyi elçiden isteriz ve eğer bir sene daha kale ile ceng olunursa asker, cebhâne, şâir alât ve mühimmat yetiştirmeğe meftnleket âciz olmuştur. Bu hususta bir iki kimse ile görüşüp bir gün önce (bir an önce) cevap yaz» denilmişti. Sadrâzam kederlendi. Rikâb-ı hümâyûna gönderdiği tel-hîsde ve şeyhülislâma, kaymakama, silâhdâra, musahibe, vaiz Vânî Efendi'ye mektuplarında, «Gelen elçide kaleye müteallik söz varsa ne güzel! Ve illâ yerinde otursun (Aksi takdirde yerinde dursun). Kalenin iki tarafından üçyüz zira* kadar yer yıkılmıştır; kale ile aramızda ancak on kulaç yer kalmıştır. Bu kadar kulaç yerden parmaklıkları, domuz damlarım, lâğımları, püskürmeleri geçtik; daha on kulaç içeri gidilirse kale bizimdir; biraz köprücü azbğı ve askerde yorgunluk olmasa on günlük işimiz kalmıştır. Fakat bunun için vakit tâyîn etmek olmaz. Kale öyle bir haldedir ki saaW>e-saat Allah'tan fethini ümîd ediyoruz. Düşmanın parasına yâhöd münafıkların sözlerine bakılmasın! Pâdişâhımızın mu'temed bir adamı gönderilsin de kalenin rie halde olduğunu görsün. Elciye hemen merde© cevap verilmelidir.» Fâzıl Ahmed Paşa Girit'in fethini tavsiye etmiş degfldi; fakat yirmibeş sene çalışıldıktan sonra düşünülerek ve gayret gereği olarak böyle yazmak, böyle davranmak gerekirdi. (Mütercim)

Efendi'ye kâğıtlar yazarak üçyüz zira' duvarın yerle bir edilmiş, kuşatan kuvvetlerin dahilî istihkâmlara en fazla 10 zirâ'lık yerde bulunmuş olduklarının zât-ı şahaneye arzını bilhassa rica ediyordu. Bu kadar istihkâmlar, tabyalar alındıktan, bu kadar batlar ve şarampoller geçildikten, bu kadar geniş arazî üzerinde bu kadar çok barutlu lâğımlar ve lâğımlara karşı zafer bulunduktan sonra. Cenâb-ı Hakk'ın, henüz kalan 10 zirâ*lık yerin zabtını müyesser edeceğini ve takdim olunacak parayı veyâhud yalan sözlere aldanmaması gerekeceğini ve ordu kumandanının kışı metrîsde geçireceğini ilâve ediyordu.

Bu mektup te'sîrini gösterdi. Müzâkeresini yukarıda yazdığımız Molina, sadrâzam ordugâhına gönderildi. Elçi, Yenişehir'de Kan-diye'yi terketme konusunun yetkisi dâhilinde olmadığı gibi, o zamandan beri yeni tâlîmât da almadığını ve yalnız Türkler'e Kan-diye'nin öte tarafındaki dağları terketmeye ve bir de senelik vergi vaadine murahhas olduğunu söyleyerek, Köprülü'yü te'mîne çalıştı. Ahmed Paşa Molino'yu ordugâha getirterek ihtiramla kabul etti ve kendisine, selefleri gibi, Katırcıoğlu çiftliğinde yer gösterdi [389]. Köprülü iyi biliyordu ki, elçi Kandiye'yi tahliye ettiremezdi. Lâkin sipâhî ve silâhdârlann ileri geri konuşmalarını bastırmak için elçinin ordugâhta bulunmasını gerekli görüyordu. Bunlardan beşyüz kadarı muharebenin uzamasından bıkkınlık getirerek, sadrâzamın otağı etrafında gürültüyle toplanmış ve Köprülü'yü paralamak niyetinde bulunmuş idiler. Yeniçeri ağası, kul kâhyası, Rumeli beğlerbeği, nümayişe dâir Köprülü'den aldıkları malûmat üzerine, en sâdık askerleri ile gürültü yapılan yere gelerek fesad çıkarmak isteyenleri değnek darbeleri ile def ettiler. Sadrâzama, bu işe ehemmiyet vermemesini ihtar ederek, Köprülü Mehmed Paşa'nın dört-beş bine kadar kırdığı bu alçakların âdetlerinin böyle olduğunu, İstanbul'dan ulufe terakkîsiyle kaydedilen serdengeçtüerin ve Hristiyan köprû-cülerin, yeniçeri ve sipahilerden daha çok iş gördüklerini, bu fesad-çı takımının kâtiblerin ve çavuşların himayesine sığınarak ve günde seksenden yüzyirmi akçeye kadar ulufe alarak, defalarca denendiği üzere, hazîneyi tahrîb ve Deviet'İ mahv etmekten başka birşeye yaramadıklarını ilâve ettiler.

Yeni para teklifleri arzetmeye gelen Venedik müzâkere memuruna sadrâzam şu cevâbı verdi: «Biz tacir değiliz, bizim yetişecek paramız var ve Kandiye'yi hiçbir fiatîa bırakmayız,»

[389] Molino İle sadrâzamın muhaberesi, Râşid'de kısmen zikredilmiştir (s. 218-220). Lâkin CevâhlrBt - Tevârihle Hoüno*mnı yalnız sadrâzama değü, Pana-yottt'ye yazdığı mektup da tamamen yazılmıştır.

Bununla beraber muhasara kış ortasında da devam etti. Bilhassa bahar başında ve yeni imdâd geldiğinde idi ki, tekrar kanlı manzarasını aldı; muhâsırlara karşı en şiddetli savunmada bulunan tabya, Sabionera tabyası (Kızıl Tabya) oldu. Orada Venedikliler'in havaya uçurdukları 200 kantar barutluk bir lâğımın dehşet verici patlaması muhafız ve topçuları gökyüzüne kaldırarak, yer kazanmak üzere bulunan yeniçerileri ric'ate mecbur etti (28 Şevval 1079 -31 Mart 1669). Ateşlemenin kuvveti ile Sabionera önünde yapılmış ve mazgallarla, top ve kumbara kabul etmeyecek örtülü sütunlarla takviye edilmiş olan defterdar paşa tabyası ve (lâğım açıldığı anlaşılarak defterdarın evvelce çekilmiş olması dolayısiyle) içindeki ancak 20-30 tüfekçi berhava edildi (Zilka'de başları). Sabionera tabyası ile San-Demetrio tabyası (Avrat Tabyası) arasında 500 ?.irâ' uzunluğunda ve 200 zira' genişliğinde yekpare bir kaya vardı; kaya üzerinde metrisler yapılamayacağı zannolurken, sadrâzamın casusları [390] kale içindeki düşmanın kaya içinde açtıkları metrislerin altına, altı aydan beri lâğım kazmakta olduklarını haber verdiler ve bunun üzerine serdâr-ı ekrem beş-altı yerde üç kulaç yekpare kuyular kazdırdı. Kayanın altının kumsal olduğu anlaşılınca, her iki tarafın lâğımlarına ateş verildi: Dağlar gibi pekpâre kayalar havaya uçarak, iki saat. mesafedeki arazîde sanki zelzele oldu. Mubâ-sırlar Sabionera karşısında başka bir lâğım daha kazdılar; lâkin ağızdan onbeş zira* ileride kandiller söndü. Lâğımcılardan bir Alman mühtedî, kuyunun dibi ile dışardaki hava arasında lâğımın girişine açılmış meşinden bir sucuk vâsıtasiyle muvasala te*sîs etti; öyle ki, kandiller yine yanmaya başladı. Bu mühtedî, lâğımı vardığı noktadan elli zira' daha öteye uzatabileceğim söylediyse de, düşman haberdâr olur da faaliyeti neticesiz bırakır diye korkularak, hemen yapıldığı kadarıyla ateşlenmesine ve arkasından bir hücumda bulunulmasına karar verildi. Bu lâğım, Sabionera'nın dışındaki kapalı yollan berhava etmeden evvel, hücuma hazır bulunan asker tabya üzerine tüfeklerini boşaltıp el kumbaralarını atarak ric'at ettiler (6 Ziîka'de 1079 - 7 Nîsân 1669).

Ondört gün sonra, hükümet aleyhinde tahkir edici tarzda söylentiler çıkaran payitaht ahâlîsini nizâma sokmak için, yeniçeri ağası kaymakamlıkla İstanbul'a gönderildi. Yeniçeri ağalığı kul kâhyasına verilmiştir ki, sonraları Budin^n son vâlîsi olduğundan, 17 sene sonra kendisini o şehrin gedikleri üzerinde göreceğiz (Zilhicce 1079 - Mayıs 1669).

Buna rağmen Sabionera tabyasına yapılan hücum, her adımda yeni

[390] Râşld'e nazaran. İçeriden çıkan düşman efradı. (Mütercim)

güçlükler gösteriyordu. Zîrâ dizme parmaklıklar (les palissa-des), ağaç gövdeleri (les abattis d'arbres), harklar ve tuzaklar (les herses et trappes), kapalı yollar (örtülü yollar; les galeries), çitler (les clayonnages), hendekler (les fosses), kazmatlar (les caseraates) aralıksız birbirini tâkîb ediyordu [391].

Kuşatanlar, karşı cihette Saint-Andre tabyasında daha şiddetli bir mukavemet gördüler. Burada bir kumbara preveditor Catarino Corharo'yu yarım ay gediği üzerinde Öldürecek surette yaraladı [392]. Kaledekilerin Venedik memuru Molino'ya gönderdikleri bir müzâkere memuru geri yollanarak, bundan sonra muhabere için Osmanlı ordusundan başka bir yol bulmaları ihtar edildi [393].

Mayıs nihâyetinde Saint-Andre tabyasının büyük bir kısmı mu-hasırların eline düşmüş olduğu halde, umûmî kaptan ve Marki Mont-brun sonuna kadar müdafaa hususundaki kuvvetli azmiyle gelip oraya yerleştiler (28 Mayıs 1669).

Ordugâhta 700 serdengeçti bir isyan daha yaptılar: Rumeli beğ-lerbeği ile yeniçeri ağası bunların etrafını çevirerek kılıçtan geçirmeye hazırlanıyorlardı; lâkin devletin resmî müverrihinin tâbîri veçhile «serden geçmek değil, pabuçlarından dahî geçer makûle olmadıklarından» [394] bu tedâriki görünce dağıldılar, günahlarının kefareti olmak üzere Sabionera hendeklerine hız vermek müsâadesini almakla kendilerini bahtiyar bildiler.

Hicrî yılın birinci günü (1 Muharrem 1080 - 1 Haziran 1669), haseki ağa eliyle bir hatt-ı hümâyûn geldi; bunda: «Göreyim sizi! Bu sene-i mübârekede merdâne ve dilîrâne hareket eyleyiniz. Seni ve seninle bile olan guzzât-ı müslimîni Cenâb-ı Bârî'ye emânet et-mişemdür. İki seneden beri ettiğimiz ceng ve harb cümle ma'lûm olmışdur; dünyâ ve âhiretde

---

391 Râşid'İn bu fıkraya me'haz olan ibaresi şudur: «Zîrâ her biri adam gövdesi kadar... (burada geçen ağaçlar kelimesi unutulmuş olacaktır) dizme parmaklıklar, iç tarafı azîm hendekler (harklar olmalıdır), domuz damlan (mestur yollar, galeriler), dört duvarı üstü toprakla örtülü kavî keresteler (?), etrafı azîm hendekler ve parmaklıklarla metanet verilmesine ve istihkâmına bezM mahâsıl-ı sâ'yü ihtimam olunmuş idi» s. 227- (Mütr.)

392 Brusoni, Kitap: XXVI., 301. Râşid, ve Cevahir kumbaranın Carnaro*nun kızına isabet etmiş olduğunu ve talihsiz babanın bu kederle hayatı terketti-ğini yazarlar. (Râsid, c. 1, s. 227, ibaresi şudur: «îyd-i ahdânun üçüncü günü orduy-ı hümâyûn tarafından bir kebîr havan kumbarası atılup Kandiye ce-neralinün kızı Kornel nâm laîneyi ve Venedik kapdâölanndan bir müteay-yen kapdânı helak ve kızuıun mürd olması ceneralin sîne-i sabr-âver-i aramın câk eyledi.. Kaafiye için yazılan son fıkra, generalin kızının kaybı derdiyle hayatı terk ettiğini belirtmediğini îzâha hacet yoktur).

393 «ZUhicce'nin (1079) ondördüncü günü vire tarikiyle ikiyüz mikdârı düşman kal'adan çıkup cCeneralden ve Venedik tarafından elçimüze mefctub vardur, alın îsâl İdün» didikleri serdâr-ı ekrem hazretlerine ifâde olundukda «Biz bunda nâmeresânlık içün durmayız, varsınlar elcilerine versinler; Hanya'da da, Suda'da da vire olunmağa ruhsat vardur. diye çıkanları kal'aya iade eylediler.» Râsid, s. 227. Mektubun kabul olunmaması kuşatılanları ütntd-sizliğe düşürmek İçindi. (Mütercim)

394 Râşid, s. 228. (Mütercim)

yüzünüz ak olsun! Bundan sonra bu sene-i mübârekede lûtf-ı Hak ile bolay ki [395] Kandiye kal'aaan tes-hîr idesiz. Bu senede dahi sizden ziyâde ikdam isterem.» [396] diye yazılıydı.

Toplanmış olan dîvanda hatt-ı hümâyun okunmasından sonra sadrâzam:

— «îşte cümleniz şevketlü Pâdişâhımızın fermanını işittiniz. Her nice olmalı ise olsun, Pâdişâhımız kaleyi isterler, ne dersiniz? Belki bizim yanımızda müzâkereden hicâb edersiniz [397]; ben içeri varayım, sizler birbiriniz ile bu hususu müşavere edin; bakalım neye karar verirsiniz?» [398] dedi.

Köprülü Ahmed Paşa çıkınca sağ cenah (Anadolu askeri) alay-beği Resul Ağa söze başladı:

— «Elhamdülillâhi Teâlâ sıçan yollan güzel işliyor ve hâlâ on-beş yirmi kulaç kadar yer kalenin içerisindeyiz. Geçen sene kalenin hâricinde bu kadar lâğımlar ve ceng ü cidaller ahvâline sabr eyledik, şimdi tamâm, kalenin içerisine bu kadar yer girildikten ve Kızıl Tabya ve Avrat Tabyası hedm ü tahrîb olundukdan sonra hemân Cenâb-ı Hakka tevekkül ve dîn düşmanının top ve tüfeğine tahammül ile kalenin nez'ine ikdam ve dîn-i mübîn uğrunda nâm ü kâm almağa sâ'y ü ihtimam edelim.» [399].

Hazır bulunanların hepsi Resul Ağa'nın kanaatinde olduklarını yüksek sesle söylediler. Bu sırada sadrâzam içeri girdi. Bu müzâkereden sonra Sabionera (Kızıl Tabya) üzerine sekiz sıçan yolu yürütülmesine ve bunlardan ilk dördünün yeniçerilere, beşincinin cebeci serdengeçtÜerîne, yedincinin Girit sipâhlerine, sekizincinin Rumeli askerine havale olunmasına karar verildi. Lâğımlar, kalenin duvarlarında ve tabyalarında gedikler açmaya devam etti [400].

Kapdân Paşa donanmasının Hanya'ya gelişi, muhasara edenlerin

---

[395] Bolay kî», «ola kî» mânâsındadır.

[396] Hammer'in tercümesinden tercüme yerine, Râşid'den alındı, s. 230- Ham-mer'e nazaran hatt-ı hümâyûn «Sadrâzam lalam!» diye başlıyordu: «Benim lalam!» olsa gerektir. «Göreyim sizi!, şeklindeki teşvik cümlesini Hammer hatalı olarak «Seni görmeğe geleceğim» seklinde anlamıştır. (Mütercim)

[397] Sadrâzam, ordudaki söylentilerin arkasını kesmek üzere kumandanların arasında bir müzâkere yaptırmak istiyordu. Her halde kendisi Resul Ağa gibi kumandanların haroiyyeüne emindi. (Mütercim)

[398] Kezâlik Râşid'den alındı. (Mütercim)

[399] Kezalİk.

[400] «Kızıl tabya üzerine yeniçeri gaazîleri dört, cebeci serdengeçtileri bir, altışar akçe terakki ile silâhdâr serdengeçtileri bir sıçan yolu, Girit'in zeytin sipahileri (mânâsım Hammer ileride îzâh edecektir) Kızıl Tabya ile Avrat Tabyası arasında kemer kapı üzerinden bir sıçan yolu, Rumeli askeri Avrat Tabyası üzerinden bir sıçan yolu» yapacaktı. Râşid, Hammer'in Fransızca nüshasında «sıçan yolu» mukaabilinde cdesapproches roulantes» tâbiri yazılmıştır. (Mütercim)

cesaretlerini artırdı (19 Muharrem 1080 - 19 Haziran 1669). Lâkin müteakiben, bir Fransız donanmasının ortaya çıkması kalede-kiler üzerinde yine aynı şekilde bir te'sîr yaptı: Duc de Noailles kumandasında bulunan bu donanma, Fransız asîlzâdegânınm en seçmelerini taşıyan ve daha sonra baş-duâcı olan cesur Comte de Saint-Pol Longueville, henüz onbeş yaşında bulunan Chevalier de VendÖ-me, Chevamier d'Harcourt. Lorraine ve Bouillon hanedanından diğer prensler, Dampierre, Beauveau, Colbert, Castellane, mareşal de La Monte-Fenelon ile iki oğlu, genç Sevîgne, daha birçok asilzadeler bunlar arasındaydı. Devlet müverrihinin tâbirine göre «altı bin [401] hınzîr-i bed-tedbîr» gelmişti (24 Haziran 1669).

Fransız askerinin karaya çıktıklarından beş gün sonra genç Duc de Beaufort, San-Demetrio ve Sabionera tabyaları arasındaki metris üzerine yapılan bir hücumda (20 Muharrem), 600 süvârî ve o kadar da piyade ile maktul oldu. Kapdâri Paşar-mızrak üzerinde getirilen başlar için onar guruş verdi. Sadrâzam da onbeşer guruş ödedi. Lâkin her esîr için yetmiş guruş verdi. Türkler o kadar ganimet aldılar ki, «sîm eğerler, zerr ve simden masnû şişler, zümrüd düğmeler, yakut hatemler ve sair tuhaf ziver-i bâzâr, derûn-ı or-dûy-ı hümâyûna kuyumcular çarşısından nümûdâr» [402] oldu. Kaledekiler talihsiz Duc de Beaufort'un cesedini tiç gün aradıktan sonra, Osmanlı ordusuna beyaz bayraklarla görüşmeci gelerek «Sarı saçlı, uzun boyludur; sağ ise fîdye-i necat olarak isteğinizi hep verelim; telef olmuş ise cesedinin ağırlığı kadar altın veririz» dediler; bütün aramalar faydasız kaldı [403].

Temmuz başında dokuzu Papa, onbeşi Fransız, yedisi Malta, dördü Dalmaçya gemisi olmak üzere, 29 gemiden mürekkeb [404] yardımcı filolar göründü (3 Temmuz 1669). Bu yardım kuvvetlerinin gelişi, kuşatanların cesaretini kırmak şöyle dursun, bir kat daha artırdı. Morosini, müttefikler

[401] Bizdeki Râşid nüshasında (matbu) 16.000'dir, s- 234. (Mütercim)
[402] Râşid, s- 233, 234- (Mütercim)
[403] «Muharremin yirmisekizinci günü düşman kalyonlarından vire bayrağı ile bîr kayık gelip «Ceng esnasında üç dört kaptanımız zayi oldu, birinin adı Sezar oğlu nâm Fransosko Diofrot'tur, san saçlı, uzun boyludur; sağ ise faer ne ile razı olursanız mübadele edelim; mürd olmuş ise İaşesine ağu-ın-ca altın verelim, diye niyaz ettiklerinde «Tecessüs edelim» diye iade olunduktan sonra rikâfo-ı hümâyûna irsal kasdı ile her çend ki gerek üserâ arasında, gerek küffâr keştelerinden mahal-i kitâlde olan püşteler içinde cüstü cû olundu; lâkin harâret-i hava ile tegayyüründen fark u temyiz mümkin olmadığından bulunmayup vire ile (beyaz bayrakla) gelenler üç gün ale't-etavâlî gelip gitdikçe «Bulunmadı* deyu cevab verilmekle müsamahaya hami ile talebden feragat eylediler.» Râşid, s. 234. «Sezar oğlu», «Duc»den kinaye olmalıdır, «Diofrot» da «Beaufort.dan galattır. {Mütercim)
[404] Belirtilen müfredatın yekunu yirmidokuz değil, otuzbeş olur. Râşid: «Saferin beşinci günü França, Papa, Malta gemilerinden otuz kıt'a çekdiri* geldiğini yazıyor, s. 234. (Mütercim)

donanması kumandanları ile bir umûmî hücum kararlaştırdı ki, Sabionera karşısında ve deniz kenarında metris üzerine yapılıp, kaledekilerin hurûc hareketlen ile takviye edilecekti. Hakîkaten yetmiş-seksen gemiye varan bütün donanma, topları denize yöneltilmiş olan metris üzerine yürüdü; büyük gemileri kadırgalar çekiyordu. Müttefikler, Türkleri iki ateş arasına almak ve hatlarından Öteye sürerek metrislerini tahrîb etmek istiyorlardı. Ne çâre ki (teşekkür olunur ki), Fransız gemilerinden biri topçuların ihtiyatsızlığından dolayı berhava olarak Hris-tiyan donanması [405] hattına karışıklık verdi [406].

Donanma intizamsız bir hale girdi; diğer taraftan kaledekiler hurûc hareketi de netice verici olmadı, günkü Morosini, ihtiyat kuvvetini tehlikeye koymaktan korktuğu için, Duc de Noailies'in istediği 4.000 kişiyi vermemişti. Osmanlüar'ın güçlükle karşı koyulabı-len onyedi hücumu sayıca üstün [407] bir düşman ile muharebedeki tehlikeyi Morosini'ye pek güzel anlatmıştı. Bundan dolayı Türk metrisleri üzerine 150 Fransız ve o kadar Alman yürüyerek, onlar da Osmanlılar'a fazla bir zayiat veremediler. İşte bu suretle mahsurların teşebbüsü sonuçsuz kaldı. Brunswick güzel askerinin [408] kumandanı Comte de Waldeck, deniz karşısındaki duvar yanında ölecek surette yaralanarak düştü. Hem Tramata kapısındaki Saint-Andrâ bastiyonundan, hem tersane üzerindeki Sabionera bastiyonun-dan hücum etmeye hazırlanan muhasara edenlere mukabele etmek üzere, orada durmuştu (9 Ağustos 1669). Bu noktadan, tekerlekli onüç kule kaleye doğru ilerledi: Dördü yeniçeriler tarafından, üçü Rumeli kolordusu tarafından, biri Girit sipahileri tarafından [409], biri cebeciler tarafından, biri sadrâzamın segbânlan tarafından, biri İstanbul ağası tarafından, ikisi Anadolu askerleri tarafından müdâfaa ediliyordu. Fakat Venedikliler'e, muhasara edenlerin hendeklerinden ve lâğımlarından daha uğursuz bir darbe teşkil eden şey, Morosini ile Duc de Noailles arasında ortaya çıkan ve Fransız, Papa, Malta donanmalarının çağırılmasına tesadüf eden ihtilâf oldu (31 Ağustos 1669). Devlet müverrihi: «Cehenneme, yeîs için hazırlanmış

[405] Sözün doğrusu. Yine Müslüman ve Hıristiyan muharebesi. Hilâl ve Salib, Muvahhidler ile Haçlılar. (Mütercim)
[406] Brusoni, kitap: XXVII,. s. 307. Un vasceüo chiamato S. Teres* Râşid târihi ile Cevâhlrti't-Tevarihjn rivayetine göre bu gemi Patrona İdi.
[407] Kahramanlık vasıflarında dahî. gerçeğini biz ilâve edelim. (Mütercim)
[408] «La gente di Brunsvich era bensi universainente bello». Brusoni, s- 306.
[409] Râşid, c. 1, kitap: 60. Zeytun sipahi, çünkü zeametleri zeytinliklerden ibaretti.

olan o melcee gittiler» demiştir [410].

Fransızların dönüşünden sonra kalenin muhafız askeri, silâh taşımaya muktedir olan 4.000 kişiden ibaret kaldı. Lâğımların infi-lâki kalenin dahilî ve haricî istihkâmlarına köstebek yuvası manzarası vermişti. Kalenin teslimi nihayet harb meclisinde kararlaştırıldı. Teslim şartları altı gün, bir taraftan her ikisi sadrâzamın son dereec itimâdına mazhar bulunan Karakulak Ahmed ile Dîvân-i Hümâyûn tercümanı Panayotti arasında münâkaşa edildi. Panayotti'-nin belâgati ve mahareti, müzâkereleri te'sîrli bir şekilde kolaylaştırdı [411]. Nihayet yedinci gün, Venedik murahhasları ile Türkler'in beş kişiden ibaret olan murahhasları [412] , Haleb vâlîsi, sadrâzamın sabık kedhudâsı îbrâhîm, kul kedhüdâsı Zülfikaar, ikinci telhîsçi Karakulak Ahmed Ağa ve Panayotti, Kandiye şehrinin ve bütün adanın Türklerce terkedildiğini beyân eden onsekiz maddelik bir sulh ahidnâmesi imza ettiler.

Köprülü, Morosini hakkında cömertçe ikramda bulunarak, hemen her gün ferahlık verici meşrubatlar gönderdi. Sabionera ve Saİnt-Andre tabyaları önündeki metrislerde kumanda eden Osmanlı subayları, cesur hasımlarını şahsen tanımak istediler. Bir takımları Savoie'lüarın Duc de la Feuillade ile arkadaşlarının kahramanlıklarını anlatırlardı; diğerleri Malta şövalyelerinden sitayişle söz ederlerdi. Yeniçeri ağası (İsviçreli Coigny) ile Rumeli beğlerbeği, general Montbrun ile şövalye Grimaldi'ye saygıyla muamele ettiler. Üç haftanın sonunda bütün şehir tahliye edilmişti; yalnız muhafız kuvvetleri değil, ahâlî dahî birden çıkarak, yalnız iki Rum papası, bir kadın, üç Yahudi kaldılar.

26-27 Eylül gecesi Kandiye istihkâmı üzerindeki büyük haç kaldırılarak,

---

[410] Râşid, c. 1, kitap: 61. Bu lütufkârlık doğrudan doğruya devlet müverrihine ', aittir; çünkü onun müracaat ettiği menbâ' olan CevahtrttVrevirflı'te bunun eseri bile yoktu

[411] Rahgon elyazmalan, nu: IX. RelatJone e diario deÜ'attaca delk piaı» di Candia da 28 Maggio 1667. İmparatorluk Kütfipbânesi'nde 570-OT3 numaralarda. Marki de Villa'nut Vekaayi-nftme'sİ olan Hst. prof. bulunur.. Rangun elyazOan arasında Venedikliler'in lehinde <ve aleyhinde olarak iki siyâsi yaa daha vardır: DeDa fnteUansa del Tarchl e Prancherf, XXVIII. yarak: 1-139; Dtfesa dei VmetUni, XVH. va. 406-407; Riposta alla ffastifictsİMe deBa Stgnorja di Venezia per la pace fatta colli Turchi. XVIII, va: 469-492; bundan başka bir de Kandiye muhasarasından bahseden bir şiir vardır: la Can-(Ha Vlttoriosa, XXVm, varak: 373-374.

[412] Panayotti'nin gösterdiği belâgatin, Kandiye teslimine hizmet etmiş olmasını, Osmanlı tarihi inkâra bile çalışmaz (Râşid, l varak: 60); fakat tenkîd etmeğe dahî değmeyen bir şey varsa o da, Cantemir'in babasının ve kardeşinin postelnik'ine anlattığı masaldır (Mah. IV., not: f). Bu rivayete göre Pa-nayotti, Fransızlar'ın muvasalatından evvel, Morosini'yi Fransızlar'ın bizzat adayı zabtetmek istediklerine inandırmış ve bu müzevirliği takviye etmek üzere, Türk donanasının bir kısmına Fransız bayrağı astırmış ve bu kısım donanma, ecnebi bayrağı altında, diğer Osmanlı gemileri ile beraber dolaşmış imiş. Yine o masala göre Kandiye'nin imdadına hiçbir Fransız donanması gelmemiş imiş! Bundan başka Cantemir, ita-İ lisân nokta-i nazarından da, târihte gösterdiği kadar cehalet göstermektedir. Çünkü kul kedhu-dası Zülfikaar'a «Kuliets Houdasi Kououlficar. der.

ertesi sabah saat dokuzda (öğleden üç saat evvel) Köprülü Ahmed Paşa, bir gümüş tabak içinde şehrin, kulelerin, umûma âit binaların doksan üç anahtarını teslim aldı. Bu merasim, Saint-Andre tabyasında yapıldı ve sonra oranın adı «Vire Tabyası» olarak kaldı. Sadrâzam, anahtar teslimine gelen şehrin en muteber adamının şapkası içine 600 altın koydu; ona hil'at da verildiği gibi, iki arkadaşına 400 altın ihsan etti. Karakulak Ağa, dîvân tercümanı kaftan aldılar. Sadrâzamın kardeşi, amcası, reîs efendi, kedhudâ beğ, büyük ve küçük tezkireci, gözlerinden mutluluk yaşları dökerek sadrâzamın eteğini öpmeye geldiler. Köprülü, şehrin anahtarlarını yeniçeri ağasına gönderdi ve kul kâhyası ile birlikte Kandiye'ye girmesini, ve fakat kamilen boşaltılmasından evvel merak sâikasıyle hâriçten kimsenin girmesine müsâade etmemesini emretti. İşte bundan sonra Kan* diye fethini ve Venedikliler'le sulhun akdedildiğini haber vermek üzere, kendi kalemi ile Pâdişâh'a bir arîza yazdı.

Ertesi gün Emadia'da bulunan validesinin yanına gitti. Köprü-lü'nün validesi akıllı ve takva sahibi bir kadın olup, kocasının irti-hâlinden sonra Ahmed Paşa'nın sadârete tâyininde nasîhatleriyle kuvvetli şekilde te'sîri olmuş ve oğlunun muvaffakiyetlerine şâhid olmak için Girit'e beraber gelmişti. Oğlunu, gözlerinden sevinç gözyaşları dökerek kucakladı; o kadar parlak bir muzafferiyet hakkında Hudây-ı MüteâTe arz-ı şükran için küçük oğlu Mustafa Beğ'le Hicaz'a gitmesine ruhsat istedi.

Kandiye'nin fethinden ve bu defa sulhun yapılmış olmasından dolayı şenlik yapılması için yedi gün kale ve ordugâh aydınlatıldı. Şehir ahâlîsinin gidişinden altı gün sonra sadrâzam ordu kumandanlarını ve dîvân erkânım toplayıp şerbet ve (daha yakınlarda yasaklanmış olduğu te'kîd olunduğuna bakılırsa kıymetli bir ikram olmak üzere) kahve verdirerek, muhasara esnasındaki güzel hizmetleri için kendilerini övgülere boğup dedi ki:

— «Bu Kandiye kalesinin çenginde her biriniz malınızla, canınızla çalıştınız; iki cihanda yüzünüz ak olsun, Pâdişâh'm ekmeği size helâl olsun! Yaptığınız hizmetleri Pâdişâhımıza birer birer arz ve telhis ederim; her biriniz mertebelerinize göre mükâfatlar görürsünüz!»

Birbirini müteâkib yeniçerilere, sipahilere, Anadolu ve Rumeli alay-beğlerine [413] bu şekilde hitâb etti; vezirlere samur kürkler, beğlerbeğilerine, sancak-beğlerine, yeniçeri, sipâhî, silâhdâr, cebeci, topçu ağalarına hil'atler giydirildi (7 Cumâdelevvel 1080 - 3 Ekim 1669?.

[413] Râşid, sadrâzamın bu sörieri ağlayarak söylediğini İlâve eder. (Mütercim)

Cumâ'ya rastlayan ertesi gün sadrâzam, elinde Sancağ-ı Şerif bulunduğu halde, husûsî bir debdebe ile Kandiye'ye girdi. Sancağı, Kandiye'nin en büyük kiliselerinden birinde mihrabın yanına dikti. Bu mihrâb o zamandan itibaren Kur'ân-ı Kerîm için tahsis olundu. Kilise camie çevrilerek cuma namazı kılındı. Kandiye'den bütün vilâyet valilerine mutantan fetih-nâme yazıldığı gibi, Venedikliler*den gördükleri yardım üzerine isyan etmiş olan Maynotlara da kâğıd yazıldı. Bununla beraber, bundan böyle Divân-ı Hümâyûn'a sükûnet içinde itaatkâr bulunmak şartıyle, sadrâzam kendilerini affetti ve birikmiş vergilerim bağışladı. Yeni karışıklıklar ortaya çıkması hâlinde, gelecek baharda asker sevkederek hepsinin kılıçtan geçirileceği ihtar ediliyordu [414],

Pâdişâh'ın büyük mîrâhoru bir müddet sonra Kandiye'ye geldi ve Köprülü Ahmed Paşa'ya büyük iltifatlarla dolu bir hatt-ı hümâyûn, bir murassa kılıç, bir; murassa şimşir ile zât-ı şahanenin bizzat giyindikleri samur kürklü hjl'atlerden birini, vezirler için yedi kürk, beğlerbeğiler, sancak-beğleri, ağalar için kaftanlar getirdi. Pâdişâh, sadrâzamın arzettiği terakkilerin (terfi listesinin) cümlesini tasdik ve gelecek baharda bütün saray halkının toplanmış olacağı Edirne'ye gelmesini pek müteveccihine bir surette iş'ar ediyordu.

Şubat nihâyetinde, o zamana kadar Kandiye'de alıkonulmuş olan Molino, Doc ile Morosini'den gelen mektupları sadrâzama verdi; bun* lar yeniden akdedilmiş olan anlaşmayı tasdik ediyor ve bu anlaşma mucibince Venedik Cumhuru Karabuza, Suda, Spinalunga limanlarını muhafaza ediyordu (5 Şevval 1080 - 26 Şubat 1670).

Kandiye'de geçirilen kış mevsimi, harabelerin temizlenmesi ve kalenin tâmiriyle değerlendirildi. Kiliseler camie çevrilip yalnız Pa-nayotti'nin, birini 2.000 Fransız altını mukabilinde Rumlar, diğerini 1.400 guruş mukabilinde Ermeniler için satın aldığı iki kilise kaldı.

Yalnız Osmanlı Devletî'nde değil, diğer hiçbir memlekette hiçbir müstahkem mevk! için Kandİye kalesi kadar uğraşılmamış ve Kandiye kalesindeki kadar can ve mal bol bol harcanmamıştır. Kan-diye'nin ele geçirilmesi bu muharebeye sebep oldu ki» 25 seneden az sürmemiştir. Bu müddet zarfında üç defa muhasara olunarak üçüncüsü üç sene kadar uzamış ve 30.000 Türk ile 12.000 Venedikli İtanı dökülmüştür. Sabionera ve Saint-Andre tabyaları Önünde bataryalar, elli dokuz top 50 ve 100 librelik

[414] Cevftlıir'de (s. 458), pek kısa, fakat tamfimiyle pratik dan bu mektubun *û-retl görülür

gülleler atmıştı. Türkler ellialtı hücum yapmış ve ellibeş defa yer altından taarruz etmişlerdir. Şehrin muhafızları doksanaltı kere hârice hücum etmişlerdir. Kaledekiler binyüzyetmişUd lâğım, kuşatanlar da bunun üç mislini berhava eylediler. Kaledekiler beşbinüçyüzyetmiş varil, kuşatanlar yediyüzotuzbin kantar barut yaktılar. Venedikliler, 50 libreden 500 libreliğe kadar her hacımda kırksekizbinyüzondokuz kumbara, bundan başka yüzbindokuzyüzyetmiş adet demir ve çelikten el kumbarası, şişeden mâmûl dört bin sekiz yüz yetmiş dört adet aynı ayarda mermiler atmışlardır. Yine Venedikliler tarafından ikiyüzyetmiş-altıbinyediyüzkırkuç gülle patlatmışlar, bunlar yüzotuzbinyüzyırmi-beş fitil ve yüzseksendörtbinyüzkırkdokuz kantar kurşun sarfetmiş-lerdir. Muhasara esnasında Venediklilerin zayiatı 30.000*e, Türkler'-in zayiatı da 100.000'den fazlaya varmıştır.

Kandiye'nin fethinden ancak dokuz ay sonraydı ki, Köprülü Ahmed Paşa —birçok lâğımlarla yüzeyinin bozulmuş olduğu görülmekte olan— zafer ve şeref meydânını terketti.

ELLİALTINCI KİTAP
Pâdişaıtın Edirne'ye Dönüşü
Şarap Yasağı
Manyotlar
Venedik Hududunun Tâyini
Fransız Sefiri M. De Nointel
Macar Âsîlerinin Takdimi
Rusya, Lehistan, Venedik Ve Ceneviz Sefaretleri
Rus Kazakları
Selim Giray'ın Kırım Hanlığına Getirilmesi
Padişah Despot Dağı Yaylasında
Elsiz Ayaksız Hattat
Köprülü Ahmed Paşa'nın Dahilî Tedbîrleri
Kameniçe Seferi
Sadrâzamın Lehistan Kralı'na Mektubu
Osmanlı Ordusu Kamaniçe Önünde
Lehistan İle Sulh Akdi
Hotin Ve Laçin'in Fethi
Human'ın Zaptı
Macar Âsileri
Fransa İle Lehistan Arasında Anlaşma

Velîahd Şehzadenin Sünneti Ve Hatice Sultanin İzdivacı Düğünleki.....
İngiliz Sefareti Ve Berberiye Hükümetleri .....
Rumlar Kudüs'te Kamame Kilisesinin Muhafazası Hakkını Kazanıyor .....
Macaristan Hududu .....
Mısır'da İhtilaller.....
Pâdişâh İstanbul'da.....
Lehistan İle Sulh.....
Köprülü Ahmed Paşa'nın İrtihâli .....
Şâirler, Fakîhler Ve Müverrihler.....
Sokollu Mehmed Paşa İle Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa Arasında Bir Mukayese.....

ELLİALTINCI KİTAP

Pâdişâh'ın Edirne'ye dönüğü. — Şarâb içmenin yasaklanması. — ManyoUar. Venedik hududunun tâyîni. — M. de Nointel İstanbul'da, Edirne'de, Antiparos'ta. — Osmanlı Devleti nezdine gelen Macar âsîlerinin Panayotti tarafından takdim edilmesi. — Panayotti'nin ölümü. — Rusya, Lehistan, Venedik, Ceneviz sefaretleri. — Pâdişâh, Despot Dağı yaylalarında- — Yeni bir Kırım Hânı tâyîni. — Sadrâzamın Lehistan kançılarına dikkate değer bir mektubu- — Kaminiec üzerine yürüyüş. — Caminiec'in zabtı, Lehistan ile muahede akdedilmesi ve müteakiben Hotin muahedesiyle feshi. — Hotin ve Lâçin şehirlerinin ele geçirilmesi. — Human'ın zabtı. —- Macar âsîleri. — Fransa ile anlaşma. — Velîahd - Şehzâde'nin sünnet edilmesi ve Hatice Sultân'ın izdivacı. — İngiliz sefareti. — Berberiy-ye hükümetleri. — Rumlar Kudüs'te Kamâme Kilisesİ'ne tasarruf ediyorlar. — Macaristan hududu. — Mısır'da ihtilâller- — Pâdişâh İstanbul'da, — Lehistan Üe anlaşma. — Köprülü Ahmed Paşa'nin ölümü. — Şâirler, fakîhler, müverrihler. — Köprülü Ahmed Paşa ile Sokollu arasında mukaayese.

Pâdişaıtın Edirne'ye Dönüşü

SULTÂN IV. Mehmed'den ayrıldığımız vakit, Yenişehir'den avlanarak Ağnboz'a gidiyordu; şimdi Livadya'da avda buluyoruz ki, Kandiye'nin fethine ve şehrin düşman tarafından tamamen tahliye edildiğine dâir sadrâzamın arızasını orada almıştır. Kandiye'nin fethinden üç hafta sonra, Venedik ile akdedilen anlaşmanın imzasından sonra idi ki —talihin değişebileceğinden korkmakta ve son Venedikli gemiye binmeden önce kalenin tasarrufundan emîn olmamakta bulunan— Köprülü Ahmed Paşa, bu mt&'ûd haberi Pâdişâh'a müjdelemeye karar verdi. Bir akşam kaymakam Kara Mustafa Paşa huzûr-ı şahaneden ayrıldıktan sonra, sadrâzamın kâhyası ve sevinç bildiren mektubu hamilen ordugâhtan henüz gelmiş olan Köprülü'nün çavuş-başısını takdim etti (7 Cumâdelevvel 1080 - 3 Ekim 1669) [415]. Kaymakam, sadrâzamın kâğıdım göğsüne koyarak huzûr-ı şahaneye geri döndü. Pâdişâh, kaymakamın böyle geç vakit gelmesinden az hayret etmedi. Niçin geldiğini anlayınca, mektubu görmek istedi; fakat heyecandan

[415] Râşid'de arîzanın Pâdişâh'a geliş târihi belli değildir. (Mütercim)

okuyamadığı cihetle ser-kâtibi kıraat etti. Sultân Mehmed «Elhamdülillah!» diyerek, durhâl kaymakamla mektubu getiren çavuş-başı'ya birer samur kürk giydirdi. Bundan başka çavuş-başıya 25 kese akçe ile bir eyâlet ve beğlerbeği unvanı verdi [416]. Kandiye'nin fethini îlân etmek için üç gün üç gece bütün Osmanlı ülkelerinde şenlik ve donanma yapıldı. Pâ-dişâh'ın kış mevsimini geçirmek üzere Selânik'e gitmesi kararlaştırılarak [417], Haseki Sultân en önce hareket etti. Pâdişâh'a gelince on gün Tavşanovası'nda avla meşgul oldu.

Selanik'te irtihâl eden muallim-i sultanî Emir Çelebi'nin yerine vaiz Vânî tâyin olundu. Hasoda hademesinden ibrîk-oğlanı Ali Ağa, TÛnus beğlerbeğiliğine getirildi. Vefat eden Mısır Valisi Karakaş Alî Paşa'ya, daha önceleri sadrâzam kedhudâsı bulunan İbrahim Paşa halef oldu [418]. Alî Paşa zamanında Mısır'dan gerek asker, gerek harb mühimmatı olarak büyük çapta yardım sağlanmıştı. Özellikle muhasaranın son senesinde 400 katar binek hayvanı, 25.000 kile buğday, 1.000 tüfekçi gelmişti.

Mayıs başında saray, avlanarak, Selanik'ten Edirne'ye gitti (11 Zilhicce 1080 - 2 Mayıs 1670) [419]. Demirtaş'ta, Kandiye'den gelinekte olan sadrâzamın Tekirdağı civarına ulaştığı haber alındı [420]. Silâhdâr Saatçi Mehmed Ağa karşılamaya ve Pâdişâhsın taltiflerini tebliğ ile bir kılıç, bir hatt-ı hümâyûn ulaştırmakla görevlendirildi [421]. Sadrâzam yaklaşınca, vezirler ve kumandanlar Paşaçayın sahrasında istikbâle çıktıkları gibi, Pâdişâh dahî giderek bir av otağına kondu (14 Safer 1081-3 Temmuz 1670). Köprülü, büyük iltifatlarla kabul oldundu. Ertesi gün tantana ile Demirtaş'a gelerek Sancâğ-ı Şerifi Pâdişâh'a teslim etti. Safer'in onyedisinde zât-ı şâ-

[416] Fâzıl Ahmed Paşa. Kandiye kalesinin nasıl ele geçirildiğine dâir kendi yazdığı telhîsi çavuş bası vekili îbrâhim Ağa ile göndermişti. Pâdişâh, Yenişehir'den Ağrıboz'a yönelerek Livadya sahrasına vardığı gün îbrâhîm Ağa gelerek, telhîsi kaymakam paşaya verdi. Kaymakam sür'atle huzûr-ı hümâyûna gelerek: «Efendimize müjdeler olsun! Kandiye kalesi feth olunmuş!» deyip telhîsi elden ele Pâdişâh'a teslîm etti. Sultân Mehmed, sevinç gözyaşlarının hücumundan kendisi okuyamayıp sır-kâtibine «Oku!» dedi ve meâlİ-ni anlayınca Cenâb-ı Hakk'a teşekkür etti. Çavuş-başı vekiline yirmibeş kese para, bir samur kürk, bir hil'at verdi; beğlerbeğÜik verilmesini de emrey-lediyse de İbrahim Ağa özür beyân etti.» Râ$id'den hulâsa, s. 244.

[417] Râşid, Kandiye'nin fethedilmesi cihetiyle Pâdişâh'ın artık Yenişehir taraflarında bulunmasına hacet kalmadığını ilâve eder; bu suretle Sultân IV. Meh-med'in Yenişehir taraflarında bulunmasının sebebi, Kandiye çengine yakın bir yerde bulunmak maksadına dayanmış oluyor. (Mütercim)

[418] Râşid ve Târihi Yûsuf, varak: 165, Haleb vâlîsi Îbrâhîm Pasa Ue kedhudâ (dâhiliye nâzın)nın ikisi bir olduğunu açıkça yazarlar. Halbuki Râşid'de îbrâhîm Paşa'nın «sabıka sadrâzam hazretlerinin kedhudâsı ve hâlen Haleb beğlerbeğiliğiyle» sadrâzamın yanında olduğu açıkça belirtilmiştir; s. 246. (Mütercim)

[419] Selanik'ten hareket 4 Zilhicce, Edirne'de Demirtaş sahrasına varış 10 Muharrem 1081. Râşid, S-2fT. Zâtı şâhâne bu sahrada kaldı. (Mütercim)

[420] Abdf, Tekidağı civarındaki mevkî «Celpleri, diye adlandırır.

[421] «Bir sevbi semmura kaplu ve sevbi sâde hil'at ve bir kabza murassa şimşfr île bir kıt'a hatt-ı hümâyûn-ı iltifât-meşhûn...» 2. 248. (Mütercim)

hâne Edirne içine girerek saray-ı hümâyûna indi. Büyük bir kabul töreni yapıldı ve hil'at [422] verildi. Pâdişâh, saray içinde meydana nazır yeni kasır yarana kurulan taht üzerinde el öptürür, hil'at tevzi ettirirdi. Muharebelerde bilhassa temayüz etmiş olan yeniçeri ağası Abdi Ağa ile kul kâhyasını karşısına alarak:

— «Berhudar olun, güzel hizmet ettiniz; ekmeğim cümlenize helâl olsun, yüzünüz ak olsun!» dedi.

Bu merasimden sonra vaiz Vânî Efendi ellerini semâya kaldırarak bu parlak muzafferiyetten dolayı Cenâb-ı Hakk'a arz-ı şükran eyledi.

Şarap Yasağı

Allah'ın rızâsını kazanmak maksadıyle, bir müddetten beri yürürlükte bulunmayan içkiler ve şarâb yasağı, daha şiddetli mücâzât ile yenilendi. Meyhaneler yıkıldı, şarâb vergisi, cibâyet memuriyeti (hamrâ emâneti) kaldırıldı (1 Rebîülevvel 1081 - 19 Temmuz 1C70).

Bu son tedbîr, müskirattan sayılan içeceklerin yasaklanmasına göre tabiî bir netice olmakla beraber, az gâyr-ı mâkul değildir; çünkü -yasağın te'sîrinden büyük bir kısmını te'sîrsiz bırakıyordu. Meyhanelerin ijjapanması elbette şarâb resminin kaldırılmasını gerektirirdi; ancak resnön (verginin) kaldırılmasından dolayı şarâbın fiyatına gelen ehvenlik, askerin gizlice içmesini teşvik hükmüne geçtiğinden, açıkça kullanılmaması^ sergiden muaf kalmasıyle müdhiş surette yayılmasını ve tüketiminin yükseİmesini^gereKtîriBdi.^ Bu da hazînenin bütün meşrubatlardan aldığı vergilerde dikkate azalmaya yol açtı. Bu yasağa pâdişâh hocası bulunan mürâî vaiz Vânî sebep olmuştur. Kendi mahremiyyet dâiresinde açıkladığını bu târihin önceki sâhifelerinde gördüğümüz kaidelere hareketini uydurarak, halk için yasakladığı şarâbı kendisi gizlice içmekten hiç çekinmezdi [423]. Şurası muhakkaktır ki, bu tedbîrde Köprülü'nün hiç dahİli yoktur. Zîrâ, Kandiye muhasarasında ağzına bir katre şarâb almamışsa da, kalenin fethinden beri Hazret-i Peygamberin «ümmül-habâis» (kötülüklerin anası) diye adlandırdığı «duhter-i rez» (asma kızı: şarâb) ile sık sık münâsebette

[422] Elbise ve şâir eşya hakkında kullanılan «gala» kelimesi hil'at'ten gelir. (Gala libası, gala arabası denilir ki, resmi üniformalı elbise, süslü merasim arabası demektir.)

[423] Vaiz Vânî Efendi, a zaman tarihçilerinin ifâdelerine göre: Benzer erbâb-i riyanın hâli ol kâşaneye İç yüzü vîrân, dışı ma'mûr şeklin gösterir
beytinin doğruluğunu tasdik eder ve dünyevî menfaatler kazanma hırsı muhakkak ise de, haram olduğu bir nas olan şarabı İçmesi Hammer'İn sû-i zan-nıdır. (Mütercim

bulunmuştu [424]. Kandiye'den Rodos'a giderken, ondort gün Sakız'da, billur sular akıtır güzel çeşmeler yanında kalmıştı [425]: Kimseyi kabul etmeyerek ve devlet işlerini unutarak [426] âb-ı âteş-bân (ateş suyunu) [427], başka bir tâbirle Homeros (Omiros)'un lâtif şarâbını [428], etrafında hafif bir ahengi işitilen menbâ'da soğutmakta hademesinden hangisinin daha fazla maharet gösterdiğini tecrübe ve takdir etmeye meşguliyetini hasretmişti [429].

Manyotlar

Köprülü Ahmed Paşa'nın yüksek çam ve solgun zeytin ağaçlan gölgesinde ve menbâ kenarlarında istirahat ederek geçirdiği ondört gün zarfında, oraya yakın Anadolu sancak-beğlerinin takdim ettikleri hediyeleri reddetti. Mamafih şunu ilâve etmelidir ki, bunların idareleri altında bulunan kimselerin şikâyetlerini de dinlemedi. Kısacası, bu ondört günü, dört seneden beri bedenen ve fikren uğradığı muhtelif yorgunluklardan ve bu müddet zarfında aralıksız şekilde uğraştığı şiddetli savaşlardan sonra istirahata tahsis etmek istemişti. Buna rağmen Manyotları tenkil ile uğraştı ve Sakız'dan Alî Paşa'yı, Ağrıboz'dan, Atina'dan, înebahtı'dan alınan 6.000 askerle onların üzerine gönderdi [430]. Alî Paşa askeri Sarnata'ya çıkarak orada bir, Portovecciho'da diğer iki, Panava'da bir dördüncü kale inşâ etti. Maynotlar tarafından hiçbir engelleme de yapılmadı. Hattâ bunlar Köse Alî Paşa tarafından kandırılıp getirtilerek istiklâllerinin mezarı olan bu kalelerin inşâatında kendileri çalıştılar.

---

[424] Fazıl Ahmed Paşa her nasılsa:
Bırak şu meslek-i irfana uymayan revîşH
diyetniyerek, genç yaşında hem kendisini heder etmiş, hem de babasının devlet için açtığı ve kendisinin bu kadar seneler başarıyla sürdürdüğü zafer ve salâh yolunu kapatmıştır: Ümmü'l-habâis, ümmü'l-habâis olduğunu bu defa dahî isbat etmiştir. Paşa Sakız'da rakıdan başlamış olsa gerektir. (Müt.

[425] «by the cool and crystalline fountains of Scio», Rycaut.

[426] Rycaut, c 1, s. 223. Qrid Tİridatem terreat tmice, secarns. Hor, I, 21.

[427] -Âbsın ma'nîde amma âb-ı ateş-bârsın. (Nef'î). Nefî'nin basılmış dîvânında «ateşbâr» yerine >ateşpfire> dizilmiş okluğundan, dil âlimleri «ateşpâre» kelimesinde bu mısraı şâhid olarak kullanmışlar' ve bu zorlu ve tek şahide göre, gûyâ şarâbdan kinaye olmak üzere «âb-ı ateş-pâre> şeklinde garîb bir terklb îcâd etmişlerdir. (Mütercim)

[428] «Hamet Koprili commencoit â gouter les delices de cette isle âgreable et le bon vin âHomere». «Hameâ Koprili (Ahmed Köprülü diyecek) bu lâtif adanın zevklerinden hissedar ve Homerus'un şarâbından neşve-yâb olmağa başladı.» La Crobc, Osmanlı Devteti'nm Umumi Ahvâli, H, s. 259.

[429] ^mdt pner odu retttapdt ardenUs Falernİ pocola proeterennt* Lympha»,
Hora*, n, u.

[430] Reîs Râmî Efendi"nin İnsâ'smda, (nu: 450), umûmî affı ve derhâl İtaat etmedikleri takdirde hepsinin kılıçtan geçirileceklerini bildiren Mayna âsilerine yazılmış beş satırlık bir beyanname vardır.

Venedik Hududunun Tâyini

Kandiye'de sadrâzam nezdinde de sefareti ifâ etmiş olan Venedikli Molino, yine aynı sıfatle Edirne'ye gelmiş olduğundan huzûr-ı şahaneye kabul olundu. Yapılan anlaşmada dercedilen esirlerin mübadelesi, Manyot kalelerinin inşâsıyle görevli Köse Alî Paşa'ya tev-dî olundu. Alî Paşa tercümanı Paul Omero vâsıtasıyle Castel-Tor-nese'e 300 Venedik esîri gönderip, bunlar Gastuni muhtarına teslîm olundu. Birkaç gün sonra Köse Alî Paşa, Osmanlı esirlerini almak için bizzat oraya gitti. Üç beğ, Mısır beği Ramazan Beğ, Kıbrıs beği Portukoğlu, Koron beği Ağalu, alınan esirlerin arasında idi.

Aralık ayında Kapdân Paşa istanbul'a geldi ve tantanayla şehre girdi (10 Aralık 1670). Amiral gemisinin arkasına Giorgio Vitali'-nin gemisi ile diğer Halta gemileri bağlanmıştı: Bunların üstünde arkalarında eski ceketler ve başlarında perukalar, garîb kıyafetli esîr-ler bulunuyordu ki, bu kılıkları ile Avrupa'nın önde gelen sınıflarına mensûb adamlar olarak gösteriliyorlardı.

Kandiye'nin zabtından sonra yapılan anlaşmanın esâs kabul edilmesiyle kararlaştırılan musalehanâmenin mazmununa göre, Venedikliler, Girit'te kendisine bağlı arazîlerle birlikte Suda, Spinalunga, Karabuza limanlarım ve Dalmaçya'dâ Klissa şehrini muhafaza etmişlerdi. Bu mahallerin hududunun belirlenmesi pek nâzik, pek mühim bir mesele olmakla, ileriki senede yemden müzâkereler başladı (18 Rebîülevvel 1081 - 5 Ağustos 1670). Türk v* Venedik murahhasları Zara ve Sebenico arasında bulunan sahrada kurulan çadırda biraraya geldiler. Bunlar bir taraftan Venedik hududlandırma komiseri Nani ile birlikte Zara kumandanı ve Zara, Sebenico, Spa-latro, Gran şehirleri zabit ve murahhaslanyle birlikte Klissa pro-veditoru (vâlîsi) idi; diğer taraftan da Bosna müftî ve kadısı ile hududun bütün kadıları ve askerin bütün ağalarıyle birlikte Mahmud Paşa görevli olup, paşanın maiyyeti silâhlan ve kıyafetleri muntazam olmayan takrîben 5.000 kişiye varıyordu. Türk murahhasları, chavalier Soranzo ile beraber 1572 ve 1576 senelerinde iki defa bu iş için görevlendirilen Ferhâd Paşa marifetiyle kararlaştırılmış bulunan hududun kabul edilmesini istiyorlardı. Ferhâd Paşa'nın o vakit yaptığı plânların çoğu zamanın geçmesiyle yırtılmış, kaybolmuştu; elde bulunanlarda dahî birçok yer isimleri bozulmuş yâhud yıpranmıştı. Bundan dolayı bin türlü problem ortaya çıktı. Nihayet Zâ-râ'nın, Soranzo ile Ferhâd Paşa'nın plânlarında olduğu gibi hudud-landırılması

kararlaştırıldı; Sebenico'da dahî aynı tarzda hareket edilerek Kerka'nın [431] iki hududa fasıla olması kararlaştırıldı. Scar-dona'da uyuşmak daha zahmetli oldu. Çünkü Verpogy kalesinin tasarrufu az daha bütün müzâkereleri kesecekti. Doksaniki yaşında bir ihtiyar olan Mahmûd Paşa, oranın işgali için ısrarla uyuşmazlık göstererek, hattâ Rumeli beğlerbeğini 10.000 kişi ile hududa çağırdı. Bir an, hemen çatışmaya başlanılacak sanıldı. Fakat bu vak'alar sırasında Mahmûd Paşa vefat ederek yerine Silâhdâr Hüseyin Paşa yeni talimatla tâyîn edildi [432] ve sonunda iki tarafın karşılıklı olarak muvafakat etmesiyle Tartarus dağ silsilesinin hudûd olması ve Daniel ovasının Venedikliler'e âit olması karar altına alındı.

Ondan sonra Trau'ya gidildi. Orada murahhasların işi güç olmadı. Zîrâ bu noktada Soranzo ile Ferhâd Paşa'nın çizdikleri hadûd hiçbir şüpheye yer bırakmazdı. Nihayet Spalotra'ya gittiler M, Scar-dona Sebenico'nun üzerinde bulunduğu gibi dağ karşısında bulunan Klissa da Spalatro'nun üzerinde bulunmaktadır. Bu zamana kadar Spalatro arazîsi pek dardı; fakat o vakit dağ eteğine kadar devam eden büyük ve münbit bir ova ile genişledi. Türkler, anlaşmanın açık surette Venedikliler'e terketmiş olduğu Klissa (Klis)'nın tasarrufu hakkında hiçbir iddia ortaya koymadılarsa da, Spalatro ve Klissa arasında bulunan Salona ve Magnizza'yı almak istediler. Hâlbuki Klissa'nm Venedikliler tarafından alınması, ancak Salona ve Magnizza'nın da birlikte elde bulunmasıyle faydalı olabilirdi, aksi takdirde Klissa ile Spalatro arasında ulaşım mümkün olmazdı. Türkler bunu iyi anlamış olduklarından, bu iki mevkün muhafazasına ehemmiyet vermekte ve Salona ile Magnizza'nın, Rüstem Paşa'nın zevcesi Mihrimâh Sultân'ın bir vakfına âit yerlerden olmasını bahane olarak ileri sürmekteydiler.

Nihayet Hüseyin Paşa, Nani tarafından ortaya konulan hukukun apaçık olduğunu görerek —üç ay müzâkereden sonra— hududun tanzimi meselesi Salona ovasında alenî bir dîvânda imza altına alındı. Bundan sonra Kandiye muahedesinde ortaya konulan esaslar gereğinden olmak üzere Kandiye'de,

[431] Bu «Kerka.dır; Rycaut'un (s. 227) sandığı gibi «Checa. değil.

[432] Râşid'de Budin muhafızı vezir Mahmud Paşa'nın İstanbul kaymakamlığına tâyîn olunarak, müteakiben Bosna vâlîsi Mehmed Paşa'nın intikalinden dolayı Mahmûd Paşa'nın oraya nasb olunduğu, 1081 rekaayii sırasında derce-dilmişse de, Mahmûd Paşa'nın irtihâline ve yerine Silâhdâr Hüseyin Paşa'-nın tâyin edildiğine dâir malûmat görülememiştir. Bilâkis Saatçi Mehmed Paşa'nın 1081 ortalarında Kubbealtı vezirliğine tâyîn olunduğu kayıtıldır. Ve-nedikliler'in. anlaşma hilâfına Bosna havâlisinde bâzı fiarab palangaların târairiyle ilgilenmek üzere görevlendirilmesinden dolayı 13 Zilhicce 1081'de Venedik üzerine sefer niyetiyle Edirne'de saray meydanına tuğ-ı hümâyûn çıkarıldığı, VenedikHler'in bu palangaları yıkmaları üzerine Muharrem 1082 de Venedik seferinden vazgeçilerek Sultân IV. Mehmed'in av için Despot Yaylâsı'na gittiği Râsid'de görülür; s. 253, 254. (Mütercim)

Ağrıboz'da, Mora'da,. Kale-i Sultânîye'de te'sîsi lâzım gelen konsolosluklara memur tâyinine girişildi (24 Ekim 1671).

Kapdân Kaplan Paşa, adaların vergisini toplamak için mûtâd üzere Akdeniz donanması ile Kale-i Sultâniye'den Atina'ya yönelmiş ve yolda her vakit olduğu gibi Midilli, Sakız, Patmos, îstanköy, Rodos'a uğramış, Eğin'de (?) doğu sularında dehşet saçan beş korsan gemisiyle [433] yedi saat ceng etmiş, fakat bir muvaffakiyete nail olamamıştı. Yine yolda Mayna'mn yeni kalelerini ziyaret ederek ahâlînin gönlünün kazanılması için kadırgalarda zincire vurulmuş olan vatandaşlarının hürriyetlerini bağışlayıp, bu suretle Man-yaldar*ı (Manyatlar) tahakküm altına almak maksadıyle gâh lütuf, gâh şiddet göstermişti.

Fransız Sefiri M. De Nointel

Venedik elçisinin İstanbul'a gelişinden üç ay sonra, Fransız sefiri Monsieur de Nointel üç harb gemisiyle bir ateş gemisinden mürekkep filosuyla payitaht limanına geldi (22 Ekim' 1670). Filo km-mandanı Monsieur d'Apremont, kaymakam ve kapdân paşalara, saray toplarının krallara mahsûs selâmla mukabele etmeleri arzusunu izhâr etti ve bunun rehin verilerek taahhüd edilmesini istedi. Her iki taleb, şimdiye kadar emsali olmadığı söylenerek reddedildiğinden, filo, Osmanlı donanmasının ve limanının aşın derecede hayretini mûcib olarak, saray önünden mûtâd olan selâmı vermeksizin geçti. Bu sırada idi ki, bir Türk kadırgasından atılmış bir tüfek kurşunu, bir Fransız gemicisine isabet etti. M. d'Apremont, limanın içinde ve filonun girişini seyremekte ve yapılan manevraların intizâmını hayranlıkla takdir etmekte olan Valide Sultân'ın karşısında bir deniz cengi yapacak idiyse de, bereket versin ki kumandanın yanında bulunan tercüman Fontaines ona mâni oldu.

Fransızların kadınlara riâyetkârlığını işitmiş olan Valide Sultân, kendisinin maiyyetiyle birlikte Üsküdar'a geçtiği zaman selâmlan-masını kızlarağası vâsıtasıyle M. d'Apremont'dan rica etti. Komodor da onun arzusunu derhâl kabul etti. Zanbak çiçeği mavi bayraklar masmavi deniz üzerinde şerit gibi dalgalanan ince uzun flamalar, uçları denize değen büyük arka sancakları ile süslü dört harb gemisi —Kapdân Paşa'nın bütün hiddetine rağmen— Valide Sultân'ı toplarının ateşi ile selâmladılar. Kapdân

[433] «Fransız kaptanları Bellanvüle, Crevilliers, Daniel bunlar arasında İdi.» La Craiz, s- 270.

Paşa, bu öfkesinden dolayı, Fransız kaptanlarını birçok firârî esîrleri ve özellikle Malta şövalyesi Beaujeu'yu gemilerine kabul etmiş olmakla suçlayarak, limanda demir üzerinde bulunan Fransız harb gemileriyle Kale-i Sultâniye'de ticâret gemilerini araştırma yapılmasını istedi. Lâkin Saint-Gotthardt'da ve Girit'te Fransızlar*! takdîr etmiş olan sadrâzam, bu teklifin kabulünü münâsib görmeyerek, her türlü düşmanca nümayişten uzak durdu [434].

M. de Nointel'in sefarethaneye mutantan bir surette girdiği gün (11 Kasım 1670), çavug-başı, ve Falata voyvodası tarafından karşılandı. 100 azab, 100 yeniçeri, 100 çavuştan mürekkep bir muhafız kadrosu gönderilmişti. Türk seyisleri, kaymakam tarafından gönderilmiş iki binek atı takdim ettiler ki, sırmalı ve incili gaşiylerle örtülü olup, dizginleri ve gümüş üzengileri yakut ve zümrüdle süslenmişti. Fransız tercümanları saten elbise giyinmişlerdi; erguvanı pardesülerine zerdâva kürk, şapkalarına samur kaplanmıştı. Kaymakamın mîrâhoru, iki sipâhî zabiti, çavuş-başı, Galata voyvodası, sefirin maiyyetindeki zabitler, gümüşten yapılmış âletlerini mütemadiyen çalar dört borazan, iki elçinin önünde gidiyorlardı. Eski sefir M. de La Haye sağ tarafta, ilâveten gelen sefir M. de Nointal solda; biri gümüş kopçaü kadife libas giymiş ve şapkasının etrafına inciden bir gerdanlık takmış; diğeri dantelâ ile süslenmiş erguvanı bir libas giyinmiş ve şapkasına bir demet beyaz kuş tüyü takmış; birincisi kır ve ikincisi kula bir at üzerinde. Onlardan sonra, Fransa'nın en muteber hanedanına mensub ve âlâ atlara binmiş asilzadeler önlerinde bulunduğu halde kâtibler, sefirin kardeşi Abbe de Nointel geliyorlardı. Daha sonra da husûsî kâtib, otuz asilzade, İstanbul'daki Fransız tüccarının hepsi tâkîb ediyorlardı. Kafilenin geçtiği sokaklar seyircilerle doluydu. 200 fişek bombasının patlaması ve sefarethane önüne sıralanmış Türk tüfekçilerinin ateş etmeleri, sefirin gelişini selâmladı. M. de Nointel başlıca Türk zabitlerini onurlandırıcı surette ziyafet çekti ve kendilerine kıymetli hediyeler verdi [435].

Tâlîmât hükmünce, M. de Nointel istek ve şikâyetlerini önceden sadrâzama tebliğ etmekten titizlikle kaçınacaktı. Fransız sefirleri hakkında sadrâzamın fena muamelede bulunduğu zât-ı g&hâna tarafından meçhul kalmakta devam etmemesi için, o istek ve şikâyetleri dîvânın tam kadro ile

[434] Mehaza olan Fransız tarihçisinin mağrur üslûbu bir tarafa bırakılacak olursa, bunun, Fransız filosu kumandanının selam vermekten kaçınmak suretiyle gösterdiği kabalığın. Valide Sultfin'ı selamlamak suretiyle geçiştirilmesinden başka birsey olmadığı anlaşılır. (Mütercim)
[435] D'Arvieux, c. IV.

toplantısı hâlinde ve bizzat Pâdişâhla arzetmesi kendisine emr olunmuştu. Memuriyetindeki maksadı vükelâ reisine (sadrâzama) tebliğden kaçınması, sefirin Edirne'ye gitmesini geciktirdi. Nihayet elçi, Girit'ten dönüldüğünden beri Bâb-ı Hümâyûn'un birinci tercümanı ve birinci kâtibi unvanını alan Panayotti'ye açılmaya mecburiyet gördü [436]. Ona verdiği istek listesi otuz iki maddeyi içine alıyordu. Bununla, bundan böyle hangi millete mensûb olursa olsun, hiçbir geminin Fransız bayrağı altında bulunmadıkça (şu kadar ki Fransız, ingiliz, Felemenk Arab, Ceneviz gemileri müstesna olmak üzere) kabul edilmemesini; bundan böyle Fransizlar'ın Felemenkliler, İngilizler, Cenevizliler gibi yüzde üç'ten fazla gümrük resmi ödememelerini; Fransizlar'ın Kızıldenız'le ticâretlerinin serbest yapılabilmesini; Filistin'deki Mukaddes Top-raklar'ın Katolikler'e geri verilerek Fransa Kralı'nın Hristiyanlığm yegâne hâmisi olmak üzere tanınmasını;1 Galata Kapucin râhibleri-nin onbeş sene evvel yanan kiliselerini tekrar inşâ etmek ihtiyarına mâlik olmalarını; bütün kiliselerin bundan böyle izin talebine mahal kalmaksızın tamir edilebilmesini; son istek olarak, bütün Fransız esirlerinin ücretsiz olarak tahliye edilmesini taleb ediyordu.

Bu istekler o kadar işitilmemiş şeyler olarak göründü ki, sadrâzam bunların Fransa kralı tarafından çıkarılmış olduğuna inanmak istemiyor gibi göründü [437]. M. de Nointal'e, efendisi tarafından Pâdişâh'a bu istekleri ihtiva eden bir mektub getirip getirmediğini sordu. Sefîr, itimatnamesinden başka kâğıda tabîatiyle lüzum olmadığını söyleyince de, Fransız Kralı'nın mezkûr isteklerini bildiren bir yazışım altı ay zarfında ibraz edeceğini kat'i surette taah-hüd etmedikçe, resmi olarak huzûr-ı şahaneye kabul olunmasına müsâade etmemek istedi. Elçi, bu şartla Pâdişâh'ın ordugâhına gidebildi. Ondört günde vararak, ertesi gün zât-ı şâhâne ve sadrâzam tarafından kabul [438] olundu (15 Ocak 1671) [439].

Bu mülakatta, teşrifatta olduğu kadar sözde dahî debdebe ve söz kalabalığına boğulan M. de Nointel, uzun bir hitabede bulundu. Sadrâzam

[436] Köprülü Ahmed Paşa, hiçbir elçinin önceden hâriciye nezâretine tebliğ etmedikçe hükümdara birşey arzedemiyeceği kaaidesini Fransız elçisine öğretiyordu. (Mütercim)

[437] Köprülü'nün Fransız sefirlerine fena muamele ettiğine Pâdişâh'in vâkıf olmadığı zannına mukaabele ediliyordu. (Mütercim)

[438] Buradan da anlaşılacağı üzere, sadrâzam, Pâdişâh ile biri^ Edjrne'de bulunduğundan, bundan evvelki görüşmeler İstanbul kaymalını' flje cereyan etmiş olmak lâzım gelir. (Mütercim)

[439] Râsid'de Fransız elçisinin 22 Ramazan dîvânında Ruşen (yâni: Receb, Sabân, Ramazan) mevâcibi (maaşları) verildikten sonra sertr-i âlâya yüz sürdüğü ve nâme ve hediyelerini ulaştırdığı yazılıdır. 22 Ramazan 1081 târihi Şubat baslarına rastlamış olmakla, İS Ocak târihinde yanlışlık, olmalıdır. Aşağıda görüleceği üzere, bu mülakata dâir Avusturya mukim elçisinin raporu da 3 Şubat tarihini taşımaktadır. (Mütercim)

yalnız «Pek iyi» der, yâhud kir kinaye ile mukabele ederdi. Sefir, XIV. Louis'in azamet ve kudretinden bahsettiği sırada, Köprülü, elçinin sözünü kesip:

— «Fransa pâdişâhı büyük bir hükümdardır; fakat kılıcı henüz yenidir!» dedi [440].

Ondan sonra sefîr, Fransa'yı Bâb-ı Hümâyûn ile birleştiren eski dostluktan bahsettiği zaman dahî, sadrâzam, mütebessimâne:

— «Fransızlar belki eski dostturlar; lâkin dâima düşmanlarımızla buluyoruz (Saint-Gotthardt ve Kandiye'de)!» cevâbını verdi.

M. de Nointel çıkacağı zaman, Fransızlar'ın Kızıldeniz ticâretini ısrarla tavsiye etmek hususunda özellikle görevlendirildiğini söyledi. Sadrâzam, soğuk bir tavırla:

— «O kadar büyük bir Pâdişâhsın bir ticâret işine bu kadar ehemmiyet vermesi nasıl mümkündür?» diye cevâp verdi.

M. de Nointel sadrâzamın yanından çıktıktan sonra, huzur ı şâ-hâneye götürüldü ve oldukça çok eğilmediği için, onu içeriye almakla görevli olan mâbeynciler (kapıcı-başılar) sefirin başım o kadar şiddetle eğdiler ki, kendisini yere düşmekten kurtaramadı [441]. Pâdişâh'a çektiği nutuk, bir çeyrekten fazla sürdü; lâkin Panayotti, sadrâzama bunun kısa bir hulâsasını yapıp, sadrâzam da bütün nutku iki sözde toplayıverdi. Sefirlerin takdiminde Osmanlılarca yürürlükte olan usîûb-ı râhibânenin [442] en dikkate değer şekli bu idi: Şeririn nutku tercüman tarafından sadrâzama tercüme edilerek, o da Pâdişâh'a iki söz ile icmal ederdi. Sultân IV. Mehmed, mutâd olduğu şekilde:

— «Elçi, lalamız (sadrâzam) ile görüşsün!» cevâbını verdi. Mülakattan sonra, M. de Nointel, mûtâd olan usûl gereğince,

saray-ı hümâyûnda dîvân içinde verilen bir ziyafete davet edilerek, maiyyetinin başlıca şahıslan Kubbealtı vezîrleriyîe birlikte yemekte hazır bulundukları gibi, kendisi de sadrâzamla beraber sofrada bulunurken sohbetin mevzuunu siyâset zeminine nakletmek istedi. Köprülü:

— «Sefîr efendi vaadinizi hatırda tutunuz; Altı aya kadar dost mu,

[440] Bu yeni kınan Kandiye'de Duc de Beaufort eliyle tecrübesinde kayalara tesadüf ederek, biraz keıOtinliği bozulmuş ise de. Köprülü Paşa, burasını muatUmi bulunduğu diplomasî usûlü nezâketine mugayir olacağı için, eklemekten vazgeçmiştir. (Mütercim)

[441] Bu "hâdiseyi Flassan, Chardin d'Arvieuz unutmuş ise de, Avusturya mukîm elçisi Casanova'nın bu mülakat hakkındaki 3 Şubat 1671 tarihli raporunda zikredilmiştir.

[442] Teşbihin sebebi, râhiblerin kısa cevap vermeleridir. Günah çıkaran adamı dinleyip''de «Allah affetsin!» demeleri gibi. (Mütercim)

yoksa düşman mı olduğumuzu bileceğiz.» dedi.

Elçinin diplomatik âdaba aykırı hareketi sadrâzamın bilhassa şundan dolayı kırgınlığını celbetmiştir M, Osmanlılarca makbul ve en ziyâde geçerli bir protokol prensibi olan «Evvel taam, sonra kelâm» sözü, bu milletin yemeğini sakin sakin yemek âdetine delâlet eder.

Resmî kabulden birkaç gün sonra, M. de Nointel, reîs efendi ile kapitülasyonların yenilenmesine dâir bir müzâkerede bulundu. Tek-lîfnâmesinde yazılı otuz iki maddeyi tehdîdle kabul ettirmek istedi. Sadrâzam, veda mülakatında [443] bu hususta, Bâb-ı Hümâyûn tarafından ecnebilere sağlanan menfâatlerin hiçbir zaman şiddet esâsına istinaden verilmiş olmayıp, ancak tatlılıkla verilmiş olduğunu ve eğer kapitülasyonları evvelki hükümler dâiresinde kabul etmek istemezse Fransa'ya dönebileceğini söyledi.

Bunun üzerine M. de Nointel şövalye d'Arvîeux'yü sadrâzamın bir mektubuyle acilen Fransa'ya gönderdi; kendisi de yine aynı vâsıta ile talimat istedi. D'Arvieux, sefirin taleb ettiği talimatla beraber M. de Lionne'un sadrâzama bir mektubunu getirdi. Bu mektupta «Madem ki M. de Nointel hakkında son Osmanlı sefiri Süleyman'ın verdiği teminâta göre muamele olunmamıştır, kral, bunun için gönderilen gemilerle hemen dönmesini emretmekte olduğu» yazılıydı. Şu kadar ki M. de Nointel Fransa'dan gelen eşyaya konulan yüzde beş gümrük resmi îngiltere, Felemenk, Ceneviz için olduğu gibi yüzde üçe indirilmek şartıyle, kapitülasyonları evvelki esaslar üzerine yenilemeye izin verilmiş olduğunu, sadrâzama gizlice söyledi. Bu teklif kabul edildi; lâkin Lehistan muharebesi açılmak üzere bulunduğu bahanesiyle [444] anlaşmanın imzası te'hîr edilerek, ancak iki sene sonra akdedildi. Fransa tarafından kazanılan kapitülas-yonların ihtiva ettiği altmış bir maddeye dâhil olan yeni hususlar, gümrük resminin yüzde beş'ten üç*e indirilmesini, Fransa bayrağı altında dolaşan Portekiz, Sicilya, Amerika gemilerine de teşmil ediyordu. Copucin ve Cizvit papaslanna Galata'da iki kilisenin daimî surette tasarrufunu, Avrupa tacirlerine Süveyş yoluyla Hind ticâretinin serbest bırakılmasını, Katolikleri Mukaddes Toprakların rahatça tasarrufu ve ziyaret serbestisini sağlıyordu. Nihayet, «mezet-terie» [445] ve ipekböceği yetiştirmek üzerine konulmuş

[443] Sefîr, Edirne'den İstanbul'a dönmek üzere veda etmiş olacaktır. (Mütercim)

[444] Venedikliler'le hudûd mes'elesinden 1081 Zilhicce'sinde Venedik üzerine sefer tasarlanması üe tug çıkarıldığı da az yukarıda ilâve olunmuştu. (Mütr.)

[445] Şövalye d'Arvieu* (s. 228), «masdariyye» kelimesini tnezetterie» sözüyle tercüme ediyor (s. 301-302).

vergileri hafifletiyordu.

M. de Nointel kapitülasyonu imza ettikten sonra, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd'de bir seyahat yaptı: Bu dolaşmadan getirdiği kitabe ve madalyalar Paris meskukât ve antika dâirelerinin ziynetidir. Tahaccü-râtıyle (taşlaşmasıyla, kalkerleşmesiyle) meşhur olan istalaktitli muhteşem Antiparos mağarasına girdi: Maiyyeti halkından, tacirlerden, korsanlardan, ada ahâlîsinden mürekkeb 500 kişiyle Yesû Bayramının üç gününü orada geçirdi. Mağaranın nihâyetinde papanın üçlü tacı şeklinde olarak, dünyâda mevcut mermerlerin en güzeli vardır [446]; göz kamaştırıcı bir beyazlıkta olduğu halde, —tabiî mükemmelliği en usta heykeltraşm san'atıne rekabet eden— büyük taş avizelerle kıymeti bir kat daha artmıştır.

Tabıatin bu yeraltı mağarasında gizlice ortaya koyduğu bu aydınlık mihrâb önünde İsa'nın doğumunun sırrı her yanı çınlatan bir duâ ile teşhir olundu. Gelişi güzel yapılmış olan bu kilisenin binlerce satıh teşkil eden parça parça alçılan üzerine, yüz balmumu ile dörtyüz fanusun her taraftan gelen ışıklan, bu mukaddes geceyi îlân ve tebcil için toplanmış cemâatin hayretini mûcib olmaya pek müsaitti. Şüphesizdir ki, güzellik üstadı, Corregis'nun [447] tasvir ettiği gece levhasında Çocuk îsa'yı çevreleyen hâlenin manzarasına benzer bir ilhama mazhar olurdu. Vaktâ ki güneşin yükselme zamanı gelip de bu şâşâa arzeden duvarlar, trampetelerin, boruların, flavta-ların, kavalların sadâsını bin defa tekrar ettiler, sanki gök gerçekten açıldı ve melekler «Temcid Hudaya ki semâvâtın en yücesinde-dir» meâliyle başlayan manzumeyi tegannî ettiler. Mabedin ayağında kazılmış olan kitabeye inanılacak olursa, Müncî (îsâ) şanlı doğumunun bu teşhirinde bizzat hazır bulunuyordu [448].

Macar Âsîlerinin Takdimi

Saint-Gotthardt anlaşmasından beri, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki diplomatik münâsebetlerde başlıca iki hâdise *ortaya çıkmıştır ki, birincisi Macaristan âsîleri tarafından Osmanlı Dev-leti'ne yapılan teklif,

Kapitülasyonların yenilenmesi hakkında tafsilât veriyor ve sadrâzamın M. de Nointel'e mektubuyle sefirin cevâbını kaydediyor. Kapitülasyonların değiştirilmiş olan nüshalarıyle birlikte Fransa Kra-h'na gönderilen nâme-i şâhâne Reis Mehmed Efendi'nin foşâ'sında (nu: 1495) kayıtlıdır. De la Croix'İn Hâbrât'ında kapitülasyonlara da bakınız, c. I, s. 399.

[446] Turanfort. Edebiyat, vs. 229.

[447] İtalyan ressamlarından. (Mütercim)

[448] Hic ipse Christns adfnit ejas Natali die media nocte celecrat. MDCLXXÜE» (Metinde meali anlaşılmakta olan târihin Lâtince ibaresi olup 1673 târihiyle târihlenmiştir.)

ikincisi Zriny*nin fesadıdır [449]. Vasvar muahedesini tâkib eden sene, Bâb-ı Hümâyûn Macaristan Manyatlan'na himaye teklif ettiği halde, onlar reddettiler (1664). Üç sene sonra, Transüvanya prensinin gönderdiği Balo nâmında bir memur, yine bu Manyatların Bâb-ı Hümâyûn'a tekliflerini arzetmeyi taahhüd ederek, bu suretle efendisinin Zollyomi ile kavga çıkarmasından dolayı kaybetmiş olduğu teveccühün iadesine çalıştı. Bâb-ı Hümâyû:ı'un tercümanı olup, fakat Kandiye muharebesine kadar İmparator hesabına da aynı memuriyeti sürdüren Panayotü, bu hareketinden Avusturya mukîm elçisini haberdâr etmekle sırrı açıklamış oldu. Apafy ise bundan dolayı cesaretine halel getirmeyerek, enternons Inczedy'yi, tekliflerini sadrâzama doğrudan doğruya arzedecek bir husûsî tercümanla gönderdi. Inczedy, tercümanı vâsıtasiyle gizli bir mülakatta memuriyetini tebliğ etti. Sadrâzam, o sırrın keşf edilmesinden ve bu kadar itimâda nail olan Panayotti'nin aleyhinde ileri sürülen suçlamadan şaşırmış göründü. Panayotti bu mülakatta hazır bulunmamış olmakla beraber, toplantının yapılış sebebini anlayarak, sadrâzamı enternons'un geri gönderilmesine ve tekliflerinin İmparator ile akdedilmiş olan muahedeye aykırı sayılarak reddedilmesine karar verdirdi (Hazîrân 1667) [450].

Kandiye muharebesinin umûmî efkârı meşgul ettiği sırada Ma-carlar'ın kurmuş oldukları fesadın bu suretle önü alındı [451]

Apafy de Varad'da bulunan Türkler kendisini Bâb-ı Hümâyûn nezdinde bu şehre sekiz Macar mili mesafedeki Sebesvar1! tahkim etmiş olmakla suçladıkları için, hareketsiz kalmayı memnuniyetle tercih etti. Transiîvanyalılar, Banffy'lerin bu eski melce'lerini Türk-ler'in Klausenburg*a sık sık girmelerini men* etmek için yaptırmışlardı. Ancak ertesi sene Apafy'ye bir mektubuyla Budin valisinin

bir memuru çıkageldi: Bu memur, inşâat hemen bırakılmadığı takdirde, Eğri ve Taımşvar valileri gibi, Budin valisinin de zor kuvvetiyle faaliyeti durdurmağa icbar etmek için emir almjş olduğunu haber verdi [452].

---

[449] Bu isyan ve fesâd. Avusturyalılara karşıdır; Osmanlı Devleti'ne temayül ve itâatkârlıktır- (Mütercim)

[450] Bethlen, Târih, c I, s- 390. Inczedy'nin söylediğine göre Panayotti, sadrâzamı kızı vâsıtasıyle ikna etmiştir: cFiliam itaque prünum, toajc per eam sup remum Vezirium in eam perduxit sententium» (s. 390). Târihin muhtelif yerlerine nazaran bu kızın adı «Kiaiam.dı. (Sadrâzamın konağında «kedhudâ kadın> demek olup da kâhya lâfzının Lâtince bu şekle girmiş olması hatıra geliyor. 1667 senesi Hazîran'ında Köprülü Kandiye'deydi. Panayotti'nin kızı, Köprülü'nûn validesinin dâiresinde miydi?

[451] Köprülü, Kandiye muharebesi sırasında Avusturya tarafından bîr gaaile çıkmasını tabiatiyle istemezdi. (Mütercim)

[452] Bethlen bunun için şöyle feryâd eder: «Onos infelices, quibus nec stabula quidem in territorio proprio facultas erigendi süper est!>

Birçok Macar büyüklerinin, Osmanlı Devleti'ne emîr-güzârlığı-nı kabul taahhütleri hakkındaki tekliflerle İstanbul'a gelmiş olan Apafy'nin kâtibleri Pietro ve Stefano Beauset, görevlerinde başarılı olamadılar [453]. Ertesi sene fevkalâde bir memur unvânıyle Balo gelerek, sadrâzama Apafy'nin hediyelerini ve Kandiye'nin fethinden dolayı tebriklerini takdim eyledi. Zaman, Macar Manyatlarının tekliflerini açmaya, deşelemeye müsâid değildi. Balo'nun veda mülakatında sadrâzam bütün azametiyle:

— «Efendin, Yanova vergi defterinde kayıtlı olan kırkdokuz köyü muhafaza etmeye çalışıyor. Benim tarafımdan söyle ki, eğer bu köyleri iade etmez ise, vallâh, bütün Transilvanya'yı harâb ederimb dedi.

Apafy, Macar Manyatlardı tarafından yapılan tekliflerin kıymetini takdir ettirebilmekte bu kadar az başarı görmekteyken, senenin başında Zriny'nin sofracı-başısı Franz Bucovacsky [454] geldi ki, âsî Macar Manyatlarının, kendi ifâdelerine göre «Almanların ve Cizvitler'in mezâliminden kurtulmak üzere», senelik 60.000 guruş vergi arzetmekte olduklarını tebliğe memurdu (Ocak 1670).

Bu teklif zât-ı şahaneye arzolunarak, onun tarafından sadrârama havale edildi; sadrâzam, Bucovacsky'ye ruhsat verdi ve arazîsi İmparator askerlerinin istilâsı altında bulundukça teklifinin kabul edilemeyeceği cevâbını Zriny'ye tebliğ etmek üzere adamlarından birini de beraberine kattı [455].

Hazirân'da Zriny'den ikinci bir haberle, Bucovacsky Saraybos-na'dan Bâb-ı Hümâyûn nezdine gitti ve teklifleri Balo tarafından pekiştirildi. Lâkin sadrâzam Macar Manyatlarının tekliflerini zât-ı şahaneye arz etmek için, kendisinin emrini beklememiş olmasından dolayı, Apafy'ye kırgın olduğundan memurlarını, söylediğimiz gibi, soğuk bir surette reddetti. Varad ve Yanova Türklerinin sık sık tecâvüzlerinden şikâyete gelen Transilvanya memuru Rhedei dahî iyi kabul edilmedi.

Bir müddet sonra, kendilerini Panayotti'nin İmparatorluk sarayına ihbar

[453] Panayotti'nin Casanova'ya yazdığı 11 Nîsân 1668 raporu. Bethlen bundan bahsetmez; yalnız der ki (s. 50): Balo, Macaristan işlerine karışma zamanının gelmemiş olduğunu Apafy'ye yazmıştır-

[454] «Bucavacsky., Bethlen'in eserindeki gibi «Bukoratzky. ve Kont Tekeli'nin tarihindeki gibi (s. 59) - Boukovich» değil.

[455] Casanova'nın 15 Ocak 1670 tarihli raporu: «Un Croato che dicano esser Mag-giordomo de Zrin e venuto qui, mandato d'alcuni Ungari deli* Ungaria su-periore per sottomettersî alla Porta e pagarte tributo di 60.000 taleri a l'anno per Uberarsi della Tyrania delli Todeschi e delli gesuiti, che non li lasciann stare nella loro religione; fu mandato dalli Ongari Croati al Sultano, lui l'ha mandato qui al G. V. H Pridpe di Transilvania ancora mando qui il suo Interperete con istesse commissioni e raccommandazioni al G. V. il Groata ritorna col istesso uomo del Sultano, il Transflvano porte ora.. Fanajotti, 15 ti vrier 1670.

etmiş olduğu fesâd reîsi Zriny, Frangipani, Nadasdy, Tat-tenbach, devlete hıyanet suçuyla mahkûm olarak Neustadt'ta, Vi-yana'da, Graz'da îdâm olundular. Kendileri de aynı âkibete uğrayacaklarından korkan Macaristan Manyatları, Bâb-ı Hümâyûn nezdine Etienne Petroczy ve Paul Szepesi'yi gönderdiler (1671). Bunlar 12.000 adam çıkarmayı ve senede 50.000 guruş vermeyi teklîf ediyorlardı. Bu defa kendilerine iltifat edilerek ruhsat verildi. Sadrâzamın kedhudâsı [456], büyük ve mağlûb olmaz Pâdişâh'm Macaristan'ı husûsî himâyesi altına almış olduğunu kendilerine te'mîn etti; zerdova kürklü hil'atler giydirildi ve yanlarına bir çavuş konuldu. Bu çavuş, Osmanlı Devleti'yle harb cihetini tercih etmediği halde, Macaristan'da askerinin istilâsı altında bulunan yerleri tahliye etmesi ihtarını bildiren, İmparatorca yazılmış bir nâme-i hümâyûnu hâmildi. Petroczy ve Szepesi, Transilvanya mukîm memuru Datzo'dan az yardım görmüş olmalarından şikâyet ettikten sonra, fevkalâde memur çavuş Brenkovics ile birlikte, Transilvanya'ya dön-düler. Apafy, Brenkovics'in hâmil olduğu mektuptan Macar Man-yatlan'na yapılan muameleyi anladı.

Transilvanya'nın alelade elçisi François Rhedei dahî bir müddet sonra İstanbul'dan ayrılarak Yanova'ya bağlı köylerin terkedilmesi-ni yeniden ihtar eden sadrâzamın pek kısa bir mektubunu Apafy'e verdi. Bu benzersiz taksimin önünü almak üzere, Transilvanya meclisi âzasından üç kişiyi İstanbul'a gönderdi ki, son olarak İstanbul'dan dönmüş olan Jean Datzo, Kırım Hânı nezdinde birçok görevler yapmış olan Mathias Balo, Miche! Csermenyi idi (Mayıs 1671). Bunlar 16 gün Edirne'de mülakatı beklediler. Nihayet onyedinci gün, Transilvanya meclisinin arzusunu 2.000 guruşluk bir hediye ile ve-zîr-i âzamin ayaklan dibine koydular. Sadrâzam hiddetlendi. Apafy ve Transilvanya hakkında müdhiş tehdîdler saçarak temsilcileri dışarı attırdı. Bir müddet geçtikten sonra Apafy, sadrâzamın, Almanya împaratoru'yla akdedilmiş olan anlaşmanın hükümlerinin korunmasına îtinâ etmiş olan ve bununla beraber Avusturya mukîm memurunun şikâyetlerine göre Transilvanya'ya sığınmış bulunan Macaristan eşkıyasını uzaklaştırmasını emreden bir mektubunu aldı. Ancak mektup, bunlann, Pâdişâh'ın atadan kalmış memleketlerinde sükûn içinde yaşayabilecek olan nâ-hoşnûd (Avusturya'dan) Manyatlar değil, bir takım kötü adamlar olabileceğini belirtiyordu. Dört ay sonra, memur Datzo, bir kapıcı-başı ile

[456] Bethlen, s. 106. Bîr matbaa hatâsı .Kiaia» (kâhya)mn Bethlen'de ekseriya «Filia veziri» ismiyle gösterilmesini mûcib olduğundan, iğlerin akışına vâkıf olmayan okuyucu, vttztrin kızından bahsediliyor sanır.

birlikte Tran-silvanyâ'ya döndü. Hediye olarak sarfetmiş olduğu 9.000 guruş, yalnız ikinci bir mülakat şerefinin sağlanmasına yeterek, sadrâzam bunda dahî kırkdokuz köyün tahliyesi hakkında daha önce verdiği emri tekrarladı. Bu sırada Tamışvar valisinin kedhudâsı da [457], bu kırkdokuz köyü teslim etmek üzere, 30 sipâhî ile Varad'dan geldi. Kapıcı-başmın getirdiği sadrâzam mektubu, boşaltılacak arazî arasına Hunyade, Doboka, Kolos nahiyelerini ve Szolnok palâtinliğinin merkezini almakta olup Cseh, Sebes, Gyula, Koevar, Kolosvar, Beth-len kaleleriyle Saksonya'nın Bistiriz şehri ve memleketeyn (Eflâk ve Boğdan) tuzlaları da bu arazî içinde bulunuyordu. Apafy, bu arazîyi kaybetmekle, o zamana kadar Bâb-ı Hümâyûn tarafından istenilen vergiyi toplamaktan âciz kaldı. Szikliyeli Jean Nemes ile Sak-sonyalı Valentin Szilvasi bu hususta Bâb-ı Hümâyûn'a yeni teklifler arzetmek göreviyle İstanbul'a geldiler (Ocak 1672). Oldukça iyi kabul görerek, Transilvanyalılar*ı Varad şehri etrafında beş yeni kale inşâ etmiş olmakla suçlayan Varad ayanından beş kişiyle birlikte, İstanbul'dan Pâdişâh nezdine gönderildiler. Nemes ve Szilvasi bu hususu kat'î şekilde inkâr ettiler. Bir kapıcı-başı ile bir çavuş tahkikat yapmak ve Bâb-ı Hümâyûn'a arzetmek üzere mahalline gönderildiler.

Memurlar, Varad ahâlîsinin ifâdesine göre yeniden yapılmış olan beş kaleyi gördüler. Bunlar, o zaman Transilvanya tarihçi ve kançıları Bethlen'in tasarrufunda bulunan ve memurlar için misafirhane olarak gösterilen eski Bathoriler konağıyle Gyula'da Banffy konağı ve Cseh, Hadad, Sebesvar idi. Bunların ilk dördü Rakoczy

muharebesi esnasında yanmış, şimdi ise tavanları yenilenmişti. Yalnız beşincisi Seyyid Alî Paşa tarafından alınmıştı. Bununla beraber Varad Türkleri mevzuu bahis olan kalelerin kanuna aykırı olarak tavanlarının yenilendiğini ileri sürmekte ısrar ettiler. Bu suretle Hristiyan kiliselerinin yeniden inşâsını yasaklayan İslâm hukuku kaidesini Transilvanya kalelerine de teşmil ediyorlardı. Bilhassa Macar nâ-hoşnudlarımn menfaatlerini desteklemek üzere Apafy'nin İstanbul'a göndermiş olduğu (Mart 1672) Csermenyi, sadrâzamın bir mektubunu getirdi ki, Almanya İmparatoru ile akdedilmiş olan muahedenin hiçbir suretle bozulmamasını emrediyordu. Apafy'nin samimî dostu olan Hadım Paşa dahî, Macar nâ-hoşnudlarına gösterilecek himayeye müteallik olup, şimdiye kadar Pâdişâh ile sadrâzam

[457] Bethlen, s. 177. «Kedhuda.y* «Tiha- yâhud «Filia» nflmıyle zikreder. (Birincisi <Taha> jâhud «Talha» olabilir. Mütercim)

ve müftîden başka bir kimsenin muttali olmadığı bir hükümet sırrını düşüncesizce keşfetmeye çalışmamasını tavsiye etti, Valentin Szilvasi'nin dönüşünden bile evvel, Apafy ikinci bir kapıcı-başı-nin geldiğini gördü. Bunun getirdiği sadrâzam mektubunda: «Vergi defterinde kayıtlı bulunan ve uzun zamandan beri Varad muhafızlarının iaşesine tahsis edilmiş olan köyleri sahiplenmek iddiasında gösterdiği cür'etin anlaşılmaz bir şey olduğu; Varad'ın Traiisil-vanyalılar'ı nisyânı hadisesiyle, kendileri için inkârı kabil olmayacak surette kaybedilmiş olup, bununla beraber Varad'a bağlı olan köylerin Pâdişâh'a âit lâzım geleceği; Varad ahâlîsini taciz eden Somlya kumandanını (müverrih ve kançılar Bethlen'dı) [458] def etmek ve bundan böyle onların rahatlarının Klausenburg kumandam tarafından ihlâl olunmamasına dikkat edilmek gerekeceği» yazılıydı.

Szilvasi dahî, bir müddet sonra ve sadrâzam tarafından Transilvanya meclisine bir mektup verilmesine tenezzül olunmaksızın, avdet etti. Macar nâ-hoşnûdlarımn o zamana kadar, Eflâk voyvodası Gligoraskul'un aracılığını ümîd etmiş olan memuruna,* sadrâzam tarafından talimat aldığı sırada voyvoda tarafından ruhsat verildi. Bu talimatta, Osmanlı Devleti, Macarlar'ın mesaîsine muhalefet arzusunda olmayıp, ancak imparatordan hoşnûd olmayan reislerin kendi felâketlerine sebep olmamak için tedbirli hareket etmeleri lâzım geleceği yazılıydı. Lehistan muharebesi yakın zamanda vuku bulmuş olmasıyîe, Bâb-ı Hümâyûn'un Macar âsîlerine daha müessir surette yardım göstermesine mâni oluyordu. Bir kapıcı-başı, Radnoth'ta toplanan Transilvanya Diyet Meclisi'ne bir nâme-i hümâyûn (ferman) tevdî etti ki, Lehistan seferi münâsebetiyle vilâyete, herbirini altı öküz çekmek üzere, 600 araba un ve buğday aynî vergisini koyuyordu (Ağustos 1672) [459].

Macaristan hududunda, Budin valisinin değiştirilmesi, iki komşu hükümet için her zamanki gibi mühim bir mes'ele olmuş ve ilk neticesi olmak üzere iki taraftan elçiler gidip gelerek yeniden şikâyetler, dostluğa dâir ifâdeler, sulh ahidnâmesinin şiddetle muhafaza olunacağına dâir teminatlar ileri sürülmüştür. O zamana kadar İstanbul kaymakamı olan îbrâhîm Paşa ile Budin Valisi Mahmûd Paşa becayiş edildi. Aslen Arnavud olan îbrâhîm Paşa, Girit'te yeniçeri ağalığında, sonra kaymakamlıkta

[458] Doğru sözlü olan Betiden şunu kaydeder: «Miraris forsitan mi lector înusi-tatam hane loqundi fortnulam, sed veritatem seribenti non licet immutare ea quae verbotenus erant transmissa s- 218.
[459] Mektuba bakınız, s. 251. «Datae sub Julü in castris juxta Fele furtle.» (Bahsi geçen yer, 29 Safer 1083 (26 Hazîrân 1672)'de kurulan Kurnalıdere olacağı şüphesizdir.)

bulunmuş, bu iki memuriyette büyük bir servet biriktirmişti. Yine o sene Bâb-ı Hümâyûn, sadrâzamın eniştesi olup Neuhausel (Uyvar) vâlîsi bulunan ve Transilvanya için bir âfet olan Seydî Ahmed Paşa'yı geri çağırdı. Onun yerine Sultân IV. Murâd zamanında îdâm edilen meşhur Abaza'nın oğlu tâyîn olundu. Viyana sarayı tercümanı Mesgnien, yeni vâlîyi tebrik ve bâzı istekleri tebliğ etmek için Budin'e gönderildi. Ertesi ay zarfında Budin valisinin gönderdiği Nervîş Ağa askeri meclis reîsi Montecuccoli ile bir mülakatta bulundu (Hazîrân 1670) [460].

Yine o sene baharının başında İmparator, son hudûd ihtilâflarının yol açtığı sadrâzamın öfkesini yatıştırmak ve Macar Manyat-ları'na yardımcı olmaktan vazgeçirmek için, müşavir Beris vâsıta-sıyle KÖprülü'ye hediyeler gönderdi. Beris Bâb-ı Hümâyûn nezdin-de fesâdçılann vâsıtası olan Zriny'nin sofraci-başısı Frantz Buko-vâcsky'yi büyük zaruretler içinde buldu: Çünkü Bukovacsky efendisine ve kralına sâdık olmamakla beraber atalarının dînini terket-mek İstememişti, Beris, Edirne'de sadrâzamla mülakata mazhar oldu (27 Nîsân 1671). Taşımış olduğu yazılı isteklere cevaben Köprülü Ahmed Paşa, Neuhaeusel (Uyvar), Wardein (Varad), Erlau (Eğre, Eğri), Stouhlweissenburg (Îstoni-Belgrad) paşalarının yeni fethedilen köyleri iade için emir alacaklarım işaret etti. Âsîlerin teslim edilmeyeceklerini, fakat memleketten çıkarılarak bundan böyle kendilerine sığınma hakkı verilmeyeceğini yazıyordu. Esirler de împarator'un elinde bulunanlarla mübadele edilecekti. împarator'un kısa zaman önce Hırvatistan'da Bâb-ı Hümâyûn'un muvafakati. olmaksızın inşâ olunan istihkâmları yıktırması gerekiyordu [461]. Sadrâzam, mektubunda, sınır komşusu olan iki hükümetin kumandan-larınca endîşeye yol açmamak için, bundan böyle Bâb-i Hümâyûn'a önceden bilgi verilmeksizin hudûdda hiçbir inşâat yapılamayacağını da ilâve ediyordu [462].

Mukîm memur Casanova Viyana'ya dönerek, yerine Kindsberg gönderildi (19 Mayıs 1673). Mesgnien, îbrâhîm Paşa'ya halef olmak üzere Bosna valiliğinden getirilmiş olan Kara Mehmed Paşa'yı mû-tâd olduğu üzere tebrik etmek için, Viyana'dan Budin'e gitti. Ekim ayında İstanbul'a,

460 «Relazione di cio che passo nelTaudienza data da S-E. Montecuccoli a Derviş Aga "invisto dal Vesir di Buda adi n Luglio MM- St. R.

461 Hududun tahdîdi mes'elesinin yolaçtıgt ihtilâfların düzeltilmesi için tâyîn olunan uç Transilvanyak komiserden birinin kaleminden yazılmış olan Casano-va'nın raporu. Bu üç komiser Michel Termen (Czennenyi), Jean Daszo (Dat-zo), Petrin Drainer idi. îlk ikisinden evvelce bahsettik; Betfalen üçüncüden hiç bahsetmez.

462 «Sadrâtamın Montecuocoli'ye 25 Nisan 1672 tarihli mektubu..

aslen Tokay yakınında Tarfol ahâlîsinden olup Szabolcs palatinliğinde hâkim bulunan Thomas Apazay nâmında bir Macar âsîsi İstanbul'a geldi; Türkler"e Zriny'den daha fazla itimâda şâyân görülen Bakony tarafından gönderilmişti. Yine o sırada da müşavir Beris vefat etti ve onun memuriyetiyle, saray ve harbiye kançılaryası kâtibi Hausch Türkiye'ye gönderildi.

Kindsberg, ilk mülakata nail olmak için Edirne'de altı ay bekledikten sonra, harb meydânında sadrâzama refakat etti (Ocak 1672). Seferin açılması, Macar âsîlerinin uzaklaştırılması hakkında Bâb-ı Hümâyûn'a yapılan teklifin kabulünü kolaylaştırarak, onun himmetiyle, âsîlerin reîsi Szepesi ihrâc edildi. Bu âsîlerden diğerleri de Bâb-ı Hümâyûn'u tacizden ve İmparator aleyhine tahrikten geri kalmıyorlardı ki, bunlar Transilvanya'da TeleM, Eflâk'ta Petroczy, Yukarı Macaristan'da Suchay, İstanbul'da Kende idi. Kindsberg, War-dein vâlîsi tarafından âsîlere yapılan yardımdan şikâyet etti (Ekim 1673)'. O zaman ordugâhta âsîler tarafından gönderilmiş birçok şahıslardan mürekkeb bir sefaret göründü: Bunlar Nicolas Forgas, Gab-riel Kende, Paul Szepesi, Ladislas Kubini, Gaspard Pecsi, George Kak olup tercüman Brankovics de beraberdi. Lâkin istedikleri mülakata nail olamadılar.

Budin valiliğinde yeni bir b#cây£ş yapılarak, Kara Mehmed Pa-şa'nın yerine İbrahim Paşa tâyîn edildi. Panayotti, Nicuszi hem Dîvân-i Hümâyûn, hem de İmparatorluk sarayı için bir kayıp olmak üzere nüzul isâbetiyle öldü. Yirmibeş sene müddetle imparatorluk sefareti nezdinde tercümanlık hizmetini görerek, daha sonra aynı sıfatla yabancı devletlere ve Dîvân-ı Hümâyûn'a intisâb etmiştir. Sonraları, Köprülü'nün Kandiye seferine gitmesinden beri Osmanlı hizmetine meşguliyetini hasretmiş ve Kandiye'nin teslimini çabuklaştırmak suretiyle himmet göstermiştir. İmparator da Zriny fesadının anlaşılması ve Macar âsîlerinin Osmanlı memleketlerinden çı-karılmasını ona borçluydu; vefatından yalnız onlar memnun oldular [463]. Mahir müzâkere memuru, geniş görüşlü siyasetçi, hakkaniyetli ve doğru bir adam olup fesâdçüarin müdhiş düşmanıydı [464]. Hum kilisesinin gayretli savunucusu olması sebebiyle Vânî ile yaptığı sohbetlerde kiliseyi tutmuş,

[463] Kindsberg'in raporu. O zaman İmparatorluk sefareti tercümanları Pana-yotti'nin yeğeni Rum Yanaki Kleronomo, haham Ridolfi idi- Ticâret-i Şarkiye Şirketi konsolosu Lelio di Lucca'ran yerine George Chfistophe de Kunitz getirilmişti.

[464] Fakat bu sözlerin hiçbiri PanayottTnin casusluk ederek o kadar Macar'ın kanına girmiş olmasını affetiremez. (Mütercim)

Mukaddes Topraklardın Rumlar'a iadesine nail olmuştur. Eğer Rumlar Bâb-ı Hümâyûn nezdinde bâzı te'sîrlere sâhib olmuşlar ise, bu da onun sürekli mesaîsi iledir [465].

Rusya, Lehistan, Venedik Ve Ceneviz Sefaretleri

Son Rusya sefaretini tâkîb eden sene, bu milletten Manoli îva-noviç isminde bir tacir, Çar'm bir mektubu ve Pâdişâh için onbeş ak doğan ile geldi. İstanbul'da bir Arnavud'un iftirasına uğrayan İskenderiye Patriğini temize çıkarmaya muvaffak oldu [466]. Huzûr-ı şahaneye çıkmak için yaptığı gayretler boşa çıktı; sadrâzamdan nail olduğu mülakatta az daha hazır bulunanların gülüşmelerine yol açaçaktı: Uzun rubası dolaştı, yere düştü; fakat tacirin zekâsı, bu hâdiseyi kendi menfaatine çevirdi, derhâl:

— «Cenâb-i Hak, nâm-ı İslâm'ın düşmanlarım hep böyle ayağınıza düşürsün!» [467] dedi.

İki sene sonra, Çar'ın Bazil Alexsandr nâmında diğer bir elçisi 12 Mayıs'ta Moskova'dan çıkarak, Türkler tarafından Azofta hapso-lunmuş ve Moskova'dan çıkışından bir sene sonra İstanbul'a vâsıl olmuştur (1672). Sadrâzama getirdiği mektup, Doroszekno'dan dolayı Lehistan ile bir muharebenin îcâb ettireceği tehlikeyi Bâb-ı Hümâyûn'a ihtar ederek, Don Kazakları'nm ve diğer Hristiyan hükümetlerinin müdâhalesi tehdidini bildiriyordu. Sadrâzam, şu yolda cevap verdi:

— «Bunlar beyhude ve yersiz sözlerdir; Çar'ın kendisini Lehistan Kralı'na müdâfî ilân etmesinde münâsebet olmayıp, öyle mülâ-hazasız iş'arı kendi emniyetini tehlikeye koyabilir; Bâb-ı Hümâyûn Lehistan hakkında kararını vermiştir; eğer Çar bu krallığa yardım etmek niyetinde bulunmuş ise, daha evvel ve daha münâsib şekilde müracaat etmesi gerekirdi; eğer Çar, yâhud diğer Hristiyan hükümdarları Bâb-ı Hümâyûn*dan şikâyet ediyorlarsa, Osmanlı Devleti kendi aleyhindeki isnâdların ardında yatan niyetleri pek iyi bildiği için, bundan fazla endîşe etmez; onların düşmanlıkları, Hristi-yanlık âleminden almış olduğu şehirlerin, kalelerin

[465] Panayotti, ölümünden üç hafta evvel, 8 Eylül 1673 târihiyle Venedikli Bailo Ouirini'ye yazdığı mektupta şöyle özür beyân ediyor: .Per la gran malatia che doppo la partenza d'Andrinopoli ha travagliato il prîmo Vesir e me»; ondan sonra, «Doktor Maurocordato'nun (Bâb-ı Hümâyûn nezdinde Panayot-ti'ye halef olan tercüman) Bailo Quİrİni'ye mektubu» (İtalyanca), Panayot-ti'nin 21 Nîsân 1673 târihh' diğer bir mektubu da şöyledir: «Sono püre arri-vate le mie fatiche a complire li desideri di V.E. per quel nefarro Condotier, bruggriare e levare dal Golfo le fuste overo barche di Dusgin e S. Maura.»

[466] «İskenderiye Patrild'ni bir Rum Amavudumm İftirasından kurtardı» Casa-nova.

[467] Allah dugman|<>rınıg Müslümanîar'ın ayağına düşürsÖn!. Casanova.

eyâletlerin manzaralarından doğmaktadır; ancak Allah'ın adaleti fırtınayı başkalarının fenalığını isteyenlerin üzerine düşüreceğinden şüphe yoktur. Bâb-ı Hümâyûn, hareket tarzım, gerek hayır, gerek şer, Çar*ın hareketine uygun olarak tâyîn edecektir.»

Lehistan sefiri Radzeiowski'nin vefatından sonra, sefaret kâtibi WysocM enternons tâyîn edilerek, yeni kral Misel Coributfun tahta çıktığını Bâb-ı Hümâyûn'a tebliğ etmek ve kapitülasyonların belirlenmesini istemekle görevlendirildi. Rıkâb-ı hümâyûn kaymakamı Siroz'da bir mülakat verdi (30 Mayıs 1672). Ancak hiçbir hediye getirmemiş olduğu için, iyi kabul görmedi ve ayakta durmaya mecbur oldu; bununla beraber iki ay sonra nail olduğu veda mülakatında bir iskemle verildi. Ukrayna ile Kazaklar'ı kapitülasyonların yenilenmesinde, buna dâhil etmek üzere ölen sefir tarafından açılan müzâkerelere devam etti. Bâb-ı Hümâyûn, Ukrayna'nın istilâsına karşı çıkmayacağını ve ancak bu zamana kadar Kazaklarda gös-termiş olduğu yardımcılıktan alenî surette vazgeçmeyeceğini cevâben bildirdi. Yaradılış olarak şiddetli ve haşin bir müzâkere memuru olan Wysocki o vakit dîvânın ortasında, efendisi olan kral, âyân meclisi, cumhur, kapitülasyonların alelade yenilenmesine muvafakat etseler bile, Lehistan asilzadesi olmak sıfatıyle hakkı olduğu üzere, kendisinin buna yalnız başına olsa bile engel olacağını ileri sürdü. Bu kadar gururdan pek öfkelenen sadrâzam, cenge hazırlandı. Arab-lar'ın Mekke'de bir ayaklanma yapacaklarına ve Cezâir-i Bahr-i Se-fîd'e 50 Fransız gemisi gönderileceğine dâir olan «pek Hristiyan haşmet-meâb» (Fransız Kralı) nâmına, M. de Nointel tarafından verilen te'mînâta aldanmış olan Wysocki, cumhura dâima sebat gösterilmesini ve hiçbir noktada muvafakat gösterilmemesini tavsiye etmişti. Cumhur daha iyi malûmat alarak, maiyyetînde sekiz kişi ile bir tercümanı enternons sıfatıyle İstanbul'a gönderdi. Bâb-ı Hümâyûn, bunun yarı resmî bir sıfatı olmasına rağmen, meccânen ikametgâh ve iaşe masrafları verdi [468]. Bu enternons, Wysocki'nin gitmesinden altı hafta sonra istanbul'a girdi (23 Mayıs 1672).

Lehistan kançılarının sadrâzama verilmesi için gönderdiği mektup, Osmanlı Devletî'nce harb hazırlıklarına girişildiği haberinin Cumhûr'un hayretine yol açtığını mutazammın olup, eğer Bâb-ı Hü-mâyûn'a Khocin muahedesini tasdik etmek isterse, Cumhûr'un fevkalâde bir sefir göndermeye hazır bulunduğunu; lâkin Pâdişâh ceng isterse, kral da

[468] «Günde on üç frank» Chardin, c 1, s. 73.

mukabeleye hazır bulunup, şu kadar ki sulhun bozulma sebebinin Lehistan'a yüklenilemeyeceğini ilâve ediyordu. Tercüman, sekiz gün sonra, fevkalâde bir elçinin iyi kabul göreceği vaadiyle geri gönderildi. Bir taraftan da orduya hareket emri verildi.

O sırada ve Wysocki'nin dönüşünden sonra, Klis (Klissa) hududunun tâyini işini bitirmiş olan Venedik memuru şövalye Quirini esirlerin mübadelesi mes'elesinin tanzimi için geldi. Sadrâzam kadırgalardan 1.000 esire ruhsat vermenin Osmanlı donanmasını savaştan geri bırakmak demek olduğunu söyledi, fakat Lehistan muharebesi sona erince, senede 250*sini bırakacağını vaad etti. Quirini altı ay sonra, esâs kaidelerin değiştirilemez olmasından ve özellikle ihtiyatı, hikmetperverliği, basireti, ketumiyeti günden güne artıyor görünen; konuşmaya ve fazla çalışmaya lüzum görmeksizin hükümetin idaresi ile Dîvân-ı Hümâyûn'un geniş ülkelerini artırmaya muvaffak olan Köprülü Ahmed Paşa'nın sarsılmaz metanetinden kuvvet alan Osmanlı siyâsetinin hayranı olarak döndü [469].

Ceneviz mukîm elçisi Giustiniani —ya bir içgüdü şevkiyle yâ-hud kalp «sümn» sikkelerinin (sekiz asproluk) tedavülden kaldırılmasının menfaatlerini ihlâl eden vatanını mes'ûd bir duruma kavuşmuş görmekten (görmemekten) me'yûs olmasından dolayı [470]— intihar etti.

Bâb-ı Hümâyûn'un Moldavya ve Ulahya voyvodaları ve —hat-manı Doroszenko'nun Lehistan muharebesine en büyük tahrikçi olduğu— Kazaklarla münâsebetlerinin ne halde bulunmuş olduğunu birkaç kelime ile söylememiz gerekir. Moldavya'da Hinkul ve Durak ismindeki Boyarlar, voyvoda Duka aleyhinde müdhiş bir ayaklanma tertiplemişlerdi ki, Babadağ seraskeri Halîl Paşa'nm ve şehir kenarlarıyle Besarabya'nın deniz sahilinin müfettişi demek olan yalı-ağasının yardımı olmamış olsaydı, voyvodayı mağlûb edeceklerdi. Duka'nın hasmı olan Boyarlar kendisini İstanbul'a çağırtmış oldukları ve Duka payitahta gitmek üzere hareket ederek Dobruca'da Karasu'ya gelmiş olduğu halde, Moldavya'ya dönmek için emir aldı. Âsîlerin miktarı, isyanın ocağı olan Orhei'de zaafa uğradı. Bunlar prensi

[469] 'Chardin, c. 1, s. 73. «(Quirini) te'mîn ediyordu ki, bîr oğlu olmuş olsa, Osmanlı sarayından başka hiçbir siyâset mektebine göndermiyecektir.» (s- 76)

[470] Rycaut, c. 2, s. 135. De La Croix «sümn. sikkesinin cbeş suluk bir akçeye muâdil, olduğunu söyler. (Aspro, akçe karşılığıdır. O zamanlar sikkenin hakîkî ve itibârı kıymeti mes'elesi —hattâ pek yakınlarda dahî— anlaşılmamış olmasından dolayı ecnebilerin Osmanlı memleketlerine hakîkî kıymeti rayicinden düşük gümüş ve hattâ bakır paralar sokmalarına müsâade olunurdu. Ecnebiler bu suretle Osmanlı memleketlerini pekçok zarara uğratmışlardır ki, zaman zaman bundan kaynaklanan müşküler ve şikâyetlerde târihlerde görülür. Anlaşılan Köprülü Ahmed Paşa dahî zamanında Çene-vizliler'in bu türlü sikkelerinin tedavülünü yasaklamıştır. Ceneviz memurunun intiharı belki bundan kaynaklanmış oluyor. (Mütercim)

tanımadıklarını defalarca paşaya söylediler; lâkin paşa her defasında, Pâdişâh'ın irâdelerine nazaran voyvodanın hükümet etmesi lâzım geleceğini cevaben bildirdi. Muhalefette ısrar ederJer kılıçtan geçirildiler [471].

Üç sene hüküm süren Antuan voyvodadan sonra, ikinci defa Eflâk voyvodalığına geçmiş olan Gligoraskul Ghika, Scherban Can-tacuzene nüfuzlu ailesi hakkındaki husûmetine tam bir revâc vermekle işe başladı. Dört Cantacuzene kardeşleri zindana attırdı. Macar Manyatları'nın temsilcisi olarak ortaya çıkan Valentin Nemes-sarü'nin âsîlere taraftarlık etmesi hakkındaki teklifi üzerine, Ghika Valentin'in dönmesini nasihat ederek, Lehistan muharebesinin çıkmak üzere olduğu bir sırada —kendisi de Lehistan seferi ordusuna 6.000 kişilik bir fırka vereceğinden— isyancıların arzularına muvafakat etmenin pek müşkil olacağını beyân etti (1672).

Rus Kazakları

Son senelerde Osmanlı Devleti târihine dolaylı olarak ilgili bulunması sebebiyle Kazaklardın târihinden kâfi malûmat almak için, bu millete bir göz atmak ve üç büyük şubesini zikretmek gerekir. Kazaklar Don sahillerinde Dnieper şelâleleri ve bu nehrin muKsa-bından Buğ nehrine kadar uzanan bataklıklar yakınında yerleşmişlerdi. Birinci takımları Don Kazakları yâhud payitahtlarına nisbet-le Çerkeş Kazakları diye adlandırılırlardı. İkinciler Zaporog yâhud Şelâle Kazakları ismiyle anılır ve başlıca ikametgâhları olan Seça şehri şelâle yakınında bulunurdu. Üçüncü şubeye, Osmanlılar tara-fından üç kısma ayrılarak «Barabaş», «Sarıkamış» ve «Potkal» Kazakları denilirdi. Birinciler hatman Barabaş'ın ismini almışlardır ki, Lehistanlılar bütün Zaporog Kazakları'mn atılması için bu- h atmanda muahede yapmış idiler [472]. Dnieper ve Buğ munsablannın teşkil ettikleri açı içerisindeki bataklıklar «Sarıkamış» yâhud «Sa-rısu» diye isimlendirilirdi. «Potkal», civarındaki bir adanın ismiydi. Bu târihin içinde, bir müddet Ukrayna ve Dnieper Kazakları üzerinde hüküm sürmüş olan Şmielniki'nîn ismini ve onun Zabarav'da Lehistan ile akdetmiş olduğu anlaşmayı zikretmiştik. Moldavya prensi LupuTu, kızını kendisinin oğlu Timote'ye vermeye nasıl mecbur ettiğini yazdığımız gibi Zaporog Kazakları'nın Moldavya'yı nasıl tahrîb

[471] Prens Duka aleyhine isyan» 29 Ekim 1671, «Kraliyet Ktp. «lyazüan notlar ve açıklamalar» c. IX, s- 371 (Paris'te Millî Kütüpane).
[472] Scherer, Küçük Rusya Vekaayi-nâmesİ yâhud Zaporog Kaçakları ve Ukrayna Kazakları Târihi, c. 1, s

ettiklerini ve Rusya'ya nasıl bir ahidnâme kabul ettirdiklerini de söylemiştik (1665). Saint-Gotthardt anlaşmasından iki sene sonra, Dnieper'in iki sahilinde, iki hatman birbiriyle karşılaştılar: Bunlar, bir taraftan, Çâr'a sâdık olan Zaporog Kazakları hatmanı Brohovezki, diğer taraftan da Sarıkamış Kazakları hatmanı ve Lehistan Kralı'nın tarafını tutan Doroszenko idi. Brohovezki, hatman Serko tarafından sıkıştırılarak —Rusya aleyhine cenge tahrik için— Etyen Greçenoi'yi Kırım Hânı'na gönderdi. Bütün Ukrayna'yı Osmanlı Devleti tâbiiv yetine sokmak üzere Greguar Galmaleel ile yazar Casporoviç'i Bâb-ı Hümâyûn'a gönderdi. Köprülü Ahmed Pa-şa'mn siyâsetine bu teklif pek muvafık geldi. Bununla beraber memurlar, bir mektupla geriye gönderildiler ki, bunda hatman Bro-hovezki'ye Barabaş, Sarıkamış ve Potkal Kazakları'nın; kısacası bütün Ukrayna Kazakları'nın reîsi olmak üzere, Pâdişâhın himâyesi vadediliyordu. Bundan başka, Kırım Hânı'nın da imdada gelmek üzere emir aldığı hatmana te'mîn olunuyordu (Zilhicce 1078 - Haziran 1668) [473].

Bir müddet sonra, Doroszenko, Dnieper'in iki tarafında hatman ilân edildi. Lâkin Zaporoglar, az bir müddet sonra, Kırım Hânı'nın himayesini isteyerek Doroszenko'dan ayrılıp Suhovei'yi hatman kabul ettiler. Hemen yine o sırada, Doroşzenko'nun kaymakamı Damyen Greçenoy da kendisinden ayrılarak hatman tâyin edilip, Ruslar'dan himaye istedi. Durum bu merkezde iken, Doroszenko, Portianka nâmında bir elçisi ile Bielograd ismindeki hâkimini Pâ-dişâh'a göndererek, Ukrayna hatmanmın bir ahidnâme ile sancak-beği olarak kabul edilmesini istedi. Tuğlarla birlikte verilen bu unvan, kendisinin hatmanlığını tasdik ederek Barabaş, Sarıkamış ve Potkal [474] Kazakları hatmamnın te'sîrli bir surette korunması için Kırım Hânı'na defalarca emir verildiği gibi

[475] 6.000 kişi ile de bir adam gönderildi.

Doroszenko, ikinci defa olmak üzere, Bazilya Loboiko'yu elçi gönderdi. Bazilyo, sancak ve topuz gönderilmesinden dolayı efendisi nâmına teşekkür

[473] Brohovezki'ye gönderilen mektup reîs Mehmed Efendi'nin İnşâ'sında 123 numaradadır- 121 nu.da 1089 (1669)'da Sarıkamış Kazakları hatmanına yazılmış ikinci bir mektup vardır ki, bunda yalnız, Bâb-ı Hümâyûn'un sâdık kullar olmak sıfatıyle Hân'dan korkmalarına mahal olmadığı te'mînâtı verilmektedir. Birinci mektubun (1080) muhteviyatına nazaran Kırım Hânı'na verilen talimat, o tnşâ'da 131 numarada kayıtlıdır.

[474] Doroszenko'ya verilen 1 Muharrem 1080 - 1 Haziran 1660 tarihli • ahidnâme (karşılıklı akdedilmiş anlaşma değil, taahhüdü mutazammin ferman) reîs Râmî Efendi'nin fnş&'sında dercedilmiştir: mı: 135-136.

[475] Bu hususta kaymakam tarafından Hân'a gönderilmiş olan mektup reis Mehmed Efendi'nin tnçİ'sında 40 nu-dadır. Nu: 44, P^dişâh'ın Selim Giray'a mektubu (Reblülevvel 1082 - Temmuz 1671).

ile beraber, hatmanın himayesinde devam edilmesini ve Kırım Hânı'yle Silistre paşasına ona göre emir verilmesini istirham etti ve Rusya ve Lehistan ordularının hareketlerini Doroszenko'ya işaret ettirdi.

Wysocki'nin dönüşünden sonra Kral'm bir mektubuyla İstanbul'a gelmiş olan Lehistan tercümanına gelince, Pâdişâh'm şu mealde bir cevabiyle geri gönderildi: «Kazak hatmanı Doroszenko sâye-i himâyet-i pâdişâhîye iltica etmiş ve Bâb-ı Hümâyûna merbut bilinerek kendisine ilişilmemesi mukaddema krala tebliğ olunmuşdur.

Ancak kralın bir ordu ile Doroszenko üzerine yürüdüğü mesmû-ı şâhâne olduğu cihetle pâdişâh, bu seneyi Anadolu'da geçirmek niyetinden feragatle Edirne'den iftirâk etmemeye karar vermişdir. Bi-nâberin kralı, daha sulhcuyâne bir tarîk-i hareket ittihazına ve Do-roszenko'yu rahat bırakarak memleketine avdet etmeye davet eyler. Aksi hâlde, kral sulhu nakzetmiş olur ve bu suretle pâdişâh mun-takîm olan Cenâb-ı Hakk'a ve kesîrü'l-mu'cizât olan Hazret-i Pey-gamber'e istinaden, gelecek baharda leşker-i bigirân ile sefer ederek düşmanı defe ve onun memleketini tahribe karar vermişdir. Vaktına hâzır olasın. Vesselâmu ala min ettebu'1-hedî.» [476].

Lehistan muharebesi bu suretle îlân edildi ve hakîkaten ertesi sene baharında sefere başlanıldı.

Selim Giray'ın Kırım Hanlığına Getirilmesi

[476] Reîs Mehmed Efendi'nin İnşâ'smda (Cuınâdelûlâ 1082 - Eylül 1671), nu: 146. Pâdişâh'ın, sefere çıkması üzerine, askeriyle alera-i pâdişâhı altına gelmesi için Doroszenko'ya yazdığı emir-nâme Şark Encümeni İnşâ'sının 25 nu.sın-dadir. (Metinde meali yazılı olan nâme-i hümâyûnun Bâşid'de (s. 257 ve 258) dercedilmiş olan sureti şudur ki, meal İle pek az farkı vardır:
«Ba'de'l-elkaab, taraf-ı devlet-i pür-şevketümüzden tûğ ve tablü alem ihsan olunan Kazak taifesi hatmanı Doroszenko, dergâh-ı âlem-penâh kullarından olup kendisi ve ona tâbi olan Kazak askeri zül-ı himâyet-İ husre-vânemüzde müstazil ve taht-ı yedinde olan memleket ve vilâyeti şâir me-mâlik-i vesi'ati'l-mesâlikümüz gibi havza-ı emnü emânumuza dâhil olup hi-mâyet ve sıyâneti ve hıfzü harâseti lâzıme-i nâmûs-ı şehenşâhî olmakla mumaileyh şâir kullarum idâdından ma'dûd olup veçhen mine'l-vücûh canlarına ve mâl ve memleketlerine zarar ve gezend irişdürilmeye deyû bundan akdem âsitâne-İ saâdet-âşiyânemüzden tarafunuza gönderilen nâme-i müşgin hitâm-ı nush-irtisâm ile irsali peyâm ve husûs-ı mezbûr raadde-i şü-rût-ı musalehadan olduğın ilâm eylemiş iken hâlâ bizzat Leh askeriyle kal-kup hatman-ı mümâileytoün üzerine kasd ile îsâl-ı hasâret içün geldiğinüz sem'-i hümâyûnuma vâsıl olmagla işbu şitây-i meymenet intimâda Anadoh vilâyetlerinde kışlamağa azîmet-i hümâyûn-ı zafermakrûnumuz oknış iken bu husus içün geçilmeyüp tahtgâh-ı kadim olan Edirne'de kışlamak karar-dâde-i re'y-i metin-i hıdîvânemüz olmışdur. Gerekdür mukaddema ve hâli-yâ dergâh-ı saâdet-destgâhumuzdan gönderilen nâme-i hümâyûn-ı pend-mak-rûnum mucibince mezbûr Doroszenko-i hatmana ve kendüye tâbi' olan askerine ve vilâyet ve memleketine zarar ve gezend irişdünneyüp akd-i musâ-lehaya muhil olan hareketden rücû' idüp memlekete gidesin. Şöyle ki tarafından ve askerinden bir veçhile mezbûrlara ve memleketlerine zarar ve husrân ve ziyan olur ise bu takdirce nakzı ahd ü peymân senün tarafundan olmış olur- înşâ'aüahü Teâlâ cenâb-ı hilâfet-meâbum ewel-bahâr-ı ferhûn-de-âsarda bî-nihâye asker-i adû-şikâr-ı encümşümâr ile ve bî-hesâb ecnâdı kâr-zâr-i nusret-medâr ile üzerine varmamı mukarrer bilesin ve vaktına hâzır olasın.» (Mütercim)

Edirne'de Venedik elçisiyle müzâkerede bıraktığımız Pâdişâh, tuğlanyle bu payitahttan Kaminiec (Kamaniçe) şehrine gitmeden önce, o sırada olan bâzı vak'aları beyân etmemiz gerekir. Venedik sefirinin huzûr-ı şahanede nail olduğu mülakattan sonra, mazhar-ı müsûl (ayakta saygıyla selamlamaya mazhar) oldu. Çünkü Pâdişâh ile sadrâzamın, Doroszenko aleyhine hatman Hanenko'yu desteklemiş olmakla itham ettikleri Âdil Giraydın [477] yerine Selîm Giray getirilmişti. Görüşme sonunda Selîm Giray, Hanlığının mûtâd alâmeti olmak üzere samur kürkle kaplı bir hil'at, murassa bir sorguç, murassa bir kılınç aldı [478]. Bu münâsebetle kardeşi Selâmet Giray «kalgay» ve amcası oğlu Sefa Giray «nûreddîn» oldu (Muharrem 1082 - Mayıs 1671) [479].

Padişah Despot Dağı Yaylasında

Venedik üzerine sefer endîşesi ortadan kalktığı cihetle, Pâdişâh, avcıların hây ü huyu hiçbir zaman durmamış ve sükûnetini bozmamış olan, şimdiye kadar vahşî kavimlerden başkası ayak basmamış bulunan Rodop Yaylâsı'na —ki vaktiyle Bakus'un rahibesi burada birdenbire uykusundan uyanarak Heber (Meriç) üzerine bir göz atmış ve Trakya'yı karlı kaplı görerek şaşırmış idi [480]— gitmeye karar verdi. Bu güzel dağlar, Bizans İmparatorları zamanında Sırp müstebidlerinden almış oldukları «Despot Dağı» nâmını hâlâ muhafaza ederler [481]. Zât-ı şâhâne bu dağlarda av mevsimi mûtedil bir serinlik içinde geçirdi ye daha sonra Eylül başında Edirne'ye döndü [482].

---

[477] Reîs Efendi'nin İns&'sında sadrâzam tarafından Çoban Giray Âdil Gİray'a yazılmış bir takım mektuplar vardır. Bunlar 80'den 96 numaraya kadar gider. 97 nu.da Âdil Giray'dan sonra Selîm Giray'm nasbıyle ilgili mektup vardır. 99 ve 102 numarada azledilmiş olan hân'a yazılmış mektup bulunur. 103 ve 105 numaralar yeni hân Selîm Giray'a yazılmış mektublardır.

[478] Râşid. Grepoldİ, BUancia historico-poHtica unvanlı eserinde (s. 121) Carabek Giray'ın Mehmed Giray nâmına 1971 Şubat'ında vuku bulmuş bir elçiliğin* den bahsederse de, isimler güç anlaşılacak surette bozulmuş olduğu gibi, memuriyet sebebi de hakkıyle açıklanmamıştır,

[479] Râşid bunu 1061 vekaayiinin en sonu olarak kaydeder, s. 253. Hân'a verilen hil'at, mûtâd olduğu üzere satnurlu kadifedendi. (Mütercim)

[480] «Non secus in jugis exoinnis stupet Evias, Hebrun prospiciens, et nive can-didam Thrazen, ac pede barbaro lustratam Rhodopen. Horatius, c. 3, s- 19.

[481] Sadrâzam tarafından 1 Aralık târihinde Apafy'ye gönderildiği ifadesiyle Bethlen'de dercedilen mektubun Despot Yaylâsı'ndan yazıldığı muharrerdir Ancak «kânunıevvel.in doğrusu «teşrinievvel» (Ekim) olacaktır. Çünkü Pâdişâh'm 6 Ekim'de Despot Yaylâsı'ndan hareket ettiği Râşid'den anlaşılır (Râşid'de, s. 256, Despot Yaylâsı'ndan avdet, 6 Cumâdelûlâ 1082).
sine tahsis edilmiş olan 60.000 akçe hazîneye kalmıştır. Kilikya kalelerini muhafaza eden askerin timâr ve zeametleri hakkında dahî aynı şekilde muamele yapılmış, Girit adasında bulunan arazînin dahî ölçülmesin

[482] Edirne'den Despot Yaylâsı'na gidilirken konulan merhaleler: 1) Mustafa-paşa Köprüsü. 2) Harmanlı, 3) Uzuncaova, 4) Semizce, 5) Kapalı, 6) Papazh, 7) Korubaşı, 8) Filibe, 9) Yeniköy,

Elsiz Ayaksız Hattat

Pâdişâh'ın Yemen'de Zeydîye aleyhine tasavvur olunan harb mevkiine yakın olmak üzere, gelecek kış Bursa'ya gideceği şayi olmuştu [483]. Ancak Lehistan üzerine sefer tahakkuk ettiğinden, kışı Bursa'da geçirdi [484]. Garîb bir manzara, Pâdişâh'm ve saray halkının dikkatini şiddetle celbetti: Bir arıza ile elleri bileklerinden ve ayaklan topuklarından kesilmiş bir adam, doğum yeri olan Bolu'-dan İstanbul'a gelerek meşhur hattat Suyolcu-zâde'den meşk alarak sülüs ve nesîh'te tahsîlini ikmâl etmişti. Yazdığı bir En'am'ı Pâdişâh'a takdim eylemesi üzerine, nasıl yazdığı görülmek istendi. Hu-zûr-ı şahanede bir satır sülüs ve iki satır nesîh yazdı. İki bileklerinin uclanyle divitini belinden çıkarıp kalemi dahi öylece tutaıak kâğıdı önünde yere koydu; diğer kâtibler gibi yazdı. Pâdişâh bu adamın maharetine hayran kalarak, bir mikdâr para ihsan etmiş, gümrükten günde 20 akçe ulufe bağlamıştır [485].

Köprülü Ahmed Paşa'nın Dahilî Tedbîrleri

Köprülü, bu sene zarfında (1671) dahilî idareye müteallik üç tedbîr aldı ki, iktisatçılığına delâlet eder: Manya arazîsi üzerinde Köse Alî Paşa nezâretiyle inşâ olunan kaleler, 1672'den itibaren Ko-rint'ten toplanmış askere tevdî olunarak, önceki muhafızların iâ§e- emretmiştir [486].

Panayotti'nin Ölümünden önce, Patrik Metodius'un yerine Far-tenius geçmiş, daha sonra onun yerine de Dionisyos geçmişti. Dio-nisyos, kocasının ikbâline mağrur bir kadın olan Panayotti'nin zevcesinin kinini üzerine çekmişti [487]. Bu kadının Patrik aleyhindeki husûmetine iştirak eden Panayotti, sadrâzamdan onun uzaklaştırılması için emir almaya muvaffak olarak, Dionisyos hafif bir tazn.in olmak üzere Filibe metropolidliğini

---

10) Alacalar, 11) Otlu-cuk, 12) Batak, 13) Despot Yaylası (Râşid, s. 254).

[483] Râgid. Reîs Mehmed Efendi'nin înşâ'sında nu: 138, Kabe örtüsünün alındığına dâir Şerif Zeyd'e yazılan mektuba bakınız.

[484] Müjdeci-başı El-Hâcc tbrâhîm, Zeydiye taifesinin Mekke-i Mükerreme'de oldukça ileri giden tecâvüz ve taaddîlerini nakletmesinden dolayı, hacıların korunması ve Zeydîye'nin servetinin çoğalması yüzünden Yemen'e sefer kararlaştırıldı. Süveyş , iskelesinde otuz kalyon ve on çekdiri yapılması emredildi. Pâdişâh dahî Bursa'da kışlaması kararlaştırılmış iken, Lehistan seferinden dolayı, vazgeçildi. Râşid, c. 2, s. 255 ve 256. (Mütercim)

[485] Bu fıkra, açıklamak maksadıyle Râşid'den alınmışlar, c. 2. s. 256. (Mütr.)

[486] Zfibde; Nasuh-zâde'nin nefis târihi burada son bulur.

[487] Rycaut, Rum Kilisesinin Hâli Hâzin, s. 111.

almıştı. Panayotti Öldükten sonra metrûkâtı içinde bir ferman bulundu, ki onun te'sîriyle alınmıştı ve —kilise hakkında hiçbir zaman tekzîb olunmayan gayretinin eseri olmak üzere— Mukaddes Mahallerin Rumlar elinde olmasına dâir idi. Partenius, yine patrikliği ele geçirmek için her suretle çalıştı; lâkin bir müddet sonra ikinci defa olmak üzere Dionisyos'a mevkiini terketmeye mecbur oldu.

Patrik makamının bedeli 10.000 guruşu geçmezken, 20.000'e çıkmıştı [488]. Onaltı yaşında bir genç olup, kendi istemediği halde sünnet edilmiş olan Neohoryolu [489] Nikola, alenen Hristiyanlık göstermekte devam ederek vâsılı şehâdet olmakla [490] itikadı için saygısını isbat etmişti (1672) [491]. Partenius'a gelince o zamanlar Türk-ler'le Hristiyan kadınları arasında pek mûtâd olan muvakkat izdivaçların yasaklanmasına sebep olmak suretiyle haklı bir surette «Bakir» lâkabını almaya hak kazanmıştır. Ancak geçici bir müddet için akdedilmiş olan bu türlü nikâhlara «Kabin» denirdi ki, «Con-cubinage» [492] demektir. Hayada olduğu kadar hilekârlıkta da noksanı olmayan Patrik bir gün müftînin yanına giderek şöyle bir soru sordu:

— «Müslümanlar'in şarâb içen ve domuz eti yiyen kadınlarla izdivacı câfe midir? Ve bu türlü içtimâ-ı nâ-pâkdan (temiz olmayan topluluktan) doğan çocuklar validelerinin memesinde bile Müslüman olmaya liyakatsiz değil midir?»

Müftî, epeyce düşündükten sonra, böyle münâsebetlerin meşru olmadığı cevâbını verdi. Bunun üzerine Patrik:

— «Rumeli'de pek çok yapılıyor; öyleyse bunu men' ediniz» dedi.

Müftî sadrâzamla istişare etti; Müslümanlar ile evvelce İslâm'ı kabul etmeyen Hristiyan kadınlarının birleştirilmesini yasak.'ayan bir irâde neşr olundu (1673) [493]. İngiliz konsolosu Rycaut, 1672'de Asya'nın yedi kilisesini ziyaret etmiş olan onun vatandaşı Papas Smith [494], yine o sene sefaret kâtibi sıfatiyle ve M. de Nointel'in maiyyetinde İstanbul'a gelmiş olan François de La Croix'dan her üçü Rum, Ermeni, Mârûnî kiliselerinin,

[488] O zamanın usûlüne göre bu para bir nevi harç ve resimdi. (Mütercim)
[489] Galiba .Yeniköylü» demek olacaktır. (Mütercim)
[490] Yâni «îdâm olunmuş (Mütercim)
[491] Isâ Dîni'nden dolayı İstanbul'da şehîd edilen Nikola'nın hayatı, s. 213; F. de La Croix'mn Rom, Ermeni, Mârûnl, Millet ve Kiliselerinin Hâl-ı Hâzin eserinde, Paris 1715. (Buna benzer eserlerin asıl maksadı bilindiğinden, ne kadar vesika değeri taşıdıklarım söylemeğe ihtiyaç yoktur. Mütercim)
[492] «Concubinage» istifrâş-ı nâ-meşrû (gaynmeşrû odalık). Halbuki «kabin* bu mânâya gelmez.
[493] Rycaut, Kiliseler Ahvali, s- 314-716. (.Kabin, gayrımeşrû odalık demek olmadığı gibi, bizde öyle muvakkat nikâh olmadığı malûm olup, bu fıkra Rycaut'nun kendisine Ait bir telâkkiden ibarettir*)
[494] «Septem Asiae ecclesîarum et Constantinopoleos notitia autore Thoma Smit-ho», Trajecti, 16M.

vekayiini yazdığımız şu zamanlardaki ahvâlini ve İslâm'ın gadrinden uğradıkları hakareti anlatmışlardır [495].

Kameniçe Seferi

Baharın ilk günlerinde, sefere çıkılmak için herşey hazır duruma getirildi. Mûtâd olduğu üzere, birçok kürkler, hü'atler, kılıçlar, hançerler dağıtılmasına başlanıldı. IV. Mehmed saltanatının en belirgin (forumlarından olan heybetlilik ve ihtişam şu suretle her tarafta göze batıyordu. Saray meydanında tuğlar dikildi [496].

Pâdişâh, Kırım Hânı'na iltifat dolu bir mektup ve harb hazırlıkları masrafları için 15.000 altın, bir kılıç, biri kürklü ve diğeri kürksüz iki hil'at ve sadrâzam bir mücevher hançer gönderdi; kal* gay ve nûreddîn sultanlara ikişer hil'at, şîrîn beğlerle mirzalara elli hil'at gönderildi [497]. Kandiye vâlliği senelik 400.000 akçe ilâve tah-sîsâtla Ankebût Ahmed Paşa'ya verildi. Vezirler serâsere, ulemâ sof kaplı kürkler aldılar.

1 Mayıs'ın arefesinde —ki genç Rumlar kızlarının güneşin doğmasından evvel, eski bir rivayete göre, kendilerine güzellik verdiğine inanılan kıymetdâr şebnemi topladıkları ve henüz zuhura başlayan çimenlerin üzerinde Rumların gönül çelen rakslarını oynadıkları gündür— zât-ı şâhâne Edirne'deki sarayından çıkıp, Çukur Çayırı'nda kurulan otağa gitti (2 Muharrem 1083 - 30 Nîsân 1672). Devletin resmî tarihçisinin tâbiri veçhile, «Vüzerây-ı i'zam ve vükelây-ı benâm zînet-i temam ve ârâyîş-i esvâb-ı ihtişam ile ârâste» idiler. Zât-ı şahanede «Murassa zırh, cevahir çaprâstlı dır'î postîn, mücevher tîrkeş, bir murassa şimşir» bulunuyordu. Başına «yeşil şal destâr» giymiş ve çifte sorguç takmıştı. «Mücevher saçaklı bir esb-i Düldül-endâma» süvâr oldukları gibi, Enderun ağalarının zırhları, murassa râht ü zeyn ile râkib oldukları atları gözleri kamaştırıyordu. Sefer için görevlendirilen vükelâya (dîvân üyelerine) ıstabl-ı hâstan (saray ahırından) atlar verildi. Sadrâzam dokuz, musâhib Mustafa Paşa dört, kaymakam Mustafa Paşa *Vi, nişancı müverrih Abdi Paşa iki, yeniçeri ağası Abdurrahmân Paşa iki, şeyhülislâm Minkaarî-zâde, vaiz Vânî Efendi iki,

[495] Hıristiyan kavimleri İse İslâm memleketlerinde ellerine geçirdikleri yerlerde Muslfimanlar'dan tek bir ferd bırakmamak suretiyle onları türlü türlü adi ö ihsana boğarlardı ve boğmaktadırlar!! f (Mütercim)
[496] De La Croix, Osmanlı Devleti'nm UmAmİ Ahvali adlı eserinde 21 Nisan târihini gösterir, fakat Râşid'de 24 Zilka'de <24 Mart) târihi kaydedilmiştir. De La Croûc zât-ı şahanenin 27 Nİsân'da gittiğini, bu da yanlıştır; 30 Nİ-sân'da gitmiştir.
[497] Râşid; Reis Mehmed Efendi'nin İnş&'sında bulunan mektuba bakımz.

kazasker, reîsül-küttâb birer at aldılar [498].

Sadrâzamın Lehistan Kralı'na Mektubu

Son olarak özel görevle Lehistan Krah'na gönderilen Ahmed Çavuş, Lehistan hükümdarının bir mektubuyle döndü. KraJ sadrâzama yazıyordu ki, Ukrayna, Lehistan'ın atadan kalma memleketlerinden biridir ve Doroszenko âs bir emir-güzârdır, başka bir şey değildir. Lehistanlılann taarruzları hakkında da, Türklerin daha Önce yapmış oldukları akınları yle cevap veriyordu [499].

Sadrâzam, Lehistan Kralı'nın kendi mülkü olarak iddia ettiği Ukrayna hakkında Krallığın kançılarına şöyle yazıyordu:

«Hakikatte mülkün sahibi Rabbül-Âlemîn'dir. Ancak hik-met-i İlâhîye, fetret ve ihtilâle uğrayan memleketin îskender-kudretli bir pâdişâhın gölgesine tevdî edilmesini gerektirir. Serbest bir kavim olarak Kazaklar sulh yoluyla size itaat ettiler. Lâkin bilâhare ahdinize aykırı olarak ettiğiniz zulüm ve kötülüklere, cevr ve eziyete tahammül edemeyerek silâha başvurmuş ve Kırım Hânla*-rı'na dehalet etmiş ve Hân'ın delaletiyle Pâdişâh tarafından tuğ ve alem almışlardır. Şu hâlde Lehistan Kralı, Ukrayna'nın, krallığının parçası olan memleketlerden biri olduğunu iddiada nasıl devam edebilirim? Mâahaza bir mıntıkanın ahâlîsi halâsa nail olmak için iktidar sahibi bir pâdişâhın himayesini istirham ederlerse, Öyle bir il-ticâgâhta onları tâkîb etmek akla muvafık mıdır? Diğer taraftan bütün hükümdarların en kudretlisi ve en şanlısı olan bir pâdişâh-ı âlem-penâh, merhametinin şemsi-yesi altına sığınan mazlum bir kavmi düşmanlarından kurtarır ve muhafaza ederse, sulhun bozulması hangi tarafa âit olur? Evlenmek üzere olan harb ateşini yatıştırmak için bir sefir gönderilirse ne âlâ! Ancak nizâ'ın kapanması, kılıç denilen ve bir karan derhâl kesip hükme bağlayan (silâha) havale edilirse, neticenin tâyini, yerleri gökleri yaratan ve İslâm'ı bin seneden fazla bir zamandan beri düşmanlarına galib eden Allah'ın kudret elinde kalır. 8 SaferMe (5 Haziran) azametli ve heyt>etli pâdişâh, şevket ü iclâl ve saadet ü ikbâl ile Edirne'den hareket etmiştir. Hiçbir yerde durmaksızın asâkir-i en-cüm-şümâr ile menzil be-menzil hududa yaklaşmaktadır. Ona göre hemen cevâp gönderiniz; malûmunuzdur ki, hu-

[498] Bu fıkra, me*hazı olan Râşid'e başvurularak tercüme edilmiştir. (Mütercim)
[499] Lehistan Kralı'nın mektubu Râşid'de vardır, Senkoweski'nin mecmuasında ve Dztejopfoor* Tarekfeh neczy do ffistoryi Pobkleg nâmındaki Lehistan tarihinde, s. H'den tercümedir

duda yaklaşıldıkça her menzilin hükmü ve cevâbı başka olur» [500].

Bu mektubun büyük bir ehemmiyeti vardır. Çünkü bütünüyle, siyâsî yazışmaları kimseye tevdî etmeyen Köprülü Ahmed Paşa'nın kalemi mahsûlü olduğu gibi, mazlum bir kavmin kurtarılması için kuvvetli bir hükümdarın müdâhalesi esâsı bunda pek sarih tâbirlerle yazılmıştır. Hatırlanmaya değerdir ki, Köprülü Ahmed Paşa bu satırları, Mayna kalelerini yeniden inşâ ettirmekle Rumlar'm hürriyetini yeniden zincirlediği bir sırada yazıyordu [501].

Khocim (Hotin) kahramanının oğlu Sobieski —ki yirmibir sene önce Bieganowski ile beraber İstanbul'a gelmişti— geçen sene Kazaklarda ve Doroszenko'ya galebe ederek dönmüştü; yalnız bir sefer esnasında onların Czetuwertinka, Human, Braclaw, Stanislaw, Raskow, İmpul gibi en müstahkem hudûd kalelerini almıştı. Bu sefer, Hristiyanlar'ın hayretini, Türkler'in dehşetini mûcib oldu. Osmanlı Devleti, Sobieski'nin seri fetihlerinin önünü almak üzere, baharın girmesiyle beraber muharebeye karar vermişti. Askere birikmiş olan dörtte birlik maaşlarını ödedikten ve Çirmen beğinl konakçı (başka bir tâbirle «pişdar») tâyîn ettikten sonra, tuğlar dikerek ordunun hareketini îlân etti. Zât-ı şahane dahî, yukarıdaki mektupta gösterildiği üzere 8 Safer (5 Haziran) pazar günü hareket etti. Balkan eteklerinde, altın parmaklıklı kafesi ile Pâdişâh'm sancaklarını tâkîb etmekte olan Haseki Sultân'm gümüş süslemeli arabası çamurda kaldı; sadrâzam, kendi atını koşmaya davranarak araba, batmış olduğu balçık içinden pek güç kurtarılabildi. Haseki Sultân, husûsî hizmeti için tâyîn olunan Kubbealtı veziri îbrâhîm Paşa ile Babadağı'nda kaldı. Isakçı'da, Gradiska ve Posega'dan getirilmiş 700 küçük gemi ile 750 zira' uzunluğunda ve on zira genişliğinde bir köprü kuruldu.

Bosna Valisi îbrâhîm ve Anadolu beğlerbeği Alî Paşalar asker ile ileri gitmeye ve her taraftan toplanan zahirenin nakline memur oldular. Niğbolu sancak-beği Osman Paşa, Çankırı sancak-beği Mu-râd Paşa zahire kafilelerinin gönderilişine nezâret etmeye ve Hü-dâvendigâr sancak-beği Mehmed Paşa îsakçı'da Tuna üzerine kurulan köprünün muhafazasına tâyîn olundular. Haleb ve Karaman beğlerbeğileri Kaplan ve Alî Paşa'lar, Beğşehri

[500] Hammer burada hulâsasını almıştır. (Mütercim)

[501] Bizim tarafımızdan da hatırlanmağa değerdir ki, Maynalılar Venedikliler'in —oraları gasbedici pençelerine almak eıneliyle— fesada vermeleri sebebiy le isyan etmiş bulundukları gibi. Köprülü Kandiye'nin zabtı üzerine onları yatıştırmak için büyük bir ihsan ile, yâni birikmiş vergilerini affetmek suretiyle bağışlamıştı. (Mütercim)

ve Kırşehri beğleri, Pâdişâh'ın otağı önünden geçerek, askerlerinin intizâmı takdirleri celbetmiş olmasından dolayı hil'at aldılar. Moldavya'da vâki Brusicht'te, her beğlerbeğinin maiyyet-i şahanede mevkiini ve zât-ı şâ-hâne asker safları önünden geçerken sağ ve solda nerelerde bulunacaklarını gösterir bir emir neşredildi. Sağ taraf Anadolu, Karaman, Sivas, Diyârbekir, Mar'aş, Haleb, Adana beğlerbeğilerine ve sol taraf Rumeli, Bosna, Özi beğlerbeğilerine tahsis kılındı.

Yine o sırada neşredilen bir emirde, bir müddetten beri çaprazlama konulmuş sırmalı şeritle müzeyyen kallâvi, yâni resim sarığı kullanmayı ihmâl eden vezirlerin hâiz bulundukları rütbenin bu ayırdedici alâmeti olmadıkça arz-i vücûd etmemeleri tenbîh edildi. Pâdişâh, Moldavyalın payitahtı ve prensin ikametgâhı olan Yassi'yi ziyaret ettiği zaman, ikinci defa olmak üzere voyvodalık makamında bulunan Duka, murassa bir hançer, âlâ iki samur kürk, bir top kıymetli kumaş takdim eyledi. Cenge başlanıldığı zaman verilmesi mutâd olan bahşişler dağıtıldı: Yeniçeriler, sipahiler, cebeciler, topçular ellişer akçe aldılar. Bu tevzîden sonra vezirler Pâdişâh otağında yemek yediler. Özi muhafızı Halil Paşa, Anadolu ve Karaman beğlerbeğileri, Çirmen beği Dniester (Turla Suyu) üzerine kurulacak köprüye nezâret etmekle görevlendirilerek, konakçı-lık, Adana beğlerbeğine verildi. Çankırı sancak-beği, Rumeli ve Bosna timâr ve zeâmetliîerinin nakliyle görevlendirildikleri toplarla Kil-ya'dan geldi.

Bu sırada Kırım Hâm'ndan gelen bir haberde nûreddîn sultân ile Avlonya beği Yûsuf Paşa'nın Doroszenko'nun rakibi olan Hanen-ko'nun ve Beraklaw kalesinden onun yardımına gelen 1.000 Kazak ile Ladyzyin yakınında muharebeye tutuştuktan ve Lehliler'in Bar'-dan çıkarak Hanenko'yu beraber götürdükleri, bunu kurtarmak için haylî zahmet çektiği bildiriliyordu. Osmanlı ordusuna gönderilen esirler bu ifâdeyi tasdik ettiler. Ordu, Hotin'e bir saat mesafede bulunan menbâ yakınında çadır kurduğu vakit, Dniester'in öte tarafında bulunan Zwaric kalesi muhafızları tüfek patlamaksızın kaçtılar. Ertesi gün bunların yerine beş oda yeniçeri, sadrâzamın seg-bânlanndan 300 atlı ve 200 piyade, kaymakam paşanın segbânlann-dan 150 kişi konuldu. Sadrâzam ile Kaplan Paşa köprü yakınında bulunarak inşâatına nezâret ettiler. Derhâl Dniester'in sağ tarafında metris açılmaya ve bir taraftan da sol tarafında redutlar (şaranbol) inşâsına başlanıldı [502].

[502] Şeranpo redut «redoute» demektir; SankoWeski'nin tercümesinin sandığı gibi batarya «batterie»

Özü muhafızı Halîl Paşa, Çankırı sancak-beği Murâd Paşa sallarla Tuna'dan geçtiler (12 Rebîülâhir 1083 - 7 Ağustos 1672). Beş gün sonra, Sivas ve Mar'aş beğlerbeğileriyle Moldavya voyvodası, büyük bir debdebe ile huzûr-ı şahanede alay göstererek, mûtâd üzere hil'at aldılar. Köprü tamâmiyle bitirilmiş olduğundan evvelâ yeniçeriler, sonra Pâdişâh geçti. Osmanlı ordusu nehri geçtiğinde ilk defa olmak üzere Lehistan arazîsine çadır kurdu [503]. Kaymakam, vezirler, Bosna ve Haleb paşaları, maiyyetlerinde birkaç alay-boği ile topçu kumandanı bulunduğu halde, kalenin etrafında bir keşifte bulundular (20 Rebîülâhir 1083 - 15 Ağustos 1672).

Moldavya voyvadası gözden düşerek, makamı Etienne Petreit-schak'a verildi. Ertesi gün Kırım Hânı, vezir ve beğlerbeğileri tarafından karşılanarak, (pâdişâhı) ayakta selâmlama şerefine nail oldu. Murassa bir sorguç, murassa bir kılıç, serâsere kaplı (nîmten) samur, bir hil'at, eğerli bir at aldığı gibi, 200 adamına hil'atler verildi. Bir gün sonra, hatman Doroszenko, hâk-i pây-i şahaneye yüz sürerek hil'at, topuz, donanmış bir at aldı (21 Rebîülâhir 1083 - 16 Ağustos 1672). Otuz iki merhaleden ve bir o kadar istirahatten sonradır ki, orduy-ı hümâyûn Kamaniec (Kamaniçe) önünde çadır kurdu (23 Rebîülâhir 1083 - 18 Ağustos 1672).

Osmanlı Ordusu Kamaniçe Önünde

Sadrâzam, yeniçerilerle, Rumeli askeriyle muhasara ordusunun merkezinde yer aldı. Sağ taraf, Anadolu askeri ve zağarcı-ba&ı ile ikinci vezir musâhib Kara Mustafa Paşa, sol taraf Sivas askeri ve samsuncu-başı ile kaymakam Mustafa Paşa tarafından işgal olunarak, beş günde hendek kenarına kadar varıldı (29 Rebîülâhir 1083 -

24 Ağustos 1672).

Bu sırada torbaların tedâriki hususuna nizâm verildi: Gedikli zâimlerin zeametleri varidatının her 1.000 akçesi [504] için ikişer, altı bölük halkının

değil.

[503] Râşid'İn târihleri Osmanlj ordusunda bulunan imparator mukîm elçisinin gösterdiği târihlere tamamen uymaktadır. Pâdişâh Dniester'i 13'te, sadrâzam 14'te geçti. La Croix'mn Osmanlı Devleti'nin Umûmi Ahvâli eserindeki târihler yanlıştır; Muhtıralar'ında (c. 1, s. 313) zanneder ki, Dniester'den geçiş, hakîkî tarihinden üç gün İkice vuku bulmuştur; bu suretle 4 Ağustos'a Çıkarmış olur. Ona inanılacak olursa bütün ordu, 7 Agustos'ta Kamaniçe Önünde bulunmuş olacaktı (s- 315). Keza (s. 319) kak muhafızına vuku bulan teslîm teklifine bakınız; ona göre teslim 17'de olmuştur-

[504] Bizim târihlerin tâbirine göre .yazusumm her bin akçesi» için. «Yazu.dan maksad, her zeametin hazîne defterinde yazılı olan varidatı mikdandır. (Mütercim)

adam başına ikişer torba, dîvân kâtiblerinin ve kalem halifelerinin de zeametlerine göre birer mikdâr torba teslim etmeleri kararlaştırıldı. Kaledekiler tarafından gönderilen murahhasa, çavuş-başımn çadırında münâsib yer gösterildi. îsakçı'd.'fİH-rakılan 2.000 barut —Diyârbekir valisi Babadağı muhâfazasıyla görevli olduğu için— onun kedhudâsı marifetiyle ulaştırıldı ve oradaki topların getirilmesi Niğbolu sancak-beği Osman Paşa'ya verildi.

Muhasara sekiz günden beri devam etmekte iken, Türkler başlıca tabyayı zabtederek kaleye çıktılar ve bayrak diktiler (1 Cumâ-delûlâ 1083 - 25 Ağustos 1672). Ertesi gün, haricî duvar bir lâğım ile uçurulduysa da, arkasından bir duvar daha göründü: Türkler bunu da uçurmaya hazırlanmakta iken, muhâsırlar teslim alâmeti olmak üzere (3 Cümâdelûlâ - 27 Ağustos 1672) târihinde beyaz bayrağı diktiler [505].

Dosdoğru şekilde icrası beş rehin ile te'mîn olunan beş maddelik bir teslim mukavelesi imza olundu: Bu maddelere göre, Kama-niçe ahâlîsi yerlerinde kalmak yâhud çekilmek hususunda serbest olacak; her iki takdirde şahıs ve mallarına asla taarruz edilmeyecek; Katolik ve Rum ve Ermeniler kiliselerini muhafaza edecek; şehirde kalacak kilise memurları ve Lehistan asilzadelerinin evlerine asker konulmayacaktı.

Tahliye zamanı, şehirdeki barut birdenbire ateş alarak iki kule ve duvarın bir kısmı ile beraber, muhafızların üçte bîrini berhava eyledi. Bu felâketin sebebi sâdece bir tesadüf müdür, yoksa Alman olan kumandanın ümîdsiz bir karan mıdır, burası asla anlaşılamadı [506]. Ağustos'un 30'unda kale kumandam anahtarları teslim ederek hil'at aldı. Kamaniçe muhafızlarının eşyasını nakletmek için kumandana üçyüz araba verildi. Haleb vâlîsi ve Rumeli beğlerbeği kaleden gidecek olanları muhafaza ile refakate memur oldular (16 Cümâdelûlâ - 30 Ağustos)'.

---

[505] Râşid'de cumartesi yerine «cuma» yazılıdır. Bu baskı hatasıdır. Yanlışlık şu suretle aşikârdır ki, beş satır yukarıda 2 Cumâdelûlâ'nın cumâ'ya tesadüf ettiği gösterilmiştir. M- Senkoweski buna dikkat etmeyerek, matbaa hatâsını iki yanlış hesap ile ağırlaştırmıştır. Binâenaleyh eserinde 3 Cümâdelûlâ 27 Afustos'a (16 Ağustos) İsabet ettirilmiştir. Hâlbuki eski tarzda dahî 3 Cümâdelûlâ 16 Ağustos'a değil 17 Ağustos'a rastlar. (Râşid'in ikinci basımında dahî, s. 279, kalenin teslim târihi «3 Cümâdelûlâ cuma» diye gösterilmiş ise de, beş satır yukarı bakılınca ve az yukarıda ilk günün perşembe olduğu görülünce, yanlışlık görülür.)

[506] Kindsberg'in raporu: «30 Agosta reso Camieniec. II Vesocvo e Commandan-te partono verso Leopol, non haveva che 1500 soldati dellı quali mille quando si trattava di pace s'abbrucciarono con la polvere della fortezza, che s'ac-cesse coscando due tarri et una bona parte del ponte.. Kindsberg'in Timova'-dan yazılmış raporunda «Barutun Alman kumandanı tarafından kasden ateşlenip ateşlenmediği meçhul» olduğu ilâve olunmuştur. Musibetin (muharebenin) asıl sebebi Lehistan enternonsu Wysocki'nin ehliyetsizliğidir ki. Pâdişâh Mekke âsîleri ile meşgul olduğundan Lehistan üzerine yürüyemiyeceğini yazmıştı.

Ertesi gün zât-ı şahane bu fetihten dolayı devlet erkânı tarafından arz olunan tebrikleri kabul etti ye herbirinin rütbe ve memuriyetine göre samur kürkler dağıtarak mukabelede bulundu. Hastalığından dolayı hanesinde kalan müftînin kürkü ikametgâhına gönderildi. O cuma günü yabanla beraber Kamaniçe'nin başlıca kiliseleri [507] Pâdişâh, valide sultân, haseki sultân, sadrâzam, kaymakam, musâhib paşa nâmlarına olmak üzere, camie tahvil olundu (19 Cümâdelûlâ 2 Eylül).

Lehistan İle Sulh Akdi

Ordûy-u hümâyûnda ikamet etmekte olan Lehistan enternonsu, eğer Podolya tüfek patiamaksızm teslim olmayı ve Pâdişâh'a vergi vermeyi kabul ederse [508] sulh akdine müsâade olunacağı, aksi takdirde Lehistan'ın istilâ edileceği hakkında yazılan bir mektupla iade edildi. Birkaç gün sonra, Kmm Hânı, Hâleb Valisi Kaplan Paşa, Rumeli, Anadolu, Karaman beğlerbeğileri, Eflâk voyvodası, hat-man Doroszenko Lemberg üzerine hareketle görevlendirilerek, yolları üzerinde bulunan yerleri baştanbaşa tahrîb ettikten sonra zikredilen şehri hücumla aldılar. Pâdişâh ise Zwanic taraflarında avlanmaya gitti [509]. Müverrih nişancı Abdî Paşa orada, Kamaniçe'nin fethi ilhâmıyle yazdığı kırksekiz beyitlik kasideyi zât-ı şahaneye takdim etti [510]

Zwanic'ten Kulandere palangasına doğru yönelinerek, Bucak palangası önünde çadır kuruldu [511]. Defterdar Ahmed Paşa, burasını kendi kuvvetiyle ele geçiremediğinden, o zaman yeniçeri cğusı bulunan Abdurrahmân veyâhud bunun kısaltılmışı olarak Abdî Paşa dahî yardım etmekle görevlendirilerek, palanga, yeniçeri ağasına teslîm oldu; o sırada Adana Vâlîsi Hüseyin Paşa ve ikinci vezîr musâhib Mustafa Paşa da Zazlowiec ve Zadlotanka palangalarını ele geçiriyorlardı (19 Cümâdelevvel 1083 - 12 Eylül 1672). Altı gün sonra, Kırım Hânı'nın tavassutuyla Bucak ahidnâmesi

[507] Magdeleine, Mirât-i Osmânî «Miroîr ottomman» eserinde «Sultân Mehmed'in Ukrayna'da Lehistan üzerine yürüyüşü, s. sL

[508] Hammer'in Fransızca'sında Bodoliye'nin vergi vermesi teklîf olunmuş gibi anlaşılır. Hâlbuki Râşid şöyle açıklar: «Eğer Leh kralı feth olunan Kamaniçe kalesinin muzâfâtmdan Podolye memleketini dağdağa-i ceng 0 cidâlsiz teslim yâhud iltizâm-ı haraca isti'câl ederse» (s. 282). (Mütercim)

[509] «H Sult. partito da Camieniec verso Leopoli; un Intemancio polaio al Tar-tahano per interceder dal Sultans». Kîndberg'în Timaroa'dan raporu.

[510] Bu kasîde Abdi'nin târihinde Vardır.

[511] Magdeleine'de (s. 11) «Bousanöf» (Hammer'in metinde yazdığı Bucak'm yazılışı «Bucsacs», Râşid'de Buçaş.

akdedildi [512]. Lehistan için alçalma belgesi olan bu ahidnâme gereğince Podolya Osmanlılarca, Ukrayna Kazaklarda terkedilmişti. Ondan mâada Lehistan'ın senelik 220.000 duka vergi [513] vermesi lâzım geldiği gibi, Lemberg [514] şehrine bir defalık olmak üzere 80.000 guruş harb vergisi konulmuştu (18 Eylül 1672). Bununla beraber, camie çevrilmemiş olan kiliseler mensûb oldukları dînden alınmayacaktı, Hnstı-yan delikanlılardan devşirme usûlü — ki hakikatte IV. Mehmed saltanatından beri terkedilmiş ise de, Dîvân-ı Hümâyûn'ca asla vazge-çilmemişti— kat'î şekilde lağvedilmişti [515]. Türk ordugâhına sığınan Tatarları ile Hanenko'dan ayrılan Kazaklar, yurtlarına dönmekte serbest idiler. Kınm Hânları'na senelik vergi mûtâd olduğu üzere verilecekti; fakat, buna mukabil, Lehistan arazîsine bunlar tarafından akın yapılmayacak ve bundan sonra hiçbir Lehistanlı, köle olarak satılmayacaktı [516].

Daha önce, sulhun bozulmasından sonra, Lehistan'a tâbi olan lipkan Tatarları Besarabya'ya (Bucak'a) [517] çekilmiş ve Kınm Hânı, Silistre muhafızı Halîl Paşa ile müzâkere ederek, kendilerine arazî göstermişti [518].

Ekim aymın onsekizinde —ki târihte birçok kat'î muharebelerle işaretlenmiştir— orduy-ı hümâyûnda münâdîler, Lehistan Kralı*-na emân ihsan buyurulduğunu üân ettiler. Ertesi gün, Tatar Hâm'y-le Kaplan Paşa, Lemberg üzerine olan yürüyüşlerinden döndüler. Bunlar vatanının yegâne müdafii olan Sobieski'nin önünden kaçmış idiler. SobiesM, Türkler'i Lublin'den, Belczice'den, Lemberg'den attı ve buz parçaları üzerinden atlayarak Dniester'i geçti, askerini Bed-navow ormanında gizledi; Clausz'da

---

[512] Lehistan tarafından murahhaslar şunlardı: Volhynie kale muhafızı François Lubomirski, Gzerniechow muhafızı Gabriel SÜniecki, başhazînedâr Szu-mowski, Ziotnidd.

[513] Bu rakam yanlıştır: Râşİd'de dercedilmiş olan ahidnâme mucibince, (s. 284), 1083 Kasım ayından îtibâren «rikâb-i hümâyûn-ı şehriyârîye beher sene yiğirmi İkişer bin altun» verilecekti. Bundan başka yine ahidnâme mucibince Kırım Hânlan'na «İslâm Giray Hân zamanında vermeğe taahhüd eyledikleri ve veregeldikleri vergileri sâl be-sâî irsal olunacak»tı (s. 286).

[514] «Ûbo şehrinden ötürü hemen bu defa rikâb-ı hümâyûna seksen bin guruş vermeği deruhde eylemeleriyle fîlhâl tahsîli icûn adamlar tâyîn olundu» Râşid, c 2, s. 286- llbo, Lemberg'in diğer adıdır. (Mütercim)

[515] Bu şart Podolya'ya aittir: «Devşirme ferman olunursa bunlardan (Leh beyzadelerinden) ve reayalarından devşirme alınmaya» Râşid, c. 2, s. 285. (Müt.)

[516] Ahidnâme Râşid'de ve Abdi'de tafsîlâtıyle yazılıdır.

[517] Kamaniçe muharebesinde Kırım Hânı bulunan Hacı Selim Giray'in daha sonraları 1100 senesinde Ruslar'a galebesi üzerine Sâbit'in yazdığı bir kasidede:

Esince bâd-ı İnâyet-i mehib nusratdan Toz itdi tabûrını Moskov'un misâl-i remâd Bucak bucak kaçınıp ol lâ'înı kahran-leh Yakup memâlikin itdi konak konak berbâd

denilerek «Bucak» Ülkesine ve «Leh- milletine işaret edilmiştir. (Mütercim)

[518] Es-SeVA's-Seyyâr.

kendisine yirmi defa üstün olan Tatarlara galebe ederek kalgayı ve nûreddîni kesin bir bozguna uğrattıktan sonra bunların askerinden-30,000 esîr almıştı [519]. Hân, kadîm usûle uygun olarak kapaniça denilen bir kürk, bir murassa kılıç, bir murassa tîrkeş aldı; kaymakam ile reis efendiye samur kürk, çavuş-başı ile Leh elçisine sâde hil'at verildi. Bütün Osmanlı ülkelerine muzafferiyet-nâmeler gönderildi, üç gece donanma yapıldı.

Ekim ayı ortalarından sonra, Edirne'ye dönülmek üzere hareket (28 Cümâdelâhir 1083 - 21 Ekim 1672) ve altı hafta sonra, otuz-dört merhale kat' edilerek ulaşıldı (16 Şâbân). Edirne'den ikinci vezir musâhib Mustafa Paşa, Valide Sultân'ı icâbeden tantana ile İstanbul'a götürmekle görevlendirildi. Kış esnasında, zât-ı şahane Saraç Çarşısı yanında, Akpmar denilen yerde bir köşk ve bir saray yaptırmakla meşgul oldu. Sadrâzam ise, yalnız, tâyîn olunan vergiyi ödememiş olan Lehistan aleyhine değil, Rusya Çarı aleyhine de büyük çapta hazırlıklarda bulunmaktaydı. Haziran sonunda (112 Re-bîülevvel 1084 - 27 Haziran 1673), tekrar tuğlar Çukur Çayırına [520]dikilerek, Temmuz ortalarına doğru hareket edildi [521].

Eylül ayının ikinci yansından sonra, Tuna sahilinde îsakçı'ya ulaşıldığı sırada, sevinçli bir haber geldi: Kazaklar, Azof (Azak) kaleşine tâbi ve Don nehri (Ten Suyu) üzerinde bulunan yeni yapılmış kaleyi onyedi gün faydasız muhasaradan sonra ric'at etmişlerdi.

Yine o sırada general Sobieski îwan Debriz'i bir mektupla Osmanlı ordusuna gönderdi. Bu mektupta Lehistan'ın senelik 220.000 duka vermek üzere etmiş olduğu taahhüdünü, Podolya'yı kaybetmesinden dolayı yerine getirmekte gecikmesi sebebiyle özür beyân ediyordu. Bunun üzerine sadrâzam, müteferrika Hüseyin'i bir nâme-i pâdişâhı ile Lehistan kralına göndermeye karar verdi (9 Cümâdel-âhir 1084 - 21 Eylül 1673). Bu mektupla Sultân Mehmed, palangaların tahliyesi ve 220.000 duka [522] ile bir sefirin gönderilmesi için ısrar ederek, askerinin Tuna kenarlarında bulunduğunu ve eğer istenildiği şekilde cevap gelmezse, gelecek bahânn

[519] Râşid, bu vak'adan bahsetmez; yalnız, daha Önce memleketin içerilerini düşmanca yağmalamak için îlbo taraflarına gönderilen Hân'ın ve vezir paşanm 26 Cümâdelâhir'da döndüğünü yazar. Lehliler ahidnâme hükümlerini icra etmemiş olmalarına nazaran, 20 Cümâdelâhir'da akdedilmiş olan anlaşma sıralarında bir galebeye nail oldukları anlaşılır. Fakat 30.000 esirde mübalağa olacaktır. (Mütercim)

[520] Hatnmer bu «Çukur.u kabir, mezar mânâsına abraştır; vâkıâ o mânâya da gelebilir ve Râşid'te izafet «yahşiyle «Çukur Çayın» diye kaydedilmiş olması da bu manâyı te'yİd eder; «çukur» mânâsında olsaydı «Çukur Çayır» olacaktı. (Mütercim)

[521] Çukur Çaym'na otağ kurulduğu 14 Rebîülevvel; otağa Pâdişâhın teşrifi 28 Reblülevvel; Çayır'dan kalkılıp hareket edilmesi 23 Rebîülâhır 1064; R&şid'-den. (Mütercim)

[522] Nâme-i hümâyûn'da naranın mikdârı tasrîh olunmamıştır; daha önce Avusturya'dan senede ancak 30.000 duka alınırken Lehistan'dan 220.000 duka alınamazdı. Bir sıfır fazladır- (Mütercim)

girişiyle beraber Lehistan'ı istilâ edeceğini ilâve ediyordu [523].

Biraz sonra îsakçı'dan Tuna geçilerek Çöplice Boğazı'm almak üzere ayrılan askerin Kazaklarla şiddetli bir muharebeye giriştiği haber alındı (12 Receb), ve müteakiben Moldavya voyvodasının da Lehliler tarafına geçtiği anlaşıldı (20 Receb 1084 - 31 Ekim -1673). Voyvoda, Sobieski ile gizlice münasebette bulunarak, nihayet maskesini yüzünden çıkarmıştı. Lehliler'e Osmanlı ordusunun zayıf tarafım gösterdi. Orduy-ı hümâyûn'da maslahat-güzârı (kapı kedhu-dâsı) olan Dimitrasko (Demetrius Cantacuzene) Boğdan beğliğine tâyîn olundu. Zât-ı şâhâne, Lehistan ordusunun Hotin civarında bulunduğunu haber alması üzerine, Köprülü Ahmed Paşa'ya kenarları sırmalı bir samur kürk giydirdikten sonra murassa bir kılıç ve murassa bir sorguç ihsan [524] ve kendi eliyle Sancağ-ı Şerifi teslim ederek, serdâr, yâni vekâlet-i mutlaka ile başkumandan tâyîn etti.

Ordunun, altmış bir gün ikametten sonra tsakçı ordugâhını ter-kettiği gün, zât-ı şâhâne, müsâhib vezîr paşa ve nişacı Abdı Paşa maiyyetinde olduğu halde, Babadağı kışlağına gitti. Bütün Lehistan ordusu büyük ve küçük hatman ile Litvanya hatmanınm ve Lehliler'e katılan Moldavya voyvodasının emirleri ve bu sırada talihinin yıldızı herzamankinden daha fazla parlayan Sobieskfnin başkumandanlığı altında olarak, Hotin'de birleşmişti. Sobieski, hareket yolunu Osmanlılardan gizlemek için, Krallığın baş-alemdân Sieni-awski'yi, düşmanın öncülerini kaldırmak emriyle, ileri göndermişti. Alemdar, Satanow, Jarmolinic, Zyukowicz, Bar. şehirlerini itaat ettirmek suretiyle, Türk tahakkümünü Ukrayna'nın ortasında sarstı. Osmanlılarım yan tarafında büyük bir maharetle yapılan bu hareket sayesinde, Sobieski Diniester kenarına kadar ulaşmıştı. Bu nehir, geçen seneki gibi daha şimdiden buz parçalanyle kaplı olduğu halde, Sobieski'nin kumandasında askerin şiddeti ve gayretkeşliği o derecedeydi ki, buz maniasına galebe etmek, onların durdurabilmekten daha kolaydı. Kesin muharebeden evvelki gece, Eflâk voyvodası Ghika, askeriyle beraber Sobieski tarafına geçti. Bu suretle Ef-lâklılarla Boğdan'lılar bu târihî günde yine Lehistan Kralı'nın kanatları altında muharebe edeceklerdi [525].

Osmanlı ordugâhı, müdâfaası yapılabilecek dereceden daha geniş bir arazîyi kaplıyordu. Sobieski ordugâha girer girmez, Silistre Vâlîsi Hüseyin

[523] Mektup Râşid'de ve Reîs Mehmed Efendi'nin İnş&'sında vardır.

[524] «Murassa kılıç verildi; sadrâzamın destâr-ı selîmîsi üzerine mücevher sorguç konuldu. Nîmtenine kaplı samur kürk giydirildi.» Râşid, c. 2, s. 299. (Mütercim)

[525] Bu hıyanet için Hammer'in esirgemek istediği takbihi, bizim ilâve etmemiz lâzım geliyor. (Mütercim)

Paşa, maiyyetindeki beğlerbeğleriyle birlikte, Dnies-ter üzerine kurulan köprüden geçerek Hotin ve Kamaniçe üzerine yöneldi. Ordunun geri kalanı, büyük bir intizamsızlık içinde onları tâkîb etti. Köprü kırıldı; insanlar, hayvanlar su içinde boğuldular. Osmanlı ordusu mahvoldu [526]. Bu muharebede telef olan başlıca askerî kumandanlardan Bosna beğlerbeği Süleyman Paşa'yı, Selanik beğlerbeğiyle Ohri beğini, Zağarcı-başıyı, sağ-kol alay-beğini, Rumeli kedhudâ ve timâr defterdarını, Köstendil beğini, yeşilbay-rak ağasını, Bosna mîr-i alemini zikredeceğiz. Sadrâzamın eniştesi ağır surette yaralandı; Ghika ile Lewenz muharebesini kaybetmiş olan Silistre Vâlîsi Hüseyin Paşa, güç kurtulabildi (11 Kasım 1673) [527]

Köprülü Ahmed Paşa'nın yıldızı Raab'da Montecuccoli'nin yıldızı Önünde sarardığı gibi, Dniester kenarında dahî Sobieski'nin yıl-dızıyle tutulmaya uğramıştır. Chodkievicz'lerin, Lubomirski'lerin, Sobieski'lerin kahramanlıklarıyle Lehistan için bir şeref sahnesi olan Hotin meydan muharebesinde, bu Sobieski dahî ecdadının yolunu liyâkatle tâkîb etmişti. Kanlı boğuşma üç saat sürmüştü; yerde 40.000 ceset yatıyordu, Prens Radziwill, serasker Hüseyin Paşa'yı kendi eh' ile öldürmüştü. Sobieski Hüseyin Paşa'nın zât-i şahaneden almış olduğu yeşil bayrağı eline geçirmiş, Sen-Piyer Kilisesi'ni süslemek üzere Roma'ya gönderilmiştir [528]. Bu sancağa, ona eş-de-ğerde birçok harb hâtıraları ilâve edilmiştir M, bunlar Hotin çen-ginden Zanta çengine kadar olan muharebelerde Hristiyanlar'ın Müs-lümanlar'a galebesine şahitlik etmiş ve Viyana, Venedik, Münih, Stuttgard kilise ve tersanelerini süslemiştir.

Sadrâzam, Cecora'ya kaçıp oradan, kendisine iltihak etmesi için Kaplan Paşa'ya emir gönderdi ve askere Isakçı'yı kışlak tâyin etti. Mahallin pek dar

---

[526] Otuzikibin oldukları hâlde ancak binbeşyüzü kurtulmuştur.. Chasepol, Sadrâzamlar Târihi, s. 298. De La Croix, c. 2, s. 50. Cantemir, (kitap: VI, s. 6). bir resim ile muharebe mevkiini gösterir. Zauski'nin Epistolae familiares'-inde bu muharebenin iki hikâyesi yazılıdır.

[527] Bu mühim muharebeye dâir Râşid'in verdiği malûmat (c. 2, s. 300-301) aşağıdaki şekilde özetlenir: «Leh Krah'nın büyük ve küçük hatmanı, Letva bü-yük-hatmam, fifârî Boğdan voyvodası birleştiler; Eflâk voyvodası da o tarafa geçti. Düşman Hotin muhafazasındaki asker üzerine yürüdü. Osmanlı-lar'm bulundukları tabur (etrafı müstahkem harb mevkii) pek büyük ve bundan dolayı muhafazası kaabil değil idi. Düşman buna ayak basınca, serasker olan Silistre valisi Hüseyin Paşa, yanındaki beğlerbeğileri ile Hotin tarafına ılgar etti. Bunlar Hotin önündeki köprüden Tuna nehrini geçtiler ve Kama nice kalesinde karar kıldılar. Askerin bakiyyesi geçerken köprü kırıldı; birçoğu suda ve bir takımı muharebede telef oldu. Bosna beğlerbeği Süleyman Paga, Selanik beğlerbeği, Ohri beği, zağarcı-başi; sağ kol. alay-beği, Rumeli kedhudâsı ve defterdarı şehîd oldular; Köstendil beği Şehsüvâr-zâde, yegü-bayrak ağası, Bosna mîr-i alemi gibi belli başlı adamlar esîr düşdüler. Lâkin düşman dahi çok zâyiât verdi. • Râşid'de muharebenin günü tasrih edilmiş değildir; Hammer onu ecnebi me'bazlardan almıştır. Bunun kamerîsi 1 Şâ-bân 1084 olacaktır. (Mütercim)

[528] Avrupalıların muharebelerine bizden fazla dînî bir şekil verdiklerinin delîl-lerindendir. (Mütercim)

olması cihetiyle kışlayı Babadağı'na kaldırmaya mecburiyete gördü. Zat-ı şâhâne de yalnız musâhib Mustafa Paşa'yı alarak atla Babadağı'ndan Hacıoğlupazarı'na gitti. Sancağ-ı Şerif ile kazaskerler dahî nişancı Abdi Paşa idaresinde müteakiben Babada-ğı'na geldi (3 Ramazan 1084 - 12 Aralık 1673). Sultân IV. Mehmed bu tenhâ mahalde iken, ikinci oğlu şehzade Ahmed'in doğum haberini alarak, Hotin hezimetine karşı kendini teselli etti. Pâdişâh'ın emriyle her tarafta üç gece donanma yapıldı [529].

Zât-ı şâhâne, Hirka-i Saadet hücresiyle has-odalılann sakin oldukları yer arasında yeniden yaptırılan fevkani odada kurulan taht üzerinde Fıtır bayramı tebriklerini kabul etti.

İstanbul kaymakamı vefat ederek, yerine evvelce de kaymakamlıkta bulunmuş olan İbrâhîm Paşa geçti. Şeyhülislâm Minkaarî-zâde Yahya Efendi, hastalığından dolayı Edirne'de kalmıştı; sadiâ-zamın lûtfuna mazhar olanlardan ve daha önceleri Kandiye muhasarasında kazaskerlikle orada bulunan Çatalcalı Alî Efendi, İstanbul'dan Hacıoğlupazarı'na davet edilerek İslâm'ın meşihat makamına tâyin olundu.

Özbek Hânı tarafından gönderilen elçi, hediye sandıklarından biriyle nâmesinin kaybolduğunu beyân etti; sandık, ikametgâhı civarında bulunması üzerine hırsızlığın kendi tarafından yapıldığı şüphesi hâsıl olduğundan, huzûr-ı şahaneye kabul olunmadı.

Boğdan mıntıkası, firari Etyen voyvodanın rehber olduğu Lehistan askeri tarafından talan edildi. Bu sırada da Sultân Mehmed Hacıoğlupazan etrafında Dobruca Tataristanı sahralarında avla meşguldü. İkinci vezir musâhib paşa, maiyyet-i şahanede bulunduğundan, hükümet işleri nişancı Abdî Paşa tarafından idare ediliyordu. Sadrâzam, Babadağı'nda ikameti esnasında siyâsî tebligatlarla idarî işlere, bir de yakında yapılacak olan seferin hazırlıklarına meşguliyetini hasretti (Ocak 1674). Daha önce Boğdan, şimdi Eflâk voyvodası olan Duka, bu emânetin 100.000 guruşu bulan vergisini İstanbul'a gönderdi.

împarator'un mukîm elçisi Kindsberg» Barkoczin'in getirmiş olduğu Macar âsîlerinin ifâdesine göre, Transilvanya prensinin emriyle Deniş Banffy'nin âsîlere François îspan ile Jean Locri'yi reis göstermiş ve bu adamların Türk memleketlerinde iltica edecek yer bulmuş olduğunu yazılı olarak bildirip şikâyet etti. Bunların, paşaların alaylarında dahî görünmüş ve

[529] Râşid. Defterdar Mehmed Paşa. Sehzâde'nin velâdetine dâir yazılan fermana müracaat; İstanbul kadısına yazılmış ferman Reis Mehmed Efendi'nin mec-muâsmda 59 numaradadır. (Râşid, Sultân Ahmed'in, velâdetini 1084 Rama-zanı'nın 22- pazar gecesi olmak üzere kaydeder, c. 2, s. 302.)

Dîvân-ı Hümâyûn'ca Transil-vanyalılar gibi himaye ve yardım göreceklerine dâir Szepesin'in getirdiği ferman ile alenen iftihar etmiş olduklarını da ekliyordu. Diğer taraftan Doroszenko, Ruslar'ın altı Kazak şehrine ve özellikle Çerkeş, Kanyof, Korsun şehirlerine istilâda bulunacaklarını bildirdi. Kırım Hânı, sefer hediyesi olmak üzere eyer ve kürk ile teçhizat masrafları için 12.000 duka almış olmakla beraber, seferde bir müddet bulunamayacağından dolayı Pâdişâh'a özür beyânında bulundu. Ruslar*ın Doroszenko'yu ezdikten sonra kendi üzerine yürüyeceklerinden korktuğunu işaret ediyor ve bundan dolayı Boğdan'-da bulunan 6.000 Tatar'ın iadesini istiyordu (18 Şubat 1674). Yeniçeri ocağına yeni kayıtlar yapıldığı gibi, hademeden sipahiliğe çıkanlan 2.000 kişinin yerine, ebeveynlerinden cebren alınmış Hristi-yan çocukları konuldu. Çünkü IV. Murâd'ın saltanatından beri, eskiden olduğu gibi, üç özel memur vâsıtasıyle Bulgaristan, Yunanistan (Mora), Arnavudluk Hristiyan çocuklarından yeniçeri ocağına asker devşirilmea,inden vazgeçilmiş ise de, saray odalarına adam alınması gerektikçe bu usûle dönülüyordu. Bu defa yazılan yeniçe-riler, Hacıoğlupazarı'nda Pâdişâh'm önünde geçit resmi yaptırılarak, bu münâsebetle samsuncu-başıya hil'at ve 100 altın ihsan olundu; yirmi miralay (çorbacı) kaftan aldı; askere 3.000 guruş tevzi edildi. Mayıs başında, Cumhur ile yeni kral seçilen [530] Sobieski'nin enternonsu Siekierzynski, Babadağına gelerek, geçen sene giden Osmanlı elçisinin iadesinde gecikme gösterilmesinden dolayı özür bildiren bir mektubu sadrâzama verdi. Bu gecikme, KraTın vefatına ve yeni Kral'm seçilmesine atfediliyor ve barışçı arzular izhâr olunuyordu. Sadrâzam, sulhun bir sefir [531] vâsıtasıyle istenilmesi lâzım geleceğini söyledi.

Hotin Ve Laçin'in Fethi

Birkaç gün sonra Pâdişâh otağ kurdurdu (11 Safer 1085 - 27 Mayıs 1674); askerleriyle beraber Pâdişâh'ın ordugâhına gelen Sivas, Şâm, Silistre beğlerbeğileri ve (Mısır serdârı) mûtâd üzere hil'-atlerle taltif olundular.

[530] O zaman Lehistan cumhuriyet hâlinde olup, fakat ırsî olmamak üzere seçilen hükümet reisine «kral» unvanı verilirdi. (Mütercim)

[531] Kindsberg'in Mayıs tarihli raporu. Kırım. Hâm'nın arabuluculuğunu rica eden Lehistan hatmanına (Sobieski) Bâb-ı Hümâyûn'un açık bulundurulması hakkındaki müracaata cevaben (Rebiülevvel 1085 - Haziran 1674) târihiyle Selim Giray'a gönderilen ve Reîs Mehmed Ef.'nin İnşâ'sında 103 nu. ile kayıtlı bulunan mektup bu hususla ilgilidir. Kindsberg'in raporunda Sobieski'nin Kag-lama («Caglam») (Kalgay'a) Cacsarowski marifetiyle gönderdiği mektubun LâÜncesi vardır. Sobİeski'nin Cacsarowski'den evvel Kırım Hâra'na gönderdiği elçi Zokowski isminde biriydi.

Bütün Osmanlı ülkelerine gönderilen fermanlarda pazartesi, perşembe günleri camilerde ordunun muzaffe-riyeti için duâ edilmesi emrediliyordu [532]. Haziran ortasına dcğ-ru, zât-ı şâhâne Hacıoğlupazan ordugâhından hareket etti (12 Rebî-ülevvel 1085 - 15 Haziran 1674) [533]. Çiftay menziline varacağı gün, sadrâzamın ordusu birleşti. 23 Hazîrân'da îsakçı'ya gelindi, iranlılardın hududu tehdîd etmekte olduklarına dâir alman haber üzerine Bağdâd'a faal ve tecrübeli bir vâlî gönderilmesi lüzumu hissedildi. Sadrâzam, Kandiye muhasarasında kahramanlığını isbat etmiş olan yeniçeri ağası Abdurrahmân Paşa'yı seçerek, Dârü's-Selâm (Bağdadim doğu hududunun muhafazasını ona havale etti. Rakka, Musul, Şehr-i Zor beğlerbeğileri Bağdâd valisinin maiyyetine memur oldular. (Bağdâd'dan alman haberlerin birbirini pekiştirmesi sebebiyle) Abdurrahman Paşa gibi sadrâzamın tam güvenine nail olan Haleb Vâlîsi Kaplan Paşa —ki Köprülü Ahmed Paşa'nm kayınbiraderidir— Diyârbekir valiliğine tâyîn edilerek, yeni memuriyetine posta hayvanlanyle (menzil ile) gitmesi işaret edildi.

Orduy-ı Hümâyûn Boğdan tarafında bulunurken, Kırım Hânı Selim Giray kavuştuğu gibi, Hotin şehrinin —muhasara için Kama-niçe'den dört alay {oda) yeniçeri ile lâğımcı ve kumbaracı getirmiş olan— Şâm Vâlîsi Hüseyin Paşa'ya karşı koymadan teslim olduğu sevindirici haberi de, bir müddet sonra geldi.

Ordu, Soroka yakınında Dniester'i geçerek (26 Rebîülâhir - 30 Temmuz 1674) ilk defa olmak üzere Kazak arazîsinde îspel sahrasına kondu. Soroka'dan, Moldavya beği 50.000 kile buğday ve un göndermek üzere Yassy'ya (Yaş) gitti; Eflâk voyvodası köprüler yapılması için görevlendirildi. Soroka'ya beş saat mesafede bulunan Iş-tene palangası Haleb Vâlîsi îbrâhîm, Rumeli Vâlîsi Seydî-zâde Mehmed Paşalarla samsuncubaşı tarafından tahrîb edildi [534]. Bar*a hücum etmiş olan Lehliler'den Lipka Tatarlan'nm harb armağanı olarak aldıkları 80 baş, otağ-ı hümâyûn Önüne atıldı. Komar ordugâhında düşman memleketine akın men* edilerek Kırım Hâm'na Cehrin kalesinde muhasara edilmiş olan Kazak hatmanına yardıma koşması emri verildi ve bu münâsebetle samur kürk giydirildi. Haleb,

[532] Reîs Mehmed Efendi'nin İnşâ'sında 192 nu-da ve 1085 (1674) tarihli fermana başvurunuz. Bu İnş&'da, 8 nu.da, evvelki sefere dâir bir ferman ve 83 numarada yine duayı emreden bir ferman vardır.

[533] Hammer'de Pâdisâh'ın hareketi târihi 9 Rebîülevvel - 13 Haziran gösterilmişse de, mehazı olan Râşid'de 11 Rebiülevveldir. Şu kadar ki, Râşid'in 11 Re bîülevvel için gösterdiği cumartesi günü, takvîm hesabiyle pazara ve o târih ve gün 15 Hazîrtn'a rastladığından tercüme metninde takvîme uygun olarak bu doğru târih gösterilmiştir. (Mütercim)

[534] Defterdar Mehmed Paşa'nm târihi. Bu îstene, ihtimal ki Râşid'in «Neşe» yazdığı yerdir; Senkowski'ıün mecmuasında büsbütün unutulmuştur, s. 112. Râşid'de (s. 313) ^Bilftck Neşe» (yahut «Büâd-ı Nise.)dir.)

Anadolu, Erzurum valileri köprüler kurarak memleketi talan ettiler Tymanowka'da bir Leh elçisi geldi [535]. Ordu Laçin üzerine yürüdü; bu mevkî üç günde teslim oldu (17 Cumâdelevvel 1085-19 Ağustos 1674). 800 Leh esîr alındı ve bundan 170'i rikâb-ı hümâyûn için ayrıldı. Rumeli beğlerbeği Kopaniçe palangasını yaktı; askerin mızrak uçlarına taktıkları birçok başlarla, muzaffer bir şekilde ordugâha geldi.

Human'ın Zaptı

Laçin'in zabtından ve Kopaniça (Winnica)'nın yakılmasından sonra Timanowka'ya geldiğini gördüğümüz Lehistan elçisi —ki Po-dolya Sakisi unvanını taşıyan Jean Karwewski'dir— bir mülakata nail oldu (19 Cümâdelevvel 1085 - 21 Ağustos 1674). Sobieski'nin cülus haberini getiriyordu; Podolya ve Ukrayna eyâletlerinin terke-dilerek bunların Lehistan Krallığı'na iadesini şifahen teklif etti. Bu teklifler, sadrâzam tarafından iyi karşılanmadı; Pâdişâh'tan yazılı cevap alamayıp, sadrâzamın bir mektubuyla geri yollandı. Sobieski,, bir taraftan da Mysliszewski'yi ve daha sonra Kaczanvski'yi ağır hediyelerle Kınm Hânı'na göndermiş, onun Bâb-ı Hümâyûn'da müessir nüfûzuyle düşmanlığın kesilmesini ümîd etmişti [536]. Lâkin kaymakam Kara Mustafa Paşa [537], altı oda yeniçeri ile bütün Anadolu, Rumeli, Suriye, Bosna zeamet ve timâr sahiplerini dört şâhî top ile altı kulevrin (kalanburne) alarak Human [538] müstahkem şehri üzerine yürümüştü. Kara Mustafa Paşa'nm kumandan olaiak giriştiği bu ceng, ilk muharebesidir. Şimdiye kadar dâima avlarda Pâdişâh ile birlikte görmüştük. Silâhının ilk tecrübesini, Kamanı çe muhasarasında yapmıştır. Bu hareketindeki başarısı, maiyyetinde-ki askerin çokluğuyla sağlanmıştı. Doroszenko'nun yardımıyle, Human, bir hücum neticesinde zapt edildi; ahâlî katliâm olundu; şehrin sokakları kan içinde kaldı [539].

Kırım Hânı Selim Giray, Cehrin'i muhasara eden Kazaklar'ın, kendisinin gelişini haber alınca Çerkeskerman'a kaçtıklarını ve bu mevkiin de hasara uğratıldığım bildirdi. Miralay Rapp'ın savunmakta olduğu Bialacerkief ile

[535] Râşid'de (s. 314), «Temtoka. yaztbdır İd, hatalı olduğu anlaşılabilir. (Mütr.)
[536] Kont Swidzinski'nin (müverrihe) verdiği malûmat. Kont Rzewuski'nin verdiği malûmata göre. Sobieski tarafından 1671'de Bâb-ı Hümâyûn'a gönderilen elcinin ismi Siekierzynski idi-
[537] Salvandy'nin Lehistan Târihi, c. 2, s- 290; zannettiği gibi Kara Mehmed değildir; Pâdişâh'la Köprülü'nün Kara Mustafa'yı bir muhataraya uğratmak istemiş olmaları da doğru değildi
[538] Râşid*de ve Defterdir Târihi'nde «Uman. (veya .Oman.), (Raşid, s. 318).
[539] Hammer, Viyana'yı muhasara eden Kara Mustafa Paşa'ya teveccühsüzlük göstermekte mazurdur. Beyan olunan zulümlere dâir bizim târihlerde bîr İz yoktur; herhalde mübalağa karışmış olacaktır. (Mütercim)

Ttuslar'ın elinde bulunan Kiow istisna edilirse, Dniester'den Dnieper'e kadar olan mıntıka baştanbaşa Osmanlı itaatine girmişti [540]. Kırım Hânı ile Doroszenko huzıir-ı hümâyûna çıkarak memleketlerine dönmek için ruhsat aldılar. Sadrâzam keyifsiz bulunduğu için kaymakam Kara Mustafa Paşa marifetiyle huzura alındılar. Hân, çuhaya kaplı samur erkân kürkü, murassa bir tîrkeş, kıymetli eyerli bir at; kalgay uzun yenli ve se-râsere (sırmalı kumaş) kaplı samur kürk; Hân'ın iki oğlu ile diğer Kırım sultânları hil'atler; Kazak hatmanı samur kürklü kadife kalpak, bir topuz, donanmış bir at aldı. Zât-ı şahane, sıhhatine kavuşmasının ziyadesiyle gerekli olduğunu bildirmek üzere, sadrâzamı mevsimin şiddetinden korumak için, küçük-mîrâhor ile kendi samur kürklerinden birini (bir sevb has samur kürk) gönderdi. Hakîkaten bu hediye, Osmanlı târihinde mükâfat, teşvik, mansıb tevcihi, bir sevinçli haberden dolayı teşekkür, alelade bir teveccüh gösterisi için yâhud bir merasim münâsebetiyle, insanı bezdirecek kadar çok görülen kürk ve hil'at tevziatının hepsinden daha münâsib düşmüştü. Doğu'da bir kürk, yâhud hil'atin giydirilmesi, yâhud geri alınması istisnasız şekilde en küçük askerî rütbeden kumandanlara, hatta şâh ve pâdişâha kadar, bir adamın bir hizmete, bir makama getirilmesi yâhud azledilmesi demektir. Hükümdarların saltanat makamlarından indirilmesine de hafif bir tâbir olmak üzere, elbise çıkarmak mânâsına «hal'» denilirdi [541].

Eylül ayı ortalarında Edirne'ye doğru dönüş başladı (17 Cümâ-de'1-âhir 1085 - 18 Eylül 1674). Isakçı menzilinde, geçen sene valide sultânın Pâdişâh'a vermiş olduğu cariyeden bir sultânın doğumu münâsebetiyle, bütün büyük memurlar Pâdişâhsın elini öptüler.

Sobieski ve Jablonowski Türkler'i, Tatarlar'ı Lehistan'dan çıkarmakta devam ediyorlardı: Jablonowski, Dniester sahilleri ahâlisini Balkanlar'a doğru çekmiş, bu dağ silsilesinin iki yamacıyle Kırkki-lise Dağlan'na sürmüştü. Daha sonra Bar*ı muhasara ederek Hotin çenginin yıldönümünde Âdil Giray sultam mağlûb etti. Braclaw ve

Nimrow ile bunun dışında on şehri daha zabtetti. Lemberg defterdarı Rzewuski Köprülü Ahmed Paşa'nın firar ettiği yer olan Ras-kowfu aldı; Cehrin'e kadar bütün Ukrayna, Lehistan'ın hükmü altına girdi (25 Ekim 1674)'.

[540] Salvandy, (c. 2, s. 291), «Mbskoflar'la birinci defa olmak üzere hart» meydanında karşı karşıya geldiler» demekle hatâ ediyor. Çünkü bir asır evvel, 1560'da, oobeşbin Rus Don nehri üzerinde Türkler'e galebe etmiş İdiler.

[541] tGalanın aslı, «hU'at» kelimesi, «haladandır.

Yaz mevsimi hep çarpışmalarla geçmiş bulunduğu için, kış zamanı diplomatik münâsebetler için daha müsâid oldu. Moldavya voyvodası, Lehistan kralının umûmî ordugâhım Kamaniçe'de ve Lanchoronski'nin Cehrîn'den üç saat mesfâfede çadır kurmuş olduğunu bildirdi (Şubat 1675) [542]. Lehistan'da Fransız elçisi bulunan Marsilya piskoposu, Savanie nâmında bir asilzadeyi savaşan iki devlet arasında sulh müzâkeresinde bulunmak üzere sadrâzama gönderdi. Kedhudâ, Şerîat'in hükmüne uygun olarak, kâfirler tarafından teklif edilen sulhun kabul edilerek üç sene önce Osmanlı Devleti'-nin Bucak'ta Lehİ3tan*a kabul ettirmiş olduğu ahidnâmenin te'yîd edilmesi görüşünde bulundu. Bu teklif, sadrâzam tarafından iyi kar-şılanmadığı gibi, general Coricki tarafından Sobieski nâmına yapılmış olan teklifler de serasker îbrâhîm Paşa'mn hoşuna gitmedi. 1b-râhîm Paşa, bütün Volhyni eyâletini ateşe ve kana boğdu. Wîes-nowieckflerin eskiden beri mîrâs mülkleri olan Zbarras, 40 Heyduk ve 60 Leh ile Fransız kumandam Desauteuil tarafından savunulmakta olduğu halde, düştü. Bu şehre sığınmış olan 6.000 Rus köylüsü az miktarda bulunan muhafızları boğazlayıp Fransız'ı hisarın üstünden hendeğe atmışlardı. Îbrâhîm, bu hıyaneti şiddetle cezalandırdı; Lehlerdin göndermiş oldukları adamlarla bir tepenin üstüne çıkarak şehrin yandığını, ahâlînin katliâm edildiğini bu temsilcilere seyrettirdi. Desateuil'in şahsında merdce sebata şeref vermek isteyerek yaralarını bağlattı, fidye-i necâtsız Lehistan Kralı'na gönderdi.

Bir ay sonra Jablonowski 20.000 Tatar'ı Zloczow'dan çıkardı. Nûreddîn sultân, Leh generalinden mektupla bir tabîb ve ok ile dolu bir tîrkeş istedi. Şübhe yoktur ki nûreddîn bu suretle eski bir dostluk eserini izhâr etmek istiyordu; Lehler'in bu habere verdikleri mânâ gibi, mağlûbiyetini îtirâf etmek değil (Hazîrân 1675), Jab-lonowski Fransız cerrahı Renaud'yu göndermekle beraber, '—Tatarlar ekseriya atlarının eyerlerini basık yaptıkları için— kendisini istirahata davet hususunda imâ etmek maksadıyle, güzel bir eyer gönderdi. Lâkin nûreddîn, kendi hediyesiyle Leh generalini hafife almayı kasdetmediği için, Jablonowski'nin maksadını kavrayamadı. Kamaniçe'nin zabtından sonra, serasker Lemberg [543] üzerine yürüdü. Sobieski mevkiin imdadına koştu. Osmanlı ordusunun gelişini köylerin yanması îlân etmekteyken, Sobieski'nin geldiğini de top sa-dâlan

[542] «Rex Poloniae Camenecİl, Landscoronsky autem apud Bar et'Mohilow tribu-nos militum reliqui,t, ipse Urcainam intravit, soluş cum ezercife selectiori usque Baristhenem penetravit, 3 müliarîa a Zehrin distans, ubi in Scola per-sistit, partem cum Moscis facit.» Moldavya Prensliği evrakından çıkarılmıştır 24 Aralık lfr?4

[543] Bu şehre Lebler «Lwow>, Türkler «Ilba. derler. (Bizim târihlerde «t»»» vey£ «llbov» görülüyor.)

îlân etti (Ağustos nihayeti 1675). Kral, başkumandan sıf&tıy-le bir harb için ihtiyaten her türlü hazırlıklarını görmüştü. Kraliçe, Cizvit kilisesinde Stanislas Kotzka'mn mucizeli tasvirinin önünde diz çökerek Cenâb-ı Hak'tan yardım diliyordu.

Müslümanlar üç defa «Allah!» âvâzesiyle mukabele ettiler [544] Nûreddîn, ordusunun Sobieski ordusundan çok fazla olmasına rağmen, kaçtı [545]. Lemberg muzafferiyeti bütün Avrupa'da yankılandı; Osmanlı müverrihleri bunu büsbütün sükûnetle geçiştirdikleri için, daha bir renkli parlamaktadır.

îbrâhîm Paşa, o zaman Volhyni üzerine gözlerini çevirdi. Mi-telene muhafızları kazığa vurulmuş oldukları cihetle Podhaice ile Zawale kalesi, Kral yardımlarına vakit bulmadan önce, teslim olmuş idiler. îbrâhîm, Podolya eyâletinin Trembowla kalesinde daha şiddetli bir mukavemetle karşılaştı: 5.000 humbaranın yolaçtığı ha* sârlara, şehrin su ihtiyacına cevap veren su yollarının tahrîb edilmesine, lâğımların uçurmakta olduğu taş yığınlarına birbirini mü-teâkib yapılan beş hücuma mukavemet gösterdi. Bu gayretlere rağmen kale düşmek üzereyken Sobieski imdada yetişerek, ikinci defa olmak üzere Osmanlı tahakkümünden kurtulan Lehistan, baştanbaşa sevinç doldu.

Macar Âsileri

Sadrâzam, gerek kendisini Almanlar aleyhine tahrike çalışmakta olan Marsilya piskoposu tarafından gönderilmiş bulunan memurlann ifâdelerine, gerek Macaristan âsîlerinin vekilleri Forgacs vâ-sıtasıyle yeniledikleri tekliflere kulak asmamakta ısrar ediyordu. Lehistan muharebesinin başlangıcından beri (Mayıs 1673) Szepesi'-ye —asla duyurulmaması gereken bir sır olmak üzere— Macar gay-nmemnûnlarına yardım vaadinde bulunulmuş, bu vâid Köprülü Ah-med Paşa tarafından temsilcileri Forgacs'a, Kende'ye, Petsy'ye, La-dislas Kubini'ye tekrarlandığı gibi, Transilvanya'dan gönderilen Sze-kely'ye dahî söylenmişti (Mayıs 1674) [546].

îki ay sonra, âsîlerin üç reîsi Szepesi, Radoczi, Petroczi Edirne'de

[544] Salvandy, Lemberg muharebesinin 24 Ağustos'ta olduğunu yazar; çünkü Za-luski (1, s- 567) ve Legnîch'in târihi (s. 249), Ağu&tos'un son günlerinde olduğunu yazarlar. Diğer tarihçilere göre 24 Eylül'dedir.

[545] Connor (s. 149) ve Daleyrac. çok mübalağa İle, Türkler'in otuzbin ve Lehler'in beşbin olduğunu yazarlar.

[546] Bethlen ve ondan naklen Fessler, (9. s. 238), Macaristan Karışıklıkları Târihi (Paris 1686) eserinden daha doğru olarak durumu anlatıyorlarsa da, o târihe kadar noksansız değildirler.

sadrâzam tarafından kabul olunarak yeni bir teklifte bulundular [547]. Budin valiliğinde Kara Mehmed Paşa'ya halef olan [548] îbrâhîm Paşa ile Wardein vâlîsi Kornom, Bessarmeny, Nanod, Do- soys Heydukları'ndan şikâyet ettiler. Wardein vâlîsi tarafından yazılan mektubun üstünde altın kabzalı kanlı bir kılıç resmi yapılmıştı kî, gûyâ Heyduklar*m zevaline işaret eden bir kuyruklu yıldıza benzerdi [549].

Fransa İle Lehistan Arasında Anlaşma

Fransız Nicolas Beaumont —Fransa'nın Rojger Acacia adındaki memuru vâsıtasıyle FogarasHa kendisiyle bir muahede akdettiğinden beri— bir beyanname neşrederek Macaristan nâ-hoşnûdlan-hın başkumandanı tmvânını almış olan Apafy'nin umûmî meclisi reîsi Michel Teleki'nin [550] bir mektubunu getirmişti. Başlıca Macar âsîlerinin yedisi, yâni Emerich, Tököli, Gabrieî Kende, Etienne Bignol, Pol Szaley, Melchior Kecser, Martin Kendi, Etienne Baka Wesseleny ile diğer nâ-hoşnûd Manyatlar nâmına, 12.000 kişilik bir ordu teşkilini teklif ettiler. Fransa dahî, kendilerine ayda 15.000 ekü yardımda bulunmayı ve nâ-hoşnûdlann kral tâyîn etmek istedikleri Bethune'ün (Sobieski'nin kayın biraderi) kumandasında 6,000 sü-vârî vermeyi taahhüd etti.

Bir sene sonra Budin valiliğine Seyidoğlu Alî Paşa tâyin olundu. Panayotti'nin ölümünden beri Leh mühtedîsi Bobovski'nin iyi idare edememekte olduğu Dîvân-ı Hümâyûn tercümanlığı Rum ta-bîbi Mavrokordato'ya verildi [551].

Velîahd Şehzadenin Sünneti Ve Hatice Sultanin İzdivacı Düğünleki

---

[547] Macar Nâ-hosnûdlaraun Muhtıraları, De La Croix'nm Osmanlı Devleti'nln Umûmi Ahvâli, n, s. 60. Bu iki eser Fessler'ic tamâmiyle medlulüdür. Kinds-berg'in Mart 1674 tarihli raporu.

[548] «Budin veriri îbrâhîm Pasa'mn Montecucooli hazretlerine Hüseyin Ağa vâsı-tasiyle gönderdiği 8 Şubat 1CT4 tarihli mektup» unvâru ile mahfuz vesika.

[549] Mührün üzerindeki ibareden (tercümesi) «Yârâb! Muhammed, resulü Huda'dan ayrı olmasın! > yazılıdır (Hammer'in bu tercümesi mührün üzerindeki Farsça ibareye uymamaktadır). Mektup 9 Ekim 1674 tarihlidir. Bundan bas-ka: Budin Paşasının Nuh Ağa vâsıtasıyle alman mektubu 6 Haziran 1674; Ah-med Ağa vfisıtasıyle alınan, 26 Kasım 1674.

[550] Kindsberg'in Edirne'den damgalanmış mektubu. Fogaras'tan yazılan mektup, 15 Şubat 1675; Fogaras'ta akdedilmiş olan 28 Nîsftn 1675 tarihli ahidnâme.

[551] Bobovski, Kindsberg'in hazır bulunduğu ilk müzakereyi (20 Mayıs). o kadar kötü tercüme etti ki, Kindsberg bu konuda şöyle yazar: «Dass er sich ooram omnibus prosUtalret und in dergleiohen function wol nicht mehr gebraucht werden maehte-> La Croix, Hâbrtlar, 2, s. 24. 32. sahifede İmparator makûs elçisinin ismüü bozarak «Chiniosperg» yapmıştır.

Zât-ı şâhâne, oğlunun sünnet ve kızının gelin edilmesi için bir çifte düğün hazırlıkları yapmak suretiyle Hotin bozgunluğunu unutuyordu. Bu düğün, gelecek bahar mevsiminde Edirne'de olacaktı. Lâkin, ihtişamına rağmen, ne parlaklığı ne de müddeti itibariyle III. Murad zamanında yapılan sünnet düğününe muâdil olamadı. O zaman, Viyana'ya, Venedik'e, Fransa'ya, Lehistan'a husûsî sefirler gönderilerek İmparator, Doç, iki kral düğüne bizzat davet edilmişti. Bu hükümdarlar, bizzat gelemeyecekleri için mazeret ileri sürerek, düğüne fevkalâde sefirler göndermiş idiler. Ya vakit müsâid olmamasından, ya düğün hediyesi istiyor gibi görünmek istenilmemesiii-den, yâhud fevkalâde sefir gönderihnez düşüncesinde bulunulmasından dolayı, IV. Mehmed zamanında bu davetler yapılmadı. Gerçi Hristiyan kralları düğüne elçi göndermekten kurtulursa da Osmanlı Devleti'nin Hristiyan tebeası umûmî şenliğe nakden yardım etmeye mecbur oldular. Her Rum ailesi 30 akçe [552] bir vergi verdi. Edirne'de yerleşmiş olup da 10 azaden mürekkep olan ve bu miktarda şahıslar için cizye vermekte bulunan aileler altı tavuk, iki besili kaz dört ördek vermeye mecbur oldular. Bundan başka, bütün Rum ve Yahûdî aileleri kalaylı bakırdan büyük bir kazan imâli masrafına iştirak ettiler. İstanbul'dan en usta. Arap mehtâbçüarı, en usta koşucular, ip canbazları, hokkabazlar, maskaralar, Acem soytarıları getirildi. Kadırga esirlerinden birçoğu kürekten çıkarılarak eğlence sandal ve kayıkları teçhizatında kullanıldı. Hattâ Venedik'ten komedyenler, çalgıcılar istenilmek bile düşünüldü, lâkin balyos Quirini bu sanatkârları toplayıp da Edirne'ye göndermenin bir sene beklemeyi gerektireceğini hatırlattığından vazgeçildi.

Defterdar ile beraber düğünün organize edilmesiyle görevlendirilen sadrâzam Köprülü Ahmed Paşa [553] otağ-ı hümâyûnun çıkarılmasına bizzat nezâret etti. Bu otağ, trampete, kudüm, zil kaval sadâlarıyle saray hâricine çıkarıldı (21 Mayıs 1675). Saray önünde tertîb edilen düğün mevkii bu binanın yanında yarım bir hilâl şeklindeydi. Hilâlin bir ucunda kurulmuş olan zenci hadım-ağala-rının çadırları, Pâdiş&h'ui çadırları yanına kurulmuştu. Orada Pâdişâh ile Şehzade Mustafa için zeminden altı kadem yüksekte iki küçük köşk yapılmıştı. Daha ötede sadrâzamın müsâhib vezir paşanın, kaymakamın, defterdarın çadırları bulunuyor ve hilâlin, öteki ucunda yeniçeri ocağı erkânının çadırları bulunuyordu.

[552] Otuz akçe onbeş su'dur. (O zamanın hükmünce de pek ehemmiyetsiz bir paradır.)
[553] La Croiq dahî, Ahmed yerine «Hamet- yazar.

Düğünün ilk günü vezirler ile mihmandarlarının tantana ile geçişi yapıldı. Maiyyetlerinde birçok adamlarla gelerek, bunlar iki saf teşkil ettiler. Vezirler geçtiği gibi iki tarafta bulunanlar tâ öbür uca kadar koşar, bu suretle her vezirin kendisi için ayrılmış elan çadıra girmesine kadar saflar boş kalmazdı (1 Rebîülevvel 1086 -26 Mayıs 1675). Sadrâzam, musâhib vezir, kaymakam, defterdar, nişancı paşa gayet güzel kürkler içindeydiler; kürkün altından beyaz canfesten libasları gözükmekte, başlarına teşrifat destan (kallâvi) bulunarak, bu destârların arkasından —altından bir yılana benzer— sırmalı ve ariz (çaprazlama) dokunmuş bir kumaş sallanmaktaydı. Otağ-ı hümâyûna dikilmiş olan kavaslar, süvârî mızraklılar, piyade mızraklılar, müteferrikalar, çavuşlar, vezirlerin önünde büyük bir saygıyla eğildiler. Vezirler «çerge» denilen büyük müdevver çadırlara yerleştirildiler. Raksları, canbazlıkîan, güreşleri, avcılıkları, hokkabazların marifetlerini de «sâyebânlı sofa» denilen yerlerden seyreder ve gece fişekleri seyretmek için, yine bu sofalarda bulunurlardı [554].

Gece esnasında halk, üzerine, kuyruklarına fişekler bağlanmış ayılar, köpekler, eşekler hücum ettirildi ve bu eğlence halkın pek hoşuna gitti [555]. İkinci gün müftî, kazaskerler ve mollalar beraber olduğu halde, huzûr-ı şahanede Kur*ân tefsiri yaptı [556]. Üçüncü gün, pâdişâhın hocası vaiz Vânî tekke ve tarikat şeyhlerini getirdi. Bunların Önünde birkaç tiryaki, yâni afyondan sarhoş olmuş birkaç adam koşturuldu ki, birçok dervişlerin «benc»e [557] müb-telâ bulunduklarının kuvvetli bir belirtisidir. Dördüncü, beşinci altıncı, yedinci gün sipâhî, yeniçeri, rikâb-ı hümâyûn zabitlerin.? zi-yafetler çekildi. Sekizinci gün Dîvân-ı Hümâyûn ve bâb-ı defteri hocaları davet olundu. Dokuzuncu gün topçulara, cebecilere nöbet geldi. Onuncu

[554] «Birinci günü sadrâzam ve vezirler davet olunarak bayram tertibi üzere etek öptüler. Kendilerine tahsis edilmiş çergelerde yemek yenildikten sonra, oyunları temâşâ için vezirlere mahsûs sâyebânh sofalarda kallâvileriyle karâr eylediler. Çergelere her gün matbâh-ı âmireden iki nöbet yemek gönderilirdi. Vezirler gâh istirahat için çergelerde, gâh temâşâ için sofalarda bulunurlardı. Fakat Pâdişâh kalkmadan evvel sofalardan kalkmamaları tenbîh olunmuştu.. Râşid'den telhis, c. 2. s. 321 ve 322. (Mütercim)

[555] Biraz kaba olan bu eğlenceyi, Râşid —ikinci gün vekayiinden olmak üzere— şöyle kaydeder: -Ayılar ve köpekler ve eşeklere fişenkter bağlanıp ateş verildikte cümlesi ürküp seyirciler üzerine doğru hücum etmekle hây u hûy kopup azim temâşâ zuhura geldi» c. 2, 322.

[556] Şeyhülislâm AH Efendi fenn-i celîl-i tefsirden münâsib bir âyeti kerimenin mânâsım takrîr eyledi. (Milletimizde düğünler pekçok haneleri mahvettiği gibi devletin inhitat ve şevketi sebeblerînden başlıca birini de sûr-ı hümâyûnlar (devletçe yapılan düğünler) teşkil eder. m. Murâd zamanındaki sûr, o kadar israfa yol açtıktan başka, yeniçeriliği büsbütün bozmuştur. IV. Mefa-med'in bu düğünü de Lehistan hududunda mağlûbiyetler görülmekte iken elbette münâsib değildi; bir hududun hâline, bir de şu düğüne ibret nazariyle bakılsa, Macaristan'ın yalanda kaybedileceği anlaşılabilirdi. Mütercim)

[557] «Bene» yerine metinde chyosciame. kelimesi yazılı olup dipnotta «hyosciameı nin bene demek, olduğu ve Kipt lisânından <nî» ilâvesiyle «ntbenc- sekline girip Homaroi'ua «nepcuthe-ımn dahi bundan kaynaklandığı gösterilmiştir-Homeit» buöu efkâr dağıtıcı alarak1 >iikretmistir.

gün Şehzade Mustafâ «vüzerây-ı izam ve ulemây-ı kiram» delaletiyle ve büyük bir tantana ile Eski Saray'dan çıkarılıp huzûr-ı şahaneye getirildi. Pederinin elini öptü. Orada müftî n±û-tâd duayı okudu (10 Rebîülevvel 1086 - 4 Haziran 1675). Onbirinci gün şehir ahâlîsine yiyecekler dağıtıldı. Onikinci gün —ki Hz. Peygam-ber'in doğum yıldönümü (mevlîd)'dür— camide dînî merasim yapıldıktan (yâni Mevlid-i Şerîf kıraat edildikten) ve vezirlerin ziyafete çekilmesinden sonra bir top atılarak sünnet zamanının başladığı îlân olundu (12 Rebîülevvel 1086 - 6 Hazîrân 167Ö). Sadrâzam ve vezirler kürkler ve herbirinin gaşiyeleri bin guruş değerinde atlar aldılar. Sünnet, has-odada sadrâzam, müftî, vezirler, kazaskerler hazır olduğu halde icra olundu.

Kızlarağası Şehzâde'yi kucağına almıştı. Sadrâzam, musâhib vezir ellerini tuttular. Kaymakam paşa gözlerini kapadı. Kesilen ve ameliyatın iyi neticelendiğini bildiren parça, cerrah tarafından murassa bir leğen içinde Pâdişâhla götürüldü. Zât-ı şahane, cerrahın maharetinden söz ederek onu ihsana garketti. Ondan sonra kızlar-ağası, leğeni Harem dâiresine götürerek sultânlara gösterdi. Bütün sultânlar Şehzâde'nin yanına koşarak hatırını sordular. Valide Sultân, büyük-hasekî sultân, küçük-haseki sultân, üçü de —kendilerine göre duygular sebebiyle— ağladılar. Valide Sultân, torununun sünnet edilmesi —uzun zamandan beri-düşünüldüğü üzere— ikinci oğlu Süleyman'ın ölümüne işaret obuasından korkuyordu. Şehzadenin validesi olan büyük-hasekî, tahta bir vâris doğurmuş obuasından dolayı sevinçliydi. Küçük-hasekî ise, bir şehzade validesi olamamak te'sîriyle, hüzün içindeydi. Sarayın topları ameliyenin müs-bet neticelendiğini çadır altında sabırsızlıkla beklemekte olanların hepsine haber verdi.

Sünnet düğünü, üç gün daha ziyafetlerle, tiyatro şeklindeki manzaralarla, alaylarla, hediyeler dağıtılmasıyle, geceleri geç vakte kadar devam eden fişek eğlenceleriyle devam etti. Bu eğlencelerin en seyre değer olanları, sadrâzamın Macaristan, Girit, Lehistan seferlerinde askeri şerefinin en güzel âbideleri olarak fethettiği Uy˜ var, Kandiye, Kamaniçe kalelerinin ele geçiriliş şeklini gösteren tiyatro oyunuydu. Bu beldelerin hisarları ve hisarların üstünde câ-miler (daha sonra camie çevrilen kiliseler) görülüyordu. Muhasaralar, müteaddit hücumlar, şehirlerden bir kısmının havaya uçuru-luşu seyredildi, bir kısmı da ateşler içinde yerli yerinde kaldılar. Malta gemilerinin Berberiyye gemileri tarafından zabt edilişi de görüldü: Diğer gemiler de sun'î ateşler içinde yanmış olarak şuleler arasında Pâdişâh'ın medhiyle ilgili beyitler okundu.

Her gün öğleden sonra şehrin muhtelif esnafı alay göstererek, kendi sanat mahsûllerinden «saçı» nâmıyle hediyeler takdim ederlerdi. Haffâflar (Terlikçi ve kavaflar), işlemeli ve kıymetli taşlarla süslü bir çift pabuç arzettiler. Ekmekçilerle kasaplar kadifeden güzel Acem kumaşlarından yapılmış yastıklar getirdiler. Kuyumcuların hediyesi, gümüş serviler üzerinde altından bülbüller gösteren bir bahçe idi. Demirciler, gümüşten at nalları takdim ettiler. Kazancılar gümüşten vazolar verdiler. Kazazlar, hediyelerin konulmasına mahsûs kaliçeler üzerine bunların ipekten yapılmışlarını koydular. Kılıççılar kınları sırmalı, kabzaları akîk ile sarı sırdan ve mors dişlerinden yapılmış dört kılıç, dülgerler kurşunla kaplı ve üç fıskiyeli seyyar bir köşk takdim ettiler. Terziler, elbise değil, dört leğen ile dört buhurdan ve dört gülabdan getirdiler. Bu hediyelerin kıymet ve zerâfeti, her esnafın teşkil ettiği alayla mütenâ-sib idi. En güzellen kuyumcuların, de bbâğların ve tacirlerin hediyeleri idi. Kuyumcular, Ermenî, Yahûdî, Acem kıyafetinde idiler. Dört katıra yüklenmiş bir dükkânlanndâki mücevherler parıl parıl parlıyordu. 200'ü bulan tacir yamakları kaplan postu giyinmiş idiler. Yanlarına kılıç asılmış, arkalarına kalkan konulmuştu. Bunlar büsbütün cengâver bir manzara gösteriyorlardı. Debbâğlar, ticaretiyle iştigâl ettikleri hayvanların kürklerinden giyinmiş olmakla beraber, içlerine saman doldurulmuş arslanlar, kaplanlar, parslar, ayılar, kurtlar, tilkiler, samurlar, vaşaklar, gelincikler, tavşanlar, köpekler, kediler götürüyorlardı. Bu esnaftan 36 kişi kaplan postları giyinmiş oldukları halde, samurla örtülmüş ve başka kıymetli kürklerle döşenmiş bir hânecik nakletmekteydiler ki, kürkün o kadar takdir olunduğu ve o kadar bol bulunduğu bir saraya mahsûs eşi bulunmaz bir îcâddır.

Ekseriyetle bu alayların önünde saman yâhud kâğıd içinde birer soytarı bulunur, seyredenleri ve özellikle —kimse görmeksizin gülmek için ağızlarını örtülerinin ucuyla kapayan, yâhud gözlerini parmaklan ile örterek fakat göz ucuyla görebilmek üzere parmaklarını aralıklı tutan— kadınları, elindeki koca bir zeker [558] ile selâmlardı [559]. Daha geniş bir oranda, 22'si küçük ve 2'sı büyük 24 sun'î nahıl, anlattığımız düğünün husûsî bir alâmetini teş-kîl ederdi. Gemi direkleri kadar yüksek, altı bayrak ve altı açık yelken, onaltı enlemesine serenle müzeyyen olarak, 100 köle yüklenmiş bulunan iki büyük nahıl, dikili taşlar gibi saray önüne dikildi. Nahıllardan herbiri oniki kat teşkil

[558] -Elinde koca bir zeker tuttuğu halde bununla herkesi selâmlıyordu.» La Crpix, 2, s. 119.
[559] «Kadınlar gördüklerinin görülmemesi için peçeleriyle ağızlarını kapıyorlardı

ediyor, bolca yaldızlanmış ve bir hilâl ile süslenmiş olarak, palmiyenin tepesine bezeyen bir başlıkla nihayet buluyordu. Bu başlığın üzerinde ve iki tarafın her-birinde birbirlerine sanlmış altı bayrak ile oniki dalgalanan flama sallandığı görülüyordu. En alt katta oniki saksı içinde birbirini tâ-kîben altı şükûfezâr ile bir o kadar sun'î çam bulunuyordu. îkinci katta çiçeklerle karışık yeşil dallardan mürekkeb bir çalılık ve oniki iri ve kıymetli taşlan temsil eden, dört muhtelif renkte oniki beşli görülüyordu. Üçüncü kat birinciye, dördüncü kat ikinciye benzıyordu. Beşinci katta oniki balmumu meş'alesi dâire şeklinde konulmuştu. Diğer yedi katta yalnızca çiçek ve meyve demetleri görülüyor ve bunlar başlığa doğru gittikçe azalıyordu [560]. Feyz ve bereket veren kuvveti temsil mâhiyetinde bulunan bu iki nahiî, bu suretle alaca meyveler ve çiçeklerle süslenmiş oldukları halde, nûr ve yaldızla parlıyorlardı.

Vezirler, valiler tarafmdan takdim olunan hediyeler —ki teşrifat listesinde kayıtlıdır— hâlâ bugün dahî o zamanın ihtişam ve yönelişlerine şahitlik ederler. Lâkin bu düğünün müftî ve sadrâzam için devlet ve dince pek mühim görünen en tantanalı kısmı, orduya kaydedilmek üzere ailelerinden alınan 3.000 erkek çocuğun sünnet edilmesidir. Vaktiyle yeniçerilerin devşirilmesi, böyle olmuştu.

Sünnetten iki hafta sonra, Pâdişâhın kızı Hatice Sultân'ın ikinci vezîr musâhib Mustafa Paşa ile izdivacı, ondört gün müddetle alaylar, ziyafetler, tiyatroya benzer eğlencelerle îlân olundu. Bu izdivaç hakkında bir hatt-ı hümâyûn çıkarılarak gelini kocasının ikametgâhına götürecek olan «sağdıç»lık vazifesi defterdar Ahıned Paşa'ya havale olundu. Senenin en uzun gününün arefesinde (26 Rebîülevvel 1086 - 20 Haziran 1675), damadın nişan nâmıyle hazırladığı hediyeler sağdıç tarafından saraya götürüldü [561]. Ked-hudâ beğ idaresinde bulunan yeniçeriler, alayın en önündeydiler; altmış çavuş ve çavuşbaşı onları tâkîb ediyordu. Daha sonra topçu ve cebeci-başılar, yüz müteferrika ile kapıcı-başılar, şekerlemeleri taşıyan otuz hamal geliyordu; yirmi yeniçerinin de her birinin elinde birer şerbet testisi bulunmaktaydı ve bunların ağzındaki küçük ağaçların dalları meyve şekerlemeleri ağırlıklarıyle eğrilmekteydiler. Diğer kırk yeniçeri de altın kademlık kareler hâlinde altın köşklerle ve gümüş çeşmelerle süslü

[560] Bu nahülann bakır üzerine kazınmış sahîh bir resmini Rycaut'da: «Bir Türk tantanası» işaretiyle, (c. 2, s. 252) ve Petis De La Crotx'da da (c. 2., 's. 128) görülür.

[561] La Croix ve Rycaut'mın Râşid ve diğer Osmanlı müverrihlerine aykırı olarak gösterdikleri târihler yanlıştır.

sınaî parçalar götürüyorlardı. On nefer, başlarında şekerlemelerle dolu ve çiçeklerle kaplanmış sepetler taşıyorlardı. Yirmi çavuştan herbirinin elinde ipek kumaşlarla, muslinlerle, sırmalı şal ve havlularla dolu birer sepet vardı; diğer yirmidört çavuşun götürmekte bulunduğu yirmidÖrt sepette geline elbise olacak kıymetli kumaşlar vardı. Mücevherleri gümüş leğenler içinde, işlemeli kumaşlar üzerinde, yirmi çavuş götürüyordu. Bunlar, mücevherlerle kaplı ince kadifeden yapılmış tâç şeklinde bir serpuşa Valide Sultân ile iki haseki ve gelin için dört mücevherli kemer; gelin ve Şehzade Mustafa ile Pâdişâh için birer murassa sorguç; "gelin île büyük-hasekî ve küçük-hasekînin kaymakam Mustafa Paşa'ya verilecek kızı için murassa üç başörtüsü; cildi tezhibli ve murassa iki Kur*ân-ı Kerîm; yüz kırat ağırlığında zümrüt bir küpe; Valide Sultân, haseki sultân ile gelin için üç bilezik; Pâdişâh hazretlerinin şahsı için murassa kopçalar (düğmeler) idi. Bunlardan sonra da samur, kakum, vaşak kürkler, gaşiyeleri inci, safir, lâ'l, firuze ile kaplanmış iki binek atı görülüyordu.

Defterdar paşa ve reîs efendi 100 atlı köle ile alaya son veriyorlardı. Alay saray kapısında, Pâdişâh'ın kerimesi olan sultân nâmına, kızlarağası tarafından kabul edildi.

Damadın sarayı düğüne tahsis edilerek, yedi gün vezirler, ulemâ, meşâyîh, yeniçeri, sipâhî, silâhdâr, rikâb-ı hümâyûn, ümerâ ve zâbitânı parlak ziyafetlerle ikram olundular. Sekizinci günü gelinin cihazı hazîne odasında sergilenerek o gün, kaymakam Kara Mustafa Paşa'ya da, ikinci dâmâd olması şerefine, samur kürk giydirildi. Onuncu gün vezirler, kazaskerler sarây-ı hümâyûna davet edilerek müftî taralından (nikâh) akü (icra) olundu ve hazır bulunanlara kürkler dağıtıldı (6 Rebîülâhir 1086 - 30 Hazîrân 1675).

Bu merasimden sonra Kubbealtı vezirleri önde bulundukları halde, mutantan bir alay teşkil edilerek, gelinin cihazı damadın sarayına götürüldü.

Bu cihazın arasında —eski Rum ye Romalıların muhterem tuttukları bahçe ilâhlarının korularından kaynaklanan— iki şekör bah-çesiyle iki nahıl ve seksenalti katırın üzerine —inci işlenmiş yastıkları, sırmalı yüz örtüleri, parlak mücevherleri, hâsılı hepsi görünecek surette konulmuş— kadınlara mahsûs süs eşyaları nazar-ı dikkatleri çekmekteydi. Alayın sonunda cariyelerle dolu oniki araba vardı. Cariyeler siyah hadımlar nezâretindeydiler. Hokkabazların, rakkasların, ip canbazlannın eğlenceleri üç gün sürdü; iki can-baz, Selimiye Câmıi minaresinden Dâmâd Paşa sarayına uzatılan ip üzerinden ok atarak ve bir kollarında çocuk tutarak üç

defa geçtiler [562]. Dördüncü gün gelin, saray-î hümâyûndan çıkarılarak bütün vezirler ve büyük memurların refâkatıyle zevcinin sarayına götürüldü (10 Rebîülâhir 1086 - 4 Temmuz 1675).

Sünnet düğünündekilere benzer iki büyük nahıl ile şekerden ustalıkla yapılmı§ diğer iki küçük nahıl alay içinde göze batıyordu. Gelin bir gümüş araba içindeydi. Arabaya altı kır at koşulmuş olduğu gibi, üzerindeki altın pullu kurdelâların havada dalgalanmakta olduğu görülüyordu. Altı atlı diğer dört araba ile, dört atlı yir-mibir arabadan herbirinin içinde iki zencî hadım-ağası vardı. Dâ-rü's-saâde ağası atlı olarak gelin arabasının önünden gidiyordu. Onun arkasında biraz mesafede gelinin validesi olan haseki sultân gümüş bir araba içerisinde ve arkasında diğer on araba içerisinde hadım-ağalan ve halayıklar bulunduğu halde, geliyordu. Gelin, merasiminin bitmiş olması için usulen zifaf odasına götürüldü. Lâkin kocaya verilecek bir yaşta olmadığından, evliliği bir teveccüh nişanesi, yâhud gelinin mehri üzerine hesap edilmiş mâlî bir muamele idi. Çünkü gelinin, henüz çocuk yaşında vefatı vuku bulmuş olsa da, kocasının, mehri ve cihazı hazîne-i şahaneye teslim etmesi gerekirdi [563];.

Bütün vezirler, kumandanlar, diğer devlet büyükleri, kazaskerler, mollalar, şâir ulemâya gül suyu dağıtıldı ve kahveler, şerbetler ikram olunduktan, kürk ve hil'at giydirildikten sonra döndüler.

Bu iki düğün münâsebetiyle, Galata'da ve İbrahim Paşa Sara-yı'nda yetiştirilmekte olan gulâmlar, hademe odalarını doldurmak için saraya alınarak, bu saraylardaki mektebler kaldırılmıştır. Mek-teblerin vakıflarının da medreselere dağıtılması kararlaştırıldı. Edirne'deki gılmân sarayı, kısa zaman Önce satışa çıkarıldığında talibi bulunmadığından, pek cüz'î bir bedel mukabilinde defterdar Meh-med Efendi'ye verilmişti [564].

İngiliz Sefareti Ve Berberiye Hükümetleri

Ragusa ve Transilvanya elçileri —ki sünnet düğününde hediye veren

[562] Canbazın birisi arkasında bağlı bir çocukla bahsi geçen ip üzerinden dâmâd paşanın konağına yakın bir mahalde ipin kopmasıyle seyircilerden bir zunmî'-nin üzerine düşmüş ise de, gerek kendisine, gerek züninîye zarar gelmediği Râşid'de <s. 327) kayıtlıdır. Fakat çocuktan bahsedilmemiştir. Halka eğlence lâzım! (Mütercim)

[563] Rycaut, s. 252.

[564] Bu husus yalnız defterdar Mehmed Efendi'nin târihinde yazılıdır, (varak: 36). M. D'Ohsson bunu bilmediğinden, gılmân sarayının kaldırılmasını Sultân İbrahim zamanına, yâni yirmibeş sene öncesine çıkarır. Hacı Kalfa'nın Takvî-mü't-Tev&rîh'inde dahî su sözler görülür: *İbtâl-i sarfiy-i gulâmân-ı tbr&hîm Paşa.»

elçiler bunlardan ibaretti— düğüne başlanılmazdan altı gün önce ve Lord John Finch'in şövalye Harvey'i yerine istanbul'a geldiği gün, istedikleri kabul resmine nail olmuş idiler.

Lord cenâbları, yalnız 60 çavuş ile 60 yeniçeri tarafından karşılandı. Alayı, dört katıra yüklenmiş bir tahtırevan ile altı İngiliz atına koşulmuş bir araba teşkil ediyordu. Sefir, Yahûdî mahallesine götürülerek, bir elçiden ziyâde çingene bir oyuncu takımına yakışacak bir hanede yerleştirildi. Bundan o kadar müteessir oldu kî, gelişi sebebiyle diğer elçilerin îfâ edecekleri tebrikleri bile kabul etmek istemedi (20 Mayıs 1675).

Sadrâzamla mülakatında bir ayaklık üzerine konulmuş iskemleye oturtulmuştu; muhatabı ise bir minder üzerinde bulunmaktaydı. Konuşmasında kendisinden sık sık bahsettiğinden, sadrâzam, Fransız elçisi M. de Nointel'in uzun nutuklarından, parlak sözlerinden ziyâde ehemmiyet vermedi. Bununla beraber elçi, kapitülâsyonların yenilenmesine muvaffak oldu.

Onun İstanbul'a gelmesinden iki ay önce ve amiral Narborough'-un" kumandasında bulunan üç firkateyn ile iki gemisinden ve dört nakliye gemisinden mürekkeb bir İngiliz donanmasının, Trablus filosu üzerine galebesi sebebiyle, İngiltere hükümeti bu amiral mâ- ı rifetiyle Vâlî Halil Paşa, Dayı İbrahim Ağa ve Tarablus dîvâniyle yirmiüç maddelik bir ahidnâme yapmıştı ki, İngiltere'nin deniz ulaştırmasını ve Tarablus hükümetiyle ticâretini sağlıyordu. Bu muahedeye vâsıta olanlardan biri, Tunus dayısının kardeşi Hafız Beğ idi. Bir müddet sonra dayının vefatı üzerine, Hafız Beğ, dayılığı yeğenleri Seydî Mehmed ve Seydî Alî'den almak istedi. Onlara mağ-lûb olması üzerine, İstanbul'a gelerek yardım istedi ve isteği yerine getirildi. Bir oda yeniçeri ve Anadolu sahilinden yazdığı gönül-lülerle Tunus'a geldi. Fakat içeri giremedi. Tarablus'un yeni Vâlîsi Mısırhoğlu tbrâhîm Beğ de —dokuz harb gemisinden mürekkep bir donanma, kendisinin makamına geçmesi için emir almış olmakla beraber—, yine Tarablus'â girerjıedi.

Berberiye hükümetleri ejderi, üç başını Osmanlı idaresi alun-dan çekip çıkarmaya devam ediyordu. Bu yüzden Fransa, İngiltere, Felemenk gibi Hristiyan hükümetleri —Dîvân-ı Hümâyûn işe ka-nştırümaksızın— Cezayir, Tunus, Tarablus emâretleriyle sulh ve harb eder oldular. Bu sebepten, vakıalarını yazdığımız şu zamanda, .Cezayir Dayısı ve dîvânı —Fransız konsolosu şövalye d'Arvieuxfhün getirdiği mektuplara cevaben— Fransa Kralı XTV. Lous*ye üç mektup yazdılar. Bu mektuplarda oldukça büyüklenen

bir edâ ile, Fransa Kralı tebeasınm Livorna, Ceneviz, Portekiz, İspanyol, Felemenk, Malta gemilerinde hizmet etmekte olduklarını ve Cezâyirliler'in bu gemiler içindeki Fransızları taarruzdan masun tutmak itiyadında olmadığını, bilâkis öldürmekte yâhud esîr etmekte bulunduklarım bildiriyorlardı. Cezayir korsanı Mezonıorta, şövalye d'Arvieux*nün gözleri önünde birtakım Ceneviz ve Livorna gemileri getirdi, ki bunların içinde günahlarından temizlenmek için Roma'ya seyahat etmekte olan Fransızlar vardı (1675). D'Arvieux, bunların ziyaretçi sıfatı taşıdıklarını ortaya koymak istediyse de dayı, bunların ziyaretçi mi, asker mi yâhud gemici mi olduklarını araştırmaya hacet olmadığını, madem ki düşman bayrağı altındaki bir gemide bulunmuşlardır, kendilerini esîr etmeye hakkı bulunduğunu cevaben bildirdi.

Rumlar Kudüs'te Kamame Kilisesinin Muhafazası Hakkını Kazanıyor

XIV. Louis'nin mektubu, biri on sene ve diğeri üç sene Önce, Duc de Beaufort ile marki de Martel'in yapmış oldukları ahidnâme-leri kısaca dayıya hatırlattıysa da, bir te'sîri olmadı. Fransa Kraîı'-nın Mukaddes Mahal üzerindeki himaye hakkını battal duruma düşürmemiş olmak için Kudüs'e seyahat etmiş olan M. de Nointel, Rum-lar'ın elinde bulunan birkaç yerin Lâtinler'e terkedilmesini sağlamakla, bu imtiyazı pekiştirmek şöyle dursun, zaafa uğratmıştı. Rum Patriği, Panayotti'nin vaktiyle Rumlar lehinde sağlamış olduğu ve fakat hayâtında asla kullanmamış olduğu bir hatt-ı hümâyûn ile Edirne dîvânına gelerek, Latinler tarafından ve M. de Nointel marifetiyle yapılan gasb hakkında, alenen protesto etti (6 Ocak 1675) [565]. Bu hatt-ı hümâyûn mucibince Rumlar bir berât aldılar ki, Sultân IV. Murâd zamanında verilmiş bir berâta binâen ve gûyâ Hz. Ömer zamanında verilmiş bir berâta atfen, Kamâme Kilisesi'-nin, Beytül-Lâhm'in anahtar ve avizelerinin korunmasını —Sultân Ahmed Câmii'ne seneÖe 1.000 guruş irâd vermek şartıyle— Rumlar'a temîn ediyordu [566].

Ertesi sene başında (25 Ocak 1676), Rumlar'a bu kadar müsâid olan berâtı ibtâl için sadrâzama 10.000 guruş teklif etmiş olan Fran-sisken

[565] Arvieux'de (c 5, s. 254) hatt-ı hümâyûna müracaat. Patrik tarafından sağlanan murafaa için de bk. 261. İngiliz tercümanı, Venedik tercümanı Tarsia, Barca nâmında tâcjr ve Mârûnî Ragusa tercümanı taraflarından imza olunmuştur.

[566] Kindsberg'in raporu. «Taraf-ı şahaneden Katolikler aleyhinde Patrik hazretlerine verilen berât* unvanlı vesîka-

râhibleri hiçbir şey elde edemediler; Kudüs anahtarı, kaliçe ve avizeleri alınarak Rumlar'm Mukaddes Mahaller'e sahip çıktıklarını gördüler [567]. Bu suretle imparator ile Fransa Kralı'nın Kamâme Kilisesi muhafazası için çekişmekte oldukları sırada, bu şeref Rumlar'a verildi [568].

Macaristan Hududu

împarator'un mukim elçisi Kindsberg, nasıl Fransiskenler'i Mukaddes Mahaller'in tasarrufuna sahip kılmak hususunda başarılı ola-mamışsa, Transilvanya elçisi de Macar Manyatları için Tekeli'yi, onların generali olmak üzere alenen kabul ettirmeye muvaffak olamamıştır. Bu elçinin dönüşünün ertesi günü, Paul Szepesi ve Fan-tscho Housein, 10.000 kişi ile Macaristan'da Debreczin şehrini zabt ettiler ve Eğri'de bir palanga yapmış olduğunu iddia ettikleri İmparatorluk generali Strasolda'nın teşebbüslerinden dolayı sadrâzama mübalağalı şikâyetlerde bulundular. Bu durum Kindsberg'den sorulduğunda, Strasolda'nm yalnız Debreczin âsîlerini vurmuş olduğunu, Türkler'e taarruz etmemiş bulunduğunu, asayişin ancak kuvvetle korunabileceğini, sözü edilen palanganın birbuçuk sene önce Türkler tarafından yakılan Wolgar palangası olduğunu söyledi,

Podgoriça Türkleri otuz takım ile Hırvatistan'a akın etmişler ve âsî Wiekovacki'nin rehberliği ile Avusturya hududu üzennde Gradiska'yı. Dubiza'yı, Velica'yı, Zoboka*yı, Nusoka'yı ve Costano-witz'i tahrîb etmişler ve bundan dolayı hiçbir tazminat alınamamıştı. Bunun neticesi olarak Türk aplangası Wigitsch, Karlstadt ahâlîsi tarafından istîlâ edildi.

Hudud üzerindeki vak'alar İstanbul'da çok can sıktı; istanbul kaymakamı Şark Ticâret Şirketi'nin pazarındaki kartalı, kaldırttı ve bunun bir daha görünmesini yasakladı. Budin Vâlîsi Alî Paşa gerek kendisi hakkındaki şikâyetlerden temize çıkmak, gerek Avusturya kumandanları hakkında şikâyet etmek için birkaç defa Viyana'ya çavuşlar gönderdi. Avusturya'nın, Neuhaeusel (Uyvar) beğlerbeği tarafından İmparatorluk kumandanı Neutra'ya 2.000 sopa vurulmuş olduğu hakkında ileri sürdüğü şikâyetlere

[567] Kudüs prokuratoru Domenico Lardi tarafından Kindsberg'e gönderilen ve onun raporuna eklenen takrirde şöyle denilmiştir: cLoca sancta a Regina Sicileiae Sancta Anno 1300 con cessa et 347 annis pacifice in habitata.»

[568] La Croix'nın Osmanlı Devleti'nin UmûmîAhvâH adlı eserinde (c. 1, s. 22) •Zât-ı şahanenin husûsî bir imtiyaz olarak Dogu'da Hıristiyanlığın yegane hâmisi sıfatını kendisine vermiş olduğu Fransa imparatoru, diye yazması, tamâmiyle esastan uzaktır. 1525!! Hâlbuki Fransa ile ilk ahidnâhıe, bu târihten on sene sonradır!...

bu beğlerbeği, zulümlerinden dolayı cezalandırıldığı cevâbını verdi [569]. Mantua dükü, vaktiyle ceddinin Sultân IV. Murâd ile muhaberede bulunmuş olduğu gibi, kendisinin de Bâb-ı Âlî ile samîmi bir muhabereyi sürdürmeye hazır bulunduğunu bildirdiğinden, bir sefir ile hediyeler göndermek isterse, sefirin kabulüne rızâ gösterileceği söylendi.

Biraz sonra (Mart 1676) istanbul'a balyos sıfatıyle Venedikli Morosini ve Lehli asilzadesi Dombrowski geldiler. Dombrowski o vakit Fransa'nın Lehistan nezdinde sefiri bulunan Marsilya piskoposunun bir mektubunu getiriyordu.

Mısır'da İhtilaller

Bağdâd'dan ve Kaahire'den alınan ve bu iki şehirin herbirinde, bilhassa Kaahire'de askerin isyan ettiği ve Kaahire'de Vâlî Ahmed Paşa'mn mağlûb edildiği yolundaki endîşe verici haberler, aym zamanda geldi. Sabık Kıbrıs Valisi ve Ahmed'in selefi olan Canbulat-zâde Hüseyin'in valiliği zamanında Lehistan muharebesinin gerektirdiği asker, hiçbir mâni çıkmadan gönderilmişti. 3.000 Mısırlı, daha önce Girit muharebesinde olduğu gibi, Lehistan muharebesinin şân, şeref ve yorgunluklarına iştirak etmişti. Akçe rayicinin keyfî bir surette yükseltilmesi halefinin rahatını bozmamıştı. Zîrâ paşanın adaleti herkesçe bilinmekteydi [570] [571]. Fakat Ahmed'in idaresinde Bâb-ı Âlî'nin en küçük talebi dehşet verdi. Çünkü, Ahmed'in defterdar sıfatıyle umûmî varidatın bir kısmını idare ettiği csnâ-da kazandığı tecrübe, mütemadiyen yeni tazyikler olacağı korkusunu veriyordu. Bundan dolayı askerler Romaili meydanına toplandılar ve kaleye sığınmış olan paşaya, askerîn kendisine kadar gelerek sığındığı yerden cebren çıkarmasını ve hayâtını ortadan kaldırmasını istemezse, kendi nzâsıyle buradan çıkmasını, yânî valilikten vazgeçmesini ihtar ettiler. Ahmed bu tehdîdler üzerine itaat ettiğinden, Ramazan Beğ'i kaymakam olarak yerine geçirdiler ve Bâb-ı Âlî'ye cereyan eden vak'alar hakkında bir rapor gönderdiler.

Pâdişâh'ın emri üzerine Bağdâd Vâlîsi Abdurrahmân, yine o sıfatla

[569] Lettera del Verir di Buda AÜbessa recata da Hasan Ciaus a S. E. Montecuc-coH 16 Mano 1676; ve İLettra. del Verir di Buda recata da Ahmed Cfans ali S Agmto 1676.

[570] Bir hatt-ı şerîf Mısır hazînesine, berbiri otuz para kıymetinde olmak üzere 300 kese arslanlı guruş vergi tarbetmişti; hâlbuki bu akçenin kıymeti 40 para, İspanyol dukasının kıymeti 42, dukato'nun(serîfî) kıymeti 85 para, yaldızlının kıymeti 85 para idi. Yosnf-zâde Memned Târihi, s. 170.

[571] Paşa'nın, emânete hıyanet eden bir kimsenin hilesini, kendisine bîr tesbîh göndermek ve bu işaret üzerine, bildiği çekmeceyi teslîm etmesini emretmek suretiyle ortaya çıkarması hikâyesi, çok defa nakledilmiştir. Yûsnf-s&de Mehmed Târihi, s. 171.

Mısır'a gitmişti. Onun valiliği zamanında Mısır iki müdhiş âfete, açlık ve vebaya tutuldu. Unun «erdeb»i altı guruşa kadar çıktı; sebzenin erdebi ise dört guruşu buldu. Otun yükü 50 akçeye çıktı. Kaahire ahâlîsi dükkânları yaktılar. Abdi (Abdurrahmân) Paşa isyan teşvikçilerini birer birer ortadan kaldırarak askerleri itaate soktu. Bütün tedbîrlerine muhalefet eden Ahmed adındaki kudretli azablar kâhyası, kendine kuvvetle üstün gelinemeyen yegâne kimse olarak kaldı. Entrikacı bir siyâset, paşaya daha emîn bir çâre olarak göründü. Bir gün maiyyetindeki zabitlere şöyle söyledi:

— «içinizden hanginiz bir kese akçe kazanmak ve maaşını beş kese artırmak için beşyüz sopa yemekten korkmaz?»

Zabitlerden biri, bu şartı yerine getirmek için lâzım gelen vaziyeti aldı. Paşa:

— «öyle ise» dedi, «kâhya geldiği vakit kendisine bir kâse şerbet getireceksin ve getirirken kâseyi düşürüp kıracaksın.»

Dediği gibi yapıldı; kâse zabitin elinden düştü ve zabite 500 sopa cezası tatbik edildi. Paşa bunun üzerine kâhyaya kendisinin zehirli şerbet kâsesini ikram etti: Bu suretle kâhyadan kurtuldu. Ab-dî'nin valiliği zamanında, Garbiyye'de ve Eşhomim civarında birçok köyler, Pâdişâhın validesi olan sultân tarafından vakfedilerek, sultânın Mekke'de yaptırdığı tekkeye ve hastahâneye tahsîs edildi.

Pâdişâh İstanbul'da

Pâdişâh'ın, payitahtını bırakarak İmparatorluğun ikinci şehri olan Edirne'ye yerleşmesinden bu yana üç seneye yakın bir zaman geçmişti. O vakit sultanlara hâs bir debdebe ile İstanbul'un gözlerini kamaştırmak lüzumlu görüldü. Pâdişâh Edirne'den çıkmadan evvel Harem ile birlikte, şehirden üç fersah mesafede yapılmış olan ve inşâsı için İstanbul sarayının en güzel sütunları kullanılmış olan yeni Akpmar Sarayı*nı gezdi. Edirne'de inşâ edilmekte olan ve inşâatında 2.000 amelenin çalışmakta olduğu yeni bir sarayın temelini de attı (22 Mayıs 1676). Pâdişâh. Nîsân'm ilk günlerinde İstanbul'a gitti, fakat orada kalmak için de o kadar az istekli görünüyordu ki, Valide Sultân'ı iki defa yol zahmetine katlanmamak üzere Edirne'de kalmaya davet etti (7 Nîsân 1676 - 23 Muharrem 1087). Gelişinde saraya bile gitmeyerek, Dâvudpaşa'ya indi: Oradan Has-köy mahallesinin arkasında, Okmeydam'na gitti.

Sultân Mehmed, Okmeydanı ordugâhından, donanmalarının Akdeniz'e

ve Karadeniz'e çıkmasında hazır bulundu: Kapdân Paşa Sey-dî Mehmed (Köprülü'nün kayın biraderi) ile ikinci amiral Hüseyin Paşa'dan herbiri 24 kadırgaya kumanda ediyordu. Biri Adalar De-nizi'ne yelken açtı, diğeri Karadeniz'e doğru yöneldi. Okmeydam'nda askerin maaşını tesviye çâreleri bulmak üzere, bir dîvân kuruldu. Sadrâzam vahîm surette hasta olduğundan yerine bu dîvânda enişteşi kaymakam Kara Mustafa Paşa baktı (14 Mayıs 1676 - 1 Rebîül-evvel 1087).

Lehistan İle Sulh

Vezîr-i âzamin, bilhassa Doroszenko'ya güvenmek hususundaki imkânsızlığı anladığından beri, kendi vaziyetini hissetmesi, belki kendisini Lehistan ile uyuşmaya sevketmişti. 20.000 kişiden mürekkeb olan Osmanlı ordusu Kamaniçe (Kaminiec) üzerine yürüyerek, yeniden inşâ edilmiş olan Khocim köprüsünü geçmişti. Ordu erzakını toplayıp Tatar Hânı ile birleşince, Bar Önünde ordugâh kurdu. Bosna Valisi serdâr İbrâhîm Paşa vefat ettiğinden, yerine Şâm Vâ-lîsi îbrâhîm Paşa tâyîn edildi (Ağustos 1676). Bu İbrahim'lerden birincisine «Şişman», ikincisine «Şeytân» lâkabları verilmişti. Şeytân îbrâhîm, zâten tamâmiyle tahrîb edilmiş olan Volhiny'de dolaşacağı yerde, Galiçya üzerine yürüdü. Podolya'ya ve Pokuzia'ya hâkim olduğundan, bunlardan voyvoda Dukas'ın lehine bir zeamet teşkil etti ve bu iki memleket ahâlîsinden Rus mezhebinde bulunanlar kendi nzâlanyle Osmanlı idaresine tâbi oldular. Bununla beraber yeniçeriler mırıldanmaya başladılar ve kendileri muharebenin bütün yorgunluklarına mâruz bulundukları halde Pâdişâh'ın av keyfinde olmasından ve vezîr-i âzamin rahatça İstanbul'da oturmasından şikâyet ettiler. Bereket versin ki, askerlerin memnuniyetsizliği, yakında sulhun akdedileceği haberi üzerine bertaraf edildi. Her milletten altı zabit [572] sulhun şartlarım tanzime memur oldular.

Lehistan kralının, Mohilon kalesinin altında ordugâh kurmuş olan Tatarlar'dan binlercesine hücum ederek mağlûb etmiş olduğu haberi geldiği vakit, İbrâhîm Lehli murahhaslarla masa başındaydı. İbrâhîm, Lehistan murahhaslarını iyice azarladıktan sonra, süvarisine Lehliler'e karşı yürümesi

[572] Bu müzâkerelerde Lehistan'ı temsil eden murahhaslar şunlardı: Wisniowecki prensi Constantin, George Wielhorski, François Kobytecki, Pierre Telef, Stanislas Debrowski ve Jean Karwowski. Türk murahhasları arasında vezîr-i âzamin biraderi ile Hân'ın kayın biraderi Murtaza Beğ görülüyordu. Zaluski, Epistolae. Coyer, (c- I, 4) ancak Bendinski ile Korberciki'yi zikreder,

emrini verdi. Süvârî onlara Zu-rawna surları altında yetişti. Muharebe uzun. ve kanlı oldu, fakat zafer arada kaldı ve ancak cengi geriye bıraktı (27 Eylül 1676 -19 Receb 1087). Sobieski, 15.000 kişi ile Zurawna yakınında siper alarak, arkasını Dnieste'r'e verdi. Ön tarafı Suritza ırmağı ile korunmuştu, sağında ormanlar ve bataklıklar vardı, solunda küçük Zu-rawna şehri bulunuyordu. Yirmi gün, 66 topuyla 200.000 kişiye karşı kendini müdâfaa etti. Herbiri ellilik yirmi toptan mürekkeb dört batarya, birdenbire Osmanlı ordugâhı üzerine ateş açtı; her gün bir hücum, yâhud ceng oluyordu. Hân ile serasker birbirini suçladılar ve müzâkere etmek gerektiği düşüncesinde bulundular. Kırım Hânı birkaç defa Lehistan Kralı'na Alîşâh Ağa'yı göndererek, Kral'a vezîr-i âzam tarafından konulmuş olan şartları kabul ettirmeye çalıştı. Sobieski de kendi tarafından miralay Grebn ile temsil edildi [573]. Nihayet sulh imza olundu [574] (27 Eylül 1676 - 19 Şaban 1087). Bu ahidnâmenin hükümlerine nazaran Türkler Kamaniçe'yi ve Po-dolya'yı muhafaza ediyorlardı. Hudud hattı Bucaş (Buczacs)'ı, Bar*!, Bialow'u ve Cerkow'u tâkîb edecekti. Ukrayna —Piarzako ve Pa-ıvolocza müstesna [575]— Bâb-ı Âlî'ye tâbi oluyordu. Buczacs sulhu hakîkaten yenilendi ve ahidnâmenin Türkçe müsveddesinde Andre Modrzeioroski'nin vezîr-i âzam nezdine giderek, bir sefîr tâyîn edilinceye kadar orada kalacağı kararlaştırıldı.

Köprülü Ahmed Paşa'nın İrtihâli

Bu esnada Pâdişâh'ın karargâhı Okmeydanı'ndan Çeri Çayırı'na, oradan da Edirne'ye nakledildi. Kaymakam Mustafa Paşa ile yine aynı isimli olan nedim ve nişancı vezîr Abdî Paşa, Pâdişâh ile birlikteydiler (10 Ekim 1676 -. 2 Şâbân 1087). Vezîr-i âzam pek hasta olduğu halde, Pâdişâh'ın karargâhım tâkîb etmeye gayret etmişti. Burgaz'dan çıkarken Ergene bendi yakınında, Karabiber ÇifÜigi'nde durmaya mecbur oldu ve onsekiz gün sonra orada vefat etti (30 Ekim 1676 - 22 Şâbân 1087).

Bu gibi durumlarda mûtâd olan dualardan sonra, maiyyetinde-ki

[573] Coyer, Kuryeki ve Bidzinski'yi sulh akdine başardı olmuş murahhaslar olarak gösterir. Jonsak yukarıda saydığımız altısını zikreder ve başlarında —«serlerinde bu malûmattan hiçbirini bulamadığımız Zaluski'ye nazaran— Rze-wiski'yi nakleder.

[574] Lehistan vesikalarına nazaran 27 Ekim, ahidnâmenin imzalandığı gün olduğundan, Türk müverrihlerinin rivayet ettikleri <9 Şâbân - 17 Ekim) târihi ya bir basım yâhud bîr müstensih hatasıdır ve hakîkî târih 19 Şâbân'dır.

[575] Râşid'de (c. 1). «Piyace ve Kadpalinc

adamlar cenazesini İstanbul'a götürdüler. Cenaze orada, p 3deri Köprülü Mehmed Paşa'nm yaptırmış olduğu türbeye defnedildi. Köprülü Ahmed Paşa, 15 seneden bir gün eksik bir müddetle vezîr-i âzam kalmıştı: O vakte kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda idarenin dizginlerini elinde tutmuş olanların hepsinden, mevkiinde en fazla kalmış olanı o idi. Sokollu'dan sekizbuçuk ay fazla idare etmişti. 41 yaşında iken, şarâb ve rakı içmekteki ifratından ileri gelen bir istiska'dan vefat etti.

Köprülü Ahmed Paşa uzun boylu ve az şişmanca idi. Gözleri iri ve epeyce açık, rengi çok beyazdı. Tavırları hürmet telkin edici ve mütevâzi idi, hareketleri câzib idi. Pederinin ne istibdadını, ne de zulmünü göstermezdi. Yolsuzluk ve haksızlığın düşmanı, rüşvetten ve hasislikten o derece uzaktı ki, kendisine hediyeler takdim etmek ekseriya nezdinde işini gördürmemeye muâdil olurdu. Her-şeyi çabuk kavrayan ve müstehzi müfekkiresi, pek sağlam olan hafızası, metin ve emin olan muhakemesi, açık zekâsı ve birçok delillerini göstermiş olduğu hiss-i selimi hakikati araştırmak hususunda kendisine hayrete şâyân bir şekilde hizmet eder ve hakikate mûtâd üzere en kısa yoldan varırdı. Lüzumsuz sözün düşmanı olduğundan, dâima büyük ihtiyatla iyice düşündükten sonra ve işi bilerek söylerdi. Daha başlangıçta Şeriat mesleğine girmeye niyet ettiği vakitten beri kendisini incelenmesine vakfettiği ilim, Raab ve Dniester sahillerinden ve Kândiye'nin yığıntı ve duman bulutlarının arasına kadar yoldaşı olmuştu. İstanbul'da bir umûmî kütübhâne te'sîs ederek, ilme bir âbide yaptırdı [576].

Şâirler, Fakîhler Ve Müverrihler

Kendine mühürdar olarak, Cevâhİrü't-Tevârîh müellifi ve kendisinin müverrihi Hasan'ı seçmişti. Dîvân efendilerinden biri Kamanice fethinin müverrihi olan şâir Nâbî idi. Bir diğeri de Uyvar*ın düşüşü hakkında ebced hesabiyle bir târih düşürmüş olan şâir Hâ-üi'dir [577]. Kandiye fethinin ebced hesabiyle târihi şâir ve dîvân efendisi Mezâkî tarafından söylenmiştir. Şâir Tâlibî'ye bir müddet reis efendi memuriyetini vermiş ve şâir Fennî, bir kaside tanziminde muvaffakiyet göstermiş olduğu için, cizye denilen verginin kâtib-liğine getirilmişti. Fennî'nin iki büyük ihtirası vardı: Kadınlara

[576] M. D'Ohsson, c. 1, s. 488. Ktitübhâneyi inşâ ettiren, Toderi'nin oğluyla kanş-tırdığı pederi değildir. Köprülü Mehmed, ne okuma, ne yazıca bilirdi. Vigneau, Osmanlı DevleÜ'nİn HâM Hâzin, s. 75.
[577] Hâl tercümesi Sefâî'nin tezkiresinde, 79 nu.dadır.

olan ihtirası ile inşâat hırsı [578]. Fennî Boğaziçi'nin Rumeli tarafındaki sahilde, güzel resimlerle süslü muhteşem bir köşk yaptırmıştı.

Köprülü Ahmed'in himâyesi altında üç kıymetli kitâb tertîb etmiş olan Hezarfenn, Hüseyin daha devamlı bir âbide bırakmıştır. Bir umûmî târih; bir Osmanlı imparatorluğu ihsâiyâtı (istatistikleri), bir de Osmanlı Hânedâm'nın yükselişi hakkında bir £ser [579].

Köprülü Ahmed yumuşaklığı, adaleti ve şâirlere, fakîhlere, istatistik erbabına, bilhassa zikrettiğimiz yedi zâta göstermiş olduğu himâyesi ile, hak etmediği halde «büyük» diye lâkablaridırılmış olan pederinin Ruhî ve Vecdi gibi şâir ve âlimleri îdâma mahkum etmekle ve birkaç bin kişiyi ortadan kaldırmakla ilme ve insanlığa karşı yapmış olduğu fenalığı baştanbaşa tamir etmiştir. IV. Mehmed saltanatı, daha doğrusu iki Köprülümden Ahmed'in ve daha sonra biraderi Mustafa'nın saltanatları Osmanlı edebiyatının parladığı, sonuncudan evvelki bir devir olmuştur (Hammer çağına göre düşünülmelidir. Hazırlayan). Bu devirde edebiyat, bilhassa fı-kıh'a ve hitabete dâir eserler yönünden, Kaanûnî Süleyman saltanatı zamanındaki parlaklık derecesine ve sonradan müverrihlerin ve Hacı Kalfa'nın ansiklopedi suretinde eserlerle ulaştıkları allâmelik derecesine varmamış ise de, IV. Mehmed zamanında dahî Osmanlı edebiyatında, seçkin şâirler, müverrihler, fakîhler, tabıbJer, mûsikî-şinâslar ve hattatlar vardır: Bâzıları bilhassa inşâ san'atm-da üstünlük göstermişlerdir. Sefâfnin tezkiresinde Onyedinci asrın son yansında ve Onsekizinci asrın ilk onyedi senesinde temayüz etmiş olarak gösterip topladığı 500 nâzmı arasında 50'si dîvân bırakmıştır. 12*si yalnız na't tanzim etmişlerdir [580]. îkisi (Tıflî ve Medihî) esâtirî şiir ile meşgul olmuşlardır [581]. Diğer ikisi de Pey-gamber'in

[578] IV. Sultân Mehmed bir gün Fennt'ye, dünyada pâdişâhların bulamıyacakları bir zevk bulunup bulunmadığım sormuştu. Fennî: «Evet. dedi, «dört nikâhlı zevceyi birdenbire boşamak zevki; dünyâda en büyük zevk budur, bu hakikaten meliklerin bir hasretidir, fakat böyle dört mustebidden bîrden kurtulmak zevkini hükümdarlar takdir «demezler: çünkü pâdişâhın zevceleri yoktur; onun ancak esirleri vardır.» Sefâî, nu: 312.

[579] 1) Tenkîhetü't-Tevârîh. Bu eser İmparator Kütübhânestnde 474 nu.da ve benim mecmuamda birinci cildin evrakı arasında 25 nu.da mevcuttur. 2) Kaaaatt-nâme-İ Saltan Mehmed. 13 fasıldan ibaret; bu da M.Gr. Rzevuakl'nin kütfip-hfinesinde bulunur. Osmanlı tmparatortufamın Teşkilâtı 1, s. XX 3. Trattato della Grende» deHa Caaa Otomana- Bu eser M. Gr. Ottavio Castigüonİ'-nin dostluğuna medyun bulunduğum ve DeHa letteratura dert Tnrctf da Bat-tbta Dfloado isminde, Venedik'te, 1688'de neşredilmiş pek nâdir bir risaleden çıkarılmıştır, s. 12, 14, Hüseyin'in İstatistiği dahi bunun içimledir. 82. sahtfe-den evvel: lürtretto dil Geren» dellmpero Ottunana'ya bakınız.

[580] Bu oniki şâir şunlardır: Hâkî, Hulûsî, Dânişî, Şânî, Rızkî, Rizâ, Remzî. Şârî. Abdullah, Adlî, Fenâi, ve Kensî. Sefâî "nin tezkiresinde 70, 75, 85, 93, 10?, 131, 223, 245, 262, 277, 315, 344 nu.larda hal tercümeleri vardır.

[581] Tıfll'nin tercüme-İ hâli 227, Medihî'ninki 364 nu.lardadur.

Mi'râc'ından ilham almışlardır [582]. Arab ve Acem şâirleri dahî bu devirde tercüme ve tefsir edilmişlerdir. Bunların arasında Tuğraî'nin ve Kâ*b bin Züheyr*in meşhur kasidelerini zikredeceğiz [583].

Acem şâiri Celâl'in Gül ü Bahâr*ı, Köprülü Ahmed'e İsagocı'nin Kategoriyat'ını dahî ithaf etmiş olan Sâbir tarafından tercüme olunmuştur [584]. Âsim, Kaaf-zâde'nin Leyli vü Mecnûn nâmındaki hikâye tarzında manzumesine [585], Âsim da yine aynı şâirin Mec-mua-i Ezhâr*ına devam etmişlerdir [586]. Rizâî ve Rizâ'dan sonra İzzetî [587] ve Kefeni [588] şâirler hakkında tafsilât toplamışlardır. Şâirlerin en meşhurlarından biri, Mustâfa'nın husûsî kâtibi olan Nâbî, Sefâî tarafından asrın şâirlerinin en büyüğü olarak vasiflan-dırılmaya lâyık görülmüştür [589]. Nâbî, bir nasîhat-nâme ile Ha-rameyn hakkında bir Tuhfe, bir de evvelce zikrettiğimiz Kamaniçe zabtı târihi yazmıştır. Diğer bâzı şâirler de hattat olarak itibâr bul-muşlar ve tâ'lik'te, şiire tatbik edildiği vakit onun gibi arz ile semâ arasında muallakta Kalan meyiller, yazıda temeyyüz etmişlerdir [590].

Cevrî'nin vefatından bahsederken epeyce yukarılarda, kendisinin sûfiyâne eserlerinden bahsetmiştik; fakîhlerinin birçoğunun eserlerini zikretmekle, eserleriyle fıkıhta mevkiini isbatlamış olan Mısrî*-den ve eserlerinden okuyucularımıza bahşetmiş olacağız. San Abdullah reîs-efendinin —ki şiirde ismi bazen Abdi'dir— ahlâka ve bedîyi'a (estetik'e) dâir eserleri şunlardır: Nasîhatü'I-MüIûk, Seme-retü'1-Fuâd, Dünte vü Cevhere, Mesleküİ-Uşşâk. San Abdullah, bunlardan başka Arablar'da ve Acemler'de tanzim edilmiş olan sûfiyâne eserlerin de en meşhur ikisini, Îbnü'l-Arâbî'nin Fusûs'u ile Ce-lâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'sine tefsirler bırakmıştır. O devrin en muteber mektubları Müftî Abdülazîz ile şâir Nâbî'ninkilerdir. Bal-dır-zâde'nin şakirdi olan Selisî, üstadının gösterdiği [591] misâle uygun olarak, fıkıh vesîkalan için örnekler bırakmıştır [592]. Bu şâirler topluluğu arasında birçoğu İmparatorluğun en yüksek makamlarına yükseltilmişlerdir: îkisi,

[582] Mi'râeiye. Hacı Ârif'in ve Nâbî'nin hâl tercümeleri 269 ve 429 müardadır.
[583] Abdi'nin tercüme ettiği -Bâned Suâd» ve «Lâmiye».
[584] Sefâî"nin tezkiresinde nu: 210.
[585] Sefâî tezkiresi nu: 274.
[586] Sefâî tezkiresi nu: 256-
[587] Sefâî tezkiresi nu: 259.
[588] Sefâî tezkiresi nu: 340
[589] Sefâî tezkiresi nu: 425.
[590] Sefâî'nin MâdÎh'inde tâ'lîk hattatları şunlardır: Siyahi, Arif, Âsim, Kâgif, Sadî, Avnî, Hihnî, Şühûdî, Şehrî; tercüme-i hâUerİ 580, 155, 269, 273. 342, 167, 254, 77, 194 ve 176 nu-lardadı
[591] Saver-İ Baldar-zâde. Berlin Kraliyet Kütübhânesine konulmuş Diez el yazmaları arasında
[592] Selisî, Sefâî tezkiresi, nu: 143. Vefatı: 1060.

Hazım ve Abdî, devlet kâtibi ve mühr-i hümâyûn muhafızı olmuşlardır; diğer dördü, Baha i, Azız, Saîd ve Feyzî [593], müftl mevkiine çıkanlmışlardır.

Çağdaş şâirlerin en büyüğü Nâbî olmakla beraber, bu ilk Osmanlı şâirleri ve bilhassa rebâb şâirlerinin en yükseği olan Bakî ile mukayese edilemez. Fakat bahsettiğimiz bu devir pratik nokta-i nazardan kıymetli vesikalar hususunda pek feyizli olmuştur. Kapdân Mustafa Paşa'nm mühürdân Hüseyin Vecihî'nin yazmış olduğu târih, yirmibir senelik bir devri içine alır. Emîr Alî de Segedin muhasarası hakkında husûsî bir eser yazmıştır. Her ikisi de naklettikleri vak'alara şâhid olmuşlardı. Dürziler prensi Fahreddîn'in oğlu ve vezîr-i âzam Nasûh'un oğulları (Maan-zâde ve Nasûh-zâde) kılıçtan kurtularak, kölelerin arasında büyütülmüşlerdi. Bunlar, hazır bulunduktan vak'alan nakletmeyi, pederlerinin misâllerine uyaıak târihe elem verici bir mevzu vermeye tercih etmişlerdir. Minâr müfessirinin oğlu ile müdekkîk ve bî-taraf Hacı Kalfa, Kaanûnî Süleyman'ın tarihçisi Büyük Nişancı'nm tumturaklı üslûbunu ve büyük müftî Sa'deddîn'in eserlerinin güzelliğini bozan tantanalı söz sergisini gölgede bırakmışlardır. Müftî Azîz'in umûmî târihi pek teş-bihli ve pek muhtasardır; kendi zamanı hakkında yazdığı târih de pek dağınık ve pek muhteris görünür. Devlet kâtibi Abdî Paga'ya gelince, Şârihü'1-Menâr-zâde, Nasûh-zâde ve Hacı Kalfa ile ayni derecede tutulmak için, en küçük tafsilâtı kılı kırk yaran bir ihtimamla kaydeder, fakat diğerlerine kıyas edilince Azîz'in ve Abdi'nin târihleri, iki kıymetli vesikadır. İmparatorluğun müverrihi Naimâ, zikrettiğimiz bu eserlerin kendisine göstermiş olduğu maddeleri sıra ve birlik aramaksızın birbirine eklemekle iktifa etmiştir. Fakat Murâd'ın istibdadım, îbrâhîm'in sefahatlerini, askerlerin ve hadimlerin mânâsız hükümetlerini telin ettiği ve Osmanlı hükümdarlarını tahtlarından indiren isyanların sebebini ve nereden tahrik edildiğini gösterdiği fıkralarından dolayı, övgümüze lâyıktır.

Ondan sonra devlet tarihçileri, serbestilerini büsbütün unuttular. Naîmâ'nm halefi olan ve Abdî Paşa ile onun tâkîbçisi olan defterdar Alî Paşa'dan istinsah etmiş olan Râşid, her türlü târihî muhakemeden ve özellikle bir devrin mümeyyiz vasıflarını ifâde eden çizgilerden adetâ Vazgeçmiştir. Müracaat etmiş olduğu en iyi men-bâ, Köprülü Ahmed'in mühürdarı Hasan'm, Köprülü'nün Kandiye muharebesi nihayetine kadar yazmış olduğu târihidir. Müellifin Köprülü tarafından yazılmış muhtıraları

[593] Seyyîd'in, Bahaî'nin, Feyzî'nin ve Azız Efendİ'nin tercüme-i hâlleri Sefâî'nin tezkiresinde 143, 32, 305 ve 242 nu.larda bulunur.

sadelikle zikrettiği ve Köprülü'nün kaleminden çıkmış plan siyâsî yazılan vesika arasına dâhil ettiği bu tercüme-i hâl kitabı, ilimle askerlik san'atını şahsında birleştirmiş olan bu devlet adamı hakkında yapılacak en büyük me-dihdir. Zîrâ kılıç kullanması kendisine, yalnız ilmî olacak gibi görünen bir mesleğin başlangıcından beri alışmış olduğu kalemi de kullanmayı unutturmamıştı.

Sokollu Mehmed Paşa İle Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa Arasında Bir Mukayese

Üç muharebe, Macaristan, Girit ve Lehistan muharebeleri; üç fetih: Uyvar, Kandiye ve Kamanıçe fetihleri, büyük Köprülü Ahmed'in hayâtına oldukça parlak bir renk verirler. Köprülü Ahmed, 15 sene müddetle İmparatorluğu genişletmiş, sükûnetle idare etmiş ve ona salim bir nizâm vermişti. Söylediğimiz gibi, kendisiyle kıyas edilebilecek yegâne adam olan Sokollu'dan dokuz ay fazla hükümet etmişti: Hakîkaten, ikisinden hangisinin diğerine üstün olduğu bir meseledir. Bu iki devlet adamının idareleri ve vefattan arasında tam bir asır geçmiş ve Müslümanların itibâr ettikleri ve her asrın başında büyük bir adam zuhur ederek kendine has olan vasıflannı içinde bulunduğu asra vereceğini bildiren halk meselinin doğruluğu, bu suretle zahir olmuştur. Sokollu ile Köprülü Ahmed'den, her ikisi de vezâretleri zamanında kendilerinin tabiî ve sonradan edinilmiş istidâdlarma tamamen muhalif bir istikameti zarurî olarak tâkîb etmişlerdir. Sokollu köleler ocağından çıkarak askerlik mesleğine girmiş ve otuz seneden beri bu mesleği şecaat ve muvaffakiyetle tâkib etmekte iken, Süleyman, kendisinde bir başvekili temyîz eden Özelliklerin hepsi bulunduğundan, onu kendisine vezîr-i âzam yapmıştı. İmparatorluk, bu seçim sayesinde, Süleyman'ın saltanatında erişmiş olduğu kudretin derecesini onun vefatından sonra bile muhafaza etmişti. Köprülü, bilâkis, gençliğinde kendisini fıkıh incele-melerine vakfetmiş iken, 26 yaşında, pederinin ismi ve. validesinin mahareti sayesinde, henüz lâyık olmadığı vezîr-i âzamlık mevkiine çağınldığı zaman, Süleymâniye'de müderrislik payesine dâhil olmuştu. Başkumandanlık vazifesine hiç istidadı olmadığı halde, ya şan ve şeref aşkı ile, yâhud ecnebi ile harbetmek dahilî ihtilâllerin yönünü değiştirmek için en iyi çâre olduğuna inanmış olduğundan, savaşçı bir yola atılmıştı. Adetçe üstünlüğünün yamsıra sebatkâr-lığmın kuvvetiyle Uyvar*ı, Kandiye'yi, Kamaniçe'yi zabtetmiş olmakla beraber, Saint-Gotthard, Khocim

muharebeleri, Osmanlı ordusunda dolaşan ve Köprülü Ahmed'in kumandan olmak için yaratılmış bir adam olmadığına dâir olan fikri destekleyen kanlı deliller idi.

Otuz sene karada ve denizde harb ettikten sonra Sokollu, Köp-rülü'den pek farklı olan bütün ihtimamlarını, bansın muhafazasına hasretmiş ve idaresi zamanında yapılmış olan en mühim fetihler; Arabistan, Gürcistan ve Kıbns fetihleri, Sinan ve Mustafa gibi gürültücü ve hırslı reislerin savaşçı zihniyetiyle girişmeye mecbur kaldığı seferlerin, irâdesi dışındaki neticeleri olmuştu.

Köprülü'nün ve Sokollu'nun övülmesi yolunda şurası da si>yle-nilmelidir ki, her ikisi de adaleti aynı derecede sevmişlerdir. Köprülü'nün tabîati, Sokollu'nun tabîatinden daha yumuşak, #kri onun fikrinden daha malûmatlıydı. Sokollu'nun okuma yazma bilmiş olması şübhelidir, bununla beraber ulemâyı himaye etmiştir; ve ulemâ arasında en seçkinleri, eserlerini kendisine ithaf etmişlerdir. Ahmed'in vezâretinin ilk senesinin bir dizi idamlarla göze çarpmış olması, isyan tohumunu bastırmak zaruretinin kendisini mecbur etmiş olmasındandır, yâhud âsîleri, babanın karşısında olduğu gibi, oğulun karşısında da titremeye alıştırarak cür'etkâr teşebbüslerini tekrarlamaya cesaret etmemeleri için, onları daha iğin başında korkutmayı faydalı addetmiş olmasından ileri gelmiştir. Bundan do-layı, esasen simasının tabiî ifâdesi lütufkârlık olduğu halde, kederli bir tavır takınmıştır.

Köprülü ile Sokollu, her ikisi de, birbirine pek aykırı olmakla beraber, büyük zorlukları yenmek zorunda kalmışlardır. Sokollu, İmparatorluğu mükemmel bir nizâm içinde bulmuştu; daha yeni tanzim edilmiş olan bütün makamlar kendisinin yükselmesine tam bir birlik hâlinde hizmet etmişlerdi. Bu suretle imparatorluğu kendisinin vefatına kadar ve üç pâdişâh zamanında kuvvetli bir elle tutmaya muvaffak olmuştu. Fakat Mustafa Sinan ve Ferhâd gibi II. Selîm'in sefîhâne ihtiraslarında ve Murâd'ın zaafında vezîr-i âzamin kudretine karşı müdhiş yardımcılar bulmuş olan kuvvetli ra-kîblere karşı mücâdeleye mecbur olmuştu. Bu nokta-i nazardan Köp-rülü'nün işi çok daha basitti: Çünkü, ne rekabetten, ne de av için ihtirâslanyle meşgul olan Pâdişâh'ın zaafından korkmasına mahal yoktu.

İmparatorluğun en yüksek ve en nüfuzlu makamının sahipleri, kaymakam Kara Mustafa, kapdân Kaplan Paşa ve Seydî Mehmed Paşa [594]

[594] La Croix, Osmanlı Devleti'nin Umûmi Ahvâli, (c. 2, s. 89). İyi malûmat alamamıştır; zîrâ Köprülü'nün iki

enişteleriydi. Bu üç kol ile Osmanlı împaratorluğu'nu kucakladığı gibi, üç ordusuyla, Asya, Afrika ve Avrupa ordularıyle, Kandiye'yi zabt etmişti. Fakat Sokollu'nun vefatından beri imparatorluğun teşkilâtı parça parça yıkılıyordu. İsyan ve ihtilâller İmparatorluğun muhtelif kısımlarını birleştiren bağları koparmıştı. Ha-kîkatte Ahmed'in babası bu hallere kuvvetli çâreler bulmuştu, fakat onun idaresi ancak beş sene sürmüştü. Mâliye işleri ve ordunun teşkilâtı çöküntüye uğramıştı. Zeametlerin düşürülmesi ve Köprülü Ahmed'in hükümetinin son senesinde vukua gelen, yeniden 3.000 Hristiyan delikanlısının toplanması durumları, mâliye işlerini eski esâslan üzerine yeniden tanzim etmek ve kanunun hükümlerine uygun olarak orduya Hristiyan çocukları almak için yapılan teşebbüslerden ibaret idi. Bu hususta Köprülü'nün vaziyeti, Sokoliu'-nun vaziyetinden şübhesiz daha müşküldür. Zîrâ muhafaza etmek, yeniden yapmaktan yâhud ıslâh etmekten çok kolaydır. Onun içindir ki, Köprülü, bir kütübhâneden başka, zamanında diğer hiçbir âbide bırakmamıştır; hâlbuki Sokollu, SzigethHe Süleyman'ın cenazesinin üzerine bir kubbe yaptırtmaktan, Mekke'den, Payas'ı tahkim ettiği Kilikya'ya kadar, gerek Avrupa'da ve gerek Asya'da birçok camiler, hanlar, mektebler, hastahâneler te'sîs etmiştir. Köprülü Ah-med, Sokollu'nun te'sîs etmiş olduğu eserlerle mukayese edilebilecek bir medeniyet ve insaniyet âbidesi bırakmadıktan başka, hayâtının hiçbir zamanı, Szigeth'in alındığı zamanla kıyaslanamaz. Orada Sokollu, artık bu dünyâda bulunmayan Süleyman nâmına şehri zabtederek, sırrı ifşa edilemeyecek bir hâlde gizlemek suretiyle dâhili harb tohumlarını bastırmış ve tahtı, Süleyman'ın halefine te'mîn

etmişti.

Bu vak'alardan dolayı ve Sokollu mahir bir kumandan olmakla beraber dâima sulhu muhafazaya ve hükümeti kuvvetlendirmeye çalıştığından; Köprülü ise barışçı heveslerle doğduğu hâlde roü-temâdiyen bir harbten sonra başka bir harb çıkardığından ve Macaristan'da sükûneti sağlamak bahanesiyle orada nifak ateşini şiddetlendirdiğinden; işte bütün bu sebeplerden dolayıdır ki, ikisi arasında Sokollu en namuslu ve en büyük olandır. Fakat ondan sonra, Köprülü Ahmed, Osmanlı İmparatorluğunun dizginlerini tutmuş olan birinci devlet adamıdır.

km olduğunu ve bunlardan birinin Siyâvuş Paşa ile evlendiğini söyler.